

DLOUHODOBÝ MONITORING SITUACE ROMSKÝCH KOMUNIT V ČESKÉ REPUBLICĚ MORAVSKÉ LOKALITY

**Irena Kašparová, Ph.D.
Mgr. Štěpán Ripka
Kateřina Sidiropulu Janků, Ph.D.
(ed.)**

ÚŘAD VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY
Kancelář Rady vlády České republiky pro záležitosti romské komunity
Nábřeží Edvarda Beneše 4
118 01 Praha 1 – Malá Strana 1

Fakulta sociálních studií
Masarykova univerzita v Brně
Katedra sociologie, obor sociální antropologie
Joštova 10
602 00 Brno

2008

Tato publikace vznikla na základě výzkumného projektu „Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice - moravské lokality“, zadaného Úřadem vlády České republiky. Realizátorem zakázky byla Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity.

© Irena Kašparová, Ph.D., Mgr. Štěpán Ripka, Kateřina Sidiropulu Janků, Ph.D. (ed.)
© Úřad vlády České republiky

Rada vlády ČR pro záležitosti romské komunity, Praha, 2008-12-04

ISBN 978-80-87041-56-7

Obsah

O AUTORECH	12
SLOVO ÚVODEM <i>Irena Kašparová, Kateřina Sidiropulu Janků</i>	14
SLOVO ÚVODEM	14
HODNOTA ETNOGRAFICKÉHO ZKOUMÁNÍ SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH ROMSKÝCH LOKALIT	15
K OBSAHU ZÁVĚREČNÉ ZPRÁVY	18
DOPORUČENÍ PRO NAVAZUJÍCÍ VÝZKUM	19
LOKALITA BRNO <i>Adéla Souralová</i>	21
STRUČNÝ POPIS LOKALITY BRNO	22
OBECNÉ CHARAKTERISTIKY BRNA.....	22
ROMOVÉ V BRNĚ.....	23
DYNAMIKA SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT	24
ZKOUMANÁ LOKALITA A JEJÍ SPECIFIKA	26
STRUKTURA OBYVATELSTVA SOCIÁLNĚ VYLOUČENÉ LOKALITY	26
CHARAKTERISTIKA SOCIÁLNĚ VYLOUČENÉ LOKALITY „CEJL“	28
ČÁST A – SLEDOVÁNÍ KVANTITATIVNÍCH UKAZATELŮ	30
ODHAD POČTU ROMŮ VE ZKOUMANÉ SOCIÁLNĚ VYLOUČENÉ LOKALITĚ BRNO	30
SCHOPNOST LOKÁLNÍCH PARTNERŮ UDRŽITELNĚ SE ROZVÍJET.....	30
PROJEKTY PODPORY, INTEGRACE A BOJE PROTI SOCIÁLNÍMU VYLOUČENÍ ROMŮ.....	31
SROVNÁNÍ MÍRY DLOUHODOBÉ NEZAMĚSTNANOSTI.....	32
STRATEGIE ŽIVOTNÍ OBŽIVY	34
POSTOJ K HODNOTÁM VZDĚLÁNÍ	34
PRŮMĚRNÁ MÍRA A CHARAKTER ZADLUŽENOSTI JEDNOTLIVÝCH DOMÁCNOSTÍ.....	35
MČ BRNO-SEVER.....	35
MČ BRNO-STŘED.....	36
ČÁST B – VÝZKUM ŽIVOTNÍCH TRAJEKTORIÍ SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH OBYVATEL	37
ZAMĚSTNANOST	37
ASISTENCE PŘI HLEDÁNÍ ZAMĚSTNÁNÍ.....	37
HLEDÁNÍ ZAMĚSTNÁNÍ – FAKTOR VZDĚLÁNÍ A KVALIFIKACE, REKVALIFIKAČNÍ KURZY.....	37
DISKRIMINACE NA PRACOVNÍM TRHU	38
PRÁCE „NAČERNO“	39
VZDĚLÁNÍ	39
ZDRAVOTNÍ PÉČE	39
ZDRAVOTNÍ PROBLÉMY DOSPĚLÝCH.....	39
ZDRAVOTNÍ PROBLÉMY DĚTÍ.....	40
DROGOVÁ PROBLEMATIKA.....	41

EKONOMICKÉ TRANSFERY	41
PODPŮRNÉ SLUŽBY PRO EKONOMIKU SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH	41
PŮJČKY A LICHVA	42
PERIODICITA VYPLÁČENÍ DÁVEK, POUKÁZKY	42
RODINNÉ ROZPOČTY PRIZMATEM POPLATKŮ SOUVISEJÍCÍCH SE VZDĚLÁNÍM	43
BYDLENÍ	43
PRODEJ BYTOVÝCH DOMŮ V LOKALITĚ SOUKROMNÍKŮM	43
ZKUŠENOST SOCIÁLNÍHO BYDLENÍ. PROJEKT DOMU HOTELOVÉHO TYPU	45
PŘÍKLAD DOBRÉ PRAXE: BRATISLAVSKÁ 41	45
PŘÍKLAD ŠPATNÉ PRAXE: UBYTOVNA MARKÉTY KUNCOVÉ V ŽIDENICÍCH	46

ČÁST C – PŘÍPADOVÁ STUDIE ODHALUJÍCÍ VYBRANÉ MECHANISMY SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ V LOKALITĚ. VZDĚLÁVÁNÍ V LOKALITĚ „CEJL“ – FAKTOR SOCIÁLNÍHO ZAČLENĚNÍ I VYLOUČENÍ **47**

ÚVOD.....	47
SPÁDOVÉ ZÁKLADNÍ ŠKOLY	47
GENEZE „ROMSKÉ ZÁKLADNÍ ŠKOLY“ A JEJÍ BUDOUCNOST.....	47
SPÁDOVÉ OBLASTI NEBO PREFERENCE RODIČŮ?	55
VÝCHOZÍ POZICE ABSOLVENTEK A ABSOLVENTŮ SPÁDOVÝCH ZÁKLADNÍCH ŠKOL.....	57
TRADICE A STEREOTYPY V KARIÉROVÉM PORADENSTVÍ	59
SEGREGACE VERSUS INTEGRACE: TŘI CESTY VEDOUcí ZE ZÁKLADNÍ ŠKOLY	61
SEGREGOVANÁ STŘEDNÍ ŠKOLA S MATURITOU JAKO BRÁNA PRO ROMSKOU INTELIGENCI.....	63
STŘEDNÍ ODBORNÁ UČILIŠTĚ JAKO MÍSTO INTEGRACE	65
ÚŘAD PRÁCE A FINANČNÍ EMANCIPACE	66
GENDEROVANÝ PŘÍSTUP KE VZDĚLÁVÁNÍ: ROZDÍLY MEZI DÍVKAMI A CHLAPCI	67
VZDĚLÁVÁNÍ V LOKALITĚ „CEJL“ – FAKTOR SOCIÁLNÍHO ZAČLENĚNÍ I VYLOUČENÍ. SHRNUtÍ..	69

DOPORUČENÍ PRO DALŠÍ VÝZKUM V BRNĚ **70**

LOKALITA BŘECLAV Štěpán Ripka **75**

STRUČNÝ POPIS LOKALITY BŘECLAV **76**

ROMSKÁ POPULACE V BŘECLAVI.....	76
ROMSKÉ LOKALITY	77
ULICE NA ZAHRADÁCH / RIEGROVA / KRÁTKÁ	77
BYTY IV. KATEGORIE V CHARVÁTSKÉ NOVÉ VSI	79
DŮM VE HŘBITOVNÍ ULICI.....	80
DŮM V MÁNESOVĚ ULICI, TZV. RADIOVILA.....	81
DŮM NA TRÍDĚ 1. MÁJE	81
DALŠÍ LOKALITY OBÝVANÉ ROMY.....	81
JIŽ NEEXISTUJÍCÍ LOKALITY	81
MAPA BŘECLAVSKÝCH „LOKALIT“	82

ČÁST A – SLEDOVÁNÍ KVANTITATIVNÍCH UKAZATELŮ **83**

ODHAD POČTU ROMŮ VE ZKOUMANÉ SOCIÁLNĚ VYLOUČENÉ LOKALITĚ BŘECLAV.....	83
SCHOPNOST LOKÁLNÍCH PARTNERŮ UDRŽITELNĚ SE ROZVÍJET.....	83
PROJEKTY PODPORY, INTEGRACE A BOJE PROTI SOCIÁLNÍMU VYLOUČENÍ ROMŮ.....	84
SROVNÁNÍ MÍRY DLOUHODOBÉ NEZAMĚSTNANOSTI.....	84

STRATEGIE ŽIVOTNÍ OBŽIVY	86
POSTOJ K HODNOTÁM VZDĚLÁNÍ	87
PRŮMĚRNÁ MÍRA A CHARAKTER ZADLUŽENOSTI JEDNOTLIVÝCH DOMÁCNOSTÍ	88

ČÁST B – VÝZKUM ŽIVOTNÍCH TRAJEKTORIÍ SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH OBYVATEL **90**

ZAMĚSTNANOST	90
SEZÓNNOST NA PRACOVNÍM TRHU, „SEZÓNNÍ“ PRÁCE	90
ČASTÉ ZMĚNY NA PRACOVNÍM TRHU, „STÁLÁ“ ZAMĚSTNÁNÍ	91
VEŘEJNĚ PROSPĚŠNÉ PRÁCE	91
PRACOVNÍ MIGRACE	92
DALŠÍ ZDROJE OBŽIVY	93
STRATEGIE INTEGRACE A ZAMĚSTNANOST	93
VZDĚLÁNÍ	94
SEGREGACE NA ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH	94
PŘECHOD NA STŘEDNÍ ŠKOLU	94
INTEGRAČNÍ POLITIKA VE SFĚŘE VZDĚLÁVÁNÍ	97
ZDRAVOTNÍ PÉČE	97
PLÁNOVÁNÍ RODIČOVSTVÍ A PÉČE O ZDRAVÍ DĚTÍ	97
SPOLUPRÁCE LÉKAŘŮ, ZÁKLADNÍCH ŠKOL A OSPODU NA SNIŽOVÁNÍ NEOMLUVENÝCH ABSENCÍ ...	98
ZDRAVOTNÍ RIZIKA SOUVISEJÍCÍ SE ŠPATNOU BYTOVOU SITUACÍ	98
ZNEUŽÍVÁNÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK	99
EKONOMICKÉ TRANSFERY	100
VYPLÁCENÍ ČÁSTI DÁVEK V HMOTNÉ NOUZI V POUKAZECH	100
DISTRIBUCE PŘÍJMŮ V RODINĚ	100
SPOLEČNĚ POSUZOVANÉ OSOBY DÁVEK V HMOTNÉ NOUZI	101
DLUHÝ A PODVODY S RUČITELI PŮJČEK	101

ČÁST C – PŘÍPADOVÁ STUDIE ODHALUJÍCÍ VYBRANÉ MECHANISMY SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ V LOKALITĚ. BYTOVÁ OTÁZKA V BŘECLAVI **103**

Úvod.....	103
ROMOVÉ V BŘECLAVI – HISTORICKÝ POHLED	104
STAROUSEDLÍCI VS. PŘISTĚHOVALCI.....	104
BYTOVÁ SITUACE BŘECLAVSKÝCH ROMŮ DO 90. LET	105
STRATEGIE NAKLÁDÁNÍ S NEPLAČÍCI.....	105
DEMOLIČNÍ VÝMĚRY NA DOMY	108
DEMOLIČNÍ VÝMĚRY NA DOMY. SHRUTÍ	113
PRODEJ BYTOVÝCH DOMŮ OBÝVANÝCH ROMY Z MAJETKU MĚSTA DO RUKOU SOUKROMNÍKŮ	114
PRODEJ BYTOVÝCH DOMŮ OBÝVANÝCH ROMY Z MAJETKU MĚSTA DO RUKOU SOUKROMNÍKŮ. SHRUTÍ	122
CESTA DO HOLOBYTŮ A VEN, STRATEGIE ZÍSKÁVÁNÍ BYTU	123
„NA HOLOBYT NEPŮJDU“	123
OBYVATELÉ HOLOBYTŮ TÁHNOU SVÉ PŘÍBUZNÉ KE DNU.....	125
RODINY, KTERÝM SE TO PODAŘILO	126
ROK 2008: POZVOLNÝ START INTEGRAČNÍ POLITIKY.....	127
EXPERTNÍ NÁVRH ŘEŠENÍ SITUACE ROMŮ V BŘECLAVI	128
JEDNÁNÍ O PRIORITYCH INTEGRACE ROMŮ V BŘECLAVI	129
JEDNÁNÍ O PRIORITYCH INTEGRACE ROMŮ V BŘECLAVI. SHRUTÍ.....	132
DŮSLEDKY PROSAZENÍ PRIORITYCH INTEGRACE	132

DOPORUČENÍ PRO DALŠÍ VÝZKUM V BŘECLAVI **136**

ZAMĚSTNÁNÍ	136
VZDĚLÁNÍ	136
ZDRAVÍ	137
EKONOMICKÉ TRANSFERY	137
BYTOVÁ SITUACE	137

LOKALITA HOLEŠOV *Eliška Valouchová* 139

STRUČNÝ POPIS LOKALITY HOLEŠOV 140

POPIS DĚLNICKÉ KOLONIE VE ŠKOLNÍ ULICI.....	140
HISTORIE LOKALITY	142
OBYVATELÉ VYLOUČENÉ LOKALITY	143

ČÁST A – SLEDOVÁNÍ KVANTITATIVNÍCH UKAZATELŮ 146

ODHAD POČTU ROMŮ VE ZKOUMANÉ SOCIÁLNĚ VYLOUČENÉ LOKALITĚ HOLEŠOV	146
SCHOPNOST LOKÁLNÍCH PARTNERŮ UDRŽITELNĚ SE ROZVÍJET.....	146
PROJEKTY PODPORY, INTEGRACE A BOJE PROTI SOCIÁLNÍMU VYLOUČENÍ ROMŮ.....	147
SROVNÁNÍ MÍRY DLOUHODOBÉ NEZAMĚSTNANOSTI.....	148
STRATEGIE ŽIVOTNÍ OBŽIVY	150
POSTOJ K HODNOTÁM VZDĚLÁNÍ	150
PRŮMĚRNÁ MÍRA A CHARAKTER ZADLUŽENOSTI JEDNOTLIVÝCH DOMÁCNOSTÍ.....	151

ČÁST B – VÝZKUM ŽIVOTNÍCH TRAJEKTORIÍ SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH OBYVATEL 154

ZAMĚSTNANOST	154
ZAMĚSTNANOST OBYVATEL LOKALITY A ROMŮ V HOLEŠOVĚ	154
ALTERNATIVNÍ ZDROJE OBŽIVY	155
VEŘEJNĚ PROSPĚŠNÉ PRÁCE	155
AKTIVNÍ POLITIKA ZAMĚSTNANOSTI (APZ) A VÝHLEDY NA TRHU PRÁCE	157
VZDĚLÁNÍ	158
PŘEDŠKOLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ	158
ZÁKLADNÍ ŠKOLSTVÍ	158
OLAŠSKÉ RODINY A VZDĚLÁVÁNÍ.....	160
STŘEDNÍ ŠKOLSTVÍ	160
HODNOTA VZDĚLÁNÍ.....	161
ZDRAVOTNÍ PÉČE	161
ZDRAVÍ DĚTÍ A ŠKOLNÍ DOCHÁZKA.....	161
ZDRAVOTNÍ RIZIKA SPOJENÁ S BYTOVOU SITUACÍ.....	162
ZNEUŽÍVÁNÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK.....	163
EKONOMICKÉ TRANSFERY	164
PŘÍJMY DOMÁCNOSTÍ A HLAVNÍ EKONOMICKÉ VÝDAJE.....	164
HOSPODAŘENÍ A VÝDAJE.....	165
ZADLUŽENOST	166

ČÁST C – PŘÍPADOVÁ STUDIE ODHALUJÍCÍ VYBRANÉ MECHANISMY SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ V LOKALITĚ. BYDLENÍ V HOLEŠOVĚ 168

ÚVOD.....	168
-----------	-----

ULICE A DVORY	168
ULICE A DVORY. SHRNUÍ.....	171
SOUSEDSKÉ SPORY	171
SOUSEDSKÉ SPORY. SHRNUÍ.....	175
POSTOJ K SESTĚHOVÁNÍ.....	175
POSTOJ K SESTĚHOVÁNÍ. SHRNUÍ.....	178
POSTOJ OBYVATEL KOLONIE KE STÁVAJÍCÍMU BYDLENÍ	178
POSTOJ OBYVATEL KOLONIE KE STÁVAJÍCÍMU BYDLENÍ. SHRNUÍ.....	182
DEMOGRAFICKÁ SITUACE ROMŮ V HOLEŠOVĚ A OČEKÁVÁNÍ STĚHOVÁNÍ.....	182
DEMOGRAFICKÁ SITUACE ROMŮ V HOLEŠOVĚ A OČEKÁVÁNÍ STĚHOVÁNÍ. SHRNUÍ.....	185
SOCIÁLNÍ KONTROLA V SOUSEDSTVÍ.....	186
SOCIÁLNÍ KONTROLA V SOUSEDSTVÍ. SHRNUÍ.....	188
ZÁVĚR.....	188
<u>DOPORUČENÍ PRO DALŠÍ VÝZKUM V HOLEŠOVĚ</u>	190
<u>LOKALITA JESENICKO</u> <i>Tereza Špidlenová, Klára Vomastková</i>	195
<u>STRUČNÝ POPIS LOKALITY JESENICKO</u>	196
OBECNÉ CHARAKTERISTIKY JESENICKA	196
K DEFINICI SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT NA JESENICKU.....	197
STRUČNÝ POPIS VYLOUČENÝCH LOKALIT.....	199
PŘÍCHOD ROMŮ NA JESENICKO	199
STRUKTURA OBYVATELSTVA A CHARAKTERISTIKA VYLOUČENÝCH LOKALIT	199
DYNAMIKA UTVÁŘENÍ VYLOUČENÝCH LOKALIT	201
POKRYTÍ LOKALIT PŮSOBENÍM NEZISKOVÝCH SUBJEKTŮ.....	202
<u>ČÁST A – SLEDOVÁNÍ KVANTITATIVNÍCH UKAZATELŮ</u>	204
ODHAD POČTU ROMŮ VE ZKOUMANÉ SOCIÁLNĚ VYLOUČENÉ LOKALITĚ JESENICKO.....	204
SCHOPNOST LOKÁLNÍCH PARTNERŮ UDRŽITELNĚ SE ROZVÍJET.....	204
PROJEKTY PODPORY, INTEGRACE A BOJE PROTI SOCIÁLNÍMU VYLOUČENÍ ROMŮ.....	205
SROVNÁNÍ MÍRY DLOUHODOBÉ NEZAMĚSTNANOSTI.....	206
STRATEGIE ŽIVOTNÍ OBŽIVY	208
POSTOJ K HODNOTÁM VZDĚLÁNÍ	209
PRŮMĚRNÁ MÍRA A CHARAKTER ZADLUŽENOSTI JEDNOTLIVÝCH DOMÁCNOSTÍ.....	209
MĚSTO JESENÍK	210
MĚSTO JAVORNÍK.....	211
<u>ČÁST B – VÝZKUM ŽIVOTNÍCH TRAJEKTORIÍ SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH OBYVATEL</u>	212
ZAMĚSTNANOST	212
MECHANISMY SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ NA DVOU PŘÍKLADECH NE/ZAMĚSTNANOSTI	212
MODEL O.S. ÉSTER – PROPOJENÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE SE SOCIÁLNÍ FIRMOU – MOŽNOSTI A BARIÉRY	215
VZDĚLÁNÍ	216
PŘEDŠKOLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ A ZÁKLADNÍ ŠKOLA.....	216
STŘEDNÍ STUPEŇ VZDĚLÁVÁNÍ.....	218
FINANČNÍ NÁKLADY NA VZDĚLÁNÍ	219
NEDOSTATEČNÁ KVALIFIKACE A NEZAMĚSTNANOST	219

ZDRAVOTNÍ PÉČE	220
ALKOHOLISMUS A ZÁVISLOSTI: ŠIRŠÍ PROBLÉM REGIONU	220
DŮVODY ODEBÍRÁNÍ DĚTÍ DO ÚSTAVNÍ PÉČE	221
PSYCHICKÉ ZDRAVÍ OBYVATEL LOKALIT A ZBAVOVÁNÍ ZPŮSOBILOSTI	221
HODNOCENÍ SLUŽEB ZDRAVOTNÍHO SYSTÉMU	222
EKONOMICKÉ TRANSFERY	223
PŘÍJMY A VÝDAJE DOMÁCNOSTÍ	223
DALŠÍ VÝDAJE DOMÁCNOSTÍ A NÁKUPY	224
CELKOVÉ HODNOCENÍ ZADLUŽENOSTI	224
STRATEGIE ZVLÁDÁNÍ ZADLUŽENOSTI	226

ČÁST C – PŘÍPADOVÁ STUDIE ODHALUJÍCÍ VYBRANÉ MECHANISMY SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ V LOKALITĚ. BYDLENÍ NA JESENICKU **228**

ÚVOD	228
BYDLENÍ V OSOBNÍM VLASTNICTVÍ	229
RODINNÉ DOMY V OSOBNÍM VLASTNICTVÍ	229
BYDLENÍ V OSOBNÍM VLASTNICTVÍ. SHRUTÍ	235
BYDLENÍ V PRONÁJMU	235
RODINNÉ DOMY V PRONÁJMU	235
BYTOVÉ DOMY V PRONÁJMU	238
BYDLENÍ V PRONÁJMU. SHRUTÍ	242
OBEČNÍ BYTY	242
ZVLÁŠTNÍ PŘÍJEMCE	243
TECHNICKÝ STAV BYTŮ	243
OBČANSKOPRÁVNÍ PROBLEMATIKA	244
REDUKCE BYTOVÉHO FONDU	245
OBEČNÍ BYTY. SHRUTÍ	246
SOCIÁLNÍ BYDLENÍ A ZAŘÍZENÍ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB	247
AZYLOVÉ DOMY	249
SOCIÁLNÍ BYDLENÍ INICIOVANÉ NEZISKOVÝM SEKTOREM	251
SOCIÁLNÍ BYDLENÍ A ZAŘÍZENÍ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB. SHRUTÍ	253

DOPORUČENÍ PRO DALŠÍ VÝZKUM NA JESENICKU **254**

LOKALITA PŘEROV *Petra Závorková* **259**

STRUČNÝ POPIS LOKALITY PŘEROV **260**

ČÁST A – SLEDOVÁNÍ KVANTITATIVNÍCH UKAZATELŮ **266**

ODHAD POČTU ROMŮ VE ZKOUMANÉ SOCIÁLNĚ VYLOUČENÉ LOKALITĚ PŘEROV	266
SCHOPNOST LOKÁLNÍCH PARTNERŮ UDRŽITELNĚ SE ROZVÍJET	266
PROJEKTY INTEGRACE A BOJE PROTI SOCIÁLNÍMU VYLOUČENÍ A PODPORY ROMŮ	268
SROVNÁNÍ MÍRY DLOUHODOBÉ NEZAMĚSTANOSTI	269
STRATEGIE ŽIVOTNÍ OBŽIVY	270
POSTOJ K HODNOTÁM VZDĚLÁNÍ	271
PRŮMĚRNÁ MÍRA A CHARAKTER ZADLUŽENOSTI JEDNOTLIVÝCH DOMÁCNOSTÍ	272

ČÁST B – VÝZKUM ŽIVOTNÍCH TRAJEKTORIÍ SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH OBYVATEL **274**

ZAMĚSTNANOST	274
ZÍSKÁVÁNÍ PRÁCE	274
STŘEDNÍ A STARŠÍ GENERACE	276
VZDĚLÁNÍ	278
SPÁDOVÉ MŠ A ZŠ DĚTÍ Z LOKALITY	278
ŠKOLNÍ PŘÍPRAVA.....	279
MOTIVACE KE VZDĚLÁNÍ.....	279
STŘEDNÍ ŠKOLSTVÍ	281
ZDRAVOTNÍ PÉČE	282
ZDRAVOTNÍ STAV OBYVATEL LOKALIT, POROZUMĚNÍ VLASTNÍMU ZDRAVOTNÍMU STAVU	282
DOSTUPNOST A HODNOCENÍ ZDRAVOTNICKÝCH ZAŘÍZENÍ.....	283
POPLATKY U LÉKAŘE.....	284
PLÁNOVÁNÍ RODIČOVSTVÍ A PŘEDPORODNÍ PÉČE	284
PROBLEMATIKA ZÁVISLOSTÍ	285
EKONOMICKÉ TRANSFERY	285

ČÁST C – PŘÍPADOVÁ STUDIE ODHALUJÍCÍ VYBRANÉ MECHANISMY SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ V LOKALITĚ. BYDLENÍ V PŘEROVĚ **290**

V CENTRU, PŘESTO NA OKRAJI	290
V CENTRU, PŘESTO NA OKRAJI. SHRNU TÍ.....	295
ZDRAVOTNÍ RIZIKA BYDLENÍ	295
ZDRAVOTNÍ RIZIKA BYDLENÍ. SHRNU TÍ	300
JDI SI HRÁT NA CHVÍLI VEN	300
JDI SI HRÁT NA CHVÍLI VEN. SHRNU TÍ	305
CESTA K BYTU	305
CESTA K BYTU. SHRNU TÍ.....	311
HOLOBYTY	311
HOLOBYTY. SHRNU TÍ	314
DLUHY NA NÁJEMNÉM A TERÉNNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE	314
DLUHY NA NÁJEMNÉM A TERÉNNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE. SHRNU TÍ.....	317
PŘEDSTAVA DOČASNOSTI	317
PŘEDSTAVA DOČASNOSTI. SHRNU TÍ	320
VSETÍNSKÁ NEVYHNUTELNOST PO PŘEROVSKU	320
VSETÍNSKÁ NEVYHNUTELNOST PO PŘEROVSKU. SHRNU TÍ	324

DOPORUČENÍ PRO DALŠÍ VÝZKUM V PŘEROVĚ **325**

SUMMARY **327**

INTRODUCTION **328**

THE VALUE OF ETHNOGRAPHIC STUDY OF SOCIALLY EXCLUDED ROMA LOCALITIES. **330**

CONCERNING THE CONTENTS OF THE FINAL REPORT **332**

RECOMMENDATIONS FOR FOLLOW-UP RESEARCH..... **333**

BRNO **336**

BŘECLAV **342**

HOLEŠOV **349**

JESENICKO	355
------------------	------------

PŘEROV	361
---------------	------------

POUŽITÉ ZDROJE	364
-----------------------	------------

O autorech

Mgr. Hana Czajkowska

Je absolventkou bakalářského programu sdružených uměnovědných studií na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity a magisterského programu sociologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, kde nyní působí jako projektová manažerka na Institutu pro výzkum reprodukce a integrace společnosti. Pochází z Brna, kde také v současné době žije.

Irena Kašparová, Ph.D.

Je absolventkou magisterského programu sociální antropologie a rozvojových studií na The University of Edinburgh a doktorského programu sociologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. V současné době působí jako odborná asistentka na oboru sociální antropologie tamtéž. Mezi témata jejího dlouhodobého profesního zájmu patří politická antropologie, menšiny a lokální kultury v České republice. V roce 2007 žila jedenáct měsíců v romské osadě na Slovensku. Je členkou České asociace sociální antropologie (CASA) a členkou Evropské sociologické asociace (ESA). Pochází ze severních Čech, v současné době žije v Brně.

Mgr. Štěpán Ripka

Od června do října 2008 působil v Břeclavi, kterou však navštívil již na přelomu roku 2007 a 2008 coby výzkumník v rámci samostatné studie, kterou si město Břeclav zadalo u společnosti GAC. Je absolventem magisterského programu sociologie na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. V letech 2006-2007 prováděl desetiměsíční terénní výzkum v romském letničním sboru v Mexiku. Pochází z Prahy, kde také v současné době žije.

Kateřina Sidiropulu Janků, Ph.D.

Je absolventkou doktorského programu sociologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. V současné době působí jako odborná asistentka tamtéž, zároveň je výzkumnicí Institutu pro výzkum reprodukce a integrace společnosti při FSS MU Brno. V letech 2004-2008 působila na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Ostravské univerzity v Ostravě. Mezi témata jejího dlouhodobého profesního zájmu patří sociální marginalizace, migrace, vzdělávání a menšiny. V letech 1999-2000 realizovala etnografický výzkum mezi českými Romy v Kanadě. Je členkou České asociace sociální antropologie (CASA). Pochází z Ostravy, v současné době žije v Rožnově pod Radhoštěm.

Bc. Adéla Souralová

Od dubna do října 2008 působila v Brně. Je absolventkou sociální antropologie a genderových studií na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. V současné době studuje magisterský program sociologie tamtéž. Pochází z Brna, kde také v současné době žije.

Bc. Tereza Špidlenová

Od dubna do října 2008 působila v Jeseníku a ve Velké Kraši, okres Jeseník. Absolvovala bakalářské studium sociální antropologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, v současné době studuje genderová studia tamtéž. Několik let pracovala v chráněném bydlení pro chronicky duševně nemocné. Zajímá se o sociologii zdraví a nemoci, témata sociálního vyloučení, společenskou diferenciaci a koncepty ne/rovnosti. Pochází z Českých Budějovic, v současné době žije v Praze.

Bc. Eliška Valouchová

Od dubna do října 2008 působila v Holešově, okres Kroměříž. Na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně absolvovala bakalářský program sociologie a sociální politiky a sociální práce, v současnosti je studentkou magisterského programu sociologie tamtéž. Romské tematice se věnuje již řadu let, a to nejen praxí v neziskovém sektoru a na základních školách, ale rovněž i akademicky. Ve své bakalářské práci kriticky analyzovala diskriminační komponenty školského zákona ve vztahu k menšinám. Pochází z Prahy, kde také v současné době žije.

Mgr. Klára Vomastková

Od dubna do října 2008 působila v Javorníku, okres Jeseník. Je absolventkou magisterského studia sociologie na Palackého univerzitě v Olomouci, v současné době studuje postgraduální program sociologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. V minulosti pracovala v řadě neziskových organizací zaměřených na práci s migranty, cizinci a jinými sociálně vyloučenými skupinami obyvatel. Mezi témata jejího profesního zájmu patří migrace, menšiny a marginalizované skupiny. Pochází z Týniště nad Orlicí, v současné době žije v Brně.

Bc. Petra Závorková

Od dubna do října 2008 působila v Přerově. Na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně absolvovala bakalářský program sociologie a sociální politiky a sociální práce, v současné době studuje magisterský program sociologie tamtéž. Věnuje se práci s romskými dětmi v nízkoprahových zařízeních a v minulých letech rovněž působila ve Středisku integrace menšin v Brně. Pochází z Nasavrk, v současné době žije v Brně.

Kontakt na pracoviště zpracovatele

Katedra sociologie, obor sociální antropologie

Fakulta sociálních studií

Masarykova univerzita v Brně

Joštova 10

602 00 Brno

<http://www.san.fss.muni.cz>

DLOUHODOBÝ MONITORING SITUACE ROMSKÝCH KOMUNIT V ČESKÉ REPUBLICE MORAVSKÉ LOKALITY

Závěrečná analytická zpráva

Slovo úvodem

Irena Kašparová a Kateřina Sidiropulu Janků
Vedoucí výzkumného projektu

Fakulta sociálních studií
Masarykova univerzita
Brno

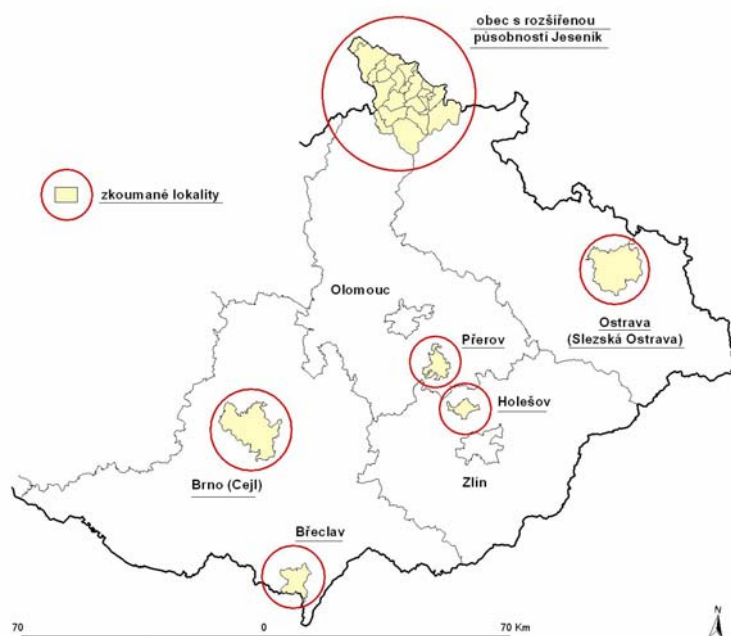
Prosinec 2008

Slovo úvodem

Výzkumný projekt *Dlouhodobý monitoring romských komunit v České republice – moravské lokality* (dále jen Projekt) vychází z usnesení vlády České republiky č. 8 ze dne 4. ledna 2006, jehož cílem je pravidelně (každoročně), systematicky a dlouhodobě měřit efektivitu opatření směřujících k romské integraci a účelnost vynakládání veřejných financí na tuto oblast. Za výchozí tezi naší výzkumné práce byla považována nutnost **nejprve zmapovat mechanismy sociálního vylučování v jejich kontextuálním a dynamickém pojetí**. Zaměření na konkrétní lokality posiluje **vnímání důležitosti lokálních kontextů**, čímž se užití výsledků výzkumu hlásí k celoevropskému trendu regionalizace veřejné správy a sociální politiky.

Moravské lokality, které byly v prvním roce dlouhodobého monitoringu vybrány, jsou zároveň lokalitami, v nichž pilotně působí pracovníci Odboru pro sociální začleňování v romských lokalitách Úřadu vlády ČR (Agentury); tedy Brno, Břeclav, Holešov, Jesenicko, Přerov a Slezská Ostrava. Lokality jsou rovnoměrně rozprostřeny ve všech moravských krajích České republiky.

Mapa Úvod. Zkoumané lokality.

Projekt monitoringu sociálně vyloučených romských lokalit se podařilo formulovat a uskutečnit za přispění téměř dvouletých diskusí, které vedla **Pracovní skupina pro otázky spojené s vytvářením Konceptu romské integrace** Rady vlády ČR pro záležitosti romské

komunity (RVRK) – (dále jen Pracovní skupina), a s ohledem na zkušenost se zakázkou RVRK z přelomu let 2006 a 2007, jejímž vyústěním je zpráva z šetření autorů Jakuba Grygara a Terezy Stöckelové *Příčiny a souvislosti stěhování vsetínských Romů z pavlačového domu č. p. 1336 v říjnu 2006* (Grygar – Stöckelová 2007). Jako vedoucí zpracovatelského týmu jsme přesvědčeni, že výzkum postavený na hloubkovém a dlouhodobém pozorování vybraných lokalit umožní rozkrýt procesy a mechanismy způsobující sociální vyloučení, a to s ohledem na strukturální, kulturní a sociální specifika zkoumaných míst. Domníváme se, že **celistvým přístupem a zároveň širí záběru se Projekt vymyká všem v ČR dosud realizovaným výzkumům spojeným s romskou tematikou.**

V tomto místě je ovšem třeba zdůraznit, že diskuse spojená se vznikem myšlenky dlouhodobého zkoumání vybraných vyloučených lokalit do značné míry formovala pro zpracovatele i výzkumné rozpoložení, ve kterém projekt vnikal, a to především v očekávání dalších navazujících výzkumů, které by zúročily předkládané poznatky v komplexní dynamické interpretaci fenoménu sociálního vyloučení v romských lokalitách ČR, tak jak jej budeme svědky během následujících deseti let. Pro maximální využitelnost předkládaných dat doporučujeme realizovat výzkum ve zkoumaných lokalitách v budoucnu stejnou metodou a na základě znalosti materiálů, které tvoří součást stávající projektové dokumentace (průběžná zpráva, terénní poznámky výzkumníka). Setkaly jsme se s tím, že osoba dobře a zevnitř obeznámená s realitou sociálního vyloučení v romských lokalitách nespatovala na našich etnografických popisech nic nového. Zároveň si však nevzpomněla na jediný písemný materiál, který by tyto poznatky uveřejňoval. Také tuto funkci má etnografie – **textuálně zakonzervovat stav věcí, který je těm, jež jej žijí, samozřejmý**, nicméně může být zcela neznámý pozorovatelům zvnějšku a je také v čase proměnlivý. Věříme proto, že svým nástupcům zanecháváme informačně a analyticky hodnotný materiál, stejně jako že jsme položili užitečný informační základ pro fundované rozvíjení koncepce romské integrace, která má stát nejen na politických požadavcích doby.

Hodnota etnografického zkoumání sociálně vyloučených romských lokalit

Mezi vládními zakázkami výzkumů mezi Romy zaujímá Projekt ojedinělé postavení a představuje **inovativní přístup**, především protože **upřednostňuje zkoumání problému do hloubky a v kontextu před statistickou významností**. Na základě doporučení Pracovní skupiny byla pro tento výzkum zvolena jako hlavní zdroj získávání dat metoda dlouhodobého zúčastněného pozorování, což předpokládá **každodenní pobyt výzkumníka ve zkoumaném**

sociálním prostředí po dobu minimálně 10 měsíců, ideálně však celý kalendářní rok, kdy se výzkumník účastní života lokality pokud možno ve všech zkoumaných dimenzích a v co nejširší míře zapojení. To mu ve výsledku umožní poznat danou lokalitu ze všech stran a poskytnout data pro analýzu. Výsledek takového zkoumání pak tvoří široký popis zkoumané lokality, který byl prezentován v interních průběžných zprávách, a nosná analytická témata, která jsou následně extrahována z tohoto popisu a která jsou součástí závěrečných zpráv.

Tím, že zadavatel přijal **výzkumný záměr, který upřednostňoval etnografickou metodu zkoumání tak, jak je běžně používána v soudobé sociální antropologii**, postupoval z politického hlediska nadčasově: rychle dostupná statická data získaná na základě jednorázových pohovorů a vyplňování dotazníků, která jsou populární a dobře použitelná pro podporu politických rozhodnutí, byla zadavatelem vědomě vyměněna za **postupně a v dlouhodobém kontaktu se zkoumanou sociální realitou se vynořující dynamické poznatky, které se týkají souvislostí, důsledků a posloupností**. Takové poznatky je možno získat pouze dlouhodobým terénním šetřením. To přináší informace z hlediska obsahového nesporně validnější, což je zvláště v případě zkoumání mezi Romy, kde často panuje na obou stranách vztahu výzkumník – zkoumaný nedůvěra, klíčové. Důležitou devizou dlouhodobého terénního výzkumu je fakt, že **výzkumníci pobývají v jednotlivých lokalitách co nejdelší dobu** – dá se říci, že na určité fázi roku se do lokality stěhují a žijí zde společně s místními obyvateli. Nemusí se tedy spoléhat na kusé informace získané narychlo od náhodných respondentů, jak tomu často bývá u kvantitativních šetření, ale **mohou se opřít o vlastní odborné pozorování a následné porovnání sdíleného se sociálním jednáním**. V souvislosti s Romy je tento fakt zvláště cenný, neboť jak ukazuje výzkumná zkušenost vedoucích výzkumu (Kašparová 2008, Sidiropulu Janků 2007) a jak uvádějí i jiní autoři (Jakoubek 2004), řízený strukturovaný rozhovor je z mnoha důvodů coby technika získávání dat u/od Romů technikou nedostatečnou.

Není tomu tak jen u samotných Romů, **také zkoumání v prostředí neziskových organizací a veřejné správy vyžaduje bližší a komplexnější pohled**. V případě veřejné správy, zvláště pokud se téma výzkumu týká Romů, narážejí výzkumnice na obavy z otevřených výpovědí či se setkávají s dvojí rétorikou. Není to vždy ze zlé vůle informátorů. Úředníci a úřednice mají mnohdy blíže neidentifikovatelný strach z toho, že mohou být nařčeni z rasismu, že mohou být pokáráni nadřazeným a podobně. Existují také okolnosti jejich práce, které neumějí verbalizovat, protože si neuvědomují jejich důležité aspekty. V současné době je prostředí českých úřadů mnohdy náročnějším výzkumnickým systémem,

než představují dvory a domácnosti obývané sociálně slabými Romy, v neposlední řadě proto, že zaměstnanci úřadů nejsou, na rozdíl od některých dnes již chronicky zkoumaných sociálně vyloučených lokalit, zvyklí být pod výzkumnickým drobnohledem více než na pár minut, ve kterých poskytnou expertní informace.

Původním záměrem výzkumu byl popis a analýza procesů sociálního vyloučení ze tří klíčových pozic: z pohledu veřejné správy, neziskových organizací a romských vyloučených komunit ve stanovených lokalitách. Domníváme se, že pouze skloubením těchto tří dimenzí lze získat realistický pohled na skutečný stav sociálního vyloučení a povahu procesů, které sociální vyloučení posilují či naopak mírní. Bohužel tento záměr nebylo možné z důvodů technických obtíží v průběhu plnění zakázky uspokojivě naplnit, nicméně náznaky takovéto analýzy přinášíme, zvláště ve třetí, etnografické části zpráv z jednotlivých lokalit.

Z hlediska aktuálního stavu diskurzu romství považujeme za důležité zacházet ostražitě a s citlivostí k jednotlivým sociálním aktérům a kontextům s pojmy „Rom“, respektive „Romák“, „Cikán“, „černý“, ale také „Čech“, „bílý“, „vaši/naši“, a to nejen v průběhu zkoumání, ale také při textuální konstrukci výzkumných zjištění. K užití etnonym „Rom“ a „etnický Čech“, respektive „reprezentant majority“, nás více než autentický odraz v žitém světě společnosti zkoumaných lokalit vede upozornění na duální povahu sociálních interakcí mezi těmi, kteří se označují či jsou označováni jako Romové, a těmi druhými, nebo spíše prvními, majoritou, etnickými Čechy. Vyvarovali jsme se užití prostého pojmu „Čech“, pokud se nejedná o citování mluvčích, neboť považujeme za důležité upozornit na to, že z hlediska občanské příslušnosti jsou Čechy také Romové.

Předkládaná závěrečná zpráva představuje pouze dílčí výstup dlouhodobého terénního výzkumu, jehož výpovědní síla a relevance je ukotvena především v podrobné terénní znalosti jednotlivých výzkumníků dlouhodobě se v terénu pohybujících a zaznamenání této znalosti formou terénních poznámek, které zadavatel obdrží po ukončení Projektu v každé (a tedy i této první) etapě. **Anonymizované terénní poznámky mají být následně k dispozici jiným/novým subjektům, které budou dlouhodobý výzkum v lokalitách provádět v následujících letech.** Tento fakt představuje v českém prostředí v tak systematickém pojetí zcela nový prvek výzkumu (nejen romských) lokalit, neboť tradičně terénní poznámky zůstávají jako know-how zpracovateli, zatímco zadavatel obdrží pouze analýzu. Nezamýšleným důsledkem této dosud standardizované praxe zůstává fakt, že zkoumané sociální prostředí a vstřícní respondenti jsou silně vyčerpáni z neustále se opakujících výzkumů, v rámci kterých odpovídají stále na tytéž otázky a poskytují tytéž odpovědi, které

však ve finálních výstupech kamsi zapadnou, a tak přicházejí noví výzkumníci, aby se situace opakovala. Zde prezentovaný Projekt se v této souvislosti snaží o malou revoluci, kdy **standardní výzkumnická práva a výsady jsou odsunuty do pozadí na úkor šetrného zacházení se zkoumaným sociálním prostředím**, které by mělo zůstat vstřícné ke zkoumání i během následujících deseti let, a to i pro nově přichozí výzkumné subjekty.

K obsahu závěrečné zprávy

Jak již bylo naznačeno, průběžným ani konečným výstupem etnografického výzkumu nejsou ze své podstaty v tabulkách zpracované četnosti, které by kvantifikovaly zkoumanou lokalitu z pohledu zaměstnanosti, školní docházky či typu bydlení. Takové informace z relativně nedávné doby již existují v poměrně detailním provedení (Analýza 2006) a vládní i nevládní sektor je při tvorbě své politiky hojně využívá. V tomto směru na požádání zadavatele přináší jednotlivé zprávy z lokalit **v první části popis kvantifikovatelných indikátorů sociálního vyloučení ve zkoumaných lokalitách**. Přes neoddiskutovatelnou užitečnost těchto informací je třeba upozornit, že svým charakterem nutně zachycují společnost jako statickou, a tedy neumožňují poznání procesů, které příslušné četnosti vytváří. Dozvíme se z nich například, kolik je v regionu zaměstnaných Romů, případně můžeme toto číslo srovnat s údajem pocházejícím z let minulých. Nevyčteme z nich však, jakého charakteru je identifikace s romstvem u jedinců ve statistikách zahrnutých do kategorie „Rom“ ani důvody, které vedly ke snižování či zvyšování zaměstnanosti v dané lokalitě, což je pro tvorbu (sociální) politiky údaj neméně důležitý. Právě takové údaje mohou nabídnout **druhé a třetí části závěrečných zpráv** výzkumu z jednotlivých lokalit, kde je zúročen dlouhodobý výzkum etnografického charakteru, jehož výstupem jsou **kontextuálně a dynamicky pojaté indikátory sociálního vyloučení a dále jedno nosné téma, zpracované formou případové studie** (ve většině lokalit se jedná o bydlení).

Všechna použitá jména informátorů jsou pseudonymy, aby byla zachována jejich anonymita a text zároveň zůstal čtivý. Pokud není uvedeno jinak, mapy a obrázky jsou dílem Mgr. Stanislava Martináta z oddělení environmentální geografie Ústavu geoniky AV ČR, v.v.i., fotografie pak výzkumníků jednotlivých zpráv z lokalit.

Doporučení pro navazující výzkum

Závěrem uvádíme obecná doporučení pro navazující výzkum v lokalitách, která plynou nejen z podrobné znalosti samotného zkoumaného terénu, ale také ze zkušeností s technickou realizací projektu podobného rozsahu, jako je tento.

1. Navrhujeme upravit proporcí požadavků (zadání) a finančního zajištění projektu.

Vysvětlení: zkušenost prokázala, že je nereálné v rámci stanoveného časového harmonogramu a za stávajících finančních podmínek provést stejně důsledně šetření kvalitativního i kvantitativního rázu ve všech zadaných lokalitách najednou. Z podstaty zvolené metody není reálné, aby tato šetření prováděla v lokalitách jedna osoba, finanční zajištění projektu však zároveň neumožňuje angažovat dva kvalifikované výzkumníky na lokalitu. Jako možné řešení se nabízí a) snížení počtu zkoumaných lokalit, b) metodologicky zúžené zadání (tj. pouze jeden druh dat), c) prodloužení časové dotace projektu nebo d) navýšení rozpočtu projektu.

2. Průběh výzkumu rovněž ukázal, že vzhledem ke zvolené metodě a celkovému zadání výzkumu **není reálné postupovat stejně v malých městech a obcích a ve velkých, lidnatých a výzkumníky chronicky navštěvovaných lokalitách**, jako je Slezská Ostrava či Brno.

Vysvětlení: zatímco výzkumník žijící a pracující v méně lidnaté lokalitě¹ se s prodlužujícím se časem pobytu v lokalitě stává pro místní obyvatele její součástí, vybočuje ze své anonymity a následně buduje se svými respondenty pro výzkum tolik potřebnou důvěru, v prostorách anonymního města je tento proces z časového hlediska zdouhavější, a tudíž i náročnější. Spíše než skrze jednotlivce se kontakt buduje prostřednictvím zájmových skupin (neziskových organizací, škol atd.), které mají v lokalitě širší dopad než jednotlivé rodiny. Jak ukázala závěrečná zpráva z lokality Brno, i zde je tedy metoda dlouhodobého pozorování platným výzkumným nástrojem, v porovnání s menšími lokalitami však vyžaduje delší časovou dotaci či větší počet nasazených výzkumníků v lokalitě, má-li přinést ve stejném čase obdobně detailní výsledky, jako je tomu u lokalit méně lidnatých.

¹ Jako schůdné se vzhledem k časové dotaci projektu ukázaly celky jako Holešov, Břeclav, Přerov i obce Jesenicka –zde ovšem pouze z důvodů paralelní práce dvou výzkumnic.

Nesouměrnost terénu velkých měst s menšími územně správními celky jsme pocítili v tomto výzkumu na příkladu Slezské Ostravy, kde výzkumnice ukončila svou činnost po třech měsících a její práce je přístupná v interním dokumentu *Projekt/Průběžná zpráva – lokalita Slezská Ostrava* a v anonymizovaných terénních poznámkách. Vzhledem k časovému harmonogramu projektu již nebylo možné pro zkoumané prostředí nerušivě angažovat na zbývající dobu jiného výzkumníka, který by si postupně vybudoval vztahy v lokalitě, a lokalita Slezská Ostrava tak zůstala ve své pilotní fázi nedopracovaná.

Fakt, že výzkum v lokalitě Brno výzkumnice nepřerušila obdobně, jako tomu bylo v Ostravě, přičítáme její větší výzkumnické zralosti a delší zkušenosti, nicméně i tato lokalita se ukázala jako specifická a silně naddimenzovaná. Detailní rozpracování témat náročnějších na vzájemný raport mezi zkoumanou entitou a výzkumníci, jako je např. bydlení, zaměstnanost či ekonomické transakce a dluhy, nebylo z výše uvedených důvodů možno popsat v detailu dosaženém v dalších zkoumaných lokalitách. Výjimku mezi těmito tématy však tvoří oblast vzdělávání, která přináší řadu nových poznatků s dimenzí všeobecné, na Brně nezávislé, výpovědní hodnoty. V budoucnu tedy doporučujeme formulovat zadání výzkumu ve velkých a často zkoumaných lokalitách zvlášť a s ohledem na specifika možnosti zkoumání takových prostředí.

3. Doporučujeme, aby se vzhledem k dlouhodobému záměru vlády výzkum v lokalitě během následujících deseti let mohl opakovat v dalších letech. Projekt, respektive jeho administrativní část, je třeba koncipovat tak, aby se terénní práce mohly skutečně realizovat po dobu standardní pro dlouhodobé pozorování – tj. během celého jednoho roku, čímž budou vytvořeny lepší podmínky pro výzkumníky, a ve výsledku tak bude získána i ucelenější analýza.

Vysvětlení: roční cyklus ve většině zkoumaných lokalit představuje dynamický celek, během něhož dochází k výrazným proměnám charakteru sociálního vyloučení ve všech sférách života v lokalitě. Během ročního cyklu je rovněž možno pozorovat, popsat a analyzovat například změnu životních strategií v zimních a letních měsících (zaměstnanost, bydlení, školní docházka, dopravní obslužnost, vliv turismu atd.). Je-li některá část roku z analýzy apriori vyloučena z důvodů absence dat, není dost dobře možné předpokládat univerzální platnost závěrů a analýz zkoumaného fenoménu.

DLOUHODOBÝ MONITORING SITUACE ROMSKÝCH KOMUNIT V ČESKÉ REPUBLICĚ MORAVSKÉ LOKALITY

Závěrečná analytická zpráva

Lokalita Brno

Zpracovala: Adéla Souralová

Editor: Štěpán Ripka

Supervize: Irena Kašparová a Kateřina Sidiropulu Janků

Fakulta sociálních studií
Masarykova univerzita
Brno

Prosinec 2008

Stručný popis lokality Brno

Obecné charakteristiky Brna

Brno je druhým největším městem ČR, administrativním, kulturním a správním střediskem Jihomoravského kraje. Nachází se na soutoku řek Svitavy a Svatky a je obklopeno zalesněnými kopci. Zalesněná a zatravněná plocha tvoří také podstatnou část území města. Na území statutárního města Brna žije celkem 368 533 obyvatel (údaj k 31. 12. 2007, ČSÚ 2008), průměrná hustota zalidnění je 1 593 obyvatel/km² (údaj k 1. 1. 2006, ČSÚ 2006). Administrativně je město rozčleněno do 29 městských částí (dále jen MČ), jejichž současná podoba pochází z roku 1990. Brno vyniká také jako centrum kongresové a veletržní turistiky. Další svůj přívlastek – „studentské město“ – pak získalo díky celkovému počtu 11 vysokých škol, které navštěvuje celkem asi 78 000 studujících.

Strategická poloha města se již v minulých staletích podílela na rozvoji průmyslu i infrastruktury. Brno se značnou intenzitou dopravy je uzlem nejen silničním (leží na spojnici dálnic D1 a D2), ale také železničním (je umístěno na mezinárodní železniční trase z Balkánu až do Skandinávie). Město patří k nejstarším střediskům průmyslu v Evropě. O úspěšné průmyslové minulosti vypovídají mj. plochy znehodnocených areálů na dnes komerčně hodnotných místech, které do velké míry kopírují polohu sociálně vyloučených lokalit. „Patří k nim průmyslové části Zábrdovic, Husovic a Obřan, oblasti kolem Cejlu, Radlas, Špitálka, svitavské nábřeží a další. Přesun ekonomického úspěchu se projevuje zanedbanými plochami, budovami s oprýskanou omítkou, vytlučnými okny a nepřívětivým společenským prostředím – a to přes jejich častou blízkost k centru“ (Šuleřová 2006: 10).

Od roku 2001 se díky národní politice investičních pobídek a dalších podpůrných nástrojů postupně daří do nově vybudovaných průmyslových zón lákat velké množství zahraničních investorů. Doposud se jednalo především o výrobní továrny, které zaměstnaly velké masy lidí především s nižším vzděláním (mj. i obyvatelé současných sociálně vyloučených lokalit). V posledních letech se začíná situace na tomto poli měnit a lákáni jsou především investoři s vyšší přidanou hodnotou, specializovaní především na odvětví informačních technologií a elektrotechnický průmysl. Jihomoravský kraj, jehož centrem je právě Brno, představuje hned po Praze druhý ekonomicky nejprogresivnější kraj ČR a podle současných prognóz bude v budoucnosti patřit k nejinnovativnějším regionům v EU (Jihomoravské inovační centrum 2008). Z celkového počtu 208 525 ekonomicky aktivních obyvatel dosáhla míra nezaměstnanosti v měsíci září 2008 5,6 % (MPSV 2008).

Romové v Brně

Romové přicházeli na Moravu (a potažmo do okolí Brna) již během 16. století. Podle sčítání lidu z roku 1769 žilo na území Moravy celkem 98 trvale usazených Romů, z toho 14 v Pozořicích poblíž Brna. Jak dosvědčují zápisy z matrik, obývali Romové původně okrajové části města – dnešní MČ Komín, Komárov a Černovice. Právě v Černovicích existoval romský tábor, kolonie U Kostivárny. Zatímco v roce 1921 zde žilo 31 obyvatel, po vyhlášení zákazu o vstupu tzv. potulných Cikánů na území Velkého Brna sem začaly být sestěhovávány další rodiny z jiných míst, takže v roce 1930 počet obyvatel dosáhl 103. Další rodiny se usadily mj. v Husovicích, Maloměřicích, Židenicích či Žebětíně. Je tedy patrné, že **tradice sestěhovávání Romů je v Brně již letitá a v ČR sahá před normalizační období.**

Po nacistické okupaci dochází k usazení Romů, je zřízen kárný pracovní tábor v Hodoníně u Kunštátu. Po válce se do svých domovů vrací asi desetina původních romských obyvatel (především moravských Romů) a mění se skladba zdejšího obyvatelstva. Již v roce 1946 je v Brně evidováno cca 100 slovenských Romů (zejména z okolí Spišské Nové Vsi, většina z nich se na zimu vracela zpět na Slovensko). Podle soupisu z roku 1947 žilo na území města celkem 420 Romů, v roce 1968 jich bylo už 1 619, většina z nich pak byla soustředěna v tehdejších obvodech Brno III a Brno IV, kde se dnes nacházejí sociálně vyloučené lokality (interní materiály MRK v Brně).

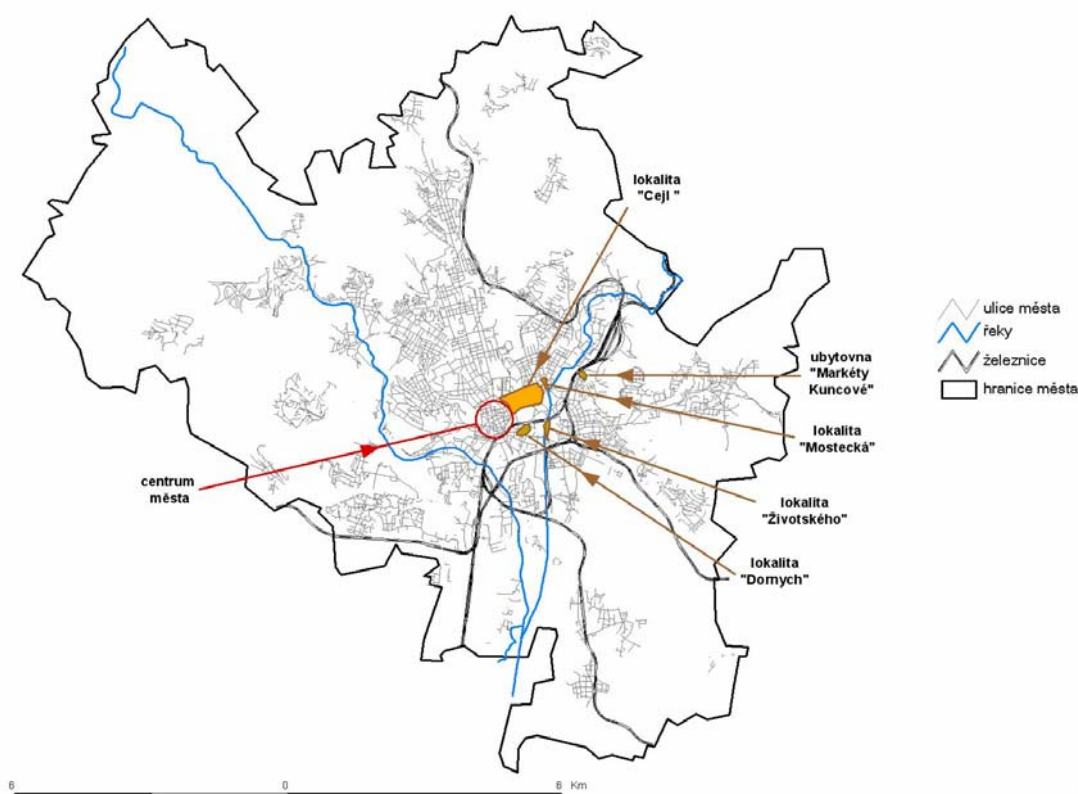
Od počátku 50. let bydlí Romové v nevyhovujících bytových podmínkách, mj. na ulici Bratislavská a Francouzská. V této části Brna se nacházejí místa poznamenaná industrializací 18. století – továrny a dvou- či vícepodlažní pavlačové činžovní domy, které měly sloužit pro ubytování dělníků pracujících v těchto továrnách. Již v polovině 19. století došlo k velkému nárůstu počtu továren (např. na konci 19. století se v lokalitě Cejlu nachází čtrnáct předních, většinou židovských podniků). Tento boom však již tentokráte nedoprovázelo šíření bytové výstavby, takže stávající domy byly přeplněné (Kuča 2000). „Cejl byl nejen místem textilních továren a domů s převahou dělnických rodin. Byl také živou obchodní ulicí, kterou lemovaly domy s obchody, odpovídajícími tehdejší době. Zástavba na počátku století byla značně nesourodá. Patrové domy se střídaly s přízemními. Podle vývěsních štítů lze soudit, že majitelé byli němečtí, čeští i židovští“ (Povolný 2003). Po válce zůstávají domy židovských a německých majitelů prázdné, jsou zkonfiskovány, po roce 1948 znárodněny a postupně se sem začínají (se)stěho(vá)vat sociálně slabší obyvatelé. **Jako palčivý problém je už těsně po válce definována přeplněnost bytů.** K dalšímu příchodu Romů do Brna dochází v 70. letech v souvislosti s nařízením o likvidaci romských osad na Slovensku. Změny ve slovenské

sociální politice, ke kterým došlo v roce 2003, zapříčinily prozatím poslední početnější příliv slovenských Romů do Brna.

Dynamika sociálně vyloučených lokalit

Na území statutárního města Brna žije podle kvalifikovaných údajů asi 15–17 tisíc Romů, přičemž pouze 8–10 tisíc z nich bydlí v sociálně vyloučených lokalitách (Agentura 2008). Jinými slovy, **ne všichni Romové v Brně žijí v sociálně vyloučených lokalitách a také naopak, ne všichni obyvatelé sociálně vyloučených lokalit jsou Romové.** *Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v ČR* definovala na území statutárního města celkem čtyři „sociálně vyloučené“ či „sociálním vyloučením ohrožené“ lokality, a sice lokalitu A (dále lokalita „Cejl“), B (lokalita „Mostecká“), C (lokalita „Životského“) a D (lokalita „Dornych“).

Mapa Brno 1. Sociálně vyloučené lokality v Brně.

Tyto lokality se nacházejí v těsné blízkosti středu města, jsou napojeny na síť městské hromadné dopravy, jejíž linky lokality blízko míjejí (především lokality „Cejl“ a „Životského“) či projíždějí skrze ně (lokality „Mostecká“ a „Dornych“). Dostupnost do centra města z lokality se tak pohybuje v řádech minut, a to i pěšky. Lokality se zároveň nacházejí v oblastech se zvýšenou koncentrací tzv. brownfields, starých průmyslových oblastí, opuštěných budov, jejichž budoucnost ovlivňuje nejen současný charakter prostředí,

ale především budoucnost lokalit jako takových. Předpokládané zvýšení lukrativity se zřejmě promítne zejména do proměny složení zdejšího obyvatelstva.

Plány směřující k revitalizaci těchto prostorů jdou ruku v ruce s procesem **gentrifikace** (viz např. Šilhánková 2000) a na některých místech jsou již patrné zásadní proměny kontrastující s původní zakonzervovaností. Příkladem mohou být projekty vzniklé na místě revitalizovaných brownfields, jako je International Business Center (IBC v ulici Příkop, která navazuje na lokalitu „Cejl“), nákupní centrum Vaňkovka (lokalita „Dorných“) nebo četné rekonstrukce bytových domů (lokality „Cejl“, „Dorných“). V souvislosti s přestavbou „jižního města“ a obnovou oblasti kolem řeky Svitavy lze očekávat zvýšený tlak na přesun stávajícího obyvatelstva a tedy i dramatičtější změny ve složení obyvatel nejen v lokalitách, ale i mimo ně.

Právě tyto proměny a vize budoucnosti lokalit, v kterých by jako nová dominanta měl vzniknout velký bulvár s obchody, kiny a zatravněnými plochami (srov. např. *Nový bulvár...*), se mj. podílejí na přesunech obyvatel z lokalit do jiných částí města. Začínají se tak objevovat **nová ohniska „sociálním vyloučením ohrožená“**, a to např. i z toho důvodu, že obyvatelům žijícím mimo vytyčené lokality (např. MČ Komárov či Líšeň apod.) se mnohdy nedostává takové pozornosti, zejména ze strany NNO) jako v případě těch, kteří bydlí v lokalitě „Cejl“. Aktuálně zřejmě nejmedializovanějším, nejdiskutovanějším a nejemocionálnějším příkladem je ubytovna Markéty Kuncové v Židenicích.

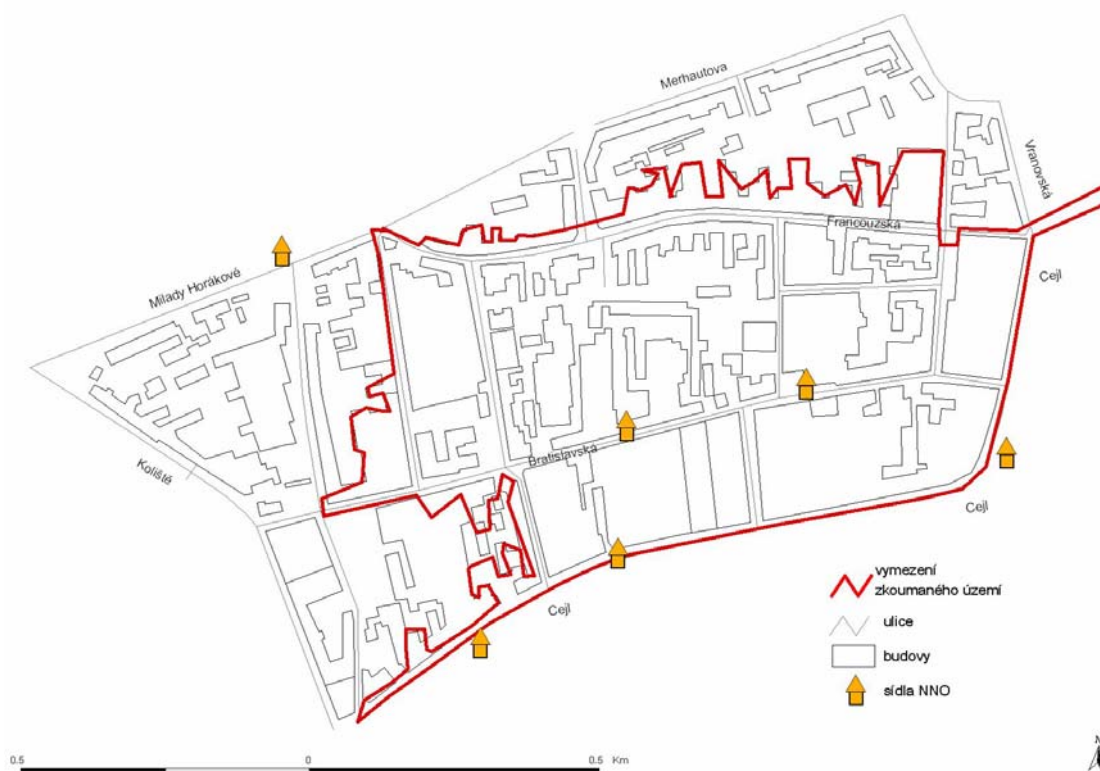
Ubytovna na ulici Markéty Kuncové v Židenicích je jedním z činžovních domů umístěných poblíž rušné silniční tepny. Dříve sloužila jako ubytovna pro zaměstnance Zbrojovky. Protože se jedná o jedno z mála zařízení svého druhu v Brně, které přijímá Romy, došlo zde postupem času k nárůstu jejich počtu. Příběh ubytovny vyšel na povrch v průběhu roku 2007, a to v souvislosti s vysokými poplatky, které musí platit nejen nájemníci, ale i samo město Brno v rámci doplatků na bydlení příjemcům dávek v hmotné nouzi, a také po několika incidentech, kdy zdejší nájemníci byli ze dne na den vyhozeni. V oblasti také stoupá nespokojenost ne-romských obyvatel (chtěli vytvářet domobranu) a výskyt některých patologických jevů (např. vysoká absence dětí ve škole apod.).

Vzhledem k současným i plánovaným urbanistickým změnám a obecnému trendu gentrifikace je třeba mít na paměti, že lokality se doslova mění před očima a spolu s nimi i míra, rozsah a podoba sociálního vyloučení. **Lze také očekávat přesuny ohnisek sociálního vyloučení v rámci Brna.**

Zkoumaná lokalita a její specifika

Pro výzkum „Dlouhodobý monitoring situace romských komunit – moravské lokality“ určil zadavatel lokalitu odpovídající výše uvedené lokalitě A. Výzkum se soustředil na ulice Stará, Francouzská, Přadlácká, Bratislavská, Cejl, Körnerova, Hvězdová, Spolková, Soudní a Příční (viz mapa č. 2). Lokalita se nachází v blízkosti kulturního, administrativního i historického centra města a tvoří spojnici mezi ním a dalšími (vzdálenějšími) částmi města. **Lokalita administrativně spadá do dvou MČ, a sice Brno-sever a Brno-střed.** Do MČ Brno-střed spadají tyto části výše uvedených ulic: Bratislavská (lichá 1–61, sudá 2–62), Cejl (lichá 1–69, sudá 2–64), Francouzská (sudá 2–62), Hvězdová (lichá), Příční, Soudní (lichá). Je patrné, že hranice často procházejí středem ulic, což ovlivňuje např. strategie blokového čištění (část ulice Bratislavská od Cejlu po Soudní patří pod patronát ÚMČ Brno-sever, zbývající části ulic pak pod Brno-střed) nebo zařazování dětí do spádových základních škol podle ulic.

Mapa Brno 2. Hranice lokality „Cejl“.

Struktura obyvatelstva sociálně vyloučené lokality

Podle kvalifikovaných odhadů žije v lokalitě asi 3 000–5 000 Romů, což činí přibližně 40–50 % zdejšího obyvatelstva (Mapa sociálně vyloučených). Přesuny Romů do lokality z jiných městských částí (např. za účelem nákupů či návštěvy příbuzenstva) způsobují, že

lokalita je (zejména během dne) mnohem lidnatější, než jsou statistiky schopny zachytit, a počet může narůstat o několik stovek i tisíc osob. Kontrastně k tomuto faktoru vyznívá, že se k romské národnosti v posledním censu přihlásilo pouze 350 zdejších obyvatel a toto číslo slouží pro ospravedlnění rétoriky některých odborů úřadu MČ.² Lokalita je značně nehomogenní, a to nejen tehdy, pokud uvažujeme v intencích „Romové versus ne-Romové“, ale také co se týče **odlišností mezi Romy navzájem, které v určitých kontextech nabývají na důležitosti.**

Ptám se paní, jak je spokojená se školou. Odpovídá, že ano, že je to tam dobrý. „Tady jsou naši i vaši, víte, to si nevyberete. Vždycky je tam áčko a béčko. Můj kluk chodil do áčka, ale nechala jsem ho dát do béčka, protože v áčku jsou Olaši, víte, ti Cigáni.“³

Triáda „Naši – vaši – Olaši“, kterou verbalizuje oslovená paní, názorně vyjadřuje rozmanitost a nehomogenost obyvatel sociálně vyloučené lokality a zároveň důležitost diverzifikace mezi jedinci navzájem. Jedním z klíčů k dělení Romů, které používají sami Romové, je jejich původ (nejvýše na symbolické hierarchii stojí starousedlíci, moravští Romové, níže pak olašští a slovenští Romové) nebo současná adresa (platí, že směrem k městu bydlí „ti lepší“, směrem k Husovicím „ti horší“).

I přes zmíněnou nehomogenost zdejších obyvatel je lokalita vnímána jako „romská čtvrť“. Bývá označována jako „brněnský Bronx“, tramvaj č. 4, jejíž trasa vede po ulici Cejl (a projíždí také lokalitou „Mostecká“, která s lokalitou „Cejl“ sousedí) je přezdívána jako „romský dostavník“, na ulici Tkalcovská se nachází supermarket nazývaný „Romspár“. Zdejší **oblast je tedy vnímána jako „špatná adresa“**. Např. výzkum zaměřený na celkový obraz jednotlivých částí města Brna (Steinführerová 2003) konstatuje negativní image starých částí vnitřního města. Z celkového počtu 396 respondentů/ek uvedlo 94 jedinců jako místo, kde by nechtěli bydlet, tradiční průmyslové oblasti Zábrdovic, a to s odkazem na konkrétní ulice Cejl, Bratislavskou a Francouzskou, přičemž někteří v této souvislosti hovořili o „Cikánech“. Tento obraz však bude v důsledku plánů na revitalizaci a opravy domů pravděpodobně brzy destabilizován.

² Např. propagační materiál k výstavbě tzv. domu hotelového typu artikuluje odlišnost obyvatel následujícím způsobem: „Na městské části Brno-sever oficiálně žádný etnický či rasový problém neexistuje – např. k romské národnosti se nám přihlásilo asi 350 lidí, což je jen zlomek ze skutečného počtu. Jedná se tedy „pouze“ o problém sociálně slabých a nepřízřusobivých občanů“ (Návrh plánu: 2).

³ Terénní poznámky 21. 5. 2008.

Charakteristika sociálně vyloučené lokality „Cejl“

Lokalita **není uzavřeným či homogenním prostorem**, a to ani fyzicky, ani symbolicky. Vzhledem ke své poloze hned při samotném historickém, administrativním i kulturním centru druhého největšího města ČR a k funkci „spojnice“ mezi ním a dalšími MČ bychom ji spíše mohli nazvat jako „**průchozí**“. Tomu nasvědčuje velký dopravní ruch v lokalitě (zejména ulice Cejl je dopravní tepnou napojující se na velký okruh města, ostatní ulice jsou většinou jednosměrné s hustým provozem) i množství tras městské hromadné dopravy, které lokalitu protínají (konkrétně se jedná o čtyři tramvajové spoje a tři noční autobusové spoje). Žádný z prostředků městské hromadné dopravy však neprojíždí skrze lokalitu, MHD ji pouze ze všech stran objíždí. O charakteru a míře otevřenosti vypovídá i velké množství firem, obchodních společností a jejich poboček soustředěných uvnitř lokality, jakož i orgánů veřejné správy – v lokalitě se nachází jeden z orgánů Krajského úřadu Jihomoravského kraje a Úřad MČ Brno-sever. Pro lokalitu je příznačná také fluidita: spolu s denní dobou se proměňuje složení lidí, kteří se zde pohybují. Ve dne sem docházejí zaměstnanci či klienti firem, v noci se zde pohybují téměř výhradně obyvatelé lokality. Zdánlivá nepřehlednost a přelidněnost je způsobena faktem, že romští obyvatelé tráví velkou část dne na ulicích, což do velké míry ovlivňuje atmosféru a charakter místa.

Jedním z hlavních distinktivních rysů lokality v porovnání např. s jinými lokalitami v Brně nebo na Moravě je velká **koncentrace nestátních neziskových organizací (NNO)** a tedy **hustá zasít'ovanost prostoru lokality sociálními službami** (viz Mapa Brno 1). NNO poskytují sociálně vyloučeným obyvatelům, které v lokalitě „Cejl“ tvoří z 99 % Romové, širokou škálu služeb od nízkoprahových klubů pro děti po terénní sociální práci či různé poradny pro zaměstnanost atd. Umístění těchto NNO přímo v lokalitě je v současné době hodnoceno jako přidaná hodnota. Z části je důsledkem racionální volby („být v centru dění“), ale také nemožnosti najít prostor jinde (NNO pracující s Romy jsou nositelé stigmatu). Např. jedna z NNO se během hledání nových prostor pro své kanceláře setkala s odmítnutím z důvodu zaměřenosti na romské klientky a klienty.

Dalším zásadním rysem, jímž se lokalita liší od jiných částí města, je nadprůměrný výskyt **bazarů a zastaváren** otevřených do pozdních večerních hodin. Velice časté jsou – zejména na ulici Cejl – restaurační zařízení typu „**nonstop**“, mnohdy doplněné o herny a výherní automaty. Jen na zmíněném Cejlu se jich nachází zhruba čtrnáct, zastaváren a bazarů pak asi osm. Veřejným tajemstvím, které artikulují všechny zainteresované subjekty (samosprávy, NNO a v souvislosti s dětmi také základní školy), je, že právě na těchto místech

končí množství financí z dávek v hmotné nouzi. Dalšími „lákadly“ jsou sázkové kanceláře, letáky nabízející „rychlou půjčku“ či (opět početně nadprůměrné) **výkupny železa**.

V centru lokality se nachází výkupna železa. Na vchodových vratech je následující nápis: „Zvýšili jsme výkupní ceny!!! Zdarma – pivo, limo, káva, čaj. LETNÍ SOUTĚŽ o zájezd do zahraničí a další věcné ceny“.⁴

Vzhledem k rušnosti lokality, která je dána do velké míry dopravním vytížením a zástavbou, kde domy přímo navazují na chodníky a ty pak na silnice, zde **absentují veřejná prostranství**. V lokalitě se – kromě jednoho hřiště – nenachází žádné místo pro odpočinek. Pokud tedy zdejší obyvatelé chtějí trávit čas venku, vytahují z domu své gauče a staví je na chodníky. Dalším místem, kde mohou na chvíli posedět, jsou zídky u výloh obchodů. Někteří majitelé prodejen se uchýlili k instalaci ostrých zábran na místa, kde by se lidé mohli zdržovat. Silnice a chodníky zároveň působí zanedbaným dojmem, jsou špinavé: odhozené papírky, psí exkrementy (v lokalitě se s výjimkou zastávek MHD nenacházejí odpadkové koše), „zažraná“ špina na chodnících, a to i přesto, že zde v rámci veřejně prospěšných prací probíhá každý den úklid. **Lokalita není uzpůsobena jako místo bydlení pro rodiny s dětmi, ani pro jedince vyžadující využití venkovních prostorů.**

Lokalita je plná kontrastů, které dohromady tvoří mozaiku objektů od luxusních domů střežených branami a psy po polorozpadlé ruiny, jedinců všech věkových kategorií i sociálních skupin i provozovaných praktik od posedávání na gaučích umístěných před domy po prodávání plastových oken. **Velice důležitým rysem je také prozkoumanost lokality a její „popularita“ pro studium a výzkumy, a to na všech možných úrovních** od seminárních prací studujících vysokých škol přes diplomové práce až po výzkumy zaměřené na partikulární témata.

⁴ Terénní poznámky 14. 4. 2008.

Část A – Sledování kvantitativních ukazatelů

Odhad počtu Romů ve zkoumané sociálně vyloučené lokalitě Brno

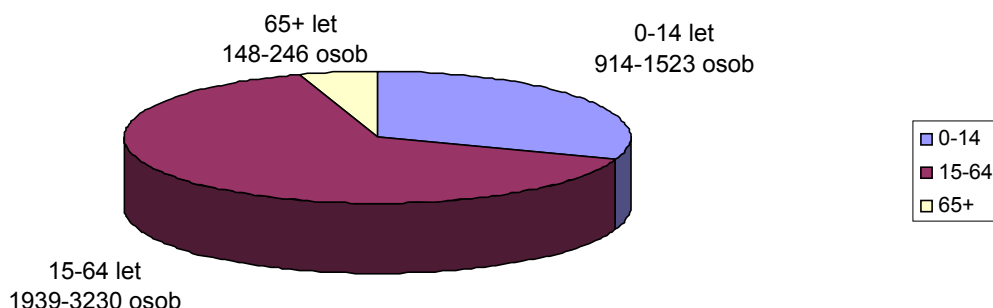
Poslední odhad počtu obyvatel zkoumaných lokalit provedla v roce 2006 společnost GAC, a to v rozmezí 3 001–5 000 osob (GAC 2006b). Ke konci roku 2008 by měly být známy výsledky sociodemografické analýzy sociálně vyloučených romských lokalit v Brně, které toto rozmezí upřesní.

V následujícím grafu je uveden odhad počtu Romů v lokalitách v jednotlivých věkových skupinách, které odpovídají věku předškolnímu a školnímu (0–14 let), věku aktivní populace (15–64 let) a věku důchodovému (65 let a více). Odhad byl učiněn na základě odhadu rozmezí počtu romských obyvatel lokality a údajů o věkové struktuře Romů v ČR v rámci Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2001.⁵

Graf Brno 1.

Lokalita Brno: odhad počtu Romů v lokalitě v jednotlivých věkových skupinách. Celkový počet Romů 3001 – 5000

Zdroj: Odhad GAC (2006); věk. struktura Romů podle SLDB 2001

Upozornění: zkoumaná lokalita není totožná s územně-správním celkem města Brno (viz Stručný popis lokality).

Schopnost lokálních partnerů udržitelně se rozvíjet

V Brně se projevuje dlouholetá zkušenost NNO: Sdružení Romů na Moravě (SRNM) zde působí od roku 1991, DROM zahájil svou činnost v roce 1989, IQ Roma servis v roce 1997, realizace projektu Pavlač sdružení Ratolest začala v roce 2002. Za tuto dobu prošly vybrané NNO zásadním vývojem, a to jak v oblasti personální (nárůst počtu zaměstnanců a zaměstnankyň – zde to platí zejména o IQ Roma Servis), tak v oblasti zájmů a směřování

⁵ V této metodologii se inspirujeme odhadem struktury romské populace, který provedla GAC (2008b: 11).

projektů (projekty se přizpůsobují aktuálním potřebám cílové skupiny). Změny nastaly také v oblasti formálního uspořádání – např. jedna z organizací přecházela od o.p.s. k o.s. a v současnosti funguje pod oběma právními úpravami, a to z důvodu změn v legislativě upravující poskytování sociálních služeb.

V rámci činnosti Agentury pro sociální začleňování v romských lokalitách bylo 30. 6. 2008 v Brně ustaveno lokální partnerství (LP). Jeho zakládajícími členy se staly: MMB, IQ Roma Servis a Drom, romské středisko. Poskytovatelem asistence LP se stalo romské středisko Drom. LP intenzivně spolupracuje s Pracovní skupinou pro integraci (PSI) v rámci komunitního plánování, koordinuje se skupinou i svoji činností.

LP se na ustavující schůzi rozhodlo věnovat se prioritně následujícím oblastem: sociální bydlení, sociální ekonomika a vzdělávání. Hlavní činností LP v tomto roce bylo:

- a. rozšířit povědomí členů LP o možnostech sociálního podnikání a připravit publikaci informující o dotačních příležitostech v sociální ekonomice (firma Raven EU Advisory)
- b. zadat provedení sociodemografické analýzy sociálně vyloučených lokalit (Veryvision s.r.o.)
- c. realizovat protidluhovou kampaň „Spotřebitelský úděl“ (Člověk v tísni a IQ Roma Servis)
- d. podpořit jednotlivé členy LP při přípravě projektových záměrů týkajících se sociálně vyloučených

Co se týče schopnosti lokálních partnerů udržitelně se rozvíjet, všichni partneři již mají dlouholeté zkušenosti s poskytováním sociálních služeb a s projektovým financováním a LP je pro ně nadstavbovou platformou pro formulaci společných potřeb.

Projekty podpory, integrace a boje proti sociálnímu vyloučení Romů

Městská část Brno-sever nečerpala během roku 2008 žádné dotace na projekty podpory, integrace a boje proti sociálnímu vyloučení Romů. Úřad připravil projekt bytového domu hotelového typu pro sociálně vyloučené, ale v letošním roce pro něj nezískal dotační podporu.⁶ Městská část Brno-střed nečerpala během roku 2008 žádné dotace na projekty podpory, integrace a boje proti sociálnímu vyloučení Romů.

Magistrát města Brna v roce 2008 čerpal dotace na terénní sociální práci a připravoval projekt do Integrovaného operačního programu. Tyto projekty jsou uspořádány v následující tabulce.

⁶ Pro více informací o projektu viz oddíl Bytová situace.

Tabulka Brno 1.

Oblast působení	Název projektu	Výše dotace	Cílová skupina	Zadavatel (název instituce)	Řešitel (název instituce)	Velmi stručný popis
Sociální služby: pomoc sociálně vyloučeným osobám v oblasti bydlení, zaměstnání, vzdělávání, prevence soc. patologie, volnočasové a motivační aktivity	Podpora terénní práce – podprogram A (určený výhradně obcím)	300.000,- Kč	Sociálně vyloučení – zejména romské rodiny s dětmi	Úřad vlády ČR – kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity	Odbor sociální péče Magistrátu města Brna	Komplexní a systematická spolupráce terénního pracovníka s klientem za účelem dosažení schopnosti klienta řešit své problémy samostatně.
Revitalizace deprivované zóny (tzv. Bronx), součástí jsou i pilotní projekty pro romské komunity (5.2.c), včetně doprovodných sociálních služeb	Integrovaný operační program	Neznámá: výzva je stále otevřená, na projektu se pracuje	Sociálně vyloučení, zejména romská komunita	Evropský fond pro regionální rozvoj – administruje Ministerstvo pro místní rozvoj ČR	Magistrát města Brna	Revitalizace obytné zóny včetně domů a veřejných prostranství, sociální programy.

Celkové dotace na projekty, které začaly v roce 2008, činily 300 000,- Kč.

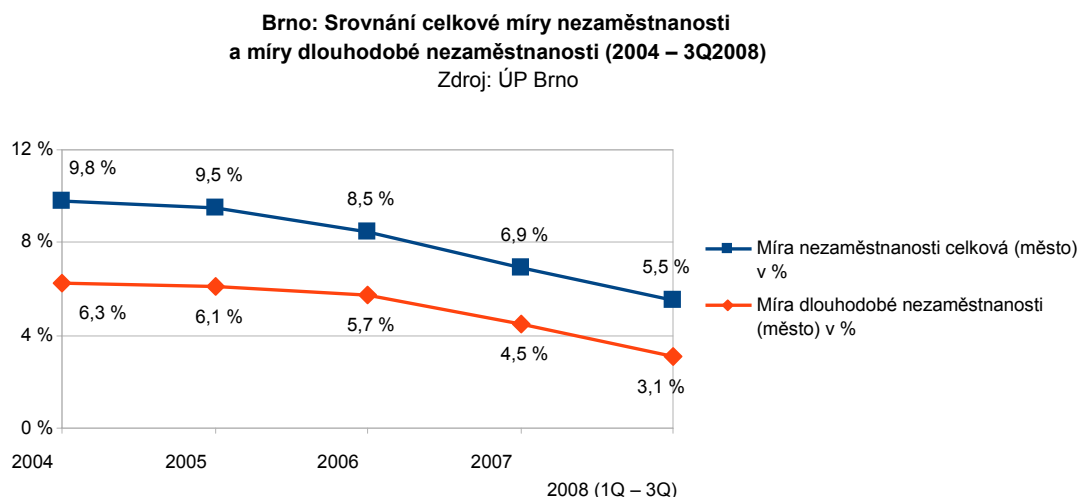
Srovnání míry dlouhodobé nezaměstnanosti

Ve zkoumaných lokalitách žilo v roce 2008 podle odhadu⁷ 1 939–3 230 Romů v aktivním věku (15–64 let).

V následujícím grafu je zobrazena míra nezaměstnanosti a míra dlouhodobé nezaměstnanosti (poměr dlouhodobě nezaměstnaných a dosažitelné aktivní populace) ve městě Brně.

⁷ Viz oddíl „Odhad počtu Romů ve zkoumaných lokalitách“.

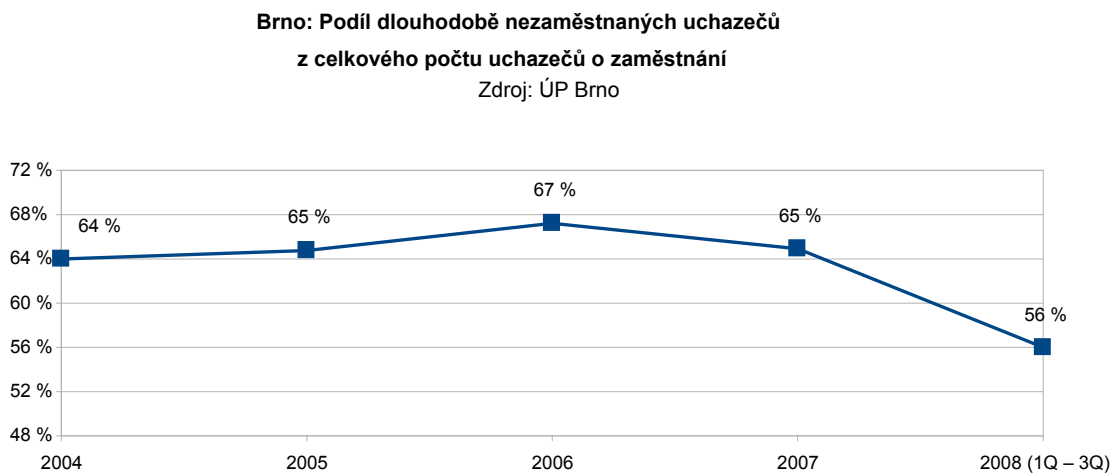
Graf Brno 2.

U celkové míry nezaměstnanosti je možné pozorovat od roku 2004 trvalý pokles, stejně je tomu u míry dlouhodobé nezaměstnanosti.

V následujícím grafu je zobrazen poměr dlouhodobě nezaměstnaných (nad 6 měsíců) v evidenci uchazečů o zaměstnání k celkovému počtu uchazečů o zaměstnání v evidenci ÚP.

Graf Brno 3.

U podílu dlouhodobě nezaměstnaných není možné sledovat trend. Mezi lety 2004–2007 se dlouhodobá nezaměstnanost pohybovala okolo velmi podobných hodnot. Pro rok 2008 je sice patrné snížení, je však třeba připomenout, že statistika za první tři kvartály roku 2008 je oproti datům za celý rok vychýlena o absolventy, kteří se v září evidují jako uchazeči o zaměstnání, ale podstatná část z nich záhy nově zaměstnání nalezne. Proto bude poměr dlouhodobě nezaměstnaných za celý rok 2008 mírně vyšší, než je údaj uvedený v grafu, není

tedy jasné, zda v roce 2008 dojde k reálnému poklesu podílu dlouhodobě nezaměstnaných v rámci uchazečů o zaměstnání v evidenci Úřadu práce.

Strategie životní obživy

Hlavním zdrojem obživy v lokalitě je **práce „načerno“ ve stavebnictví a výkopových pracích**. Podle terénního sociálního pracovníka pracují muži za minimální mzdu, ze které si ještě část odebere zprostředkovatel, navíc ve velmi rizikovém prostředí a bez pojištění. Takovým způsobem je zaměstnána podstatná část oficiálně nezaměstnaných obyvatel sociálně vyloučených romských lokalit.

Ženy bývají často zaměstnány „načerno“ na **pomocných a úklidových pracích**, často i v areálech státních institucí. Samotné instituce je však nezaměstnávají, fungují zde zprostředkovatelské agentury.⁸

Dalším významným zdrojem obživy je **sběr železa a jiných kovů** (přímo v lokalitě se nacházejí čtyři sběrný železného odpadu), prostituce (ta je zmiňována i v souvislosti s dětmi), drobné krádeže a další kriminalita. S kriminalitou souvisí i hustá síť non-stop zastaváren v lokalitě.

Postoj k hodnotám vzdělání

Ve zkoumaných lokalitách žilo v roce 2008 podle odhadu⁹ 914–1 523 Romů v předškolním či školním věku (0–14 let).

Vyučující na ZŠ vnímají jako výrazný problém motivaci žákyň a žáků 2. stupně k pokračování ve studiu. Dosažené vzdělání pro žáky není spojeno s budoucím povoláním, často **neznají nikoho, kdo by po střední škole sehnal lepší práci než po absolvování školy základní**. Vyučující se snaží děti přesvědčovat, ale bez výsledků.

Co se týče zájmu rodičů o vzdělání svých dětí, učitelka ZŠ rozlišuje dvě skupiny rodičů: první skupina jsou bohatí a kompetentní rodiče, kteří se o vzdělání svých dětí zajímají, ale pouze do té míry, že přesouvají veškerou zodpovědnost za vzdělání na školu. S touto skupinou rodičů se učitelům také těžko komunikuje. Druhou skupinou rodičů jsou rodiče sociálně slabí, se kterými se sice učitelům komunikuje lépe (nevznášejí na školu takové požadavky), na druhou stranu ale bývá častým problémem, že se vyučující s rodičem domluví

⁸ Pro více informací o práci načerno viz Část B a oddíl „Zaměstnanost“.

⁹ Viz oddíl „Odhad počtu Romů ve zkoumaných lokalitách“.

na konkrétních nápravných krocích, například v domácí přípravě dítěte, ale rodič následně nápravu nezjedná.

U žákyň a žáků ze sociálně vyloučených rodin chodí na třídní schůzky pouze asi třetina rodičů. Naprostou většinu komunikace mezi školou a rodiči tak musí obstarávat asistentky a asistenti pedagoga. Ve srovnání se situací před deseti lety vyučující uvádějí, že rodiny si na asistentky a asistenty zvykly, respektují je, dají na jejich doporučení.

Průměrná míra a charakter zadluženosti jednotlivých domácností

V rámci této kategorie byly zjišťovány dluhy na nájemném a službách v městských bytech. Od jednotlivých institucí (ať už se jedná o instituce veřejné správy nebo instituce soukromé) většinou není možné data o zadluženosti romských domácností získat a údaje, které výzkumníkům podaly rodiny, jsou často protichůdné a neúplné. Pro odhad míry zadluženosti domácností v bytech v majetku města byly osloveny Městské části Brno-sever a Brno-střed, ve kterých se zkoumané lokality nalézají. Oslovené úřady nebyly schopny odhadnout podíl romských nájemníků v městských bytech ani podíl romských dlužníků na nájemném. Předkládaná data proto spíše nabízejí možnost porovnání hodnot průměrných dlužných částek a podílu zadlužených domácností s ostatními lokalitami.

MČ Brno-sever

V následující tabulce jsou uspořádány dostupné údaje o dlužích na bydlení v MČ Brno-sever.

Tabulka Brno 2.

MČ Brno-sever	2007	2008
Počet bytů ve vlastnictví MČ	6665	6666
Počet domácností dlužících na nájemném a službách	850	1120
Míra zadluženosti domácností	13 %	17 %
Celková dlužná částka	4 848 810 Kč	8 264 481 Kč
Průměrná dlužná částka / domácnost	5 704 Kč	7 379 Kč

Ve sledovaném období se počet zadlužených domácností zvýšil o 4 %. Celková dlužná částka se během jednoho roku takřka zdvojnásobila. Pracovnice MČ uvedla, že bytový odbor MČ Brno-sever nesjednává s dlužníky splátkové kalendáře, protože s tímto nástrojem nemá dobrou zkušenost – prý pouze oddaluje soudní řešení neplatičství, nemotivuje dlužníky k intenzivnímu řešení situace a v důsledku zvyšuje celkovou dlužnou částku, která se navýší

o dobu, po kterou probíhá soud. Bytový odbor proto každého dlužníka vyzve, aby splatil co nejvyšší částku, a to v co nejkratších termínech. Dle plateb potom bytová komise a následně rada městské části zvažují další podání k soudu.

MČ Brno-střed

V následující tabulce jsou uspořádány dostupné údaje o dlužích na bydlení v MČ Brno-střed.

Tabulka Brno 3.

MČ Brno-střed	2007	2008
Počet bytů ve vlastnictví MČ	7684	7100
Počet domácností dlužících na nájemném a službách	1505	1460
Míra zadluženosti domácností	19,6 %	20,6 %
Dlužná částka za nájemné a služby	41 853 002 Kč	42 367 737 Kč
Dlužná částka za penále z prodlení	79 238 000 Kč	81 438 000 Kč
Celková dlužná částka	121 091 002 Kč	123 805 737 Kč
Průměrná dlužná částka / domácnost	80 459 Kč	84 798 Kč

Tato městská část nevede samostatně evidenci dlužných částek za nájemné a služby, a proto celková částka zahrnuje i poplatky za vodné a stočné, úklid domu, společnou elektřinu a údržbu komínů. Podle pracovnice tvoří přibližně 60 % částky dluh za služby a 40 % uvedené částky dluh na čistém nájmu.

Meziročně se sice snížil počet dlužníků na nájemném, poměr zadlužených domácností v městských bytech se však zvýšil o jedno procento. Alarmující jsou zvláště **celkové dlužné částky, které přesahují 120 milionů Kč**, a průměrné dlužné částky na domácnost (zde se dluh v průměru meziročně zvýšil o 4 339 Kč na domácnost). Průměrné dlužné částky za domácnost naznačují, že **oddlužování domácností bude v MČ Brno-střed velmi složité**. Další skutečností hodnou pozornosti je takřka dvojnásobná výše penále z prodlení. V roce 2007 bylo sjednáno 93 splátkových kalendářů, v roce 2008 jich bylo dojednáno 82.

Část B – Výzkum životních trajektorií sociálně vyloučených obyvatel

Zaměstnanost

Asistence při hledání zaměstnání¹⁰

V Brně působí několik NNO, které se věnují poradenství při hledání zaměstnání. Klientky a klienti se k nim dostávají dvěma hlavními způsoby – buď je odbor sociální péče v rámci aktivizačního programu vyzve, aby kontaktovali agenturu práce, anebo se o existenci této služby dozvědí prostřednictvím známých. Aktivní asistence ze strany NNO vůči klientkám a klientům není v tomto smyslu ideální službou, neboť je na jednu stranu do budoucna demotivuje a na druhou stranu může být překážkou při komunikaci se zaměstnavatelem. Například dříve hojně rozšířená praxe, že asistentky a asistenti docházeli s uchazečkami a uchazeči na pracovní pohovory anebo za ně přímo volali potenciálním zaměstnavatelům, se ukázala jako chybná – zaměstnavatelé o uchazečky a uchazeče, kteří si neumějí práci najít sami, nemají zájem. Ze zkušenosti NNO vyplývá, že klientkám a klientům je třeba asistovat při hledání práce zejména poskytnutím podmínek (PC, asistentka či asistent, který pomáhá ovládat počítač).

Hledání zaměstnání – faktor vzdělání a kvalifikace, rekvalifikační kurzy

Ze zkušenosti terénní sociální pracovnice (TSP) – pracovní poradkyně vyplývá, že hlavní **bariérou** jeho klientů **při hledání zaměstnání je nízká vzdělanost a kvalifikace**. Samotné tvrzení by mohlo znít banálně, ale zde je **doloženo přímou zkušeností s hledáním zaměstnání pro kvalifikovanější klientky a klienty**:

C17:¹¹ Pokud máte Roma, který má vyučení, tak není problém, aby sehnal práci, obzvláště v dnešní době, kdy na trhu je nedostatek kvalifikovaných dělníků do těžkého průmyslu – strojařů, svářečů, nevím, cokoliv, frézařů, obráběčů na CNC strojích a takových profesí. Takže to z našich zkušeností, pokud sem takový klient přijde, tak zpravidla do týdne má práci.

Na druhou stranu, jak vyplývá z analýz Úřadu práce Brno-město, největší poptávka (asi 70 %) je po pracovnících se základním vzděláním. Tyto pracovní příležitosti se objevují zejména v okrajových částech města (např. Černovická terasa, kde se nachází množství

¹⁰ V rámci tématu zaměstnanosti byly identifikovány hlavní bariéry při hledání zaměstnání (z pohledu pracovníků NNO působících v této oblasti) a také byla popsána práce s klientem ve vztahu k zaměstnavatelům. Dále je v kapitole představen přehled tzv. práce „načerno“, a to u mužů i u žen. Kontaktován byl také úřad práce a terénní pracovnice ze Společenství Romů na Moravě.

¹¹ Zaměstnankyně NNO.

montoven apod.). Zároveň je u mnoha zaměstnavatelů podmínkou přijetí do zaměstnání trestní bezúhonnost či vlastnictví řidičského průkazu (s odkazem na to, že zaměstnanec bude jezdit s úklidovým vozíkem), přičemž tyto podmínky z velké části diskvalifikují právě obyvatele lokality „Cejl“. ÚP má zkušenosti s klientkami a klienty, kteří donesou potvrzení o alergiích na prach a doklad o tom, že nemohou zvedat těžká závaží – pro ty je pak těžké práci najít.

Pro méně vzdělané a nekvalifikované se zde logicky nabízí možnost dovzdělávání a rekvalifikací, ty mají ale velmi omezenou účinnost. Doplnění vzdělání podle TSP prakticky nepřipadá v úvahu – v současnosti je pro dospělého téměř nemožné dodělat si střední školu při zaměstnání a současné péči o rodinu.

Rekvalifikace, které se zdají být vhodným řešením, také selhávají. Na jedné straně je to způsobeno tím, že uchazečky a uchazeči o zaměstnání nemají na docházení do rekvalifikačních kurzů čas. Potřebují vydělávat peníze nyní a těžko se jim vysvětluje, ať počkají dva měsíce. Pokud opravdu do rekvalifikačních kurzů nastoupí, naprostá většina z nich je nedokončí – TSP vzpomíná pouze jednoho klienta, který rekvalifikační kurz dokončil. Liknavost v docházce na kurzy přitom nelze svalovat pouze na uchazečky a uchazeče – podle TSP totiž **zaměstnavatelé rekvalifikované nezaměstnávají: účast v rekvalifikačním kurzu pro ně není dostatečnou kvalifikací, a tudíž není ani motivací pro jejich účastnice a účastníky**. Například jeden klient chodil dva roky na různé rekvalifikační kurzy, než se mu s jejich pomocí podařilo najít zaměstnání.

Diskriminace na pracovním trhu

Klientky a klienti poukazují na diskriminaci ze strany zaměstnavatelů i v případech, kdy to podle TSP není adekvátní. Mnoho zaměstnavatelů se totiž k uchazečkám a uchazečům o zaměstnání chová všeobecně neprofesionálním způsobem, například **pokud uchazečka či uchazeč neuspěli při výběrovém řízení, zaměstnavatel ho často již nekontaktuje, aby mu negativní výsledek výběrového řízení sdělil**. Romské uchazečky a uchazeči to pak mohou chápat jako diskriminační jednání, přestože zaměstnavatel stejným způsobem nakládá i s ostatními.

TSP považuje za významnější diskriminaci na trhu s byty, faktor diskriminace ale není možné přehlížet. Už proto, že klientky a klienti, kteří se s diskriminací při přijímání do zaměstnání setkávají, pak mohou v hledání práce výrazně polevit. Výjimečné nejsou případy,

kdy se **zaměstnavatel přímo při telefonickém hovoru zeptá, zda je uchazeč Rom**. Také se objevují komplikace s příjmením, které zní romsky, jako například Gabčo či Horváth.

Práce „načerno“

Velká část brněnských Romů pracuje více či méně často „načerno“ na výkopových a stavebních pracích. O situaci jsou informovány i zaměstnankyně pověřených úřadů městských částí. Jedna z nich situaci popisovala tak, že dopoledne přijede na Bratislavskou ulici auto a nabírá lidi na pracovní den. Situaci lze pozorovat na ulici Cejl mezi šestou a sedmou hodinou ránní, kdy muži, kteří pracují ve stavebnictví, případně dělají výkopové práce, postávají a čekají na nabídky práce na tentýž den. Podle TSP **pracují muži za minimální mzdu, ze které si ještě část odebere zprostředkovatel, navíc ve velmi rizikovém prostředí a bez pojištění**. Takovým způsobem je zaměstnána podstatná část oficiálně nezaměstnaných obyvatel sociálně vyloučených romských lokalit.

Dosavadní výzkumy práce „načerno“ se týkaly v převážné většině mužské části populace, nelegální zaměstnávání žen bylo opomíjeno. V případě Brna **jsou ženy zaměstnávány načerno na pomocné práce v kuchyních a na úklidy, dokonce i ve veřejných institucích, například v nemocnicích**. Zaměstnavatelem ovšem není nemocnice, ale například úklidová firma. Ta ženu zaměstná na DPP, ale žena ve skutečnosti pracuje nad rámec dohody. Zde se otevírá možnost pro vyplácení reálných mezd, které bývají nižší než mzda minimální.

Vzdělání

Tento aspekt životních trajektorií autorka zpracovala v části C, v oddíle B je oproti ostatním stručně nastíněn aspekt bydlení, který ostatní výzkumníci zpracovali v části C.

Zdravotní péče

Zdravotní problémy dospělých

Ze zkušeností dotazovaných lékařek, které ošetřují obyvatele lokality „Cejl“, vyplývá, že Romové trpí stejnými chorobami jako majoritní populace (zejména kardiovaskulární onemocnění a onemocnění vyvolaná závislostí na alkoholu). K jejich propuknutí však podle lékařek dochází ve srovnání s majoritou v dřívějším věku. Pacientky a pacienti do ordinace nejčastěji přicházejí s onemocněním pohybového aparátu, což lékařky vysvětlují charakterem prací, které nejčastěji zastávají (právě pohybové ústrojí je v pomocné práci ve stavebnictví nejdůležitějším a také nejvíce namáhaným článkem). Prioritní zaměření na potíže

s pohybovým aparátem následně vedou k zanedbávání jiných zdravotních problémů. Běžně se např. stává, že pacientka nebo pacient přichází za lékařkou s bolestí zad a jen mimoděk vyjde najevo, že mají několikaměsíční problémy s dýchacím ústrojím, které nijak neřeší. Problémy s pohybovým ústrojím jsou zároveň do velké míry subjektivní povahy, takže v některých případech (zejména u mladých lidí) hovoří lékařky o simulaci. Za obecný problém v léčbě považují lékařky disciplínu. Velice často se stává, že si pacientky a pacienti předepsané léky nevyzvednou v lékárně (např. kvůli doplatku) nebo je neužívají tak, jak je předepsáno.

Zdravotní problémy dětí

Nejčastější zdravotní problémy u dětí jsou podle lékařek způsobeny jejich slabou imunitou. Ta je důsledkem zejména bytové situace jedinců (např. kojenci již od narození nemají klid pro spánek a některé matky od lékařky žádají pro své děti prášky na spaní) a hygienických návyků. V některých případech je nutná pomoc ze strany NNO:

C15:¹² Samozřejmě nejdůležitějším bodem, protože většina z nich nemají doma sprchy a tak, takže se tady děti můžou osprchovat, a můžem je odšívít. Máme pračku, můžem vyprat, v případě, kdy jsou děti úplně zanedbány, tak můžeme vyprat.

Dalšími faktory, které spolupůsobí na zdravotní stav obyvatel lokality, jsou nevhodné stravovací návyky a drogové závislosti jak dětí, tak rodičů (viz níže). Důležitým faktorem, který také ovlivňuje imunitu dětí, je kojení. Lékařka uvádí pozorovatelný rozdíl mezi ne-romskými ženami, které se snaží kojít co nejdéle, a romskými matkami, které nekojí téměř vůbec a dětem kupují i přes svou špatnou finanční situaci sušené mléko. V lokalitě se rovněž vyskytují mladé matky (14 let), které porodily děti s podvážou, jež jsou rovněž náchylnější k nemocem.

Očkovací schémata příliš dodržována nejsou. Kontaktování rodičů tak mnohdy probíhá přes odbory sociální péče. Děti jsou očkovány jen v rámci státem hrazené preventivní péče, o nadstavbové vakcíny, které se musí platit, rodiče zájem nemají.

V souvislosti se zavedením poplatků za návštěvu lékaře lze sledovat pokles vyhledávání odborné zdravotní péče. Některé pacientky a pacienti z lokality „Cejl“ jsou osvobozeni od poplatků, jiní lékařským zařízením peníze dluží. S poplatky se také snížil počet pacientek a pacientů, kteří si k lékařkám chodili pro potvrzení omluvenky.

¹² Zaměstnankyně NNO.

Drogová problematika

Mezi obyvateli lokalit jsou rozšířeny drogové závislosti a některé lokality jsou ve městě vyhlášené přítomností dealerů drog. Drogové závislosti a s nimi spojené sociálně patologické chování se v mnoha případech objevují již v raném věku u dětí. Ty již od útlého věku kouří (cca od 8 let), za poslední půlrok sleduje jedna z lékařek silný nárůst drogové závislosti u dětí kolem 14–15 let. Zatímco začátkem 90. let minulého století spousta mladistvých „čichala“ toluen, v současné době lze podle ní pozorovat čtenější závislost na pervitinu, a to již od puberty. Obvyklý je model, kdy dealer nejdříve prodává drogu dítěti za velmi malý finanční obnos a když se dostaví závislost, začne zvyšovat její cenu.

C15: Oni to třeba koupí za padesát korun, oni mají mezi sebou ty dealery, kteří právě jim to na začátku dávají zdarma, aby je do toho zatáhli, a pak, když to dítě už je docela závislé, tak ono krade.

Dalším funkční vzorec, který se v lokalitě vyskytuje, představují děti jako prostředníci mezi rodičem (dealerem) a dalším dítětem, např. spolužákem (kupujícím). Drogovou prevencí a terénní protidrogové programy zajišťuje v lokalitě zejména o.s. Podané ruce a organizace Teen Challenge. Teen Challenge provozuje přímo v lokalitě dětské centrum, do kterého dochází často i děti z rodin, které mají problémy se základní hygienou, například nemají doma sprchu. V dalších případech jsou rodiče závislí na alkoholu či drogách. Organizace se zaměřuje také na prevenci, každý den pořádá pro děti přednášky na témata jako sexualita, tabakismus, narkomanie apod.

Ekonomické transfery

Výzkum ekonomických faktorů v lokalitě „Cejl“ ovlivnila velikost a anonymita prostředí. Nebyl navázán natolik úzký kontakt s domácnostmi, abychom mohli pozorovat ekonomické transakce v jejich rámci, pozornost tedy byla věnována strukturálním podmínkám a prostředí, ve kterém obyvatelé lokality žijí a které ovlivňují jejich nakládání s finančními prostředky. Rozhovory se zaměstnankyněmi NNO pak poskytly částečný vhled do domácností a jejich ekonomické situace. Díky zaměření výzkumu na oblast vzdělávání můžeme právě skrze náklady domácností na vzdělání sledovat ekonomické transfery rodiny zprostředkovaně, a to skrze děti školou povinné.

Podpůrné služby pro ekonomiku sociálně vyloučených

Přímo uvnitř lokalit či v jejich bezprostřední blízkosti se nalézají poskytovatelé služeb, které vyrovnávají časové rozdíly mezi příjmy a výdaji domácností a jsou schopny poskytnout hotovost za zástavu či za jiné zboží. Mezi tyto služby patří hojně zastoupené zastavárny

a kanceláře, kde je možné sjednat různé typy úvěrů. Dalším druhem služeb jsou bazary a sběrné suroviny, ve kterých lze ve velmi krátkém čase získat potřebnou hotovost (například na dorovnání dluhu, který je nutné splatit okamžitě). Bazary a sběrné suroviny také dávají šanci pro příležitostné a neplánované výdělků.

Podle zaměstnanců výkupen železa situovaných v lokalitě přicházejí Romové se železem po celý rok, z četnosti jejich návštěv lze prý vysledovat, zda aktuálně mají finance či ne. Podle majitele tak činnost sběračů kovů neodpovídá reálným možnostem a nabídkám trhu kovů, ale nabídka je natolik rozsáhlá, že sběrači mohou pracovat pouze, když potřebují (většinou kolem poloviny měsíce, kdy jim začínají docházet peníze).

Vidění pracovníků sběrných surovin doplňují rozhovory s majiteli zastaváren. 90 % zastavujících jsou podle odhadu majitele zastavárny Romové. Počet příchozích závisí (jako u sběrných surovin) na období v měsíci. Pokud mají lidé zrovna peníze, chodí jich do zastavárny 10–15 denně, v obdobích před placením dávek se majiteli může přes den v zastavárně „otočit“ až 100 zastavujících. Velmi častá je praxe, kdy „stálí zákazníci“ zastaví zboží z vlastní domácnosti, nechají propadnout zastavenou věc a posléze se pro ni vrátí na poslední chvíli, když už je za vyšší cenu v nabídce k prodeji v zastavárně. Poslední dobou se výrazně snížil počet zastavovaných kradených věcí, protože zákon nyní vyžaduje pro zástavu dodat se zbožím i jeho záruční list.

Půjčky a lichva

Lichva je mezi obyvateli lokalit velmi rozšířená. Terénní pracovníce se o ní však v naprosté většině případů dozvědí až v souvislosti s dalšími půjčkami, samotné klientky a klienti většinou o lichvě vůbec nechtějí mluvit. Zkušenosti terénních pracovníků dokládají, že romské terénní sociální pracovníce se o lichvě dozví spíše než ne-romské, povětšinou ale nemohou se situací nic dělat.

C2:¹³ Stačí jednorázová událost, pohřeb, svatba nebo něco, a oni prostě nemají kde to vzít, tak jdou a půjčí si. A když teda si nepůjčí od Providentu, což je taková v podstatě legální lichva, tak prostě si půjčí jinde. Samozřejmě oni to prostě neventilují, protože prostě co vím, tak tady jsou Olaši, kteří půjčují, vím i o dalších romských rodinách, který půjčují, ale tohleto je prostě neprokazatelný. Protože ty lidi tam chodí dobrovolně, byť pod tlakem jakoby všech těch okolností, ale jakoby dobrovolně.

Periodicita vyplácení dávek, poukázky

Možnost zlepšení situace spojené s nedostatečným hospodařením s financemi spatřují terénní pracovníci v tom, že by se sociálně vyloučeným vyplácely dávky sociálního

¹³ Zaměstnankyně NNO.

zabezpečení a podpory v nezaměstnanosti po fázích, několikrát do měsíce. To by výrazně snížilo náklady spojené s finančními nároky za delší období. Přestože průběžné vyplácení dávek by s sebou přineslo náročnější administrativu, jedná se o podnět, který by mohl situaci vylepšit. Další inovací, která je v současné době často verbalizována, je zavedení poukazů pro nehotovostní vyplácení částí dávek v hmotné nouzi. Závažným problémem s poukázkami je, že levnější obchody (hypermarkety) tyto poukazy nepřijímají, takže jejich zavedení by mohlo vést k výraznému zhoršení ekonomické situace rodin.

Rodinné rozpočty prizmatem poplatků souvisejících se vzděláním

Výrazný problém s platební neschopností (či neochotou platit) mají základní školy v lokalitě. Ty vybírají od rodičů na začátku školního roku částku kolem 150 Kč (záleží na ročníku, který dítě navštěvuje) na školní pomůcky. Podle vyučujících je ale složité i tuto částku od dětí (respektive rodičů) získat. Pokud se jedná o jednorázovou částku určenou např. na kulturní akce, která je vybírána v průběhu roku (max. jednou měsíčně) a neočekávaně, rodiče mnohdy nemají finanční prostředky ani na zaplacení minimálního příspěvku (částka se pohybuje mezi 10–40 Kč za akci).

C20:¹⁴ My chápeme, že pro některé rodiče je problém dát na konci měsíce 30 korun na nějaké kulturní představení. Někteří prostě nemají. A když si vezmete, že tady [ve škole] mají třeba pět dětí, tak ono se to násobí, takže je to problém.

Také nákup školních pomůcek představuje pro řadu domácností záležitost několika měsíců. Běžně se tak stává, že děti na konci října nemají všechny školní pomůcky (např. sešity, tužky apod.). Do kontrastu k tomu vyučující staví vysoké kapesné a příliš drahé svačiny, které si děti s sebou do školy nosí. Starší děti dostávají od rodičů peníze (např. 50 Kč na den), aby si svačinu koupily samy po cestě do školy. Často tak děti svačí velké a podle vyučujících drahé bagety, z nichž polovinu vyhodí.

Bydlení

Prodej bytových domů v lokalitě soukromníkům

V úvodu byly naznačeny záměry města Brna s lokalitou. Již nyní v lokalitě dochází k rozsáhlým rekonstrukcím bytových domů, které jsou prodávány různými brněnskými realitními kancelářemi. Postupně již dochází k vystěhovávání nájemníků, a to ze strany soukromých vlastníků, kteří v současné době vlastní asi polovinu domů v lokalitě. Podle údajů bytového odboru MČ Brno-sever patří 50 % domů soukromým vlastníků a 50 %

¹⁴ Zaměstnankyně školy.

městské části. Vystěhovaní nájemníci se ale vracejí do bytů v majetku města, a tak byl další prodej bytových domů zastaven:

C14:¹⁵ My to prodávat nechceme, a to z jednoduchého důvodu: nám se ten prodej neosvědčil, protože ten soukromník samozřejmě tyto lidi buď vyhodí, nebo mu za určitou částku byt opustí, nastěhují se k nějaké další rodině a chtějí po nás byt. Takže my nejsme nafukovací, takže si radši ty byty necháváme.

Dalším důvodem pro toto rozhodnutí je také vymáhání dluhů od neplatičů nájemného. Pokud jsou nájemníci v bytech, které jsou vlastnictvím města, může MČ lépe kontrolovat placení nájemného a možnosti konkrétních nájemníků (zejména díky komunikaci s odborem sociálních věcí a zdravotnictví). V případě, že by domy byly v soukromém vlastnictví, by podobná prevence nebyla možná.

Terénní sociální pracovnice uvádějí jako běžnou praxi při vystěhovávání nájemníků situaci, kdy soukromý vlastník nabídne domácnosti částku kolem 40 tisíc za opuštění bytu bez zabezpečení náhradního bydlení. Několik domácností se díky této strategii (vidina finanční částky) ocitlo na ulici, neměli zabezpečené náhradní bydlení, takže TSP pak řešili, kam je ubytovat. Jeden z modelových případů je zachycen v následujícím rámečku:

Jedna rodina (muž, žena, dvanáct dětí) byla novým majitelem vystěhovávána. Prioritou bylo sehnat jim jakékoli ubytování, aby jim nemusely být odebrány děti. Muž šel ke svým rodičům, žena s dětmi do azylového domu. Zde ale mohla zůstat jen tři dny. Našli azylový dům ve Vyškově, žena tam chtěla jít, ale pro muže to bylo nepřijatelné (zbil ji, protože kdyby od něj s dětmi odešla, bylo by to ponížení, ona by byla „kurva“), takže se sestěhovali do malého bytu k jeho rodičům. Bylo jich tam pak asi 20. TSP situaci popisuje následovně: „Jezdím pomáhat do slovenských osad, ale některé ty byty, to jsou normálně osady, jak oni jsou tam seskládaní.“

Terénní sociální pracovnice také tvrdí, že město nemá kapacity pro náhradní ubytování rodin, které se bez vlastního přičinění ocitly bez přístřeší:

C2:¹⁶ Když vyhořel ten barák na té Příční nebo Přízové, já si tyhle dvě ulice pletu, před tím rokem a půl, tak taky prostě jim nabídli pár rodinám teda náhradní bydlení, pár rodinám nabídli, že můžou jít do tělocvičny, což samozřejmě většina lidí jako do tělocvičny nešla, že jo. A dopadlo to tak, že hodně těch lidí je po rodině, tak nějak jakože se rozptýlili po Brně a... a nic, jo. A třeba mnohdy do dneška jakoby nemají náhradu, takže prostě tady tohle tady strašně chybí, jo. Že tady dokud jako prostě nebude vytvořenější průhlednější systém a jakoby dosažitelnější systém, třeba domy na půli cesty například pro naše klienty, jo, že by to bylo jak je to pro děcka, co odchází z děcáku, běžný, tak tady my máme prostě spoustu dětí, který odchází z děcáku, a nemáme je kam dát. Jediný, co jim můžeme říct, podejte si žádost a budete čekat sedm let. Takže to samozřejmě prostě je špatný, ale myslím, že to bydlení by vyřešilo hodně, ale nedá se to jakoby zobecnit, že dejte všem byt a prostě vyřeší se to, to ne.

¹⁵ Zaměstnankyně samosprávy.

¹⁶ Zaměstnankyně NNO.

TSP vhodně upozorňuje i na neexistenci startovacích bytů pro lidi, kteří vyšli z dětského domova. Řešení ale podle něj není samospásné, integrační politika nemůže stát pouze na vyřešení bytové situace. Naopak MČ Brno-sever prohlašuje, že má v rezervě náhradní byty, ale proces přidělování zohledňuje dosavadní zkušenosti s danými nájemníky. Může se tak stát, že někteří („nepřizpůsobiví“) nájemníci náhradní bydlení nedostanou a jsou vystěhováni bez náhrady.

Zkušenost sociálního bydlení. Projekt domu hotelového typu

Projekt, jehož realizátorem měla být MČ Brno-sever, vznikl z potřeby ubytovat osoby, které byly na základě předchozích zkušeností identifikovány jako „sociálně slabé a nepřizpůsobivé“ (Návrh plánu 2008). Hlavní potíže má MČ s dluhy a demolicí majetku (v tomto ohledu jsou problematické zejména návštěvy přicházející za nájemníky, protože pokud něco zničí právě návštěva, nemůže MČ náhradu vymáhat). V domě hotelového typu se mělo nacházet celkem 82 bytových jednotek, jejichž nájemníci by podepisovali smlouvy na dobu určitou, s možností okamžité výpovědi. V domě by byl trvalý dozor nad nájemníky, prováděny by byly pravidelné kontroly, vše by bylo vyrobeno z odolných materiálů, byla by zde i služebna policie.

MČ žádala o finanční prostředky na realizaci záměru Magistrát města Brna a Ministerstvo pro místní rozvoj, projekt však podpořen nebyl. Další možnost – najít soukromého investora – nepovažuje MČ za reálnou z toho důvodu, že podobná investice není z hlediska výnosnosti pro soukromého investora zajímavá. Domy na ulici Vranovská, kterých se to mělo týkat, jsou již v takovém stavu, že je potřeba situaci řešit okamžitě. Je tedy možné, že místo sociálního bydlení se zde objeví komerční objekty.

Příklad dobré praxe: Bratislavská 41

Jako příklad dobré praxe může posloužit dům na Bratislavské ulici č. 41. Tento objekt byl vystavěn asi kolem roku 1910. V roce 1998 se dům nacházel ve zchátralém až havarijním stavu, obývali ho z větší části neplatiči. Pod heslem „Nechceme dělat pro ně, ale s nimi“ byla zahájena komunikace s tehdejšími nájemníky o rekonstrukci budovy a jejich zapojení do rekonstrukčních prací. Po domluvě s MČ Brno-střed bylo dohodnuto, že si nájemníci své dluhy odpracují. Následně byla udělána „tlustá čára“ za období, kdy nájemníci neplatili nájem, vznikly smlouvy na dobu určitou (tři měsíce, postupně prodlužovány) a došlo ke vzniku samosprávy domu (ta ulehčila verbalizaci potřeb ze strany obyvatel).

Z odhadovaného původního poměru 90 % neplatičů z 90. let je jich nyní pouze cca 20 %. Pracovník NNO shrnuje zkušenost s domem:

C4: Ten dům je specifickéj v tom, že to byl jeden z prvních projektů velikých, který znamenal komunitní bydlení, a celej ten dům se zrekonstruoval v rámci toho projektu, takže z bytu čtvrté kategorie se staly normální byty první kategorie a dá se říct, že ty naše prostory z vnějšku nejsou úplně čisté a takový jako ideální, jak by měly být, ale rozhodně nedošlo k tomu, jak všichni předpokládali, že za rok to budou jako zničený byty, vybydlený a tak, tak to se nestalo a celkem si myslím, že to jako funguje, takže to tady díky tomu projektu prošlo určitě velikou změnou.

Příklad špatné praxe: ubytovna Markéty Kuncové v Židenicích

V poslední době přitáhla velkou mediální pozornost ubytovna Markéty Kuncové v MČ Židenice (od lokality „Cejl“ dojezdnost asi 5–10 minut prostředky MHD) a slouží tak jako příklad nevhodného „řešení“ bytové situace v sociálně vyloučené lokalitě (Děti z ubytovny 2008, Situace v ubytovně 2008).

Dříve byla ubytovna určena pro zaměstnance Zbrojovky, po zániknutí podniku začala poskytovat krátkodobé ubytování pro dělníky obecně. Vzhledem k tomu, že se jednalo o jedno z mála zařízení, které přijímalo také Romy a děti, začíná v ubytovně v průběhu roku 2007 (vzhledem k bytové situaci a urbanistickým proměnám v lokalitě „Cejl“) docházet ke kumulaci Romů. Negativní medializace případu, která směřovala jednak na obyvatele a jejich nepřizpůsobivost a jednak také na samotného soukromého majitele, vedla k tomu, že majitel se rozhodl dát Romům výpověď. Nakonec však pouze zastavil přibírání nových nájemníků. Nájemníci ubytovny platí vysoké nájemné, na které jim přispívá také město. Částka, která je soukromému majiteli každý měsíc doplácena z prostředků města, se dle údajů Magistrátu města Brna pohybuje kolem 400 tisíc Kč.

Část C – Případová studie odhalující vybrané mechanismy sociálního vyloučení v lokalitě. Vzdělávání v lokalitě „Cejl“ – faktor sociálního začlenění i vyloučení

Úvod

Pro podrobnější zkoumání mechanismů sociálního vyloučení v lokalitě „Cejl“ jsme zvolili téma vzdělávání, a to zejména z toho důvodu, že představuje jeden z klíčových faktorů, který může sociální vyloučení eliminovat. Jakkoli bývá dosažení vzdělání zdůrazňováno jako klíčový obrat a prolomení znevýhodněné pozice sociálně vyloučených, systematický popis mechanismů, kterými se vzdělávání ve vyloučené lokalitě řídí, neexistuje. Veřejný diskurz se točí kolem termínu „segregované školství“ s odkazem na kumulaci romských dětí do základních škol praktických, případně do základních škol, které navštěvují výhradně romské žákyně a žáci. Akcentováno bývá selhání romských studujících na středních školách a předpoklad, že vzdělání pro Romy není hodnotou. Takové informace jsou však spíše skeči vytrženou ze strukturálních podmínek, v nichž koexistují školy, domácnosti a další subjekty podílející se na procesu vzdělávání.

Následující kapitola představí výsledky výzkumu školských zařízení důležitých pro lokalitu „Cejl“. Diskutována budou dvě stěžejní témata: **1. spádové základní školy**, jejich vznik a současná pozice ve vzdělávacím systému, **2. budoucnost absolventek a absolventů těchto spádových škol**. Cílem první části je seznámení s procesy, které vedou ke vzniku segregovaného školství, tolik kritizovaného ze strany aktivistů. V druhé části jsou nastíněny faktory, které se podílejí na selhání studujících na středních školách. To vše je nutno chápat jako **procesy probíhající v současné době v sociálně vyloučené lokalitě „Cejl“**. Ta tvoří zásadní kontext nejen pro následující stránky, ale zejména pro životní trajektorie zdejších žákyně a žáků, studentek a studentů.

Spádové základní školy

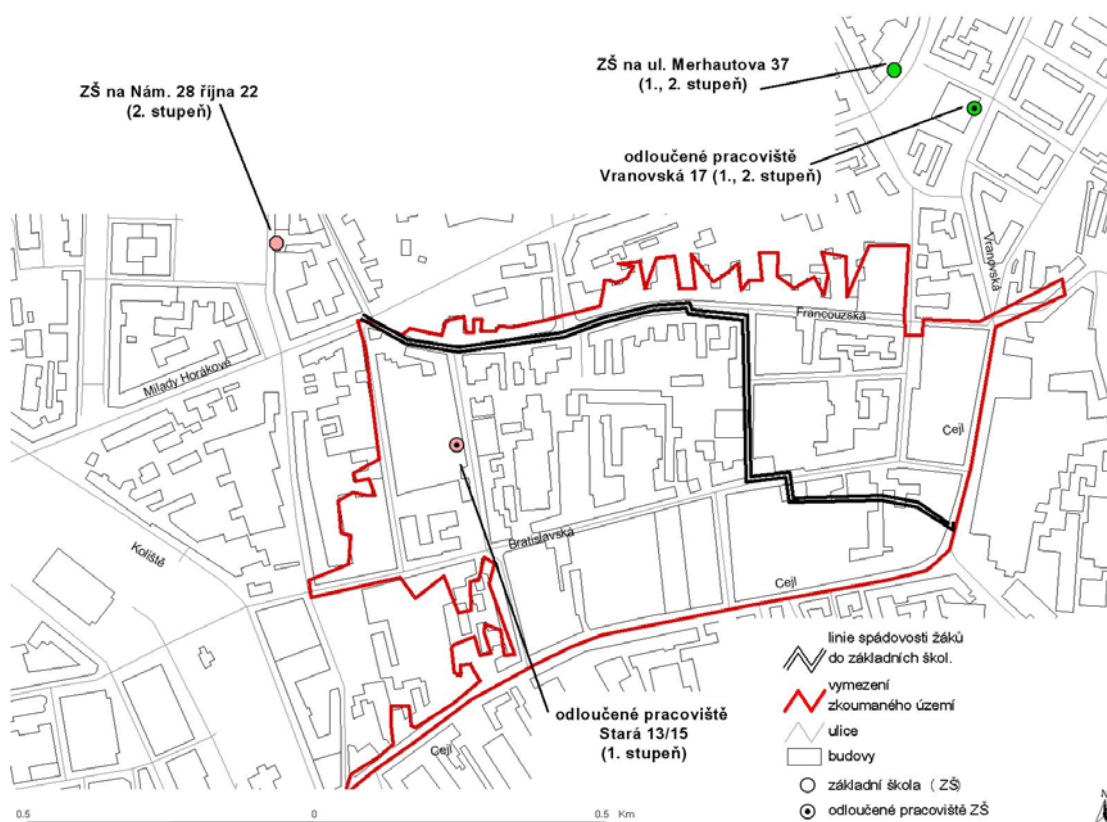
Geneze „romské základní školy“ a její budoucnost

Obyvatelům sociálně vyloučené lokality „Cejl“ je dostupná široká škála vzdělávacích zařízení, a to od mateřských škol až po školy střední. S nadsázkou se tak dá říci, že žákyně a žáci, potažmo pak studující, nemusí z lokality vystoupit až do získání maturity. **Nejvýraznějšími aktéry v oblasti vzdělávání jsou zde spádové základní školy, které jsou pro některé děti prvním a/nebo posledním kontaktem se vzdělávací institucí.** Současná zdejší podoba základního vzdělávání je výsledkem dynamického procesu posledních pěti let,

kteřý probíhal ve znamení **dramatických změn ve složení žactva i učitelských sborů a dovršil se vznikem segregovaných, tzv. „cikánských škol“**, jejichž pozice je nelehká nejen v současném školském systému, ale také v povědomí veřejnosti.

Proměny, kterými základní školy prošly a které radikálně změnilý ráz těchto institucí, jsou do velké míry určeny polohou těchto škol, jež z nich činí spádové školy pro sociálně vyloučenou lokalitu „Cejl“. Ta je rozdělena na dvě spádové oblasti: děti tedy povětšinou navštěvují buď ZŠ nám. 28. října (s odloučeným pracovištěm na Staré) nebo ZŠ Merhautova (s odloučeným pracovištěm na Vranovské). Základní školy spadají pod různé městské části a mají tedy různé zřizovatele – zatímco ZŠ nám. 28. října patří pod MČ Brno-střed, ZŠ Merhautova pod MČ Brno-sever.

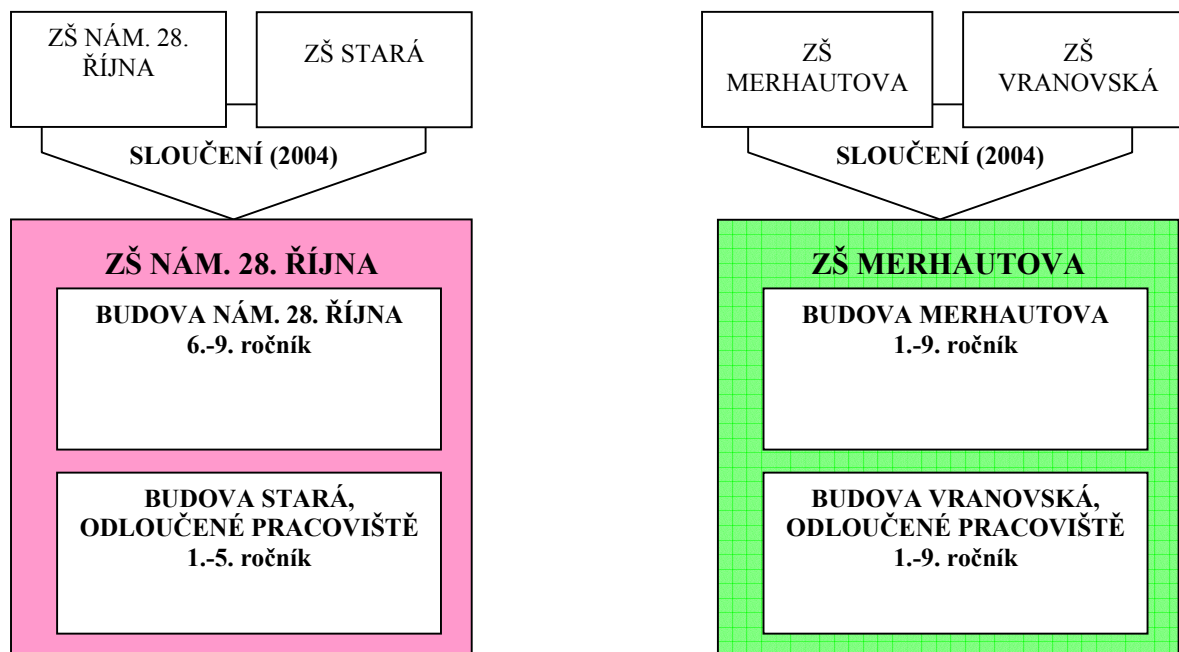
Mapa Brno 3. spádové oblasti.

Ještě v roce 2004 se v lokalitě nebo její těsné blízkosti nacházely čtyři samostatné **základní školy**: ZŠ Stará, ZŠ Vranovská, ZŠ nám. 28. října a ZŠ Merhautova. Zatímco na ZŠ Stará a ZŠ Vranovská byla vždy převaha romských žáků, na ZŠ nám. 28. října a ZŠ Merhautova naopak vždy převažovaly ne-romské děti. V roce 2004 došlo ke sloučení ZŠ

Stará a ZŠ nám. 28. října a zároveň ke sloučení ZŠ Vranovská a ZŠ Merhautova (viz obrázek).¹⁷ Sloučení škol mělo v obou případech rozdílný důvod. V případě stávající ZŠ nám. 28. října bylo sloučení vyřešením obtížné situace – na škole byla vysoká zpronevěra, takže bylo nutné ji zrušit a vytvořit nový subjekt s novým identifikačním číslem. Na stávající ZŠ Merhautova vzešla snaha ze strany jednotlivců působících především na Vranovské, kteří sloučením chtěli zamezit prohlubování rozdílů mezi „romskou“ a „ne-romskou“ školou.

Obrázek Brno 1. Schéma sloučení základních škol v roce 2004.

Autorka: Adéla Souralová.

Obě nové školy zvolily odlišnou strategii využití jednotlivých budov. Zatímco ZŠ nám. 28. října rozdělila první a druhý stupeň do dvou budov, ZŠ Merhautova ponechala paralelní ročníky na obou budovách. V praxi to znamenalo, že ne-romští rodiče, kteří své dítě chtěli dát na ZŠ nám. 28. října, museli začít docházet na budovu Stará, která se nachází přímo v centru lokality. Právě poloha budovy prvního stupně přímo na ulici spojující ulice Francouzskou a Bratislavskou, které u majoritní populace vzbuzují negativní konotace, byla pro ne-romské rodiče jednak referentem toho, jaké děti tuto školu navštěvují, a zároveň toho, jaké děti tedy postupně přejdou na druhý stupeň, do budovy, kde se dosud i přes blízkost lokality „Cejl“ nacházela ne-romská základní škola.

¹⁷ Pokud je textu uveden název „ZŠ Merhautova“ (resp. „ZŠ nám. 28. října“), máme na mysli základní školu jako takovou. V případě označení „budova Merhautova“ je zdůrazněna výlučnost této budovy, jejíž charakteristiky nemusejí být shodné s „budovou Vranovská“.

Nově vzniknuvší ZŠ nám. 28. října zaznamenala **po sloučení odchod celkem 200 ne-romských žákyň a žáků**, což byla třetina současného počtu žákyň a žáků na škole (ve školním roce 2007/2008 školu navštěvuje 583 žákyň a žáků). Úbytek, který se vyhnul pouze prvním ročníkům, by se dal interpretovat jako obava ne-romských rodičů posílat své dítě do míst, která jsou stereotypně vnímána jako nebezpečná. Rodiče začali své děti masivně odhlašovat ze všech stávajících ročníků, tj. i z budovy na nám. 28. října, kam dosud tyto děti chodily a jejíž prostředí důvěrně znaly.

C11:¹⁸ Ihned po sloučení došlo k té změně, že odešlo 200 ne-romských dětí. A bylo to dáno tím, že tyto rodiny žijí v této lokalitě, spádově sem patří, ale nikdy by své dítě, ne-romské dítě, na této škole nenechali. Zůstalo tu pár těchto dětí, myslím si, že problémy ve škole nebyly, naopak. My jako škola se snažíme získat ne-romské děti i nadále, ale nedaří se nám to. Mám asi dvě třídy spádově patřících ne-romských dětí na ZŠ Husova, no a potom tady na okolních školách. Takže děti tady jsou, ale do této školy nepůjdou, protože je rodiče nepřivedou k zápisu.

Odchod ne-romských žáků a neochotu rodičů poslat své dítě na spádovou školu vnímají zaměstnanci školy jako křivdu a do jisté míry také jako nedocení jejich práce s dětmi. Hned v roce 2004 navázalo vedení školy intenzivní komunikaci s těmi rodiči, kteří své děti chtěli odhlásit, a to ve snaze vysvětlit jim, že přítomnost romských dětí neovlivní kvalitu výuky ani přístup k dětem samotným. Ani to však nezměnilo postoj rodičů, škola se ze dne na den stala nerovnocenným a nedůvěryhodným partnerem. Paradoxně jsou však mezi rodiči, kteří své dítě na tuto školu odmítají posílat, také aktivisté podporující lidská práva a bojující proti segregaci na školách (nejen) v Brně. I přes usilovnou snahu o udržení ne-romských dětí se škola nesetkala s úspěchem, takže v současné době (tj. čtyři roky po zmiňovaném sloučení) navštěvují školu téměř výhradně romské děti.

Neochota ne-romských rodičů posílat své dítě na tuto základní školu je rovněž patrná z přestupů mezi mateřskou školou a základní školou. Děti, které navštěvují MŠ při ZŠ nám. 28. října, totiž často nepokračují na této základní škole, ale docházejí na základní školu mimo lokalitu.

C11:¹⁹ Na 28. říjnu, to je malinké oddělení 21 dětí a tam právě mám převážně ne-romské děti, ale nikdo k nám do školy už nepůjde, takže já je připravuji okolním školám, a protože je mateřských škol málo, tak si myslím, že zas by bylo nefér prostě ty školy nějak zavřít jenom proto, že nevychovávali děti pro moji školu, jsme jeden právní subjekt, ale prostě je to tak, protože v této lokalitě ne-romské děti žijí.

Oproti ZŠ nám. 28. října nebyla změna na ZŠ Merhautova tolik radikální, a to jednak vzhledem k existenci paralelních ročníků na obou budovách, která umožňuje prostorové

¹⁸ Zaměstnankyně školy.

¹⁹ Zaměstnankyně školy.

oddělení (segregaci) romských a ne-romských dětí, a jednak díky vybudované reputaci obou škol. Již před rokem 2004 totiž existoval markantní rozdíl mezi dvěma asi 200 metrů od sebe vzdálenými školami – Merhautovou a Vranovskou. Zatímco první se profilovala jako „chytřejší škola“ (tj. prestižnější), druhá v důsledku větší koncentrace romských dětí získala přívlastek „cikánská“. Díky malé vzdálenosti obou škol a neochotě tehdejšího vedení „chytřejší školy“ (ZŠ Merhautova) přijímat do školy Romy se sloučení jevilo jako jedna z možností, jak předejít rozevírání nůžek mezi žactvem na jedné a druhé škole. Z iniciativy jednotlivců působících na těchto školách (zejména tehdejší ředitelky ZŠ Vranovská) došlo ke sloučení budov, které mělo být předzvěstí integračních snah. První rok činnosti sloučených škol zahájilo nové vedení školy razantním krokem k integraci: byly zrušeny čtyři třídy na budově Vranovská a romské děti byly zařazeny do ne-romských tříd v budově na Merhautově. Tento počín vyvolal **hromadný odchod 140 ne-romských dětí. Zároveň odešly i romské děti, a to z toho důvodu, že se rodiče báli, aby na „chytřejší škole“ stíhaly.**²⁰ Vedení pak začalo integraci řešit citlivěji a volněji. Podle plánu mělo být do tříd na Merhautově integrováno vždy maximálně 4–5 romských dětí, což byl počet, který byli ne-romští rodiče podle zkušenosti vedení školy ochotni akceptovat.

Obě nově vzniklé školy zaznamenaly také poměrně velký **odchod vyučujících**, kteří nebyli schopni a ochotni akceptovat nové složení tříd. Ihned po sloučení školu opustilo celkem 17 z 23 vyučujících, kteří do té doby vyučovali na ZŠ nám. 28. října a nedokázali se smířit s novým žactvem a také s novým vedením školy. Agrese žactva vůči vyučujícím roste a školy i vyučující požadují pro ochranu své osoby zavedení statusu veřejného činitele, děti na spádové škole atakují své vyučující verbálně (vulgarismy) i fyzicky (plivání, házení židlí apod.). Častou formou útoku je také označení vyučujícího za rasistu, a to například na základě toho, že vyučující nutí žáky a žáky v hodinách psát do sešitu. Vyučující tedy sami mnohdy interpretují svou pozici jako **poslání, kterému se věnují z lásky k těmto konkrétním dětem**. Vedle toho je nejčastěji verbalizovaným důvodem, proč vyučující i přes subjektivně vnímané těžké podmínky na škole zůstávají, silný kolektiv vyučujících.

C20:²¹ Já jsem učila na osmecu [ZŠ nám. 28. října], takže když došlo ke sloučení, tak jsem si říkala, že kvůli tomu jsem teda tak dlouho nestudovala, že to nemám zapotřebí. Ale zůstala jsem a teď jsem tady spokojená, kdo to nezažije, nepochopí.

²⁰ Krátce po sloučení měla být celá jedna třída z Vranovské přesunuta na budovu na Merhautově, avšak polovina dětí odešla na ZŠ nám. 28. října, druhá polovina byla sloučena se souběžnými třídami na budově Merhautova. Z toho důvodu dnes na Vranovské chybí jeden celý ročník.

²¹ Zaměstnankyně školy.

Ačkoli obě školy potkala podobná změna, ještě na konci školního roku 2007/2008 se jejich situace zdála diametrálně odlišná. Zatímco na ZŠ nám. 28. října představovalo romské žactvo většinu, na ZŠ Merhautova byl stav vyrovnanější (romské žactvo převažovalo na budově Vranovská, ne-romské na budově Merhautova). Během léta 2008 však na této ZŠ (konkrétně na budově Merhautova) došlo k zásadním změnám. V červnu 2008 se konala schůzka rodičů s vedením ZŠ. Vzájemná konfrontace romských a ne-romských rodičů vyvolala negativní reakce na straně ne-romských, kteří záhy začali své děti odhlašovat s odůvodněním, že své dítě do třídy, kde je více než 3–4 romské děti, nedají. Ze 42 zapsaných dětí zůstalo asi třicet, přičemž většina byla romských, takže vznikla jedna více romská třída a jedna méně romská třída. Na začátku školního roku proběhlo další setkání rodičů, avšak tentokrát se ozýval nesouhlas romských rodičů, že nechtějí, aby jejich dítě bylo v romské třídě.

C13:²² Ve chvíli, kdy se tady potkali rodiče 1. září, opět šilenej řev, ale tentokrát romských rodičů, kteří tady chodili řvát na paní učitelky, na mě, málem na ministra školství, který tady 1. září byl, jak je to šílený, jak my jsme ty děti rozdělovali, že v jedné třídě máme více romských žáků a v jedné míň. Ale v podstatě když ti ne-romští odešli už v červnu a přes prázdniny a další 4 odešli v září, tak se nedá nic dělat, zůstali romští. A nastala patová situace, kdy oni řvou, jak jsou Romové s Romama, a oni přece k těm Romům ty své děti nedají.

Ve školním roce 2008/2009 jsou na ZŠ Merhautova otevřeny tři první ročníky – jeden na Vranovské (romská třída) a dva na Merhautově (jedna romská třída a jedna třída, kde jsou asi 3 romské děti). V současné době nikdo není schopen vysvětlit náhlé zvýšení zájmu romských rodičů o zařazení dítěte na budovu Merhautova. Vedení školy hovoří o „výbuchu načasované bomby“, ke kterému muselo dříve nebo později dojít. Do jisté míry se dá tento zlom chápat jako pokračování událostí z roku 2004 a může tak být předzvěstí dalšího masivního odchodu, který možná vyústí do stejného stavu jako na ZŠ nám. 28. října. Dalším vysvětlením zvýšeného zájmu o budovu Merhautova je přetrvávající strach ze strany rodičů dát své dítě na Vranovskou. Ten pramení jednak z obavy, aby dětem neublížili studující střední školy, která má sídlo v posledním patře budovy a o které bude pojednáno níže. Zacyklením problému zůstává fakt, že v budově Vranovská ubývá žákyň a žáků, což někteří rodiče vnímají jako její selhání, škole přestávají důvěřovat a své děti chtějí raději posílat či již posílají na budovu Merhautova.

Pokud bude docházet k postupnému odlivu romských žákyň a žáků z Vranovské a naopak k jejich přílivu na Merhautovu, dá se (na základě zkušeností z loňského roku

²² Zaměstnankyně školy.

i zkušeností z roku 2004) opět očekávat odchod ne-romských dětí. Pokud zároveň romští rodiče nebudou chtít nechat na této škole své dítě, když do ní nebudou docházet ne-Romové, budoucnost školy je nejistá. Její vedení se teď ocitá v nezáviděníhodné situaci, kterou charakterizuje manifestovaná nebo latentní nespokojenost jak ne-romských, tak romských rodičů.

Sloučení škol vzešlo na jedné straně z nutnosti restrukturalizace a na druhé straně z iniciativy jednotlivců, kteří tím chtěli reagovat na prohlubující se propast mezi sousedními školami. Fakt, že na školách, které leží blízko nebo uprostřed lokality „Cejl“, převažovala striktní dichotomie mezi „romskými“ a „ne-romskými“, naznačuje existenci jistých vnitřních mechanismů, které se podílely na definování směrů, jimiž romské a ne-romské děti na základní školy proudily. Vedle spádovosti byla tímto mechanismem také snaha o udržení maximální hranice v počtu romských dětí na „ne-romských“ školách. Tehdejší ředitelé na situaci dohlíželi a případné děti, které by již byly nad limit pro ně přípustný, odmítali s odůvodněním naplnění kapacity školy. Právě těmto neformálním proudům se mohlo zamezit sloučením jedné „romské“ a jedné „ne-romské“ školy, mělo vzniknout etnicky koedukované školské zařízení, které by bylo prostorem pro integraci a multikulturalitu. Školy se tak měly/mohly stát mostem mezi sociálně vyloučenými Romy a majoritou, který by překlenul propast mezi vzděláváním uvnitř a vně lokality „Cejl“ a segregaci proměnil v integraci.

Jakkoli byla tato myšlenka z hlediska eliminace sociálního vyloučení v oblasti vzdělávání krokem vpřed, převážily ji svým významem širší strukturální okolnosti (od neochoty rodičů až po narušenou image školy). Výše popsaný proces tedy představuje spíše obecný vzorec než reakci na konkrétní situaci na konkrétní škole, kde pracují konkrétní lidé. Neúspěch tohoto počínu tedy není selháním daných školských zařízení, ale logickým a pro budoucnost možná předvídatelným vyústěním dané situace.²³

C11:²⁴ Já osobně si myslím, že tak ty tři děti [romské ve třídě] je značka ideál maximálně, myslela jsem si bláhová, že by něco řešila integrace, s postupem času zjišťuji, že není to možné, protože romské děti se kumulují, a pokud se zas zruší Křenová nebo 28. říjen, tak tomu dávám pět let a obsadí jinou školu.

Slučování škol vedoucí k **masivnímu odchodu ne-romských dětí** je celorepublikový trend, se kterým se setkala i jiná školská zařízení (např. ZŠ Grafická nebo ZŠ Havlíčkovo nám. v Praze). Všechny výše uvedené školy se jakožto „základní školy s převažujícím

²³ Lze např. očekávat, že podobnou situaci budou v blízké době řešit i jiné brněnské základní školy (např. ZŠ Křídlovická).

²⁴ Zaměstnankyně školy.

romským žactvem“ staly modelovými pro zprávu o stavu segregace romských dětí na základních školách ve střední a východní Evropě (STIGMATA 2005). Daný model označila Liga lidských práv za nepřijatelný, protože na takových školách pak dochází ke kumulaci romských žáků, jež je překážkou jejich budoucí integrace do společnosti. V této souvislosti bývá jako hraniční číslo uváděno 40 %. V momentě, kdy počet romských žáků na škole překročí tento podíl, začínají ne-romští rodiče své děti ze školy odhlašovat a romští naopak více přihlašovat (tamtéž), dochází k monoetnizaci či **tzv. ghettoizaci (základních) škol**.

Školy jsou často atakovány a označovány za viníky segregace. Jedné ze škol je vytýkáno, že na její půdu chodí téměř výhradně děti romské, druhé pak, že ve svých budovách děti rozděluje: tj. že podíl romských a ne-romských dětí v budovách není shodný. Jak však vyplývá z definice spádových oblastí lokality, **převaha romských dětí je na obou školách reflexí a vyústěním prostorové segregace v bydlení** a demograficky rozdílného složení obyvatelstva lokality (ne-romští obyvatelé jsou většinou buď v důchodovém věku, nebo se jedná o studující bydlící v podnájmech).

Zároveň jsou školy **kritizovány za svou činnost**, a to ze strany různých subjektů – od NNO přes jiná školská zařízení až po samotné rodiče. **Školy tak artikuluji svou pozici slovy „nezavděčíme se nikomu“**. Někteří zástupci neziskového sektoru (zejména subjekty věnující se doučování dětí) jim vyčítají nedostatečné penzum vědomostí, které předávají dětem, ostatní školy k nim zaujímají negativní hodnotící stanovisko kvůli jejich přívlastku „romská škola“.

C11:²⁵ I když musím říct, že jsem si to jak kdyby potvrdila i v té Praze, i v tom Chánově, že i mě jako ředitelku, nejsem rovnocenná partnerka mezi řediteli, já su prostě z té cikánské školy.

Školy podnikají kroky pro to, aby se jejich žákyním a žákům dostalo odpovídající péče a vzdělání, a to i přes jejich specifickou sociální situaci: tj. snižují počty žákyň a žáků ve třídách za účelem individuálního přístupu, který si mohou díky současným legislativním úpravám dovolit pouze základní školy praktické, reflektují ekonomickou situaci rodičů a požadují od nich co nejmenší finanční obnosy určené na školní pomůcky atp. **Toto jednání však školy diskvalifikuje, poškozuje a v současném systému financování škol způsobuje výrazné problémy se získáváním finančních prostředků pro jejich chod**. Hlavní agendou obou ředitelk a vedení škol je pak psaní projektů a žádání o granty, které by neutěšenou finanční situaci mohly alespoň dočasně vyřešit. **Pozice podobných škol (tj. těch, které sice nejsou vedeny jako praktické, ale navštěvují je žákyně a žáci se specifickými potřebami)**

²⁵ Zaměstnankyně školy.

je v současném školském systému nejednoznačná. Komplexní řešení jejich situace naprosto chybí, a to i přesto, že škol se shodnou historií a současností v ČR přibývá.

Obě dvě základní školy artikuluji nezastupitelnou roli **pedagogických asistentů a asistentek**. Na obou školách jich působí celkem pět. Jejich činnost spočívá vedle asistence při výuce především ve zprostředkování kontaktu mezi školou a rodinou či ve vedení kroužků a je hodnocena jako velice pozitivní. Školy záměrně vybírají na tyto pozice Romy a Romky (ne nutně z dané lokality, většina z nich jsou Romové, kteří v lokalitě nikdy nebydleli ani nestudovali), a to ve víře, že je to lepší pro děti, které je lépe přijímají. Zároveň je na školách reflektována **ambivalentní pozice asistentů a asistentek**, kteří se v očích žactva nacházejí někde „mezi“: jsou Romové, ale pomáhají gadžům. Děti tak často využívají/zneužívají rétoriky „pane učiteli, jste taky Cigán, tak...“, aby dosáhly svého.

Spádové oblasti nebo preference rodičů?

Při volbě základní školy se rodiče rozhodují jednak podle spádovosti a tedy vzdálenosti školy od místa bydliště, jednak také podle vlastních preferencí. Ačkoli se dá s jistotou tvrdit, že většina romských dětí z lokality navštěvuje jednu z těchto dvou škol, zvyšuje se počet dětí, které navštěvují školy mimo lokalitu, a zároveň naopak někteří rodiče mimo spádové oblasti záměrně vyhledávají pro své děti právě tyto školy. Velice zjednodušeně se dá hovořit o třech odstupňovaných strategiích rodičů ze sociálně vyloučené lokality, které odpovídají interní rodičovské hierarchii mezi školskými zařízeními. Varianta č. 3 přitom odpovídá nejemancipovanějším a nejuvědomělejším obyvatelům lokality.²⁶

Zaprvé, rodiče **posílají děti do spádových škol** (ZŠ nám. 28. října a budova Vranovská). V případě ZŠ nám. 28. října tak děti nastupují do první třídy na budově Stará, která je přímo v centru lokality. Děti zároveň nemusejí přecházet přes rušné silnice, jako je tomu v případě ostatních škol. Pokud se rodiče rozhodnou pro Vranovskou (nebo spádově patří na ZŠ Merhautova), podepisují souhlas s tím, aby jejich dítě bylo umístěno na tuto budovu a nikoli na Merhautovu. Jinými slovy, tyto rodiče přijímají tu možnost, která je pro ně přednastavena právě díky existenci spádovosti, a klíčem k jejich rozhodnutí je především poloha školy. To však neznamená, že by rodiče nevěděli o jiných možnostech a netušili rozdíl mezi školami. Naopak reflektují tempo a požadavky kladené na jejich děti:

²⁶ Mezi školami fungují časté toky žáků a žákyň, jejichž důvodem bývají obavy o kapacitu dětí stíhat rychlejší tempo nebo naopak snaha rodičů o zařazení dítěte do jiné školy s rychlejším tempem. Dalším důvodem jsou kázeňské problémy a přestupky (např. absence) či fakt, že dítě nezapadlo do kolektivu a rodiče spolu s vedením školy původní i budoucí věří, že změna prostředí dítěti prospěje.

C6:²⁷ Můj kluk chodí sem. Tak kousek je další škola, ale tam jsou moc rychlý, na Merhautce. Tam je to „dneska naučíš, zítra zkouším“. Tady jdou na ně pomaleji, já jsem tady spokojená.

Zadruhé, rodiče **trvají na budově Merhautova, kde je podíl ne-romských dětí větší**, což je interpretováno jako důsledek toho, že se rodiče dozvěděli o kvalitách školy a vědí, že to zde s dětmi umějí. Výběr budovy Merhautova tak pro ně znamená záruku citlivého přístupu a zároveň předpoklad kvalitnějšího vzdělávání vzhledem k nižšímu počtu romských dětí v jednotlivých třídách. Rodiče mají pocit, že se zde jejich dítě naučí víc než v čistě „romské třídě“. Díky malé vzdálenosti od lokality (vzdálenost mezi Vranovskou a Merhautovou je asi 200 metrů) zároveň odpadá strach z neznámého prostředí, a tak je budova Merhautova únosnou alternativou ke školám ležícím mimo lokalitu. Právě snaha o udržení dítěte v bezpečí lokality je jedním z hlavních důvodů, proč je rodiče jen zřídka posílají na školy mimo lokalitu.

C4:²⁸ Oni se tady každý ráno na Bratislavské posbírají a jdou do té školy společně, jsou pořád ve stejném prostředí, a to je pro ně jistota.

Zatřetí, rodiče využívají možnost svobodné volby základní školy a **záměrně své dítě posílají do školy mimo lokalitu**, aby své děti dostali ven z lokality a vlivu „komunity“ a dovedli je ke kvalitnějšímu vzdělání. Někteří rodiče nechtějí, aby jejich děti chodily do třídy s Romy, protože se obávají, že děti z určitých rodin by mohly jejich vlastní děti zkatit.

Jeden z otců, který posílá své dítě do školy mimo lokalitu, vyjádřil obavy nad tím, že by se jeho syn ve spádové škole zhoršil. Tento strach byl důvodem pro dojíždění do vzdálenější školy. „On je takovej typ, že když mu někdo něco nakuká, tak se nechá snadno zmanipulovat.“ Zhoršení tedy nepřičítá činnosti školy, ale spíše vlivu ostatních dětí.²⁹

Tyto školy jsou od lokality relativně hodně vzdálené, a horší dojezdnost (u malých dětí spojená s doprovodem rodičů) je často překážkou zejména pro rodiny, které mají více dětí a při ranním vypravování do školy tedy i více povinností. Základní školy v blízkosti lokality hovoří o zvýšeném zájmu rodičů z lokality o umístění dětí jako o trendu posledních asi tří let. Zatím se však jedná o jednotlivé případy, nikoli o masový proces. Ředitelé a ředitelky na svých setkáních o tomto jevu hovoří a jsou s ním tedy obeznámeni.

Souhrnem lze konstatovat, že současná podoba vzdělávacího procesu v lokalitě je ambivalentní: na jedné straně umožňuje sociální začlenění, na straně druhé podporuje sociální vyloučení.

²⁷ Matka žáka základní školy.

²⁸ Zaměstnankyně NNO.

²⁹ Terénní poznámky 29. 9. 2008.

Zkušenost segregovaného základního školství (která jde ruku v ruce s dalšími faktory sociálního vyloučení diskutovanými v předchozích kapitolách) **výrazným způsobem ovlivňuje přechod na střední školy**, o čemž bude pojednáno v následující části textu. Přechod na střední školy je na jedné straně vnímán jako krok k integraci, na druhou stranu je však poznamenán širšími strukturálními podmínkami a individuálními zkušenostmi jedinců, které plnohodnotné začlenění na střední školy znesnadňují. Jsou to zvláště **absence rolových modelů, segregované střední školství či sebeexkluze studujících ze středních škol**.

Výchozí pozice absolventek a absolventů spádových základních škol

Specifická situace základního vzdělávání v lokalitě „Cejl“ spolu s dalšími faktory sociálního vyloučení (zejména ekonomickým statusem domácnosti) výrazným způsobem ovlivňují životní trajektorie absolventek a absolventů ZŠ. Jejich pozice je charakterizována těmito distinktivními rysy:

velké procento žákyň a žáků absolvuje základní školu v jiném než devátém ročníku,

přechod na střední školu je poznamenán novou zkušeností etnicky koedukovaného školství, které s sebou může přinášet nebezpečí,

v protikladu ke koedukovanému školství mohou absolventky a absolventi zvolit segregovanou střední školu, která má sídlo přímo v jedné ze spádových škol,

ekonomická situace domácností a nedostatečná finanční i morální podpora ztěžuje studujícím pokračování ve studiu.

Kumulace výše uvedených faktorů, která jde ruku v ruce se segregací na spádových školách, způsobuje, že bydlení v lokalitě „Cejl“ má fatální důsledky pro vzdělanostní dráhy většiny absolventek a absolventů: „Cejl“ je tedy pro oblast vzdělávání „špatnou adresou“ do té míry, že zkušenost segregovaného základního školství ovlivňuje výchozí pozice, z nichž zdejší absolventky a absolventi směřují na střední školy. Jedním ze základních distinktivních rysů je velké procento žactva, které končí základní školu v jiném než devátém ročníku. Spádové základní školy absolvovalo ve školním roce 2007/2008 celkem 104 žákyň a žáků; zatímco v budově Merhautova většina dětí absolvovala v devátém ročníku, na Vranovské a na ZŠ nám. 28. října byl již poměr mezi devátým a jiným ročníkem vyrovnanější (viz tabulka č.1).

Tabulka Brno 4. Počet absolventek a absolventů z jednotlivých ročníků ve školním roce 2007/2008.

	ZŠ nám. 28. října	ZŠ Merhautova	
		budova Merhautova	budova Vranovská
celkem	39	48	17
z 9. ročníku	20	46	10
z 8. ročníku	13	2	5
z 7. ročníku	4	0	2
z 6. ročníku	2	0	0

Zdroj: rozhovory s výchovnými poradkyněmi a výroční zprávy škol.

Ve školním roce 2008/2009 jsou na těchto školách celkem čtyři deváté ročníky, z toho jeden na Vranovské, dva na Merhautově a jeden na ZŠ nám. 28. října. Současný devátý ročník na Vranovské je výběrovou třídou specializovanou na hudební výchovu. Žákyně a žáci navštěvující tuto třídu většinou dojíždějí kvůli její specializaci a nejsou tedy z lokality.³⁰ Loňský osmý ročník, který navštěvovalo celkem 12 žákyň a žáků ze spádové oblasti, se rozpadl, protože 4 děti propadly, 5 vyšlo a pouze 3 postoupily do devátého ročníku.³¹ Také deváté ročníky na Merhautově navštěvují převážně děti bydlící mimo lokalitu, takže lze velice zjednodušeně říci, že **v současné době navštěvuje devátý ročník celkem 23 dětí z lokality**, přičemž toto číslo odpovídá počtu dětí v devátém ročníku na ZŠ nám. 28. října.

Ve školním roce 2007/2008 vyšlo ze spádových základních škol celkem 26 žákyň a žáků z jiné než deváté třídy, přičemž 12 začalo navštěvovat tzv. **kurz pro získání základního vzdělání**, který funguje při ZŠ nám. 28. října. Jedná se o jediný kurz v celém Jihomoravském kraji, který umožňuje (a to i dálkově) dokončení základního vzdělání těm žákům a žákyním, kteří ukončili školní docházku v jiném než 9. ročníku ZŠ a mají dokončený alespoň 7. ročník. Současně je kurz otevřen také pro ty, kteří ukončili základní školy praktické. Složení třídy ve školním roce 2008/2009 není homogenní ani etnický (kurz navštěvují Romové, ne-Romové, cizinci), ani věkově (věk žákyň a žáků se pohybuje mezi 15 a 23 lety) a kurz tedy není prostorově omezen pouze na sociálně vyloučenou lokalitu. Ve školním roce z celkového počtu 24 ukončilo tento kurz 8 žákyň a žáků, z nichž 1 byl přijat na střední školu s maturitou, 7 na střední odborná učiliště.

Velký počet absolventek a absolventů z jiného než devátého ročníku ZŠ způsobuje, že pouze malé procento pokračuje dále ve studiu na střední škole. Rolové modely, které by

³⁰ Devátý ročník je pozůstatkem dřívější specializace školy, kdy vždy jedna třída v ročníku byla specializovaná na hudební výchovu a při zápise do takové třídy dělali budoucí prvňáčci talentové zkoušky. Třída byla otevřena jak Romům, tak ne-Romům. Současný devátý ročník navštěvují pouze ne-Romové.

³¹ Jeden ze žáků nyní navštěvuje ZŠ nám. 28. října, druhý praktickou školu Sekaninova a třetí přešel do dyslektické třídy na budovu Merhautova, přičemž tato volba je důsledkem toho, že děti ve výše zmíněné specializované deváté třídě nestíhaly zdejší tempo vyučování.

napomohly zdůraznit výhody vzdělání a jeho praktické dopady pro uplatnění na trhu práce, v lokalitě téměř zcela chybějí. Nízká kvalifikace obyvatel, vyučující ne-romského původu a romští asistenti a asistentky bydlící mimo lokalitu – i tyto faktory se podílejí na neustálé reprodukci stávajícího vzorce, v němž dosažení vzdělání není prioritou, protože v lokalitě neexistují zjevné ilustrativní příklady toho, že by tomu mělo být naopak. Vše také nasvědčuje tomu, že **mnoho jedinců, kteří ve vzdělávání nebo v profesním životě dosáhli výš (a mohli by tedy být pozitivním vzorem), z lokality odchází a stěhuje se do jiných městských částí.** Tím se propast mezi lokalitou „Cejl“ a okolním prostředím prohlubuje.

Tradice a stereotypy v kariérovém poradenství

Zásadní místo v debatě o dalším studiu absolventek a absolventů zaujímá otázka, na jaké škole by měli pokračovat a jaký obor si zvolit. V otázkách kariérového poradenství a volby povolání pracují se žákyněmi a žáky jednak **výchovné poradkyně**, jednak také (ve spolupráci se školami) **NNO**. Tzv. volba povolání, jež je součástí výuky občanské, rodinné a pracovní výchovy na základních školách, je realizována od 8. ročníku. Žákyně a žáci jedné ze spádových škol absolvují testy sebepoznání, ve spolupráci s odborníky jsou zkoumány styly učení apod. ZŠ nám. 28. října realizovala také tematické exkurze, avšak ve školním roce 2008/2009 od toho upustila, protože se setkala s negativními reakcemi: „Oni nás neradi někde vidí.“ Pro tento školní rok je plánována jiná forma přiblížení různých profesí dětem – návštěvy přímo ve škole. Ve spolupráci s DROMem by vedení školy chtělo žákyněmi a žákům **prezentovat pozitivní příklady**, pracující rodiče, a to s odkazem na profese, které je samotné zajímají nejvíce.

Škola v současné době usiluje o to, aby volba povolání začala již v pátém ročníku, např. seznámení s profesemi formou obrázků, scének a her, a to z toho důvodu, že děti této věkové skupiny jsou podle slov vyučujících hodné a práce s nimi se dá lépe podchytit.

Největší zlom přichází s nástupem do devátého ročníku:

C21:³² Já mám zkušenost, že všichni se chtějí vzdělat a všichni se chtějí vyučit. Ale přijdou do deváté třídy, kde ten problém nastane a mají vyplnit přihlášku a oni jak už mě viděli s tou slohou, tak na mě byli zlí. A přitom kdybych je neučila v té osmé třídě, tak já bych nevěřila.

Vzhledem k novinkám v podávání přihlášek na střední školy výchovná poradkyně jedné ze spádových škol očekává komplikace již v procesu přihlašování na vybranou školu a hovoří o diskvalifikaci sociálně vyloučených. Podle nového systému totiž vyřízení všech

³² Zaměstnankyně školy.

náležitostí spadá na zákonné zástupce žákyň a žáků. Ti budou muset přihlášky na vybrané školy osobně doručit, což pro většinu obyvatel z lokality „Cejl“ může představovat velký problém.

Vedle škol samotných se kariérovým poradenstvím zabývají také NNO. Jejich činnost je více či méně systematická a nabývá podoby od individuálních konzultací (ze strany doučujících nebo terénních pracovníc a pracovníků) až po rozsáhlé projekty zaměřené na poradenství v oblasti vzdělávání. IQ Roma Servis v rámci svého pedagogického programu provozuje dvě centra – centrum vzdělávání a centrum motivace a stimulace. Právě druhé zmíněné centrum realizuje projekt zaměřený na volbu povolání, v jehož rámci vznikla také poradna pro volbu školy, fungující na individuální i skupinové úrovni. Individuální poradenství je určeno pro žáky 6. – 9. ročníků, studující navazujících studií nebo i pro dospělé, kteří mají zájem o další vzdělávání. Skupinové poradenství pak probíhá ve spolupráci se základními školami. Centrum pomáhá klientkám a klientům s výběrem školy, se zařizováním přestupů mezi školami, vyřízením stipendií apod., a to ve snaze o navázání dialogu s/mezi žactvem, školou a rodiči. **Centra fungují na bázi dobrovolnosti, což je ze strany školských zařízení, jejichž pojetí volby povolání je založeno na povinnosti a zodpovědnosti samotných žákyň a žáků, vnímáno jako nevýhoda, která může mít na děti kontraproduktivní vliv.**

Jak základní školy, tak NNO se shodují v tom, kam by měla směřovat profesní dráha jejich žáků/klientů. Celkem jednoznačně bývá artikulován **požadavek, aby byly děti směřovány na řemesla, přičemž jedním z argumentů je odkaz na tradici a tradiční způsoby obživy „romské komunity“**. Zároveň je volba řemesla – učebního oboru zakončeného dosažením výučního listu – vnímána jako cesta k plnohodnotnému uplatnění na trhu práce (to potvrzují i NNO věnující se problematice zaměstnanosti). Další zaznívající argument poukazuje na fakt, že problémy s uplatněním na trhu práce mají i absolventky a absolventi s maturitou z majoritní společnosti, takže pro Romy je to pak ještě o mnoho složitější.

Zainteresované subjekty popisují práci se žákyněmi a žáky devátých ročníků tak, že proti sobě striktně staví **aktivitu ze strany vyučujících či NNO a pasivitu na straně žactva a rodiny**. Žáci a žákyně jsou přesvědčováni a přemlouváni, aby si přihlášku podali. Častou zkušeností škol je však zásah rodičů, kteří nechtějí, aby jejich dítě dále studovalo. V takovém případě je jejich autorita přednější než autorita vyučujících a děti se rozhodují podle přání rodičů. Podobné situace jsou pak ze strany školy interpretovány jako „marná práce“.

Segregace versus integrace: tři cesty vedoucí ze základní školy

Většina absolventek a absolventů navštěvujících spádové základní školy směřuje po základní škole na střední odborná učiliště nebo střední školy s maturitou. **Jen ojediněle se stává, že by si žákyně nebo žák nepodal přihlášku a odešel rovnou po základní škole na úřad práce.** Počet absolventek a absolventů se snižuje a proměňuje se také jejich volba budoucího povolání. **Za posledních šest let došlo k poklesu počtu žákyň a žáků hlásících se na střední školy s maturitou a naopak k relativnímu nárůstu počtu přihlášek na střední odborná učiliště.** Na gymnázium se v současné době nehlásí žádný z absolventek a absolventů (tento fakt platí pro obě spádové základní školy, resp. pro ZŠ nám. 28. října a budovu Vranovská). **Zároveň je patrný nárůst počtu žákyň a žáků, kteří povinnou devítiletou školní docházku ukončují v jiném než devátém ročníku (viz tabulka 2).**

Tabulka Brno 5. Počet absolventek a absolventů a jejich umístění ve školním roce 2001/2002 a 2007/2008.

počet absolventů/ek a jejich umístění ve školním roce 2001/2002, ZŠ Vranovská	celkem	9. ročník	8. ročník	7. ročník
	43	39	4	0
gymnázium	8	8	0	0
střední škola s maturitou	17	17	0	0
střední odborné učiliště	16	14	2	0
kurz pro dokončení základního vzdělání	1	0	1	0
úřad práce	1	0	1	0
počet absolventů/ek a jejich umístění ve školním roce 2007/2008, budova Vranovská, ZŠ Merhautova	celkem	9. ročník	8. ročník	7. ročník
	17	10	5	2
gymnázium	0	0	0	0
střední škola s maturitou	4	4	0	0
střední odborné učiliště	6	6	4	1
kurz pro dokončení základního vzdělání	0	0	0	0
úřad práce	2	0	1	1

Zdroj: interní materiály školy.

Zásadní otázkou v oblasti přechodu ze základní školy na střední je výdrž studentek a studentů. Ze zkušenosti škol vyplývá, že velké množství jejich absolventek a absolventů na středních školách nesetrvá příliš dlouho. Základní školy získávají informace o budoucnosti svých absolventek a absolventů neoficiální cestou – buď se k nim děti vracejí samy, nebo škole podají zprávu rodiče či sourozenci. Jejich zkušenosti pak vypovídají o rapidním poklesu studujících hned v prvních měsících nového školního roku:

C21:³³ Když se zeptáte koncem září, kdo z nich studuje, tak nikdo. My máme snad jednoho absolventa, ve kterého máme naději, že odmaturuje.

³³ Zaměstnankyně školy.

Jako hlavní příčiny selhání jsou zmiňovány především **role rodiny, finanční situace a rizika spojená s překročením hranic lokality**. Zásadní roli rodiny v procesu vzdělávání artikuluje jak základní školy, tak NNO. **Zároveň sami úspěšní studující (nebo již vystudovaní) zmiňují své rodiče jako největší podporu.**

Cyril začal školu odsunovat do pozadí a nechtěl tam chodit. Popisuje mi, jak jeho otec přišel do školy a řekl učitel, aby synovi dával tu nejtěžší práci, aby se otrkal. Pořád nad ním stál a nutil ho do studia.³⁴

Další překážka, finanční problémy domácnosti, může být **jen částečně kompenzována podpůrnými programy a nadacemi zaměřenými na vzdělávání romských studujících** (např. nadační fond Verda nebo programy MŠMT). Tyto finance pokryjí pouze samotné studium, rodině tedy nic nepřinášejí. Pokud však dítě začne hned po skončení základní školy pracovat nebo pobírat dávky, finanční kapitál rodiny se zvýší. Zároveň jsou počáteční měsíce studia na střední škole finančně náročnější než měsíce další, protože je nutné pořídit školní pomůcky (v případě učilišť pak i vybavení pro praxi), financovat prostředky městské hromadné dopravy, což je nová položka a zároveň zásah pro rodinný rozpočet. Vzhledem k tíživé životní situaci některých domácností je tedy finanční příspěvek dalšího člena rodiny nutností a potřeba vzdělání ustupuje do pozadí. Důležitou roli hraje také finanční emancipace mladých lidí, kteří chtějí mít finanční obnos určený pro svou vlastní potřebu.

Pro řadu obyvatel lokality je vstup na střední školu **prvním významnějším opuštěním lokality**. Zatímco na základní škole byli zvyklí „být mezi svými“, nyní se dostávají do konfrontace s cizími lidmi z majority a mnohdy narážejí na předsudky.

Cyril vzpomíná, jak měl v 90. letech, když začal chodit na učiliště, strach. Tenkrát se po brněnských ulicích potulovalo hodně skinheadů. Spousta jeho kamarádů si nepodala přihlášku nikam, protože se báli vyjít ven na ulici.³⁵

Bariéry, na které mohou studující na středních školách narážet, tvoří kontrast k „bezproblémovosti“ života v lokalitě, v níž dosud trávili téměř veškerý čas. Ačkoli přestup na střední školu je složitý i pro studující z majority, u studujících z lokality se k novému školnímu prostředí přidává také nové životní prostředí (např. cesta do školy a ze školy atd.), které je odlišné od toho, na které byli dosud zvyklí. **Výrazným mechanismem sociálního vyloučení v oblasti vzdělávání je tedy v tomto případě sebeexkluze samotných obyvatel.**

³⁴ Terénní poznámky 29. 9. 2008.

³⁵ Terénní poznámky 29. 9. 2008.

Studium na střední škole vnímají jak spádové školy, tak NNO jako posun směrem k integraci. Začlenění na střední školy, které se nacházejí mimo lokalitu, tak představuje krok ven z lokality, a to jak fyzický, tak symbolický (možnost překonat sociální vyloučení). V kontrastu ke středním školám ležícím mimo lokalitu, jejichž prostřednictvím k integraci studujících může dojít, stojí **Střední odborná škola managementu a práva**, která sídlí v budově jedné ze základních škol a kterou navštěvují téměř výhradně romští studující. Škola tak navazuje svým segregovaným vzděláváním na spádové základní školy (velkou část studujících tvoří absolventky a absolventi spádových základních škol), ale její pozice a image je diametrálně odlišná.

Segregovaná střední škola s maturitou jako brána pro romskou inteligenci

Střední odborná škola managementu a práva je velice důležitým aktérem v lokalitě (a pro studující z lokality) a její činnost vyvolává rozporuplné reakce na straně základních škol, NNO i některých studujících. Pobočka původně kolínské střední školy funguje v Brně od školního roku 2006/2007, kdy měla sídlo na ulici Jánská v centru města. Od školního roku 2007/2008 sídlí přímo v budově Vranovská ZŠ Merhautova. Žádost o tyto prostory vzešla ze strany střední školy a ředitelství základní školy nabídku přijalo, protože v důsledku úbytku žákyň a žáků na škole bylo celé jedno patro volné. Zároveň s fyzickým přesunem školy došlo k přesunu kompetencí na zaměstnankyně a zaměstnance školy – ředitelka ZŠ Merhautova se stala pedagogickou manažerkou Střední odborné školy managementu a práva, vyučující působí zároveň na základní a střední škole, výchovná poradkyně vykonává svou agendu taktéž na obou školách. Tento přesun je hodnocen kladně především z toho důvodu, že striktní zacházení se studujícími, jako by byli na základní škole, nastavuje jasná a čitelná pravidla nejen samotným studujícím, ale také organizačnímu zabezpečení chodu školy.

Zaměstnankyně mi popisuje, jak na ně studující překvapeně koukali, když jim loni rozdali vysvědčení. Do té doby nedostali žádné osvědčení o tom, že školu navštěvovali. Zároveň říká, že zavedení režimu vedlo k tomu, že odešla spousta studujících, kteří měli velkou absenci a neměli splněné povinnosti. Tím z loňských dvou prvních ročníků udělali letošní jeden druhý ročník.³⁶

Spojení škol však mělo i negativní důsledky. Již v předcházející kapitole jsme zmínili, že propojení základní a střední školy vyvolává strach a obavy na straně rodičů. Ti se bojí střetu svých dětí se staršími středoškolskými studujícími a škola pro ně nepředstavuje bezpečné místo.

³⁶ Terénní poznámky 13. 10. 2008.

V současné době studuje na Střední odborné škole managementu a práva 74 studujících prezenčně (v prvním ročníku 32, ve druhém 24 a ve třetím 18) a 33 studujících dálkově. **Z celkového počtu prezenčních studujících třetího ročníku jich 12 bydlí v oblasti, která spádově náleží ke školám v lokalitě. Tito studující tedy navštěvovali segregovanou základní školu a rovněž i v současnosti se pohybují v prostředí segregovaného školství.**

Škola se explicitně a výhradně neprofiluje jako romská, avšak na svých oficiálních internetových stránkách podtrhuje své přednosti následujícím způsobem: „Střední odborná škola managementu a práva s.r.o. (SOŠMP) přináší romským dětem oproti běžným českým školám mnoho výhod: 1. Překonáváme předsudky, a to jak při přijímacím řízení, tak i během celého studia, ve třídě i ve volném čase. 2. Další výhodou je, že osnovy obsahují informace o romské historii, kultuře a jazyce, čímž absolventa/ku připravují na práci ve vlastní komunitě. Tento faktor rovněž povzbuzuje zájem romských dětí o studium, což bylo potvrzeno již v našich rekvalifikačních kurzech“ (Střední škola 2008). Právě **výuka romštiny a romské historie**, které mají být zároveň jedním z volitelných předmětů při maturitních zkouškách, sklízí kritiku ze strany samotných studujících. **Někteří z nich, ač Romové, romsky vůbec nehovoří a romštinu ovládají jen pasivně.** Zároveň se ne-romští studující romštinu musí učit od začátku.

Ve školním roce 2008/2009 navštěvují prezenční studium výhradně Romové, u dálkového studia je počet Romů a ne-Romů vyrovnanější. Zaměstnankyně vzpomíná, že za poslední dva roky prezenční studium navštěvoval jeden ne-Rom:

C22:³⁷ Byl tady jeden kluk, kterej přestoupil a chtěl na tu školu sociálně-právní, byl bílej a teprve když sem prvního září přišel, tak viděl, kde se to octl. A tak z toho byl dost vykuleněj. Byla tam pak diskriminace naruby, protože oni ho dost tesali, toho jednoho bílýho mezi sebou. Když jsem pak s ním mluvila, tak on mi říkal, že chtěl právě to sociálně-právní, takže jsme mu tak trošku pomohly, že se dostal na Purkyňku [střední integrovaná škola] na obor sociálně-právní, protože jim tam někdo nenastoupil, tak měli místo. Ale jinak co sem šli, jsou všichni Romové v těch deňácích.

Malý zájem ze strany ne-romských absolventek a absolventů základních škol může pramenit jednak z negativní reklamy školy v souvislosti s problémy v Kolíně, jednak také z neinformovanosti majoritní populace o existenci školy. Vzhledem k tomu, že škola má sídlo v Kolíně, nefiguruje na seznamu středních škol, který každoročně vydává úřad práce v Brně. Naopak obyvatelé lokality se o škole dozvídají díky náborům přímo v rodinách, které zástupci školy každoročně provádějí. Právě tyto náborové představy představují další palčivý předmět kritiky.

³⁷ Zaměstnankyně školy.

Návštěvy v domácnostech totiž často vedou k tomu, že studující, kteří jsou přijati na učiliště nebo střední školy (tedy na místa „integrace“), se rozhodnou přejít na soukromou školu (tj. na místo „segregace“). Tento tah interpretuje jedna ze spádových škol jako **přetahování integrovaných studujících**.

U subjektů v lokalitě je patrná skepse vůči této střední škole, která pramení z několika zdrojů. Vedle nízké úrovně výuky, nesystematických a necitlivých náborů je dalším bodem kritiky samotná koncepce školy jako zařízení určeného pro romské studující. **Zatímco pro základní školy představuje kumulace romských žákyň a žáků výraznou diskvalifikaci** (jak ukázala předchozí kapitola), **střední škola naopak touto kumulací získává na významu, protože nabízí možnost maturity těm, pro které by její dosažení mohlo být problematické**.

C20:³⁸ Ten první problém, který já mám se sociálně-právní školou, je ten, že v tomhle státě romská základní škola je problém. Romská střední škola je naopak supr. Tak tomu nerozumím. Druhej problém je ten, že – a to jsem si vyříkal s panem Ščukou – že jakoby cíleně plánovaně pracujeme i třeba s NNO, pracujeme roky s těmi dětmi a nějakým způsobem vedeme poradenství tak, aby se rozhodly správně. Známe jejich schopnosti, nadání, máme přehled o jejich schopnostech učení, inteligenci, každé dítě je jiné, dokážeme vytáhnout z nich tu představu, kterou ony mají o budoucím životě, a pak je nasměrovat... A stalo se nám dva roky zpátky a opakuje se to každý rok, že my nasměrujeme děti do učilišť a ony tam začnou chodit nebo ještě ani nezačnou, a tady emisari té školy naběhnou do rodiny a různými sliby tam ty děcka přetáhnou.

Dalším důvodem je nedůvěra v možnost uplatnění absolventek a absolventů školy, v kontrastu k maturitě získané na této škole bývá artikulována potřeba vyučení se určitému řemeslu (viz výše). Přitom právě **maturita může absolventkám a absolventům této školy otevřít cestu k dalšímu vzdělávání na vysokých nebo vyšších odborných školách**. Ve školním roce 2008/2009 studuje ve třetím ročníku celkem 18 studujících, z toho dva studenti, kteří na školu přešli z gymnázia, projevují zájem o studium na vysoké nebo vyšší odborné škole. Tito studenti svými znalostmi vynikají v kolektivu, uvědomují si, že maturita jim k uplatnění na trhu práce stačit nebude, a jsou motivovaní ve svém studiu dále pokračovat. Výrazným kreditem i hnacím motorem pro další studium těchto studujících může být **jejich předchozí zkušenost z koedukovaného školství**.

Střední odborná učiliště jako místo integrace

Žáci a žákyňe spádových základních škol nejčastěji směřují na **střední odborná učiliště**, konkrétně na tři školy nacházející se mimo lokalitu (dojezdnost prostředky MHD se pohybuje do 20 minut). Většina absolventek a absolventů si podává přihlášku a následně

³⁸ Zaměstnanec školy.

nastupuje na dvě velká brněnská učiliště. Právě zde mají studující z lokality možnost integrace do majoritní populace vzhledem k vyššímu procentuálnímu zastoupení ne-romských studujících. V některých případech může spolu se studiem na učilišti dojít k **nabourání stereotypů a předsudků a překonání bariér** na obou stranách.

C21:³⁹ Měli jsme nějaké koně na těch učilištích, kteří přicházeli a říkali, že najednou to romské stigma zmizelo. Jeden přišel s tím, že si ho mistr bere na práci, protože je šikovnej. A skončilo to taky, teď poslední informace je, že si našel holku, založil rodinu a zabalil to. Ale tam byl tlak rodičovský, ta matka hodně stála o to, aby studoval.

C23:⁴⁰ Pak na konci toho třetíáku tam byli kluci, kteří byli na začátku úplní skinheadi, prostě kanady, ale na konci třetíáku na mě nedali dopustit, brali mě. Úplně se to otočilo.

Třetím učilištěm, kam studující z lokality docházejí, je odborné učiliště fungující při praktické škole. Právě sem jsou přijati např. i ty absolventky a absolventi, kteří z nějakého důvodu buď neuspěli u přijímacího řízení u výše uvedených učilišť, nebo po začátku školního roku chtějí přestoupit, protože obor, který si původně vybrali, nesplnil jejich očekávání.

Mezi nejvyhledávanější obory, na které si podává přihlášku nejvíce absolventek a absolventů spádových základních škol, patří **obory kuchař/kuchařka, prodavačka, zedník a podlahář**. I když dívky hovoří o tom, že se chtějí vyučit kadeřnicí nebo kosmetičkou, přihlášku na tento obor si dávají zřídka. Důvodem jsou zejména problémy pozorované při uplatnění kosmetiček a kadeřnic na trhu práce (zřízení vlastní praxe apod.) a také nedostatek klientek a klientů, kteří mají vůči Romkám a Romům předsudky a odstup.

C25:⁴¹ Nedávno jsem se bavila se svou kamarádkou. Je jí 21 a je vyučená kadeřnice. Tak jsem se divila a ptala jsem se jí, proč češe a stříhá zase jenom Romáky. Tak mi odpověděla, že prostě nemůže sehnat nikde místo, že ji nechtějí. Tak si našla místo uklízečky na pár hodin denně a jinak chodí po bytech a stříhá lidi odsud.

Úřad práce a finanční emancipace

Někteří absolventky a absolventi si nepodávají přihlášku na střední školu a odcházejí na **úřad práce** (ve školním roce 2007/2008 se jedná o pět případů). **Podle odhadů spádových základních škol však na úřadu práce po prvních měsících školního roku končí asi polovina absolventek a absolventů.** Toto rozhodnutí je buď výsledkem volby rodiny, která nemá dostatek finančních prostředků a tento krok pro ni znamená příliv financí (zatímco další studium by znamenalo odliv), nebo jeho vlastní volbou. TSP např. jako jeden

³⁹ Zaměstnanec školy.

⁴⁰ Absolvent středního odborného učiliště.

⁴¹ Zaměstnankyně NNO.

z důvodů uvádějí pokus o finanční nezávislost a touhu mít vlastní finance, a to zejména u dětí, které nikdy nedostávaly kapesné. Vzhledem k tomu, že podle analýz Úřadu práce Brno-město je v současné době největší poptávka po uchazečkách a uchazečích se základním vzděláním (celkem 70 %), pozorují TSP nárůst zájmu o zaměstnání také mezi čerstvými absolventkami a absolventy základních škol. Zde však narážejí na **problém nízkého věku, který hledání práce komplikuje**.

Vzhledem k stávajícím legislativním úpravám totiž mohou jedinci ve věku 16–18 let pracovat max. 6 hodin denně. Někteří zaměstnavatelé nařízením obcházejí tím, že vykazují nikoli denní, ale týdenní pracovní dobu, takže jedinec v dané věkové skupině např. odpracuje dvakrát týdně dvanáctihodinové směny. Nejčastější formou zaměstnávání jsou však v tomto případě brigády, které jsou sjednávány buď u různých prodejních řetězců (např. doplňování zboží) nebo přes personální agentury. Nezanedbatelný počet čerstvých absolventek a absolventů pracuje „načerno“: dívky vykonávají úklidové práce, chlapci sezónní a fyzicky náročnou práci se svými otci, kteří pro ně představují důležitý rolový model.

C17:⁴² Ty děcka to vidí: práce se shání těžko, ale jejich rodiče se vždycky nějak uživili.

Zde opět narážíme na nedostatek různorodých rolových modelů, resp. přebytek takových modelů, které prohlubují sociální vyloučení v oblasti vzdělávání a znesnadňují tak jeho eliminaci.

Genderovaný přístup ke vzdělávání: rozdíly mezi dívkami a chlapci

V průběhu výzkumu se ukázalo, že **cesty směřující ke vzdělání jsou výrazně genderované**, tj. že faktor genderu sehrává důležitou roli nejen ve strategii volby povolání, kde můžeme pozorovat silnou genderovou segregaci shodnou s majoritní populací, ale také v rozhodnutí, zda dítě na škole podporovat či nikoli. Např. již na základních školách se u některých žákyň zvyšuje absence, protože dívky musejí zůstat doma a pomáhat rodičům (matce) s chodem domácnosti. U některých rodin stále panuje silné přesvědčení o tradičních rolích muže a ženy, takže rodiče nechtějí investovat do vzdělávání svých dcer, protože ty se v budoucnu budou starat o rodinu a vzdělání k tomu nepotřebují.

Druhou překážkou je pak **nevyváženost nabídky učebních oborů pro dívky a chlapce**. Právě u obyvatel lokality je odhalení genderových stereotypů spojených s volbou povolání signifikantnější než u majoritní populace, kde platí, že „většina typicky ženských

⁴² Zaměstnankyně NNO.

nevysokoškolských profesí je vyučována na středních školách s maturitou (např. administrativa). Typicky mužské profese chlapce naopak směřují do učňovských oborů bez maturity (dělnické profese)“ (Šmídová, Janoušková, Katrňák 2008: 32). Ze studie⁴³ zabývající se měrou shody mezi tím, co by žákyně a žáci chtěli studovat na střední škole, a tím, na jakou střední školu si následně podávají přihlášku, vyplynulo, že zatímco u chlapců panuje velká shoda (chtějí řemesla a také na ně nastupují), dívky, pokud by si mohly vybrat a měly dobré známky, by si vybíraly obory z umělecké a sociální sféry.

Ve skutečnosti však většina žákyň ze spádových škol směřuje právě na učební obory, přičemž převaha oborů pro chlapce a nedostatečné množství oborů pro dívky vede v praxi k tomu, že dívky mají problém se na učiliště vůbec umístit. Občas tak dochází k tomu, že **dívky nejsou přijaty na učební obor**, který si zvolily (obecně platí, že stereotypně „ženské“ obory jako kadeřnice apod. jsou „výběrovější“, tzn. že někteří z uchazečů a uchazeček v přijímacím řízení neuspějí).⁴⁴ V takovém případě neúspěšní uchazeči a uchazečky mj. přicházejí do NNO a jejich poraden specializovaných na oblast vzdělávání a hledají alternativy dalšího studia, přičemž, jak vyplývá ze zkušenosti odborníků a odbornic, uprostřed října není problém sehnat učební obor pro chlapce, pro dívku je to naopak problém veliký.

⁴³ Test byl součástí diplomové práce jedné ze zaměstnankyň spádové základní školy a byl proveden na žákyních a žácích šestých až devátých ročníků.

⁴⁴ Např. z celkového počtu 174 přihlášených bylo v prvním kole na obor „kadeřník“ jedné brněnské SOŠ a SOU přijato 120 uchazečů a uchazeček. Přitom právě obor kadeřnice je nejčastěji zmiňovaným povoláním už u dívek v osmém ročníku.

Vzdělávání v lokalitě „Cejl“ – faktor sociálního začlenění i vyloučení. Shrnutí

Pro lokalitu je typické segregované základní školství, které je vyústěním **prostorové segregace v bydlení**. Současná převaha romského žactva na zdejších spádových základních školách je vyústěním pětiletého procesu, v němž po sloučení romských a ne-romských škol došlo k odlivu ne-romských žákyň a žáků a zároveň k přílivu romských. Rodiče vybírají školy jednak na základě spádovosti, jednak také podle vlastních preferencí. Mezi školami je pocíťována hierarchie, nepřímo odvozená z toho, kolik romských žákyň a žáků se zde nachází. V posledních letech přibývá romských rodičů, kteří se rozhodnou své děti posílat na základní školy mimo lokalitu, jedná se však zatím o jednotlivce.

Ačkoli většina absolventek a absolventů po ukončení základní školy podává přihlášku a nastupuje na střední školu nebo střední odborné učiliště, jen **malé procento z nich školu dostuduje**. Nejčastějšími důvody jsou malá podpora rodiny, finanční problémy a strach z nového prostředí. **Romové sice na středních školách v Brně studují, z velké části se však jedná o obyvatele jiných městských částí, a tedy do velké míry integrované Romy, kteří ve vyloučené lokalitě nikdy nebydleli a navštěvovali školy mimo lokalitu, kde byli taktéž integrováni mezi ne-romské děti.**

Specifické místo ve středním vzdělávání Romů z lokality zaujímá Střední odborná škola managementu a práva s.r.o., která od školního roku 2007/2008 v lokalitě sídlí a v reálné praxi představuje segregované střední školství, jehož funkce a pozice je vnímána ambivalentně, a to (nejen) v návaznosti na kritiku segregovaného školství základního.

V neposlední řadě a ve větší míře než u ne-romské populace hraje u Romů v lokalitě v rozhodování a úspěšném absolvování středního školství roli gender.

Doporučení pro další výzkum v Brně

Závěrečná zpráva výzkumu Dlouhodobý monitoring situace romských komunit – Moravské lokality, kterou předkládáme, je prostorově zaměřena na oblast města Brna. Jedná se o etnografickou studii zabývající se procesy sociálního vyloučení v romských lokalitách se zaměřením na oblast vzdělání, které byla věnována samostatná analytická kapitola detailně mapující současnou situaci. Výzkum dále přináší informace a kvalitativně zaměřená data týkající se životních trajektorií obyvatel vyloučených lokalit, interakčních vzorců uvnitř lokalit i směrem navenek a popis problematiky nezaměstnanosti, bydlení, zdraví a ekonomických transferů ve vztahu k problematice sociálního vyloučení. Výběr lokality Brno, přesněji oblast ulic bezprostředně navazujících na rušnou tepnu Cejl, byl stanoven zadavatelem. Terénní výzkum trval šest měsíců, které bylo nutné strávit v těsném kontaktu s lokalitou, šlo tedy o několikaměsíční souvislý pobyt v lokalitě doplněný o pravidelné návštěvy lokality během kontaktních měsíců a posledního měsíce „odcházení“.

Výzkum v lokalitě „Cejl“ zdaleka nebyl prvním výzkumem zaměřeným na tuto brněnskou sociálně vyloučenou lokalitu, představuje však první **etnografický výzkum, jehož cílem bylo zachytit komplexní mechanismy sociálního vyloučení**. Průběh výzkumu byl do velké míry ovlivněn následujícími skutečnostmi: **velikostí lokality, její anonymitou, zasítovaností neziskovými organizacemi a vysokou prozkoumaností**.

Vzhledem k velikosti lokality a hustotě osídlení doporučujeme pro další výzkum lokalitu prostorově zmenšit (např. pouze na některé ulice či jejich části) nebo financovat více výzkumnic a výzkumníků, kteří budou v lokalitě působit. Tento krok by snížil anonymitu výzkumníků a výzkumnic, což je v kvalitativně zaměřeném výzkumu zcela jistě nežádoucí jev, a současně by poskytl více prostoru pro navázání užších osobních kontaktů a získání podrobnějších informací, které jsou pro etnografii jakožto výzkumnou metodu stěžejním principem.

Rozmanitost lokality, která do velké míry souvisí s její rozlohou, umožňuje vyvodit jen málo generalizovaných závěrů (zejména v oblastech individuálních strategií). I přes velkou vstřícnost ze strany místních subjektů (především NNO a vzdělávacích institucí) jsme při výzkumu narazili na **prvotní nedůvěru k dalším výzkumům**. U některých subjektů tak byla patrná skepse, vyčerpanost, ale také dril v odpovědích na stále se opakující otázky. Intenzivní působení NNO zároveň způsobuje, že tyto (zaběhlé a několik let působící) **organizace mají „monopol“ na jistý typ informací**. Tento fakt na jedné straně výzkumnici

a výzkumníkovi **usnadňuje cestu k informacím, na stranu druhou však vyžaduje zvýšené úsilí v hledání nových, neprozkoumaných a nepodchycených témat.** Ze všech brněnských sociálně vyloučených lokalit, které byly ve stručnosti představeny v úvodní kapitole, je v tomto ohledu „Cejl“ nejvytíženějším prostorem, a to jak z hlediska výzkumů, tak z hlediska činností NNO.

Právě primární výzkumné zaměření na lokalitu „Cejl“ vede **nejen k opomíjení ostatních lokalit, ale také k opominutí faktu, že stále častěji dochází k přesunu obyvatel mimo tyto lokality, tj. že dochází k migraci v rámci města Brna.** Vzhledem k plánovaným i realizovaným urbanistickým proměnám je třeba očekávat rozsáhlé změny v lokalitách a zároveň v charakteru a rozsahu zdejšího sociálního vyloučení a jeho přesouvání do lokalit jiných. **Pro další výzkumy se tedy jako stěžejní jeví zaměřit se na přesuny ohnisek sociálního vyloučení a mechanismy, které je umožňují.** S tímto faktem souvisí také zaměření výzkumu na samotné NNO a jejich činnost přesahující či kopírující hranice lokality, tj. **monitoring toho, do jaké míry jsou tyto organizace připraveny reagovat na urbanistické změny a svou činnost směřovat do jiných částí města.**

Některá stěžejní témata nebyla vzhledem k **časovému rozložení realizace monitoringu** zachycena. Události a proměny, k nimž v lokalitě dochází v zimních měsících roku, zůstaly nedotčeny. Nepodařilo se nám tak mj. zachytit celý školní rok (předávání vysvědčení v pololetí, vánoční besídky apod.) ani celoroční cyklus zaměstnanosti, u něhož se dá očekávat vysoká variabilita v průběhu roku (sezónní práce načerno obvykle v zimních měsících nejsou tak četné jako v měsících letních, zároveň v souvislosti s Vánocemi přichází zvýšená potřeba přísunu financí, což se pravděpodobně odráží i na zvýšené zadluženosti domácností).

Některá témata byla z časových důvodů pouze rozpracována, jiná nebyla dostatečně popsána vzhledem k jejich vývoji v době, kdy se monitoring uskutečňoval. Ukončení výzkumu nezastaví chod událostí a je proto důležité se k nim vracet a nadále sledovat a popisovat jejich vývoj. To se týká zejména oblasti **vzdělávání**, která se stala ústředním tématem výzkumu. V závěrečné zprávě jsme naznačili rostoucí trend integrace dětí z lokality „Cejl“ do škol ležících mimo lokalitu a popsali jsme vývoj na dvou spádových školách. Díky načasování výzkumu jsme mohli zachytit proměny, jimiž prošla jedna ze základních škol. Ty však zdaleka nejsou u konce a lze očekávat další výraznější posuny. Právě ty by měl zachytit případný další výzkum, a to zejména z toho důvodu, že **systematický popis situace tzv. „romských škol“ v českém prostředí dosud absentuje. Tato zpráva by mohla danou**

mezeru vyplnit, přispět k pochopení mechanismů, které vývoj ovlivňují a které jsou do velké míry snad i předpověditelné (např. v samotném Brně tuto situaci řeší i jiné školy ležící mimo sociálně vyloučené lokality), a sloužit jako **odrazový můstek pro další výzkumy v segregovaném základním školství**. Mezi další témata, která v oblasti vzdělávání považujeme za stěžejní a kterých se výzkum dotkl jen letmo, patří hlubší pohled na **přechod mezi základní a střední školou**. Právě první měsíce v novém prostředí bývají kritické a, jak ukázal výzkum, nezřídka končí odchodem studujících ze školy. Zachycení důvodů, které k takovému rozhodnutí směřují, považujeme za stěžejní pro posun v samotném chápání a porozumění přetrvávajícího axiomu, že „pro Romy není vzdělání hodnotou“.

Téma **bydlení** se ve výzkumu objevilo pouze okrajově, a to zejména kvůli rostoucí tendenci ze strany Agentury pro sociální začleňování a jiných zainteresovaných subjektů bytovou situaci mapovat a řešit. Samotné bydlení a bytová situace sociálně vyloučených je v Brně jedním z nejmedializovanějších témat, a to zejména díky otevírání nových podnětů, jakými jsou sociální bydlení nebo negativní dopady života na ubytovnách. Na zdejší bytovou situaci je nutné nahlížet jednak ze statického hlediska (např. kolik bytů jakých cenových kategorií atp.) a jednak také jako na dynamický proces související s nastávajícími urbanistickými proměnami (především centra) města. Pro další výzkum tedy může být důležité uvědomit si, že **obyvatelé stávajících sociálně vyloučených lokalit se přesouvají do jiných částí města**. Je nezbytné položit si otázku, zda mechanismy sociálního vyloučení takříkajíc putují s nimi, nebo jsou „cestou“ eliminovány. Zároveň je nutné sledovat, za jakých podmínek obyvatelé lokalitu opouštějí, jaké strategie ovlivňují případné vystěhová(vá)ní obyvatel.

Otázka **zdraví a zdravotní péče** byla zkoumána ze strany lékařek a lékařů působících v oblasti. To umožnilo jen velice povrchní pohled na zdraví a zdravotní péči v lokalitě. Mezi témata, která by si zasloužila pozornost, patří především vzrůstající počet dětí závislých na drogách, kouření malých dětí, prevence v otázkách sexuality aj. Právě první zmíněná problematika – drogová závislost mladých – prochází v posledních pár měsících boomem a její včasné podchycení může přispět k zastavení tohoto trendu. V souvislosti se zavedením poplatků ve zdravotnictví jsme konstatovali úbytek pacientů vyhledávajících lékařskou péči. Ve výzkumu se nám nepodařilo zachytit právě ty jedince, kteří lékařskou pomoc z tohoto důvodu obcházejí a volí jiné strategie. Právě u těchto obyvatel se dají očekávat největší zdravotní rizika.

Zaměstnanost patří mezi témata, která v současné době tvoří největší součást agendy NNO v Brně. Zároveň se jedná o oblast, která prochází největšími změnami. V souvislosti s rozšiřující se poptávkou po nekvalifikované pracovní síle se dá očekávat klesání nezaměstnanosti obyvatel lokality. Přesto však jsou určitá pravidla nastavena tak, aby místní Romové na nekvalifikovanou práci nedosáhli. Zkoumání mechanismů sociálního vyloučení v oblasti zaměstnanosti tedy může v dalším výzkumu pokračovat tímto směrem, který se zdá být zásadním vnějším faktorem ovlivňujícím jak zaměstnanost, tak hospodaření celých domácností. Vzhledem k rozloze lokality nebyli v centru zájmu obyvatelé, kteří stále zaměstnaní mají, jsou integrováni na trh práce a mohou tak sloužit jako pozitivní příklady. **V tomto ohledu nelze závěry, které zpráva přináší, generalizovat na celou lokalitu.**

DLOUHODOBÝ MONITORING SITUACE ROMSKÝCH KOMUNIT V ČESKÉ REPUBLICE MORAVSKÉ LOKALITY

Závěrečná analytická zpráva

Lokalita Břeclav

Zpracoval: Štěpán Ripka

Supervize: Irena Kašparová a Kateřina Sidiropulu Janků

Fakulta sociálních studií
Masarykova univerzita
Brno

Prosinec 2008

Stručný popis lokality Břeclav

Břeclav je pětadvacetitisícové jihomoravské město, které je poslední větší stanicí v ČR na železniční trati Brno–Vídeň a leží pouze tři kilometry od hlavního dálničního tahu Brno–Bratislava na česko-slovensko-rakouském trojmezi. Na rozdíl od okolních jihomoravských vinařských městeček a vesnic Břeclav není pro většinu svého obyvatelstva pouze vinařským rájem, daří se zde především průmyslu, a tomu je podřízena i architektura a obyvatelstvo města. Ze staré zástavby zůstala židovská čtvrť, která se skoro ztrácí na pozadí panelových domů, kulturního domu a obchodních domů postavených během komunismu. Srdcem města probíhá osa spojující vlakové nádraží, park, hlavní ulici s nákupním střediskem a paneláky po obou stranách, most přes řeku Dyji, hlavní ulici lemovanou staršími několikapatrovými domy a náměstí s dominantou kostela postaveného ze železobetonu. Na náměstí se také nachází historická budova radnice a především hlavní břeclavská křižovatka, kterou projíždějí kamiony z Brna na Vídeň. Přes silnici s kamiony se za několika diskontními supermarkety ukrývá zámek, který už několik desetiletí chátrá.

Romská populace v Břeclavi

Celkový počet místních Romů je podle studie GAC (2008) odhadován na 450–600 osob, studie se spíše kloní k počtu ve spodním limitu, protože kumulativně bylo v Břeclavi spočítáno a odhadnuto 426 trvale žijících Romů. Z toho bylo 189 osob ve skupině „dětí a studující mládež“, 224 osob ve skupině „osoby v ekonomicky aktivní fázi života“ a 13 osob ve skupině „osoby v důchodu“.

Tento odhad překvapil místní radnici, která v médiích dlouhodobě uváděla, že v Břeclavi trvale žije odhadem asi 1 200–1 500 Romů. Poté, co agentura GAC odhad počtu břeclavských Romů upřesnila, byli proto sčítáním Romů pověřeni dva zaměstnanci města současně. Romský koordinátor napočítal v Břeclavi celkem 39 romských rodin, toto číslo pak vynásobil deseti a dospěl tak k odhadu, že počet břeclavských Romů se pohybuje okolo 390. Romský strážník městské policie, který dostal tentýž úkol, odhaduje, že v Břeclavi žije asi 400–500 osob.

Bývalí pracovníci sociálního odboru okresního úřadu přitom zmínili, že těsně před rokem 1989 dospělo sčítání břeclavských Romů k číslu 800. Tenkrát si prý ještě policie ve spolupráci se sociálním odborem vedla podrobné seznamy všech břeclavských Romů, současní zaměstnanci sociálního odboru městského úřadu ale o tehdejších seznamech již nic

nevědí. V současné době romský poradce precizuje evidenci břeclovských Romů na objednávku města znovu: v příštích letech se má realizovat plán integrace místních Romů, a tak je třeba začít s jejich přesným zachycením.

Velký nepoměr mezi počtem Romů, který radnice dlouhodobě uvádí v médiích, a počtem Romů, který zjistila agentura GAC, radnice vysvětluje také migrací a dojížděním za prací ze Slovenska. Blízkost hranic dovoluje příhraničním slovenským Romům dojíždět do Břeclavi každodenně. To se týká nejen pracovních part z nedalekých slovenských Kút a Čar, které mj. zaměstnává i místní romská stavební firma, ale také kvalifikovaných pracovníků: z příhraniční oblasti Slovenska sem dojížděl místní romský poradce, který působil pod městským úřadem, i jedna romská asistentka působící na prvním stupni místní základní školy. Naopak zdejší Romové se občas vydávají na Slovensko za zábavou, v nedalekých Kútech se pravidelně pořádají romské bály.

Místní obyvatelé jsou znepokojeni bezpečnostní situací ve městě, dlouhodobě při průzkumech veřejného mínění označují za hlavní problém ve městě Romy. Počet místních Romů, který GAC uvádí ve své studii, se náhodně dotázaným místním ne-Romům zdá nízký. Možná ale existuje uspokojivé vysvětlení – místní Romové dominují břeclovskému veřejnému prostoru, a tak se místním obyvatelům zdá, že ve městě žijí tisíce Romů, i když je jich zde pouze hrstka. Romy lze v centru města spatřit po celý den a podstatnou část noci, zejména v parku, kde v létě s oblibou sedávají na lavičkách, anebo kolem hlavního obchodního centra, kam chodí nejen nakupovat, ale také si prostě jen popovídat.

Romské lokality

V této části představím a stručně popíši hlavní romské lokality nacházející se přímo ve městě a také ve správním obvodu Břeclavsko. Lokality jsou seřazeny sestupně podle odhadovaného počtu obyvatel/domácností. Všechny zmíněné domy a byty jsou v současné době v majetku města.

Podle zprávy GAC (2008) je v Břeclavi 72 romských domácností, 60 z těchto bytů je v majetku města (spravuje je domovní správa), 5 v majetku bytového družstva Dyje a 7 v soukromých rukou. V 60 romských domácnostech v majetku města činí průměrný počet obyvatel na domácnost přibližně 6 osob.

Ulice Na Zahradách / Riegrova / Krátká

V ulici Na Zahradách v městské části Břeclav-město bydlí v pěti činžovních domech se společným dvorem celkem 12 romských domácností. Zdejší Romové i ne-Romové toto

místo často označují jako Bronx. Lze jej prohlásit za hlavní břeclavskou sociálně vyloučenou lokalitu, prostorové vyloučení zde ale prakticky nenastává, protože 1) ve stejných domech bydlí i ne-Romové, většinou sociálně slabší, 2) v okolních rodinných domech bydlí v naprosté většině ne-Romové, 3) domy se nacházejí v srdci města, 3 minuty od obchodního centra, hned vedle stojí populární břeclavská ZŠ Slovácká, do které docházejí některé děti z lokality.

Domy jsou ve velmi špatném technickém stavu, majitel (město) do nich neinvestuje a domovní správa, která je má na starosti, tvrdí, že se jedná o byty I. nebo II. kategorie, přičemž svým vybavením a stavem spíše odpovídají kategorii III. Kategorizace je důležitá jednak kvůli výši nájemného, jednak ovlivňuje cenu bytu při právě probíhající privatizaci. Základní vybavení, které doslouží, jako například kamna či záchod, si obyvatelé musejí podle vlastních slov hradit sami.

Žije zde široká škála romských rodin, od těch, kteří pracují a mají peníze, až po rodiny, které jsou plně závislé na dávkách sociálního zabezpečení. Sociálně nejslabší zde ale nebydlí, byli vystěhováni buď do holobytů, nebo do horších bytů III. kategorie (holobyty, Mánesova ulice, Hřbitovní ulice). Velikost zdejších bytů se většinou pohybuje kolem 50 m², jde obvykle o rozložení 2+1, často v nich žije více generací. V několika vícegeneračních domácnostech žije osoba v důchodovém věku s mladou rodinou, hrazení nákladů na bydlení pak probíhá společně.

V létě lze v lokalitě přes den spatřit pouze děti a mládež, důchodce dívající se z oken a matky s malými dětmi. V jednotlivých domech bydlí vedle Romů vždy také několik ne-romských důchodců, ti však z oken nevyhlížejí, zdá se, že se snaží ve veřejném prostoru lokality strávit co nejméně času. Muži z lokality v aktivním věku se zde přes den neobjevují, vše nasvědčuje tomu, že jsou celý den v práci, pouze v čase oběda se někteří nepravidelně chodí stravovat domů.

Pohybuje se zde několik skupinek romských dětí a mládeže, některé z nich se vytvořily na rodinném principu, jiné na principu generačním či genderovém. První skupinu tvoří dívky, které se sdružují na balkoně vedoucím ze společné chodby jednoho z domů. Jádro skupiny tvoří tři nezaměstnané dívky, během dne se k nim ale hojně přidávají jejich příbuzné i další dívky žijící v okolních domech.

Další skupinkou jsou chlapci ve věku 13–18 let, kteří v lokalitě tráví pouze malou část dne, většinu času se toulají po městě nebo hrají fotbal na nedalekém hřišti. Některé z těchto

chlapců média v minulosti označovala za „romský gang mladistvých“, který terorizuje obyvatele Břeclavi.

Mladší děti chodí dopoledne do školy a odpoledne tráví většinou na dvoře či v domácnostech, nejsou nijak organizované, jejich hlavní společnou činností je kopání míčem o zeď.

Byty IV. kategorie v Charvátské Nové Vsi

Charvátská Nová Ves je nejodloučenější městskou částí Břeclavi, cesta pěšky z centra města sem trvá 45 minut. Tato městská část je spíše vesnického rázu, podstatná část zástavby je shromážděna okolo hlavní silnice, není zde však náměstí ani kostel. Cesta k druhé největší břeclavské romské lokalitě trvá od autobusové zastávky asi 10 minut, podstatnou část cesty tvoří neosvětlená silnice za hranicemi obce. V sousedství lokality se nachází pouze sklad sběrných surovin. Lokalita je známa pod různými názvy: břeclavská domovní správa ji označuje jako „soustavu bytů IV. kategorie“ nebo „holobyty“, místní obyvatelé a média o ní mluví jako o „kravíně“, protože se jedná o bývalý objekt JZD, kravín, který později sloužil jako konzervárna a následně byl přestavěn na bytový komplex pro neplatiče a nepřizpůsobivé. ne-Romové zde ale nikdy nebydleli, neplatičům, kteří byli vystěhováni z městských bytů, se vždy podařilo sehnat pronájem jinde.

Asi čtvrtinu plochy budovy tvoří byt správce a zamřížovaná místnost, která byla původně zamýšlena jako detašovaná služebna městské policie Břeclav, nájemníci holobytů se ale proti tomuto nápadu hned v začátcích v roce 2001 ohradili s tím, že nechtějí žít jako ve vězení, služebna zde proto nikdy nevznikla. Strážníci městské policie si ale stěžují, že mít služebnu na holobytech by bylo vhodné, protože některé noci museli do lokality vyjíždět i několikrát za sebou.

Holobyty byly navrženy podle zkušeností z jiných měst ČR, kam se tehdejší vedení města jezdilo inspirovat: většinou jednopokojové byty bez zařízení, společná umývárna, kde měl být původně mincomat na teplou vodu, který ale nebyl nikdy realizován, voda zde teče jen studená. Dále se zde nachází společná kuchyň, kde však chybějí přípojky na sporáky, a tak jako kuchyň nikdy nefungovala. Uzamykatelné záchodky pro každou domácnost zvláště a společná prádelna jsou funkční. Chodba, která půlí kravín po délce, je sice omítnutá, ostatní společné prostory jsou ale pouze vybetonované (včetně sprch a toalet), takže místo působí na první pohled dosti skličujícím dojmem. Celý objekt páchne hnilobou a plísněmi.

Jednotlivé byty se nacházejí po obou stranách hlavní chodby: většina z nich má jednu místnost o velikosti 15 m². V každé místnosti je betonová podlaha a zásuvka, vnitřní zařízení závisí na jednotlivých domácnostech, základní výbava je ale u všech stejná. V každé domácnosti je malý stůl, postel a televize, případně ještě další elektronika, a také sporák, který se nepoužívá pouze k vaření, ale také k ohřívání vody na mytí a v zimě někdy i k topení. Pro sporáky, které měly být původně hromadně umístěny ve společné kuchyňce, chybějí v pokojích digestoře, což způsobuje vysokou vlhkost v místnostech a následně i tvorbu plísní. V létě nejsou s vlhkostí výraznější problémy, protože všechny domácnosti mají okna po celý den otevřená, ale v zimě nastává vždy dilema, zda větráním snižovat vlhkost a plýtvat tak drahým teplem, anebo se smířit se všudypřítomnou plísní.

Správce objektu je s obyvateli holobytů v trvalém konfliktu: obviňuje je z ničení majetku města, okřikuje jejich děti a vede před nimi xenofobní řeči, vyhrožuje vězením a ústavy pro děti. Romové si nenechávají takové řeči líbit: jednou mu podpálili dveře k jeho bytu a vyhrožovali jemu i jeho rodině likvidací. Správčův byt je na rozdíl od ostatních bytů vybaven centrálním topením a plynovou přípojkou, byty IV. kategorie mají každý svůj vlastní přívod elektřiny od venkovního elektroměru, aby nedocházelo k problémům s určováním spotřeby jednotlivých domácností. Plyn či centrální topení zde chybí, takže si místní obyvatelé topí drahými přímotopy.⁴⁵

V letech 2001–2007 sem bylo postupně přestěhováno asi 20 romských rodin/domácností, které buď neplatily nájemné, nebo byly jiným způsobem „nepřizpůsobivé“.

Prostupnost systému bydlení z holobytů směrem k lepšímu bydlení v městských bytech je nulová a soukromníci zde Romům byty nepronajímají. Jedinou šanci, jak dosáhnout na lepší bydlení, představuje místní podnikatel s realitami.

Dům ve Hřbitovní ulici

Cesta do centra Břeclavi odtud trvá pěšky 25 minut, na kole asi 10 minut, autobusová zastávka je sice nedaleko, jízdné zde ale stojí 18 Kč a autobus jezdí většinou pouze dvakrát do hodiny, takže místní Romové do centra buď chodí pěšky, anebo jezdí na kole. Stará Břeclav je tak trochu vesnice sama pro sebe, funguje tu veškerá občanská vybavenost, a tak zdejší do nové Břeclavi vůbec chodit nemusejí. Je zde mateřská i základní škola (normální i speciální), nakupovat se chodí většinou do Tesca, které je vzdáleno asi 15 minut pěšky. Lokalita Hřbitovní se nachází v domkové zástavbě, okolo bydlí ne-Romové, prostředí je spíše vesnické, ale žijí tu rodiny ze všech vrstev. Jedná se o přízemní dům s rovnou chodbou, která vede na dvůr, po obou stranách jsou dveře do bytů/pokojů IV. kategorie, každý o velikosti do 20 m². Topí se zde tuhými palivy, v místnostech/bytech je vodovod a sporák, suché WC je

⁴⁵ Terénní poznámky, únor 2008.

venku na dvoře. Žijí zde celkem tři romské rodiny, největší z nich je sedmičlenná. Děti chodí do místní mateřské a základní školy, do města je rodiče nepouštějí, a tak si děti hrají s místními ne-romskými dětmi. Ve škole navštěvují sportovní a hudební kroužek, docházejí také do místní knihovny.

Dům v Mánesově ulici, tzv. Radiovila

Dům na Mánesově je od centra města vzdálen asi 20 minut chůze, podobně jako dům ve Hřbitovní ulici je součástí Staré Břeclavi. Ve třípatrovém domě žije pět romských a jedna ne-romská rodina. Příchod k domu z ulice zdobí často přetékající kontejner a odpadky poházené po zemi, dům má částečně otlučenou fasádu a nově obkopenou drenáž. Vstupní dveře jsou rozbité a poškrábané, chodba zničená, roky nemalovaná, poškrábaná. Dům je na konci slepé ulice a ti, co zde nebydlí, sem ani nechodí. Obyvatelé domu jsou trvale nezaměstnaní, několik z nich pracuje na brigádách, hlavně přes léto.

Dům na Třídě 1. máje

V této lokalitě bydlí tři romské a čtyři ne-romské rodiny. Dům byl na podzim 2008 v prodeji soukromníkovi Pavlu Dufkovi.

Další lokality obývané Romy

Ulice a domy s větší koncentrací Romů se nacházejí i na několika dalších místech v Břeclavi a v rámci mikroregionu Břeclavsko. Jedná se především o bytový dům v části Poštorná na ulici 1. máje, asi tři byty na sídlišti Na Valtické, asi pět bytů v ulici Bratislavská, dva rodinné domy v Charvátské Nové Vsi a dva rodinné domy v obci Lanžhot. Je těžké rozhodnout, zda se jedná o sociálně vyloučené romské lokality, poměrně malý počet romských domácností v lokalitách a jejich disperze však dávají tušit, že sociální vyloučení zde nelze zachytit konceptem lokality.

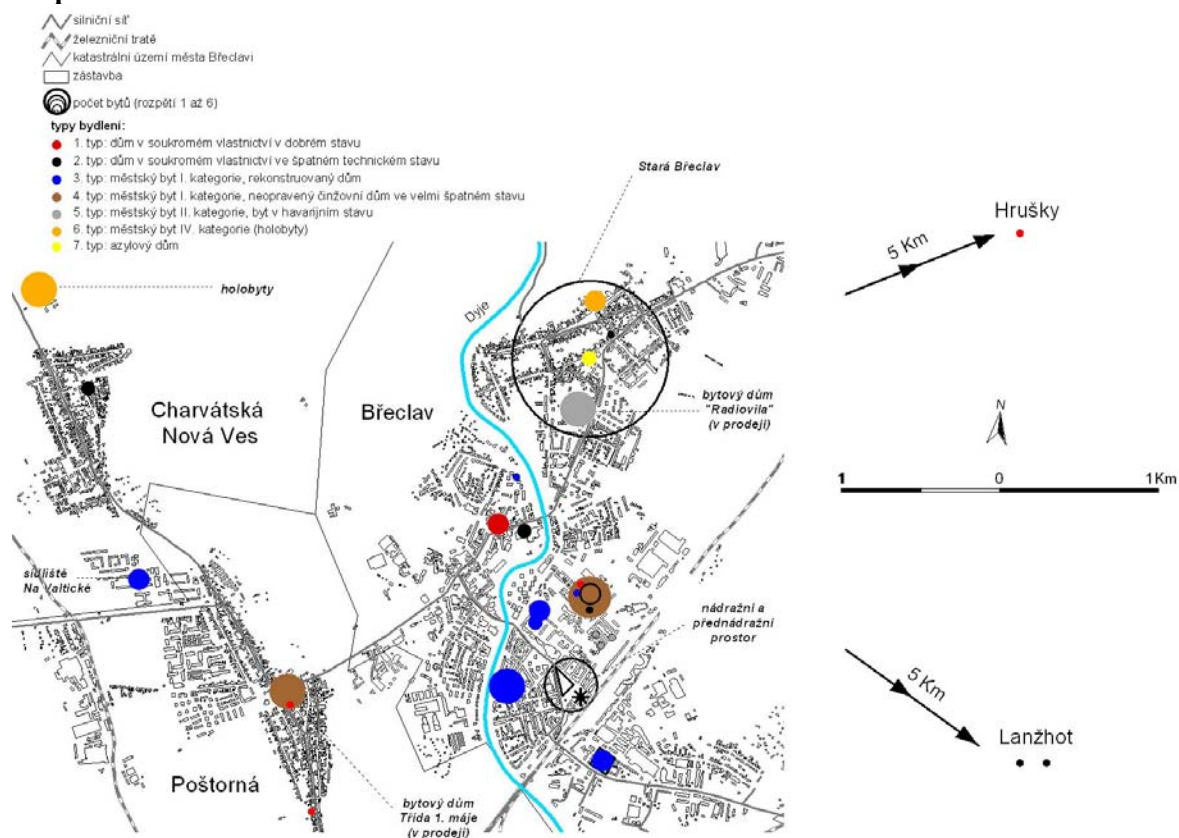
Již neexistující lokality

V Břeclavi existovaly ještě před několika lety dvě významné sociálně vyloučené romské lokality, kde docházelo k opakovaným problémům v soužití majority a Romů: jednalo se o tři rodinné domy v ulici Na Řádku a o bytový dům v centru města na třídě 28. října. Těmto lokalitám byla věnována značná mediální pozornost a vstoupily do obecného povědomí břeclavské veřejnosti, a proto je třeba se o nich zmínit. Oběma bývalými lokalitami se detailně zabývám v kapitole „Sociální vyloučení na příkladu bytové situace“.

Mapa břeclavských „lokalit“

V následující mapce jsou zachyceny romské domácnosti podle typu bydlení a počtu domácností v bytě či domě. Jak je z mapky patrné, romská populace je v Břeclavi do značné míry roztroušená, což je hlavně důsledek bytové politiky města Břeclav. Té je věnována speciální pozornost v kapitole „Sociální vyloučení na příkladu bytové situace“.

Mapa Břeclav 1.

Část A – Sledování kvantitativních ukazatelů

Odhad počtu Romů ve zkoumané sociálně vyloučené lokalitě Břeclav

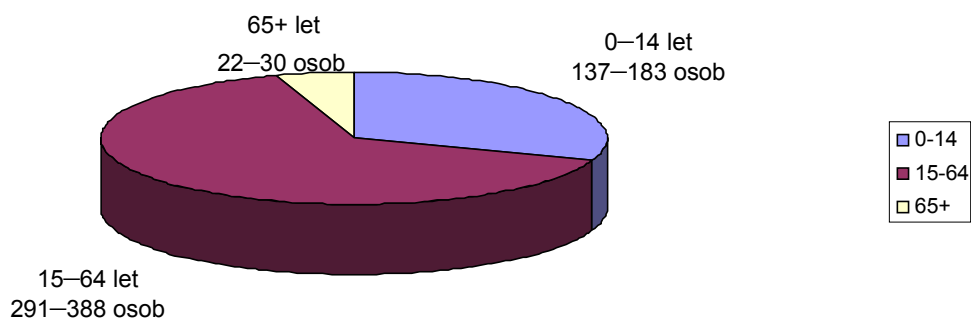
Romská populace zkoumaných lokalit byla na začátku roku 2008 odhadnuta společností GAC na 450–600 osob.

V následujícím grafu je uveden odhad počtů Romů v lokalitách v jednotlivých věkových skupinách, které odpovídají věku předškolnímu a školnímu (0–14 let), věku aktivní populace (15–64 let) a věku důchodovému (65 a více let). Odhad byl učiněn na základě odhadu rozmezí počtu romských obyvatel lokality a údajů o věkové struktuře Romů v ČR v rámci Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2001.⁴⁶

Graf Břeclav 1.

Lokalita Břeclav: odhad počtu Romů v jednotlivých věkových skupinách.
Celkový počet Romů 450–600

Zdroj: Kvalifikovaný odhad GAC (2008); věk. struktura Romů podle SLDB 2001

Upozornění: zkoumaná lokalita není totožná s územně-správním celkem města Břeclav (viz Stručný popis lokality).

Schopnost lokálních partnerů udržitelně se rozvíjet

Lokální partnerství pro Břeclav bylo ustaveno 7. 8. 2008, již od května 2008 se jeho členové scházeli na pravidelných schůzkách. Zakládajícími členy LP se staly následující instituce: Město Břeclav, IQ Roma servis, Apoštolská církev, Oblastní charita Břeclav, Royal Rangers, Probační a mediační služba. V rámci LP byly zřízeny dvě pracovní skupiny: Vzdělávání a Zaměstnanost. Nebyla zřízena skupina Bydlení, činnost skupiny pro sociální služby provádí skupina „O“ komunitního plánování. V rámci skupiny Vzdělávání začal na

⁴⁶ V této metodologii se inspirováme odhadem struktury romské populace, který provedla GAC (2008: 11).

břeclavských školách program „Férová škola“, který realizuje Liga lidských práv. V rámci pracovní skupiny Zaměstnanost byla dohodnuta spolupráce mezi ÚP a IQ Roma servis.

Hlavním strategickým partnerem pro politiku integrace města Břeclav je **organizace IQ Roma servis**, která má zkušenost z integračních projektů v jiných lokalitách. Pracovníci IQ Roma servis zatím do lokality dojíždějí, od roku 2009 zde chce organizace zřídit stálou pobočku, v plánu je také nízkoprahové zařízení pro děti a mládež a plošné pokrytí terénními sociálními pracovníky. Na rozdíl od ostatních partnerů IQ Roma servis při přípravě projektů a při plnění povinností souvisejících s lokálním partnerstvím vystupuje velmi aktivně, a tak lze očekávat další rozvoj poskytování služeb v Břeclavi.

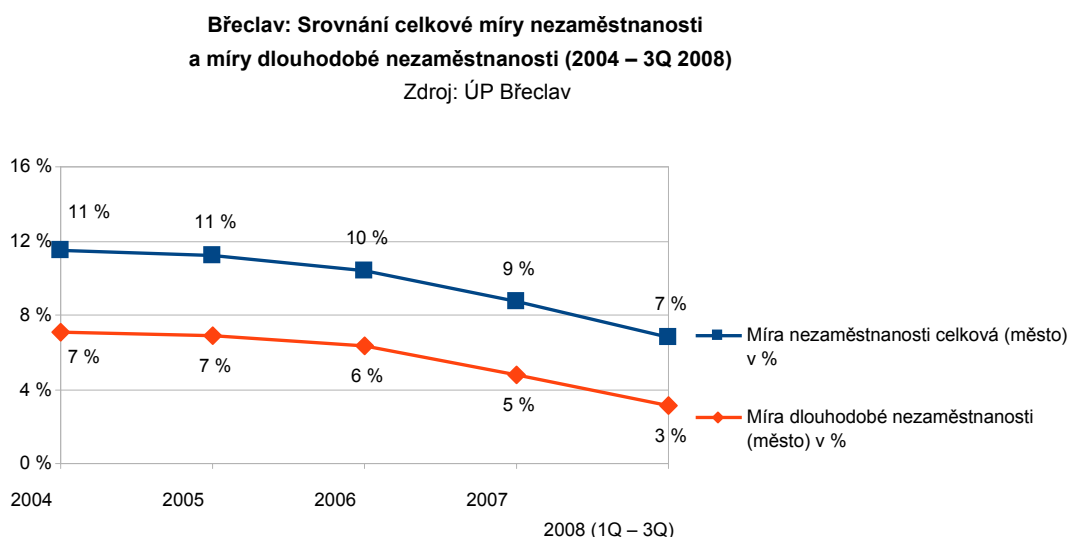
Projekty podpory, integrace a boje proti sociálnímu vyloučení Romů

Městský úřad Břeclav během roku 2008 **nečerpal žádné dotace na projekty podpory, integrace a boje proti sociálnímu vyloučení Romů**. Posledním prováděným projektem byla dotace na terénní sociální pracovníky v roce 2006.

Srovnání míry dlouhodobé nezaměstnanosti

Ve zkoumané lokalitě žilo v roce 2008 podle odhadu⁴⁷ 291–388 Romů v aktivním věku (15–64 let). V následujícím grafu je zobrazena míra nezaměstnanosti a míra dlouhodobé nezaměstnanosti (poměr dlouhodobě nezaměstnaných a dosažitelné aktivní populace) v rámci města Břeclav.

Graf Břeclav 2.

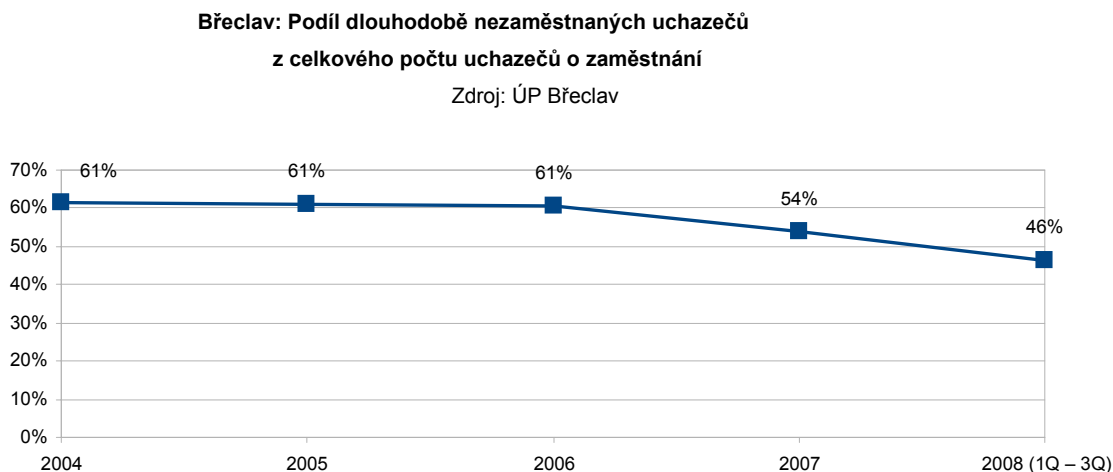

⁴⁷ Viz oddíl „Odhad počtu Romů ve zkoumaných lokalitách“.

U celkové míry nezaměstnanosti je možné pozorovat od roku 2004 trvalý pokles, stejně je tomu tak u míry dlouhodobé nezaměstnanosti.

V následujícím grafu je zobrazen poměr dlouhodobě nezaměstnaných (nad 6 měsíců) v evidenci uchazečů o zaměstnání k celkovému počtu uchazečů o zaměstnání v evidenci ÚP.

Graf Břeclav 3.

U podílu dlouhodobě nezaměstnaných není možné sledovat trend. V letech 2004–2006 dlouhodobá nezaměstnanost mírně stoupala. Pro roky 2007 a 2008 je sice patrné snížení, je však třeba připomenout, že statistika za první tři kvartály roku 2008 je oproti datům za celý rok vychýlena o absolventy, kteří se v září evidují jako uchazeči o zaměstnání, ale podstatná část z nich záhy nové zaměstnání nalezne. Proto bude poměr dlouhodobě nezaměstnaných za celý rok 2008 mírně vyšší, než je údaj uvedený v grafu, není tedy jasné, zda v roce 2008 dojde k reálnému poklesu podílu dlouhodobě nezaměstnaných v rámci uchazečů o zaměstnání v evidenci úřadu práce.

V následující tabulce je uveden odhad počtu a struktury nezaměstnaných Romů zařazených v červenci 2008 do evidence uchazečů o zaměstnání ÚP Břeclav.

Tabulka Břeclav 1.

Odhad počtu romských uchazečů o zaměstnání Zdroj: Odhad ÚP Břeclav, srpen 2008		ženy	muži	celkem
Celkový počet		44	42	86
Vzdělání	Nejvýše základní	41	38	79
	Nižší střední	0	1	1
	Vyučení	2	3	5
	SŠ s maturitou	1	0	1
Věk	Do 25 let	7	10	17
	26–50 let	33	28	61
	51 let a více	4	4	8
Zdravotní stav	Dobry	32	22	54
	Zdravotní omezení	5	10	15
	OZZ	1	4	5
	ČID	6	6	12
Délka evidence	Méně než 6 měsíců	17	14	31
	6–12 měsíců	9	9	18
	Více než 12 měsíců	18	19	37

Celkový počet romských uchazečů o zaměstnání činil v srpnu 2008 86 osob, z toho 37 jich bylo v evidenci déle než 12 měsíců a 49 méně než 12 měsíců. Zajímavé je srovnání těchto dat s odhadem z ledna roku 2008 (GAC 2008b), kdy bylo evidováno celkem 122 romských uchazečů o zaměstnání, z toho 104 jich bylo v evidenci déle než 12 měsíců a 18 méně než 12 měsíců. **Pokud jsou odhady spolehlivé, během roku 2008 se výrazně snížil celkový počet evidovaných uchazečů o zaměstnání (ze 122 na 86) a také se výrazně proměnila jejich struktura podle délky nezaměstnanosti (z 85 % nezaměstnaných déle než 12 měsíců na 43 %).**

Celkové snížení počtu uchazečů o zaměstnání ve sledovaném období lze vysvětlit sezónností na pracovním trhu – v letním období je nabídka míst v rámci veřejně prospěšných prací a další sezónní práce vyšší.⁴⁸ **Drastické snížení počtu dlouhodobě nezaměstnaných během sledovaného období – ze 104 osob na 37 osob – zůstává nejasné.**

Strategie životní obživy

Hlavním zdrojem příjmů sociálně vyloučených romských rodin v Břeclavi je **kombinace dávek státní sociální podpory a nějakého druhu zaměstnání**. U zaměstnání jde často o **sezónní práce**, je zde ale také značný počet Romů v aktivním věku (**cca 20–30 % praceschopných**), kteří mají stále celoroční zaměstnání. **Většina příjmů domácností ale pochází z práce načerno (většinou v letních měsících)** na výkopových pracích a ve

⁴⁸ Viz oddíl „Zaměstnanost“.

stavebních odvětvích, u malé části v dělnických profesích v blízkém Rakousku. **Sezónní práce se týkají především mužů, zaměstnané ženy častěji pracují celoročně**, práce načerno se u nich ale vyskytuje také, například v úklidových pracích. V měsících, kdy jsou sezónní práce v útlumu, **se domácnosti zadlužují**, tyto dluhy jsou opět splaceny během pracovní sezóny. Několik břeclavských Romů se živí (legálně i nelegálně) zprostředkováváním pracovních čt pro stavební společnosti.

Z alternativních obživných strategií je častý **sběr železa a dalších kovů**, i když pravidelně se takto živí pouze jedna rodina. Sběr ale podle jejich slov už nevynáší, ceny železa jsou velmi nízké. Nárazový sběr kovů se objevuje často i u mládeže, dochází k případům, kdy děti či mládež kovy kradou.

Dlouhodobá kriminální činnost je zdrojem příjmů pouze pro velmi omezený okruh osob – asi 5 lidí. Jeden muž jezdí do Rakouska, kde s největší pravděpodobností zcizuje jízdní kola, která potom prodává v Břeclavi. Další kriminální činnost v Břeclavi představují podvody a vymáhání dluhů, majetkovou trestnou činnost páchají zdejší Romové mimo Břeclav, například v Brně.

U žen je někdy dalším zdrojem příjmu **přítel, případně otec jejich dětí z Rakouska**. V lokalitě žijí alespoň tři Romky, které mají dítě s mužem z Rakouska, jedna bydlí s přítelem v Břeclavi, druhá se za ním společně s dětmi odstěhovala do Rakouska. Ve třetím případě muž rodinu pouze finančně podporuje, ale děti se s ním nestýkají. Další žena s mužem z Rakouska udržuje poměr, muž však pravděpodobně rodinu finančně nepodporuje.

Postoj k hodnotám vzdělání

Ve zkoumané lokalitě žilo v roce 2008 podle odhadu⁴⁹ 137–183 Romů v předškolním či školním věku (0–14 let).

Postoj k hodnotám vzdělání je velmi rozrůzněný, na jeho základě lze také diferencovat rodiny podle míry sociálního vyloučení, protože platí, že **sociálně vyloučené romské rodiny v Břeclavi obecně své děti ke vzdělávání nevedou, zatímco ostatní ano**. To ale nutně neznamená, že by tu vzdělání rodičů mělo fatální vliv na vzdělání dětí – například ve dvou rodinách, kde rodiče absolvovali pouze několik ročníků zvláštní školy, se rodiče s dětmi každý den doma učí, naopak jsou svou minulostí motivováni, aby další generaci posunuli

⁴⁹ Viz oddíl „Odhad počtu Romů ve zkoumaných lokalitách“.

vpřed. Současné jsou však časté případy, kdy děti rodičů s vysokým kulturním kapitálem nastoupí na střední školu, ale záhy z ní odejdou a pracují.⁵⁰

Škola, na kterou dochází větší počet romských dětí, byla zvyklá pořádat dodatečné zápisy v září a v říjnu, protože romští rodiče často nedovedli děti k zápisu v únoru. Časté byly a jsou také případy, kdy rodič dítě nedovede včas k zápisu a je pro něj jednodušší dodatečně vyřídít dítěti odklad školní docházky. Extrémní případ nastal v rodině, kde **rodiče nezapsali do školy čtyři ze sedmi svých dětí, nejstarší z nich mělo být tou dobou již v šesté třídě**. Rodiče byli za zanedbání výchovy dětí **nepodmíněně odsouzeni ke dvěma letům vězení**.

U vyučených břeclovských Romů byl zatím zaznamenán pouze jeden případ práce v oboru: jde o automechanika pocházejícího z etablované místní rodiny, který si založil vlastní dílnu v centru města. Několik zdejších Romů je vyučeno kuchařem-číšníkem, v oboru však nepracují. Extrémním případem, kdy stupeň dosaženého vzdělání neodpovídá pracovní pozici, je jedna z dělnic v místní továrně, která zaměstnává Romy na výrobních linkách ve třisměnném provozu. Dívka, která na místním gymnáziu získala maturitu, zde pracovala na kompletační lince po boku Romek, z nichž některé nemají ukončené základní vzdělání. Druhá břeclovská Romka, která má maturitu, pracovala taktéž v dělnické profesi, nyní působí jako rozhlasová moderátorka. Naopak místní romský strážník městské policie byl benevolentně přijat i bez středoškolského vzdělání a zaměstnavatel na něj nevyvíjí tlak, aby si vzdělání doplnil.

Přes výše uvedené nelze říct, že by zde výuční list či středoškolské vzdělání neměly aspoň mezi rodiči žáků vůbec žádnou hodnotu: mnoho z rodičů tvrdí, že by byli rádi, kdyby se jejich děti pozvedly, vystudovaly a žily lepší život než oni sami. Příklad městského strážníka táhne a vyskytlo se několik případů mladých Romů a Romek, kteří by chtěli po základní škole jít studovat na střední policejní školu v Holešově. Ve sledovaném období ale na policejní školu nakonec nikdo nenastoupil.

Průměrná míra a charakter zadluženosti jednotlivých domácností

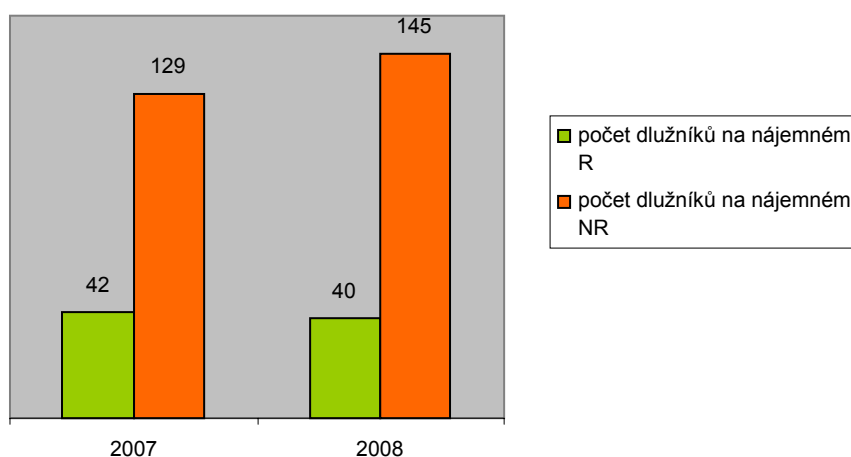
V rámci této kategorie byly zjišťovány dluhy na nájemném a službách v městských bytech. Od jednotlivých institucí (ať už se jedná o instituce veřejné správy nebo instituce soukromé) většinou není možné data o zadluženosti romských domácností získat a údaje, které výzkumníkům podají rodiny, jsou často protichůdné a neúplné. Pro odhad míry zadluženosti domácností v bytech v majetku města byla oslovena Domovní správa Břeclav.

⁵⁰ Pro podrobnější analýzu tohoto případu viz oddíl „Vzdělání“.

Z celkových 1 490 bytů ve vlastnictví města Břeclav v roce 2007 dlužilo na nájemném a na službách 171. V roce 2008 počet bytů v majetku města klesl na 1 457, počet dlužníků se však zvýšil na 185. **O dvě domácnosti se snížil počet zadlužených romských domácností, naopak počet zadlužených ne-romských domácností vzrostl.**

Graf Břeclav 4.

Břeclav: Počet dlužníků na nájemném: Romové a ne-Romové
Zdroj: Odhad Domovní správy Břeclav, říjen 2008

Poměr dlužníků (Romů a ne-Romů) z celkového počtu domácností (romských a ne-romských) nebylo možné v Břeclavi zjistit, protože domovní správa nemá přehled o celkovém počtu domácností obývaných Romy.

Za sledované období se v romských domácnostech snížil průměrný dluh na nájemném, zatímco v domácnostech ne-romských se průměrný dluh zvyšoval. Přesto zůstává průměrný dluh romských domácností za nájemné a služby takřka třikrát vyšší, než je tomu u domácností ne-romských, jak je patrné z následující tabulky.

Tabulka Břeclav 2.

Dluh na nájemném a službách / domácnost	2007	2008
Romové	39 279 Kč	31 980 Kč
Ne-Romové	12 095 Kč	12 488 Kč

Část B – Výzkum životních trajektorií sociálně vyloučených obyvatel

Zaměstnanost

Sezónnost na pracovním trhu, „sezónní“ práce

V zaměstnanosti břeclovských Romů se objevují **obrovské sezónní výkyvy**. V zimě bývají zaměstnané většinou spíše ženy, a to na práce na výrobních linkách anebo na úklidové práce. Muži bývají často celý den doma, případně ve městě. V létě je situace oproti zimě úplně jiná: přes den vůbec není možné najít mladé práceschopné muže v Břeclavi doma. Buď jsou přes den pryč, protože pracují v Břeclavi, anebo za prací odjeli jinam a vracejí se třeba jen na víkendy. Na první pohled je jasné, že kdo z mužů je schopen pracovat, v létě pracuje.

Během letních měsíců bylo možné v Břeclavi vidat **party romských pracovníků** hned na několika místech najednou. Kolem křižovatky Slovácké a Sovadinovy ulice kopali místní Romové výkop pro vedení vysokorychlostního internetu. Výkop bylo samozřejmě nutné kopat bez techniky, protože je zde země protkána mnoha kabely. Stejná parta pokračovala ve výkopových pracích i na Bratislavské ulici. Zaměstnanci si pochvalovali, že mají dobrou práci, šéf je dokonce všechny pozval na velký koncert, který se zde konal. Další práce na telekomunikačním vedení vykonávala ve Staré Břeclavi parta asi sedmi Romů z přilehlých slovenských vesnic. Hned vedle bývalého „domu hrůzy“, činžovního domu v samotném centru města, ve kterém bydlelo několik romských rodin, pokládala jiná parta místních Romů zámkovou dlažbu, což je již **kvalifikovanější práce než práce výkopové. Platí tedy, že i při práci načerno si nezřídka pracovníci zvyšují kvalifikaci.**

Velká část mužů však jezdí pracovat načerno mimo Břeclav, pravděpodobně do Brna a také do nedalekého Rakouska. V jedné rodině odešel chlapec před prázdninami z prvního ročníku SOU a měl v září nastoupit na sportovní školu v Brně, rodině se ale nepodařilo sehnat v Brně pro chlapce internát, a tak začal pracovat se svým otcem na stavbách v přilehlých městech, oba jsou zaměstnání legálně. Práci si pochvaluje a říká, že se již do školy vracet nechce.

Nabídka sezónních prací v Rakousku nebyla blíže zkoumána, během léta 2008 se ale vyskytlo několik žen, které dojížděly balit bagety na linku v nedalekém rakouském městě. Do Břeclavi nejdříve přijede náborář, Slovák, který si vybere pomocnice. Ty pak odveze do Rakouska, ony přes týden pracují a spí na ubytovně a o víkendu jedou zpět do Břeclavi. **Za**

měsíc je prý na bagetách možné vydělat až 40 000 Kč, ubytování a stravu platí zaměstnavatel. Hlavní nevýhodou je, že se jedná o **dvanáctihodinové směny**. Zaměstnanec si může vybrat, zda chce pracovat dva týdny nebo měsíc, mzda se sice vyplácí na konci měsíce, pracovník ale **může požádat o zálohu předem**. Tato práce láká hlavně zdejší mladé Romy, kteří ještě nemají rodiny – jsou to jednoduše vydělané peníze a práce, zdá se, není namáhavá, pouze časově náročná. Další sezónní práci v Rakousku je práce na statku, o ní však uvažoval pouze jeden obyvatel sociálně vyloučené lokality, ne-Rom.

Celkově je třeba konstatovat, že většina zdejších Romů pracuje. Sezónní výkyvy v nabídce práce způsobují, že během zimních měsíců jsou muži častěji nezaměstnaní.

Časté změny na pracovním trhu, „stálá“ zaměstnání

Z povahy „stálých“ zaměstnání (dělník v továrně, uklízečka, pomocník v pekárně, kuchařka), která většinou vykonávají spíše ženy, by mělo vyplývat, že budou dlouhodobá a sezónnost na ně nebude mít výrazný vliv. Přesto byla v jejich rámci pozorována velká fluktuace, většinou zapříčiněná změnami v nabídce pracovních míst, a tak lze tvrdit, že četnost a kontinuita pracovního poměru je u prací sezónních a „stálých“ srovnatelná.

Hlavní zaměstnavatel břeclavských Romů, podnik Gumotex během roku 2008 restrukturalizoval výrobu, což s sebou přineslo snížení celkového počtu pracovních míst a v některých případech nové požadavky na kvalifikaci zaměstnanců a změněný pracovní režim (například namísto dvousměnného provozu trojsměnný). Mnoho zaměstnanců, především ne-Romů, ale i Romů, vytušilo, že by se propouštění mohlo týkat i jich, a nechali si vystavit potvrzení o pracovní neschopnosti. Záměrně jmenuji ne-Romy, protože jak jsem zjistil, fingování nemoci kvůli získání pracovní neschopenky je mezi ne-Romy v Břeclavi běžné právě jako překlenovací strategie mezi odchodem z jednoho zaměstnání a nalezením dalšího.

Jedna žena, jež odešla z Gumotexu do pracovní neschopnosti, dlouho sháněla práci a nakonec se jí podařilo najít místo uklízečky v soukromé provozovně. Přesto v pracovní neschopnosti zůstala, nyní pobírá plat načerno i nemocenskou.

Veřejně prospěšné práce

Romy pracující na veřejně prospěšných pracích (VPP) bylo během léta 2008 možné spatřit přímo v centru města, kde v rámci projektu „Zelené město“ pečovali o městskou zeleň, sázeli květiny na pěší zóně, zametali a hrabali. Další romští pracovníci v rámci stejného

projektu rekonstruovali kanceláře na městském úřadu a vykonávali kvalifikovanější stavební práce.

Projekt údržby městské zeleně však není kontinuální – pokud se pověřenému pracovníkovi nepodaří na daný den vytvořit či zkoordinovat pracovní úkol, brigádníci nemají ten den práci a město jim nezaplatí. Takové výpadky ve fungování VPP byly pozorovány hlavně během července 2008, v srpnu a v září již VPP pro místní Romy takřka nefungovaly, pouze tři z nich občas natírali lavičky v parku.

Ukázalo se, že Romové mají o VPP velký zájem, město a úřad práce ale nejsou schopny zajistit kontinuitu financování a pracovní náplně veřejně prospěšných prací.

Pracovní migrace

Krátkodobé dojíždění za sezónní prací mimo Břeclav je běžné v rámci stavebnictví a výkopových prací, protože místní většinou nechtějí načerno pracovat přímo v Břeclavi. Jedním z důvodů je relativně malá nabídka práce načerno, svou roli zde hraje i to, že by pracovníky v malém městě mohl vidět například úředník, který ví, že jsou vedeni na úřadu práce v evidenci uchazečů o zaměstnání. Uvedu proto několik případů, které z tohoto vzorce vybočují.

Mladý chlapec, který byl v zimě propuštěn z výchovného ústavu a bydlel u své babičky v přeplněném bytě, se odstěhoval do západních Čech, kde pracuje se svým otcem u Českých drah, je legálně zaměstnán.

Další Rom, který přišel v zimě 2007 po několikaletém trestu z vězení, si našel práci v rakouské vesnici v pizzerii, kam dojížděl vždy na týden a přes víkendy byl doma. Muž byl v pizzerii legálně zaměstnaný přes půl roku a naučil se „točit“ pizzu. Díky tomu dostal pracovní nabídku z Prahy. Plánuje s manželkou, že nejdříve se do Prahy přestěhuje on a až sežene byt a bude stabilně zaměstnán v pizzerii, přistěhuje se za ním manželka s dětmi.

Jedna zdejší Romka se před čtyřmi lety ve svých padesáti letech rozhodla odcestovat za prací do Anglie. Žena pracovala přes deset let ve zdejší továrně Gumotex a při zaměstnání si přivydělávala soukromým krejčovstvím. Díky tomu se jí podařilo vychovat dva syny, o nichž již nyní mnozí nevědí, že jsou Romové. Po letech v Gumotexu si chtěla najít lepší místo, narazila ale na neochotu breclavských zaměstnavatelů zaměstnávat Romy. Po několika neúspěšných pokusech se rozhodla odjet pracovat do Anglie, kde již zůstala.

Výše uvedené případy naznačují, že pokud si Romové či obyvatelé sociálně vyloučených lokalit chtějí hledat kvalifikovanější legální zaměstnání, v Břeclavi se jim to nedaří. Jako jedna z alternativních strategií se nabízí odstěhovat se za lepší prací jinde.

Další zdroje obživy

Tři Romové, kteří se zde živí sběrem železného šrotu, mají stabilní práci v létě i v zimě. Místní ne-Romové jsou na ně zvyklí, nechávají jim svůj železný šrot před domem a také je volají, když například potřebují odnést těžký spotřebič či topení z vyšších pater domů. Kriminální činnost nebyla blíže zkoumána, několik osob, které páchají drobné majetkové delikty, jezdí z Břeclavi za „obchody“ do Brna a Prahy.

Strategie integrace a zaměstnanost

Rada města Břeclav v červnu 2008 vytyčila zaměstnanost jako druhou hlavní prioritu strategie integrace Romů v Břeclavi. Tento krok měl ale zatím pouze deklarativní rozměr. Důležitou výjimku v aktivitě vedoucí ke zvyšování zaměstnanosti Romů zde tvoří rozšíření služeb terénních sociálních pracovníků (TSP) organizace IQ Roma servis, kteří se zabývají i pracovním poradenstvím.

Terénní sociální pracovník zdůrazňuje nebyvalou otevřenost Úřadu práce Břeclav ke spolupráci, což podle něj v jiných obcích rozhodně není standardem. Úřad práce však v roce 2008 neměl prostředky na rekvalifikace – jediný nástroj, který má nyní k dispozici je dotace na mzdu pro zaměstnavatele. Zatím jediným výstupem z jednání je, že TSP organizace IQ Roma Servis budou konzultovat individuální případy nezaměstnaných s referentkami úřadu práce. Ty jim budou nabízet rekvalifikační kurzy a hledat zaměstnavatele, kteří by měli zájem je zaměstnávat na dotovaných pracovních místech. Úřad práce pokračuje v individuálním přesvědčování zaměstnavatelů, aby zaměstnali Romy, avšak bez výraznějších výsledků. V Břeclavi není žádný zaměstnavatel, který by řešil projekty zaměstnanosti sociálně vyloučených, neexistuje zde chráněná dílna, není využíván institut společensky účelných pracovních míst.

Nebyly podány žádné specifické projekty ke zvýšení zaměstnanosti Romů a sociálně vyloučených, v rámci lokálního partnerství byla sice zřízena pracovní skupina pro zaměstnanost, ale nebyli do ní přizváni zaměstnavatelé.

Vzdělání

Segregace na základních školách

Břeclavští Romové chodili tradičně na zdejší zvláštní školu, později velká část romských žáků chodila na školu Sovadinova, kde vznikl v roce 2002 přípravný ročník pro romské děti. Škola se zaměřovala na individuální práci s dětmi, působili zde speciální pedagogové. Školský odbor městského úřadu se však rozhodl tuto „romskou“ školu sloučit s další břeclavskou základní školou a požadovat striktní dodržování spádových oblastí základních škol pro romské děti, aby se nehromadily na jedné škole. V současné době chodí romské děti do všech břeclavských základních škol, velká část dětí ale stále navštěvuje speciální ZŠ. **Vynucování spádovosti se ale nedaří, distribuce romských dětí nastupujících do prvních tříd ZŠ je stále výrazně odlišná od jejich spádových oblastí.**

K segregaci dětí v minulosti přispívali i samotní rodiče tím, že dítě dali zapsat na školu, kam chodili v minulosti oni sami. Základní školy mají na segregaci také výrazný podíl, například tím, že při zápisu romským rodičům doporučovaly, aby na jejich školu své děti nedávali, protože na jiné škole o ně bude lépe postaráno. V souvislosti s tímto postupem byla zaznamenána strategie, kdy matka, Romka, poslala své dítě k zápisu se starším sourozencem, protože ten nevypadal jako Rom. Tato strategie nijak neukazuje na diskriminační jednání školy, ale spíše odhaluje obavy a předsudky rodičů vůči škole, které nemusejí být podložené.

K segregaci také v minulosti přispěla jedna ze zdejších ZŠ podle slov jejího současného ředitele tím, že **oproti ostatním školám nabízela příliš mnoho programů zaměřených na sociálně vyloučené a znevýhodněné děti**. Dalším jevem, který měl vliv na hromadění romských dětí na této škole, byla **benevolence** učitelek (případně romské asistentky) **k rodičům, kteří své dítě přivedli k zápisu později než v řádném termínu**. Podle jedné ze zaměstnankyň školy bylo celkem běžnou praxí, že matka, Romka, přišla se svým dítětem v září či v říjnu do školy, aby ho přijali do první třídy. Přitom zápis proběhl již v únoru daného roku, škola tak nemusela ženě vyhovět. Zaměstnankyně při rozhovoru dokonce uvedla, že v jednom případě jí romská matka přivedla do první třídy osmileté dítě, škola dítě přijala a věc dále neřešila. Takové případy v minulosti výrazně napomáhaly k segregaci škol na romské a ne-romské.

Přechod na střední školu

Pokud žák úspěšně dokončí základní školu (to znamená, že se bez propadnutí dostane až na konec 9. ročníku), nebývá pro něj problém dostat se na střední školu – podle učitelů je

stále velmi jednoduché dostat se na učební obor, i když měl žák na základní škole špatné známky. Hlavní faktory, které mají vliv na to, zda bude žák na střední škole pokračovat, spatřují učitelé v rodině.

Hlavním problémem se středním vzděláváním sociálně vyloučených Romů je v Břeclavi, stejně jako jinde v ČR, skutečnost, že **žáci či studenti sice na školu nastoupí, ale již během prvního roku ji opouštějí**. Faktory, které způsobují předčasný odchod studentů ze střední školy, bych rád ilustroval na případu Patrika Beneše, jehož středoškolskou kariéru jsem sledoval od zimy 2007, kdy byl čerstvým žákem místního učiliště, až do podzimu 2008, kdy po odchodu ze školy začal pracovat se svým otcem na stavbě a tak velmi pravděpodobně ukončil svoji vzdělávací dráhu:

Patrik Beneš vypráví o škole, prý ho to tam nebaví, sám se vůbec neučí, často tam ani nejde, ale paní učitelce vždycky řekne na rovinu, že nepřišel proto, že se ve škole nudí. V zimě se Patrik Beneš zmiňoval o problému s učitelem rasistou, teď už s ním problém nemá, vlastně to rasista nebyl, jenom je přísný. Tenkrát tvrdil, že učitel mu řekl, že na SOU „nemají Cigáni co dělat“.

Známky má z hlavních předmětů dobré, jen odborné předměty mu dělají problém, **musel by se na ně učit.**⁵¹

To v zásadě potvrzuje slova výchovné poradkyně působící na SOU, která tvrdí, že na učiliště se dostávají hlavně děti s horšími známkami. Na základní škole měli žáci trojky a čtyřky, nyní jsou ale ti horší z nich pospolu a je pro ně třeba distribuovat známky na škále od 1 do 5, standard vyžadovaných znalostí a dovedností, podle kterých by se určila dosažená známka, neexistuje. Tím se **z trojkařů na základní škole stanou jedničkaři na učilišti, čtyřkaři ze základní školy jsou někde v průměru a ti, co propadali, mají buď čtyřky nebo také propadají**. V důsledku to znamená, že trojkař ze ZŠ se nemusí na učilišti vůbec učit a dál bude mít přinejhorším trojky, ale spíš dvojky, protože tu bude ještě mnoho spolužáků, kteří jsou horší než on. **Toto nastavení nadané žáky k práci rozhodně nemotivuje** – Patrik Beneš se vůbec nemusí učit a ve většině předmětů bude mít jedničky nebo dvojky, najednou si oproti poslednímu ročníku ZŠ polepší. V odborných předmětech a dílnách je tomu ale jinak – vyžaduje se docházka, zručnost a přesnost. Hlavně docházka je pro Patrika problém, proto z odborných předmětů propadá. **O škole mluví tak, že by nejradši hned skončil a někam odjel.**

Patrik Beneš sice pobíral příspěvky pro romské studenty, pro něj samotného ale příspěvky žádný hmatatelný přínos neměly – spíše ho svazovaly, protože kvůli nim musel

⁵¹ Terénní poznámky 13. 6. 2008.

vykazovat pravidelnou školní docházku. Vidina výučního listu po absolvování tříletého učebního oboru, který chlapce zjevně nebavil a kterým se pravděpodobně ani nechtěl ve svém budoucím životě zabývat, pro něj nebyla lákavá. Svůj vstup do světa dospělých a pracujících viděl spíše v zahraničí. Ale ani tam neodjel:

Kdyby mu otec dal peníze na cestu, vydal by se do zahraničí, kde bydlí jeho teta a bratraci. Mají tam malý rodinný podnik, kde by Patrik Beneš mohl pracovat. První věc, co by v zahraničí udělal, by bylo jít na fotbalové utkání. Taky by se pokoušel dostat se do tamějšího fotbalového týmu. Věří si. Fotbal Patrik Beneš trénoval zde v Břeclavi jedenáct let. Byl prý jedním z nejlepších z týmu. **Na ZŠ dostal nabídku chodit na fotbalovou školu do Brna. Tenkrát ho ale nechtěla pouštět maminka vlakem,** otec ho sice párkrát zavezl autem, ale to nešlo pořád. Pro ostatní romské chlapce je neformálním trenérem na zdejších tréninkových utkáních, která se nyní v létě konají každé odpoledne. Patrika jsem několikrát potkal během dopoledne v Břeclavi s partou romských kamarádů, do školy asi opravdu moc nechodí.⁵²

Během července 2008 jsem často vídal Patrika při různých neformálních příležitostech, vždy s kamarády po boku – byly prázdniny, a tak jediný, kdo se strachoval o Patrikovo studium, byli jeho rodiče. V tomto případě (stejně jako obecně) platí, že většina romských rodičů nechává rozhodnutí o budoucnosti na dětech samotných, protože jsou přesvědčeni, že děti se rozhodnou správně, což v důsledku znamená, že s dětmi o jejich budoucnosti často ani nemluví. Rodiče se s Patrikem o vzdělání bavili často, ale rozhodnutí nechali na něm. Patrik se v červenci jasně vyjádřil, že na staré škole pokračovat nechce, a tak se jeho rodiče snažili zařídit jeho umístění na střední sportovní školu v Brně. Bohužel bez úspěchu.

Patrik měl sice jít na střední fotbalovou školu do Brna, ale nakonec se rodičům nepodařilo sehnat internát, a tak šel do nedalekého města pracovat s otcem. Stavějí domy, za den si vydělá až 1 000 Kč, je spokojený. Je tam prý dobrá parta na stavbě. Ptám se, zda dává rodičům nějaké peníze za jídlo a jiné výlohy, a on říká, že ne, ale že si kupuje vlastní věci sám – to mu prý řekla mamka, že to tak teď má dělat. Pracovat ho baví, protože za to má hned peníze, ze školy nic není.⁵³

Shrneme-li případ Patrika, v jeho vzdělávací dráze bylo několik momentů, které mohly zapříčinit opadnutí zájmu o vzdělání: Patrik přešel po dokončení ZŠ na SOU, kde mohl bez učení a docházky plnit studijní povinnosti, protože **škola pro něj byla snadná**. Obor, na který se šel učit, ho nelákal, ale přihlásil se na něj, protože v jeho rodině má vzdělání vysokou hodnotu. Během studia se scházel s partou **kamarádů, kteří jej ke studiu nevedli**. Úspěšnost ve vzdělání také v partě nebyla nijak kladně hodnocena. Rodiče Patrika ke vzdělávání

⁵² Terénní poznámky 13. 6. 2008.

⁵³ Terénní poznámky 8. 10. 2008.

motivovali, ale poslední rozhodnutí nechali na něm. Nenutili ho k tomu, aby do školy docházel proti vlastní vůli.

Tento příklad snad pomohl upozornit na krizové momenty středoškolské docházky romských dětí. Hlavní zjištění je, že i když má Patrikova rodina relativně vysoký kulturní kapitál a na vzdělání klade velký důraz, v důsledku nemá na vzdělanostní kariéru dítěte vliv, protože dítě se ve středoškolském věku orientuje podle hodnot svých vrstevníků, kteří v drtivé většině případů vzdělání žádnou hodnotu nepřikládají.

Integrační politika ve sféře vzdělávání

V minulosti se školský odbor ve spolupráci s odborem pro sociálně-právní ochranu dětí a se školami soustředily na kontrolu školní docházky romských dětí, která byla v některých případech katastrofální (objevovaly se případy až 270 zameškaných hodin za pololetí). Byl zde nastaven systém kontroly školní docházky a včasného zákroku proti záškoláctví, jehož výsledkem je snižování počtů zameškaných hodin u romských žáků základních škol. V současnosti se stav zdá být stabilizovaný.

Vzdělávání se v roce 2008 stalo hlavní prioritou integrační politiky města Břeclavi a činnost Agenturou pro sociální začleňování v romských lokalitách a lokálního partnerství je na vzdělání silně zaměřena. V souvislosti s činností agentury probíhá od poloviny roku 2008 monitorování břeclavských základních škol v rámci projektu Férová škola, který v Břeclavi provádí Liga lidských práv. Město si paralelně nechalo vypracovat od společnosti GAC „jízdní řád integrace“, tzn. výčet postupných kroků, které má učinit ve sféře vzdělání a zaměstnání. Výstupem zakázky je návrh postupu města včetně institucionálního a hlavně finančního zajištění integrace ve sféře vzdělávání.

Zdravotní péče

Plánování rodičovství a péče o zdraví dětí

Podle dětských lékařů chlapci začínají se sexuálním životem ve 13–14 letech, dívky asi v 15 letech. Dívky chodí ke gynekologovi od 9. ročníku základní školy, neužívají hormonální antikoncepci, protože je pro ně drahá a navíc jim lékař před 15. rokem antikoncepci nepředepíše. Mezi mládeží chybí osvěta o sexuálním životě a formách antikoncepce. Některé Romky, které mají již tři či čtyři děti, volí jako formu antikoncepce nitroděložní tělíška.

Nemocnost u romských dětí je podle dětské lékařky vyšší než u ne-Romů. Nejčastějšími nemocemi jsou záněty horních cest dýchacích. Hlavní problém jsou mladé maminky, které neznají hygienu a neumějí se o své děti v kojeneckém věku dobře postarat. Trvá jim déle, než se o dítě naučí správně pečovat. Pokud je mladá maminka pod dohledem starší Romky, obvykle tyto potíže nenastávají.

Další problém je u dětí s vrozenými vadami: podle lékařky rodiče v mnoha případech přijdou na speciální vyšetření, až když potřebují potvrzení o špatném zdravotním stavu dítěte, což se děje v dvouletých intervalech. V jednom případě nebyla matka schopna pečovat o postižené dítě, a tak bylo s jejím souhlasem umístěno do kojeneckého ústavu. Rodina si dítě několikrát vzala domů, opakovaně se ale ukazovalo, že nejsou schopni s dítětem cestovat na specializovaná vyšetření a operace do Brna, a tak dítě skončilo v ústavu péče nastálo. Všechny nutné operace pak zařizoval ústav.

Spolupráce lékařů, základních škol a OSPODu na snižování neomluvených absencí

Základní školy se ve spolupráci s odborem pro sociálně-právní ochranu dětí před několika lety začaly hlouběji zabývat zvýšenými absencemi romských dětí a také důsledněji postihovat neomluvené absence. Dokud to zákon dovoľoval, byl zvýšený počet neomluvených hodin u dětí s povinnou školní docházkou důvodem k tomu, aby byly rodičům odebrány sociální dávky vázané na děti. Rodiče se proto snažili působit na lékaře, aby dětem neomluvené hodiny omluvili. Lékaři se tak dostávali do nepříjemné situace, kdy na ně školy vyvíjely nátlak, aby neomlouvali absence, které nejsou způsobeny závažnými zdravotními problémy. Pacienti však chodili nadále, a i když měl lékař podezření, že dítě zdravotní problémy předstírá, nechtěl nést zodpovědnost za následky případné špatné diagnózy. Rodiče si zvykli na docházku dětí více dbát, a to i poté, co byl zákon novelizován a dávky vázané na děti se rodinám již kvůli docházce odebírat nesmějí. Současně se ustavily komunikační kanály mezi školami, OSPODem a dětskými lékaři, a ty fungují i nadále. Školy navíc nyní trvají na tom, aby při vyšetření dítěte byl přítomen jeho rodič a podepsal omluvenku do školy také. Podle jedné lékařky mělo na snížení počtu dětí, které by si do ordinace chodily neoprávněně pro omluvenky, vliv i zavedení poplatků u lékaře – děti si návštěvu lékaře lépe rozmyslí.

Zdravotní rizika související se špatnou bytovou situací

Bytové podmínky, které by byly zdraví škodlivé, jsou v Břeclavi spíše výjimkou, jediný vážnější problém je v městských bytech IV. kategorie v Charvátské Nové Vsi.

V pokojích, kde obyvatelé holobytů musejí vařit a ohřívat na sporáku vodu na mytí, chybějí digestoře, což způsobuje vysokou vlhkost v místnostech a následně i tvorbu plísní. V létě nejsou s vlhkostí výraznější problémy, protože všechny domácnosti mají okna po celý den otevřená, ale v zimě vždy nastává dilema, zda větráním snižovat vlhkost a plýtvat drahým teplem (topí se zde elektrickými přímotopy), anebo se smířit se všudypřítomnou plísní. Obyvatelé holobytů by digestoře do svých bytů rádi zavedli, správce nemovitosti to ale nedovolí. Jedna rodina také žádala dětského lékaře, aby napsal posudek na nevyhovující zdravotní prostředí v holobytech, lékař je odkázal na hygienickou stanici, která by měla situaci přezkoumat, ale rodina dále situaci neřešila.

Zneužívání návykových látek

Skoro všichni Romové v Břeclavi kouří cigarety. Většina mládeže a někteří dospělí pravidelně kouří marihuanu. Kupují ji přímo od breclavských pěstitelů či překupníků. Jsou zde také rozšířené taneční drogy. Hlavní zneužívanou návykovou látkou je zde ale pervitin. Pracovník místního K-centra, které zajišťuje uživatelům drog výměnu stříkaček, odhaduje, že mezi Romy je 30–40 osob závislých na pervitinu, k nim do K-centra jich dochází kolem deseti. V současnosti u některých z nich zaměstnanci K-centra pozorují přechod od nitrožilní aplikace drogy k nasální. Mezi několika Romy, kteří nitrožilně užívali pervitin, se rozšířila žloutenka typu C. Přestože jim lékař vysvětloval, jakým způsobem se žloutenka přenáší, zdá se, že chlapci tomu neporozuměli:

Když se dostaneme na téma drog, vyleze z něj, že tři z jeho romských pacientů mají žloutenku typu C. Testy jim dělají bezplatně na K-centru, pak mu je pošlou. On s nakaženými mluvil a zdálo se mu, že nepochopili, že žloutenku dostali kvůli tomu, že používali stejnou stříkačku!⁵⁴

Pervitin, který se v Břeclavi vyrábí, je velmi nekvalitní, a tak způsobuje uživatelům trvalé psychické poruchy, pod jeho vlivem jsou narkomani často také velmi agresivní. Je ale třeba podotknout, že většinu konzumentů pervitinu tvoří v Břeclavi ne-Romové, ti jsou také ve městě nejčastějšími agresory. Drogu zde není obtížné sehnat za peníze či (často kradené) zboží, mladé dívky, které nemají na zaplacení, poskytují dealerům podle bývalého pracovníka K-centra sex.

Dříve se v Břeclavi také čichal toluen. Proti jednomu známému čičači, který pravidelně vysedával s toluenem v centru města a prý učil čichat i malé romské děti, pravidelně dosti svérázným způsobem zakročovala policie. Podle jednoho informátora

⁵⁴ Rozhovor s pediatrem pro GAC, leden 2008.

policisté čičače pokaždé odvezli několik desítek kilometrů za město, tam ho zbili a nechali svému osudu. On se pak ale stejně vždy do Břeclavi vrátil.

Ekonomické transfery

Vyplácení části dávek v hmotné nouzi v poukazech

Městský úřad začal od března tohoto roku vyplácet třetinu státního příspěvku na živobytí ve stravenkách, za které je možné si ve vybraných prodejnách zakoupit jídlo, ale i oblečení či obuv. V Břeclavi na začátku roku 2008 pobíralo příspěvek na živobytí 48 ze 72 romských domácností, stravenkový systém se jich dotýká citelně (GAC 2008b). Radnice při zavádění systému spekulovala, že se budou stravenky překupovat, ale zdá se, že se tak neděje a že systém funguje celkem bez problémů. Romové si při zavádění systému také stěžovali, že nebudou mít z čeho hradit nájemné, nezdá se však, že by schopnost platit nájemné nový systém nějak změnil. I když obchod se stravenkami v Břeclavi neexistuje, stravenky mají přesto finanční či naturální hodnotu pro směnu – například v jedné domácnosti bydlí osoba, která nebyla nahlášena v rámci společně posuzovaných osob, a tak pobírá vlastní příspěvek na živobytí, na rozdíl od ostatních, pro které je příspěvek vyměřen společně (je regresivní s narůstajícím počtem členů domácnosti). Tato osoba platí matce rodiny měsíční nájemné právě ve stravenkách, s kterými matka dále hospodaří.

Distribuce příjmů v rodině

Dalším důležitým tématem protínajícím sféru zaměstnání a domácích financí je to, kteří členové domácnosti přispívají do rodinného rozpočtu a jakou částí. Toto téma je tvořeno osou, na jejímž jednom pólu je domácnost, kde starší generace plně finančně podporuje generaci mladší: to je například případ důchodce, který má sice velmi nízké výdaje na živobytí, ze svého důchodu ale dává každodenní kapesné vnučce a také jí šatí. Na druhé straně pomyslné osy bude domácnost, kde se naopak starší generace nechává mladší generací vyživovat.

Takovým případem je domácnost, kde jsou matka i dcery nezaměstnané, otec sice do práce chodí, ale jeho příjem nestačí pokrýt výdaje rodiny. Dívky si na začátku roku našly zaměstnání v místní továrně, celý svůj výdělek ale musely odevzdávat matce, která s penězi hospodařila v rámci rodinného rozpočtu. Pro dívky tak bylo pohodlnější nepracovat vůbec, protože práce jejich finanční situaci nezlepšovala.

Společně posuzované osoby dávek v hmotné nouzi

Dne 1. ledna 2007 nabyl účinnosti zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi, který nově upravuje okruh osob, jejichž příjmy ovlivňují výši dávek v hmotné nouzi pro člena domácnosti. Pro tyto účely jsou společně posuzovány následující osoby: rodiče a nezaopatřené děti, manželé, druh a družka, rodiče, nezaopatřené děti a nezaopatřené děti těchto dětí (např. rodiče a jejich dcera, která je nezaopatřená a je svobodnou matkou s nezaopatřeným dítětem). Podmínkou pro společné posuzování uvedených osob přitom je skutečnost, že spolu tvoří domácnost ve smyslu společného hospodaření, tj. jde o okruhy osob, které spolu fakticky žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby (Sagit 2004).

Zavedením zákona se mnoha sledovaným rodinám snížil příjem z dávek hmotné nouze. Nový zákon o pomoci v hmotné nouzi sice připouští řadu výjimek, s jejichž pomocí mohou být některé osoby z okruhu společně posuzovaných vyňaty, rodiny však o těchto možnostech nejsou dostatečně informovány, a tak buď přijímají společné posuzování jako danou věc, anebo volí jiné strategie. Často se stává, že někteří reální členové domácností se odhlásí z bytu a přehlásí své trvalé bydliště na městský úřad. V tom případě již nejsou v domácnosti posuzováni a mohou tak žádat o plnou výši příspěvku na živobytí, a rovněž zbylým členům domácnosti se může v příznivé situaci zvýšit příjem z příspěvků na živobytí.

Lenka Biháriová představuje případ, který upozorňuje na **nedokonalost systému společného posuzování**. Žena žije v domácnosti společně se svými dětmi a otcem svého druhu, který je v důchodovém věku. Lenka a její druh žijí odloučeně. Důchodce a žena s dětmi žijí ve společné domácnosti, každý z nich hradí polovinu nájmu, otec druhu obývá jednu ložnici, Lenka s dětmi druhou a zbytek bytu (kuchyň, koupelna, WC, chodba) sdílejí. Lenka pečuje o otce svého druhu, ale nebyl jí přiznán příspěvek na péči. Rozpočty důchodce a ženy s dětmi jsou oddělené, mají oddělené potraviny v ledničce, vaří často odděleně, jsou samostatnými ekonomickými jednotkami a jediné, co je spojuje, je užívání společných prostor v bytě. Přesto jsou posuzováni společně.

Dluhy a podvody s ručiteli půjček

Trh s půjčkami a úvěry je sice v Břeclavi poměrně rozmanitý, sociálně vyloučení Romové k němu ale téměř nemají přístup. Hlavním důvodem je zjevná nesolventnost klientů. Aby Rom sehnal půjčku, musí si zajistit falešný doklad o příjmu, což zde není problém. Důležité také je sehnat si správného ručitele na půjčku, ten musí mít trvalé bydliště v ČR, takže například pokud má žena stálého druhu Rakušana s dobrým příjmem, který však není v ČR hlášen k trvalému pobytu, nemůže ho jako ručitele nahlásit. Ručitelem ale často nemůže být ani osoba s trvalým pobytem v ČR, avšak vypadající „romsky“. Výzkumník byl svědkem rozhovoru Lucie Banátové s pracovnící nejmenované finanční instituce, u níž žádala o půjčku.

Pracovnice jí přímo sdělila, že Rom nemůže být ručitelem její případné budoucí půjčky. Zdá se, že to je u finančních institucí působících v Břeclavi běžnou praxí, neboť paní Banátová již do telefonu uváděla, že její případný ručitel bude Rom, a to z toho důvodu, aby se vyhnula případným komplikacím či zamítnutí při následujícím osobním jednání v pobočce finanční instituce.

Proto musí zájemce o půjčku hledat ručitele ve svém okolí mezi ne-Romy. Zaměstnankyně domovní správy při rozhovoru upozorňovala na několik případů, kdy byl důchodci, jenž byl sousedem sociálně vyloučené romské rodiny, vydán exekuční výměr. Rodina ho totiž přemluvila, aby se stal ručitelem půjčky, a když půjčku nespláceli, musel ji splácet on. V jiném případě byl ručitel donucen k podepsání pod hrozbou fyzického násilí.

Část C – Případová studie odhalující vybrané mechanismy sociálního vyloučení v lokalitě. Bytová otázka v Břeclavi.

Úvod

Břeclav je v souvislosti s bytovou situací sociálně vyloučených Romů proslulá aktivním přístupem k problému. Hlavním tématem zmiňovaným v této souvislosti se stalo nakládání s neplátcí nájemného a budování holobytů. Mezi místními se pro holobyty rychle uchytil název „kravín“, který posléze přebrala i média, když o holobytech a postupném stěhování Romů do nich referovala. Holobyty se staly symbolem represivní bytové politiky měst vůči Romům, Břeclav tak byla často srovnávána například s pozdějším případem vystěhování vsetínských Romů.

Kromě hanlivých výroků břeclavského radního na adresu Romů se Břeclav v souvislosti s Romy objevila v médiích znovu během roku 2007, kdy se její starosta Dymo Piškula účastnil televizních debat o integrační politice a seminářů ke vzniku vládní Agentury pro sociální začleňování v romských lokalitách. Ke konci roku 2007 si město zadalo vypracování strategie integrace Romů, kterou pak agentura v lokalitě převzala jako základní dokument, podle kterého bude integrační politika probíhat. Kupodivu se bytová politika, kterou se Břeclav mediálně proslavila, při jednáních lokálního partnerství založeného agenturou řešit nezačala, ačkoliv ji místní Romové vnímali jako nejpálčivější problém.⁵⁵ Tento paradox je hlavním tématem následující kapitoly.

Aby bylo možné zhodnotit, nakolik je zaměření na bytovou politiku důležité či nedůležité pro politiku integrace sociálně vyloučených Romů i ne-Romů v Břeclavi, je třeba vrátit se ke konkrétním krokům, které radnice v bytové oblasti učinila. Proto se budu v následujícím textu detailně věnovat případům vystěhování romských rodin do holobytů a také případům prodeje městských bytových domů obývaných Romy do rukou soukromníků. Smyslem tohoto návratu není obviňovat radnici z bezpráví nebo ukazovat na konkrétní osoby. Bytová politika Břeclavi se však stále ubírá stejným směrem, jsou například připraveny další prodeje městských bytových domů obývaných Romy do rukou soukromníků. Proto se v textu snažím poukazovat na často nezamýšlené negativní důsledky této politiky.

V další části textu se budu věnovat strategiím, kterými jednotlivé romské rodiny odpovídají na bytovou politiku města. V závěrečné kapitole pak prozkoumám, jak právě

⁵⁵ To se opakovaně ukázalo na jednáních místních Romů, která organizoval městský úřad, a také na prvním jednání lokálního partnerství Břeclav.

bytová otázka ustoupila do pozadí při jednáních o integrační politice města mezi městem, experty, kteří připravili strategii integrace, vládní agenturou a místními Romy.

Romové v Břeclavi – historický pohled

Podle Václava Boučka⁵⁶ se první romská rodina v Břeclavi usadila po 1. světové válce. Rodina pocházela z Moravského Jánu, v Břeclavi se zabydlela na kraji města směrem na Lanžhot v místě, kterému se říkalo Gemča. Během 2. světové války byla celá rodina deportována do koncentračních a pracovních táborů, odkud se po válce do Břeclavi vrátili pouze dva sourozenci. Ti zde založili rodiny, jež v Břeclavi zůstaly dodnes.

Břeclavsko přišlo odsunem Němců o velkou část svého obyvatelstva, a tak po válce nastalo dosídlování. Domy po Němcích byly v Břeclavi nabídnuty obyvatelům přilehlých vesnic a měst na západním Slovensku. Tak se sem dostaly i čtyři další rozsáhlé romské rodiny a tento počet se více než dvacet let neměnil. Někteří z nich pracovali sezónně v zemědělství, podle pamětnice byla po válce těžká situace a Romové například za práci na polích dostávali místo výplaty naturálie. Během 70. let se do Břeclavi přistěhovaly další čtyři rodiny z oblasti kolem Spišské Nové Vsi, tři rodiny se později dostěhovaly ze slovenských Krompach.

Starousedlíci vs. přistěhovalci

Ne-romská veřejnost i samotní Romové „starousedlíci“ poukazují na to, že se starousedlími Romy v Břeclavi nikdy problémy nebyly, naopak první výraznější střety Romů s majoritou – kriminalita, špatná školní docházka dětí a problémy v soužití s ne-Romy v městských bytových domech – se podle nich dostavily až s nově přišedšími Romy, kteří do města začali proudit během 70. let. **Většina informátorů označuje příslušníky migrační vlny v 70. letech za „slovenské Romy“, toto označení je však značně zavádějící, protože ze Slovenska pocházejí až na několik výjimek všichni zdejší Romové.** Tvrzením, že problémy přišly až s migrační vlnou 70. let, odporuje fakt, že právě z řad starousedlíků pocházejí například romští rodiče, kteří byli před několika lety odsouzeni za notorické záškoláctví svých dětí k nepodmíněnému trestu odnětí svobody za zanedbání péče o děti. Starousedlí Romové také obývali ulici Na Řádku, považovanou za nejhorší romskou lokalitu.

Jednoduchou dichotomií bezproblémoví starousedlíci/nepřizpůsobiví imigranti také komplikuje fakt, že některá smíšená česko-slovenská manželství žila střídavě na půdě nynějšího Slovenska a v Břeclavi.

⁵⁶ Místní pamětník a amatérský historik.

Například jeden z informátorů se narodil v Břeclavi v rodině „starousedlíků“, po svatbě se však s rodinou přestěhoval do nedalekého západoslovenského města, odkud pocházela jeho manželka. Tam více než patnáct let pracoval, na léto však vždy jezdil s celou rodinou do Břeclavi. Po roce 1989 při jedné z letních návštěv dostal pracovní nabídku i s ubytováním pro celou rodinu, navíc jeho děti již tou dobou měly v Břeclavi kamarády a chtěly žít raději zde, a tak se s celou rodinou přestěhoval a nastoupil zde do práce. Tento muž strávil většinu svého života v Břeclavi, podle jeho vlastních slov ho ale okolí považuje za přistěhovalce ze Slovenska.

V současné době se romské obyvatelstvo Břeclavi zdá být relativně stabilní, i když migrace mezi Břeclaví a Slovenskem zde probíhá oběma směry díky zakládání česko-slovenských rodin. Stěhování rodin břeclovských Romů na jiná místa v ČR, na Slovensko či do Rakouska je velice proměnlivé, domnívám se, že v současné době nelze mluvit o nějakém sledovatelném trendu. Působí zde také silná dostředivost, několik rodin, které z různých důvodů bydlely na čas mimo Břeclav, se sem znovu vrátilo.

Bytová situace břeclovských Romů do 90. let

Migrace v 70. letech se samozřejmě netýkala pouze Romů, během této dekády se takřka zdvojnásobil celkový počet obyvatel Břeclavi.

Nově přišedším Romům byly v Břeclavi po válce přiděleny volné domy. Jedna z rodin například bydlela v dřevěném, tzv. „finském domku“ vedle cukrovaru, další rodina začala v roce 1969 stavět vlastní dům, který ale posléze prodala. Romové často bydleli přímo v centru Břeclavi – na Husově ulici jedna rodina, na Slovácké ulici vedle současného autobusového nádraží tři rodiny, jedna rodina bydlela do poloviny 50. let v ulici Na Řádku. Romové, kteří přišli na začátku 70. let do Břeclavi za prací (ČSD, Gumotex, břeclovská pila, vodohospodářství), dostávali z pohledu „starousedlých“ Romů od města lepší byty – například na Bratislavské ulici či na novém sídlišti Na Valtické.

Střed města prošel během 60.–80. let výraznými urbanistickými změnami, například na místě některých domů v lokalitě Slovácká, Husova, Nová bylo vystavěno autobusové nádraží. **Některé romské rodiny se proto v rámci Břeclavi musely i několikrát stěhovat, většinou z důvodů nové výstavby.**

Strategie nakládání s neplatiči

V roce 1991 přešla správa bytových fondů z působnosti státu do rukou samospráv. Již v první polovině 90. let začala břeclovská radnice vnímat problémy s neplatiči nájemného v městských bytech. Proto vedení města **již v první polovině 90. let začalo uvažovat**

o výstavbě holobytů⁵⁷, do kterých by byli neplatiči z městských bytů odsunuti. Postupně se uvažovalo o několika lokalitách pro holobyty, vhodný objekt byl nakonec vytipován v Charvátské Nové Vsi. Jednalo se o bývalý kravín, který později sloužil jako konzervárna. V objektu mělo být 24 bytů různých velikostí, společné sprchy, služebna městské policie s nepřetržitým provozem a byt správce.

V roce 1998 nastoupilo na radnici nové vedení města a projekt holobytů dočasně zastavilo s tím, že město Břeclav mělo obrovský dluh a nemohlo do holobytů investovat. Také se zde objevily daleko akutnější problémy, například v zajišťování tepla pro městské byty, protože teplárenská společnost byla privatizována a neúměrně zvyšovala ceny.

Objekt bývalého kravína se začal přestavovat na holobyty až v roce 2000. Ačkoli holobyty ještě fyzicky nestály, několika romským rodinám zde byl již před rokem 2000 přidělen náhradní byt. To bylo procedurální podmínkou pro to, aby město (respektive Domovní správa Břeclav) mohlo zahájit správní řízení vedoucí k vystěhování neplatičů. Tehdejší vedení radnice a ředitel Domovní správy (DS) Břeclav si v médiích pochvalovali, že když se začaly stavět holobyty, neplatiči se zalekli a během roku 2000 se poprvé od pádu komunismu ve městě nezvýšila dlužná částka na bydlení (viz např. MF Dnes 2001). Na druhou stranu měl ředitel DS celkem jasno v tom, kdo by do holobytů měl jít, jak to napsal o dva měsíce později do místních radničních novin:

„Ničí společný majetek, chovají se v rozporu s dobrými mravy, neplatí nájem a služby. Příjemnou skutečností je, že holobyty se již dostavují. Jak vnímáme situaci s některými nájemníky, mám pocit, že se přímo na holobyty těší, neb jejich chování v obecních bytech neodpovídá jinému bydlení než bytům 4. kategorie (holobyty), a tudíž bydlení v těchto bytech jim již bude umožněno (Břeclavský měsíčník Radnice 2001).“

Emocionální ladění textu, které upozorňuje na adekvátnost provedení plánu vystěhování do holobytů, nenechává čtenáře na pochybách, že **autorovi textu nešlo pouze o to, aby potrestal neplatiče, holobyty se také měly stát strašákem pro neplatiče další.** Pohled bývalého ředitele domovní správy odpovídá rozdělení druhotných funkcí holobytů dle

⁵⁷ V tomto textu používám termín „holobyt“ pro označení bytového domu Lednická 138 v Charvátské Nové Vsi. Domovní správa Břeclav a další oficiální činitelé vyžadují používání termínu „byty IV. kategorie“, ale tento termín za prvé již nemá oporu v legislativě, protože ta rozeznává pouze dvě kategorie bydlení, a za druhé nevystihuje dostatečně povahu objektu. Bytem IV. kategorie je současně i dům v Hřbitovní ulici ve Staré Břeclavi, který je ve většině svých charakteristik nesrovnatelný s holobyty v Charvátské Nové Vsi. Také je třeba zmínit precedenční výrok ministryně Džamily Stehlíkové, která objekt na Lednické 138 označila za „holobyty“. Problematikou vymezení termínu „holobyt“ se zabývá Baršová (2003: 49): „Pojem holobyt nelze definovat právně, protože (...) ubytování v holobytu může mít různý právní základ (např. nájemní smlouva nebo smlouva o ubytování). Exaktně jej nelze definovat ani ve smyslu stavebních předpisů. Nejspíše jej můžeme účelově vymezit jako zařízení pro ubytování určité kategorie osob, s přihlédnutím k právnímu důvodu ubytování (především poskytování náhradního bydlení) a ke stavebnětechnické podobě (nízký standard bydlení).“

Baršové (2003: 53). **Holobyty podle ní obce nebudovaly pouze kvůli tomu, že měly povinnost poskytnout náhradní byt rodinám neplatičů** (s dětmi), protože jinak by obce mohly rodinám poskytnout malometrážní byty nižších kategorií (jako například v Břeclavi ve Hřbitovní ulici) a nemusely by kvůli tomu stavět speciální objekty.

Baršová tvrdí, že , holobyty plní **druhotné funkce**, kvůli kterým je radnice stavějí:

- funkce „**odstrašující**“, tj. obce doufají, že hrozba vystěhování do holobyty přiměje další občany k placení nájemného, resp. také ke splacení dluhů,
- funkce **represivní**, kdy umístění do holobyty je svého druhu trestem; tato funkce bezprostředně souvisí s funkcí první; obě funkce lze mírnější terminologií označit za funkce „**výchovné**“,
- funkce „**kontrolní**“, spojená se snahou omezit přestěhování osob a vyloučit přechod nájmu,
- funkce „**pořádková**“; při kumulaci problémových osob na jednom místě, kterou obec někdy paradoxně sama vytvořila, může snáze zajistit kontrolu, např. umístěním úřadovny policie do blízkosti objektu, zajištěním hlídání bezpečnostní agenturou, vybudováním vrátnice apod.⁵⁸

První dvě funkce byly již popsány výše. Co se týče kontrolní funkce, jak bude patrné z následujícího textu, stěhování osob holobyty nevyřešily, naopak spíše vyvolaly další pohyb, který doznívá dodnes. Pořádkovou funkci na holobytech v současnosti plní především správce. Původně tu měla být zřízena i služebna Městské policie, kvůli protestům obyvatel holobytů ji však město nezřídilo. Městská policie však na holobyty pravidelně zajíždí od doby, kdy se do nich nastěhovali první obyvatelé, někdy i několikrát denně či během noci.

Holobyty v Charvátské Nové Vsi byly dostavěny koncem léta roku 2001 a město při té příležitosti slíbilo, že v nejbližší době do nich přestěhuje prvních 20 neplatičů. Nastal zde však problém, který **zablokoval vystěhování na příštích několik let: neplatiči se nechtěli stěhovat dobrovolně a město nemělo nástroje, jak je legálně vystěhovat bez soudního nařízení. Avšak soudy se protahovaly.**⁵⁹

Situace se zmrazila a město celé dva roky nenacházelo způsob, jak by se nepříjemných nájemníků zbavilo. Mezitím v roce 2002 vyhrál komunální volby Dymo Piškula, který postavil svou volební kampaň mimo jiné na heslu „**Radikální romský řez: Dáš, dostaneš**“. Již na 3. zasedání nové Rady města dne 30.12. 2002 byla zadána **právní analýza „k problematice neplatičů nájemného a jejich případného vystěhování do holobytů s podmínkou policejního dohledu a bez rozhodnutí soudu“** (Výpis z usnesení 3. zasedání

⁵⁸ Baršová (2003: 51–52).

⁵⁹ Podobný průběh popisuje v případě jedné pražské městské části i Kocman (2002: 73).

Rady města Břeclav). Způsob zadání analýzy ukazuje, že město zjistilo, že není možné vystěhovat neplatiče rychle, i když si to politici dali za cíl ve své volební kampani: soudy pracovaly moc pomalu, protože bylo možné podat odvolání. Proti rétorice z poloviny roku 2001, kdy si ředitel domovní správy byl jistý, že do konce roku budou holobyty naplněny, zde koncem roku 2002 již zaznívá **odhodlání řešit problematiku neplatičství alternativními způsoby**.

Demoliční výměry na domy

Během roku 2003 město přišlo na první způsob, který zaručeně fungoval: domy, ve kterých bydlí problematické rodiny, jsou v nevyhovujícím technickém stavu, a proto je třeba je zdemolovat. Rodiny, které měly i tak špatnou platební morálku, měly být z domků přestěhovány do holobytů. Jedním ze způsobů, jak rychle přestěhovat problémové nájemníky v městských nemovitostech, je demoliční výměr. Je třeba posoudit technický stav nemovitosti, zjistit, že je neobyvatelná a že investice do rekonstrukce by byla tak vysoká, že se vyplatí nemovitost demolovat. Obyvatelům je nabídnuto náhradní bydlení (většinou v bytech IV. kategorie) a pozemek je buď prodán, nebo pronajat k jinému využití.

Tento způsob město použilo v roce 2003 v bývalé lokalitě Na Řádku a v roce 2005 v souvislosti s demolicí domu v Nové ulici č. 5. Oběma případům je věnována samostatná podkapitola. V poslední podkapitole se autor zamýšlí nad tím, zda je možné, aby se „demoliční příběhy“ v Břeclavi opakovaly i v současnosti.

Obtěžování sousedů v ulici Na Řádku a demolice tří domů obývaných Romy

Začátkem 80. let v rámci přebudování ulice Sovadinova vykoupil stát od původních majitelů tři domky v ulici Na Řádku. Domy byly určeny k demolici, ale město je tehdy nabídlo k užívání na přechodnou dobu třem početným romským rodinám, jež sem byly kvůli demolici svých domů v oblasti autobusového nádraží přestěhovány.

Jednalo se o provizorium, protože zrovna nebyly k dispozici volné byty, rodinám mělo být časem zajištěno lepší ubytování. V ulici Na Řádku byly jednopatrové domky se zahradou, každý určený pro jednu rodinu. Ubytování těchto rodin bylo přidělením domků konzervováno až do roku 2003, a tak se postupně počet obyvatel domků s novou generací zvyšoval – například v jedné místnosti domku žili dva dospělí a pět dětí. Nově narozené či přistěhované obyvatele domků však jejich nájemci často nehlásili k trvalému pobytu domovní správě a lze se tedy domnívat, že ve skutečnosti žilo v domech více nájemníků, než kolik jich tam bylo legálně hlášeno.⁶⁰

⁶⁰ Rozhovor s bývalým místostarostou Břeclavi, 19. 9. 2008

Foto Břeclav 1. Domky v ulici Na Řádku.

Zdroj: Týdeník Břeclavsko (2003).

V jednom domku tak mohlo v roce 2003 bydlet až 15 osob. Město ani nájemníci do objektů neinvestovali, takže domy postupně chátraly, kvůli přeplněnosti domků se zde často objevovaly problémy například s přeplněnou jímkou. Podle bývalého místostarosty, který měl v gesci bytovou politiku, nebyla jedna z rodin schopna vyvážit každý měsíc jímku, a tak prokopala otvor do sklepa a odpad odváděla tam.

Sousedé z okolních domů Romy kontrolovali a často si na ně stěžovali. Nelíbil se jim hluk v noci, jedna z rodin sbírala a před domem opalovala měděné kabely, zbytky z kabelů házeli do řeky, kde jsou dodnes trnem v oku místním rybářům. Celkově se sousedům nelíbilo, že Romové nepracují, celé dopoledne spí a jejich děti také – neposílali je údajně do školy. Sousedé také byli nespokojeni s tím, že romské rodiny narušovaly veřejný prostor – průchod k řece. Každý týden zde na nábřeží ženy čistily koberce a pak je nechávaly sušit přehozené přes zábradlí. Častý hluk v noci byl dalším důvodem nespokojenosti sousedů z přilehlých panelových domů. Sousedé z okolních domů si na toto chování opakovaně stěžovali u vedení města.

Václav Bouček k tomu říká: Tam totiž nebyl žádný problém, co se týká (...) možná to byl jeden z prvních problémů, že třeba neplatili nájem, jo? Ale tam už se to prostě nedalo udržet, protože lidi z paneláku si chodili stěžovat na jejich chování, tak to došlo tak daleko, že zasedl stavební úřad a rozhodl, že je to neobyvatelný a že to musí zbourat.

ŠR: Takže myslíte, že to bylo spojený s tím, že přišel ten nový starosta a že chtěl vyhovět těm lidem, který bydleli kolem?

Václav Bouček: No určitě, určitě. To je v tom. Protože tam bydlela spousta policajtů, spousta celníků, který třeba v noci nemohli spát nebo připravovali se na šichtu ráno a nespali, protože ti tam udělali virvajz. Hulákali tam a hráli a dělali muziku a prostě, tak se bavili a no tak. Tak přišli, ten starosta jim dal za pravdu a stalo se, co se stalo.⁶¹

V polovině roku 2003 nový starosta Dymo Piškula v novinovém rozhovoru slíbil, že „**neplatiči nájemného budou končit v holobytech**“ (MF Dnes 2003), **tedy totéž, co slibovala již předchozí radnice o dva roky dříve**. Zůstal zde však problém, jak to zařídit, aby se „neplatiči“ do holobytů rychle dostali.

Město problém vystěhování nakonec vyřešilo tak, že na vybrané domky nechalo vyhotovit znalecký posudek stavu nemovitostí. Úkol znalce nebyl formulován například tak, že má posoudit technický stav nemovitosti, ale následovně:

„Posouzení rodinných domů na adrese Břeclav, Na Řádku 2, 3, 4, **zda jsou stavby v takovém stavu, že bezprostředně ohrožují životy nebo zdraví osob.**“⁶²

Otázka zněla spíše tak, zda je možné naříditi demolici domků. Znalec u všech tří domků Na Řádku konstatoval, že svým stavebně technickým stavem bezprostředně ohrožují zdraví osob, které stavbu užívají. Posudek také odhadl investice do rekonstrukcí, které by zajistily obyvatelnost domků (ty činily pro každý domek 1,6–2 mil. Kč) a znalec konstatoval, že:

„Pro vlastníka je na zvážení, zda tak vysoké prostředky vloží do opravy starých, prostorově nevyhovujících objektů omezené životnosti nebo předmětné pozemky uvolní pro zástavbu novou a moderní.“⁶³

Verdikt zněl celkem jasně, znalec doporučil „odstranění stávajících staveb a využití uvolněných pozemků pro realizaci nové zástavby“.

Posudek byl odevzdán 9. 9. 2003 a již o den později jednala o záležitosti rada města. Ta přidělila obyvatelům dvou ze tří domů určených k demolici dohromady čtyři byty, dva z nich v lokalitě Mánesova 15 a dva v jiných částech města. **Holobyty tenkrát nebyly přiděleny žádné z rodin, které v ulici Na Řádku bydlely, a přesto do nich byli obyvatelé domků 25. 9. přestěhováni.**

Týden po stěhování, 1. 10. se rada města sešla znovu a korigovala svůj předešlý postup v souladu s tím, jak postupovalo vystěhování: obyvatelům tří domků v ulici Na Řádku

⁶¹ Rozhovor s Václavem Boučkem, starším Romem, 10. 7. 2008.

⁶² Znalecký posudek č. 1542 – 88/2003 (zvýraznil autor).

⁶³ Znalecký posudek č. 1542 – 85/2003 (zvýraznil autor).

přidělila jiné byty úplně jiným způsobem. První rodině byly přiděleny tři byty v dosud prázdném objektu holobytů v Charvátské Nové Vsi, druhé rodině byl přidělen městský byt II. kategorie a třetí rodině byly přiděleny dva byty v areálu holobytů a jeden byt na jiném místě.

1. 10. 2003 tedy rada města přidělila obyvatelům domků, které byly určeny k demolici, celkem 5 bytů IV. kategorie jako náhradu za ubytování. Ve stejný den byly domy srovnány se zemí. Detail pohledu na domky je vidět na následující letecké fotografii, na první fotografii ještě domy jsou, na druhé je již plocha zelená.

Obrázek Břeclav 1. Letecký pohled na bývalou lokalitu Na Řádku (zakroužkované). Stav před demolicí (2003) a po demolicí (2008).

Zdroj: GEODIS.

Následkem demolice domů v ulici Na Řádku holobyty v Charvátské Nové Vsi již 25. 9. 2003 fyzicky získaly prvních třicet nájemníků, čímž se vedení radnice začalo dařit plnění předvolebních slibů. Při přidělování bytů obyvatelům demolovaných domků se vedení

města snažilo zohlednit, zda nájemci platili nájem, a ti, co prokázali placení (respektive prokázali, že se nepodíleli na neplacení), měli nárok na lepší byt.

Drtivá většina obyvatel domků se dostala do holobytů. Podle správce objektu byly holobyty přiděleny pouze osobám, které byly v demolovaných domech řádně nahlášeny k trvalému pobytu. Jedna z rodin měla například nahlášeny k pobytu 4 osoby, ale ve skutečnosti jich v bytě žilo 15, a tak měli nárok pouze na jeden byt. Tak došlo k situaci, kdy 15 osob obývalo prostor 15 m². Podle správce holobytů členové této rodiny spali buď na směny v místnosti holobytu, anebo také ve společných prostorách, například v umývárně či na chodbě. **Tito lidé nebyli ze svých domovů oficiálně vystěhováni z důvodu neplatičství, ale kvůli tomu, že městské domy, které obývali a v kterých byla většina z nich nahlášena, se město (respektive soudní znalec povoláný městem) rozhodlo demolovat.**

Nevyhovující byt a vystěhování solventních romských nájemníků: Demolice rodinného domku v Nové ulici č. 5

O dva roky později byla podobně narychlo vystěhována rodina obývající rodinný domek v Nové ulici č. 5, přímo v centru města. Při vystěhování asistovala policie v kuklách a se samopaly. Celá rodina má dodnes z násilného přestěhování obrovské trauma, z holobytů se nakonec vlastním přičiněním dostala pryč, ale nechce o celé věci již hovořit.⁶⁴

Případ Nové ulice se však od případu Na Řádku významně liší. Rodina, která zde bydlela, **nebyla zadlužená, nikdo ji za „neplatiče“ označovat nemohl.** To, čím byla svému okolí zřejmě nepříjemná, byl hluk. Dům, který obývala, byl sice v dezolátním stavu, domovní správa však bez stížnosti nenapadlo s tímto stavem cokoliv dělat. Když jedna z dcer podala žádost o náhradní bydlení z důvodu nevyhovujícího stavu nemovitosti, domovní správa nechala vypracovat posudek na nemovitost. Verdikt zněl stejně jako v případě domu Na Řádku: dům je nebezpečný a nebylo by ekonomicky výhodné investovat do jeho oprav. **Rodině bylo jako náhradní bydlení nabídnuto ubytování v holobytech, místo aby jí byl nabídnut k nájmu adekvátní byt z bytového fondu města. Rétorika adekvátnosti vystěhování (jež byla používána v případě neplatičů) zde byla také přítomna, i když se jednalo o rodinu, která dluhy neměla.**

Tento případ měl jednoznačný vliv na ostatní romské rodiny žijící v chátrajících domech v centru v majetku města. Jedinou opravdovou chybou, kterou totiž rodina z Nové ulice udělala, bylo, že se jakožto řádný plátec nájemného a uživatel bytu začala domáhat, aby majitel bytu (město) zajistil odpovídající technický stav nemovitosti. **A protože ostatní**

⁶⁴ Terénní poznámky 16. 7. 2008.

rodiny, které v chátrajících domech žily, nechtěly být na holobyty vystěhovány, kvůli strachu ztratily i možnost žádat o opravy nemovitostí, které měly v pronájmu.

Může se „demoliční příběh“ opakovat i v současnosti?

V centru zůstaly minimálně dva další domy z majetku města obývané Romy, které jsou ve špatném technickém stavu. V probíhající privatizaci sice mají nájemci domů možnost domky odkoupit, ale aspoň pro jednu, pravděpodobně však pro obě rodiny bude cena příliš vysoká, než aby si domek odkoupily. Správce nemovitosti (domovní správa) jim sice garantuje, že o střechu nad hlavou nepřijdou, ani když si domek neodkoupí, na druhou stranu zde **není žádná záruka pro to, aby po vydání případného demoličního výměru rodiny nebyly odsunuty do holobytů. Domky jsou navíc na lukrativních pozemcích, a tak se o ně již nyní zajímají soukromí investoři⁶⁵, což výrazně přispívá k požadavku na vystěhování rodin.** Rolí soukromých investorů v bytové politice a situaci se zabývám v následující kapitole.

Demoliční výměry na domy. Shrnutí

Městu se po výstavbě holobytů celé dva roky (2001–2003) nedařilo kvůli procedurálním průtahům vystěhovat z městských bytů neplatiče nájemného. Mezitím nastoupilo na radnici nové vedení, které ve svém volebním programu slibovalo tvrdý postup proti Romům. Výsledky však dlouho nebyly viditelné, holobyty zůstávaly prázdné. Jako první vystěhovaní z městských bytů se na holobytech objevili až romští obyvatelé domů, které byly v roce 2003 zdemolovány z důvodu nevyhovujícího technického stavu. Jednalo se o neplatiče a ti, kteří prokázali, že nájem platili, dostali přidělen náhradní byt a na holobyty nešli.

O dva roky později si romská rodina stěžovala na nevyhovující technický stav nemovitosti (domku), kterou měla v nájmu, a žádala o přidělení náhradního bytu. Odpovědí na její stížnost bylo technické posouzení stavu nemovitosti, které nařídilo demolici. Místo náhradního bydlení v běžných městských bytech byly rodině nabídnuty pouze holobyty. Přitom ale rodina žádné dluhy na nájemném neměla, nebylo možné ji označit za neplatiče.

Následující kapitola představí druhou strategii, která byla používána vůči problematickým romským nájemníkům městských bytů.

⁶⁵ Například o domek v Žižkově ulici obývaný romskou rodinou projevil zájem pan Dufek zastupující společnost Asteria s.r.o. a bývalý společník pana Kučery (ve firmě Renodom). Na jednání rady města, kde se projednávala privatizace domu do rukou nájemníků, pan Dufek prosadil i jednání o tom, aby namísto nájemníkům byl prodán dům jemu.

Prodej bytových domů obývaných Romy z majetku města do rukou soukromníků

Již starostka Břeclavi z let 1994–1998 prodala v roce 1996 „mimořádně“ dům v centru města obývaný Romy. Dům starostka tehdy prodala firmě svého manžela, což jí způsobilo problémy v komunální politice. Tzv. „mimořádky“ či „mimořádný prodej“, jak se této kategorii říká mezi zasvěcenými na městském úřadě, v tomto kontextu znamenají zrušení předkupního práva na nemovitost pro nájemníky a její prodej buď přímo ve veřejné dražbě nebo přes realitní kancelář.

Vedení města v letech 1998–2002 bytové domy obývané Romy neprodávalo, protože spoléhalo na to, že až se dostaví holobyty, nebude problémem neplatiče z městských bytů vystěhovat. Když se pak v letech 2001–2003 ukázalo, že vystěhování Romů a zejména neplatičů je kvůli legislativě a pomalým soudům problematické, hledalo město nové kroky k řešení problematiky neplatičství. Protože roku 2002 nastoupil na radnici Dymo Piškula, který ve svém politickém programu sliboval „radikální romský řez“, v bytové situaci chtělo město jednat rychle.

Vedle demoliční strategie popsané v předchozí kapitole se otevřela další cesta, jejímž prostřednictvím se mohlo centrum města zbavit „neplatičů“ či „nepřízpůsobivých spoluobčanů“, jak ve velmi nepřesné politické korektnosti radnice Romy obecně nazývala. Šlo o prodej domů, které Romové obývali, do rukou třetím osobám, tedy o postup známý z mnoha jiných míst ČR. V Břeclavi se tímto způsobem prodaly zatím dva domy obývané Romy.

Rodinný domek na Hlavní ulici č. 54/4 byl v roce 2006 prodán podnikatelům, kteří vlastní sousedící restauraci. Restauraci chtěli majitelé rozšířit právě o dotčený pozemek. V kupní smlouvě se kupující zavázali zabezpečit náhradní bydlení pro romskou rodinu, která měla v domě nájemní smlouvu. Noví majitelé se podle Kateřiny Budařové s nájemníky domluvili na určité částce, tu jim však nevyplatili v plné výši. **Dům byl zbořen a rodina se odstěhovala na Slovensko ke Košicím, kde si koupila za vyplacené peníze byt.**⁶⁶

Tento případ je na pomezí demoliční strategie a strategie prodeje domku s nájemníky třetí osobě, protože o pozemek, na kterém dům stál, měl nový majitel (či pronajímatel v případě demoliční strategie domků Na Řádku) **zájem z důvodu investice a budování nové výstavby**. Na Řádku posléze vzniklo parkoviště a chystá se zde nová výstavba, v Nové ulici na místě zbořeného domku již stojí nový objekt, kde bude mimo jiné i soukromá praxe lékaře.

⁶⁶ Rozhovor s Kateřinou Budařovou, 6. 11. 2008.

U všech tří lokalit byl **prokazatelný podnikatelský plán**, který prodej a následnou demolicí domku a s ní spojené (více či méně násilné) vystěhování nájemníků překryl argumentem, že podnikání v obci je třeba podporovat. Pokud je možné tento argument použít u výše zmíněných objektů, u větších bytových domů, kde bydleli či bydlí Romové a které se prodaly či prodávají, konkrétně v Sadech 28. října 12, na Třídě 1. máje 23 a v Mánesově 15, jej použít nelze.

Prodej bytového domu v Sadech 28. října včetně nájemníků Haně a Jaroslavovi Kučerovým

Dalším problémovým místem v centru, kde žil větší počet Romů, byl činžovní dům v Sadech 28. října č. 12, přímo proti parku, kde se zdejší Romové scházejí. Dům patřil původně Česko-slovenským drahám, na začátku 80. let se sem dostala první romská rodina. Dokud byla v domě jedna rodina, nebyly žádné problémy. Koncem 80. a začátkem 90. let, kdy dům přešel pod město Břeclav, se začaly do domu sestěhovávat další romské rodiny. Nelze tvrdit, že by je bytová komise či vedení města do domu přímo shromažďovaly, spíše se stalo něco, co bývalý místostarosta Baláž, který se zabýval bytovou otázkou, popisuje jako **nezamýšlený důsledek trhu s byty**:

Baláž: Oni sami měli zájem, aby když dostanou byt, aby nemuseli bydlet mezi Romama. (...) Jenomže stávalo se, ono tam bylo několik nájemníků Romů a to spíš přitahovalo a postupně se ten dům měnil v čistě romský. (...) Je jasné, že pokud někdo měl zájem bydlet přímo tam a pokud měl nárok na byt, tak se mu vyhovělo, třeba když si to vybral. Na pořadníku před ním byl někdo jiný, ale on to odmítl, on do toho nechtěl jít.⁶⁷

„Romský dům“ či „dům hrůzy“ tedy nemusel vznikat ani násilným sestěhováním, ani diskriminačními předpisy pořadníků čekatelů na byt, jak na to bylo upozorňováno v jiných městech. Při všeobecně nízké nabídce bytů docházelo k tomu, že když se v nějakém domě obývaném Romy uvolnil byt či byty, dostali se do nich znovu Romové. Sice nebyli v pořadníku čekatelů na prvním místě, ale byli mezi prvními z pořadníku, kdo se uvolil jít bydlet do domu s jinými Romy.

Bývalý místostarosta upozorňuje ještě na jeden důležitý moment: romské rodiny, a hlavně ty mladé, explicitně nechtěly bydlet s jinými Romy v domě. Současně však některé mladé romské rodiny bydlely v krizových podmínkách, jako například již zmiňovaná trojgenerační rodina v domku v ulici Na Řádku, kde nukleární rodina druhé a třetí generace čítající sedm členů bydlela v jedné místnosti. To byl obecně případ mnoha dalších romských domácností. Dodnes jsou romské domácnosti přeplněné, oproti ne-romským je průměrný

⁶⁷ Rozhovor s Balážem, bývalým místostarostou Břeclavi, 19. 9. 2008.

počet osob na domácnost takřka třikrát vyšší⁶⁸. Pokud se romská rodina dobrovolně přihlásila k bydlení v „domě hrůzy“, jedinou motivací bylo rychlé řešení její bytové situace, která v té době již byla oproti ne-romským rodinám kritická.⁶⁹

Za kumulaci Romů v určitých městských domech v Břeclavi nese – i skrze popisovaný mechanismus – zodpovědnost hlavně radnice města, která nebyla schopna (například výstavbou a vhodným plněním nových bytů nebo vhodným přemístováním ne-romských nájemníků) zajistit prostředí pro roztroušené bydlení Romů, které si podle slov tehdejších politiků „sami Romové přáli“.

Do bytů se od konce 80. let postupně nastěhovaly romské rodiny, až zde na konci 90. let bydlelo šest romských a čtyři ne-romské domácnosti. Obě strany mají na tehdejší soužití různé názory: Romové mluví o tom, že měli s ne-romskými sousedy dobré vztahy, děti sousedů k nim chodily domů, když byla oslava, přinesli sousedům láhev alkoholu, ať si také popijí. Také mluví o partnerských vztazích mezi Romy a dívkami z domu.⁷⁰ Naopak jediná ne-romská rodina, která zde zůstala z doby, kdy zde Romové žili, si stěžuje na přeplněnost bytů, časté návštěvy ze Slovenska, které se zde zdržovaly někdy až dva roky a které se vloupávaly na společnou půdu, kde spaly. Všude se povalovaly odpadky, v domě byla špína, hluk. Nájemníci shrnují, že jediné, co na Romy platí, jsou skinheadi, kteří sem po roce 2000 uspořádali nájezd.⁷¹ U vstupu do domu po nich zůstal nápis „FUCKYNG CIGAN“ a nakreslený hákový kříž.

Bývalé vedení města argumentuje, že se snažilo situaci s odpadky řešit. Domovní správa musela ze sklepů každého půl roku vyvézt odpadky, které tam Romové házeli – mezi nimi například i kradená a posléze zničená kola. Prý tam město pravidelně přistavovalo kontejnery, ale romské rodiny stejně házely odpadky do sklepa.⁷²

Situace se pro město stala neudržitelnou, a tak bylo v rámci „boje s neplatiči“ třeba vymyslet, jak s nájemníky naložit. Případné vystěhování neplatičů se neúměrně protahovalo a dům nebyl ve stavu, kdy by bylo možné uplatnit na něj demoliční strategii. Navíc zde žili

⁶⁸ GAC (2008): Odhadovaný průměrný počet členů romské domácnosti byl v zimě 2007/2008 v Břeclavi 5,73, zatímco u ne-Romů je to 1,86 osob na bytovou jednotku.

⁶⁹ V tomto případě tedy **nedocházelo k diskriminaci v přidělování bytů**, jak o ní píše Černý, Dvořák, Hrubý, Růžička (2006: 79): „Prostorová segregace začíná tím, že úředníci místní samosprávy identifikují žadatele o byt jako Roma. Na základě stereotypních představ o Romech jsou pak během alokace tzv. sociálního bydlení přidělovány obecní byty pouze v místech, které nevyhovují běžným standardům bydlení a které mají neoficiální status ‚domů pro problémové a chudé lidi‘.“

⁷⁰ Terénní poznámky 20. 7. 2008.

⁷¹ Terénní poznámky, červen 2008.

⁷² Rozhovor s Balážem, bývalým místostarostou Břeclavi, 19. 9. 2008.

i ne-romští nájemníci, kteří problematičtí nebyli. Jako vhodné řešení se ukázal prodej domu do rukou soukromé osoby, konkrétně Hany a Jaroslava Kučerových, kteří měli neplatiče vystěhovat, podle nutnosti jim zajistit náhradní bydlení a dům zrekonstruovat.

5. 11. 2003, tedy měsíc po vystěhování a demolici lokality Na Řádku, rada města navrhla a zastupitelstvo posléze odsouhlasilo, aby byl dům odprodán. Kupní smlouva byla uzavřena 2. 12. 2004 za cenu 2 miliony Kč, její součástí byla i klauzule o převzetí závazků vůči stávajícím nájemníkům a oprava fasády domu (Výpisy z usnesení ze 26., 47., 49. zasedání Rady města Břeclav).

Zjistit, jak byly mezi novým majitelem a nájemníky uspořádány majetkové vztahy, je téměř nemožné, protože bývalí romští nájemníci o tom podávají protichůdné informace a pana Kučeru nebylo možné kontaktovat k rozhovoru.⁷³ Podle informovaného terénního sociálního pracovníka Kučera všem nájemníkům slíbil, že vyplatí dluh, který mají u domovní správy, všem zaplatí v souvislosti s výší dluhu odstupné a uhradí za ně podnájem v nové nemovitosti po dobu jednoho roku.

Následovalo stěhování romských rodin. V tuto chvíli nemá smysl rekapitulovat průběh stěhování, důležité jsou však jeho výstupy: V domu na Sadech 28. října nezůstal z bývalých romských nájemníků bydlet nikdo. Ze šesti domácností se tři dostaly zpět do městských bytů ke svým příbuzným, byty jsou kvůli jejich přistěhování nyní přeplněné. Rodiny nemají prostředky na jiné bydlení, navíc některé z nich znovu neplatí nájem či poplatky za služby.

Další rodina si za velmi nevýhodných podmínek od Kučery odkoupila rodinný domek ve velmi špatném stavu mimo Břeclav, do Břeclavi však každodenně dojíždí a chce se vrátit zpět. Rodina tráví podstatnou část týdne v městském bytě u svých příbuzných v Břeclavi, přepřnuje jejich byt, zhoršuje jejich finanční situaci. Obrazně řečeno tato rodina „odsává“ finance od břeclavských příbuzných tím, že je u nich každý den na návštěvě, například vždy jí u příbuzných doma, ale nežije zde, takže nepřispívá do rodinného rozpočtu. Příbuzní také členům této rodiny občas dávají peníze na přilepšenou.

⁷³ Nejbližší spolupracovník Kučery pan Dufek ze ZFP Reality mi sdělil, že pan Kučera si nepřeje s nikým mluvit, sám se rozhodne, zda se mi k rozhovoru ozve. Během tří čtvrtě roku tak ovšem neučinil. Podnikl jsem i další pokusy sehnat kontakt na pana Kučera, ale bez úspěchu.

Dvě ze šesti rodin skončily ve vlastních rodinných domcích, kde dlouhodobě přebývají, terénní sociální pracovnice ale upozorňuje, že půjčky na domy byly uzavřeny za velmi nevýhodných podmínek a jejich splácení bude pro rodiny dlouhodobě náročné.⁷⁴ Proces přestěhování ještě tudíž není u konce, lze čekat, že některá ze tří rodin, které nyní vlastní domky, se opět ocitne na dně bez jiné možnosti než se nastěhovat k příbuzným a přeplnit jejich byt.

Foto Břeclav 2. Celkový pohled na bytový dům v Sadech 28. října.

Důsledky prodeje bytového domu v Sadech 28. října

Za zvyšující se koncentraci romských rodin v domě Sady 28. října č. 12 je zodpovědné vedení města z 90. let a praxe bytové komise. Dlouhodobě neuspokojivá bytová situace nutila romské rodiny, aby se sestěhovaly do objektu. Nájem jim byl nabízen přednostně, protože ostatní čekatelé z pořadníku bytové komise se do objektu nastěhovat nechtěli.

Prodáním bytového domu obývaného Romy do rukou soukromníka se podařilo městu splnit hlavní cíl, centrum se vyčistilo od romských nájemníků domu, v nočních hodinách není

⁷⁴ V tomto případě existuje důvodné podezření, že vystěhování nájemníků proběhlo nezákonným nebo pololegálním způsobem. To však v ČR v případě Romů rozhodně není výjimka. Jak konstatuje Moravec (2006): „Plně legální soudní cesta výpovědi z nájmu bytu je zdoluhavá a pronajímatelé, ať už jsou to obce, firmy nebo soukromé osoby, používají k vystěhování nežádaných nájemníků různé polozákonné, mimozákonné nebo nezákonné cesty, například odstupné, šalbu a klam, výhrůžky a podobně.“

kolem domu hluk. Bývalí obyvatelé domů ale z centra nezmizeli, pouze se zde většinou nezdržují v noci.

Ze šesti přestěhovaných domácností se tři vrátily do městských bytů, přeplnily byty svých příbuzných. Ze zbylých tří domácností, které si koupily rodinné domky mimo Břeclav, již jedna přeplňuje byt svých příbuzných v Břeclavi a odčerpává této předtím finančně nezávislé rodině rodinné finance. Lze čekat, že podobná situace nastala i u zbylých dvou domácností, které si koupily rodinné domky. Město se tedy neplatičů nezbavilo, pouze problém odsunulo.

Největší ekonomická a sociální zátěž padla na rodiny nejbližších příbuzných rodin ze Sadů 28. října. Ty musí své příbuzné podpořit finančně i jinak – poskytnutím přístřeší a stravy. Samostatné, nezávislé a bezproblémové rodiny jsou tak vystaveny zvýšenému riziku, že se octnou ve stejné situaci jako jejich příbuzní, kteří je svou závislostí mohou strhnout s sebou. Můžeme tedy konstatovat, že stávající jednání ze strany města se v tomto bodě nepřímo podílí na zvýšeném riziku vzniku sociálního vyloučení pro romské rodiny, které jsou v tuto chvíli relativně bezproblémové.

Jediný, kdo na transakci jednoznačně vydělal, jsou manželé Kučerovi. Ti vydělali nejen přímo na následném prodeji bytů bývalým i stávajícím nájemníkům, ale také na zprostředkování hypotečních úvěrů romským rodinám, které si s jejich pomocí koupily rodinné domky.

Úvěry a nákup domků jsou pro bývalé nájemníky jednoznačně nevýhodné, existuje zde podezření o falšování příjmových dokladů rodin při žádosti o hypotéku. To může ve výsledku způsobit platební neschopnost rodiny, následnou exekuci majetku (domku) a přestěhování rodiny k příbuzným v Břeclavi. Poměr 3/6 (respektive 4/6) těch, kteří jsou zpět v městských bytech, se v budoucnu může ještě zvýšit.

Nepotvrdila se hypotéza vedení města, že v důsledku prodeje nemovitosti dojde k bytové disperzi romských rodin po Břeclavi a hlavně mimo Břeclav. Naopak, čtyři ze šesti rodin dále setrvávají u příbuzných v jejich městských bytech, kde zhoršují stav sociálního vyloučení lokalit i jednotlivých rodin.

Ze všech uvedených důvodů se strategie prodeje nemovitosti soukromníkovi jeví jako jednoznačně nevýhodná. Jejím jediným přínosem je rychlé „vyčištění“ centra města od Romů. V dlouhodobém pohledu je však zřejmé, že **skrze nastěhovávání k příbuzným vede prodej bytových domů třetím osobám nepřímo ke zpětnému vytváření sociálně vyloučených**

lokalit s daleko větší hustotou obyvatelstva. Tato strategie také rozhodně nepřispívá k disperzi sociálně vyloučených romských rodin mezi ne-romské obyvatelstvo ani za hranice města – funguje zde silná dostředivost a sociální a příbuzenské vazby se nepodařilo tímto způsobem městu oslabit.

Z důvodů výše zmíněných **je s podivem, že město dále pokračuje v praxi prodeje bytových domů obývaných Romy do rukou třetích osob.** Popisovaný případ v ulici Sady 28. října se proto s největší pravděpodobností bude opakovat. Ještě totiž existují domy v majetku města, kde Romové bydlí a odkud je město není schopno v rámci platných zákonů vystěhovat.

Aktuální prodej bytového domu na Třídě 1. máje včetně nájemníků Pavlu Dufkovi

Jedním z takových domů je bytový dům na Třídě 1. máje v části Poštorná, tedy více než dva kilometry od centra města, na rušném dopravním tahu směrem na Rakousko či Lednicko-valtický areál. **Ze sedmi domácností jsou čtyři romské,** v přízemí budovy jsou rozsáhlé nebytové prostory, kde bývala vinotéka.

Již od roku 2005 se město snaží dům i s nájemníky prodat. Dva roky jednalo s majitelem firmy Finance International, směnárníkem, který měl v ulici stánek –, dalo se očekávat, že jeho záměrem bylo v přízemí vybudovat směnárnu. Dvakrát již bylo rozhodnuto o prodeji a sepsána kupní smlouva, společnost však dům nikdy nezaplatila. Ve smlouvách byl vždy zakotven požadavek, aby nový majitel respektoval smluvní vztahy se stávajícími nájemníky, aby citlivě opravil historickou fasádu domu a aby dům užíval v souladu s jeho současným zařazením – polyfunkční dům.

Dům byl znovu nabídnut k prodeji skrze realitní kancelář 27. 8. 2008. Nejvyšší cenu – 1,6 mil. Kč – nabídl pan Pavel Dufek, makléř realitní kanceláře⁷⁵ a spolupracovník Jaroslava Kučery, který odkoupil dům na Sadech 28. října. Prodej záhy projednávala rada města a jeden z radních vyjádřil pochybnost nad zamýšleným užíváním objektu: pan Dufek podle něj prý plánuje v objektu provozovat veřejný dům. Proto nebyl prodej doporučen s tím, že pan Dufek má radě města dodat detailní podnikatelský záměr a ve smlouvě bude pojistka, že pokud by nejednal v souladu se záměrem, město má právo odstoupit od kupní smlouvy.⁷⁶

⁷⁵ Mezi panem Dufkem a panem Kučerou existuje propojení skrze firmu Renodom s.r.o., která měla do 19. 9. 2008 své sídlo v domě v Sadech 28. října. V letech 2006–2007 byli pánové Dufek a Kučera společníky v uvedené firmě. V oknech domu na Sadech 28. října byl ještě 6. 11. 2008 u jména firmy Renodom uveden kontakt na pana Dufka a pana Kučeru.

⁷⁶ Rozhovor se zaměstnancem MÚ, 4. 11. 2008.

Ve smlouvě je sice uvedeno, že „kupující se zavazuje v případě potřeby zajistit náhradní ubytování nájemníkům, kteří byt stále obývají“, ale město se dále o nájemníky nezajímá. Z vyjádření zaměstnankyň domovní správy plyne, že **po prodeji domu bude mít nový majitel právo na okamžité vystěhování alespoň jedné rodiny nájemníků, kteří mají velmi vysoký dluh, u dalších dvou rodin je podle nich velmi pravděpodobné, že bude možné vystěhovat je bez náhrady.**

I když je prodej nemovitosti veřejný, romští obyvatelé domu tvrdí, že s nimi nikdo nejednal o případném stěhování či podmínkách odstoupení od nájemní smlouvy. Na základě rozhovorů se stávajícími nájemníky a hlavně kvůli propojení pana Dufka a pana Kučery se zdá velmi pravděpodobné, že pokud bude dům prodán, bude následovat postup, jenž byl popsán v souvislosti s bytovým domem Sady 28. října č. 12.

Obrázek Břeclav 2. Inzerát na prodej bytového domu v Poštorné.

Kom.objekt s byty

Lokalita:

Číslo – 0055

Popis: Jedná se o rohový objekt v Břeclavi-Poštorné. Dům je podsklepený, patrový, s půdorysem „L“ a atriem do dvora. V přízemí se nacházejí nebytové prostory se zázemím, dva byty 2+1, jeden byt 4+1, v patře jsou dva byty 2+1 a dva byty 1+1. Všechny byty jsou obsazeny nájemníky. Vytápění: částečně tuhá paliva, částečně plyn. Napojeno na el., veř. vodovod, kanalizaci i plyn. Výměry: celková výměra 437 m²

Cena:osobní jednání

Zdroj: Realteam.

Další domy obývané Romy

Stejným způsobem, jakým byl prodán bytový dům v Sadech 28. října, je nyní nabídnut k prodeji i dům v Mánesově ulici 15 ve Staré Břeclavi, který je obýván výhradně Romy. Předpokládaná prodejní cena je 1,2–1,5 mil. Kč, přihlásili se již tři vážní zájemci, jedním z nich je i Romka, která v současnosti v domě bydlí a městu slíbila, že se o objekt „postará“. Další „romské“ bytové domy, u kterých by se uvažovalo o prodeji třetí osobě, v Břeclavi zatím nejsou, avšak je pravděpodobné, že až proběhne privatizace bytového fondu města, v některých domech, které nebyly prodány, se budou soustřeďovat romští nájemníci. Tyto domy by posléze mohlo město také chtít prodat soukromníkům.

Prodej bytových domů obývaných Romy z majetku města do rukou soukromníků. Shrnutí

Město Břeclav naplánovalo legální vystěhování neplatičů, postavilo holobyty, ale záhy zjistilo, že standardním postupem trvá přestěhování neplatičů na holobyty až sedm let (tak dlouho zatím trvá nejdelší správní řízení, které vystěhování zatím neskončilo). Proto město hledalo alternativní strategie, jak s „neplatiči“, „nepřizpůsobivými“ či rovnou Romy naložit rychleji. Jednou z používaných strategií byla tzv. demoliční strategie, s jejíž pomocí se do holobytů dostaly i rodiny, které dluhy na nájemném neměly. Druhou strategií je prodej bytových domů obývaných Romy do rukou třetím osobám.

Z krátkodobého hlediska se podařilo prodejem bytového domu v Sadech 28. října zbavit se nepříjemných a hlučných nájemníků, dvě třetiny z nich se však do městských bytů prakticky vrátily a pouze navýšily počet osob v bytech svých příbuzných. Tím také způsobují propad jejich životní úrovně a snižují možnosti jejich integrace.

Zoon (2001: 163) vysvětluje principem zahušťování populace v obecních bytech celkový sociální propad Romů v ČR v první polovině 90. let. V této souvislosti upozorňuje na **spirálu vystěhovávání**:

„Vystěhování (v roce 1992–1994 v ČR) se nejdříve ubytovávali v již přeplněných bytech svých příbuzných. Počet obyvatel bytů byl stále větší, až skoro nebylo možné byty neničit. A tak následovaly další vlny vystěhovávání, které byly nyní obhajovány opotřebováním a ničením bytů.“

Totéž by mohlo v budoucnosti nastat i v případě Břeclavi. Velmi specifickou vlastností břeclavské populace sociálně vyloučených Romů je prozatímní dostředivost domácností a rodin – ty se do Břeclavi vracejí, i když nějaký čas bydlely například v okolních obcích. Protože se zdejší Romové v zásadě nestěhují pryč, ale obývají čím dál méně bytů, musí se zvyšovat i počet obyvatel domácností.

Jak bude patrné z následující kapitoly, sociální propad způsobený vystěhováním dopadá zprostředkovaně na celou sociální síť vystěhovaného, a tím celkově zhoršuje situaci sociálně vyloučených Romů.

Cesta do holobytů a ven, strategie získávání bytu

Tato kapitola se zaměřuje na aktérské strategie, které uplatňovali nájemníci ve vztahu k holobytům a hrozícímu nebezpečí přestěhování.

První podkapitola se zabývá způsoby, kterými se potenciální obyvatelé holobytů (prozatím) pobytu v nich vyhnuli. Buď se jim podařilo prolomit klatbu dědičné zadluženosti, investovali energii a peníze do soudních sporů anebo zapůsobili na ty, kteří rozhodovali – domovní správu a bytovou komisi.

Druhá podkapitola ukazuje, že provádět v souvislosti s bydlením adresná opatření, jejichž smyslem je potrestat jednu osobu – neplatiče – není možné. Postupy jako vystěhování či pokuta nedopadají pouze na konkrétní osobu, ale na celou její sociální síť, v uvedeném případě žena, která byla vystěhována na holobyt, stáhla na holobyt i svoji matku.

Třetí podkapitola uvádí strategie těch, kteří se z holobytů dostali k jinému bydlení. Tím, že systém městského bydlení byl nastaven jako neprostupný směrem nahoru, jedinou možností, jak se z holobytu dostat, bylo přestěhovat se k příbuzným v městském bytě nebo se stát obětí nestandardních praktik místního podnikatele, který sociálně vyloučeným shání rodinné domky a poskytuje půjčky na ně. První mediální reakce radnice zněla, že na domky uplatní exekuci, protože rodiny stále městu dluží na nájemném. Takový krok by s největší pravděpodobností poslal rodiny, které se vystěhováním na holobyty aktivizovaly, zpět na sociální dno.

„Na holobyt nepůjdu“

V souvislosti s bojem proti neplatičství a s vystěhováním bylo zaznamenáno několik strategií, s jejichž pomocí se rodiny, kterým hrozilo vystěhování, nakonec do holobytů nedostaly.

První strategie byla uplatněna již v roce 2003, kdy byly vystěhovány tři domky v ulici Na Řádku.

Tomáš Bém žil v jednom domku u rodičů své družky, spolu s družkou a svými pěti dětmi obývali jeden pokoj. Když došlo na demoliční plán a přestěhování rodin „neplatičů“ do holobytů, Tomáš Bém se ohradil, že neplatičství se jeho, družky ani jejich dětí netýkalo. Prý vždy řádně odevzdávali svou část nájmu rodičům družky, to, že ji ona řádně neposílala na domovní správu, nebyl jeho problém. Díky tomu, že se Bémovi podařilo přesvědčit rodiče jeho družky, aby podepsali, že opravdu část nájemného od Tomáše Béma po celou dobu jeho pobytu v domku dostávali, otevřela se Bémovi možnost přestěhovat se jinam než do holobytů. Město mu nabídlo byt v „romském“ domě v jiné části města.

Na druhou strategii spoléhala část Romů, kterým hrozilo vystěhování. Pokud bydleli v domě, který by bylo složité prohlásit za neobyvatelný a současně ani nebyl prodán soukromníkovi, mohli se proti rozhodnutí o vystěhování do holobytů soudně odvolat. Tamara Budařová využila služeb advokáta a podařilo se jí dosáhnout toho, že od roku 2001 se dodnes vede soudní pře, sama ve starém bytě zůstává. Na odvolání u soudu spoléhala většina neplatičů, ale postupně se dařilo soudní procesy dovádět do konce až k právoplatnému příkazu k vystěhování. Tamara Budařová hodnotí situaci tak, že ti, co prohráli soud s domovní správou, jsou méně schopní a patří jim to. Při zaměření na výstupy soudních kauz se ukazuje, že kompetentnější neplatiči se nakonec vždy dokázali zařídit tak, aby se na holobyt nedostali, respektive ti, kteří se na holobyty nedostali, byli vykázáni jakožto kompetentnější. Navíc **ti, co na holobyt nakonec z důvodu neplatičství přišli, byli lidé, kteří se nevyznali ve svých právech a neměli známé, kteří by jim poradili, jak postupovat.**⁷⁷

Poslední strategií, jak se do holobytu nedostat, je doslova útěk.

Milan Banát žil se svou sestrou a jejími dětmi v městském bytě. Oba měli dlouhodobé problémy s placením nájmu. Když na začátku roku 2008 došlo na vystěhování, sestra Milana Banáta vzala děti a odešla s nimi do Rakouska, odkud pochází její přítel, otec dětí. Milan Banát, který s ní v bytě bydlel, skončil v azylovém domě, protože na holobyt by bydlet nešel. Je zaměstnaný, neproblémový, ale na splacení dluhů za byt, kde se sestrou žil, peníze nemá. V současné době zvažuje, že se přestěhuje za rodinou své sestry do Rakouska.

Vystěhování se netýká pouze romských rodin – například v září 2008 byla za značné mediální pozornosti vystěhována ze svého bytu na sídlišti Na Valtické také jedna ne-Romka

⁷⁷ V této souvislosti si uvědomuji kritiku, jež se proti takovému pohledu nabízí: pokud označuji ty, kterým se podařilo nedostat se na holobyt, byť dlužili na nájemném, za „schopné“ a ostatní za „neschopné“ aktéry, činím tak *ex post*, protože o tom, kdo na holobyty půjde a kdo ne, nebylo žádným způsobem předem rozhodnuto. Schopní a neschopní se zformovali právě v procesu vystěhování.

(MF Dnes 2008b). Podle neověřených informací žena znovu bydlí na sídlišti Na Valtické v jiném bytě, kde je jako nájemce přihlášen její přítel.

Aktérská strategie útěku byla ve všech ohledech výhodná pro město, protože se zbavilo problémových nájemníků a nemuselo jim ani garantovat náhradní ubytování. Pokud se vystěhovaný nastěhoval ke svým příbuzným či známým, primárně to pro město také problém nebyl – náklady vystěhování dopadly na sociální síť vystěhovaného. Pro město je tento problém až druhotný, nepřímý.

Obyvatelé holobytů táhnou své příbuzné ke dnu

Na příběhu rodiny Heleny Brzobohaté bych rád ilustroval zásadní problém, který souvisí s vystěhováváním neplatičů do objektů určených pro pobyt „za trest“. Neplatiči a jejich nukleární rodiny totiž nejsou izolováni od svých širších příbuzenských a sociálních vztahů a loajalit. **Potrestáním neplatiče tak město přenáší zodpovědnost za trestaného na všechny lidi, na kterých může být neplatič v nové situaci závislý – na jeho příbuzné nebo známé. Socioekonomický propad, který zákrok jako vystěhování vyvolá, je vždy tlumen sítí sociálních vztahů.**

Helena Brzobohatá žila se svým druhem a dětmi přes deset let v panelovém domě. Posléze se s druhem rozešli, ale on přislíbil platit polovinu nájmu. Svůj závazek však neplnil, a tak byl na bytě obývaném Helenou Brzobohatou v roce 2002 dluh 20 000 Kč + penále 40 000 Kč. Soud, při kterém se Heleně Brzobohaté nepodařilo prokázat, že dlužnou částku má uhradit její bývalý druh, se táhl čtyři roky. Mezitím na dluhu nabíhalo další penále a v roce 2006 tak dluh včetně penále činil již 220 000 Kč, z kterých Helena Brzobohatá 160 000 Kč vzápětí zaplatila. Po prohraném soudu se v dubnu 2006 z panelákového bytu dobrovolně přesunula i se svými třemi dětmi na holobyty. Navíc měla v péči ještě dvě děti své sestry, která byla ve vězení, dohromady 5 dětí. Na holobytu dostala k dispozici místnost 15 m², která byla pro tolik lidí naprosto nevyhovující, a tak se domluvila s jinou nájemnicí, že by si byty vyměnily – ona by tak mohla získat byt 30 m². O výměnu požádala město, ale rada města v červnu 2006 žádost zamítla s odůvodněním, že dlouhodobě neplatila nájem panelákového bytu a byt IV. kategorie jí byl přidělen jako náhradní.

Z tíživé situace jí pomohla její matka Eliška Brzobohatá, důchodkyně, která tou dobou žila v panelákovém bytě a na nájemném nedlužila. Své dceři jednak finančně pomáhala ve splácení zbývajících dluhů a také si k sobě do panelákového bytu vzala nastálo čtyři z pěti dětí v péči Heleny Brzobohaté.

Když jsem byl v zimě 2007/2008 u Elišky Brzobohaté na návštěvě, v panelákovém bytě bydlelo dohromady pět jejích vnoučat a manžel, další vnoučata pravidelně přicházela na návštěvu. Paní byla vzorem člověka, který drží rodinu pohromadě – snaží se vyvažovat chyby svých dětí, z nichž některé jsou ve vězení, dcera na holobytu, a dobře se starat o vnoučata. Pravidelně docházela do místní modlitebny Apoštolské církve a pastor církve ji označil za ukázkový případ morálního a chudého člověka, vkládal do ní velké naděje, co se týče pastorače ostatních Romů.

Avšak tou dobou již Eliška Brzobohatá dlužila tři měsíce na nájmem, i když dříve nikdy dluhy neměla. Říkala, že měsíční příjmy její domácnosti jsou 10 000 Kč, za nájem a služby by zaplatila 8 500 Kč a potom by už neuživila vnoučata ani sebe. V bytě neměla uzavřenou nájemní smlouvu, musela platit každý měsíc, jinak by jí hrozilo vystěhování.

Z bytu v paneláku byla Eliška Brzobohatá spolu se svým druhem v dubnu 2008 vystěhována do holobytu. Starší paní, jež v té době měla v péči vnoučata, protože její dítě bylo zrovna ve vězení, nyní bydlí v bytě IV. kategorie v Charvátské Nové Vsi. Má zdravotní problémy, ale protože je chudá a cítí zodpovědnost za svou rodinu, musí bydlet v plesnivém bytě a sprchovat se studenou vodou.

Trest za neplacení nájmem určený konkrétní osobě dopadl nakonec zprostředkovaně na její sociální síť. Uvedením tohoto příkladu rozhodně nechci tvrdit, že město nemá trvat na splácení dluhu. Pouze upozorňuji na nepřímé důsledky represivní politiky vedené proti neplatičům.

Rodiny, kterým se to podařilo

Část rodin přestěhovaných na holobyty zde zůstává, část se přistěhovala ke svým příbuzným mimo jiné i do městských bytů, kde opět zvýšili počet obyvatel bytu. Některé rodiny, které ještě v letech 2006–2008 bydlely na holobytech, využily příležitosti nabídky úvěru, aktivizovaly se a vyřešily svou bytovou situaci samy. Úvěr v těchto případech, až na jednu výjimku, poskytoval Jaroslav Kučera, již zmíněný jako nový majitel bývalého „romského“ bytového domu na Sadech 28. října.

Rodiny, které si na úvěr koupily vlastní rodinný domek, jsou velmi zajímavou skupinou pro pozorování sociální změny. Jedná se totiž o velmi křehkou nově vznikající střední třídu Romů v Břeclavi. Křehkou proto, že si své postavení velmi složitě budují ze sociálního dna – holobytů – a v každém okamžiku jim hrozí, že se na sociální dno znovu propadnou.

Úvěry jsou pro dlužníky podle terénního sociálního pracovníka značně nevýhodné, poskytovatel úvěru zde těží ze situace, kdy daná rodina od jiné instituce než od něj úvěr nedostane. Úvěry byly uzavírány za obskurních podmínek, a tak to, zda se rodina udrží anebo zda o nové bydlení přijde, závisí pouze na libovůli Jaroslava Kučery. Smluvní vztahy jsou zde nejasné a vše nasvědčuje tomu, že jsou jednostranně výhodné pro Kučera.

Dalším rizikem spojeným s novým bydlením a úvěry je fakt, že tyto rodiny stále dluží městu na nájmem. O případ se již v dubnu 2008 zajímala média. Tajemník MÚ Dalibor Neděla k postupu města řekl v rozhovoru s novinářem: „Teď musíme zjistit, jaký je aktuální

stav jejich majetku. A pokud se prokáže, že jsou vlastníky nějaké nemovitosti, pak budeme chtít dostat městské peníze zpět.“ Podle něj ti konkrétní dlužníci, kteří měli dost peněz na koupi vlastních domů, dluží řádově statisíce korun. Právě tolik, aby prodej domu uspokojil pohledávky města (Solaříková 2008). V článku se ale současně konstatuje fakt, že prvním věřitelem, kterému budou v případě exekuce vyplaceny peníze získané za prodej domu, bude Jaroslav Kučera. Nový majitel nemovitosti by rodiny velmi pravděpodobně vystěhoval a rodiny by se s největší pravděpodobností nastěhovaly ke svým příbuzným do městských bytů, kde by se prohlubovaly problémy spojené s přeplněností bytů.

Město je nyní ve složité situaci, kdy musí uspokojit nároky na vykazatelnost – požadovat a vynucovat úhradu dluhů – a na druhou stranu si uvědomuje, že pokud by se „projekt“ rodinných domků pro Romy podařil nebo dokonce pokračoval, udržela by se mezi břeclavskými Romy prostorová disperze. Dalším jednoznačným vnějším požadavkem na město jsou stížnosti nových sousedů přistěhovaných romských rodin, jelikož rapidně klesají ceny jejich nemovitostí sousedících s „romskými“ domky. **V této situaci by město mělo uvážit, kolik vymáhaných peněz je opravdu spojeno s neplacením nájmu či poškozením nemovitostí a jakou část dluhu činí penále z prodlení a soudní výlohy, a na základě toho i promyslet možnosti odpouštění penále. V některých případech je penále z prodlení až sedminásobné oproti původnímu dluhu a dál se zvyšuje i za roky, kdy rodina vedla o výši dluhu soudní spor.**⁷⁸

Podobně jako na konci předchozí sekce netvrdím, že město se nemá dluhy zabývat. Mělo by však přemýšlet o udržitelných způsobech oddlužování, pevně spojených s terénní sociální prací.

V této kapitole jsem popsal některé nezamýšlené důsledky bytové politiky radnice města. V následující kapitole se zaměřím na bytovou politiku města vzhledem k sociálně vyloučeným a zejména Romům v kontextu integrační politiky, kterou se město od poloviny roku 2007 (respektive od roku 2008) intenzivně zabývá.

Rok 2008: pozvolný start integrační politiky

Po několika televizních debatách o integrační politice a seminářích spojených se vznikající Agenturou pro sociální začleňování v romských lokalitách, kterých se osobně účastnil břeclavský starosta Dymo Piškula, zastupitelstvo města v září 2007 deklarovalo

⁷⁸ S ohledem na zájem dotčených domácností se případem v této zprávě hlouběji nezabývám. Zůstává zde ale velmi důležité pole pro pozorování bytových trajektorií v příštích letech.

„svou snahu o dlouhodobé a systematické řešení problémů v soužití s romskými spoluobčany, a z tohoto důvodu zadá zpracování odborného posouzení současné situace ve městě, včetně návrhu potřebných programů integrace, jež by napomohly a zvýšily šance i zájem romských spoluobčanů o aktivní integraci na pracovní trh a do společenství místních obyvatel“ (Zápis z jednání Zastupitelstva města Břeclav). **Jednoznačně deklarovanou prioritou města v integraci břeclovských Romů bylo jejich začlenění na pracovní trh.**

Expertní návrh řešení situace Romů v Břeclavi

Strategie integrace romské populace v Břeclavi, kterou pro město na základě zadání vypracovala pražská agentura GAC, diagnostikuje situaci břeclovských Romů a navrhuje postup integrační politiky města. **Hlavním cílem integrace má být v příštích letech zvýšení vzdělanosti romských dětí, které jim zajistí lepší přístup na trh práce.** Současně s tím je podle GAC třeba soustředit se na profilové skupiny nezaměstnaných Romů a zvýšit jejich zaměstnanost. Bytová situace je v těchto doporučeních zmíněna pouze v souvislosti s tím, že zlepšení bytové situace konkrétní rodiny bude působit jako dobrý motivační nástroj, aby se rodina plně zapojila do své integrace.

Zatímco strategické cíle uvedené ve Strategii integrace jsou spíše teoretickým či ideovým základem pro překlad do politického jazyka, ale také pro stanovení indikátorů vytyčených cílů, **zpráva současně formuluje konkrétní doporučení k jednotlivým oblastem integrace a života břeclovských Romů. Hlavním doporučením v oblasti bydlení je vytvoření vícestupňového systému sociálního bydlení.** To předpokládá zvýšení dostupnosti systému městského bydlení, tak aby bylo možné například Romy bydlicí na holobytech motivovat k integraci nabídkou zlepšení jejich bytové situace. **Mezi cíle v oblasti bydlení patří také snížení přeplněnosti romských domácností a jejich postupné oddlužování.**

Pro zajištění navržených kroků by **měla vzniknout pracovní skupina „bydlení“**, která by se v rámci lokálního partnerství věnovala bytové problematice. V pracovní skupině by mělo podle plánu zasednout vedení města, domovní správa, poskytovatel terénní sociální práce a další subjekty (hygienik, vybraní obvodní lékaři či OSPOD). Vedle této pracovní skupiny je ve zprávě navržena ještě činnost dalších tří skupin.

Strategie integrace vychází z **vývojového chápání vzniku sociálně vyloučených lokalit:** Romové, kteří se po válce přistěhovali na území současné ČR, pracovali v dělnických profesích a stát nedbal na dostatečné vzdělávání jejich dětí. Proto se mnohé z nich dostávaly

do zvláštních škol. Jejich nízké vzdělání jim za komunismu sice ještě pořád stačilo k získání práce, ale v období transformace byli méně vzdělaní a méně kvalifikovaní pracovníci častěji propouštěni z podniků. Propouštění na začátku 90. let a současně i nemotivující systém sociálního zabezpečení mezi Romy způsobily, že mnoho z nich přišlo o zaměstnání a další práci nehledali. Tito lidé se postupně začali dostávat na okraj společnosti, což způsobilo i jejich špatnou bytovou situaci a postupně i vznik sociálně vyloučených lokalit.

Ghettoizace je v této argumentaci podána jako vývoj způsobený determinujícími faktory, jako je vzdělanost a trh, případně „velkými“ aktéry, jako je státní politika. Zapomíná se však na to, že zásadní a aktivní roli při tvoření sociálně vyloučených lokalit hrála města jakožto vlastníci a správci bytových fondů.⁷⁹

Jednání o prioritách integrace Romů v Břeclavi

Tato část rekapituluje jednání o integrační politice Břeclavi, jež se odehrávala hlavně v druhé polovině roku 2008. Na jednáních lze pozorovat, jak bylo řešení bytové politiky postupně vytěšňováno z integrační politiky města.

„Strategii integrace romské populace v Břeclavi“ přejala vládní Agentura pro sociální začleňování, jež v Břeclavi působí od poloviny roku 2008.

Na prvním setkání lokálního partnerství 20. 5. 2008 zástupce agentury rekapituloval linie integrace navržené v analýze GAC. Jsou to:

vzdělávání

zaměstnávání a udržení práce

bydlení

přístup k sociálním službám

zlepšování soužití s majoritní společností

Jako dvě osy práce budoucího lokálního partnerství byly navrženy **vzdělávání Romů a zaměstnávání Romů**, na jejich řešení byly ustanoveny pracovní skupiny. Přístupu k sociálním službám se měla věnovat již existující skupina „O“ v rámci komunitního plánování.

Pracovní skupina zaměřená na řešení bytové situace, jejíž vznik byl doporučen ve „Strategii integrace“, se však v zápisech z jednání **nezmiňuje**.

⁷⁹ V tomto akcentu se tak můj text přiklání spíše k diskurzu segregace (Kocman 2002: 5), který vidí holobyty jako nástroj etnické segregace v rukou místních samospráv: „Autory a realizátory této segregace politiky jsou podle kritiků místní samosprávy vlastníci a správci obecných bytových domů.“ Úloha obce v procesu segregace je v tomto diskurzu viděna jako aktivní. Protikladem je pak diskurs nutnosti, který vysvětluje situaci, ve které se ocitly obce jakožto správci bytových fondů, jako sekvenci příčin a následků, v nichž obce nehrály tak aktivní roli. Pouze dělaly, co bylo nutné, tzn. „řádně a rovně spravovaly svůj majetek“.

O týden později vzala rada města na svém jednání na vědomí „podanou informaci o výsledku projektu ‚Strategie integrace romské populace v Břeclavi‘ a současně schválila vytipované cíle v postupném odstraňování zjištěných problematických okruhů“ (GAC 2008b: 75).

Diskuse, jejíž výsledek byl rozhodnut již před započítím

Na následujícím setkání lokálního partnerství se odehrála diskuse ohledně integračních priorit města.

Zástupkyně MÚ „připomenula přítomným, **co rada města schválila – prioritami bude vzdělávání, zaměstnanost, přístup Romů k sociálním službám** (...) a obhájení rovnoprávného nediskriminačního postavení minority při styku s majoritní společností“.

Zástupce agentury zopakoval dvě osy, podle kterých bude postupovat práce LP: Vzdělávání Romů a zaměstnávání Romů.

Zástupce Romů vznesl připomínku: ke třem prioritám, které uváděla zástupkyně MÚ, by rád **přidal i bydlení Romů**. K němu se připojil i zástupce Apoštolské církve a městský romský koordinátor.

Zástupci MÚ oponovali, že je třeba se držet schválených priorit. **Udržení bydlení musí předcházet právě pravidelné příjmy (zaměstnání) a tomu zase kvalifikace získaná vzděláním**. Je třeba žít v „reálných očekáváních, strategie je hodnověrná, prestiž dodavatele dokumentu s sebou nese garanci pragmatického, účelného přístupu. Navíc město bude žádat ke zlepšení bytové situace o podporu z Integrovaného operačního programu.“⁸⁰

Klíčová diskuse o prioritách integrační politiky Břeclavi na setkání lokálního partnerství vůbec neproběhla. Návrh, že bytová politika by se měla stát součástí integrační politiky Břeclavi, byl vzápětí zástupci městského úřadu umlčen odkazem na politické rozhodování a expertní vědění. Lokálnímu partnerství tak byla přisouzena pozice toho, kdo má pouze prakticky provádět politiku schválenou představiteli jednoho z partnerů, což je způsob, který přímo odporuje principům partnerství. Nebylo zde ponecháno žádné místo pro vyjádření partnerů, protože o prioritách bylo již rozhodnuto.

Co se týče expertního vědění, v jednání se objevil přístup k integraci Romů v Břeclavi, který z expertní zprávy GAC přímo nevychází, ale souvisí s ní. Na konci minulé kapitoly jsem popsal vývojové vysvětlení vzniku sociálně vyloučených romských lokalit. Přístup obhajovaný zástupci města se v mnohém vývojovém vysvětlení podobá, vypráví však vývoj naopak: zatímco důsledkem nízké vzdělanosti a s ní související kvalifikace byl podle

⁸⁰ Zde uvádím pouze velmi zkrácený záznam jednání, vycházím ze Zázpisu z jednání 2/2008 ke strategii o začlenění Romů do majoritní společnosti regionu, které se konalo dne 10. 6 2008 od 10.30 v budově MěÚ Břeclav v zasedací místnosti č. 47 (Zázpis z jednání 2/2008).

vývojového přístupu vznik romských lokalit, důsledkem obrácené strategie bude integrace Romů. Předpokládá se, že když se zvýší vzdělanost Romů, zvýší se tím i jejich šance na uplatnění na pracovním trhu a v pozitivním důsledku se tím zlepší i jejich bytová situace.⁸¹ Takto nastíněná kauzalita však nemá oporu v datech, je pouze hypotetická. Navíc předpokládá určité minimum sociálního zabezpečení rodin, na kterém se dá integrační politika stavět. **Problém nastává, pokud se pro vedení města a další aktéry tato teorie stane oporou pro to, aby se soustředili pouze na vzdělávání romských dětí a ostatními problémy Romů se vážněji nezabývali.**

Zaměření plánu integrace (mimo jiné) na bytovou situaci bylo ve „Strategii integrace romské populace v Břeclavi“ obsaženo. Hned třetí kapitola zprávy je věnována bytové situaci a jsou zde uvedena doporučení, jak v bytové situaci postupovat a jak ji institucionálně zaštitit (pracovní skupinou při lokálním partnerství). **Konkrétní nástroje a doporučení k bytové situaci jsou pak uvedeny v části „Hlavní oblasti strategie“, která je nazvána „Zajištění přístupu Romů ke kvalitnímu bydlení“.** Příslušná sekce následuje jako třetí hned za vzděláním a zaměstnáním. Na druhou stranu je **bydlení** v soupisu hlavních a vedlejších strategických cílů integrace **chápáno pouze jako motivační nástroj, a to je moment, který si zástupci města vybrali jako část expertního stanoviska „prestížního dodavatele“, o němž se opřeli. Ve svém výběru ale byli velmi selektivní a podobným způsobem by mohli vybrat i jiné části strategie komplexní politiky integrace.**

Poslední argument, že zlepšení bytové situace Romů souvisí s Integrovaným operačním programem a dotacemi na revitalizaci sídlišť, neplatí. Břeclav sice v operačním programu žádá o dotaci pro sídliště Na Valtické, ale na sídlišti jsou v současné době pouze tři romské domácnosti. Navíc naprostá většina domů, které by se mohly z těchto zdrojů rekonstruovat, již byla anebo bude privatizována, takže se o sídlišti nedá uvažovat jako o případném sociálním bydlení.

Priority integrace byly dále upevňovány prostřednictvím médií. Články referující o integračních aktivitách města Břeclav z druhé poloviny roku 2008 vždy opakovaly, že prioritami jsou vzdělávání a zaměstnanost. Výraznou podporou pro tento směr byla návštěva ministryně Džamily Stehlíkové v Břeclavi. Ta se v rozhovoru pro MF Dnes (2008a) vyjádřila následovně: „Není tu žádné ghetto jako v jiných městech, nicméně těch několik stovek zdejších Romů má našlápnuto k tomu, aby vzniklo. **Naším cílem je tomu [ghettoizaci –**

⁸¹ Bydlení tedy nebude fungovat pouze jako motivující faktor, ale pokud půjde všechno správným směrem, pracující Romové se stanou uznávaným poptávatelem bydlení na trhu s byty.

pozn. ŠR] předejít cestou vzdělání. (...) Agentura se bude snažit dosáhnout toho, aby většina dětí získala nejen základní vzdělání, ale především středoškolské. Aby se mohly uchytit na trhu práce.“ Ministryně znovu zopakovala předpokládanou sekvenci integrační politiky a město pochválila za to, že na jeho území není žádné romské ghetto. Tím de facto legitimizovala vystěhovávání romských rodin, které zde od roku 2003 probíhalo.

Jednání o prioritách integrace Romů v Břeclavi. Shrnutí

Expertní zpráva „Strategie integrace“ byla napsána způsobem, který dovoľoval představitelům města zaměřit se selektivně pouze na některé oblasti integrační politiky. Bytová politika zaměřená na zlepšení bytové situace sociálně vyloučených Romů k těmto oblastem nepatřila. Jedním z důvodů je i teorie, podle které zaměření na vzdělávání dětí ve svých důsledcích zabrání vytváření sociálně vyloučených lokalit. Návrh komplexní integrační politiky „šité na míru“ Břeclavi byl v tomto případě redukován na experiment se vzděláváním romských dětí doplněný o projekty zaměstnanosti pro jejich rodiče.

Když na důležitost řešení bytové situace upozornil během jednání lokálního partnerství host schůze a posléze i jeden z lokálních partnerů, byli odbyti tím, že řešení priorit integrace lokálnímu partnerství nepřísluší, toto rozhodování je v gesci rady města, která je informována expertními stanovisky. Tímto krokem byl zpochybněn smysl instituce partnerství, protože město zde již nebylo za partnera, ale za toho, kdo rozhoduje nezávisle na názoru ostatních členů partnerství. Na ostatních pak je tato rozhodnutí respektovat a provádět politiku podle linie města.

Zaměření integrační politiky Břeclavi na vzdělávání a zaměstnanost a opomíjení bytové otázky (ale i zdravotnictví, kriminality a dalších) postupně upevňovala média, která o politice břeclavské radnice informovala.

Důsledky prosazení priorit integrace

Potlačení veřejné diskuse o směru integračních aktivit

Zástupci města uzavřeli odkazem na expertní stanovisko a prestiž vyhotovitele „Strategie integrace“ na zmiňované schůzi možnost veřejné diskuse o tom, jaké linie by město mělo v integrační politice sledovat. Diskuse nebyla potlačena pouze na této schůzi, ale například i na schůzi místních Romů, kterou o měsíc později svolal romský koordinátor.

Všichni přítomní Romové (jedná se o čtyři Romky a jednoho Roma) vyjadřují znepokojení nad tím, že město vydává část sociálních dávek v poukázkách a tím jim znemožňuje hradit náklady na bydlení.

Koordinátor na téma nereaguje a místo toho se snaží stočit diskusi zpět k tématu vzdělávání a dětí: „Problém, já si myslím, že ten nejožehavější, jsou malé děti. A na ty se zaměřit, ano? A hledat pomoc, jak to zabezpečit, aby ty děcka chodily do školy.“

Nicméně koordinátorovi se zůstat pouze u tématu vzdělávání nedaří. Diskuse se po chvíli znovu stáčí k bytové situaci, přítomní kritizují holobyty a říkají, že by v jejich prostoru měla být zřízena klubovna pro děti. Jedna žena také připomíná nápad, který měli místní Romové před několika lety, aby se zřídila „vesnička soužití“, kde by bydleli Romové i ne-Romové. Nápad prý tenkrát konzultovali se starostou a ten nebyl proti. Na jednání se objevuje ještě několik zajímavých nápadů a komentářů a je vidět, že přítomní se o svou situaci aktivně zajímají.⁸²

Jak se ukázalo později, zájem Romů, kteří se schůzky účastnili, přišel vniveč, protože romský koordinátor nebyl schopen komunikovat jejich požadavky na setkání lokálního partnerství. **Jeho pověření v rámci městského úřadu bylo totiž zajistit aktivitu Romů při projektech zaměřených na vzdělávání dětí.** Koordinátor, který se měsíc a půl před konáním romské schůze postavil na stranu řešení bytové problematiky v rámci lokálního partnerství, najednou reprodukoval priority, jež stanovila radnice.

Diskuse radnice (reprezentované koordinátorem) s místními Romy skončila u vzdělávání dětí, případně u projektů zaměstnanosti, ale bytová politika již byla mimo hru. Znovu se zde objevuje koncept, v jehož rámci radní vymyslí integrační politiku a ti pod nimi ji mají provádět. Přitom zapojení Romů do rozhodování o nich samých by mělo být velmi silnou motivací pro nastoupení jejich vlastní integrace.

Potlačení či nevyvolání veřejné diskuse o integračních aktivitách města může mít na celý projekt fatální důsledky. Zvláště ne-Romové žijící v Břeclavi si již nyní stěžují na to, že radnice vynakládá na „romskou otázku“ nemalé prostředky z rozpočtu města a že v Romech se znovu budou utápět společné peníze. Integrační politika, která nebude dostatečně projednána s občany města, Romy i ne-Romy, má mizivou šanci na úspěch.

Zdánlivá nečinnost v bytové politice

Agentura GAC byla městem oslovena, aby vypracovala „cestovní mapu“ integrace (GAC 2008a), tedy soupis postupných kroků, termínů předkládání žádostí a návrhů konkrétních možných projektů a způsobů jejich financování. **Oblastmi integrace, které GAC na objednávku města zpracovávala, byly vzdělanost a zaměstnanost.** Zdá se, že

⁸² Terénní poznámky 18. 7. 2008.

bytová situace v souvislosti s integrací Romů v Břeclavi je již definitivně mimo hru, protože si lze jen těžko představit, že by město znovu z vlastních prostředků investovalo do přípravy podobných materiálů v oblasti bytové situace a bytové politiky.

To, že město prosadilo zaměření pouze na vzdělávání a zaměstnanost, by dávalo tušit, že v bytové politice vůči Romům je město nečinné a že nyní se město soustředí pouze na vzdělávání a zaměstnanost. Není tomu tak – jak jsem uvedl v kapitolách věnovaných vystěhovávání neplatičů, represivní bytová politika města intenzivně pokračuje ve stejné linii jako dříve, a to i přesto, že jednoznačně zhoršuje situaci sociálního vyloučení břeclavských Romů. Město je stále přesvědčeno o tom, že koná správně. Podstata problému je však v důsledcích takové politiky. **Tím, že město pokračuje v prodeji bytových domů do rukou třetím osobám, je přímo zodpovědné za budoucí přeplňování dalších romských domácností a s tím související vznik sociálně vyloučených romských lokalit na území Břeclavi.**

Kdo může situaci změnit?

Na příkladu Břeclavi se znovu ukazuje potřeba státní politiky podporovaného sociálního bydlení. I státní politika však bude vyžadovat velmi aktivní přístup samospráv v přípravě a provádění projektů. Břeclav již schopnost administrovat podobný projekt prokázala, a to v roce 2001, kdy byly se státním příspěvkem vystavěny nové bytové domy u areálu Moravia Press. Nyní je připravován projekt revitalizace sídliště Na Valtické v rámci Integrovaného plánu rozvoje měst. Tyto projekty se ale bydlení sociálně vyloučených netýkají a k tomu, aby takové projekty město realizovalo, bude potřeba silná politická vůle. Ta nyní chybí a rychlou změnu v postojích radnice nelze čekat.

Radnice města bytovou politiku vzhledem k sociálně vyloučeným Romům měnit nechce, to jasně ukázala zdůrazněním priorit integrační politiky, mezi kterými bytová situace není. Lokální partnerství je vhodnou arénou pro diskusi integračních politik, ale současně nemá žádný politický hlas, protože zástupci města dali ostatním partnerům jasně najevo, že o integrační politice bude radnice rozhodovat sama.

Nezbývá než situaci dlouhodobě a systematicky sledovat a pokoušet se přesvědčovat město o tom, že problém je vážný a že by se jím mělo zabývat. Romové se z Břeclavi neodstěhují. První krok, který by město mělo učinit, je **zastavení současné bytové politiky vůči „neplatičům“**, konkrétně **zastavení prodeje bytových domů obývaných Romy do rukou třetích osob.**

Příklad Břeclavi také ukazuje možné nedostatky přístupu, kdy je strůjcem integrační politiky pouze samospráva. Mnoho samospráv totiž v minulosti provádělo kroky, které k integraci sociálně vyloučených Romů nepříspěly. V bytové politice například samosprávy napomohly vzniku sociálně vyloučených romských lokalit. Stát tato dilemata obcí jakožto správců bytového fondu přehlížel, v případě Břeclavi starosta na problémy upozorňoval ústřední orgány dlouhodobě a opakovaně, ale nikdy se nedočkal odezvy. Nelze čekat, že nyní samosprávy své minulé kroky samy přehodnotí a při objednávání strategií integrace si budou objednávat i expertní kritiku svých minulých rozhodnutí. Je však třeba uvažovat o postupech, které by takovou kritiku umožnily.

Doporučení pro další výzkum v Břeclavi

Následující doporučení pro další výzkum jsou pro lepší orientaci strukturována podobně jako předchozí analytické kapitoly, pořadí doporučení tedy neodpovídá důležitosti témat. Některá doporučení se týkají témat a tezí, které nebylo možné zahrnout do výzkumu, ale autorovi se jejich doplnění jeví jako podstatné. Další doporučení se týkají přímo pokračování v popisu vývoje situace sociálně vyloučených Romů v Břeclavi.

Vzhledem k integračním aktivitám, které město Břeclav plánuje v příštích letech, bude důležité opakovat etnografický výzkum a důkladně sledovat politiku integrace a změny v situaci, vzorcích jednání a hodnotových orientacích sociálně vyloučených Romů v Břeclavi. Současně je možné, že se během příštích let posune definice cílové skupiny začleňování v Břeclavi, například od Romů k sociálně vyloučeným obecně. Bude důležité sledovat i činnost agentury v lokalitě a lokálního partnerství, taktéž sledovat rozvoj NNO v lokalitě.

Zaměstnání

Za důležité považují sledovat, kolik lidí pracuje načerno a v jakých profesích. V této souvislosti bude důležitá především sezónnost na trhu práce a s ní spojené ekonomické chování domácností. Je třeba ověřit hypotézu, že během léta si domácnosti vydělávají a během zimy se vždy znovu zadlužují. Co se týče práce načerno, bylo by vhodné blíže tuto činnost prozkoumat a snažit se vymýšlet kroky, které by legalizovaly zaměstnanecké poměry jednotlivých pracovníků. Pracovní migrace je velké téma, které se v proběhlém výzkumu nepodařilo blíže zkoumat (hlavně zúčastněným pozorováním).

V zaměření na institucionální zázemí je možné sledovat, s jakou efektivitou Úřad práce provádí zaměstnanecké programy, jak spolupracuje s NNO a také jak je Městský úřad schopen administrovat veřejně prospěšné práce. Na úrovni politiky integrace v oblasti zaměstnanosti bude třeba sledovat jednání partnerů a institucí a jejich výsledky.

Vzdělání

V současnosti je prioritou integrace Romů v Břeclavi sféra vzdělání. V této souvislosti je důležitým tématem de/segregace škol, zejména vyrovnání počtů romských žáků na ZŠ Slovácká a ZŠ Kupkova. Také bude třeba monitorovat počet romských asistentů a jejich pracovní náplň. V posledních letech se podařilo zlepšit školní docházku romských dětí na ZŠ, do budoucna bude také třeba sledovat počty neomluvených hodin romských dětí.

Vzdělanostní trajektorie romských žáků dávají možnost nahlédnout slabiny vzdělávací politiky. Metodou zúčastněného pozorování je možné sledovat hodnotové orientace generačních skupin, právě zde je hodnota vzdělání tvořena. Na příkladu romských žáků středních škol bude možné popsat podmínky, které přispěly k jejich školní úspěšnosti.

Zdraví

Nejdůležitějším tématem ve zdravotní problematice je zneužívání drog, především pervitinu, které se objevuje již u dětí a mládeže, ale také u všech ostatních věkových kategorií. Důležitý vhled do lokální drogové scény mohou poskytnout pracovníci zdejšího K-centra a pan Kolda, bývalý ředitel K-centra.

Ekonomické transfery

Otevřeným tématem, které však nebylo hlouběji rozpracováno, je způsob distribuce příjmů v domácnosti. Ukázalo se, že samotní rodiče mohou pro své děti nastavit způsob přerozdělování příjmů, který je pak nemotivuje pracovat – ať už tím, že jim z výdělku odebírají příliš velkou část, anebo že jim naopak poskytují dostatek peněz.

Bytová situace

Začátkem roku 2008 byl průměrný počet obyvatel romské domácnosti v Břeclavi odhadnut na 5,73 osob/domácnost (GAC 2008b: 3). Tento ukazatel je třeba dlouhodobě sledovat (podporou pro sběr dat mohou být terénní sociální pracovníci a romský policista, bude ale také nutné terénní dotazování v romských domácnostech). Většina argumentů uvedených v této zprávě se totiž zakládá na tom, že počty Romů bydlících v jedné domácnosti se v Břeclavi dlouhodobě zvyšují.

Pro další výzkum je nutné zaměřit se na osudy rodin bydlících v bytových domech, které město prodalo nebo se prodat chystá. To se týká rodin, jež bydlely v domě v Sadech 28. října, který koupil Jaroslav Kučera. Nový majitel některým rodinám poskytl náhradní ubytování, vše ale nyní nasvědčuje tomu, že rodiny se vracejí zpět do obecního bydlení. Další dům, který město plánuje prodat bývalému společníkovi pana Kučery Pavlu Dufkovi, je v ulici Třída 1. máje. Pokud k prodeji dojde, bude třeba popsat trajektorie vystěhovávání a sledovat rodiny, jež v domě bydlely. Podobný osud čeká i bytový dům v Mánesově ulici ve Staré Břeclavi. Všechny prodeje, nabídky náhradního bydlení a případné náhrady za nájemní smlouvy, stejně jako uzavírání hypoték a prodej rodinných domů bývalým obyvatelům těchto bytových domů, by měly být sledovány.

Stejně tak by měla být sledována situace rodin, které si buď samy nebo prostřednictvím pana Kučeru pořídily rodinné domky na hypoteční úvěr. Část z nich jsou rodiny, které se dostaly na holobyty, tam se aktivizovaly a učinily krok směrem ke svému přechodu do střední třídy břeclavských Romů. Sledováním jejich životních trajektorií, hodnot a výchovy bude možné zachytit probíhající sociální změnu.

Dále bude vhodné sledovat situaci rodin bydlících v holobytech v Charvátské Nové Vsi a zaměřit se přitom na důvody, které sem nově příchozí obyvatelé dovedly, a na bariéry, které brání rodinám žijícím zde již dlouhou dobu dostat se k lepšímu bydlení. V budoucnu bude také zajímavé sledovat případné využívání objektu pro sociální bydlení a jednání okolo ekonomické výhodnosti provozování tohoto objektu.

Důležitým tématem pro další výzkum budou výsledky privatizace městských bytů, jež byla zahájena v roce 2008. Některé z bytových domů, kde budou soustředěni nájemci, jež si byt nechtěli odkoupit, by se mohly stát sociálně vyloučenými lokalitami. Současně po privatizaci bude mít město šanci konsolidovat svůj bytový fond a zaměřit se na rekonstrukce budov a budování sociálního bydlení. Důležité jsou také osudy romských rodin, které si v privatizaci byt odkoupily. Poslední výrazné téma související s privatizací se týká romských nájemníků rodinných domů v centru Břeclavi vlastněných městem. Jen čas ukáže, zda město bude nadále uplatňovat demoliční strategii, zda domy i s nájemníky prodá třetím osobám, anebo zda si domky nechá ve svém vlastnictví či dojedná s nájemníky takové podmínky, za kterých by si mohli dovolit domky odkoupit.

Pro další vývoj bytové situace v Břeclavi bude důležitá politická vůle k řešení bytové otázky sociálně vyloučených Romů. Ta v současnosti chybí. Bude třeba sledovat, jak město zapojuje či nezapojuje bytovou otázku do svých integračních aktivit. Nezbyvá než situaci dlouhodobě a systematicky sledovat a pokoušet se přesvědčovat město o tom, že problém je vážný a že by se jím mělo zabývat.

V širším rámci bude důležité sledovat imigraci a emigraci romských rodin v Břeclavi, ověřovat hypotézu o dostředivosti a neproměnlivosti tamní romské populace.

DLOUHODOBÝ MONITORING SITUACE ROMSKÝCH KOMUNIT V ČESKÉ REPUBLICĚ MORAVSKÉ LOKALITY

Závěrečná analytická zpráva

Lokalita Holešov

Zpracovala: Eliška Valouchová

Editor: Štěpán Ripka

Supervize: Irena Kašparová a Kateřina Sidiropulu Janků

Fakulta sociálních studií
Masarykova univerzita
Brno

Prosinec 2008

Stručný popis lokality Holešov

Město Holešov leží na rozhraní dvou etnografických území – Valašska a Hané – a žije v něm 12 100 obyvatel. Město má bohatou historii a nabízí možnosti pro kulturní vyžití i pro sportovní aktivity. Většina zastavěné plochy města se rozpíná mezi kolejemi vlaku a říčkou Rusavou. Město je dopravní sítí dobře propojeno s okolními městy a stává se destinací pro pracovní migranty i studenty z okolních obcí. Holešov se nachází v zemědělské krajině, sídlí v něm velké průmyslové výroby i řada středních a menších firem. Za významné investice je zde považována rekonstrukce zámku a výstavba průmyslové zóny v místě holešovského letiště. Město je zároveň sídlem mikroregionu Holešovsko, který je složen celkem z devatenácti obcí. Holešov se od okolních obcí mikroregionu odlišuje kromě jiného rozsáhlou výstavbou bytových domů, jež tvoří šestinu holešovských domů. Tato výstavba vznikala v různých částech Holešova postupně od první poloviny 20. století, nejrozsáhlejší je však v posledních zhruba třiceti letech. Z administrativního hlediska je Holešov tzv. pověřenou obcí III. stupně, jedná se o správní obvod s rozšířenou působností, který patří do Zlínského kraje.

V sociálně demografických ukazatelích se město výrazně neodlišuje od celorepublikových hodnot. S výstavbou průmyslové zóny v příštích letech je očekáváno vytvoření 12 000 pracovních míst a navýšení počtu obyvatel až o 5 000. Fungování neziskového sektoru ve městě není ustáleno. Část pracovníků neziskového sektoru do Holešova dojíždí z Kroměříže a ze Zlína. Přestože Zlínský kraj je řazen ke krajům méně zatíženým kriminalitou a situace výskytu sociálně patologických jevů je považována za typickou pro malá města, obyvatelé i vedení města vyvíjejí úsilí o udržování veřejného pořádku a bezpečnosti ve městě.

Popis dělnické kolonie ve Školní ulici

V zadání výzkumu byly uvedeny domy č. p. 426–434 ve Školní ulici. Jedná se o devět jednopodlažních řadových domů tvořících starou dělnickou kolonii v nápadně horším technickém stavu než okolní zástavba. Ulice, v níž kolonie stojí, se nachází v blízkosti vlakového i autobusového nádraží, nedaleko od centra Holešova, dostupnost služeb je z tohoto místa dobrá. Přimo ve Školní ulici se nacházejí tři restaurační zařízení, penzion, centrum volného času a škola, do které se vstupuje z Palackého třídy.

Podle informací poskytnutých městským úřadem v září 2008 žije v devíti domech kolonie 108 nahlášených obyvatel ve 48 malometrážních bytech ve vlastnictví města. Pouze 12 bytů je obýváno Romy, žije jich zde 57 nahlášených a max. 10 nenahlášených. V každém z domů žije minimálně jeden ne-Rom, ve třech domech nežijí Romové žádní. Přesto se o Školní ulici mluví jako o veskrze romské oblasti. Zhruba polovina z celkového počtu Romů v Holešově však žije roztroušeně po městě, taktéž většinou v obecních bytech.

V roce 2007 většina obyvatel vyloučené lokality ve Školní dlužila za nájemné, místní poplatky za svoz odpadu, za plyn nebo za elektřinu (Zpráva 2007: 7). Nedá se však říci, že by Školní ulice byla domovem pouze neplatičů. V současnosti v dělnické kolonii žijí ti, co nájem a další poplatky řádně platí, dále ti, co začali poplatky splácet, ale i ti, kterým dluhy nadále rostou.

Charakteristické cihlové jednopodlažní řadové domky dělnické kolonie s malými dvory a šopami se rozkládají po téměř celé západní délce Školní ulice. Na východní délce této ulice stojí jedno- až dvoupodlažní rodinné domy, obývané téměř výhradně majoritou. Domy dělnické kolonie stojící blíže k nádraží působí opravenějším dojmem než chátrající domy v opačné severní části ulice. Na některých zdech těchto domů v obou částech ulice jsou patrné praskliny a většina domů má značně opadanou omítku, dva z nich však působí udržovaným dojmem. Zásahy do omítek a vyvedené trubky prozrazují, že zde byla před nějakým časem nově natažena elektřina a dodatečná plynofikace. Jako střešní krytina jsou použity cementové šablony (eternit) nebo je zde natažena asfaltová lepenka.

Před několika domky v části ulice blíže nádraží je možné pozorovat upravené záhonky a zahrádky. U většiny obydlí však v pohledu do dvorů brání plechová vrata. Některé dvorky jsou vybaveny plastovým zahradním nábytkem, jinde stojí například starý gauč a židle nebo je zde zaparkované auto či kočárky pro děti. Řady domů oddělují dřevěné šopy a bývalé prádelny. Mnohé z těchto přístavků jeví známky značného poškození, například z nich trčí prkna nebo se jim propadla střecha. V některých z nich se doposud skrývají suché záchody. Většině těchto přístavků chybí okapy. Na konci této kolonie se rozprostírá cihlami poházený, zarůstající plácek po dvou již zbořených domech. Především severní část zástavby kontrastuje svým zřejmým špatným stavem s natřenými domy v okolí dělnické kolonie. Za severním koncem Školní ulice se rozprostírá rozsáhlá zástavba vícepodlažních bytových domů starých maximálně deset let.

Foto Holešov 1. Lokalita ve Školní ulici.

Historie lokality

Dělnickou kolonii nechali na konci 19. století vybudovat bratři Jacob a Josef Kohnové pro zaměstnance své továrny na nábytek. V té době stála kolonie na kraji města. V průběhu společensko-politických změn 20. století se kolonie stala majetkem státu a posléze přešla do majetku obce, díky rozšíření okolní zástavby se dnes nachází nedaleko centra města.

V jižní, upravenější části kolonie blíže nádraží bydlely souvisle po mnoho let rodiny, které domy udržovaly. Tito lidé zde buď nadále žijí, nebo zestárli a odstěhovali se. Poté byly byty přiděleny novým obyvatelům, Romům i ne-Romům.⁸³ Severnější část ulice sloužila k přechodnému či krátkodobému ubytování rodin, které zde přebývaly, například dokud si nedostaví vlastní bydlení. V těchto domech se nájemníci střídali velmi často, šlo o byty nižší kvality. Také v této části ulice bydlí Romové i ne-Romové. Dva domy kolonie v nejsevernější části ulice byly v posledních letech zbořeny z důvodu špatného technického stavu. V té době žili v těchto domech pouze Romové. V plánu je zbourat i další domy, a proto údajně město do jejich oprav příliš neinvestuje. V minulosti šlo o byty IV. kategorie, v posledních letech zde byla dokončena kanalizace a lidé si v bytech postavili na vlastní náklady koupelny a toalety. Nadále si však lidé stěžují, že v zimním období je obtížné byty vytopit a při zdech se drží plísň.

Mezi obyvateli dělnické kolonie se vyprávějí příběhy o tom, jak tyto domy sloužily za války jako útočiště pro Němce a že praskliny ve zdech pocházejí z doby, kdy touto ulicí projížděly tanky. Domy se údajně měly již několikrát v minulosti bourat, a to v 50. a v 70. letech. Mnozí současní obyvatelé kolonie, ale i jiní holešovští vyjadřují nespokojenost se stavem domů. Vnímají Školní ulici jako „ostudu Holešova“. Jiní mluví o tom, že existoval nápad vybudovat z kolonie „skanzen“ (pravděpodobně se totiž jedná o urbanisticky

⁸³ Pokud se v textu mluví o Romech, pak jde o osoby, které se za Romy samy prohlásily nebo je tak označily osoby v místní infrastruktuře, případně je za Romy považují jiní lidé (srovnej Berger, Luckmann 1999).

hodnotnou památku). Zároveň mezi obyvateli kolonie i ostatními kolují zprávy, že by se pro obyvatele kolonie měl postavit jiný dům ve vzdálenější části Holešova, například v prostorách bývalé drůbežárny za městem.

Další část obyvatel Holešova je zase přesvědčena, že Romům bude zadarmo postaven dům v jiné části města, což považují za nespravedlnost. Dělnická kolonie má pověst „ulice, kde žijí Cikáni, neplatiči, alkoholici, blázni a další sociální případy“.

Obyvatelé vyloučené lokality

Složení obyvatel dělnické kolonie je značně heterogenní. Kromě početných romských rodin zde žijí také ne-Romové. Jedná se převážně o starší páry a o osaměle žijící osoby. Poměr současného počtu Romů a ne-Romů žijících v dělnické kolonii se z pohledu odhadů může jevit jako vyrovnaný, přesto zde byl během dne zaznamenán výrazně převažující počet Romů. Romové – malí i velcí – žijící v jiných částech Holešova sem přicházejí a přijíždějí navštěvovat své příbuzné, děti si na dvorky chodí hrát. Naopak část ne-Romů tráví dny v restauračních zařízeních v okolí ulice nebo převážně uvnitř bytů – nejsou tedy patrní ve stejné míře jako jejich romští sousedé. Obyvatelstvo dělnické kolonie se v posledních letech často obměňuje.

V dělnické kolonii i v celém Holešově dnes žijí dva rody Romů – rod Holubů⁸⁴ a olašský rod Hrochů.⁸⁵ První rodina Hrochů byla poslána do Holešova na počátku 70. let 20. století ze Slovenska v rámci procesu řízené migrace (jednalo se o „rozptylování“ a „rozředování“ seskupených Romů na Slovensku). Rodina Hrochů bydlela v Holešově v místě, kterému se říká Novosady. Tam se stará zástavba bourala, proto se dostali do dělnické kolonie ve Školní ulici – do udržovanější části blíže k nádraží.

Druhý rod Holubů přišel do Holešova v 80. letech také ze Slovenska. Podle informací osob veřejné správy se jednalo o spíše negramotnou a zdatně sociálně potřebnější rodinu, než byl o desetiletí dříve příchozí rod Hrochů. Tato druhá rodina si koupila v Holešově dům v místě zvaném Na Holajce. V jeho místě byla naplánována výstavba nových domů, takže město dům vykoupilo za nevelký poplatek a rodina získala obecní byt první kategorie na Novosadech. V místě tohoto obecního bytu však byla také naplánována nová výstavba, takže i tyto domy byly zbourány. Když jej rodina opouštěla, byl byt značně poškozený. Rodině byly nabídnuty jiné obecní byty. Tím se tato rodina dostala do dělnické kolonie ve Školní ulici, kde

⁸⁴ Jména jsou změněna.

⁸⁵ Tyto dvě rodiny se v Holešově postupně rozrostly prostřednictvím sňatků a přírůstků dalších generací. Mimo příbuzné těchto dvou rodů se v Holešově podle výpovědi informovaných osob jiní Romové nevyskytují.

se v té době nacházely jedny z posledních volných obecních bytů. V době, kdy se tam tato rodina přestěhovala, se již jednalo o obecní byty nižší kategorie.

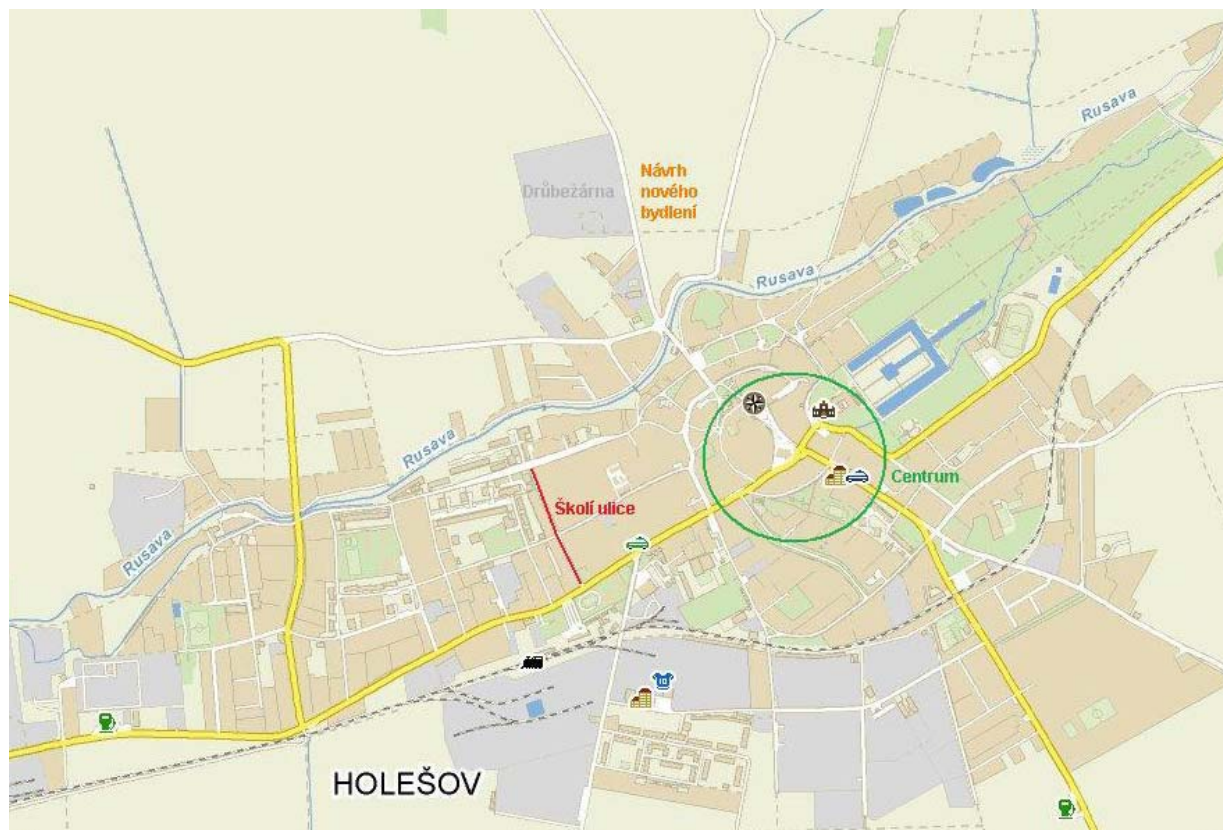
„Sanace a revitalizace stávajícího sociálního ghetta ve Školní ulici“ je jedním z dílčích bodů „Strategie rozvoje města Holešova na roky 2008–2013“, kterou vytvořilo a schválilo město (Holešovsko 2008). O budoucnosti Školní ulice jednal v roce 2007 starosta PaedDr. Zdeněk Janalík (ODS) s ministryní Džamilou Stehlíkovou, která má vypomoci s řešením financování přestavby ulice a výstavby nového bydlení pro ty obyvatele kolonie, pro něž se nenajde místo v jiných obecních bytech.

Přestože v posledních letech docházelo ke konfliktním situacím mezi majoritou a místními Romy, nelze jednoznačně říci, že by obyvatelé Holešova obecně spojovali problémy ve městě s Romy. Jak je patrné ze zápisů diskusí občanů se starostou, obyvatelé Holešova za problematická místa považují různá veřejná prostranství v Holešově, nikoli pouze Školní ulici, v níž se vyloučená lokalita nachází (Diskuse 2008). Přestože je dělnická kolonie označována jako „ghetto“, lidé se této ulici nevyhýbají. Ulici běžně používají motoristé a chodci, lidé venčící psy a lidé vozící děti v kočárcích.

Vyskytují se zde deprivace v základních demografických ukazatelích. Mezi holešovskými Romy je značný počet osob s nízkým dosaženým vzděláním (zvláštní škola). Vyskytují se zde i osoby ngramotné, tzv. funkční gramotnost dalších osob je také nízká. Zdravotní stav romských dětí je hodnocen jako výrazně horší než u ostatních dětí. Část Romů různých věkových kategorií pobírá invalidní důchod. Jen velmi malý počet osob v produktivním věku je dlouhodobě zapojen do legálního trhu práce, obvykle pobírají dávky hmotné nouze. Žijí zde dospělé osoby, které nikdy v životě nepracovaly. Dále zde žije okolo deseti ne-Romů, u nichž nebyly zaznamenány znaky sociálního vyloučení kromě bydlení ve vyloučené lokalitě.

Mezi holešovskými Romy nejsou (až na malou výjimku) rozšířeny tvrdé drogy. Mezi ne-romskými sociálně vyloučenými osobami je rozšířeno zneužívání alkoholu. Z různých úhlů pohledu může být bydlení v lokalitě dělnické kolonie vnímáno jako příčina nebo naopak důsledek sociálního vyloučení, případně jako obojí současně. V Holešově se mluví o demolici této lokality. Odstranění domů dělnické kolonie by mohlo být spojeno s odstraněním některých znaků sociálního vyloučení, vybudování nového bydlení však může také přinést mnoho nových problémů. (Nejen) jejich částečnému rozkrývání bude věnována následující studie.

Obrázek Holešov 1. Holešov.

Zdroj: www.mapy.cz

Část A – Sledování kvantitativních ukazatelů

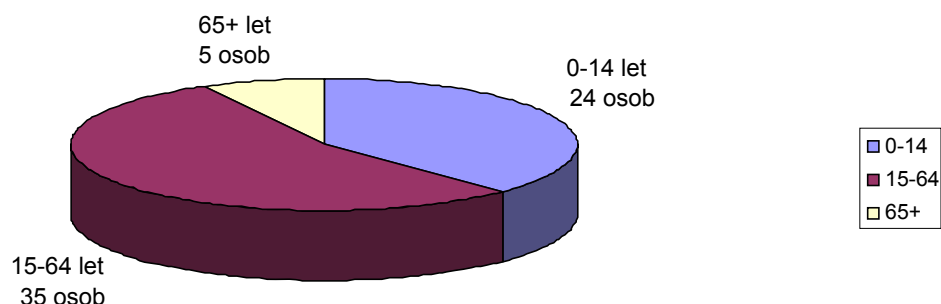
Odhad počtu Romů ve zkoumané sociálně vyloučené lokalitě Holešov

Romská populace zkoumaných lokalit byla výzkumníci odhadnuta na 64 osob. V následujícím grafu je uveden odhad počtu Romů v lokalitách v jednotlivých věkových skupinách, které odpovídají věku předškolnímu a školnímu (0–14 let), věku aktivní populace (15–64 let) a věku důchodovému (65 let a více). Výzkumnice mohla učinit tento odhad díky nízkému počtu Romů v Holešově, uvedené počty pak konzultovala s MÚ Holešov a terénně ověřovala.

Graf Holešov 1.

**Lokalita Holešov: odhad počtu Romů v jednotlivých věkových skupinách.
Celkový počet Romů 64**

Zdroj: Kvalifikovaný odhad výzkumnice (2008)

Upozornění: zkoumaná lokalita není totožná s územně-správním celkem města Holešov (viz Stručný popis lokality).

Schopnost lokálních partnerů udržitelně se rozvíjet

První dvě setkání lokálního partnerství (LP) města Holešov proběhla spíše neformálním způsobem pod vedením pracovníka Agentury pro sociální začleňování Martina Navrátila. Na jednání byla pozvána celá řada subjektů, které v lokalitě působí, většina z nich se posléze stala členy LP.

V září 2008 převzala agendu konzultanta LP Kateřina Michalíková, bylo podepsáno memorandum o spolupráci a byl jmenován asistent LP. Schůzek LP se i nadále účastní široký okruh osob a institucí (např. na jednání 19. 9. 2008 bylo přítomno 12 účastníků a 7 hostů). V rámci LP také vznikly dvě pracovní skupiny: **pracovní skupina „pro bydlení“** a **pracovní skupina „pro vzdělávání a sociální služby“**.

Prvním projektem, který je v rámci LP připravován, je řešení bytové situace obyvatel Školní ulice. Co se týče udržitelného rozvoje, projekt byl navržen dříve, než zde začala působit Agentura, nyní je zahrnut do její činnosti a připomínkován lokálními partnery, ale o jeho přípravu a provádění se nadále velmi aktivně stará MÚ a Oblastní charita Holešov.

Další účastníci lokálního partnerství v průběhu podzimu 2008 připravovali různé projekty zaměřené na sociálně vyloučené a Romy. Některé z těchto projektů jsou uvedeny výše, další jsou ve stadiu příprav. Jedná se například o projekt podpory vzdělávání dětí v předškolním věku a jejich rodičů, o volnočasový klub nebo o dopravní výchovu.

Byly pozorovány konflikty mezi členy LP, jeden z hostů setkání organizoval petice Romů a stížnosti k vládě ČR proti chování MÚ, konkrétně se jednalo o problém hrazení odvozu odpadků ze Školní ulice. Případ byl medializován a vyvolal mezi pracovníky MÚ negativní ohlasy, na druhou stranu přispěl k otevření diskuse o financování odvozů odpadu (viz např. Holešovští Romové).

Projekty podpory, integrace a boje proti sociálnímu vyloučení Romů

V následující tabulce jsou uspořádány projekty podpory, integrace a boje proti sociálnímu vyloučení Romů, které jsou od roku 2008 realizovány na území města Holešov. První program začal v září 2008, další dva v říjnu. Dotace odpovídají celkové částce určené na projekt, nekryjí se s kalendářním rokem.

Tabulka Holešov 1.

Oblast působení	Název projektu	Výše dotace	Cílová skupina	Zadavatel (název instituce)	Řešitel (název instituce)	Velmi stručný popis
bydlení, zaměstnanost, zdraví/prevence	„Pomoz si sám“ – sociální rehabilitace	579.313,- Kč 10/08	osoby ohrožené soc. vyloučením, romská komunita	Agentura pro sociální začleňování – Lokální partnerství	Technické služby Holešov, s.r.o.	demolice nevyhovujícího domu, asanace, deratizace a úklid Školní ulice, prevent. očkování, osvěta, hygiena, zdravý životní styl
sociální integrace	Terénní programy Charity Holešov	391.590,- Kč 10/08	romská komunita, osoby ohrožené sociálním vyloučením	Agentura pro sociální začleňování – Lokální partnerství	Charita Holešov	terénní soc. práce, rozšíření soc. služeb, pomoc při začleňování

Celkové dotace na projekty, které začaly v roce 2008, činily 970 903,- Kč.⁸⁶

Srovnání míry dlouhodobé nezaměstnanosti

Ve zkoumané lokalitě žilo v roce 2008 podle odhadu⁸⁷ 35 Romů v aktivním věku (15–64 let).

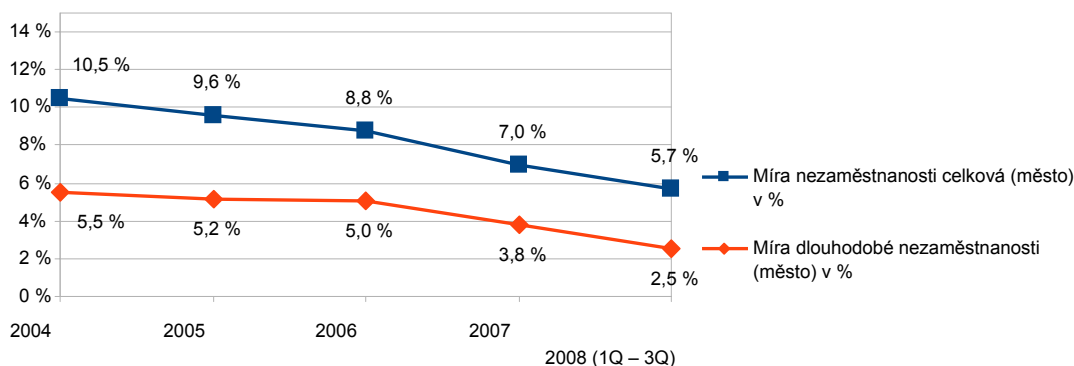
V následujícím grafu je zobrazena míra nezaměstnanosti a míra dlouhodobé nezaměstnanosti (poměr dlouhodobě nezaměstnaných a dosažitelné aktivní populace) v rámci města Holešov.

⁸⁶ Zdroj: Sociální odbor MÚ Holešov.

⁸⁷ Viz oddíl „Odhad počtu Romů ve zkoumaných lokalitách“.

Graf Holešov 2.

**Holešov (město): Srovnání celkové míry nezaměstnanosti
a míry dlouhodobé nezaměstnanosti (2004 – 3Q 2008)**
Zdroj: ÚP Holešov

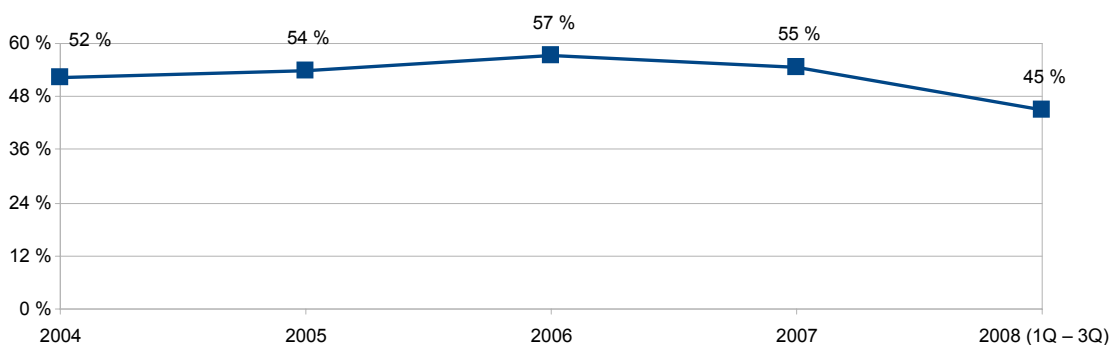
U celkové míry nezaměstnanosti je možné pozorovat od roku 2004 trvalý pokles, stejně je tomu u míry dlouhodobé nezaměstnanosti.

V následujícím grafu je zobrazen poměr dlouhodobě nezaměstnaných (nad 6 měsíců) v evidenci uchazečů o zaměstnání k celkovému počtu uchazečů o zaměstnání v evidenci ÚP.

Graf Holešov 3.

**Holešov (město): Podíl dlouhodobě nezaměstnaných uchazečů
z celkového počtu uchazečů o zaměstnání.**

Zdroj: ÚP Holešov

U podílu dlouhodobě nezaměstnaných není možné sledovat trend. Mezi lety 2004 a 2006 dlouhodobá nezaměstnanost mírně stoupala. Pro rok 2008 je sice patrné snížení, je však třeba připomenout, že statistika za první tři kvartály roku 2008 je oproti datům za celý rok vychýlena o absolventy, kteří se v září evidují jako uchazeči o zaměstnání, ale podstatná část z nich záhy nové zaměstnání nalezne. Proto bude poměr dlouhodobě nezaměstnaných za celý rok 2008 mírně vyšší, než je údaj uvedený v grafu, není tedy jasné, zda v roce 2008 dojde

k reálnému poklesu podílu dlouhodobě nezaměstnaných v rámci uchazečů o zaměstnání v evidenci Úřadu práce.

Strategie životní obživy

Většina práceschopných obyvatel zkoumané lokality **nemá trvalé zaměstnání**. Několik holešovských Romů má **firmu na stavební, demoliční a výkopové práce**, které provádějí v Olomouci a v Praze, přímo v Holešově místní Romové ve stavebnictví nepracují. Olašští Romové mají v naprosté většině **invalidní důchod**.

Objevuje se zde **sběr kovů**, například měděných kabelů. Ve dvou rodinách ve Školní se vyskytují **pravidelné krádeže**. Dalším zdrojem obživy jsou **příležitostné nabídky místních ne-Romů na výpomoc při stavebních pracích**.

Je zde dobrá odezva na využívání nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti, například v roce 2008 se sedm zdejších Romů účastnilo **veřejně prospěšných prací**.⁸⁸

Postoj k hodnotám vzdělání

Ve zkoumané lokalitě žilo v roce 2008 podle odhadu⁸⁹ 24 Romů v předškolním či školním věku (0–14 let).

Mezi některými romskými matkami byl o předškolní vzdělávání zájem, při pozdějším podání přihlášky však pro ně nezbylo místo. Problém malé kapacity zdejších mateřských škol souvisí i s problematikou zaměstnanosti, protože pro matky, kterým se nepodaří umístit své dítě do MŠ, je téměř nemožné najít časově vhodné zaměstnání.

Romské děti navštěvují místní ZŠ, olašské děti pak především školu speciální, přičemž volba speciální školy je často dobrovolná ze strany rodičů a nesouvisí s intelektuálními či jinými potřebami dítěte. (Blíže viz kapitola „Mechanismy sociálního vyloučení na příkladu vzdělání“.) Učitelky ZŠ, na kterou místní romské děti docházejí, poukazují na **špatnou školní docházku dětí** a na to, že rodiče nepřikládají vzdělávání dětí potřebnou váhu. Rodiče často delegují na učitele zodpovědnost za vzdělávání vlastních dětí. Přitom podle učitelů často rodiče dětem tolerují záškoláctví a píšou jim nepravděpodobné omluvenky. Podle učitelek se **pouze jedna zdejší romská rodina zajímá o vzdělání svých dětí**.

⁸⁸ Pro více informací o strategiích obživy, zaměstnanosti a využívaných nástrojích APZ viz oddíl „Zaměstnanost obyvatel lokality a Romů v Holešově“.

⁸⁹ Viz oddíl „Odhad počtu Romů ve zkoumaných lokalitách“.

Sociální pracovníci působící ve Školní ulici se pokoušejí motivovat Romy, aby alespoň někteří žáci začali navštěvovat odborné učiliště na rohu Školní ulice a Palackého třídy. V současnosti **jeden žák studuje na střední nábytkářské škole v sousední Bystřici pod Hostýnem, další dva navštěvují odborné učiliště v Holešově. Jeden absolvent pokračovat ve vzdělávání odmítl.**

Ve městě působí Střední policejní škola, na které studuje několik romských žáků, žádný z nich ale z Holešova nepochází.

Průměrná míra a charakter zadluženosti jednotlivých domácností

Potíže se zadlužeností jsou podle pracovníků MÚ závažným problémem mnoha rodin ve Školní ulici i v Holešově, problém se netýká jen romských obyvatel. Za poslední rok došlo k jedné exekuci u ne-romské rodiny s nezletilým dítětem. Sociálně vyloučení se potýkají s dluhy za nájemné, za elektřinu, za plyn, za poplatky za odvoz odpadků. Do dalších dluhů se sociálně vyloučené rodiny dostávají kvůli půjčkám typu HomeCredit nebo při neplacení paušálu za levně zakoupený telefon. Problémy se zadlužením rodiny často řeší dalšími půjčkami a tím se dostávají do dluhové pasti.

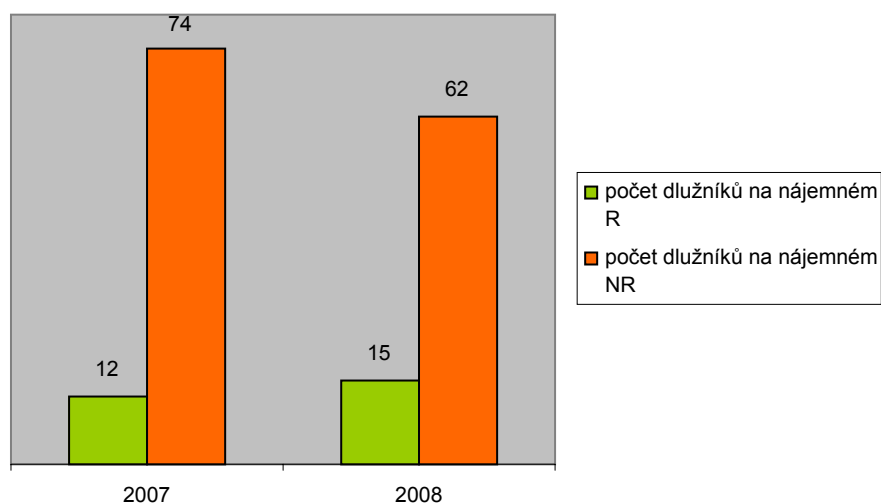
V rámci této kategorie byly zjišťovány dluhy za nájemné a služby v městských bytech. Komplexní zmapování či pouze odhad míry zadluženosti romských domácností by si vyžadovaly samostatný terénní výzkum v domácnostech sociálně vyloučených, od jednotlivých institucí (ať už se jedná o instituce veřejné správy nebo instituce soukromé) většinou není možné tato data získat. Pro odhad míry zadluženosti domácností v bytech v majetku města byl osloven bytový odbor MÚ Holešov.

Z celkových 368 bytů ve vlastnictví města Holešov v roce 2007 dlužilo za nájemné 86 bytů, za služby 54 bytů. V roce 2008 se počet dlužníků za nájemné snížil na 77 a za služby na 50 bytů. **Počet zadlužených romských domácností se však zvyšoval.**

Z následujícího grafu je patrné, že romští nájemníci tvoří menší část z celkového počtu dlužníků (14 % v roce 2007 a 24 % v roce 2008). Vzhledem k tomu, že Romové obývají pouze dvacetinu bytového fondu města (5,1 % v roce 2007), je však počet zadlužených domácností vysoký.

Graf Holešov 4.

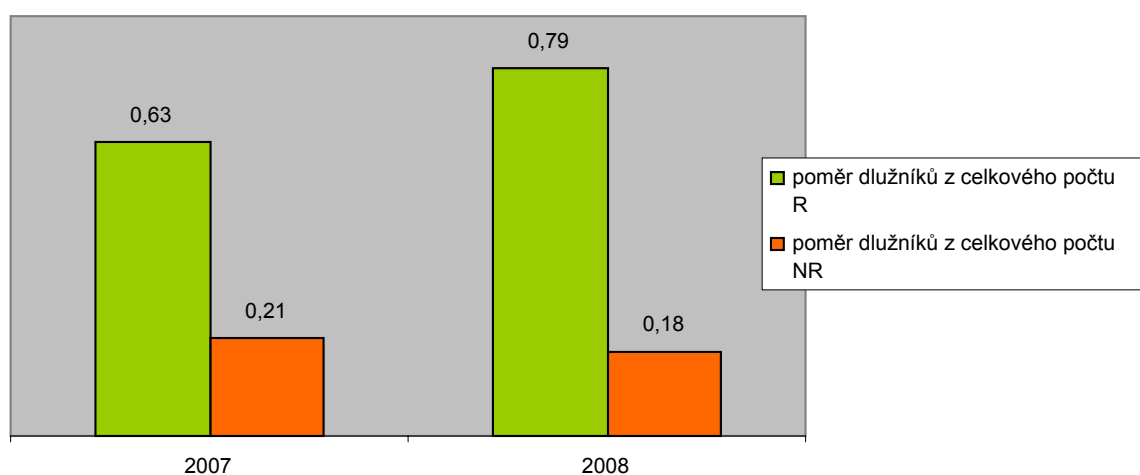
Holešov: Počet dlužníků na nájmeném: Romové a ne-Romové
Zdroj: Odhad MÚ Holešov, říjen 2008

Z celkového počtu romských domácností jich bylo v roce 2007 63 % zadlužených za nájmenné, v roce 2008 již 79 % (vzhledem k celkově nízkému počtu domácností bylo reálné navýšení počtu dlužníků o tři domácnosti). Oproti tomu poměr zadlužených ne-Romů k celkovému počtu bytů obývaných ne-Romy byl v roce 2007 0,21 a v roce 2008 0,18. Tyto hodnoty jsou uspořádány v následujícím grafu.

Graf Holešov 5.

Holešov: Poměr dlužníků z celkového počtu domácností
(romských a ne-romských)
Zdroj: Odhad MÚ Holešov, říjen 2008

Za sledované období se v romských domácnostech také zvýšil průměrný dluh za nájmenné, zatímco v domácnostech ne-romských zůstal průměrný dluh stejný. Celkově je ale

průměrná výše dluhů Romů a ne-Romů v Holešově téměř vyrovnaná, Romové však dluží častěji.

Tabulka Holešov 2.

Průměrný dluh na nájemném a službách / domácnost	2007	2008
Romové	3559 Kč	4542 Kč
Ne-Romové	3986 Kč	3929 Kč

Bytový odbor města Holešov nenavyšuje nájemníkům dluhy o penále z prodlení.

Část B – Výzkum životních trajektorií sociálně vyloučených obyvatel

Zaměstnanost

Zaměstnanost obyvatel lokality a Romů v Holešově

Většina práceschopných Romů v Holešově nemá trvalé zaměstnání. Výjimku tvoří tři muži, kteří dlouhodobě pracují ve stavebnictví v Praze, v Otrokovicích a v Olomouci⁹⁰.

Jedna romská žena je dlouhodobě zaměstnána v továrně Sfinx-Nestlé, další romská žena zde pracovala jen krátce.

Paní Hlavičková: V tom Sfinxu pracuje už dlouho jedna Romka, ta má ale velmi špatné zdraví a pořád pracuje. Pak tam pracovala ještě jedna, ale ta si to pokazila sama. Dělal čtrnáct dní, pak si vzala paragraf a pak šla na nemocenskou, a to víte, oni potom musí hledat náhradu, tak jí potom smlouvu neprodloužili. Ona se i vmlouvala na rasismus, ale ta druhá mi řekla, že to tak nebylo, že jí naopak pomáhali. Ale aspoň ta druhá tam drží reputaci, dokud jí to zdraví dovolí.⁹¹

V lokalitě je přibližně 20 nezaměstnaných osob – Romů i ne-Romů. **Olašští Romové v produktivním věku mají většinou invalidní důchod, jeden vdovec se stará o dítě.**

Dále pracují muži z jiných rodin občasně načerno při stavebních a výkopových pracích. Přímo v Holešově ale místní Romové většinou nepracují – za prací sem během sledovaného období dojížděli Romové odjinud, takže místní ne-Romové mají pocit, že ostatní Romové pracují, ale holešovští ne.

Pan Hořák: Tady za rohem pár Cikánů pracovalo, ale to nebyli místní. Ty si dovezla firma, asi z Přerova. Ale z místních jsem nikoho neviděl pracovat, jenom tam jeden...⁹²

Pro ženy z lokality je překážkou pro získání zaměstnání nedostatečný počet míst v mateřské škole – dvě Romky z lokality by pracovaly, pokud by se jim podařilo umístit děti do mateřské školy.

Julie Holubová: Však jsem taky pracovala, ale teď jsem na mateřské. Ale na podzim dám děti do školky a půjdu pracovat.⁹³

Některé Romky projevily zájem o práci večer – když dají děti spát.⁹⁴

⁹⁰ Jeden z nich pracuje na živnostenský list, u ostatních nebyla forma výkonu práce zjištěna, ale internetový portál Atila registruje 5 holešovských Romů jako fyzické osoby v oblasti demoličních a přípravných prací (Internetový portál Atila).

⁹¹ Terénní poznámky 21. 7. 2008.

⁹² Terénní poznámky 27. 4. 2008.

⁹³ Terénní poznámky 18. 7. 2008.

⁹⁴ Informace od Společnosti dobré vůle ARGO Zlín.

Alternativní zdroje obživy

Objevuje se zde sběr kovů, například měděných kabelů. Ty nosí muži ze staveb a jiných míst, častou praxí je, že ženy odpoledne přímo v lokalitě zbavují kabely obalu (nožem, ne opalováním) a vozí je do sběrných surovin.

Alžběta Holubová: Už máme navařino, tak tu takhle pracujeme. To je měď (ukazuje na kov uvnitř kabelu), za tu dostaneme 950 korun za deset kilo. Chlapi to přinesli z práce, ze stavby, že by se to vyhodilo, a to je přece škoda.⁹⁵

Ve dvou rodinách ve Školní se vyskytují pravidelné krádeže, časté jsou drobné krádeže, například cigaret nebo laskomin v obchodě.

Paní Hroudová: Jdu okolo diskontu a koukám, jak ty ženské tahají ty čokolády zpod těch sukní. Oni se jich asi ty prodavačky bojí, že nic neřeknou...⁹⁶

Alžběta Holubová: Víte, nás bylo doma dvanáct dětí a peníze jsme neměli, nemohli jsme si sami nic v obchodě koupit. Tak jsme třeba ukradli čokoládu v obchodě, protože jsme na ni měli chuť. A chytili mě. Na policii mě strašili, že půjdu do děcáku. Než aby mi vysvětlili, že se to nedělá. Děcka jdou, mají chuť a něco ukradnou. Oni tomu nerozumí, že se to nesmí. A ne že pak doma nedostanou (vynadáno). Já jsem se jednou pohádala s manželem a pak jsem ukradla cigarety v obchodě. A chytili mě. A já jim říkám, vždyť to jsou jenom cigarety, jiní třeba vykradou banku...⁹⁷

Dalším zdrojem obživy jsou příležitostné nabídky místních ne-Romů na výpomoc při stavebních pracích.

Pan Hokynář: Cikáni nepracují. Oni mají ty důchody. Nebo někdy dělají ty brigády. Když někdo něco potřebuje, s něčím pomoci, tak jim řekne.⁹⁸

Veřejně prospěšné práce

Město Holešov zavedlo v květnu 2008 veřejně prospěšné práce při údržbě zeleně a veřejných prostranství města a v některých příspěvkových organizacích města (např. základní škola). Z 20 oslovených lidí se do programu VPP zapojilo 17 lidí, z toho 3 z nich program ukončili předčasně (všichni tři byli etničtí Češi a někteří z nich měli problémy s alkoholem, takže s nimi zaměstnavatel musel přerušit pracovní vztah). **V rámci VPP tedy dlouhodobě působilo 7 Romů a 7 ne-Romů.**

Paní Hrubá: Do veřejně prospěšných prací jsme nikoho nenutili. Ti, co pracují, se přihlásili sami. Ale z Olachů nepracuje nikdo. Oni spíš čekali, až je někdo začne nutit. Nebo měli zájem o takové práce, které jim nemůžeme poskytnout. Třeba jeden chtěl jezdit se zmrzlinou, ale nemá řidičák.⁹⁹

⁹⁵ Terénní poznámky 24. 7. 2008.

⁹⁶ Terénní poznámky 30. 7. 2008.

⁹⁷ Terénní poznámky 8. 5. 2008.

⁹⁸ Terénní poznámky 6. 9. 2008.

⁹⁹ Terénní poznámky 26. 6. 2008.

Kvůli zřízení veřejně prospěšných prací v Holešově osoby veřejné správy kontaktovaly dva romské předáky – jednoho zástupce Olachů a jednoho zástupce druhého rodu Romů. Spolupráci s těmito předáky hodnotí jako dobrou, i když také nastaly problematické situace. Osoby místní správy pozorovaly boje o pozice a o vliv uvnitř romské komunity a současně vyjasňování vzájemné spolupráce mezi Romy a zaměstnanci veřejné správy. Zavádění veřejně prospěšných prací bylo v tomto zpočátku problematické, ale situace se postupně urovnala.

Paní Hašlerková: Ze začátku to bylo těžké. Všichni jsou na tom zhruba stejně, ale jak dáte jednomu větší moc, hned začne srážet ostatní a vyvyšovat se. Začne si budovat pozici, ale z ničeho. Domlouváme se se dvěma předáky a oni to potom mají vyřídit ostatním. Stalo se, že jeden z těch dvou přišel k těm druhým Romům dřív a vykládal jim věci proti němu. Pak jsme to museli urovnávat.¹⁰⁰

Olašští Romové se do VPP nepřihlásili, protože podle jejich slov by pro ně bylo ponižující uklízet veřejné prostranství, to radši budou pracovat v továrně.

Josef Hroch: My jsme Olaši. Olaši vždycky obchodovali s koňmi a nikdy nepracovali.¹⁰¹

Většina pracovníků je rozeznatelná výrazným oblečením, v centru města jsou vidět při práci celý den, a to i v deštivém počasí. Romským pracovníkům příležitostně vypomáhají i další příbuzní, kteří do programu VPP nejsou zapojeni.

Romové pracující na VPP si práci vesměs pochvalují, často jsou pyšní na to, že pracují.

Alžběta Holubová mi povídá, že je unavená, protože celý týden pracovala venku, upravovala chodníky, natírala lavičky a zametala.

Magdalena Holubová: A víte co? Ti odvedle (ukazuje směrem k jinému domu ve Školní ulici) se jeden den úplně opili že nemohli ani pracovat a potom druhý den nepřišli. To byli lidi od vás (myslí ne-Romy). To my bychom si nemohli dovolit, hned by nás vyhodil. A pak že Cikáni nepracují. Však šéf řekl, že ty opilce asi vyhodí. Já pracuju pečlivě, že mi dokonce řekl, že to tak pečlivě nemusím dělat.¹⁰²

Mnoho obyvatel Holešova si myslí, že Romové na VPP pracují, protože mají práci podmíněno vydáváním dávek státní sociální podpory.

Pan Hubáček: Někdo vymyslel, že musej pracovat, jinak nedostanou dávky.¹⁰³

¹⁰⁰ Terénní poznámky 26. 6. 2008.

¹⁰¹ Terénní poznámky 24. 7. 2008.

¹⁰² Terénní poznámky 23. 5. 2008.

¹⁰³ Terénní poznámky 29. 5. 2008.

Tato domněnka je mylná. Proto si zaměstnaní Romové vymínili, že v článku místního tisku, jenž o VPP informuje a ve kterém se objeví i jejich fotografie, bude titulek **„Pracujeme, protože chceme, ne proto, že musíme“**.

MÚ je s pracovním nasazením zaměstnanců velice spokojen, objevuje se zde však problém v kontinuitě zaměstnání – dotace na VPP poskytoval ÚP pouze od května do konce září 2008. Proto se MÚ ve spolupráci s Agenturou snažil najít jiné zdroje financování. Uvažovalo se také o spojení VPP pro město s oddlužovací kampaní, ÚP chce také účastníky VPP přesvědčit, aby po skončení přešli na rekvalifikační kurs. **Zástupce ÚP je ale k rekvalifikacím sedmi Romů, kteří se VPP účastnili, skeptický. Odhaduje, že na rekvalifikaci by nastoupili 2–3 z nich.**

Podle posledních informací se podařilo projekt VPP prodloužit až do konce roku 2008, financován je stále ÚP.

Aktivní politika zaměstnanosti (APZ) a výhledy na trhu práce

Ostatní nástroje APZ zde nejsou vzhledem k obyvatelům lokality používány. **ÚP vyjednává o zaměstnávání Romů s potenciálními zaměstnavateli, hlavním problémem je ale vždy nízká kvalifikace.** U jednoho zaměstnavatele se vyskytla situace, kdy na ÚP inzerovali volná místa, ale uchazečům z řad Romů zaměstnavatel tvrdil, že místa jsou již obsazena.¹⁰⁴

Pracovnice ÚP: Rasismus tu opravdu byl, na volná místa Romy nechtěli, ale pak se domluvily ty veřejně prospěšné práce a najednou to šlo.¹⁰⁵

ÚP také přímo oslovuje potenciální zaměstnavatele se žádostí o umístění uchazeče o zaměstnání. Pokud je uchazečem nekvalifikovaný Rom, pracovník ÚP to při telefonickém rozhovoru se zaměstnavatelem uvádí, aby klienta ochránil před situací, kdy by šel žádat o práci, ale nebyl by přijat, protože je Rom. Pracovník ÚP také informuje zaměstnavatele o tom, že uchazeč bude možná zpočátku vyžadovat větší podporu, protože byl dlouhodobě nezaměstnaný.

V budoucnosti by se měla v Holešově stavět nová průmyslová zóna, která nabídne 1500 pracovních míst, bude se ale jednat téměř výhradně o vysoce kvalifikovaná zaměstnání.

Při sanaci dvou domů v lokalitě byli krátkodobě zaměstnání Romové, byla jim přislíbena účast i na sanaci dalšího domu. **Výhledově by se obyvatelé lokality mohli podílet**

¹⁰⁴ Informace od pracovnice ÚP.

¹⁰⁵ Terénní poznámky 19. 9. 2008.

na výstavbě nových sociálních bytů, ke konci roku 2008 se začala rýsovat **konkrétní podoba projektu** výstavby bytových domů, na kterém spolupracuje MÚ Holešov a Oblastní charita Holešov. Projektový záměr je intenzivně vyjednáván v rámci lokálního partnerství.

Vzdělání

Většina sociálně vyloučených obyvatel lokality dosahuje nižšího vzdělání. Mnoho romských obyvatel dělnické kolonie chodilo do zvláštní školy, pouze minimální počet Romů pokračoval na odborném učilišti. Vyskytuje se zde i několik Romů, kteří jsou téměř negramotní.

Paní učitelka Hrnková: Zjistili jsme například, že jedna maminka je úplně negramotná. Paní ředitelka jí přečetla před svědky dopis, protože by si ho sama nepřečetla. Potom se podepsala třemi tiskacími písmeny. Mamince bylo okolo třiceti. Vychodila zvláštní školu, ale co tam celou dobu dělala? To tam jen tak seděla a nenaučila se nic?¹⁰⁶

Josef Hroch: Víte ale, co je za problém? Ti staří lidé u nás špatně čtou nebo tomu ani nerozumí a pak to neumí zformulovat.¹⁰⁷

Naopak sociálně vyloučení ne-Romové se častěji vyučili.

Paní Hastrošová: Víte, já mám dva výuční listy, a to je něco.¹⁰⁸

Předškolní vzdělávání

Jen minimum romských dětí navštěvuje v Holešově mateřskou školu. Mezi některými romskými matkami byl o předškolní vzdělávání zájem, při pozdějším podání přihlášky však pro ně nezbylo místo. Vyskytl se zde i problém se zpožděnou úhradou poplatků spojených s pobytem dítěte v MŠ, ale díky návštěvě sociální pracovníce v rodině se situace zlepšila.

Základní školství

Téměř všechny holešovské romské děti navštěvují dvě základní školy. Na „běžnou“ základní školu chodí 12 romských dětí, základní školu praktickou (dříve „zvláštní“) navštěvuje 15 dětí.

Na „běžné“ základní škole působí již dva roky asistentka pedagoga, která romským dětem vypomáhá s učivem během výuky a poskytuje doučování v odpoledních hodinách. Romští žáci navštěvují doučování pravidelně, pouze v pátek se objevuje nižší účast.

Paní učitelka Hráčková: Největší absence bývá v pátek. Já hned potom už tuším, že se třeba ve Školní ulici něco děje – třeba narozeniny, ale nejčastěji to bývají ty pátky.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Terénní poznámky 19. 5. 2008.

¹⁰⁷ Terénní poznámky 29. 5. 2008.

¹⁰⁸ Terénní poznámky 26. 6. 2008.

Doučování připraví žáky na další školní den, což vyučujícím usnadňuje práci s dětmi ve škole. Zároveň však učitelé upozorňují na problém, který z takové formy doučování plyne: děti si nezvyknou připravovat se samostatně doma.

Paní učitelka Heřmánková: Udělají si zde všechny úkoly a nějakou přípravu na další vyučování, podle potřeby. Doma už nic neudělají. Mají-li přinést něco kvůli škole, nepřinesou, i když to je třeba větvička šejřku.¹¹⁰

Nehledě na to, jakou váhu romští rodiče vzdělání přikládají, delegují na učitele veškerou zodpovědnost za vzdělávání vlastních dětí. Romští rodiče vnímají učitelky jako odbornice na vzdělání a na jejich děti, a proto jsou přesvědčeni, že učitelky dětem „musí“ rozumět. Proto je i případný neúspěch romských dětí rodiči často vnímán jako neúspěch vyučujících. Podle učitelek se pouze jedna zdejší romská rodina zajímá o vzdělání svých dětí, tato rodina však nežije ve vyloučené lokalitě.

Paní učitelka Heřmánková: Jedni rodiče na třídní schůzky přišli, dorazili ale o dvě hodiny dříve. Možná se mezi ostatní rodiče stydí nebo se bojí.¹¹¹

Ostatní rodiče se o školu zajímají pouze v případě, že mají pocit, že jejich dítěti někdo ubližuje.

Paní učitelka Hráčková: Rodiče romských dětí se obecně o prospěch dětí moc nezajímají. To si spíš chodí rodiče stěžovat, když jejich dítěti třeba někdo ubližuje. Ale sami se jinak na známky zeptat nepřijdou. Přijdou jen, když jim teče do bot. Někteří rodiče reagují pouze na písemné vyzvání doručené poštou, potom přijdou.

Paní učitelka Heřmánková: Rodiče se nezajímají, co by měli dělat, ale nám vysvětlují, co my dělat máme a že my máme dětem rozumět. Ale aby aspoň jednou přišly děti do školy s ořezanými tužkami, to ne.¹¹²

V září 2008 nastala situace, kdy se na třídní schůzky dostavil neobvykle velký počet romských rodičů a ti, co nemohli dorazit, se prostřednictvím telefonu omluvili. Podle úsudku paní učitelky to bylo proto, že rodiče věděli o setkání lokálního partnerství, které se konalo druhý den.¹¹³

Za výrazný problém považují vyučující především vysokou absenci romských dětí, jejíž příčinou je častá nemocnost a tolerování záškoláctví ze strany rodičů.

¹⁰⁹ Terénní poznámky 19. 5. 2008.

¹¹⁰ Terénní poznámky 19. 5. 2008.

¹¹¹ Terénní poznámky 19. 5. 2008.

¹¹² Terénní poznámky 19. 5. 2008.

¹¹³ Terénní poznámky 19. 9. 2008.

Paní učitelka Halouzková: Jednou jsem viděla maminku, jak se dohaduje s dítětem, aby šlo do školy. Ale jen co dítě zašlo za roh, uteklo jinam. A pak mělo druhý den omluvenku kvůli nemoci.¹¹⁴

Romské děti také častěji nenosí školní pomůcky nebo jim rodiče v první třídě vhodné pomůcky nepořídí.

Paní učitelka Hráčková: Jejich rodiče peníze mají, ale pomůcky do školy jim nekoupí. Třeba jsem vzala z domu nějaké nepotřebné tužky a pastelky a dala jim je. Mně je jich bylo opravdu líto, že nic nemají. Ale asi bych jim to neměla dávat. Ta jedna by už dávno měla psát perem, ale stále píše tužkou, protože nic jiného nemá.¹¹⁵

Olašské rodiny a vzdělávání

Na „běžnou“ základní školu dochází pouze minimum dětí z olašských rodin. Většina těchto dětí dochází do základní školy praktické, která je od jejich domova vzdálena pouze několik metrů. U několika rodičů a prarodičů v olašských rodinách se vyskytoval názor, že vzdělání je nepotřebné.

Paní učitelka Hráčková: Maminka mi sama řekla, že se holka stejně vdá a pak bude mít děti, že nepotřebuje vzdělání.¹¹⁶

Tito rodiče k tématu vzdělání podotýkají, že vyšší vzdělání jejich dětem nepřinese lépe placené nebo lepší zaměstnání. Učitelky „běžné“ základní školy zaznamenaly u olašských rodičů cílenou snahu o přeřazení dítěte do „zvláštní“ školy. V jednom případě matka považuje „běžnou“ základní školu za škodlivou pro své dítě.

Milada Humrová: Paní učitelka říkala, že by mohl chodit na normální školu. Ale to pro něj není dobré, vždyť on byl vždycky celý nervózní, když přišel domů. Není to dobré pro jeho zdraví.¹¹⁷

Střední školství

Ani střední vzdělání není v těchto rodinách považováno za hodnotné.

Věra Hrochová: Víte, já si myslím, že ta škola stejně k ničemu nebude.¹¹⁸

Sociální pracovnice městského úřadu se však pokoušejí přesvědčovat všechny romské žáky o významu vzdělání a motivovat je k pokračování na učilišti, což se podařilo pouze u jednoho ze čtyř absolventů základní školy v roce 2008. Jeden žák byl přijat na střední nábytkářskou školu, tento úspěch je přisuzován především silné osobní motivaci žáka.

¹¹⁴ Terénní poznámky 19. 9. 2008.

¹¹⁵ Terénní poznámky 19. 9. 2008.

¹¹⁶ Terénní poznámky 19. 9. 2008.

¹¹⁷ Terénní poznámky 5. 9. 2008.

¹¹⁸ Terénní poznámky 24. 7. 2008.

Hodnota vzdělání

Přestože romští rodiče nevykazují dostatečnou podporu dětí při vzdělávání, nelze jednoznačně říci, že by romské rodiny v Holešově nepřikládaly hodnotám vzdělávání váhu. Jsou zde i rodiče, kteří si přejí, aby se jejich děti vyučily.

Magdalena Hrdličková: Máma mě nutí, abych se vyučila. Já bych ale radši přešla na zvláštní školu, tam je to lehčí a chodí tam víc Romů. Na co si myslíte, že bych se měla vyučit? Já ani nevím, co by mě bavilo.¹¹⁹

Tito rodiče však v některých případech sami nedovedou svým dětem poradit s domácí přípravou ani s výběrem střední školy. Ve vyloučené lokalitě nemají děti vhodné podmínky pro domácí přípravu – v bytech žije mnoho osob pohromadě, stůl zde bývá pouze jeden. Při návštěvě jedné rodiny zde jsem například zaznamenala, že neměli jedinou psací potřebu ani papír, který by bylo možné použít. Naopak ve dvou romských rodinách mimo lokalitu mají děti vlastní stůl, potřeby pro psaní i kreslení a počítač s internetem.

Zdravotní péče

Zdraví dětí a školní docházka

Romské děti v Holešově mají podle učitelek ZŠ oproti ostatním dětem zvýšenou nemocnost, ale i neodůvodněnou absenci.

Paní učitelka Halouzková: Nejhorší ze všeho je absence. To je opravdu velký problém. Rodiče jim všechno omluví. Zavedla jsem, že omluvenky kvůli zdraví musí být potvrzené od doktora.¹²⁰

Učitelky jsou v pravidelném kontaktu s dětským lékařem, ke kterému romské děti docházejí, a usilují o co nejmenší počet zameškaných hodin. O komunikaci učitelek a lékaře romští rodiče vědí a jednou vznikl kvůli tlaku učitelek na lékaře konflikt:

Paní učitelka Horníčková: Jednomu chlapci se nemoc vrátila a potom šli chlapcovi rodiče nadávat paní učitelce, že donutila doktorku, aby chlapec chodil do školy. Přitom běhal venku bez čepice.¹²¹

Dítě mělo být podle rodičů ještě v rekonvalescenci, a tak učitelka ohrozila jeho zdraví. Učitelky naopak argumentují, že romské děti rekonvalescenci nedodržují a pohybují se po městě, zatímco by měly být doma nemocné a léčit se. V tomto případě učitelka svůj postup uhájila, konflikt byl naprosto ojedinělý.

¹¹⁹ Terénní poznámky 26. 6. 2008.

¹²⁰ Terénní poznámky 19. 5. 2008.

¹²¹ Terénní poznámky 19. 5. 2008.

Možnost probírat s lékařem individuálně případy dětí souvisí jednak s charakteristikami lokality, jež takové jednání umožňují, ale také s vysokou aktivitou a důsledností učitelek.

Paní učitelka Hráčková: Jednou jsem něco potřebovala říct rodičům a tak jsem jim ve Školní zaklepala na okno. Manžel tam byl se mnou, vzkaz jsme předali nějakým jiným lidem, příbuzným.¹²²

Na úrovni státní integrační politiky se debatuje o tom, jak motivovat rodiče, aby své děti posílali do školy. Není jasné, zda často rozšířená praxe odebírání sociálních dávek rodičům za (neomluvené) absence dětí pomáhala snižovat reálné absence, každopádně ale aktivizovala osoby, které se mají absencemi dětí zabývat – tedy učitelky, odbory sociálně-právní ochrany dětí a lékaře – a nastavila mezi nimi komunikační kanály. **Případ Holešova dokládá, že nastavené zákonné možnosti pro kontrolu a snižování absencí sociálně vyloučených dětí jsou dostačující za předpokladu, že jsou (třídní) učitelky v intenzivním kontaktu s dětským lékařem a jsou důsledné v kontrole a řízení absencí dětí.**

Zdravotní rizika spojená s bytovou situací

Domy v lokalitě ve Školní jsou nedostatečně vybavené a obecně jsou ve velmi špatném technickém stavu. V některých bytech neteče teplá voda, v domech jsou časté plísně a zatéká do nich. Nájemníci považují opravy za zodpovědnost majitele nemovitosti, proto nevyvíjejí vlastní úsilí na jejich opravu a na případné odstranění příčin plísni a jiných škodlivých jevů.

V lokalitě se vyskytují potkani. Podle obyvatel zde dříve potkani v takové míře nebyli, soustřeďovali se ve sklepích nedávno zbořených domů nedaleko odsud. Následně se přesunuli přímo na dvorky domů ve Školní ulici. Rodiče se vážně obávají přenosu infekčních onemocnění na jejich děti.

Anna Husová: Co kdyby ten potkan kousl nějaké malé dítě? Oni jsou tak drzí. Malý jednou stál a upadla mu sušenka a ten potkan mu ji hned sebral a začal ji jíst, vůbec se nebál.¹²³

Podobně i vyučující ZŠ a několik pracovníků městského úřadu se obává rozšíření žloutenky. Dalším tíživým problémem je pro obyvatele lokality přítomnost bezdomovců na jednom ze dvorů a pach výkalů.

¹²² Terénní poznámky 19. 5. 2008.

¹²³ Terénní poznámky 23. 5. 2008.

Ludmila Hrochová: Oni nadávají, jak tady žijí Cigáni, ale jak tady bydlí bílí, to starostu nezajímá. Oni tam mají hnůj, bordel, pod okna máme výkaly, že v létě nemůžeme větrat, jak to smrdí. Psy tam mají a vidíte ty hovna, to je od nich.¹²⁴

Důchodkyně, jež bydlí v domě bez teplé vody, dostala doporučení od lékaře, aby jí město ze zdravotních důvodů přidělilo byt v lepším stavu. Poté, co jí město nabídlo lepší byt na jiném místě Holešova, se rozhodla zůstat v nevyhovujícím bytě, ale blízko rodiny, která jí pomáhá.

Zneužívání návykových látek

Problémy s alkoholem se v lokalitě týkají výhradně ne-romských mužů, denně jich kolem pěti vysedává v nedalekém bistro či herně. Alkohol se příležitostně vyskytuje téměř v každé romské rodině při oslavách, jen v jedné z nich však v kombinaci s gamblerstvím dochází k situacím, kdy se rodina ocitá kvůli těmto výdajům bez finančních prostředků. Mnoho obyvatel lokality hraje na hracích automatech a sází, pouze u několika lze tyto činnosti považovat za gamblerství.

Drogovou problematikou se v Holešově zabývá pracovník kontaktního centra Plus Oblastní charity, který do města dojíždí jeden den v týdnu. Program streetworku sice město v roce 2008 podpořilo částkou 10 000 Kč (Sovadina 2008), v současném rozsahu ale služba není dostačující, službu by bylo vhodné rozšířit. V roce 2006 obstarával streetworker 36 klientů, v roce 2007 jich bylo již 43, z toho 39 užívalo pervitin, 2 opium¹²⁵ a 2 marihuanu. Mezi Romy se vyskytuje několik osob, které pravidelně užívají pervitin, skupinky se sdružují kolem vaříče drogy a jsou etnicky smíšené. Nepůsobí zde dealeri, drogu lze získat pouze známostí s vaříčem. Pracovnice městského úřadu vyjádřily přesvědčení, že drogy do lokality dováží skupina dealerů z Přerova, tato domněnka je ale podle streetworkera mylná. I jiné situace naznačují, že městskému úřadu chybějí potřebné informace o drogové problematice ve městě.

Přestože v Holešově již několik let funguje program výměny injekčních stříkaček, v jehož rámci zde bylo vydáno 5 829 kusů jednorázových injekčních stříkaček (Sovadina 2008), podle jednoho z informátorů stále dochází k situacím, kdy až pět Romů užívá drogu z jedné injekční stříkačky.

¹²⁴ Terénní poznámky 18. 7. 2008.

¹²⁵ Užívání opia souvisí s blízkostí makových polí a omezuje se pouze na období sklizně. Během sezóny se u uživatelů vyvine silná závislost, abstinenci příznaky po skončení období makovic zahánějí alkoholem a jinými drogami. Romů se ale konzumace opia netýká.

Valerie Hrdličková: Oni moc pili a neměli peníze. A můj táta, Filip a ty holky, oni si píchali na záchodě sem do ruky drogy. Pět lidí z jedné stříkačky! Z toho můžou klidně dostat nějakou nemoc!¹²⁶

Ekonomické transfery

Příjmy domácností a hlavní ekonomické výdaje

Hlavní příjmy domácností ve sledovaných lokalitách představují nejčastěji peníze z dávek hmotné nouze nebo invalidních důchodů. Jako doplňkové příjmy zde figurují příležitostné práce ve stavebnictví, sběr barevných kovů a ve dvou rodinách také krádeže. Jen minimum sociálně vyloučených osob má stálé placené zaměstnání. V květnu 2008 se 14 dlouhodobě nezaměstnaných zapojilo do veřejně prospěšných prací (více v kapitole „Zaměstnanost“), čímž došlo ke značnému zvýšení příjmů zvláště v těch domácnostech, kde se veřejně prospěšných prací účastní více členů domácnosti. Dostávají dávky hmotné nouze a doplatek do minimální mzdy.

Boris Holub: Já pořád pracuju, práci mi dává úřad. Dostávám měsíčně 7 000 a k tomu sociálku, to je dobré.¹²⁷

Osoby z těchto domácností hodnotí své příjmy z minimální mzdy jako dobré, na rozdíl od nepracujících sociálně vyloučených, kteří zpravidla hodnotí své příjmy jako nedostatečné. Přestože se v několika domácnostech díky veřejně prospěšným pracím příjem zvýšil, dochází i nadále k situacím, kdy příjem nevystačí do další výplaty a je nutné si peníze vypůjčit.

Sociální pracovnice zaznamenala nepochopení (Romů i ne-Romů) v poskytování dávek Romům. Žadatelé měli vytvořenou představu, že Romové dostávají dávky pouze proto, že jsou Romové.

Mezi Romy byl rozšířen názor, že úřednice jsou „žáby na prameni“ jejich dávek, které vždy přijdou na začátku roku a úřednice jim je nechtějí vydat. Někteří z nich se domnívali, že dávky jim patří „za odměnu, že jsou Romové“. Tento názor přejali i někteří ostatní příjemci dávek v hmotné nouzi. Domnívali se, že Romové dostávají peníze jenom proto, že jsou Romové.

Dále zaznamenala mezi Romy obavy ze ztráty dávek.

Paní Hašlerková: Oni vnímají dávky hmotné nouze jako určitou jistotu, kterou nechtějí ztratit. Bojí se od dávek odříznout jako od pupeční šňůry.¹²⁸

¹²⁶ Terénní poznámky 16. 7. 2008.

¹²⁷ Terénní poznámky 15. 7. 2008.

¹²⁸ Terénní poznámky 26. 6. 2008.

Hospodaření a výdaje

V romských domácnostech ve vyloučené lokalitě byly identifikovány dvě strategie hospodaření. První reprezentují ti, kteří sdělili, že po zaplacení pravidelných výdajů na bydlení (včetně elektřiny, plynu a popelnice) jim zbude velmi malá finanční částka. Podle druhé strategie po všech výdajích rodiny týkajících se osobní spotřeby již na výdaje na bydlení nezbude dostatek peněz.

Rodiny běžně utrácí velké částky nárazově poté, co obdrží svůj příjem, a v období bezprostředně před dalším příjmem se jim peněz nedostává. To pozorovali například i vyučující ve škole, kde si děti příležitostně nosí drahé svačiny, ale jindy s sebou nemají k jídlu nic.

Paní učitelka: Někdy si totiž děti koupí třeba drahou bagetu na svačinu. Jedna rodina, ti mají hodně dětí, ti jsou opravdu chudí. Ale zase na ty děti peníze dostanou, počítám, tak třicet tisíc. Ta malá třeba přijde, že má hlad a že nemají peníze na jídlo. A pak její máma jde a koupí chleba a cigarety. Nebo alkohol. Tu malou jsem jednou vzala na oběd, protože měla hlad a prý celý den nejedla.¹²⁹

Při nedostatku peněz v domácnosti si romské ženy (méně často i muži a děti) chodí běžně půjčovat peníze od osob v sousedství i od osob poskytujících různorodé služby ve městě. Osobně jsem byla zhruba pětkrát požádána o půjčení peněz, i v romské rodině, která se sama označuje (a také je ostatními Romy označována) za nejbohatší v Holešově.

Hlavní běžné výdaje představují částky spojené s bydlením, nákup potravin, alkoholu, cigaret a případně splácení dluhů nebo půjček. V několika rodinách se vyskytuje gamblerství (výherní automaty nebo sportovní sázení).

Valerie Hrdličková: Ten Hubert, to je moc špatný člověk. On všechny peníze prohraje a jeho žena pak musí krást, aby měly děti co jíst. Někdy mají hlad. A malé děti nosí takové velké boty.¹³⁰

V případě mimořádných rodinných událostí, jako je pohřeb, křtiny či svatba, pořádají romské rodiny nákladné oslavy, přesahující možnosti jejich rozpočtu.

Paní Hlavičková: Oni mají dluh na nájemném, paní Holubová totiž platila ten pohřeb.¹³¹

U sociálně vyloučených ne-Romů tvoří výraznou položku výdaje za konzumaci alkoholu. V chladných obdobích také vzrůstají ve vlhkých a špatně zateplených

¹²⁹ Terénní poznámky 19. 5. 2008.

¹³⁰ Terénní poznámky 16. 7. 2008.

¹³¹ Terénní poznámky 11. 11. 2008.

domácnostech poplatky za plyn, proto jsou v mnohých domácnostech plynová kamna doplněna nebo úplně nahrazena kamny na pevná paliva.

Pan Holba: V zimě je tu opravdu zima. Žádnou izolaci to nemá. Je domluveno, že nám rok předem řeknou, než půjdeme pryč. Abychom si nemuseli sbírat dřevo na zimu.¹³²

Zadluženost

Dluhy spojené s bydlením a s půjčkami se v celém Holešově týkají nejen romských rodin, ale i sociálně vyloučených ne-Romů, nejčastěji se vztahují k poplatkům spojeným s bydlením. Romové ve vyloučené lokalitě mají možnost obrátit se s dluhovými problémy na romskou poradkyni sídlící na městském úřadě, v dluhové problematice zde v posledních letech nepravidelně působí terénní pracovníci Společnosti dobré vůle ARGO Zlín.

Alžběta Holubová: Terénní pracovník sem dřív chodil. Ale už to vzdal. Úřad totiž chtěl, aby dělal podle nich. Ale on byl dobrý, on se za nás hodně dával.¹³³

Ve spolupráci s městským úřadem a společností ARGO se podařilo uzavřít několik splátkových kalendářů, ale v několika případech dochází k jejich nesplácení.

Jako částečně vhodný způsob placení nájemného považují sociální pracovníce nastavený model, kdy obyvatelé městských bytů obdrží na pokladně úřadu dávky, sami z nich oddělí částku na bydlení a hned ji odevzdají zpět. Sami se tedy mohou rozhodnout, jak s penězi naloží, a placení bydlení je pro ně zjednodušené.

Pojetí institutu zvláštního příjemce

Příjemce si chodí na pokladnu pro sociální dávky, dostane je do ruky a část z nich přímo na pokladně odevzdá na nájem. Úřednicím to připadá výchovné – příjemci dostanou peníze do ruky a odevzdají je sami, místo aby se postupovalo byrokraticky a příjemci peníze vůbec neviděli. Výjimečně se několikrát stalo, že si vzali peníze všechny a nájem nezaplatili, protože museli zaplatit lichváři, který na ně čekal. Současný systém platby nájmu z dávek považují úřednice za vyhovující.

Za jediný způsob zaručující placení nájmu u sociálně vyloučených považuje zaměstnankyně městského úřadu zbavit osobu svéprávnosti.

Jak již bylo zmíněno výše, zadluženost se týká nejen poplatků spojených s bydlením. Dluhy vznikají neplacením paušálu za levné telefony, nákupem zboží na splátky, půjčkami u osob zastupujících společnosti typu Provident Financial. Dluhy dále také vznikají nezaplacením pokuty, jejíž částka se v průběhu času mnohonásobně zvyšuje.

¹³² Terénní poznámky 5. 9. 2008.

¹³³ Terénní poznámky 23. 5. 2008.

Pan Holobrádek: Byla jim udělena pokuta za psa 500, ta z důvodu nezaplacení vzrostla na 10 000 a exekutor má teď náklady 16 000.¹³⁴

Jako hlavní problém sociální pracovníci uvádějí, že jim lidé o dluzích nechtějí říct, protože se bojí, že by přišli o dávky. Sociálně vyloučení obvykle projevují vůli řešit dluhy až ve chvíli, kdy přijde exekutor, a i v této chvíli se romská poradkyně pokouší zprostředkovat dohodu mezi klientem a exekutorem. Podle pozorování sociálních pracovníků je častou strategií zadlužených, tvrdit, že o udělení pokuty nevěděli nebo že podmínkám uzavření smlouvy neporozuměli.

Paní Hlavičková: Oni si asi myslí, že když se ten papír zahodí, že je to tím vyřešeno. Pak říkají, že o ničem nevěděli. Ale těch obálek, co museli dostat...¹³⁵

Pan Holobrádek: Mirek Havranec se tváří, že zvládne všechno sám, a přinejhorším to hodí na svou ženu nebo se vykrotí, že to nepochopil.¹³⁶

Přestože v Holešově žijí romské rodiny, které projevují úsilí dluhy splácet, u několika těchto rodin je podle informací sociálních pracovníků zadluženost tak velká, že pravděpodobně nebudou schopni do konce života dluhy splatit.

¹³⁴ Terénní poznámky 21. 7. 2008.

¹³⁵ Terénní poznámky 21. 7. 2008

¹³⁶ Terénní poznámky 21. 7. 2008

Část C – Případová studie odhalující vybrané mechanismy sociálního vyloučení v lokalitě. Bydlení v Holešově

Úvod

V následující kapitole se budu věnovat tématům týkajícím se soužití sociálně vyloučených v Holešově. Soužití je zde možné vnímat na několika úrovních. Zaměřím se na rodinné a sousedské vztahy uvnitř dělnické kolonie i v rámci celé ulice, dále na vztahy vyloučených obyvatel a veřejné správy a v neposlední řadě na vztahy mezi místními Romy a členy majoritní společnosti, především holešovskými. Konkrétně budu rozebírat vznikající konflikty, jež se v lokalitě vyskytují a jsou spojeny s užíváním veřejného prostoru ulice a polosoukromého prostoru dvorů, přičemž tyto konflikty jsou viditelným aspektem sociální kontroly. Přestože obyvatelstvo kolonie tvoří téměř z poloviny ne-Romové, ve větší míře se budu věnovat romským obyvatelům. Ti totiž v prostoru Školní ulice tráví více času a navštěvují je zde i rodiny příbuzných. Oproti tomu sociálně vyloučení ne-Romové žijí v domácnostech sami nebo v páru, velkou část dne tráví mimo kolonii a jejich přítomnost v ulici nevyvolává u členů majoritní společnosti takové negativní odezvy jako přítomnost romských obyvatel. Také se zaměřím na postoj sociálně vyloučených obyvatel k současnému bydlení a k plánu budoucího sestěhování po demolici dělnické kolonie. Jednotlivé výše uvedené prvky soužití se spolupodílejí na utváření sociálního vyloučení i začlenění, zaslouží si však pozornost i samy o sobě.

Ulice a dvory

Nyní se zaměřím na **užívání veřejného prostoru a polosoukromých dvorů**. Ve Školní ulici došlo v posledních letech k několika omezením z důvodu **nadužívání** tohoto prostoru Romy. Konflikty mezi majoritou a Romy však úplně nevymizely, vyjednávání o trávení času na chodníku se vedou dodnes. Nejprve popíši, jak Romové užívají ve svém každodenním životě ulice a dvory, a poté uvedu, jak v tomto ohledu figuruje represivní složka policie.

U některých domů se může zdát, že domácnost začíná ne za dveřmi do bytu, ale za plechovými vraty do dvora, zvláště v teplých letních měsících. Na dvorcích se odehrávají činnosti týkající se obživy i běžného chodu domácnosti obyvatel. K sezení slouží staré sedací soupravy i kamenný schod přede dveřmi. Na tomto schodě může sedět i několik osob a jíst z jednoho talíře, pít kávu, kouřit, opravovat oděvy či oškrabávat gumu z kabelů určených k prodeji do výkupny železa. Muži odpoledne na dvorcích opravují dovezený rozbitý nábytek

a příležitostně i grilují. Jeden ne-Rom ze své zkušenosti sousedství s romskou rodinou došel k následujícímu zobecnění:

Pan Holý: Cikáni jsou etnikum, které žije venku. Oni si na tom dvoře hrají, jedí, dokonce i žehlí. A ještě něco: fotbal se hraje kdekoliv.¹³⁷

Nedostačují-li kapacity stálého vybavení dvorů, což se stává především při rodinných setkáních, vynesou se ven židle a stoly. V jedné domácnosti žije muž, který vlastní elektrické piano a při rodinných setkáních jej vynesou na dvorek a hraje na něj. K oslavám také patří stůl s lahvemi vodky a talíři s kolečky salámu a s chlebem. Někdy přijde na návštěvu tolik příbuzných, že ani rozměry dvorku pro setkání nestačí. Potom se hloučky příbuzných přesouvají na chodník, což se stává zdrojem nespokojenosti kolemjdoucích ne-Romů. Sousedka těchto Romů sdělila svůj nesouhlas s obsazením chodníku přímo, načež jí byl chodník beze slov uvolněn. Jiní chodci si však na neprůchodnost chodníku několikrát stěžovali až na městském úřadě.

Paní Hrubá: Lidi si nám kvůli tomu chodili stěžovat. Chodí tamtudy ze sídliště na nádraží a nemůžou je přece obcházet po silnici. My jsme jim [Romům] říkali, že to nemůžou celé zabírat. Pak za to dostali pokutu.

Místní ne-Romové vyprávějí o „mejdanech“, při kterých si Romové vynesli na chodník židle a stoly a hráli a zpívali do pozdních hodin. Romové však udělení pokuty za zabírání chodníku chápou jako nesouhlas policie s jejich přítomností na chodníku vůbec a vyjednávání s policií vnímají jako potenciální zdroj konfliktu.

Cyril Humr: Tady jak chodí policajti, ono jim vadí, i když si povídáme na chodníku. Policajt přijde a řekne, že si máme jít povídat na dvorek, že chodník je veřejné prostranství. Já mu říkám, ať mi ukáže vyhlášku, kde je napsáno, že se nesmí stát na chodníku. Ono jim vadí, i když si tu hrají děcka. Ale kde si mají hrát, když je hřiště zamčené? My tady třeba jenom takhle stojíme a už je to bránění v průchodu. Oni nás třeba i vyfotí a pak dostaneme pokutu, stovku! Já se někdy bojím, že na ty policajty nějaký chlap zaútočí, to potom budou problémy.¹³⁸

Chodník i trávník v ulici však dál slouží k setkávání Romů a ke hrám jejich dětí. Nejstarší členové rodin si za horka vynesou židle do stínu stromů. Zvláště v pozdních večerních hodinách v létě je zde možné potkat postávající skupinku rozprávěčích. Do rozhovorů se zapojují členové obou romských holešovských rodů, jejich ne-romští sousedé a další známí kolemjdoucí. Vyjednávání o využívání chodníku jako prostoru pro rozprávění nadále pokračuje: nejen mezi Romy, policií a procházejícími ne-Romy, ale i mezi místními Romy a jejich příjíždějícími příbuznými. Příbuzní jsou informováni o tom, že při trávení času

¹³⁷ Terénní poznámky 22. 7. 2008.

¹³⁸ Terénní poznámky 18. 7. 2008.

na chodníku se vystavují pohledům kamerového systému a své chování by tomu měli přizpůsobit, protože již nastala situace, kdy byly osoby za zábor prostranství pokutovány. Přítomnost možné kontroly pomocí kamer si Romové uvědomují a domnívají se, že kamery snímají i jejich dvorky. Proto se radují z listů stromů, které alespoň po část roku zastíní výhled do jejich dvorů, kde se odehrává část jejich každodenního života.

Prostory před domy sloužily k odpočinku a setkávání i v minulosti, kdy zde Romové ještě nežili. Před každým domem dělnické kolonie stály lavičky, okolo roku 2006 však byly na příkaz vedení města uřezány. Jejich časté používání Romy vyvolávalo negativní reakce členů majoritní společnosti. K dalšímu omezení došlo v důsledku toho, že příbuzní romských obyvatel kolonie tu příležitostně parkovali auta. **Při straně ulice u dělnické kolonie byl vydán zákaz zastavení, na druhé straně zákaz stání**, což v současnosti mnohým motoristům znesnadňuje život.

Pan Hořák:¹³⁹ Nejvíc mě štve, že kvůli nim [Romům] tady nemůžeme normálně parkovat. Jedno léto přijelo hodně aut příbuzných těch Cikánů. Najížděli na chodníky, lidem se to nelíbilo, tak sem dali ty zákazy.

Lidé ze Školní ulice tedy musí hledat místa k parkování i k posezení v přilehlých ulicích. Vzhledem k možnému porušení kanalizace a vodovodních řadů vedoucích pod povrchem je také zakázáno parkování ve dvorech dělnické kolonie. Tyto zákazy příležitostně porušují Romové i majorita a občas jsou také sankcionováni pokutou. Jeden Rom se pokusil situaci chybějícího parkování vyřešit žádostí o pronájem části chodníku, která však byla zamítnuta. Omezená možnost parkování znepríjemňuje život majitelům aut, na druhou stranu parkování je podle místních problémem i v jiných místech Holešova.

Policie prostor Školní ulice pravidelně kontroluje nejen pomocí kamer. Často tudy projíždí policejní hlídka, podle dohody s městským úřadem ve zvýšené míře v období výdeje dávek hmotné nouze. Příležitostně tudy policisté procházejí ve dvojicích, případně přijedou v případě rušení veřejného pořádku nebo při dalších situacích, které sousedi vyhodnotí jako problematické.

Pan Holý:¹⁴⁰ Třeba je někdo ze sousedů zavolá a potom to vypadá vždycky stejně. Oni jezdí zásadně pouze na zavolání, když je třeba rvačka. Přijedou dvě auta státní policie a jedno auto městské. Z aut ale nikdo nevystoupí, pak třeba jeden vyleze, ale stojí z dálky.¹⁴¹

¹³⁹ Ne-Rom pracující ve Školní ulici.

¹⁴⁰ Etnický Čech částečně žijící v dělnické kolonii.

¹⁴¹ Terénní poznámky 22. 7. 2008.

Sama jsem měla možnost pozorovat proměnu situace poté, co přijelo policejní auto. V bistru u nádraží v pozdních večerních hodinách tancovalo a pilo mnoho Romů za zvuku jukeboxu a donesených elektrických varhan. V průběhu večera byla hlasitost živé hudby na žádost barmana několikrát snížena, jeden z tanečníků ji však zase zvýšil. V okamžiku, kdy se na ulici objevilo policejní auto, Romové ztichli. Auto odjelo a zábava pokračovala dál.

Využit k řešení sousedských sporů policii se nezdráhají nejen ne-Romové, ale i Romové. Například romská babička si šla stěžovat na souseda ne-Roma, který vyhrožoval jejímu vnukovi. Jiná romská žena mi sdělila pocit, že „je policajti neberou vážně, že se jim (Romům) smějí“.¹⁴² Přesto je policie pro tuto ženu institucí, na kterou má smysl se v případě potřeby obrátit. Byla jsem svědkem situace, kdy se romská žena žijící v jiné části Holešova obrátila na policii v případě konfliktu s ne-Romem ohledně chování jejího vnuka.

Ulice a dvory. Shrnutí

Holešovští Romové tráví část dne na dvorech i na ulici. Z důvodu nadužívání prostoru této ulice došlo k několika omezením v tomto prostoru a spory o jeho užívání trvají i nadále. Policie lokalitu kontroluje ve zvýšené míře, což vyvolává u mnohých obyvatel nelibost, jež může být vyhrocena, zároveň ale prvek kontroly a možné represe přispívá k udržování veřejného pořádku.

Sousedské spory

Zaznamenala jsem, že s výjimkou vyhrocených situací, k nimž byla v minulosti volána policie, si obyvatelé dělnické kolonie a jejího okolí řeší sousedské záležitosti sami. Na příkladu odpadu ukáží, jak mohou snahy o vyřešení problému přerůst sousedský prostor a stát se problémem týkajícím se města. Naznačím také další konfliktní jevy v lokalitě.

Díky uspořádání bytů v domech jsou sousedé nuceni sdílet společná prostranství dvorů a komunikovat o jejich využití a úpravě, vypomáhat si nebo se navzájem umravňovat. **Ke konfliktům dochází kvůli hluku**, který způsobují hádky dospělých a hra dětí. V poslední době sousedé i veřejná správa řeší spory kvůli znečištění dvorů **odpadem**. Obyvatelé Holešova ze strany majority obvykle spojují nevzhledné dvory s romskými rodinami zde žijícími.

Pan Hořák: Vepředu v ulici jsou dvorky pěkné. Ale tady žijí Cikáni a mají na dvorcích bordel.

¹⁴² Terénní poznámky 23. 5. 2008.

Předmětem sporů se stává samotné vymezení toho, co za odpad považovat a co ne. Sedací soupravy s roztrhaným čalouněním, které je ponecháno napospas povětrnostním vlivům, může majorita považovat za odpad, romské rodiny je však využívají na dvorku jako venkovní nábytek. Svázané cáry syntetických textilií visící z větví stromu slouží romským dětem jako houpačka. Stejně tak hromady dřevěných latí a prken u Romů i u sociálně vyloučených ne-Romů nepředstavují „nepořádek“, ale palivo strádané na zimu, které nahrazuje nebo doplňuje vytápění v plynových kamnech. Pan Holba mi vysvětloval, že si nechal odpojit plyn a topí pouze dřevem, protože plynové „wawky“ se neumějí s plísněmi vypořádat tak dobře jako „petry“, kamna na dřevo. Jedni obyvatelé (ne-Romové) si zaplnili celý dvůr až do úrovně oken neidentifikovatelným haraburdím, které si pravděpodobně přinesli při sběru barevných kovů. Osoby veřejné správy však výše uvedený „nepořádek“ vnímají jako neestetický prvek dvorů a jako potenciální líheň pro hlodavce. Za potkaní domovy jsou obecně považovány šopy oddělující jednotlivá stavení, vesměs používané jako skladiště nepotřebných věcí.

V minulém roce byl jeden ze dvorů obývaných sociálně vyloučenými ne-Romy na příkaz veřejné správy vyklizen, ale v současnosti je dvůr opět zaplněný. Na silný zápach a nepořádek v tomto dvoře si stěžují i Romové, jejichž okna do tohoto dvoru vedou. Oprávněně namítají, že **přestože jsou z nepořádku ve Školní ulici obviňováni Romové, největší nepořádek mají jejich ne-romští sousedé.**

Zvýšená produkce odpadu v dělnické kolonii se stává zdrojem konfliktů nejen mezi sousedy, ale i mezi obyvateli dělnické kolonie a zástupci veřejné správy, stejně jako mezi terénním pracovníkem a veřejnou správou. V minulých letech docházelo k častému stěhování obyvatel kolonie a stávalo se, že se obyvatelé odstěhovali a nepotřebné věci nechali ve dvorech. Romským sousedům zaplněné dvorky nevyhovovaly a žádali na městském úřadě, aby byl odpad uklizen. Z pohledu veřejné správy jsou sice dvorky záležitostí jejich nájemníků, přesto ale přistavovali kontejner, aby mohl být nepořádek odstraněn. Přistavovaných kontejnerů si však všimli i obyvatelé okolních obcí a začali sem svážet svůj objemný odpad. To veřejná správa považovala za zneužívání služeb města a kontejnery již dále nepřistavovala nebyly. K tomu, aby se lidé vypořádali s běžným odpadem, jim dnes slouží pouze popelnice. Kontejner si mohou objednat za poplatek okolo 7 000 Kč.

Jak již bylo řečeno výše, v domech dělnické kolonie je **zvýšený výskyt potkanů.** Žijí pod podlahami bytů sociálně vyloučených i v dřevěných šopách. Romové žijící v dělnické kolonii delší dobu tvrdí, že dříve byli potkani v domech spíše výjimečně, ale v posledním roce

se situace rapidně zhoršila. Spojují to s bouráním domů v dělnické kolonii, odkud se potkani měli rozšířit do dalších domů. Město provádělo v uplynulém roce deratizaci pouze na veřejných prostranstvích, v domácnostech si lidé mají řešit záležitost sami. Romské ženy i zaměstnankyně veřejné správy zamítly možnost vyhubit potkany rozmístěním jedu ve dvorech s poukazem na malé děti, které by mohly jed pozřít. Záležitostí s potkany se začal zabývat i terénní pracovník Společnosti dobré vůle ARGO Zlín. Domluvil s městem přistavení kontejneru u posledního domu v dělnické kolonii, aby mohly být šopy a dvory pro snadnější deratizaci vyklizeny. Otázka zaplacení kontejneru však zůstala nevyřešena. Z lokality byl zaslán dopis směřovaný Úřadu vlády – Romové žádali o uhrazení kontejneru a ze strany Společnosti dobré vůle ARGO Zlín byla vyjádřena stížnost ohledně zacházení s Romy a jejich bydlení. Úřad vlády dal za pravdu městu. Pokus o zlepšení hygienické situace v dělnické kolonii a následný konflikt vnímá zaměstnankyně veřejné správy jako profesní selhání terénního pracovníka, jiná zaměstnankyně vnímá situaci takto:

Paní Hroudová: Místo toho, aby se starali [o. s. ARGO Zlín] o vzdělávání a zapojování lidí do společnosti, poštávají je proti úřadu.

Sami Romové obvykle považují své dvorky za uklizené. Téma odpadu Romové zmiňovali v průběhu mnoha mých návštěv. Mé návštěvy většinou nebyly předem domluvené. Sami mě hned zpočátku upozorňovali na to, že mají uklizeno. Vyskytl-li se ve dvoře nějaký nepořádek (papírový kapesník, pohozený školní sešit nebo dětská hračka), někdo z přítomných věc odstranil. Romské ženy se vyjádřily, že udržovat v čistotě dvorky, na kterých si hrají děti, bývá náročné.

Marie Holubová:¹⁴³ Jak si tady děti hrají dohromady, je z toho binec. Radši bysme bydleli zvlášť. Nějaké dítě něco udělá a my se nechceme hádat, kdo to byl, tak to tak třeba necháme. Proto to tady takhle vypadá. Přijde sociálka a řekne, že si tu máme kvůli lidem uklidit. Já vím, že vaši lidé si ty děcka hlídají, ale tady to je těžké. Chci třeba klukovi nasekat, babička se do toho začne motat, že ne. Chtěla bych si to všecko dělat podle sebe.¹⁴⁴

Romka Valerie Hrdličková mě před svými příbuznými (mezi něž patří citovaná Marie Holubová) varovala, mimo jiné i proto, že „uklízí jen tak po povrchu a smrdí“. Rozdělení domácností na „špinavé“ a na „ty, co mají čisto“, se z pohledu Valerie Hrdličkové shodovalo s rozlišením domácností z pohledu osob veřejné správy na „uklizené“ domácnosti a „zdevastované“ byty. Samy Marie Holubová a Valerie Hrdličková se podívovaly nad tím, že se jich neštítím, že jsem si od jedné vzala „cigánskou buchtu“ a druhé jsem nabídla, ať si ode

¹⁴³ Romská žena okolo třiceti let.

¹⁴⁴ Terénní poznámky 28. 7. 2008.

mě vezme kus rohlíku. Všimla jsem si u nich očekávání, že k nim budu přistupovat jako ke špinavým. Tématem rituální čistoty a nečistoty se však v této studii nebudu z prostorových důvodů zabývat, nicméně je to téma v romistické literatuře hojně diskutované (např. Horváthová (1998)).

Naposledy uvedená citace romské ženy, do jejíhož života zasahují příbuzní sousedé, poukazuje k **charakteristickému rysu romských domácností, kterým je jejich otevřenost pro ostatní příbuzné**. Osoby vcházejí do domácností bez klepání v kteroukoliv dobu, vyřídí vzkaz, něco si vypůjčit nebo jen tak nahlédnout a zjistit, co se děje. Romská žena mě zavedla do bytu své tety, usadila mě a nalila mi limonádu, jako by se jednalo o její domácnost. Při jiné návštěvě přišel syn informátorů s vnukem a beze slov si ve vedlejší místnosti pustili televizi. Pouze v jediné situaci mě Romové nepouštěli dovnitř, a to, když se v domácnosti někdo myl nebo sprchoval. Záchody nebo koupelny jsou totiž dodatečně vbudované do chodbičky hned naproti vstupním dveřím a jsou často odděleny pouze visící textilií. **Zpočátku pro mě bylo obtížné zjistit, kdo v které domácnosti ve skutečnosti bydlí, protože osoby plynule přicházely a odcházely a všechny se chovaly ve vztahu k vybavení bytu podobně, což může komplikovat správu osobního majetku. Dochází například k ničení věcí a vytváření nepořádku, následně je obtížné identifikovat odpovědné osoby a vznikají spory.**

Jako další zdroj konfliktů u sociálně vyloučených v dělnické kolonii vnímají sousedé i osoby veřejné správy **spory ohledně spotřeby vody** tam, kde je **společný vodoměr pro všechny domácnosti v jednom domě**. To se týká i jedné rodiny Romů žijících v Holešově mimo vyloučenou lokalitu. Lidem se částka, kterou mají platit za část spotřebované vody, zdá příliš vysoká. Správa nemovitostí nabídla domácnostem, aby si vodoměry nechali na vlastní náklady rozdělit, čehož však domácnosti nevyužily.

U jiné rodiny připadala částka za vodu příliš vysoká i terénnímu pracovníkovi, který s Romy v Holešově pracuje, a proto kontaktoval správu nemovitostí. Domníval se, že došlo k chybě.

Paní Hrobníková: On totiž Jindřich Holub to špatně odečetl, nula pro něj asi není číslo, takže to hned bylo řádově úplně jinde. Pan Slováček říkal, že to není možný, aby tolik vody spotřebovali, jenže oni s tou vodou neumějí hospodařit, nechávají ji téct.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Terénní poznámky 17. 9. 2008.

Z enormní spotřeby je obvykle obviňován někdo ze sousedů, bez ohledu na to, zda se jedná o Roma, ne-Roma nebo příbuzného. Do sporů v dělnické kolonii se cítí být zatahovány i zaměstnankyně městského úřadu.

Paní Hasičová: Oni se často navzájem poštvávají ale proti nám, že my jsme jedněm něco dali a druhým ne, nebo přijde ten, že jedněm všechno vyřídím a jim ne. Přitom já se všemi dělám to stejné, jenom se jich třeba na chodbě na něco zeptám a ti druzí si hned myslí nevím co. Když oni se tak navzájem navádějí, tak jeden se třeba z toho potom raduje a mne si ruce, co zase vymyslel. Pak někdo na mě přijde, já už to poznám a řeknu mu: Povězte mi na rovinu, o co jde. No a ten, co to způsobil, se potom třeba přijde omluvit, ale jsou to zbytečné nervy, naprosto zbytečné.¹⁴⁶

Sousedské spory. Shrnutí

Na případu sporů vedených o nadměrnou produkci odpadu u sociálně vyloučených osob je zřejmé, že u některých záležitostí není v silách sousedů úspěšně vyřešit situaci svépomocí. Také pro veřejnou správu a neziskový sektor je obtížné pomoci s řešením.

Postoj k sestěhování

Holešovští Romové žijící v domácnostech na Školní ulici považují situaci svého soužití za částečně výhodnou, ale zároveň i značně problematickou. Mohou si vypomáhat, hlídat si navzájem děti, být informováni o dění. Častěji se mi však ženy svěřovaly s těžkostmi, se kterými se v souvislosti s žitím vedle svých příbuzných potýkají. Proto se mnozí Romové staví nesouhlasně k možnosti, že před zbouráním domů v dělnické kolonii budou odstěhováni do jednoho společného domu.

Marie Holubová: Chci odtud pryč, hlavně abychom zase nebydli pohromadě. To jsou jenom problémy, hádáme se.¹⁴⁷

Hlasité hádky obtěžují v nočních hodinách i ne-Romy žijící v sousedství.

Pan Hořák: Ale ten hluk, jak oni se ti Cikáni hádají i ve dvě v noci a práskají těmi plechovými vraty...

Spory uvnitř rodin přičítají Romové částečně právě bydlení pohromadě.

Julie Holubová: Víte co, nejhorší je, když dají takhle Cikány dohromady. Já bych dala každou rodinu jinam po městě. To jsou pořád hádky, rvačky. Tady všichni o sobě všechno ví a závidí si. Někdo dostane pračku, jiní se to dozví a chtějí taky, tak potom radši nedostane nikdo. Ta závist, to je strašné. Jak jeden něco má a ostatní ne.

Nesouhlas Romů s možností jejich opětovného budoucího sousedství nemusí být jen výrazem jejich rodinných sporů. Odmítnutí společného sousedství je možné chápat i jako nesouhlas s tím, že členové majority hodnotí členy minorit nikoli jako individua, ale podle

¹⁴⁶ Terénní poznámky 21. 7. 2008.

¹⁴⁷ Terénní poznámky 28. 7. 2008.

rodové, etnické nebo sousedské příslušnosti, respektive podle barvy pleti. Takové stereotypní uvažování lidí z majoritní společnosti na sobě místní Romové pociťují. Romská žena, která se do Holešova přistěhovala před několika lety, považuje za velmi nepříjemné, když pociťuje, že je podezírána z krádeží, s čímž neměla v minulosti zkušenost.

Julie Holubová: Oni jsou Cigáni někteří špatní, ale nejhorší je, že dávají všechny do jednoho pytle. Já jsem problémy nikdy neměla. Třeba jdu nakoupit a už se na mě v krámě hned zle dívají, to jinde není.¹⁴⁸

Sama jsem několikrát vyslechla lamentace lidí, jak jsou holešovští Romové hluční a kradou v supermarketech. I já jsem byla upozorněna (tentokrát však jednou Romkou a jmenovitě, nikoliv abstraktně ve smyslu „holešovští Romové“), ať si dám pozor na konkrétní Romy, a byla jsem poučena o bezpečném nošení peněz a mobilního telefonu.

Osoby využívající prostor v okolí Školní ulice obvykle dovedou rozlišit dva romské rody s tím, že jeden z nich je „jiný“, olašský. S existencí olašského rodu, který se v Holešově vymezuje proti druhému rodu, často sami Romové obeznamují učitelky ve škole i zaměstnankyně veřejné správy. Nesouhlasný postoj ke společnému bydlení tak lze vnímat i jako vymezení hranic mezi dvěma odlišnými rody.

Josef Hroch: S tou výstavbou nových bytů souhlasím. Akorát nechci, aby nás dali dohromady. Z toho by nebylo nic dobrého. (...) My jsme Olaši. Olaši vždycky obchodovali s koňmi a nikdy nepracovali. Tamti Holubovi, to jsou ti Východňáři. Já jim ani pořádně nerozumím, oni mluví jinak, tak lámově. Oni sem přišli až po nás a je jich moc. Ale ti Východňáři jsou zase vynikající muzikanti.¹⁴⁹

Odlišnost olašských Romů je v romistické literatuře podrobně rozpracována – viz například Davidová (1995), pro stávající studii tedy postačí, když na tento fakt pouze upozorním. Romové z obou rodů žijí ve Školní ulici odděleně – každý v jedné části dělnické kolonie, přetnuté v její bývalé polovině silnicí. Osoby z obou rodů (s výjimkou nejstarších osob) však spolu na ulici i v restauračních zařízeních běžně komunikují. Společně někdy také jezdí za zábavou do Zlína a děti si vzájemně půjčují vybavení pro hru a sport.

Mezi Romy je vize vystěhování do nově postaveného domu vnímána jako možná paralela ke kauze vystěhování vsetínských Romů z pavlačového domu, o čemž píše ve výzkumné zprávě Grygar a Stöckelová (2006).

Cyril Humr: Ten starosta, to je jako Čunek. Ten jak to udělal, hned byl ve vládě.

Gabriel Husa: [Starosta] Janalík zbořil ty dva domy, aby to vypadalo (...) a pak pozval tu Džamilu Stehlíkovou. Aby pak dostal dotaci od státu. Ale nestalo se nic, všechny

¹⁴⁸ Terénní poznámky 18. 7. 2008.

¹⁴⁹ Terénní poznámky 24. 8. 2008.

peníze jdou do opravy zámku. To všechno bylo jen divadlo, aby se zalíbil, to byla jen fraška.

Cyril Humr: No a ten starosta, on říkal, že postaví sociální byty, abychom se nebáli, že to nebude drahé. Ale on to chce postavit někde mimo Holešov. A to já si myslím, že to je to nejhorší, co může udělat.¹⁵⁰

Podobnost se situací ve Vsetíně zmiňovala i některá regionální média, která však situaci v dělnické kolonii posoudila jako odlišnou. Dělnická kolonie ve Školní je zde označována jako ghetto. Holešovští také díky médiím zaznamenávají zprávy o situaci vyloučené lokality v nedalekém Přerově, kde má rovněž dojít ke zbourání domů v ulici. Mezi ne-Romy jsem zaznamenala kladný postoj k vystěhování Romů ze Školní ulice.

Pan Holý: Myslím, že by pro ty Cikány bylo lepší, aby žili někde za městem a mohli si tam žít podle sebe.¹⁵¹

Paní Hasičová: Až bude Školní dole [zbouraná], všichni si oddychneme.

Zaznamenala jsem představu, že zbouráním dělnické kolonie dojde k vyřešení mnoha stávajících problémů, týkajících se především bydlení a soužití Romů s majoritou. S výjimkou výpovědí Romů jsem v Holešově nezaznamenala žádné artikulované obavy ohledně možných rizik spojených s budoucím bydlením sociálně vyloučených pohromadě v okrajové části Holešova. Představa „vyřešení“ Školní ulice je spjata především s vizí kvalitnějšího bydlení obyvatel domů a estetického vylepšení lokality. Vybudování sociálního bydlení na současných pozemcích nepovažuje vedení Holešova za přijatelnou variantu vzhledem k umístění pozemků v centru města. Myslitelným způsobem využití prostoru je pro vedení města například nabídnout pozemek developerovi, aby zde mohlo vzniknout třeba pokračování centra služeb. Pro lidi z dělnické kolonie má být postaveno bydlení v jiné části Holešova. Vznik prostorově odděleného bydlení pro sociálně vyloučené však pravděpodobně mnohé stávající problémy spojené se sociálním vyloučením nevyřeší a případně je zhorší. Vystavění nových bytů v jiné části města sice může lidem přinést technicky kvalitnější bydlení, současně ale dává vzniknout prostorovému oddělení, které může sociální vyloučení umocňovat.

Zaměstnankyně odboru správy nemovitostí vědí o přání Romů nesdílet sousedství a pokoušejí se tato přání v rámci omezených bytových možností respektovat. Samy však mají obavy z možných budoucích konfliktů a setkávají se také s odporem obyvatel, kteří Romy ve svém sousedství nechtějí.

¹⁵⁰ Terénní poznámky 18. 7. 2008.

¹⁵¹ Terénní poznámky 22. 7. 2008.

Paní Hroudová: Oni sami říkají, nedávejte nás dohromady, ale co je to za argument? My se třeba snažíme to nějak vymyslet, kdo by kde mohl bydlet, aby nebyly problémy. Třeba ta Růžena, ta by taky mohla bydlet mezi bílými, ona je taková pořádná, poctivá. Někteří by mohli bydlet mezi našimi lidmi, i by to bylo pro ně dobré, ale je tam taky dost takových těch grázlů, nebo jak to mám říct.

Dům číslo 424 byl shozen, to se nám podařilo lidi umístit. S tím umisťováním je docela problém. My máme na to takového pavouka. Ale víte, lidi se bouří a píšou petice, že s těmi Romy nechtějí bydlet.¹⁵² Třeba ve Všetulích, tam jsme nakonec jednu rodinu i přes protesty obyvatel toho domu umístili, a nejsou vůbec žádné problémy. Ti, co tam teď bydlí, se o byt starali, i když bydleli na Školní v tom domě, co byl shozen. Jejich sousedka říkala, že vůbec nejsou problémy, večer je klid, že paní Kučerová hodně uklízí, jenom že si občas chodí půjčovat peníze.¹⁵³

Nelze však jednoznačně říci, že by Romové ve Školní ulici jednohlasně odmítali bydlet s příbuznými v sousedství. Naopak v jednom případě došlo k situaci, kdy se romský muž do sousedství k příbuzným přistěhoval, tento muž také upřednostňuje bydlení pohromadě. Jiné ženě byl nabídnut byt na jiném místě v Holešově, lékař jí vystavil doporučení k přednostnímu přidělení bytu. Žena byt odmítla, sousedící příbuzní jí vypomáhají se záležitostmi týkajícími se běžného chodu domácnosti, na něž sama nestačí. Další romské ženy žijící mimo Školní ulici žádaly o výměnu bytu, aby mohly bydlet blíže při sobě a navzájem si hlídat děti.

Postoj k sestěhování. Shrnutí

Ačkoliv si Romové v Holešově vzájemně vypomáhají, bydlet pohromadě již většinou nechtějí, kvůli sporům mezi sebou. Uvažují-li sociálně vyloučené osoby v kolonii o stěhování do nabídnutého bydlení, vyšší technická kvalita bytu pro ně není vždy prioritou, zvažují i další výhody a nevýhody stávajícího a nabízeného bydlení.

Postoj obyvatel kolonie ke stávajícímu bydlení

Poukázání na nevyhovující bydlení je jedna z prvních informací, se kterou se lze při kontaktu s lidmi žijícími ve vyloučené lokalitě v Holešově setkat. Jedná se o malometrážní byty, které jsou v romských domácnostech pro svou velikost přirovnávány ke kurníkům. **Názory obyvatel dělnické kolonie na současné bydlení a jeho budoucnost se liší podle toho, zda lidé žijí v opravovaném nebo neopravovaném domě. Ti, kteří žijí v udržovaných domech nebo v domech s opravenými prvky, nejsou výrazněji nespokojeni a upřednostnili by opravování současného bydlení před případným stěhováním jinam.** Obyvatelé první části kolonie (Romové i ne-Romové) se domnívají, že

¹⁵² Při dalším rozhovoru jsem se dozvěděla, že petici podepsal i jeden Rom.

¹⁵³ Terénní poznámky 30. 7. 2008.

jejich obydlí jsou v lepším stavu, a proto nebudou zbořena, naproti tomu ti, kteří obývají domy v horším technickém stavu v druhé části ulice, by raději bydleli jinde.

Romové i ne-Romové v první části dělnické kolonie se snaží prostor pro bydlení maximálně využít. Jedna bývalá prádelna je upravena k občasnému přebývání, další šopy jsou udržované a lidé je využívají pro skladování věcí.¹⁵⁴ V jedné šopě našel ubytování člověk, který o své bydlení přišel a v současnosti jiné nemá.

Místní mě také upozorňovali na existenci suchých záchodů, přestože již svým účelům neslouží. Vyprávěli mi historiky o komplikacích spojených s užíváním záchodů v zimě a o tom, jak se na záchody přijela podívat ministryně pro lidská práva a menšiny Džamila Stehlíková a jak tuto návštěvu natáčela regionální televize (ČT24 2007). **Samotnou existenci suchých záchodů považují nejen obyvatelé kolonie za ostudný důkaz nedostatečnosti a zastaralosti svého bydlení. Medializování toho, co se za dřevěnými dveřmi s nápisem WC skrývá, považovali obyvatelé za značné ponížení pro lidi, kteří zde žijí.**

Paní Holá: Oni natáčeli i na suchých záchodech. Jak by vám bylo, kdyby šli natáčet na váš záchod?¹⁵⁵

Na suché záchody poukazuje i výroční zpráva o. s. ARGO Zlín v souvislosti s nedůstojným bydlením. Ani současnou podobu splachovacích záchodů nemusejí někteří považovat za vhodnou (záchodová mísa je v předsíni za látkovým závěsem).

Libuše Hrochová: Ten záchod, co máme v předsínce, to je taková improvizace.

Kanalizace má být podle údajů poskytnutých městským úřadem v současnosti ve všech domech, přesto jeden muž uvedl, že nadále používá suchý záchod, což mu činí z důvodu jeho zdravotního postižení obtíže. **V několika domácnostech chybějí koupelny. Obyvatelé si je mohli vybudovat na vlastní náklady, někteří tak ale neučinili a myjí se v hrnci nebo u příbuzných. Jeden muž uvedl, že si postavil koupelnu bez patřičných povolení, protože to je tak jednodušší. Jinému muži nebyla úprava koupelny za současného rozšíření bytu povolena.**

Josef Hroch: Chtěl jsem tu kuchyň probourat do předsíně, abychom to měli větší, a koupelnu bych přistavěl zvenku, ale to už nám na úřadě nedovolili.¹⁵⁶

Celkově se nájemníci k opravování svých domů stavějí různě. Převládají snahy o udržování přijatelného vzhledu a komfortu uvnitř. Do větších úprav, jako jsou například

¹⁵⁴ Ze šop a bývalých prádelen se neplatí nájem. Opravy jsou čistě věcí obyvatel.

¹⁵⁵ Terénní poznámky 26. 6. 2008.

¹⁵⁶ Terénní poznámky 24. 7. 2008.

výměny oken, dveří, trámů a střešních krytin, se obyvatelé nepouštějí. Přístup níže citované paní Holé, která si uvědomuje dočasnost jejího bydlení, a přesto do oprav investuje, je spíše ojedinělý.

Paní Holá: Já mám peněz dost, tak si to tu opravuju. A kdybych měla jít pryč, já si ty okna vezmu s sebou. Přece nebudu žít v takové hrůze, když na to peníze mám?¹⁵⁷

Běžně jsem se setkala s tím, že obyvatelé kolonie očekávají, že opravy bytů bude provádět město.

Alžběta Holubová: Oni jsou vlastníci bytu a my jsme jenom pronajímatelé. Nájem poctivě platíme a opravit to má majitel.¹⁵⁸

Město se však rozhodlo do oprav dělnické kolonie již neinvestovat, podle současné vyhlášky si nájemníci v celém Holešově mají hradit opravy do 7 000 Kč za rok sami.

Paní Hroudová: Mně to třeba přijde docela kruté. To rozhodl starosta. Řekl, že město není dojná kráva.¹⁵⁹

Toto nové pravidlo považují nájemníci za nelegitimní s poukazem na rostoucí nájemy.

Pan Holba: A nejhorší je, že zvyšují nájem. Dřív stál 17 korun, teď platím 700 a od ledna to o 800 zvednou. Kdyby to zdražili o stovku, o dvě, tak neřeknu.¹⁶⁰

Julie Holubová: Proč mám platit tolik, když nám to ani neopraví? (...) K čemu ten nájem potom platíme?¹⁶¹

Jeroným Holub: Proč to zvyšují, když si to máme opravovat sami?¹⁶²

V jedné romské rodině jsem zaznamenala strategii dosáhnout toho, aby se ceny za opravy v bytě jevily co nejvyšší. Důležitá součást vybavení bytu se porouchala a rodina se dohodla zakoupit jiné fungující vybavení z bazaru. Prodavač v bazaru byl telefonicky dotázán, jestli by nemohl na účet napsat vyšší cenu zboží, než za jakou si ho rodina hodlala zakoupit. Rodina plánovala, že poté, co náklady přesáhnou stanovenou hranici 7 000, dostanou ostatní náklady na opravy proplacené. Prodavač v bazaru však napsat na účet vyšší částku za zboží odmítl, rodina dál sbírá účty za vlastní opravy.

S opravami bydlení, které provádí údržbář pověřený městskou správou, obyvatelé Školní mnohdy nejsou spokojeni. Eternitové záplaty ze střechy strhává vítr. V jedné domácnosti je zatékání do místnosti řešeno přibitím lepenkové desky ke stropu, přes kterou při dešti protéká voda i nadále. Řemeslník, který v minulosti prováděl řemeslné práce

¹⁵⁷ Terénní poznámky 26. 6. 2008.

¹⁵⁸ Terénní poznámky 8. 5. 2008.

¹⁵⁹ Terénní poznámky 30. 7. 2008.

¹⁶⁰ Terénní poznámky 5. 9. 2008.

¹⁶¹ Terénní poznámky 18. 7. 2008.

¹⁶² Terénní poznámky 30. 7. 2008.

v tehdy státem vlastněných bytech v celém Holešově, sdělil, že se opravovalo v mnoha těchto bytech, ale do dělnické kolonie opravy směřovány nebyly.

Pan Halapartna: U Letiště a na Novosadech, tam se opravovalo, dělaly se nové kuchyně, linky, ale ve Školní nikdy.¹⁶³

Sociálně vyloučení obyvatelé dělnické kolonie mnohdy nemají jasno v tom, které služby mohou po městu požadovat a co si mají ohledně bydlení zařizovat sami. Mezi představami o různých opravách a úpravách bydlení, které by mělo město v dělnické kolonii vykonat, jsem zaznamenala i požadavek na sekání trávy nebo opravení dřevěné šopy.

Osoby veřejné správy zaznamenaly také žádosti Romů o opravy toho, co si pravděpodobně poničili sami (prokopnuté dveře, prošlápnutá střecha při instalaci satelitu). **Postoj Romů k bydlení ve Školní ulici vyhodnocují osoby veřejné státní správy obecně jako pasivní.**

Paní Hroudová: Víte, ti Romové pořád chodí, že my musíme. I ta Milena Havranová čeká s nataženou rukou, ale ta je slušná, s ní není problém.¹⁶⁴

Paní Hašlerková: Oni si ty byty neopravovali nikdy.¹⁶⁵

Oproti majoritním obyvatelům žijícím v obecních bytech jsou Romové hodnoceni jako ti, kteří se o byty nestarají nebo je dokonce ničí a pravidelně žádají na správě nemovitostí jejich opravy. Případně, přistoupí-li na to, že rozbitou věc mají zaplatit, žádají, aby jim byla odpovídající částka za opravu stržena z dávek, aby se vyhnuli zaplacení částky běžným způsobem, což správě nemovitostí komplikuje situaci. **Osoby státní správy zabývající se bydlením ve vlastnictví města a sociálně vyloučenými dovedou rozlišit osoby, které bydlení poškodily, od Romů, kteří se úpravě obydlí věnují, a v případě řešitelného požadavku se snaží jim vyhovět.**

Paní Hrobníková: My když u nich vidíme nějakou snahu, tak se jim snažíme vyjít vstříc. Třeba nás pan Humr požádal, že by si dal něco na zpevnění toho dvorku. Měli jsme několik těch zbylých dlaždic, tak mu je tam zavezli a on si je potom rozházel na ten dvorek. Nebo když si něco sami přispějí, tak jim pomůžeme.¹⁶⁶

Podle informací osoby, která se podílí na správě městského majetku, jsou v současnosti evidovány dva byty, které zřejmě poškodili Romové v nich žijící. Těm hrozí exekuce a neprodloužení smlouvy na bydlení z důvodu neplacení nájmu a dluhů z něho. Další osoba, která v minulosti ponechala zničený byt s dluhy, odešla žít do jiného města. Všechny

¹⁶³ Terénní poznámky 17. 9. 2008.

¹⁶⁴ Terénní poznámky 17. 9. 2008.

¹⁶⁵ Terénní poznámky 21. 7. 2008.

¹⁶⁶ Terénní poznámky 30. 7. 2008.

osoby těchto tří domácností dříve žily v dělnické kolonii, v současnosti tam žije již jen jedna. Poškození stavu bytu a ničení jeho vybavení se však nepřipisuje výhradně Romům, jsou zde i případy ne-Romů, jejichž užívání bytu a zásahy do něj vyžadovaly rozsáhlé opravy. Romové žijící v bytech horší kvality se domnívají, že město do oprav jejich obydlí neinvestuje proto, že v nich bydlí právě Romové, a kvůli tomuto pocíťovanému přístupu vnímají sami sebe jako občany nižší kvality.

Alžběta Holubová: Žijeme tady, jako kdybychom ani nebyli lidi.

Julie Holubová: Oni si myslí, že nám je to jedno, jak my tu žijeme, že to takhle Cigánům stačí. Ale to není pravda.

Plány a představy ohledně výraznějšího vylepšování bydlení Romové mají, ale v mnohých případech je sami ani nechtějí realizovat.

Julie Holubová: Však já bych si tu udělala aj nový dvorek, ale copak si ho budu dělat, když to není moje?¹⁶⁷

Romové i ne-Romové žijící v dělnické kolonii mě upozorňovali, že přestože domy nevypadají zvenku hezky, vevnitř to mají pěkné. V romských domácnostech jsem zaznamenala snahu o zvelebování bydlení. Praskliny v omítce a zatékání rodiny řeší novými nátěry, což vede k novým rozhořčením, když omítka opět praskne (čemuž se s ohledem na stáří domů a jejich technický stav nelze divit).

Postoj obyvatel kolonie ke stávajícímu bydlení. Shrnutí

Přestože většina obyvatel vyloučené lokality považuje stávající bydlení za nevyhovující, žijí zde i lidé, kteří by zde nadále rádi bydleli. Sociálně vyloučení obyvatelé kolonie se k opravám bydlení stavějí spíše pasivně. Požadují, aby opravy prováděli zaměstnanci správy nemovitostí. Věnují se spíše estetickým úpravám uvnitř bytů.

Demografická situace Romů v Holešově a očekávání stěhování

Ohledně bydlení dělá veřejné správě starosti demografický vývoj Romů v Holešově.

Paní Hroudová: Ti kluci si sem natáhli nevěsty, mají děti, je jich tu moc. Jejich počet narůstá geometricky. Co jsem tu, pamatuju akorát dva pohřby.

Rostoucí počet Romů je vnímán jako rostoucí počet problémů obecně spojených s Romy. I mezi Romy samotnými jsem zaznamenala názor, že Romů je v Holešově příliš (viz citace výše). V Holešově zůstávají z jedné romské rodiny synové se svými družkami, které zde nezískají trvalý pobyt a žijí v bytě nenahlášené. Po uzavření sňatku

¹⁶⁷ Terénní poznámky 18. 7. 2008.

je jim trvalé bydliště v Holešově již přiznáno a s ním i další nároky (např. pobírání dávek). Podle odhadů sociálního odboru žije v bytech v dělnické kolonii dohromady minimálně 7 nenahlášených Romů (problémy spojené s bydlením bez řádného přihlášení jsou popisovány např. v Socioklub 2000).

Alžběta Holubová: Tady v 3+1 nás bydlí osm a brzo tam budou i mimina. Tadle, tadle a tadle je těhotná (ukazuje na tři ze čtyř žen).

Další romská žena uvedla, že by byla ráda, aby se k ní alespoň na zimu nastěhovala nemocná dcera žijící s dětmi mimo Holešov, protože má nevyhovující bydlení. **Lze tedy očekávat, že počet Romů v dělnické kolonii vzroste nejen porodností, ale i tak, že obyvatelé nabídnou pomoc příbuzným řešícím obtížné životní situace.**

V dělnické kolonii žijí nenahlášení také ne-Romové. Pobyť některých z nich zde má sezónní charakter, žijí tu pouze přes zimu. Protože je obtížné získat byt prostřednictvím podání žádosti na úřad, uvedla jedna Romka žijící v jiném městě, že si v Holešově se svým holešovským romským druhem shání podnájem. Jiné dvě romské ženy naopak uvedly, že plánují odstěhovat se z Holešova pryč.

Marie Holubová: Chci odtud pryč, hlavně abychom zase nebydleli pohromadě. To jsou jenom problémy, hádáme se.¹⁶⁸

Julie Holubová: Podívejte, já chci odsud pryč. Jak jsem se vdala, to je můj problém, ale mám děti a na ty musím myslet. Nelíbí se mi, že v tomhle žiji. Já pocházím z vesnice, tam bylo všechno jinak. Moje máma pracovala na statku, já jsem chodila na učiliště. Já bych chtěla, aby to bylo jako postaru. Však jsem taky pracovala, ale teď jsem na mateřské. Ale na podzim dám děti do školky a půjdu pracovat. Splatím dluhy a vezmu si hypotéku. Až ten půjde do školy, kde se bude učit? Já bych chtěla pro děti aspoň dva pokoje, však já jsem taky měla svůj, když jsem chodila do školy. Kluk bude mít ty tužky a pravítka, a to ty malé samozřejmě zajímá, budou ho rušit.¹⁶⁹

Přestože v Holešově žijí i takové romské rodiny, jejichž rodinná situace se z důvodu zadluženosti jeví jako bezvýchodná, vyskytují se zde osoby, které mají povědomí o tom, že svou situaci mohou za určitých podmínek změnit. Jak je patrné z naposledy uvedené citace, někteří znají i postup, kterým by mohli změny dosáhnout. U drtivé většiny Romů v dělnické kolonii jsem však nezaznamenala žádnou aktivní snahu ani artikulovanou představu o změně současného bydliště. Část z nich se domnívá, že další domy se v dohledné době bourat nebudou, buď proto, že bydlí v udržovanější části kolonie, nebo proto, že v realizaci postupného bourání nevěří, přestože dva domy již zbourány byly.

¹⁶⁸ Terénní poznámky 28. 7. 2008.

¹⁶⁹ Terénní poznámky 18. 7. 2008.

Alžběta Holubová: No, to už se mělo bourat dávno, ale vidíte, stále tu bydlíme.¹⁷⁰

O bourání kolonie slýchají holešovští již zhruba od 50. let, a proto se k realizaci tohoto plánu stavějí skepticky. Setkala jsem se také s ne-Romkami, které bydlí v kolonii a na téma bydlení se rázně odmítly bavit. Aktivitu, které by mohly směřovat ke změně současného stavu, považují za zbytečné. V uskutečnění demolice již přestaly doufat.

Alžběta Holubová vyzývá paní Hláskovou, aby mi něco řekla o tom, jak se tu žije. Paní Hlásková říká, že ne, to nestojí za řeč, není to prý k ničemu, zase se nic nezmění, a vychrlí několik sprostých nadávek. Hrozí pěstí do vzduchu.

Paní Hlásková: To zas někdo něco napíše a nic z toho nebude.¹⁷¹

I proto, že o bourání Školní ulice se mluví již několik desetiletí a k výrazným změnám nedochází, může být samotné téma současného bydlení nepříjemné. Z jiného důvodu se k bydlení odmítla vyjádřit starší romská žena.

Alena Holubová: Mně je všechno jedno. Hlavně, když mám střechu nad hlavou. Už jsem na to stará. Zeptejte se mladých.

Strategie, kterou Romové žijící v dělnické kolonii zauímají vůči bydlení, spočívá převážně v **čekání na přidělení lepšího bydlení**. Když jsme mluvili o bydlení, jeden Rom mi pasivitu odůvodnil takto:

Cyril Humr: Vaši lidi, když mají malé platy nebo se jim něco nelíbí, tak protestují, jdou do ulic, ale Cigáni jen sedí a nic nedělají. To bude trvat tak ještě padesát let, než se něco změní. My máme jinou kulturu, jako mají třeba muslimové jinde.¹⁷²

Několika osobám bylo postupně nabídnuto bydlení jinde. Považovali však současné bydlení za více vyhovující a odmítli se stěhovat. Byly zaznamenány tyto důvody pro rozhodnutí setrvat v současných bytech: vyšší cena nabízeného bydlení, vzdálenost od občanské vybavenosti či od příbuzných nebo prostorové uspořádání nabízeného bytu – jedna místnost neumožňuje zachování intimity osob v domácnosti. Byty byly v posledním roce nabízeny spíše v případech, kdy v domácnosti žije jen jedna osoba. V jedné budově, kterou město vlastní, byly prostory kanceláří přebudovány na tzv. startovací byty. Záměrem města bylo, aby v těchto bytech žili lidé maximálně tři roky, než si najdou bydlení jinde. Lidé zde však zůstávají déle a osoby veřejné správy považují tyto byty vzhledem k jejich uspořádání za zcela nevhodné pro početné rodiny.

¹⁷⁰ Terénní poznámky 8. 5. 2008.

¹⁷¹ Terénní poznámky 8. 5. 2008.

¹⁷² Terénní poznámky 18. 7. 2008.

V dělnické kolonii žije ve dvanácti bytech přes 60 Romů. Většinou se jedná o rodiny s více dětmi. **Mít více dětí je z pohledu osob samosprávy vnímáno jako chybná strategie vzhledem k velikosti bytu.**

Paní Hašlerková: Oni dostali jedna plus jedna, a nikdo je nenutil, aby měli pět dětí.¹⁷³

Paní Hejdová:¹⁷⁴ Oni jim na úřadě řeknou, že to je jejich chyba, že mají pět dětí.¹⁷⁵

Romové si uvědomují, že podle názoru mnoha členů majoritní společnosti Romové plodí děti proto, aby pomocí dávek zvýšili své rodinné příjmy.

Cyril Humr: My máme čtyři děti. Oni říkají, že děti máme jenom kvůli dávkám, ale tak to není.¹⁷⁶

V souvislosti s dětmi jsem však zaznamenala pocity nespravedlnosti při přidělování městských bytů. Romové se domnívají, že rodinám s dětmi by mělo být nabídnuto nové bydlení přednostně, a proto považují přidělení bytu jediné osobě, ne-Romce, za diskriminaci Romů v bydlení.

Alžběta Holubová: Tady byl volný byt vedle, chtěla jsem se tam nahlásit. Ale řekli, že ne, a dali byt paní, co žije sama. A přitom my máme malý děcka a tlačíme se vedle, mohli bysme tam žít čtyři.¹⁷⁷

Přesně opačný pocit nespravedlnosti v přidělování bytů je vnímán i na straně ne-Romky:

Paní Hlášková: Já už na byt čekám dvacet let! Dvacet let!!! (Zvyšuje hlas.) Já to teď řeknu ošklivě: každá cikánská kurva dostane byt a ještě si stěžuje, že se jí ten byt nelíbí!¹⁷⁸

Jako nespravedlivé je vnímáno také přidělení bytu osobě, jejíž život sousedé považují za morálně pochybný. Rozmísťování bytů je ožehavé téma nejen pro obyvatele dělnické kolonie, ale i pro osoby veřejné správy, které o něm rozhodují. Nájemníky se snaží posuzovat individuálně tak, aby předešli problémům týkajícím se soužití budoucích sousedů.

Demografická situace Romů v Holešově a očekávání stěhování. Shrnutí

Lze říci, že obyvatelé dělnické kolonie mají ke stávajícímu bydlení spíše pasivní postoj, do větších oprav se sami nepouštějí, samostatné kroky k nalezení nového bydlení nepodnikají a čekají na přidělení bytu.

¹⁷³ Terénní poznámky 21. 7. 2008.

¹⁷⁴ Ne-Romka, sousedka romské rodiny.

¹⁷⁵ Terénní poznámky 28. 7. 2008.

¹⁷⁶ Terénní poznámky 18. 7. 2008.

¹⁷⁷ Terénní poznámky 8. 5. 2008.

¹⁷⁸ Terénní poznámky 8. 5. 2008.

Sociální kontrola v sousedství

V oddíle Ulice a dvory, který pojednává o užívání veřejného prostoru, je zmíněno, jak dění v ulici kontroluje městská a státní policie. Na život v ulici však denně dohlížejí i sami sousedé. Sousedské sociální kontrole a spolupráci bude věnován následující oddíl.

Přestože sousedské vztahy mezi ne-Romy a Romy ani v rámci rodin nejsou vždy idylické, sousedé v dělnické kolonii si vzájemně vypomáhají, domlouvají se na využívání a úpravě společného prostoru dvorků, vyřizují si vzkazy, případně si půjčují peníze a dělí se o připravené pokrmy, a to bez ohledu na rodinnou a etnickou příslušnost. V sousedství se lidé navzájem znají a navzdory konfliktům popisovaným výše vyjadřují i vzájemnou úctu a porozumění.

Alžběta Holubová mi vysvětluje, že i když paní Hlásková není Romka, dobře si rozumějí. Že někdy si nerozumějí ani Romové mezi sebou.¹⁷⁹

Pan Houbička: No a na konci bydlí Hrochovi. Těch si moc vážím. Oni nejsou jako ostatní Romové. Občas k nim někdo zajde, ale je to v normě.¹⁸⁰

Lidé žijící v kolonii se znají i se sousedy z protilehlé strany ulice. Navštěvují restaurační zařízení v blízkém okolí, i zde se navzájem znají s obsluhou. Romové i ne-Romové si běžně docházejí pro cigarety, čepované pivo či pro pizzu do hospody a pizzerie stojící naproti jejich obydlí. Personál těchto zařízení jim půjčuje sklenice i nádobí domů. Zákazníci je po konzumaci přinesou zpět. Zapomenou-li, je jim to připomenuto, případně je vzkaz předán po příbuzných. Příležitostně se vyskytly komplikace s placením, kdy host neměl dost peněz na zaplacení útraty a vznikl mu dluh. Personál zařízení ví, na které konkrétní osoby si má dát kvůli nespolehlivému placení pozor. Číšník uvedl, že osobu, se kterou má špatnou zkušenost, by obsloužil, nechal by si ale zaplatit předem. Nezaznamenala jsem žádné rozdíly v chování k zákazníkům v souvislosti s jejich etnicitou, ani jsem nepozorovala, že by návštěvníci restauračních zařízení ve Školní ulici reagovali na přítomnost romských hostů. odmítavě. Lidé z dělnické kolonie tvoří klientelu těchto zařízení v menší míře.

Sociálně vyloučení z dělnické kolonie navštěvují restaurační zařízení i mimo prostor ulice, především se zdržují v bufetech a bistrech okolo autobusového nádraží. Zde jsem také zaznamenala spíše vstřícný postoj k zákazníkům z dělnické kolonie (možnost zaplatit útratu později, možnost hrát na přinesený hudební nástroj a tancovat). Jeden Rom mi však sdělil

¹⁷⁹ Terénní poznámky 8. 5. 2008.

¹⁸⁰ Terénní poznámky 22. 7. 2008.

negativní zkušenost z restauračního zařízení jinde v Holešově, kde pocíťoval nepřívětivé zacházení personálu z důvodu jeho romství. Proto rád jezdí do Zlína, kde to nepocíťuje.

Ve Školní ulici v rámci sousedství do určité míry fungují mechanismy sociální kontroly. Hlučný souseď je upozorněn na rušení nočního klidu, dítěti kopajícímu míč na čelní zeď domu vynadá souseďka. Pokud postávající Romové zatarasí chodník, dotyčné na to upozorní souseď a místo je uvolněno. Znečišťuje-li pes dvorek jiného souseďa, poškozeneý se taktěž ohradí. V případě větších sporů nebo rušení pořádku je přivolána policie, aby zjednala klid. Stížnost osobám veřejné správy podávají také nespokojení souseďé i náhodní procházející.

Přestože ve vyloučené lokalitě žije několik osob, které se pravidelně věnují krádežím, nezaznamenala jsem snahu lidí ve zvýšeneé míře zabezpečovat svůj majetek. **Ne-Rom provozující své podnikání ve Školní ulici sdělil, že z okradení obavy nemá.**

Pan Hořák: Tady v ulici se nekrade.¹⁸¹

Naopak zvýšeneé obavy z prostoru obývaného Romy mají lidé, kteří s místními Romy nemají souseďskou zkušenost. Opakovaně mi lidé projevovali lítost nad tím, že ve Školní pobývám i přespávám. Obavy lidí plynou především z představy o zvýšeneé hlučnosti v nočních hodinách, o hrozbě přepadení a okradení.

Paní Hovorková: Já bych se do té Školní večer bála jít.¹⁸²

Pan Halekal: Já do Školní nechodím. Jak jdu ze sídliště, radši to obejdu.¹⁸³

Vyskytly se dva případy, kdy se v penzionu naproti dělnické kolonii chtěli ubytovat ne-Romové, nakonec to však neudělali, protože měli obavy bydlet v blízkosti Romů. V jednom případě zájemci poté, co zjistili, že se penzion nachází v souseďství Romů, odjeli hledat ubytování jinam. V dalším případě se osoba, která zařizovala ubytování pro svého kolegu, rozhodla zajistit nocleh jinde, protože se obávala hluku v pozdních večerních hodinách. Přesto ale ubytovatelé nemají o hosty v penzionu nouzi. Při pobytu v lokalitě jsem se osobně nesetkala s přepadením ani s okradením, hlasitá romská hudba hrála většinou pouze přes den. Negativní pocity v lidech z majoritní společnosti však dovede vyvolávat i odlišnost ve způsobu trávení času.

Paní Hokynářová: Jdu strhaná do práce, oni sedí na dvorku, muzika hraje, pohodička. To mám potom na ně vztek.¹⁸⁴

¹⁸¹ Terénní poznámky 24. 4. 2008.

¹⁸² Terénní poznámky 16. 7. 2008.

¹⁸³ Terénní poznámky 20. 7. 2008.

V sousedství Školní ulice jsem nezaznamenala nic, co by nasvědčovalo tomu, že by lidé měli strach s místními Romy komunikovat. Tento strach pozorují například osoby pracující ve veřejné správě u lidí, kteří místní Romy neznají.

Paní Hroudová: Koukám, jak ty ženské tahají ty čokolády zpod těch sukní. Oni se jich asi ty prodavačky bojí, že nic neřeknou. Ono se jich dost lidí třeba bojí a oni o tom moc dobře vědí. Třeba u doktorky přišla cikánka s dítětem na ruce a šla rovnou ke dveřím. Já jsem stála za rohem, takže mě neviděla. Tak jsem si k těm dveřím rychle stoupla, že tam čekám, a ona si bez jediného slova sedla na lavici k ostatním, protože mě znala. Ale kdybych tam nebyla já, tak nikdo z celé čekárny nic neřekne.¹⁸⁵

Paní Hrubá: Taky jeden Rom okradl pana Havlíka. On ten mobil potřeboval, tak si ho od toho Roma koupil za 2 000 zpět. Chtěli jsme, aby se to řešilo, ale on se bojí, že by mu ten Rom třeba rozbil auto. Taky teď byly konflikty v Albertu, ženy nakupují do kočárku, prodavačkám se to nelíbí, jsou spory, hádky. Jedna Romka na ně řvala, tak nám to řekly. Asi vím, o koho jde, budeme to s těmi prodavačkami řešit, je to pro ně nepříjemné, bojí se.¹⁸⁶

Přestože si supermarkety jakožto soukromé firmy mají zajistit ostrahu svých prostor samy, prodavačky se obrátily na městský úřad a ten s nimi bude konzultovat vhodný postup v případě nestandardního a nevídaného chování zákazníků. Naopak učitelka základní školy šla rodičům romské žákyně žijícím ve Školní ulici vyřídít důležitý nepříjemný vzkaz osobně. Případné obavy překonala, vyřízení vzkazu provedla při cestě do centra města. **Snadná dostupnost lokality umožňuje i zaměstnancům městského úřadu sem podle potřeby docházet.**

Sociální kontrola v sousedství. Shrnutí

Ve Školní ulici se lidé znají a v mnohých ohledech tu funguje vzájemná spolupráce a sociální kontrola, která lidem umožňuje řešit jejich sousedské záležitosti. Ulici hojně využívají lidé procházející tudy směrem k sídlišti nebo k poliklinice, ale někteří obyvatelé vyjádřili obavy z pobytu ve Školní ve večerních hodinách. Umístění lokality poblíž nádraží a nedaleko centra města umožňuje obyvatelům využívat občanskou vybavenost, zároveň usnadňuje kontrolu ze strany policie i městského úřadu.

Závěr

Pro sociálně vyloučenou lokalitu dělnické kolonie ve Školní ulici je charakteristická nízká kvalita bydlení, skladba obyvatel je však značně heterogenní. Žijí zde početné romské rodiny v sousedství ne-Romů, z nichž většina přebývá v bytech osaměle nebo v páru. Dvory

¹⁸⁴ Terénní poznámky 24. 7. 2008.

¹⁸⁵ Terénní poznámky 21. 7. 2008.

¹⁸⁶ Terénní poznámky 17. 9. 2008.

domů sdílejí dohromady lidé pravidelně pracující s nezaměstnanými, lidmi užívajícími alkoholické nápoje, s duševně či tělesně nemocnými a s malými dětmi. Většina z nich neprojevuje úmysl na současném bydlení něco z vlastní vůle výrazně měnit, nepřeje si však v budoucnu bydlet pohromadě. Obyvatelé kolonie čekají, že změna jejich bydlení přijde ze strany veřejné správy města. Sama lokalita nemá mezi holešovskými dobrou pověst, především pro svou nevzhlednost a proto, že Romové tráví hodně času na ulici.

Lidé ve Školní se mezi sebou znají, do určité míry si mezi sebou vypomáhají a sociální kontrola zde funguje. Vznikají však spory, které sousedé vlastními silami vyřešit nedovedou, a proto zasahuje veřejná správa a terénní pracovník působící v neziskovém sektoru. Zásahy však nevedou vždy k úspěšnému vyřešení situace. Dále dochází ke konfliktům mezi místními Romy a členy majoritní společnosti. Tyto konflikty se členové veřejné správy pokoušejí řešit. Opatření v tomto směru však postihují i členy majoritní společnosti. V posledních letech byly ve vyloučené lokalitě odstraněny lavičky a výrazně omezeno parkování. Veřejný prostor zde pravidelně kontroluje policie a jsou tu umístěny bezpečnostní kamery. Ulici obyvatelé Holešova v průběhu dne běžně užívají.

Plán demolice dělnické kolonie je výrazným tématem nejen obyvatel v ní žijících, jedná se o záležitost, která je předmětem diskuse již několik desetiletí. Přestože již byly dva domy zbořeny, dořešení ostatních domů, zdá se, v nejbližší době neproběhne. Město v současnosti nemá dostatečné kapacity, aby mohlo lidem v dělnické kolonii nabídnout náhradní bydlení v rámci stávající zástavby, proto se jedná o vybudování nového bydlení v jiné části města. Pro novou výstavbu navrhl vedení města dvě místa – jedno v blízkosti železniční trati, druhé nedaleko holešovské drůbežárny směrem k Bořenovicím. V ochranném pásmu železnice však nelze stavět, a tak zbyla varianta u drůbežárny.

Zbourání dělnické kolonie vnímá veřejná správa jako vyřešení mnoha problémů. **V případě výstavby prostorově odděleného bydlení pro sociálně vyloučené, kteří tak mají získat technicky kvalitnější bydlení, však mohou vzniknout nové problémy a nové či hlubší podoby sociálního vyloučení, například z důvodu zhoršení dostupnosti občanské vybavenosti pro obyvatele oddělené lokality, zhoršení dostupnosti lokality pro osoby veřejné správy a také z důvodu celkového oslabení sociální kontroly nabouráním vybudovaných sousedských vztahů.**

Doporučení pro další výzkum v Holešově

V dalších výzkumech sociálně vyloučených osob lokality v Holešově by bylo vhodné zaměřit se na hlubší zkoumání částečně rozpracovaných jednotlivých dimenzí sociálního vyloučení a zároveň na sledování vývoje jevů, které se podílejí na sociálním začleňování a vylučování lidí v lokalitě a které souvisí s detailně popsanou oblastí bydlení.

Ve vymezené lokalitě tvoří Romové zhruba polovinu obyvatel. Život ne-Romů byl zkoumán v menší míře, a to i z toho důvodu, že tři ne-Romky kontakt odmítly. Přesto, že tyto osoby nemusíme nutně považovat za sociálně vyloučené (kromě toho, že žijí v lokalitě, která byla jako sociálně vyloučená označena), považují jejich vyprávění o životě ve Školní ulici za důležité rozšíření možného nahlížení na dynamiku procesů sociálního vyloučení v této lokalitě.

Zhruba pět ne-Romů se během dne v kolonii nevyskytuje, rozhovory s nimi proběhly v okolních restauračních zařízeních a měly pro takto zaměřený výzkum minimální hodnotu. Na kontakt s těmito lidmi by pravděpodobně bylo vhodné vyčlenit více času, aby si na výzkumníka nebo výzkumnici zvykli, a pravděpodobně i změnit přístup, neboť proces „zvykání“ na výzkumníka vyžaduje odlišný přístup než u místních Romů. Doporučuji kontaktovat je v brzkých ranních hodinách, kdy ještě nebývají pod vlivem alkoholu.

Ve dvou romských domácnostech hrozí kvůli neplacení nájmu ukončení nájemní smlouvy. Bylo by přínosné zkoumat, jak se s touto situací vystěhované osoby vypořádají a zda vystěhovaní získají nějakou podporu od svých příbuzných. Naopak další romské rodiny pravděpodobně získají bydlení v jiných částech Holešova; doporučuji zaměřit se i na okolnosti tohoto stěhování, například na to, jak je přijmou ne-romští sousedé, nebo na to, jak se čerstvě odstěhovaní obyvatelé prakticky vypořádají s odloučením od svého původního domova ve Školní ulici.

Co se týče zaměstnanosti obyvatel lokality, bylo by vhodné zaměřit se více na ne-romské obyvatele a na hlubší prozkoumání alternativních zdrojů obživy Romů i sociálně vyloučených ne-Romů a dále na vývoj nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti v Holešově.

Členové jedné rodiny, která svůj příjem pravidelně velmi brzy utratí, řeší nedostatek peněz krádežemi. Důvody, proč příjmy právě této rodině nedostačují, nebyly dostatečně prozkoumány, v rodině se však vyskytuje gamblerství a zvýšené výdaje za alkohol. Pro další výzkum doporučuji zaměřit se na celkový objem takto utracených peněz v rodinách.

Ve Školní ulici bydlí člověk, který na dveřích svého bytu inzeruje půjčování peněz. Opakovaně jsem viděla Romy tohoto muže navštěvovat, ale nepodařilo se zjistit o této službě další podrobnosti – dotazovaní Romové uvedli, že o jeho přítomnosti ani o jeho aktivitách v ulici nevědí, což považuji za velmi nepravděpodobné. Proto doporučuji další zkoumání této služby a její případný vliv na život místních obyvatel.

Zadluženým domácnostem se v letech 2007 a 2008 s přestávkou několika měsíců věnovali postupně dva terénní pracovníci. V několika případech se jim ve spolupráci s veřejnou správou podařilo vypracovat splátkové kalendáře a mnohé domácnosti dluhy splácejí, v dalších domácnostech se však zadluženost prohlubuje. Zadlužení se obávají sdělit objem svých dluhů, případně po příchodu exekutora tvrdí, že o dluzích a jejich výši nevěděli. Pro zjištění celkové zadluženosti lokality by bylo vhodné ve zkoumání tohoto jevu pokračovat i nadále, pro zadlužené se nicméně jedná o citlivé téma, které vyžaduje především důvěru ve vzájemném vztahu s výzkumníkem, a proto není možné jej podrobněji zpracovat v krátkém časovém úseku nebo při příležitostných návštěvách v domácnostech. Čas určený pro tento výzkum (tj. šest měsíců) se pro podrobné zkoumání tématu zadluženosti ukázal jako nedostatečný.

Z výše uvedeného plyne, že nedostatečně prozkoumaným tématem je v Holešově úloha lichváře. V minulosti sociální odbor ojediněle zaznamenal situace, kdy obyvatelé neuhradili nájem proto, že museli odevzdat dávky lichváři. V době trvání výzkumu jsem jeho aktivitu mezi obyvateli vyloučené lokality nezaznamenala, ani sociální pracovníci se o jeho působení nezmiňovali, což však nemusí znamenat, že se zde lichva nevyskytuje. Tajemné aktivity muže inzerujícího půjčování peněz na dveřích svého bytu mohou být s tímto tématem úzce propojeny.

Holešov skýtá v rámci České republiky výjimečný terén pro poznávání života a zvyků olašských Romů, kteří zde žijí v semknutém kruhu jedné velké rodiny, v těsné blízkosti majority i Romů pocházejících ze Slovenska. Lokalita svou povahou a přehledností umožňuje mnohem snazší proniknutí do olašské rodiny než jinde v republice, a přestože předmětem mého zkoumání nebyly interetnické odlišnosti Romů, pozorovala jsem v průběhu šestiměsíčního výzkumu mezi oběma romskými rodinami výrazné odlišnosti. Téměř všechny školou povinné děti žijící v dělnické kolonii pocházejí z romských rodin. U olašských Romů navštěvuje většina základní školu praktickou, z druhého romského rodu dochází většina dětí do „běžné“ základní školy. Zaznamenala jsem názory vyučujících, že některé děti ze základní školy praktické by mohly absolvovat „běžnou“ základní školu, ale jejich rodiče si to nepřejí.

Pro další výzkum doporučuji zabývat se více do hloubky motivací především olašských Romů pro výběr škol pro své děti a jejich celkovým postojem ke vzdělání.

U olašských Romů ve vyloučené lokalitě se vyskytuje v různé míře invalidita z důvodu zdravotního postižení. Některá tato postižení jsou zjevná. Po nahlédnutí do písemných lékařských materiálů dvou osob jsem byla překvapena rozsahem a počtem postižení, na základě svých odborných znalostí si však netroufám tyto lékařské zprávy zpochybňovat. Osoby veřejné správy sdělily zkušenost s osobami, které se pokoušely s poukazem na svá postižení zvýšit své výhody. Také těmto strategiím by bylo vhodné se v případě dalšího výzkumu věnovat.

Dalším možným tématem ke hlubšímu zkoumání je přístup sociálně vyloučených osob k vlastní nemocnosti. V několika případech jsem u dospělých Romů i ne-Romů zaznamenala ignorování léčby, kterou považují za zbytečnou. Odlišná situace nastává u dětí. Učitelky poukazují na častou absenci Romů z důvodu nemocnosti a domnívají se, že ne vždy dochází k dodržování rekonvalescence, zároveň se ale domnívají, že rodiče omlouvají dítě pro nemoc i tehdy, odmítá-li dítě do školy jít. V souvislosti se špatným technickým stavem domů kolonie její bývalý obyvatel uvedl, že po odstěhování se zdravotní stav jeho dětí zlepšil. Pociťování zdravotních změn je možné zkoumat u obyvatel, kteří se z lokality odstěhovali. Závislost na tvrdých drogách se ve vyloučené lokalitě týká zhruba pěti osob a tématem pro výzkum by mohlo být, jak tyto osoby (ne)jsou přijímány ve vlastní rodině. Závislí na drogách jsou částečně podporováni, částečně zavržováni.

Působení neziskového sektoru v Holešově není ustálené, což komplikovalo jeho zkoumání. Část veřejné správy usiluje o jeho rozvoj a o zavedení nových sociálních služeb. Konkrétně se jedná o zřízení nízkoprahového klubu a občanské poradny. Terénní práce v rodinách má být nově organizována holešovskou Charitou. V případě, že by byl vznik nových služeb podpořen a realizován, by bylo přínosné sledovat jejich vznik a rozvoj a souvislosti působení terénní práce v sociálně vyloučených rodinách.

Veřejná správa i obyvatelé lokality očekávají změny v oblasti bydlení ve vyloučené lokalitě. Považují za vhodné věnovat se i nadále průběhu procesu spojeného s přestěhováním obyvatel lokality do jiných míst v Holešově. K pozorování se nabízejí rozhodování o současných obyvatelích dělnické kolonie stran veřejné správy, zejména rozhodování spojená s hledáním míst pro náhradní bydlení (tzn. zaměřit se na obyvatele kolonie jakožto na pasivní příjemce změn), ale také reakce obyvatel Školní ulice na nové uspořádání bydlení jejich členů (tzn. zaměřit se více na vlastní aktivitu obyvatel lokality). Dramatickou změnu

může v této souvislosti znamenat plánovaná výstavba nových bytových domů pro obyvatele lokality Školní na odlehlém místě mimo Holešov.

DLOUHODOBÝ MONITORING SITUACE ROMSKÝCH KOMUNIT V ČESKÉ REPUBLICE MORAVSKÉ LOKALITY

Závěrečná analytická zpráva

Lokalita Jesenícko

Zpracovaly: Tereza Špidlenová a Klára Vomastková
Editor: Štěpán Ripka
Supervize: Irena Kašparová a Kateřina Sidiropulu Janků

Fakulta sociálních studií
Masarykova univerzita
Brno

Prosinec 2008

Stručný popis lokality Jesenicko

Obecné charakteristiky Jesenicka

Okres Jeseník má specifickou geografickou polohu, je situován v nejsevernějším výběžku Moravy a Slezska, při hranici s Polskem. Celková rozloha okresu činí 719 km², jedná se o nejmenší okres v Olomouckém kraji. Počet obyvatel k 1. 1. 2007 činil 41 827 osob (Ústav územního rozvoje 2007). Průměrná hustota zalidnění na 1 km² je v okrese Jeseník 58 osob, průměrnou hodnotou v České republice je 130 osob/km². **Jedná se o jednu z nejřidčeji osídlených oblastí v České republice.**

V okrese Jeseník se nacházejí pohoří Hrubý Jeseník, Rychlebské hory a Zlatohorská vrchovina, což významně ovlivňuje charakter celého regionu. **Horský a příhraniční charakter oblasti** je hlavní příčinou špatné dostupnosti Jesenicka z hlavních městských center, což má za následek také nedostatečný průmyslový rozvoj celé oblasti. Na druhou stranu je oblast vyhledávanou turistickou lokalitou, a to jak v zimních, tak i v letních měsících.

Charakteristická pro Jesenicko je silná **orientace na turistický ruch** (konkrétně lázeňství, zimní sporty, cykloturistika), jenž se soustřeďuje do několika atraktivních, hojně navštěvovaných lokalit. Tato turisticky přitažlivá centra se často nacházejí hned v sousedství oblastí, které na většinu návštěvníků působí naopak nepřitažlivým a pustým dojmem. Jedná se zejména o příhraniční oblasti, které jsou typické **špatnou dostupností, vysokou mírou nezaměstnanosti a nerozvinutou infrastrukturou.**

Nedostatečná ekonomická rozvinutost a řídké osídlení některých oblastí Jesenicka (převážně Javornicko) souvisí s pohnutou historií Sudet a s odsunem původních německých obyvatel. Celková podoba těchto lokalit (opuštěné a rozpadlé domy, pustá hraniční pásma apod.) poukazuje na narušené sociální struktury a sociální vazby.

Ani nedávné historické události neznamenaly pro region pozitivní změny. V 90. letech došlo k plošnému zavírání velkých průmyslových podniků, které do té doby v oblasti fungovaly. To znamenalo odliv těžkého průmyslu z oblasti s následkem ztráty pracovních míst pro mnoho zdejších obyvatel. V současné době funguje v okrese Jeseník pouze 7 podniků s počtem zaměstnanců nad 100 osob (Ústav územního rozvoje 2007).

Sama oblast Jesenicka je zdejšími obyvateli hodnocena jako odlehlý a neperspektivní kraj, který je na okraji zájmu a neposkytuje mladým lidem dostatek pracovních příležitostí.

V důsledku toho většina mladých lidí odchází za prací a studiem do větších měst (Šumperk, Olomouc, Brno) a nemá zájem se na Jesenicko vracet. Již dnes je možné považovat situaci za alarmující, a pokud by tento stav pokračoval i nadále, nebyla by prognóza pro region z hlediska rozvoje nijak příznivá.

Okres Jeseník je rozdělen do čtyř mikroregionů: Jesenicko, Zlatohorsko, Žulovsko a Javornicko. Okresním městem je Jeseník, které má 12 206 obyvatel (MVCR 2008). Většina obyvatel Jesenicka je soustředěna právě v mikroregionech Jesenicko a Zlatohorsko, kde se také nachází největší množství podniků a s nimi spojených pracovních příležitostí. I naše subjektivní členění oblasti, ve které jsme měly možnost soustavně pobývat šest měsíců, poukazuje na pomyslnou hranici mezi dvěma samostatnými, prostorově oddělenými celky Javornicko/Jesenicko. Oblasti, jak je vnímáme, jsou sice rozděleny prostorově, na druhou stranu však zůstávají propojeny sociálními vazbami, společnými sociálními problémy i etnografickými tématy.

Míra registrované nezaměstnanosti k 31. lednu 2008 činila v okrese Jeseník 12,2 %, průměrná hodnota pro Českou republiku pak k tomuto datu dosahovala 6,1 % (MPSV 2008). Nezaměstnanost však v průběhu roku značně kolísá vlivem výskytu sezónních prací a údaje se navzájem velmi liší i mezi jednotlivými mikroregiony. V tomto kontextu lze některé oblasti označit jako ekonomicky a sociálně deprimované (především Javornicko, Žulovsko).

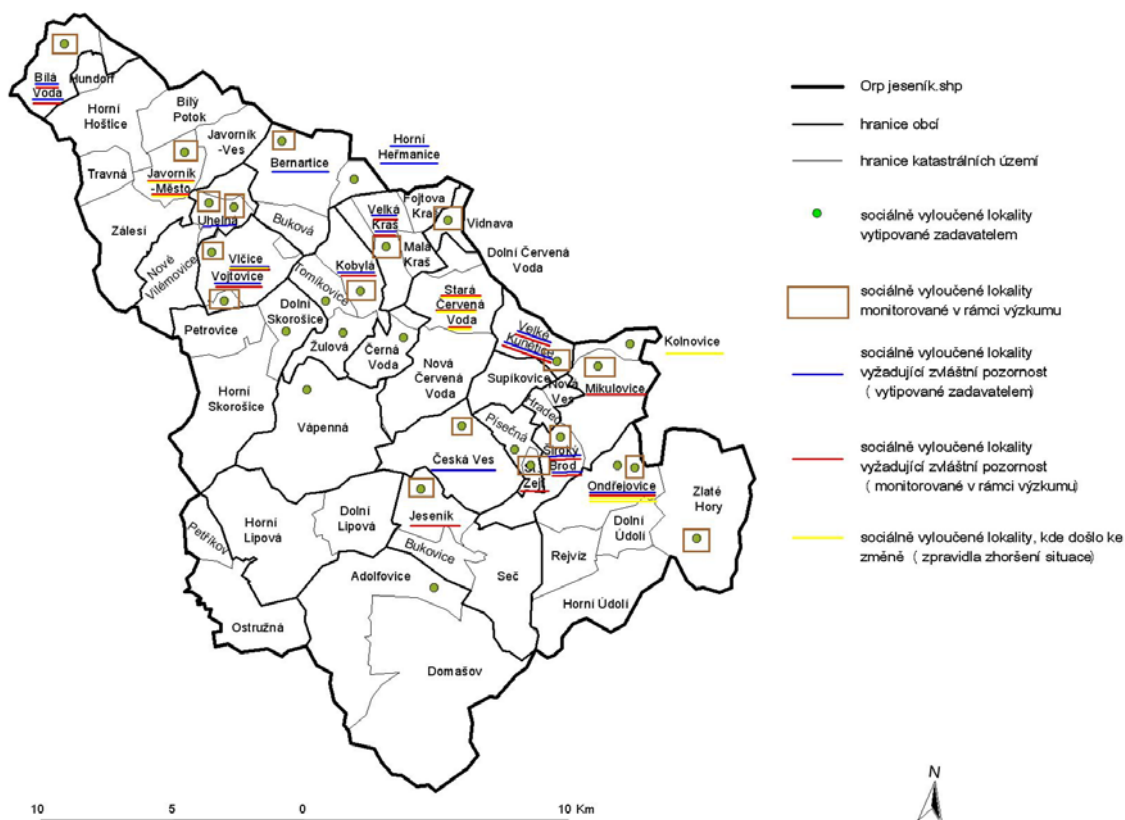
K definici sociálně vyloučených lokalit na Jesenicku

Na počátku výzkumu byly zadavatelem výzkumného projektu vytipovány sociálně vyloučené lokality, které sloužily jako určité vodítko pro počáteční orientaci výzkumníka v terénu. Vzhledem k rozlehlosti zkoumané oblasti a množství lokalit nebylo naším cílem pokrýt nutně celý výzkumný terén. Tato ambice by mohla ohrozit povahu etnografického zkoumání a výsledkem by byl zevrubný popis namísto hloubkové studie. Námi monitorované lokality byly dlouhodobě sledovány a ve většině případů byly s obyvateli jednotlivých lokalit také navázány pravidelné kontakty. Místa, která nebyla během výzkumu monitorována, nepředstavují ve vnímání obyvatel Jesenicka ani pracovníků veřejné správy a neziskových organizací významné lokality z hlediska sociálního vyloučení. V ojedinělých případech se také jednalo o lokality, které byly zcela mimo síť sociálních vztahů, jež se nám v terénu podařilo navázat, a bylo tedy obtížné do lokality proniknout.

Protože mezi jednotlivými lokalitami existují výrazné rozdíly v míře sociálního vyloučení, rozhodly jsme se barevně odlišit lokality, které jsou v tomto kontextu více

exponované. V tomto smyslu problémové lokality se vyznačují silnou koncentrací sociálně slabých osob. Nejčastějšími projevy sociálního vyloučení jsou dlouhodobá nezaměstnanost, závislost na sociálních dávkách, v některých případech chronická zadluženost, ilegální způsoby obživy nebo silný alkoholismus. Sociálně vyloučené lokality vyžadující zvláštní pozornost, které jsme monitorovaly v rámci výzkumu, se však zcela neshodují se všemi podobně označenými lokalitami, které byly vytipovány zadavatelem ještě před zahájením našeho výzkumu. I poslední ukazatel „sociálně vyloučené lokality, kde došlo ke změně“, představuje oblasti, kde jsme v průběhu našeho pobytu v terénu zaznamenaly změnu situace, zpravidla k horšímu. Jednalo se například o zánik lokality z důvodu vystěhování obyvatel z nájemního domu (na základě neplacení nájmu a vypršení nájemní smlouvy) nebo o vznik lokality nové (vlivem migrace obyvatel) či také vyhocení situace z důvodu zadlužení, hrozby exekuce a následného vystěhování. Na základě těchto diferencí lze vysledovat celkovou proměnlivost sociálně vyloučených lokalit, což představuje významný analytický ukazatel z hlediska dynamiky vývoje sociálního vyloučení v oblasti. Detailní popis všech faktorů ovlivňujících míru a charakter sociálního vyloučení, který uvádíme v následujících kapitolách, tak spolu s mapou reprezentuje analytický celek mapující povahu sociálního vyloučení na Jesenicku.

Mapa Jesenicko 1.

Stručný popis vyloučených lokalit

Příchod Romů na Jesenicko

Údaje v archívech dokládají přítomnost Romů na Jesenicku již v průběhu 50. let, a to především v souvislosti s evidencí kočujících osob na území jednotlivých obcí. Dodnes však neexistuje žádná podrobná studie, jež by se příchodu Romů na Jesenicko věnovala.

Většina Romů dnes žijících na území Jesenicka přicházela do regionu v průběhu 50. a 60. let a potom až v 90. letech minulého století. Rodiny přicházely ze Slovenska, zpravidla za prací a s ní spojeným ubytováním, v rámci velkých migračních vln po 2. světové válce a v rámci osídlování pohraničí.

Na základě výpovědí námi sledovaných rodin se příchozí migranti ze 60. let označují jako „první generace“, jejich děti jsou „druhá generace“ a vnuci „třetí generace“. Tito lidé popisují, že se v rámci České republiky několikrát za život stěhovali, a proto mívá druhá generace zpravidla jiné místo narození, než je její stávající bydliště.

Dnes dochází k přílivu dalších romských rodin, které přicházejí do regionu z jiných, více či méně vzdálených oblastí (Šumperk, Vsetín, Chomutov, Kadaň). Nejčastějšími důvody pro přesídlení jsou levnější ubytování či kontakt s příbuznými. V některých případech odchod rodin a jednotlivců doprovázejí problémy spojené se zadlužením, exekucemi či trestním stíháním. Přemístění by zde mohlo představovat strategii, jak se vyhnout právním postihům. Častá je také migrace rodin v rámci Jesenicka, která opět souvisí s hledáním cenově výhodnějšího ubytování – nájmy v některých odlehlejších oblastech jsou nižší než v okresním městě nebo ve větších obcích.

Struktura obyvatelstva a charakteristika vyloučených lokalit

Romská populace na Jesenicku má značně nesourodý charakter. Romové zde zároveň tvoří příliš početnou skupinu, odhadem zde žije kolem 800 osob, což z pohledu celkového počtu osob na Jesenicku tvoří necelá 2 %. Ve srovnání s jinými zkoumanými lokalitami se tak řadí k těm Romům méně osídleným. Struktura romských obyvatel se liší z hlediska místa původu, délky pobytu i společenského postavení.

Bez ohledu na téma výzkumu považujeme za nutné zdůraznit, že **problematika sociálního vyloučení se na Jesenicku netýká výhradně romských osob, ale postihuje i mnohé ne-Romy**. Často jsme se setkaly s případy, kdy vyloučené lokality obývali také etničtí Češi, vykazující stejné známky sociálního vyloučení.

Lokality (až na jednu výjimku ve Velké Kraši) nemají charakter seskupení, které by vykazovalo znaky komunity (např. vědomí sounáležitosti, odlišnosti či společný cíl). Jedná se vždy o jednotlivé – často početné – rodiny nebo sousedství několika rodin.

Vyloučené lokality na Jesenicku vykazují shodné znaky z hlediska prostorového rozptýlení i velikosti lokalit. Vyloučenou lokalitu tvoří většinou jeden až dva domy v obci, s počtem obyvatel od 300 do 3 000. Výjimku tvoří pouze město Jeseník, které má více než 10 000 obyvatel a vyloučené lokality zde tvoří několik obecních bytů a dva azylové domy.

V žádném z uvedených případů se nejedná o lokality koncentrované na jediném místě. Jednotlivé domy jsou od sebe prostorově vzdáleny a obklopeny většinovou populací. V rámci Jesenicka není tedy možné nalézt vyloučené romské lokality v podobě celých ulic či uzavřených ghett. Jediný typ lokality, kde lze hovořit o koncentraci většího počtu sociálně vyloučených osob, tvoří jednotlivé domy v lokalitách Uhelná, Vlčice, Bernartice, Velké Kunětice, Velká Kraš, Zlaté Hory-Ondřejovice a Jeseník (20–40 osob na 1 dům), které jsou představiteli místní samosprávy často označovány jako „minighetta“.

V první fázi výzkumu pro nás tvořily nejvýraznější typ lokalit prostorově vyloučené, osamocené domy. Postupem času vycházelo najevo, že se nejedná o typ vyloučených lokalit, kterých je na Jesenicku nejvíce. Většina lokalit se naopak nachází přímo v obcích. **Míra sociálního vyloučení však ne vždy přímo souvisí s mírou prostorového vyloučení – to nabývá v rámci Jesenicka různých podob.** Jesenicko samotné představuje geografickou lokalitu, která je v rámci České republiky okrajová. Za prostorově vyloučenou lokalitu je možné označit osamocené dům na konci obce nebo zcela mimo obec (Velké Kunětice, Vojtovice). Na druhou stranu lze vnímat jako prostorově vyloučené i některé příhraniční oblasti a tedy obce jako celek. Příkladem mohou být Bílá Voda, Bílý Potok, Vidnava či Velké Kunětice, které jsou znevýhodněny svou polohou a nedostatečnou infrastrukturou (špatné spojení do okresního města, nutnost komplikovaného dojíždění do škol a za prací, absence služeb).

Rodina a rodinné vazby jsou klíčovými analytickými jednotkami pro členění a vznik jednotlivých lokalit. Přestože části Jesenicka tvořily zpočátku zcela oddělená výzkumná pole (tomu odpovídalo také subjektivní vnímání obyvatel vyloučených lokalit), bylo možné postupně odkrývat velmi komplikované příbuzenské vazby, na kterých lze vysledovat souvislosti napříč oběma oblastmi. Tyto rodinné vztahy znamenají pro jednotlivce vědomí sounáležitosti, neovlivňují však výrazně každodenní interakce mezi jednotlivými rodinami.

Není tedy možné hovořit o úzce spřízněných rodinných „klanech“, které by se na základě příbuzenství (pokrevní sounáležitosti) vymezovaly vůči vnějšímu okolí.

Výrazné rozdíly lze sledovat na poli společenského postavení nebo sociální hierarchie mezi jednotlivými rodinami i členy rodin. Tato hierarchizace však nevyplývá z žádného vnitřního řádu romské komunity, vychází naopak z hodnot přebíraných od majoritní společnosti.

Dynamika utváření vyloučených lokalit

Utváření vyloučených lokalit na Jesenicku úzce souvisí s **migrací romských osob**. Migrace Romů v námi sledované oblasti je dynamickým a neustále probíhajícím procesem, který **probíhá několika směry**. Prvním typem je vnitřní migrace v rámci Jesenicka. Za druhé jsme se setkávaly s migrací rodin a jednotlivců směrem na Jesenicko a také směrem ven z regionu. U posledních dvou typů se může jednat buď o vnitřní migraci v rámci České republiky, nebo o emigraci, reemigraci a cyklickou migraci (především Anglie a Belgie).

V prvním případě, kdy rodiny migrují v rámci Jesenicka, často dochází ke stěhování mezi jednotlivými vyloučenými lokalitami. Důvodem může být vypršení nájemní smlouvy či neplacení nájemného nebo velká výše nájemného a hledání levnějších alternativ. Setkaly jsme se také s případy, kdy rodiny opustily dům kvůli nevyhovujícím podmínkám (závadná voda, špatný stav domu apod.). Migrace tedy v mnoha případech souvisí s bydlením a hledáním příhodnějších alternativ. S tím souvisí také **činnost některých neziskových organizací**, které pomáhají Romům zprostředkovat sociální bydlení, popřípadě ho samy poskytují. Tyto subjekty potom hrají významnou roli při vytváření jednotlivých lokalit, které většinou zůstávají pod jejich dohledem. Některé takto „uměle vytvořené“ lokality mají potom zčásti institucionalizovaný charakter (azylové domy v Jeseníku, lokality Uhelná).

Druhý případ, migrace směrem na Jesenicko, je zajímavým procesem, který má více rovin: zejména proto, že obecná tendence je z regionu spíše odcházet, jak bylo zmíněno již v úvodu (studenti, vysoce kvalifikovaní pracovníci). Pak se můžeme ptát, kdo na Jesenicko v současnosti přichází a co tyto nově příchozí spojuje. Odpověď není jednoznačná. Vzhledem k možnostem dosud provedeného výzkumu není možné odhadnout, v jaké míře Romové na Jesenicko přicházejí. Pro získání skutečně validních odpovědí by bylo nutné provádět v lokalitách dlouhodobý výzkum. Tento trend je však momentálně přítomný a zároveň obtížně zmapovatelný, neboť o rodinách a jednotlivcích, kteří do regionu přicházejí, často neexistuje žádná evidence, rodiny nejsou přihlášeny k trvalému pobytu a často mění bydliště.

Setkaly jsme se s rodinami, které v nedávné době přišly například ze Šumperka, Kadaně či Chomutova. Zcela specifický je pak příchod vsetínských rodin na Jesenicko v roce 2006, kde se jedná o případ nucené migrace. Některé ze vsetínských rodin v současné době střídavě migrují mezi Jesenickem a Anglií. Je otázkou, zda můžeme tento jev zdůvodnit obtížemi adaptovat se na nové prostředí, nebo zda tu hrají roli důvody jiné, související například se strategiemi obživy. Opět je těžké jednoznačně odpovědět, protože migrační pohnutky tvoří spletité téma, na kterém může být postaven samostatný výzkum (Sidiropulu Janků 2007).

Poslední případ, migrace rodin z Jesenicka, je úzce spojen s předchozím typem. Ve výpovědích některých rodin v současnosti žijících na Jesenicku jsme se setkaly s neúspěšnou azylovou migrací do Belgie a následnou reemigrací zpět do České republiky (v období let 2004–2005). V několika rodinách jsme také zaznamenaly výpovědi o odchodu některých členů rodiny mimo Jesenicko, zpravidla do větších měst v České republice.

Koncentraci a příchod Romů na Jesenicko v některých případech bolestně vnímají zástupci samosprávy, ale i ne-romské obyvatelstvo. Je tomu tak proto, že místo přílivu investic, mladých lidí a pracovních specialistů do regionu zde dochází spíše ke koncentraci sociálně slabých romských i ne-romských občanů.

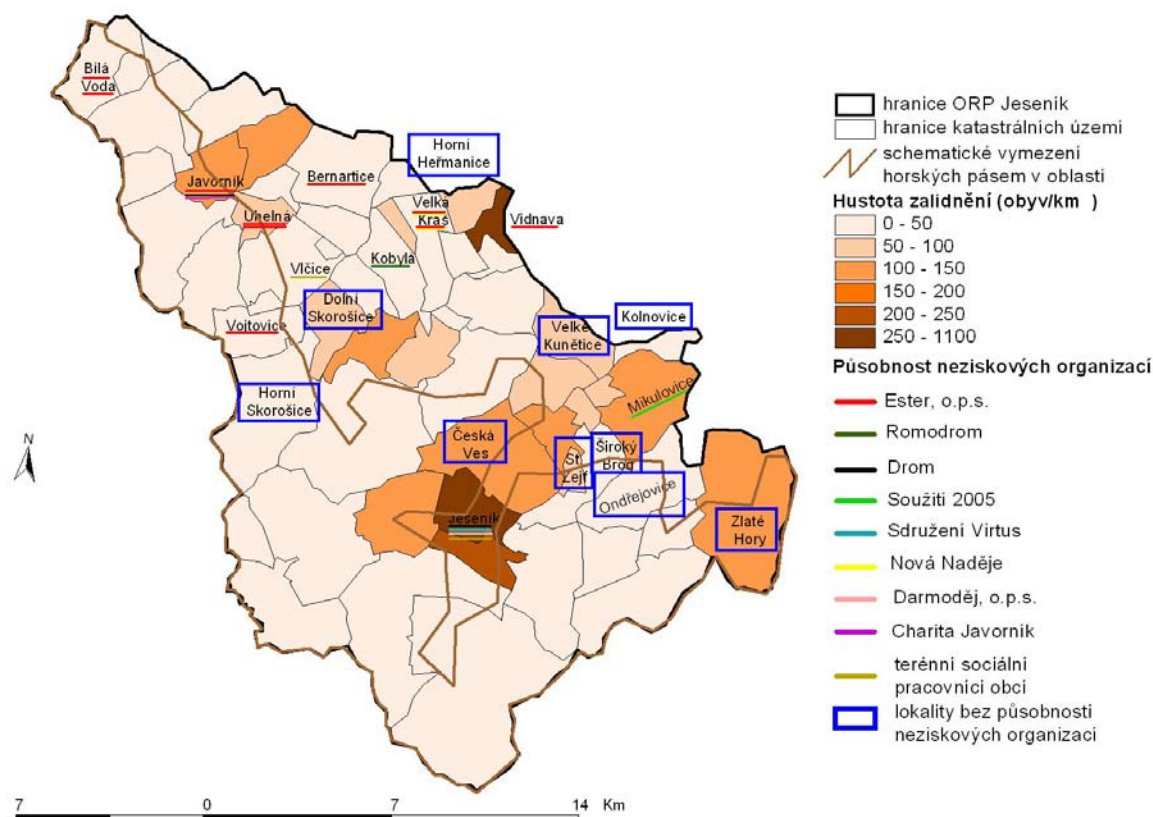
Pokrytí lokalit působením neziskových subjektů

Na Jesenicku působí poměrně velké množství neziskových organizací. Jejich působnost však není rovnoměrně rozmístěna po celém území Jesenicka. Na Javornicku působí celkem pět organizací, v některých lokalitách je možné dokonce hovořit o konkurenci a atmosféře rivality mezi těmito subjekty. V oblasti Jesenicka naopak sledujeme jejich deficit, některé oblasti zůstávají zcela bez pomoci (Mikulovice-Široký Brod, Písečná-Studený Zejf, Zlaté Hory-Ondřejovice) nebo zde působí „pouze“ dobrovolní terénní pracovníci, často z řad romských aktivistů, jejichž činnost se zaměřuje spíše na řešení aktuálních problémů než na preventivní opatření.

Příklady sociálního vyloučení, se kterými se v lokalitách nejčastěji setkáváme, jsou dlouhodobá nezaměstnanost, špatná kvalita bydlení, zadluženost a alkoholismus. Je nutné vzít v úvahu, že povaha a míra sociálního vyloučení se mezi jednotlivými lokalitami často výrazně liší. Jak bylo zmíněno výše, Romové netvoří žádnou jednotnou komunitu, a proto je důležité všechny případy vnímat individuálně. Také jednotlivá integrační opatření

neziskových subjektů nebo veřejné správy by měla být volena s ohledem na individuální situaci a specifika jednotlivých lokalit.

Mapa Jesenicko 2. Působnosti neziskových organizací na Jesenicku.

Neziskové organizace, které jsou na mapě vyznačeny, představují subjekty, které v lokalitách působí dlouhodobě a jsou tudíž pro náš výzkum a hodnocení působnosti neziskového sektoru relevantní. Lze také předpokládat, že tento stav je do budoucna udržitelný. Většina organizací, které v současnosti v regionu působí, vznikla v letech 2000–2005. V minulosti vznikla v rámci Jesenicka nejméně tři občanská sdružení, která již po delší dobu nevykazují žádnou aktivitu, v současnosti se neúčastní žádného projektu a členové těchto organizací vykonávají svou funkci zpravidla pouze dobrovolně (například Roma Vidnava, Občanské sdružení za lidská práva romských občanů). Situace na Jesenicku je v souvislosti s neziskovými organizacemi značně proměnlivá, například řada lokalit, které jsou na mapě vyznačeny jako „lokality bez působnosti neziskových organizací“, byly před naším vstupem do terénu krátkodobě vystaveny působnosti některé z organizací. V tomto kontextu je tedy nutné zdůraznit, že podklady pro tuto mapu byly získány v rámci terénního výzkumu v období od dubna do října 2008 a mapují tak výhradně výše zmíněné časové období.

Část A – Sledování kvantitativních ukazatelů

Odhad počtu Romů ve zkoumané sociálně vyloučené lokalitě Jesenicko

Romská populace zkoumaných lokalit Jesenicka byla odhadnuta na 650–800 osob. Zástupce sociálního odboru MÚ Jeseník uvedl 650 Romů žijících v lokalitě v roce 2007; pan Bady (místní romský aktivista) odhaduje 800 Romů v roce 2008.

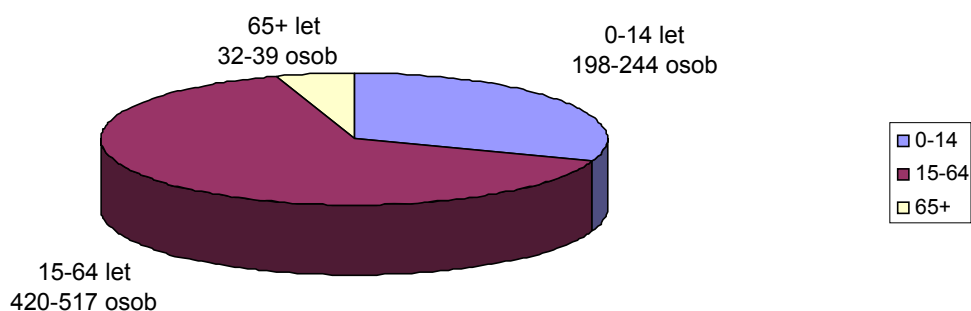
V následujícím grafu je uveden odhad počtů Romů v lokalitách v jednotlivých věkových skupinách, které odpovídají věku předškolnímu a školnímu (0–14 let), věku aktivní populace (15–64 let) a věku důchodovému (65 a více let). Odhad byl učiněn na základě odhadu rozmezí počtu romských obyvatel lokality a údajů o věkové struktuře Romů v ČR v rámci Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2001.¹⁸⁷

Graf Jesenicko 1.

Lokalita Jesenicko: odhad počtu Romů v jednotlivých věkových skupinách.

Celkový počet Romů 650 - 800

Zdroj: Odhad soc. odboru MÚ Jeseník a NNO; věk. struktura Romů podle SLDB 2001

Upozornění: zkoumaná lokalita není totožná s obcí s rozšířenou působností Jeseník (viz Stručný popis lokality).

Schopnost lokálních partnerů udržitelně se rozvíjet

Ustavující schůze lokálního partnerství lokality Jesenicko se uskutečnila 29. 5. 2008. Členy lokálního partnerství (LP) se stali zástupci všech čtyř mikroregionů a neziskových organizací působících na Jesenicku. Pracovní skupiny byly vytvořeny v rámci jednotlivých mikroregionů, což vyplynulo ze specifických podmínek Jesenicka (větší strukturální členitost, specifické podmínky jednotlivých mikroregionů apod.).

¹⁸⁷ V této metodologii se inspirováme odhadem struktury romské populace, který provedla GAC (2008b: 11): Strategie integrace romské populace v Břeclavi.

Postupně byla mezi jednotlivými členy navázána fungující spolupráce a v současné době se schůzek LP účastní široký okruh zástupců veřejné správy, vzdělávacích institucí a neziskových organizací. LP má v současnosti asi 20 členů a nadále rozšiřuje spolupráci s dalšími subjekty. V jednání je nyní například připojení zástupců středního školství, protože mnoho projednávaných projektů se týká vzdělávání a věkové skupiny mladých lidí od 15 do 26 let.

Co se udržitelného rozvoje týče, členy lokálního partnerství je několik neziskových organizací, které na Jesenicku působí a mají zkušenosti s realizací a psaním projektů, které se týkají problematiky sociálně vyloučených osob (například o.s. Ester, Drom, Společenství Romů na Moravě nebo Romodrom). Výhodou těchto subjektů je několikaletá zkušenost s prací v sociálně vyloučených romských lokalitách v regionu, z čehož vycházejí jejich specifické koncepce a aktivity směřované k eliminaci sociálního vyloučení.

V současnosti jsou v jednání projekty zaměřené na kvalifikaci a pracovní uplatnění mladých lidí od 15 do 26 let: předškolní vzdělávání romských dětí (spolupráce mateřské školy v Uhelné s obcí) nebo zajímavý pilotní projekt ve Velké Kraši, který se zaměřuje na oblast bydlení a spočívá ve spolupráci obce a agentury a neziskové organizace (o.s. Ester).

Na základě našeho pozorování vytvořila setkání LP chybějící komunikační strukturu především mezi jednotlivými neziskovými organizacemi, jejichž působení je v regionu stále nerovnoměrné – v jedné lokalitě často nekoordinovaně působí více organizací.

Projekty podpory, integrace a boje proti sociálnímu vyloučení Romů

Městský úřad Javorník v roce 2008 nečerpal žádné dotace na projekty podpory, integrace a boje proti sociálnímu vyloučení Romů.

Město Jeseník v roce 2008 realizovalo projekt podpory terénní práce ve městě Jeseník financovaný Radou vlády pro záležitosti romské komunity.

Tabulka Jesenicko 1.

Oblast působení	Název projektu	Výše dotace	Cílová skupina	Zadavatel (název instituce)	Řešitel (název instituce)	Velmi stručný popis
Terénní práce	Podpora terénní práce ve městě Jeseník	90 000,- Kč	národnostní menšiny	Rada vlády pro záležitosti romské komunity	Město Jeseník	½ úvazku terénního soc. pracovníka

Olomoucký kraj v roce 2008 podpořil terénní programy o.s. Romodrom:

Tabulka Jesenicko 2.

Oblast působení	Název projektu	Výše dotace	Cílová skupina	Zadavatel (název instituce)	Řešitel (název instituce)	Velmi stručný popis
Pomoc v přístupu ke vzdělání, bydlení, zaměstnání, zdravotní péči, volnočasovým aktivitám, zlepšení komunikace s úřady	Romodrom pro regiony II.	1 760 000,- Kč	sociálně vyloučené romské lokality	Olomoucký kraj	o.s. Romodrom	terénní sociální práce

Srovnání míry dlouhodobé nezaměstnanosti

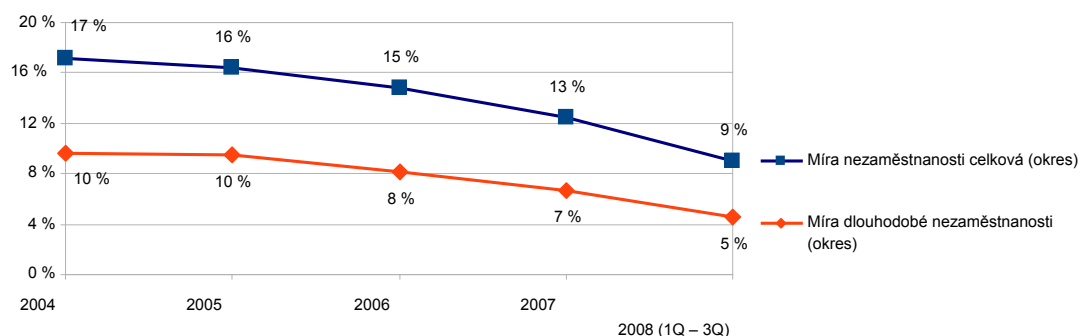
Ve zkoumaných lokalitách žilo v roce 2008 podle odhadu¹⁸⁸ 420–517 Romů v aktivním věku (15–64 let).

Jesenicko a zvláště některé mikroregiony (Javornicko, Žulovsko) patří k oblastem, které lze označit jako ekonomicky a sociálně deprivované. Jedná se o řídké obydlenu příhraniční oblast, kde je vyšší nezaměstnanost a omezené možnosti ekonomického rozvoje. Nezaměstnanost je na Jesenicku vyšší vždy v zimních měsících, v letním období situaci zlepšují sezónní práce ve stavebnictví a turistický ruch. Celkový přehled míry nezaměstnanosti v bývalém okrese Jeseník nabízí následující graf.

¹⁸⁸ Viz oddíl „Odhad počtu Romů ve zkoumaných lokalitách“.

Graf Jesenicko 2.

Býv. okres Jeseník: Srovnání celkové míry nezaměstnanosti a míry dlouhodobé nezaměstnanosti (2004 – 3Q 2008)
Zdroj: ÚP Jeseník

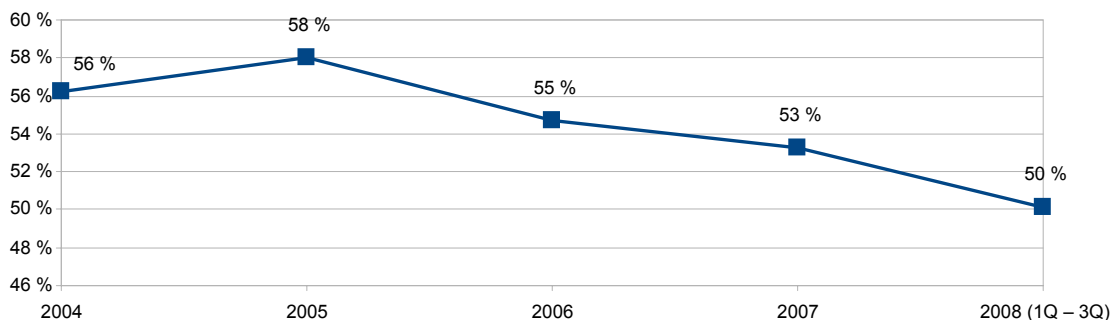

U celkové míry nezaměstnanosti je možné pozorovat trvalý pokles, stejně je tomu tak u míry dlouhodobé nezaměstnanosti.

V následujícím grafu je zobrazen poměr dlouhodobě nezaměstnaných (nad 6 měsíců) v evidenci uchazečů o zaměstnání k celkovému počtu uchazečů o zaměstnání v evidenci ÚP.

Graf Jesenicko 3.

Býv. okres Jeseník: Podíl dlouhodobě nezaměstnaných uchazečů z celkového počtu uchazečů o zaměstnání.
Zdroj: ÚP Jeseník

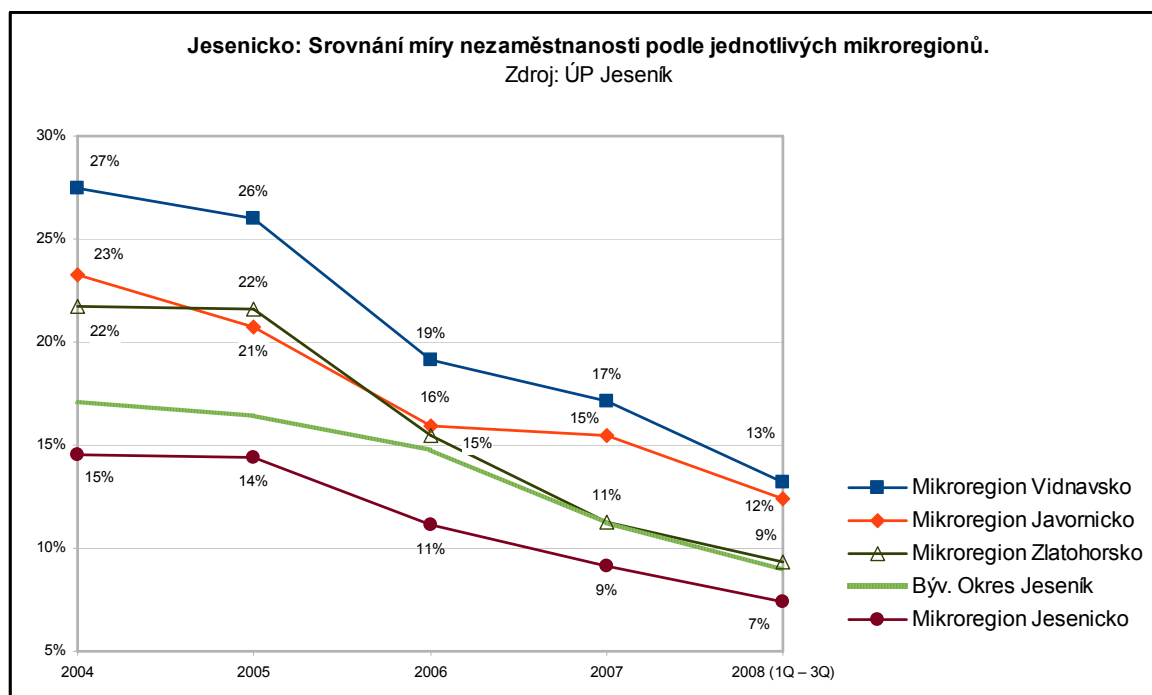
Z grafu je patrné, že podíl dlouhodobě nezaměstnaných se od roku 2005 mírně snižuje.¹⁸⁹

Zajímavé jsou rozdíly mezi jednotlivými mikroregiony. V mikroregionech Zlatohorsko a Jesenicko je například nezaměstnanost nižší a nejsou zde takové rozdíly mezi

¹⁸⁹ Je třeba připomenout, že statistika za první tři kvartály roku 2008 je oproti datům za celý rok vychýlená o absolventy, kteří se v září evidují jako uchazeči o zaměstnání, ale podstatná část z nich záhy nové zaměstnání nalezne. Proto bude poměr dlouhodobě nezaměstnaných za celý rok 2008 mírně vyšší, než je údaj uvedený v grafu.

zimním a letním obdobím ve srovnání s mikroregionem Javornicko a Žulovsko. Celkový přehled míry nezaměstnanosti podle mikroregionů je vyznačen v následujícím grafu:

Graf Jesenicko 4.

Strategie životní obživy

V regionu bylo zaznamenáno mnoho druhů životní obživy, od dlouhodobého legálního zaměstnání až po kriminální činnost. Celková ekonomická situace regionu je určující pro možnosti legálního zaměstnání – to je často buď prostorově či jiným způsobem nedostupné. Častou obživnou strategií místních sociálně vyloučených zůstává život ze sociálních dávek. Ve vesnicích, kde sociálně vyloučení žijí v izolovaných domcích, se nezdá coby zdroj příjmů vyskytuje sběr kovů, ale většina ze sběračů má tento výdělek pouze jako nadstandard k základnímu příjmu – z výnosů ze sběru je tak možné hradit mimořádné výdaje či zboží rychlé spotřeby. Je zde ale také značný počet rodin, pro které sběr kovů představuje životně důležitý zdroj příjmů.

Výzkumnice objevily zavedenou alternativní obživnou strategii, kdy se obyvatelé několika domů věnují rozebírání autovraků a následnému prodeji náhradních autodílů. Vraky jim vozí z velké vzdálenosti ne-Romové, kteří se zanecháním autovraku zbavují odpovědnosti (a poplatku) za likvidaci vraku.

Mezi okrajové zdroje příjmů sociálně vyloučených na Jesenicku patří podle některých informátorů také drobná kriminalita, prostituce, ale i neobvyklé strategie jako fingované sňatky s Vietnamci.

Postoj k hodnotám vzdělání

Ve zkoumaných lokalitách žilo v roce 2008 podle odhadu¹⁹⁰ 198–244 Romů v předškolním či školním věku (0–14 let).

Je velmi podstatné přistupovat k tématu postoje k hodnotám vzdělání“ nestereotypně. Pak nelze hovořit o sledovaných sociálně vyloučených lokalitách obecně jako o oblastech, kde vzdělání není a priori významnou hodnotou. S vědomím toho, že existují výrazné rozdíly jak v rámci vzdělávacích institucí, tak v individuálních postojích uvnitř zkoumaných rodin, však můžeme pociťovat postoj k hodnotám vzdělání v mnoha případech jako nedostatečný.

Existuje výrazný předpoklad, že děti ze sociálně vyloučených lokalit budou navštěvovat základní speciální školu i bez objektivně prokázaných indikátorů, určujících nezbytnost výuky právě na tomto typu školy. Děje se tak zpravidla proto, že děti ze sociálně slabších rodin přicházejí již na první stupeň základní školy výrazně znevýhodněné, převážně kvůli jazykové bariéře a problémům se soustředěním. Z těchto důvodů jsou pak velmi často nevhodně posuzovány jako zaostalé. V mnoha případech je dítě také přeřazeno na žádost rodičů, kteří základní speciální školu vyhodnotí jako lepší variantu oproti běžné základní škole. V mnoha případech eliminuje problémy se vstupním znevýhodněním předškolní výchova dítěte, kterou školy zajišťují. Na většině základních škol fungují také tzv. asistenti pedagoga, kteří mají za úkol pomoci dětem s každodenní přípravou do výuky. Často však tuto úlohu zastávají i neziskové organizace, které navíc pro děti organizují volnočasové aktivity.

Osob s ukončeným středoškolským vzděláním je v rámci sledovaných lokalit jen minimum, mnoho studentů své studium na střední škole či učilišti nedokončilo a ani v současné době se tento trend výrazně nezměnil. Zmiňovaný fakt je alarmující zejména z hlediska velkého dopadu míry dosaženého vzdělání na pozdější kvalitu života. Absence středoškolského, popřípadě základního vzdělání způsobuje nedostatečnou kvalifikaci pro většinu zaměstnání. To má dále za následek vyšší míru nezaměstnanosti, která je v regionu obecně vysoká.

Průměrná míra a charakter zadluženosti jednotlivých domácností

V rámci této kategorie byly zjišťovány dluhy na nájemném a službách v městských bytech. Komplexní zmapování či pouze odhad míry zadluženosti romských domácností by si vyžadovaly samostatný terénní výzkum v domácnostech sociálně vyloučených, od jednotlivých institucí (ať už se jedná o instituce veřejné správy nebo instituce soukromé)

¹⁹⁰ Viz oddíl „Odhad počtu Romů ve zkoumaných lokalitách“.

většinou není možné tato data získat. Pro odhad míry zadluženosti domácností v bytech v majetku města byl osloven MÚ Jeseník a MÚ Javorník. Jesenicko představuje při zjišťování zadluženosti domácností na nájemném výrazný problém, protože velká část sociálně vyloučených zde bydlí v domech, jež nejsou v majetku měst ani obcí, ale v soukromých rukou. Informace o zadluženosti se nám od soukromníků nepodařilo zjistit. Proto uvádíme pouze informace získané od městských úřadů, které však nejsou pro populaci sociálně vyloučených Romů na Jesenicku reprezentativní.

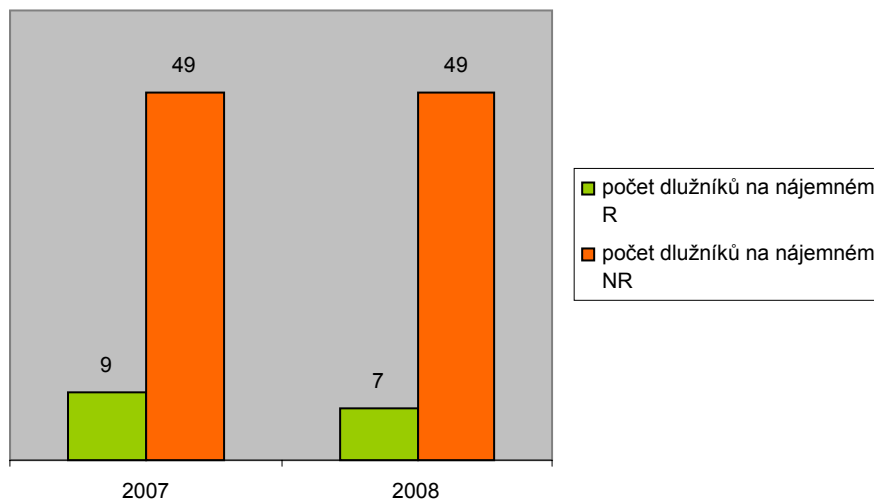
Město Jeseník

Z celkových 460 bytů ve vlastnictví města Jeseník v roce 2007 dlužilo na nájemném 58 bytů, na službách 60 bytů. V roce 2008 se počet dlužníků na nájemném snížil na 56 a na službách zvýšil na 66 bytů.

Z následujícího grafu je vidět, že romští nájemníci tvoří menší část z celkového počtu dlužníků (15 % v roce 2007 a 12,5 % v roce 2008). Vzhledem k tomu, že Romové obývají pouze nepatrnou část bytového fondu města (3,3 % v roce 2007), je však toto číslo vysoké.

Graf Jesenicko 5.

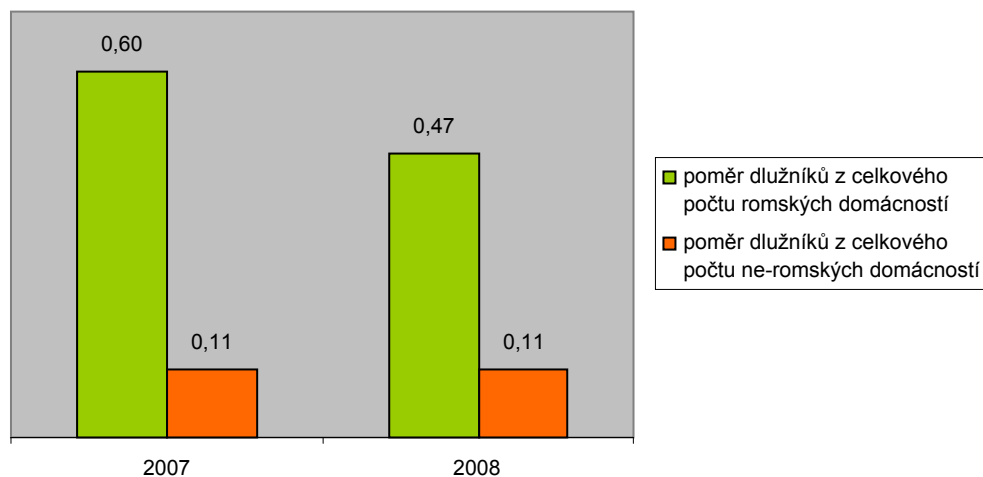
Jeseník: Počet dlužníků na nájemném: Romové a ne-Romové. Zdroj: Odhad MÚ Jeseník, říjen 2008

Z celkového počtu 15 romských domácností jich bylo v roce 2007 60 % zadlužených na nájemném, v roce 2008 již 47 % (vzhledem k celkově nízkému počtu domácností bylo reálné snížení počtu romských dlužníků o dvě domácnosti). Oproti tomu poměr zadlužených ne-Romů k celkovému počtu bytů obývaných ne-Romy byl v letech 2007 i 2008 11 %.

Graf Jesenicko 6.

**Jeseník: Poměr dlužníků z celkového počtu domácností
(romských a ne-romských)
Zdroj: Odhad MÚ Jeseník, říjen 2008**

Za sledované období se v romských domácnostech také výrazně zvýšil průměrný dluh na nájemném a službách, zatímco v domácnostech ne-romských se průměrný dluh snížil.

Tabulka Jesenicko 3.

Dluh na nájemném a službách / domácnost	2007	2008
Romové	4 393 Kč	15 390 Kč
Ne-Romové	11 956 Kč	9265 Kč

Město Javorník

Město Javorník vlastní 91 bytů, v žádném z nich nebydlí Romové. Ve sledovaném období na bytech nevznikl žádný dluh.

Část B – Výzkum životních trajektorií sociálně vyloučených obyvatel

Zaměstnanost

Mechanismy sociálního vyloučení na dvou příkladech ne/zaměstnanosti

Naše zjištění zpochybňují častý stereotyp, že Romové nemají zájem pracovat. Zájem o práci je, ale v regionu jí není dostatek. Problém nezaměstnanosti a závislosti na sociálních dávkách se tak na Jesenicku zdaleka netýká jen Romů. V případě Romů však dosahuje míra nezaměstnanosti vyšších hodnot.

Jesenicko a zvláště některé mikroregiony (Javornicko, Žulovsko) patří k oblastem, které lze označit jako ekonomicky a sociálně deprivované. Jedná se o řídko obydlenu příhraniční oblast, kde je vyšší nezaměstnanost a omezené možnosti ekonomického rozvoje. Nezaměstnanost je na Jesenicku vyšší vždy v zimních měsících, v letním období situaci zlepšují sezónní práce ve stavebnictví a turistický ruch. Zajímavé jsou rozdíly mezi jednotlivými mikroregiony. V mikroregionech Zlatohorsko a Jesenicko je například nezaměstnanost nižší a nejsou zde takové rozdíly mezi zimním a letním obdobím ve srovnání s mikroregionem Javornicko a Žulovsko.

Mezi hlavní činitele snižující míru zaměstnanosti patří také (především na Javornicku) špatná dopravní obslužnost, kvůli níž by pro nezaměstnané byly náklady na dopravu do zaměstnání vzhledem k nabízeným platům příliš vysoké. Navíc je dojíždění do zaměstnání, zvláště v zimních měsících, časově náročné. Následující citace zachycuje výpověď ženy, která bydlí ve velmi odlehle příhraniční obci na Jesenicku. Přesto má žena zájem pracovat a chodí se pravidelně informovat na možnosti zaměstnání. Důvod jejího nepřijetí je v tomto případě právě špatná přístupnost lokality, kde bydlí.

Iva Jechová:¹⁹¹ Kamkoli přijdu a ukážu, že jsem z Kolnovic, tak mě rovnou pošlou pryč (...). V zimě sem nahoru autobus vůbec nezajede.

Ti, kteří přesto do zaměstnání dojíždějí, se často setkávají s problémem nestability práce. Například několik Romů je zaměstnáno v jedné zdejší továrně již více než rok, nemají ale smlouvu na dobu neurčitou. Zaměstnavatel je pokaždé zaměstná znovu po třech měsících na dobu neurčitou, občas ve smlouvách pouze změní jméno pracovního místa, pracovní náplň ale zůstává stejná. Tyto případy je možné označit za vědomou strategii zaměstnavatelů, umožňující kdykoli propustit přebytečné zaměstnance. U pracovníků tyto podmínky

¹⁹¹ Respondentka z Kolnovic.

způsobují pocit trvalé nejistoty a ztrátu zaměstnaneckých výhod (dovolená, nárok na odstupné apod.).

Poměrně častá je zde krátkodobá migrace za prací, ať už do větších měst v rámci ČR, anebo i za hranice, několik rodin si pravidelně jezdí přivydělávat do Anglie. V souvislosti s pracovní migrací se objevují problémy s návazností školní docházky u dětí, ale také například s dodržováním očkovacích schémat.

Vedle sezónních přivýdělků, jako je například sběr borůvek a sezónní práce na stavbách (tzv. „fušky“), se zde několik rodin celoročně živí sběrem kovů a rozebíráním autovraků.

Mezi okrajové zdroje příjmů sociálně vyloučených na Jesenicku patří podle některých informátorů i drobná kriminalita, prostituce, ale i neobvyklé strategie jako fíngované sňatky s Vietnamci.

Velká část obcí organizuje v rámci projektu úřadu práce veřejně prospěšné práce. V několika obcích (Uhelná, Bernartice, Kobylá nad Vidnávkou) na těchto místech pracují výhradně Romové, ostatní o ně většinou nemají zájem. V obci bývá zřizováno 5–7 míst, z toho průměrně polovina je obsazena Romy, jedná se však pouze o sezónní práce.

Nezaměstnanost hraje v procesu sociálního vyloučení osob velkou roli. Největším problémem je pak tzv. **dlouhodobá nezaměstnanost**, která způsobuje silnou závislost takto postižených jedinců na sociálních dávkách a jejich neschopnost aktivně se zapojit zpět do pracovního procesu a „normálního“ života vůbec.

Pan Janák:¹⁹² Mnozí z nich jdou třeba ve čtyřiceti poprvé do práce, mají najednou vstávat v sedm nebo v šest ráno. Jejich děcka nejsou zvyklá vidět rodiče pracovat, tak proč by měly jít jinou cestou, a tak se ten problém dědí z generace na generaci.

Zaměstnanec neziskové organizace popisuje zkušenost s lidmi, které se organizace prostřednictvím svých sociálních programů snaží motivovat k práci. Dlouhodobá nezaměstnanost se v regionu týká mužů i žen, v případě žen se však výzkumnice setkávaly častěji s tím, že neměly žádnou pracovní zkušenost, jejich rolí byla od útlého věku výchova dětí a péče o domácnost.

¹⁹² Zaměstnanec neziskové organizace na Javornicku.

Sběr kovů jako zdroj obživy?¹⁹³

Je třeba zdůraznit, že sběr kovů zde není rozhodně etnizovaný, touto činností si vydělává mnoho ne-Romů i někteří Romové. Pro většinu sběračů není sběr kovů zdrojem obživy, nýbrž zdrojem dodatečných prostředků, které dávají možnost chvilkového nadstandardu.

Zvenčí se může zdát ekonomické chování některých sběračů jako neracionální, například když skupina mužů přiveze z několik kilometrů vzdálené vesnice kárku se železem, za kterou v pěti lidech dostanou dohromady 200 Kč. Podle majitele sběrný muži pak odejdou do hospody a během půl hodiny peníze propijí. Muži chodí do sběrný celkem pravidelně, někdy i každý týden. Z ekonomického pohledu vkladů a výnosů se jim sběr rozhodně nevyplácí, shánění železa jim trvá dlouho, jdou ve skupině, takže se musejí o peníze dělit.

Pro vysvětlení musíme přestat chápat sběr jako alternativní zdroj obživy. Zapojení sběru kovu do výletu „na pivo“ (který se koná každý týden) dělá ze sběru činnost, v jejímž rámci není vymezena hranice zaměstnání/volný čas. Pro muže není ani obživnou strategií, protože do rozpočtu domácnosti výnosy z kovů nepřispívají. Sběr železa tedy představuje ve většině případů pouhou doplňkovou strategii, jak příležitostně zvýšit rozpočet domácnosti nebo vydělat peníze na útratu v hospodě.

Na druhou stranu byly sledovány i ojedinělé případy, kdy systematický sběr kovů představoval hlavní příjem rodiny, například u těch, kteří nebyli schopni zařídit si dávky sociálního zabezpečení. Časté jsou pak krádeže měděných kabelů v továrnách a následné opalování kabelů v noci, kdy kouř nevidí policie. V jedné vesnici byla rozebrána a odvezena hliníková střecha. Do sběru / krádeží byly mnohdy zapojeny i děti, příjem rodiny ze sběru kovů může činit až 1 000 Kč za den. Následující citace zachycující slova pana Jesena¹⁹⁴, který je negramotný, zbavený způsobilosti k právním úkonům, dlouhodobě nezaměstnaný a nepobírá žádné sociální dávky, naznačuje, že v některých specifických případech představuje sběr železného odpadu pravidelný zdroj obživy. Při sběru v tomto případě po dobu letních prázdnin asistovaly také děti respondenta.

Výzkumnice Jesenicko: Kdy mohu přijít příště? Mohla bych třeba v pondělí, šlo by to?

¹⁹³ Majitel sběrného dvora, se kterým byl proveden rozhovor, detailně popsal způsoby, jakými je sbírání kovu zahrnuto do každodennosti místních Romů i ne-Romů.

¹⁹⁴ Respondent z Mikulovic.

Petr Jesen:¹⁹⁵ No, přijď, jak se ti to hodí, tak po šestý, to už tu budem. My tak v jednu do těch čtyř chodíme s dětima na železo, tak někdy kolem tý šestý. To budeme doma.

Nelegální autovrakoviště

Na Jesenicku se vedle sběru železného odpadu rozšířilo jako poměrně významný zdroj příjmů rozebírání autovraků a jejich likvidace. Do odlehlejších sociálně vyloučených lokalit přijíždějí odkládat své téměř nepojízdné vozy lidé, kteří mají na základě nového zákona o odpadech povinnost svůj automobil ekologicky zlikvidovat. Tím, že vrak nechají na dvoře v sociálně vyloučené lokalitě, svoji zákonnou povinnost nesplní. Lidé z lokality tyto vraky rozebírají a zpeněžují ve sběrnách železného odpadu. Avšak části vozu, které se do sběru nehodí, jsou zanechány v okolí. Tak dochází k zakládání tzv. černých skládek, se kterými samozřejmě nejsou spokojeni sousedé ani místní samospráva.

Tato situace je velkou výzvou k promyšlení konkrétních projektů zaměstnanosti; skupina oficiálně nezaměstnaných osob je aktivní ve sféře alternativních zdrojů obživy. Jako možné řešení se nabízí **zvažování možností legalizace takové činnosti** v kontrastu s neúčinnou a nákladnou represí.

Model o.s. Ester – propojení sociální práce se sociální firmou – možnosti a bariéry

Spojení asistence a trhu práce pod jednou střechou

V lokalitě působí organizace, jež sdružuje komplex provázaných aktivit. Zaměřuje se na terapii a rehabilitaci jedinců s duševním onemocněním a programy pro sociálně vyloučené a dlouhodobě nezaměstnané s cílem jejich návratu na trh práce. Organizace je mimo jiné poskytovatelem sociálních služeb a asistovaného bydlení, vzdělávacích a re/kvalifikačních kurzů a podporovaného zaměstnání (více informací viz Občanské sdružení Ester).

V rámci podporovaného zaměstnání vytvořila organizace v roce 2007 celkem 46 míst, v roce 2008 celkem 36 míst. Především se jednalo o projekt obnovy veřejného koupaliště a kempu v Javorníku, kde chce organizace do budoucna zřídit klientské pracoviště v rámci sociálního podnikání.

Další aktivitou, kterou o.s. Ester v rámci „sociálního podnikání“ organizuje, jsou rekonstrukce starších domů, které později využívají sami klienti jako sociální bydlení. Tím klienti získají práci a navíc si vytvářejí vztah k objektu, ve kterém později bydlí. Rekonstrukce bytů byly jako program ukončeny k 31. 12. 2006 z důvodu platnosti nových

¹⁹⁵ Respondent z Mikulovic.

sociálních zákonů, které tyto aktivity neumožňují. Opravy bytů po tomto datu jsou realizovány na základě smluvního vztahu s obcí.

Díky výše zmíněným aktivitám je o.s. Ester v současnosti nejvýznamnějším zaměstnavatelem sociálně vyloučených osob na Jesenicku. Mnoho zaměstnanců jsou Romové, kteří žijí v námi sledovaných vyloučených lokalitách na Javornicku.

Udržitelnost modelu

V případě o.s. Ester se jeví jako klíčové, že jeden z jejích vedoucích pracovníků dříve působil jako soukromý podnikatel. Díky tomu nabyl zkušenosti s řízením firmy a vedením zaměstnanců, ale získal i kontakty na další podnikatele, se kterými může sociální firma spolupracovat na zakázkách nebo od nich zakázky dostávat.

Je třeba dodat, že **sociální firmy nemají v současné době žádnou legislativní podporu ani ukotvení**, tu mají pouze chráněné dílny. Zaměstnavatel však může využívat dotace na zaměstnance v rámci aktivní politiky zaměstnanosti, pokud je příslušný úřad práce poskytuje. **Sociální firmy tak musí v současnosti fungovat projektově, což znemožňuje kontinuitu v poskytování služeb a zaměstnání.**

Z jesenického případu vyplývá, že je třeba promýšlet a vytvářet koncepční kroky, jež by vedly ke zlepšení prostředí pro působení sociálních firem, především s důrazem na zajištění kontinuity jejich působení.

Vzdělání¹⁹⁶

Předškolní vzdělávání a základní škola

Z výpovědí pedagogických pracovníků vyplývá, že děti ze sociálně slabších rodin přicházejí již na první stupeň základní školy **výrazně znevýhodněné, převážně kvůli jazykové bariéře a problémům se soustředěním**. Tyto problémy mohou vyplývat z nedostatečné přípravy na školní docházku v rodinném prostředí a z absence zázemí – prostoru, kde se může dítě věnovat přípravě do školy. Z těchto důvodů jsou romské děti velmi často nevhodně posuzovány jako zaostalé, což představuje jeden z indikátorů pro přeřazení dítěte do základní speciální školy.

¹⁹⁶ Následující analýza vzdělání na Jesenicku se opírá o informace čerpané z rozhovorů se sociálními a pedagogickými pracovníky, z výpovědí jednotlivých členů sociálně vyloučených lokalit, z etnografického pozorování a ze sekundárních materiálů. Nutno podotknout, že několik oslovených školních institucí na Jesenicku opakovaně odmítlo s výzkumníci jakkoli spolupracovat, zpravidla s odvoláním, že tato zařízení problém sociálního vyloučení neřeší ani v praxi nezaznamenávají.

Učitelé i mnozí zástupci veřejné správy hodnotí velmi pozitivně předškolní výchovu. Ta eliminuje problémy se vstupním znevýhodněním, současně dětem i rodičům pozvolným způsobem usnadňuje začátek celého vzdělávacího procesu dítěte a přispívá k vytvoření pozitivního náhledu na vzdělání. Některé obce a neziskové organizace iniciují projekty na podporu dojíždění romských dětí do škol, často však na tyto aktivity chybějí finanční prostředky.

Nad'a Jedlá:¹⁹⁷ Už dlouho je takhle vozím, dostávala jsem peníze na benzín, a to mě zas všichni pomluvili, že s tím benzínem kšeftuju. Teď už jsem tak půl roku žádný peníze nedostala, ale budu ty děcka vozit dál.

V dalších letech pak mohou žáci využívat pomoci tzv. romských asistentů pedagoga. Z praxe však vyplývá, že tito pracovníci zastávají často funkci jakési „kontroly“ problémových žáků či „vyjednače“ ve sporech mezi žákem, rodiči a školou. Vedoucí zaměstnanec Základní speciální školy v Jeseníku například uvádí, že asistenti pedagoga výrazně přispívají také k řešení absence žáků a jiných problémů, které se řeší za účasti učitele, asistenta pedagoga a ředitele školy v rámci tzv. výkonné komise. Hlavní úloha asistenta pedagoga ve škole by však měla být převážně zaměřena na pomoc a asistenci přímo při výuce nebo s doučením předmětu, ve kterém má žák nedostatky, zameškal v něm probíranou látku či cítí obtíže mu sám porozumět. Asistenti pedagogů jsou téměř na všech školách, kam romské děti docházejí. Na některých školách najdeme i několik asistentů a v jedné obci na Javornicku je asistentka pedagoga dokonce v mateřské škole. Jejich roli hodnotí pozitivně především zaměstnanci škol.

Mnoho romských dětí ze sociálně slabých rodin dojíždí do zvláštních škol. Zaměstnankyně Základní speciální školy na Javornicku hovořila o tom, že většina dětí přichází na školu až během první či druhé třídy po nezvládnutí výuky na základní škole. Často také prý rodiče přivedou do školy své děti sami (důvodem je v mnoha případech skutečnost, že speciální školu navštěvuje starší sourozenec, mohou tedy dojíždět spolu). Zhruba 50 % dětí na zdejší škole je romských. Podle výpovědí zaměstnanců školy jsou u romských dětí velké problémy s absencí ve výuce, rodiče o vzdělání dětí nejeví zájem a často jejich absence kryjí.

Navštěvuji Nad'u Jedlou doma, přicházím neohlášena. Nad'a je nemocná, má chřipku, a tak jsem ji chtěla pozdravit a ujistit se, že něco nepotřebuje. Když vejdu do bytu, zjišťuji, že doma s ní zůstaly i dvě nejstarší dcery, aby se o ni staraly. Obě ještě chodí do školy, mladší je v osmé třídě základní školy, starší je prvním rokem na učilišti.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Respondentka z Mikulovic.

¹⁹⁸ Terénní poznámky 15. 9. 2008.

Předchozí zápis z terénních poznámek opět naznačuje, že absence dětí bývá často kryta samotnými rodiči. V tomto případě bylo důvodem absence dvou dcer onemocnění rodiče.

Pomoc s doučováním na Javornicku často přebírají neziskové organizace. Ty také výrazně přispívají ke smysluplnému využití volného času dětí po škole organizováním mimoškolních aktivit, z nichž některé jsou výukově zaměřené. V jedné z obcí na Javornicku, kde působí organizace o.s. Ester, probíhal program pro romské děti téměř každý všední den, a to i v letních měsících. Programu se průměrně účastnilo 10–15 dětí. Toto sdružení mimo jiné v průběhu letních prázdnin pořádalo týdenní tábory pro romské i ne-romské děti od 6 do 15 let, kterých se účastnily výhradně děti z vyloučených lokalit. Spolupráce škol či neziskových organizací s dětmi z lokalit se nedaří ve všech obcích, přestože ze strany těchto institucí vychází mnoho pokusů a iniciativ.

Střední stupeň vzdělávání

Absolventi základních škol preferují odborná učiliště orientovaná na gastronomii, hlavně obory kuchař-číšník. To lze vysvětlit celkovou orientací jesenického regionu na turistický ruch a s tím spojenou potřebou pohostinských služeb, ale i mobilním zaměřením tohoto oboru, ve kterém je možno dosáhnout uplatnění prakticky kdekoli. Žáci mají možnost pokračovat ve studiu především na odborném učilišti či praktické škole v Lipové-Lázních, které nabízejí tříleté obory se získáním výučního listu nebo jednoleté či dvouleté studium praktické školy, jež je určeno žákům speciálních škol. Mnoho studentů však střední školu či učiliště nedokončí, zpravidla pro absenci ve výuce. Problémy s absencí mohou úzce souviset s poměrně výrazným rozdílem v nárocích na docházku mezi základním a středním stupněm vzdělání. Mnoho mladých lidí pocházejících ze sociálně slabých rodin také odchází ze středních škol předčasně. Tímto způsobem se snaží vyřešit nepříliš dobrou finanční situaci, s níž se spolu se svými rodinami potýkají. Z následující výpovědi vyplývá, že tito mladí lidé jsou ochotni zanechat školy a pracovat třeba i na velmi fyzicky náročných pozicích na stavbách.

Dana Ježková:¹⁹⁹ Oni se chytanou party. Kluci mu řeknou, pojď s námi kopat, budeš mít peníze, a on jde (...).

Hlavní hodnotu představuje především rychlý finanční zisk a mnoho mladých lidí ze sociálně slabých rodin odchází z učilišť na nekvalifikované pozice za příjmem, aby se mohli osamostatnit a živit často již vlastní rodinu. V dlouhodobější perspektivě však tato strategie

¹⁹⁹ Respondentka z Velké Kraše.

zisk nepředstavuje a hrozí naopak nezaměstnanost. U několika mladých dívek (17 let) jsme se setkaly s přerušáním studia na učilišti z důvodu těhotenství a následného založení rodiny.

Výpověď zaměstnance úřadu práce, která poukazuje na opakující se prudký nárůst nezaměstnanosti vždy v průběhu měsíce září, tedy v době, kdy se na úřad začínají hlásit žáci absolvující v příslušný rok, poukazuje na fakt, že ani ukončené středoškolské vzdělání nutně nezaručuje pracovní uplatnění. V tomto smyslu se jeví jako výhodné vytvoření pevné vazby mezi vzdělávacími institucemi a podnikatelským sektorem, známé z přilehlých regionů (např. Prostějovsko). Taková spolupráce by podpořila přechod žáka ze vzdělávacího do výdělečně činného stadia života již v průběhu vlastního studia a tím by výrazně přispěla k motivovanosti současných i budoucích studujících.

Finanční náklady na vzdělání

Rodiny negativně vnímají vysoké finanční nároky na školní pomůcky či výdaje na stravování. Mnoho rodičů tak odhlašuje své děti ze školních jídelen, popřípadě pro dvě děti zaplatí jen jeden oběd. Školní potřeby, ubytování, stravné či cestovné pro romské studenty středních škol a učilišť je možné uhradit za příspěví stipendijního programu „Podpora romských žáků středních škol“. Většina romských žáků středních škol tento program využívá. Například letos pomohl program uhradit několika romským studentům pracovní oblek pro obor kuchař-číšník. Rodiny a žáci tuto pomoc vítají, bojí se však reakce ostatních studentů z řad majoritní společnosti na tuto formu pozitivní diskriminace.

Nedostatečná kvalifikace a nezaměstnanost

Výzkumnice se v terénu také setkávaly s jedinci s nedokončeným základním vzděláním, jednalo se zpravidla o osoby ve středním věku (30–50 let). Důsledky nedokončeného základního vzděláním jsou například negramotnost, slabá slovní zásoba a s tím spojená nesamostatnost v komunikaci. Osoby s ukončeným středoškolským vzděláním a s výučním listem či maturitou lze považovat v námi sledovaných sociálně vyloučených lokalitách spíše za výjimku.

Nízká míra dosaženého vzdělání má velký dopad na pozdější kvalitu života. Předčasné ukončení studia či celková absence středoškolského, popřípadě základního vzdělání způsobuje nedostatečnou kvalifikaci pro většinu zaměstnání. To má za následek vyšší míru nezaměstnanosti.

Na tuto situaci se snaží reagovat některé neziskové organizace (Javornicko), které kromě vytváření pracovních míst organizují také kvalifikační kurzy (například počítačové

kurzy a kurzy anglického jazyka) a svým zaměstnancům poskytují kvalifikační růst a osvědčení o získání kvalifikace a praxe.

Zdravotní péče

Alkoholismus a závislosti: širší problém regionu

Častými zdravotními potížemi, se kterými se výzkumnice v terénu setkávaly, byly různé typy závislostí a případné zdravotní problémy s nimi spojené. Tyto problémy se na Jesenicku zdaleka netýkají pouze Romů. Ve sledovaných lokalitách se výzkumnice nejvíce setkávaly se závislostmi typu gamblerství a alkohol. Podle koordinátora pro národnostní menšiny MÚ Jeseník je mezi ne-romskou mládeží hojně rozšířená konzumace drog, mezi Romy se prý drogy nevyskytují. Terénní sociální pracovník sdružení Roma Vidnava podotýká, že ač se jejich organizace zaměřuje na práci s Romy, v souvislosti s narkomanií asistuje takřka výhradně ne-romským klientům. Také další nezisková organizace, která poskytuje sociální služby, se orientuje plošně na Romy i ne-Romy a asistuje u problémů spojených s alkoholismem, narkomanií, ale i s nezaměstnaností a závislostí na sociálních dávkách. Romští klienti nejsou pro organizaci z hlediska poskytování služeb (především terénní sociální práce) nijak specifictí.

Alkoholismus je na Jesenicku součástí každodennosti – ve veřejném prostoru je již v ranních hodinách vidět jedince konzumující alkohol a těžká opilost v místních pivnicích je zde patrně na denním pořádku. To dobře vystihuje následující zápis z terénních poznámek.

Od jednoho stolu zničehonic dva číšníci odnášejí staršího muže, který tu ještě před chvílí seděl. Vše se stalo jakoby nic, velmi rychle, muž se vůbec nebránil (asi nebyl schopen, zvláštní situace, nicméně klidný ruch restaurace pokračuje dál, jako by se nic nestalo).²⁰⁰

Mezi Romy je alkoholismus také vážným problémem. Byly zaznamenány případy, kdy alkoholismus, případně s ním spojené zdravotní problémy, vedly ke smrti. Výzkumnice se setkávaly s odebíráním dětí od rodin, kde se vyskytovaly problémy s alkoholem, gamblerstvím, domácím násilím (vedle toho jsou častým důvodem pro odebrání dětí nevyhovující bytové podmínky). Závislosti obecně (alkoholismus, gamblerství i drogová problematika) představují problém, který je z hlediska snahy eliminovat sociální vyloučení stejně klíčový jako špatná kvalita bydlení či nezaměstnanost. V případě, že jeden i více jednotlivců v domácnosti některou formou závislosti trpí, přenáší svůj problém na celou rodinu, která se ocitá v tíživé životní situaci.

²⁰⁰ Terénní poznámky 20. 4. 2008.

Důvody odebrání dětí do ústavní péče

Dalším z důvodů pro odebrání dětí bývá jejich kriminalita, hlavně ve věku 10–15 let, v období, kdy někteří rodiče přestávají zvládat jejich výchovu. Následující citace se týká dramatického incidentu (fyzické napadení a následná zdravotní újma člena rodiny), který se stal v jedné z vyloučených lokalit. Incident byl řešen odebráním chlapce rodině a jeho umístěním ve výchovném ústavu.

Roman Jakoubek:²⁰¹ Zajedeš se mnou do Tomanovic²⁰² pro Jožku? Prej je tam. Já tam jet sám nemůžu, přede mnou utíká.

Pan Jas:²⁰³ Nemůžu ti nic slíbit, to by měla řešit policie.

Výzkumnice Javornicko: Kolik je Jožkovi roků?

Roman Jakoubek: Čtrnáct.

Výzkumnice Javornicko: A proč před vámi utíká, co provedl?

Roman Jakoubek: Udal jsem ho!

Tento případ představoval extrém a týkal se rodiny, kde je velkým problémem alkohol. Kromě toho výzkumnice narazily i na případ odebrání dětí z důvodu nevyhovujících životních podmínek v lokalitě, konkrétně kvůli problémům s pitnou vodou. Právě její zajištění je v mnoha odlehlých vesnicích, kde chybí vodovod, kanalizace a plyn, pro rodiny problematické²⁰⁴ a bez pomoci místní veřejné správy neřešitelné.

Psychické zdraví obyvatel lokalit a zbavování způsobilosti

Mezi sociálně vyloučenými Romy na Jesenícku se vyskytují psychické problémy. Jedním z vysoce problematických případů je muž, který byl několikrát psychiatricky léčen. Stal se nebezpečným sobě (dokonce si odstranil část těla – uřízl si nos) i svému okolí, je známý svým výbušným a agresivním chováním, několikrát napadl i svou v té době těhotnou družku. Lze očekávat, že případů podobného rázu se vyskytuje v lokalitě více, přičemž teror, který takový člověk způsobuje svému okolí, je nebezpečím i pro stabilitu rodin a domácností. Vzhledem k odlehlosti lokalit se však ne vždy daří jednotlivé případy okamžitě a důsledně vyhodnocovat, s čímž souvisí i ztížené poskytování kvalifikované psychologické či psychiatrické pomoci jednotlivcům i zainteresovaným rodinám nebo přímo okamžitě ochrany před nebezpečnými osobami.

²⁰¹ Respondent z Javornicka.

²⁰² Název obce byl z důvodu citlivosti údaje anonymizován.

²⁰³ Zaměstnanec neziskové organizace z Javornicka.

²⁰⁴ Pro celkový přehled problémů spojených s nedostatečnou infrastrukturou ve vesnicích, kde sociálně vyloučení Romové žijí, viz kapitola „Mechanismy sociálního vyloučení na příkladu bydlení“.

V jedné obci se vyskytuje velký počet sociálně vyloučených Romů, kteří byli zbaveni způsobilosti, ve většině případů na základě psychických problémů. Tato obec je v kontextu Jesenicka počtem Romů zbavených způsobilosti naprosto ojedinělá, a tak vyvstává otázka, zda je opravdu u všech dotčených zbavení způsobilosti nutné. **Zbavení způsobilosti ulehčuje práci místní samosprávě, jež byla v některých případech také stanovena opatrovníkem těchto osob a administruje jejich příjmy z dávek sociálního zabezpečení, ale má ulehčit život i nezpůsobilým samotným. Ti například nemusejí navštěvovat úřad práce. Tato praxe však s sebou přináší významná rizika.** Zaprvé, osoby zbavené způsobilosti ani jejich rodiny nejsou motivovány k aktivitě v řešení životní situace vlastní či člena rodiny, což je **dlouhodobě neudržitelný stav.** Zadruhé, opatrovníci z řad místní samosprávy nemají prokazatelně kapacitu věnovat se **individuálním případům, v případě opatrovníka z řad rodiny často chybí dostatečná kvalifikace.** Problémy nastávají například v souvislosti se žádostmi o invalidní důchod pro nezpůsobilého. Zatřetí zde **hrozí riziko zneužití institutu opatrovnictví,** i když v současnosti zneužívání nic nenasvědčuje. Řešení však nespočívá pouze v navrácení způsobilosti; současně s ním musí být rozšířena terénní asistence a poradenství, které by těmto lidem a jejich rodinám pomáhalo k tomu, aby postupně převzali odpovědnost za své životy do vlastních rukou.

Hodnocení služeb zdravotního systému

Na Jesenicku působí dvě zdravotně-sociální pracovnice brněnské NNO Drom, plánuje se i zapojení terénního sociálního pracovníka Drom ve Zlatých Horách. Další zdravotní pracovnice působí na VPP v rámci krajského úřadu. Hlavním problémem, se kterými se pracovnice setkávají, je nedodržování včasného očkování dětí, což také souvisí s registrací rodin v místě bydliště. Problematické jsou rodiny, které se přistěhovaly, ale nemají zde trvalý pobyt, a tak lékaři o jejich dětech ani nemusejí vědět. Další komplikací pro zdravotní systém jsou migrující rodiny, které například tráví část roku prací v zahraničí. Právě u nich je velmi složité dohlížet na dodržování časových plánů očkování u dětí.

Častými potížemi, se kterými se pracovnice potýkají, jsou nedostatečné hygienické návyky, vši a nevyhovující péče o zuby. Zanedbaná je také gynekologie, a to hlavně během těhotenství – první kontakt těhotných žen s gynekologem se často odehrává až při porodu.

Postoje Romů ke zdravotní péči jako takové jsou podle zdravotně-sociálních pracovnic orientovány pouze na řešení akutních problémů. V rodinách chybí povědomí o důležitosti preventivní péče a pravidelných návštěv lékaře. K lékařům se v mnoha romských rodinách

stavějí s nedůvěrou a odkládají řešení zdravotních komplikací až na poslední chvíli, což je společné pro všechny věkové skupiny, matky s dětmi nevyjímaje.

Úryvek z terénních poznámek dokresluje, jak zhoršená dopravní obslužnost regionu vyžaduje i větší zaměření na asistenci dlouhodobě nemocným.

Starý pán je velice nemocný. Má cukrovku, píchá si inzulin, má nemocné oči, proto byl před několika dny v Olomouci na operaci, nejzávažnějším onemocněním jsou ledviny, proto musí každý druhý den dojíždět do Jeseníku na dialýzu. Tato záležitost je komplikovaná, i když dopravu zajišťuje sanitární služba. Přesto mu celá záležitost s dialýzou zabere celý den. Odjíždí ráno po deváté hodině a vrací se kolem čtvrté hodiny odpoledne.²⁰⁵

Posledním vážným problémem souvisejícím se zdravotní péčí je forma zdravotního pojištění. Mnoho zdejších Romů bylo pojištěno u Revírní pojišťovny, jejíž pracovníci je přiměli k podepsání nevýhodných smluv. Pojišťovna totiž neměla sjednané plnění s místními lékaři.

Ekonomické transfery

Příjmy a výdaje domácností

Hlavní příjmy domácností ve sledovaných lokalitách představují nejčastěji peníze ze sociálních dávek nebo příjmy jednoho z členů rodiny, který má práci. **Případy, kdy pracovalo více členů domácnosti, byly ve sledovaných lokalitách ojedinělé.** I příjmy ze zaměstnání jsou velmi nestabilní, protože se většinou jedná o krátkodobé nárazové či sezónní práce. Další alternativní zdroje příjmů byly zmíněny v kapitole o zaměstnanosti – například sběr železa nebo ovoce, obchodování s automobily a automobilovými díly. **Častá je zde kombinace pobírání dávek (například dávky za péči o člena rodiny) a nárazových zaměstnání,** případně jiných obživných strategií včetně nelegálního přivýdělku.²⁰⁶

Následující citace zachycuje situaci v jedné z lokalit, kde ve velkém rodinném domě žije asi pět rodin. Ženy nepracují, jsou doma s dětmi, muži jsou zaměstnáni u obce a v současnosti chodí pravidelně do práce. **Jednotlivé domácnosti žijí odděleně, mají také oddělený rozpočet, na druhou stranu zde existují vnitřní spletné finanční vztahy a strategie zvládnání obživy celé „skupiny“:**

Žena od Karla chce vidět výplatní pásku a peníze, které Karel dostal. Ten jí peníze ukazuje, dělá to celkem jedenáct tisíc čtyři sta. Stěžuje si, že mu odečetli obědy pro děcka, no čtyři tisíce strhli za pokuty, ty tři, to byla ta první pokuta, obědy (...). Karolína provokativně řekne, že si chodí do tý práce jenom pro složenky, a směje se.

²⁰⁵ Terénní poznámky 2. 8. 2008.

²⁰⁶ Pro detailní informace o příjmech domácností viz oddíl „Zaměstnanost“.

Přepočítávají peníze, které má Pavel u sebe, jedna tisícovka mu spadne na zem. „No ještě to poztrácej!“ komentuje to Karolína a vytrhne mu bankovku s tím, že tu jí má rovnou dát.²⁰⁷

Ekonomika rodin v námi sledovaných lokalitách je silně orientována na přítomnost. V mnoha rodinách byly výzkumnice svědky situací, kdy rodiny netrpělivě čekaly na peníze z dávek. Pro dávky si přitom rodiny jezdí na nejbližší poštu, často i do sousední vesnice, takže vždy potřebují ještě pokrýt náklady na cestovné.

Další výdaje domácností a nákupy

Hlavní výdaje představují rodinné nákupy, zajištění potravin, kávy a cigaret nebo pohonných hmot do automobilu. V mnoha rodinách je nezbytným zbožím v košíku alkohol. Oblíbené jsou také nákupy spotřebního zboží (fotoaparát, DVD přehrávač, počítač) v momentě, kdy je v domácnosti dostatek peněz. Na Javornicku je výrazným problémem nedostupnost větších obchodů či supermarketů, kde by rodina mohla levně nakoupit. V takovém případě je rodina odkázána na úzký a dražší sortiment malých obchodů, které jsou přímo v obci. Pouze některé rodiny vlastní automobil a mohou dojíždět do vzdálenějších obchodů. Na Javornicku tyto rodiny neváhají dojíždět zpravidla jednou za měsíc na nákupy do Jeseníku, který je v tomto směru největším centrem oblasti.

Celkové hodnocení zadluženosti

Zadluženost je na Jesenicku významným problémem. Dluhy spojené s bydlením a s půjčkami **se týkají zvláště sociálně slabých romských rodin**. Sociálně slabé či vyloučené rodiny ne-romské sice mají také s dluhy problémy, ovšem v daleko nižší míře.

Vzhledem k tomu, že poptávka po půjčkách je v regionu celkově vysoká, působí zde intenzivně několik společností poskytujících rychlé úvěry (například Provident Financial), ale také splátkové a leasingové společnosti. Sociálně slabší rodiny půjčky v klasických bankách často nedostanou, neboť nesplňují kvóty zajišťující solventnost klienta. Podvody v dokladech o příjmu fyzických osob se zde nevyskytují, a tak se pro chudší rodiny stávají „rychlé půjčky“ jedinou alternativou. Společnosti nevyžadují od svých klientů žádné ručení a půjčku poskytnou i lidem bez zaměstnání či žijícím ze sociálních dávek. Alarmující je především fakt, že podobné typy společností se na Jesenicku zaměřují speciálně na chudé, často romské domácnosti a jejich zaměstnanci chodí nabízet své služby přímo domů těmto lidem.

²⁰⁷ Terénní poznámky 9. 9. 2008.

Petr Jesen vypráví o situaci, jak si na něj přímo před domem počkal pracovník firmy Provident a půjčku peněz mu doslova vnutil. Oslovil ho se slovy: „Nepotřebujete peníze? Já bych tu pro vás nějaké měl.“²⁰⁸

Těchto případů bylo na Jesenícku zaznamenáno více, romské rodiny navíc nejsou v otázkách půjček a uzavírání smluv obezřetné, neznají všechny podmínky a často se o ně ani nezajímají. S podobným přístupem se výzkumnice setkaly také v případě, kdy rodiny podepsaly smlouvu se zdravotní pojišťovnou, která jim za podpis nabízela hotovost, pojišťovna však neměla v regionu uzavřené smlouvy s lékaři, což si rodiny předem nezjistily a bezprostředně přijaly lákavou nabídku spojenou s okamžitým ziskem. **V Jeseníku sice existuje bezplatná právní poradna, která by mohla takové případy řešit, poradci ale nepůsobí terénně. V tomto smyslu by situaci prospělo proškolení terénních sociálních pracovníků, kteří působí přímo v lokalitách, v dluhové problematice, nebo terénní působení právní poradny.**

Nejčastější jsou mezi sociálně vyloučenými rodinami **dluhy na nájemném nebo na službách spojených s užíváním bytu** (například doplatky za elektřinu apod.). Hlavními dlužníky jsou nezaměstnané osoby a rodiny, které žijí ze sociálních dávek, nebo rodiny, kde živitel přišel znenadání o práci (což je u prací načerno nebo sezónních prací velmi časté). Závažným problémem jsou také penále z prodlení, která byla v některých obcích regionu nedávno zavedena. Klienti podle slov zaměstnance OÚ nechápou, že splacením dluhu pro ně situace nekončí, musejí zaplatit i penále z prodlení.²⁰⁹ **Domácí ekonomika sociálně slabých také nepočítá s výdaji jako uhrazení doplatku za elektřinu, a proto se nezřídká stává, že se rodina ocitne i měsíc či dva bez elektřiny.**

Druhým nejčastějším důvodem zadlužení je **nákup spotřebního zboží na splátky**. Nepravidelnost příjmů či absence finančních rezerv v rozpočtech domácností nejsou překážkou tomu, aby rodiny nenakupovaly na splátky spotřební zboží, které již po krátké době nejsou schopny splácet. Potřeba sociálně slabých rodin pořizovat si toto zboží je spojena s jejich snahou zvýšit svůj životní standard právě prostřednictvím těchto „symbolů blahobytu“, bez ohledu na to, že jim zboží po několika měsících zabaví exekutor.

K zadlužení rodin přispívají také další typy dluhů, jako jsou nezaplacené pokuty a penále za jejich nesplacení anebo dluhy na pojistném. Významným problémem spojeným s dluhy na pojistném je fakt, že uchazeči o zaměstnání, kteří byli vyřazeni z evidence úřadu práce, nebývají o vyřazení a jeho následcích informováni. **Mnoho dluhů v rodinách narůstá**

²⁰⁸ Terénní poznámky 24. 8. 2008.

²⁰⁹ Pro více informací viz oddíl „Průměrná míra a charakter zadluženosti jednotlivých domácností“.

právě na základě nevědomosti či nefungující oboustranné komunikace mezi úřadem a klientem.

Strategie zvládání zadluženosti

Jedna ze sledovaných obcí se jala problémy se zadlužením romských domácností iniciativně řešit. Obec byla po domluvě se sociálním odborem stanovena jako zvláštní příjemce dávek v hmotné nouzi. Jednalo se o případ rodiny, které hrozilo odebrání dětí z důvodu gamblerství, neschopnosti vést rodinný rozpočet a pokrýt tak náklady spojené s běžnou péčí o děti. Zvláštní příjemce byl v tomto případě ustaven bez souhlasu samotného příjemce dávek. **Obec převzala iniciativu v plánování pravidelných měsíčních výdajů na základní věci jako placení služeb, hypotéky či obědů dětí ve škole. V místním obchodě měla rodina zřízený účet, kam putovala část peněz určená obcí na jídlo pro děti.** Následující úryvek z terénních poznámek zachycuje situaci zaznamenanou výzkumníkem na obecním úřadě dané obce.

Sedím v kanceláři a piju čaj. Pracovnice úřadu si mě přestala všímat. S kolegyní počítají, zda jim ze zbytku peněz, které chodí paní Javorové ze sociálky sem na obec, zbude na svačiny ve škole a elektriku. Výpočtem se zaobírají poměrně dlouhou dobu.²¹⁰

Do rodiny pravidelně dochází sociální pracovnice (zaměstnankyně OÚ), která na situaci rodiny dohlíží. Vedle toho je rodina podrobena silné sociální kontrole ze strany svých sousedů, protože se jedná o velmi malou obec.

Terénní sociální pracovnice v jedné z obcí na Javornicku, která rodinám radí v dluhové problematice, v některých případech zase sama hodnotila pomoc jako velmi složitou z důvodu neochoty některých rodin problém samostatně řešit nebo dluh splatit:

Paní Janíková:²¹¹ Byly problémy s exekučkama, tak jsem jim pomáhala s odvoláním, vyřídili jsme to, všechno dobrý, a von mi pak řekne, že ty prachy nedá, že to nezplatí, přitom to má už skoro splacený, měl by pokoj, a když se ho ptám proč, on mi řekne, že to potřebuje na autoškolu.

Je otázkou, jaký typ pomoci v těchto případech zvolit. Pokud si rodiny zvyknou, že sociální pracovníci vyřizují (nejen) dluhové záležitosti za ně, nenaučí se své výdaje a finanční závazky sami kontrolovat. Taková situace není do budoucna udržitelná, protože rodina se na této formě pomoci stává závislou. Často je tento přístup také důvodem, proč vznikají neshody mezi sociálním pracovníkem a klientem, který odmítá převzít odpovědnost za situaci

²¹⁰ Terénní poznámky 15. 9. 2008.

²¹¹ Terénní sociální pracovnice na Javornicku.

a v některých případech sám klade překážky vyřešení daného problému. Tím rozhodně nechceme tvrdit, že problém zadluženosti není nutné řešit. Tzv. „dluhová past“, zadlužení rodiny a neschopnost z této situace dlouhodobě vyjít vede k rezignovanosti, ke ztrátě motivace pracovat (nebo pracovat legálně) nebo až ke ztrátě bydlení, odebrání dětí a rozpadu rodiny.

Část C – Případová studie odhalující vybrané mechanismy sociálního vyloučení v lokalitě. Bydlení na Jesenicku

Úvod

Přechod z kočovného k usedlému způsobu bydlení a života se u Romů žijících v českých zemích datuje od druhé poloviny 18. století (Davidová 2000: 63). Dnes už se v České republice s typicky kočovnými Romy neseťkáme. Také většina rodin na Jesenicku žije usedlým způsobem života, specifické jsou pouze některé migrující rodiny a jednotlivci. Zde ovšem nomádský způsob života s příznačnými prostředky mobility (tzv. obytnými vozy) nahradilo stěhování z domu do domu. Tento pohyblivý způsob života však představuje pouze ojedinělou alternativu, objevující se jen v určitých životních etapách v doprovodu typické vykořeněnosti, v některých případech i asociálnosti, a nereprezentuje variantu kočovného způsobu života.

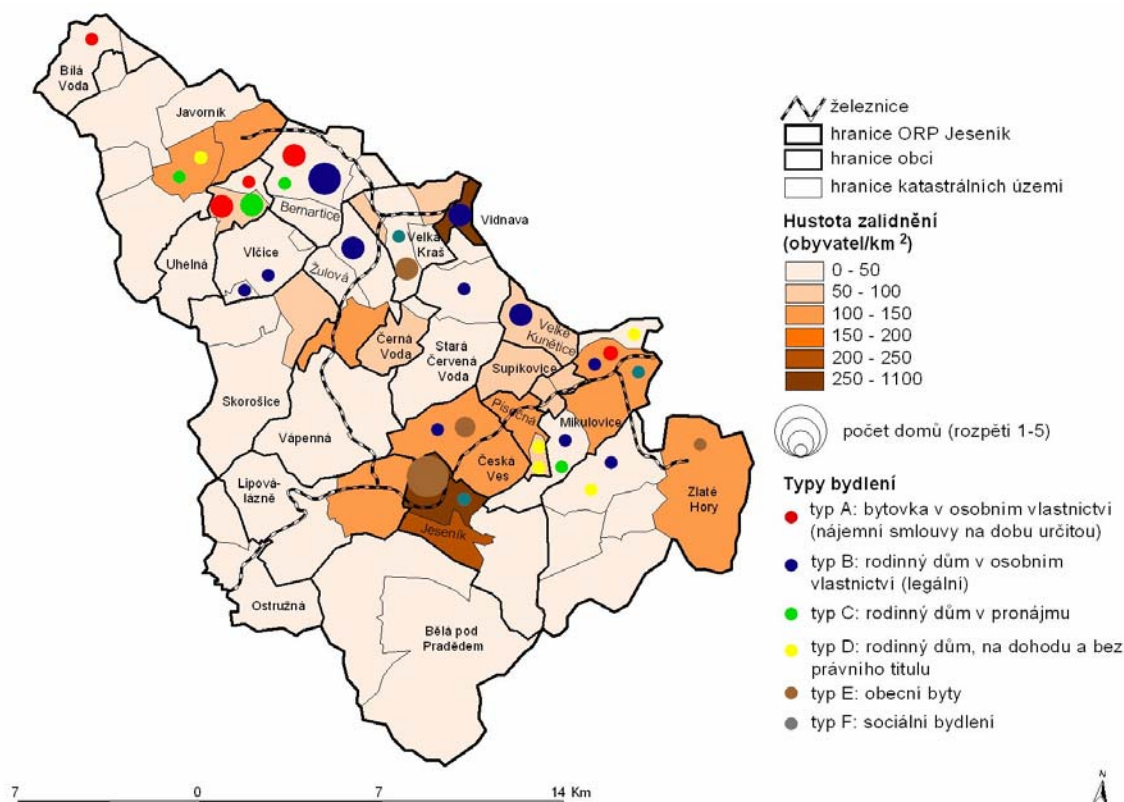
Tato kapitola představuje analýzu současné situace bydlení v sociálně vyloučených lokalitách regionu Jesenicka. Jednotlivé typy bydlení v rámci Jesenicka, které budeme v následujícím textu podrobně analyzovat, jsme rozdělily do čtyř typů a stejnojmenných podkapitol:

1. Bydlení v osobním vlastnictví
2. Bydlení v pronájmu
3. Obecní byty
4. Sociální bydlení a zařízení sociálních služeb

Toto členění je víceméně obecné. V rámci jednotlivých typů bydlení existují specifika, která si v textu vyžádala samostatné případové studie. Tyto zvláštnosti a nuance však jen podtrhují, co je celému Jesenicku jako oblasti vlastní – nesourodost a nekompaktnost. Tomu odpovídá i prostorová roztroušenost romských rodin, které zpravidla v rámci lokality obývají pouze jeden či dva domy. **Větší území, která by rozlohou odpovídala například tzv. romské čtvrti, se na Jesenicku nevyskytují.**

Členění kapitol by mohlo naznačovat, že analýza bude mít statický ráz bez ohledu na vývoj situace jednotlivých lokalit. Dynamika vývoje je však zachycena díky četným případovým studiím, ale také díky provázanosti jednotlivých diskutovaných témat.

Mapa Jesenicko 3. Typy bydlení v sociálně vyloučených lokalitách.

Bydlení v osobním vlastnictví

Rodinné domy v osobním vlastnictví

Rodinné domy v osobním vlastnictví (dále jen rodinné domy), kdy majitel nemovitosti současně tuto nemovitost sám využívá k bydlení, představují první a zároveň **nejrozšířenější typ bydlení** v námi sledovaných vyloučených lokalitách na Jesenicku. Na Javornicku i Jesenicku se tento typ objevuje většinou v méně žádaných oblastech, často se jedná o okrajové části obcí. Periferie v tomto ohledu představují lokality, v nichž bylo v minulosti možné odkoupit cenově dostupné nemovitosti. Rodinné domy jako typ bydlení jsme například vůbec nezaznamenaly ve městech Jeseník či Javorník, které lze považovat za oblasti atraktivnější, lukrativnější a kde jsou ceny nemovitostí obecně vyšší.

Důvodů, proč se rodiny rozhodnou přestěhovat, je mnoho. Zpravidla je takovým impulzem získání práce, bydlení či kontakt s příbuznými. Pokud je některá z těchto potřeb zajištěna, nic nebrání přesunu, který je rychlý a okamžitý. Následující citace znázorňuje, jak se devítičlenná rodina přestěhovala z východního Slovenska do České republiky.

Výzkumnice Jesenicko: Tak mi vyprávějte, jak jste sem přijeli.

Nad'a Jedlá:²¹² Naši odjeli do Čech, vybrali dům a pak pro nás poslali. Domluvili auto. Měli jsme auto z JZD. Oni přijeli nejdřív sem, pozjišťovali všechno, jak to tady je, přihlásili nás do školy a vrátili se a za týden jsme se stěhovali.

Výzkumnice Jesenicko: Těšili jste se?

Nad'a Jedlá: Těšili jsme se, běhali jsme po tom baráku všude. Vybrali jsme si pokojíčky, bylo to větší než na Slovensku.

Některé rodiny datují svůj příchod do lokality a koupi nemovitosti do období zhruba před 20 lety. Častou motivací pro příchod byla již zmíněná pracovní nabídka, která byla zároveň spojena i s možností bydlení, jež zajišťoval sám zaměstnavatel. V mnoha případech měly rodiny možnost si nemovitost odkoupit. Odkup byl realizován hotově, rodiny mívaly při příchodu do oblasti ušetřený větší obnos peněz, například z prodeje domu, ve kterém žily v předchozím bydlišti. I tak příchod do České republiky znamenal pro mnoho rodin celkový materiální i finanční vzestup. V současnosti se odkup domů do osobního vlastnictví realizuje formou hypotéky nebo postupných splátek, tyto případy jsou však spíše výjimečné (Mikulovice, vsetínské rodiny na Jesenicku). Důvodem postupného odprodeje je slabá ekonomická zajištěnost rodin a celkové zdražení nemovitostí v České republice. Odkupy domů, které byly realizovány v minulosti, však také často doprovázely nesrovnalosti v kupních smlouvách či ztráty těchto dokumentů. To přináší mnoho problémů z hlediska vlastnických práv, které jsou rodiny nyní nuceny řešit.

Zajímavá situace nastává také v případě **dědění nemovitosti**. Dům bývá podle romské zvyklosti předáván výhradně do vlastnictví nejmladšího člena rodiny, tedy potomka, který s rodiči zůstává v domě nejdéle. Tato nepsaná tradice ukládá nejmladšímu dítěti povinnost se o rodiče ve stáří postarat. I dnes je tento zvyk v mnoha rodinách zachován, ostatní sourozenci akceptují „právo“ nejmladšího a svého podílu na majetku se dobrovolně vzdávají. Pravidlo však již není všemi rodinami dodržováno striktně, což by mohlo znamenat změnu, transformaci tohoto obyčeje. **Tradice zde není v rozporu s dědickým právem platným v České republice, ale obchází právní zájem ustanovený zákonodárcem v institutu tzv. neopomenutelných dědiců, kterými jsou právě všichni potomci svých rodičů.** Někteří potomci jsou si tohoto institutu, ale i jiných svých dědických práv vědomi a po smrti rodičů, **v rozporu s původní tradicí, uplatňují své nároky na majetek.** Z tohoto důvodu se v současnosti mnohem častěji setkáváme se skupinovým, **podílovým vlastnictvím nemovitosti**, které však může vést k chátrání nemovitosti a k jejímu přelidnění.

²¹² Respondentka z Jesenicka.

Vlastnictví nemovitosti bývá očima většinové společnosti vnímáno jako určitá hodnota, která vyjadřuje stabilitu a do jisté míry i ekonomickou jistotu. Bydlení ve vlastním domě často představuje pevný bod a dodává určitý pocit sounáležitosti. **V případě sociálně vyloučených rodin** však nejde o typ bydlení, který by nutně představoval záruku výše zmíněných hodnot. **Dům v osobním vlastnictví nemusí znamenat ekonomicky a sociálně stabilní situaci v rodině**, jak by se dalo předpokládat. Dokladem této skutečnosti jsou romské rodiny žijící ve vlastním rodinném domě, který je ve zcela dezolátním stavu (Velké Kunědice, Mikulovice-Široký Brod, Zlaté Hory-Ondřejovice, Písečná-Studený Zejf, Vlčice-Vojtovice, Vlčice). Tyto případy nemají jednotný scénář. Setkaly jsme se se situacemi, kdy havarijní stav domu souvisí pravděpodobně s velkým počtem rodin (nebo osob), které jeden jediný dům obývají. Jedná se často o tzv. velkorodiny, to znamená rozšířené, extenzivní rodiny, které tvoří několik základních rodin (Davidová 2000).

Ve sledovaných lokalitách jsme narazily i na případ, kdy v domě představujícím dvě bytové jednotky bydlelo celkem sedm rodin (Kobylá nad Vidnávkou).

Paní Janíková:²¹³ V tom baráku jsou dvě bytové jednotky, celkově tam žije ale sedm rodin. Ten barák, ten byl původně úplně v pořádku, moc pěkný barák, bydlela v něm shodou okolností paní starostka. Za současný stav si mohou sami. Tam byla voda, koupelna, záchod, všechno, představte si, voní ten záchod vyrvali a původně z koupelny udělali další bytovou jednotku, jo, prostě aby jich tam mohlo bydlet víc. (...) Osm sourozenců s rodinami tam žije pohromadě (...).

Jak naznačují předchozí citace z terénního výzkumu, **vzájemná komunikace mezi obyvateli domů a vlastnické vztahy významně ovlivňují podobu a vývoj situace bydlení** v některých lokalitách. U tohoto typu bydlení jsme se setkávaly s oběma formami vlastnictví. V první řadě se tedy jednalo o **tzv. podílové vlastnictví**. V druhé řadě měla **nemovitost pouze jednoho vlastníka, popřípadě se jednalo o tzv. společné jmění manželů**. **Oba typy vlastnictví jsou zastoupeny ve stejné míře**. Domníváme se, že podílové vlastnictví je poměrně komplikovaný typ vlastnictví, který může ovlivňovat vztah k nemovitosti jako takové, ale především vztahy v rodině. V mnoha případech nemusí docházet k potřebnému konsenzu, proto dům chátrá, ztrácí na hodnotě. Tuto problematiku dokresluje osobní zkušenost romského aktivisty a bývalého terénního pracovníka pracujícího v lokalitách:

Pan Jasan:²¹⁴ Já je všechny znám, zkoušeli jsme tam ledacos. Víte co si myslím? Tam je problém hlavně v tom, že tam bydlí tolik rodin.

Výzkumnice Javornicko: To není obecní dům, že ne?

²¹³ Terénní sociální pracovnice působící v oblasti.

²¹⁴ Zaměstnanec zaniklé neziskové organizace na Javornicku.

Pan Jasan: Ne, je to jejich. A v tom je ten problém, bydlí tam dohromady asi 3 rodiny. Je to vo dohodě, o komunikaci. Jeden řekne, že von tam nic nechce a dělat nebude, no a když se jeden sekne, už je z toho hádka a nikdo neurve ze svého nic. Oni se prostě nedohodnou.

Špatný technický stav domu také může odrážet celkovou ekonomickou situaci v rodině, to jest nedostatek financí na jeho údržbu a opravu. Celkově nízké příjmy domácností ve sledovaných lokalitách bývají použity výhradně na pokrytí základních životních potřeb. **Většina rodin žije na úrovni životního minima a nejsou tedy schopny vytvořit si finanční rezervy.** Jejich finanční podmínky lze popsat jako **situaci, kdy člověk nevydrží s penězi od výplaty do výplaty a poslední část měsíce „přežívá“ s minimem peněz.** Hlavní příjmy rodinného rozpočtu tudíž nejsou primárně užívány na opravy a zvelebování domu. Základní nutností je zaplatit služby, což v období, kdy se platí například doplatek za elektřinu, může vyústit v její odpojení. Odpojení a následné znovupřipojení však dále představuje finanční náklady, kterými rodiny nedisponují.

Výzkumnice Javornicko: Romane, stále vám nejde elektrika?

Roman Jakoubek:²¹⁵ Ne, kde bysme vzali šestnáct tisíc.

Vlastnictví nemovitosti tak u sociálně a ekonomicky slabých rodin nemusí nutně představovat „ekonomickou jistotu“, ale naopak „ekonomickou zátěž“, do které je nutné neustále investovat peníze.

V tomto kontextu by bylo zajímavé zamyslet se nad otázkou, jakou hodnotu připisují Romové domům a bytům, ve kterých bydlí. **Ekonomické transfery sociálně vyloučených osob bývají velmi často orientovány na přítomnost.** Tento typ hospodaření, tzv. „denní ekonomika chudých“²¹⁶, je charakteristická pro život ve vyloučených lokalitách, bez ohledu na etnickou příslušnost jednotlivých osob. To částečně vysvětluje, proč investice a řešení problémů s bydlením stojí u těchto domácností často až na posledním místě jejich zájmu.

Další téma, **zadluženost**, které již bylo v předcházejících kapitolách diskutováno, také souvisí s tématem bydlení v případě **exekuce nemovitosti**. S exekucním řízením se v monitorovaných lokalitách setkáváme poměrně často. Problémů zadluženosti či hrozby exekuce jsou si obyvatelé domů vědomi, nepředstavují však pro ně předmět každodenního řešení. V tomto ohledu se nabízejí dvě možná vysvětlení, proč rodiny o dluzích hovoří jen výjimečně. V první řadě jsme se setkaly s rodinami, pro které exekuce nepředstavuje žádný

²¹⁵ Respondent z Javornicka.

²¹⁶ Ekonomika a rozpočet chudých domácností, které jsou silně orientovány na přítomnost (srov. například Hirt, Jakoubek 2006).

výrazný problém, reálnou hrozbu. V jiných případech naopak nabýváme dojmu, že téma dluhů na bydlení představuje pro rodiny respondentů natolik tabuizované téma, že se o něm i po šesti měsících kontaktu s námi styděly mluvit.

Dana Ježková²¹⁷: Děti ti neseberou, když se o ně dobře staráš. A z bytu tě taky nemůžou vyhodit. Nejdůležitější je platit byt, ty ostatní dluhy jdou stranou.

V souvislosti s problematikou zadlužení jsou zajímavé případy vsetínských rodin, které přišly na Jesenicko v říjnu 2006. Tento krok, jak je všeobecně, ale také útržkovitě známo, iniciovalo město Vsetín v souvislosti s řešením otázky neplatičství a s demolicí pavlačového domu č. p. 1336, kde vsetínské rodiny bydlely. Není naším cílem zde pojednávat o tzv. „vsetínské kauze“ a okolnostech, které souvisely s příchodem několika romských rodin na Jesenicko.²¹⁸ Tyto případy jsou však z našeho pohledu a z hlediska problematiky bydlení poměrně specifické. Domy na Jesenicku, které vsetínská radnice pořídila jako alternativu bydlení pro několik rodin ze Vsetína, byly zatíženy hypotékou, o čemž jejich noví majitelé podle vlastních výpovědí neměli ponětí. Fakt, že budou domy splácet, se dozvídali až na místě, často díky iniciativě některých místních neziskových organizací, které jim po příchodu pomáhaly.

Některé rodiny již z Jesenicka odešly. V současnosti žijí v obcích Stará Červená Voda, Vidnava a Vlčice tři rodiny, ve dvou případech se situace s bydlením v posledních měsících vyvíjí poměrně dramaticky. Postup vsetínské radnice měl na tyto rodiny ničující dopad. Obec Vsetín zakoupila poměrně staré domy a některé z nich byly ve velmi špatném technickém stavu, což vyžadovalo rozsáhlé investice, které Vsetín neinicioval a noví majitelé také ne, protože neměli z čeho. Rozpočet rodin byl také zatížen hypotékou, se kterou dopředu nepočítaly, nemluvě o tom, že někteří stále splácejí dluh, který mají u města Vsetín v souvislosti s neplacením nájmu v pavlačovém domě. Rozhodně nechceme tvrdit, že by romské rodiny neměly mít povinnost svůj dluh či současné splátky platit. **Řešení, které navrhlo město Vsetín, však nevycházelo ze situace sociálně slabých rodin** a snahy tento problém konstruktivně řešit, nýbrž naopak se ho zbavit.

Výzkumnice Javornicko: Prý dům splácíte?

Věra Javorová:²¹⁹ Jo, no, ale teď nesplácím nic, nemám peníze, z čeho bych to splácela. Dva tisíce měsíčně to jsou. Prostě nemám peníze. (...) Měsíčně mám jenom

²¹⁷ Respondentka z Javornicka.

²¹⁸ O této kauze podrobně pojednává například studie z roku 2007 „Příčiny a souvislosti stěhování vsetínských Romů z pavlačového domu č. p. 1336 v říjnu 2006. Zpráva z šetření“ (Grygar, Stöckelová: 2007).

²¹⁹ Obyvatelka jednoho z domů vsetínských rodin.

osm tisíc, škola, vobědy, elektrika, nezbyde mi skoro nic. Děckám dám na jídlo. Z čeho bych to splácela?

Citace z terénních poznámek zachycuje rozhovor s majitelkou jednoho z domů, kde v současné době hrozí exekuce. Na pravidelné měsíční splátky městu Vsetín není rodina, žijící pouze z příjmů sociálních dávek, schopna vydělit z rodinného rozpočtu peníze. V domě byly již při odkupu domu od původních obyvatel problémy s kanalizací, které se stále stupňují, a na opravu nejsou prostředky.

„Chybí porozumění pro to, že stav sociálního vyloučení má své věcné příčiny, které lze – při věcném přístupu – ovlivňovat. Množí se pokusy chudé romské domácnosti ‚vyvážet‘ mimo obec. Obec koupí nemovitost v jiné obci a tam své ‚nepřizpůsobivé‘, přestěhuje, nebo si na tuto práci neoficiálně přizve (a eventuálně najme) soukromý subjekt“ (Hirt, Jakoubek 2006: 38).

Následující úryvek rozhovoru zachycuje vztah jedné z rodin k objektu, který v současnosti mají postupně splácet.

Výzkumnice Javornicko: Jak se vám žije ve Vlčicích?

Věra Javorová: Hned bych odsud odjela. Barák hrůza. Je mi to tu úplně jedno. Ať mi to tu klidně spadne na hlavu.

Řešení, ke kterému město Vsetín přikročilo, nepodporuje vztah rodin k nově nabytému majetku. Většinu vsetínských rodin na Jesenicku dostal postup radnice na ještě hlubší dno a zároveň potvrdil jejich nálepkou dlužníků a neplatičů, a to s definitivní platností.

V kraji, kde není dostatek pracovních příležitostí a nezaměstnanost se pohybuje kolem 20 %, není jednoduché se úspěšně adaptovat. Výpovědi těchto lidí často poukazují na absenci jakéhokoli vztahu k lokalitě a poměrně silný pocit vykořeněnosti, který plyne z okolností jejich vynuceného příchodu. To také vyvolává jejich snahu opustit tuto oblast. Nemožnost nalézt v ekonomicky deprimovaném prostředí zdroje obživy řeší rodiny v současnosti cyklickou migrací do Anglie, kde po část roku pracují. Následující ilustrativní citace z terénních poznámek odráží situaci rodin v současnosti.

Kráčíme s pánem směrem k domu vsetínské rodiny, která v obci od roku 2006 žije.

Pan Jasan: Jsou tu teď jen děcka, staří jsou v Anglii. Ta druhá rodina v Kamenném Mlýně²²⁰, už tam nebydlí, měli exekuce, no kdy to bylo? Včera, včera se odtamtud stěhovali, ten barák jak spláceli, no neutáhli to.

²²⁰ Název obce byl anonymizován, neboť se v textu vyskytují citlivá data. Pro lepší čtivost jsme namísto kódu zvolily alternativní název.

Během pobytu v terénu jsme zaznamenaly poměrně rychlý a nepříznivý vývoj situace těchto rodin. S některými jsme se setkaly osobně, s některými jsou v úzkém kontaktu naši informátoři. Většinou hrozí v současnosti exekuce.

Bydlení v osobním vlastnictví. Shrnutí

Rodinné domy v osobním vlastnictví jsou nejčastěji zastoupeným typem bydlení v sociálně vyloučených lokalitách na Jesenicku. Vlastnictví rodinného domu však automaticky neznamená ekonomicky a sociálně stabilní podmínky. Domy bývají často ve špatném technickém stavu, zpravidla ze dvou důvodů. Zaprvé na jejich údržbu již majitelům domů často nezbyvají peníze, neboť jejich ekonomické strategie odpovídají tzv. „na přítomnost orientované ekonomice“. Ta souvisí se všeobecnou sociální slabostí a závislostí sociálně vyloučených rodin na dávkách. Druhým důvodem je stále častější skupinové vlastnictví domů, které opět může vést k chátrání nemovitosti z důvodu obtížněji dosažitelného konsenzu v otázkách bydlení. Chátrání také souvisí s přelidněním nemovitosti. Specifický případem bydlení v osobním vlastnictví je situace vsetínských rodin, které se do jesenického regionu přistěhovaly v nedávné době a které své domovy splácejí formou hypoték.

Bydlení v pronájmu

Dalším typem bydlení, se kterým se ve vyloučených lokalitách setkáváme, je bydlení v pronájmu. Jedná se o druhý nejrozšířenější způsob bydlení, který však není homogenní kategorií, proto je možné rozdělit jej do dvou následujících analytických podkapitol – „Rodinné domy v pronájmu“ a „Bytové domy v pronájmu“. Každý z nich má na Jesenicku svá specifika.

Rodinné domy v pronájmu

Na rozdíl od domů v osobním vlastnictví, se kterými se ve vyloučených lokalitách setkáváme poměrně často, jsou domy v pronájmu zastoupeny méně (viz mapa bydlení). Pro analytické účely textu jsme dále rozlišily následující tři varianty tohoto typu bydlení:

- a. **pronájem rodinného domu se smlouvou**
- b. **pronájem rodinného domu „na dohodu“²²¹**
- c. **rodinný dům používaný k bydlení bez právního titulu**

²²¹ Jedná se o ústní dohodu o podnájmu mezi majitelem domu a jeho nájemcem, neexistuje žádná písemná smlouva, majitel domu dal jednoduše svolení k tomu, aby nájemník dům obýval.

Pronájem rodinného domu se smlouvou

Tato varianta je v námi monitorovaných lokalitách nejméně zastoupena. Častější variantou je spíše pronájem bytu, nikoliv rodinného domu. To lze vysvětlit například faktem, že romské rodiny dávají přednost spíše rozlohou menším objektům, než jsou rodinné domy, zpravidla se jedná o dvou- až třípokojové byty. Tento typ bydlení je méně náročný na spotřebu energií a údržbu obytných prostor. Často jsme se setkávaly s tím, že některé rodiny bydlící v rodinných domech nevyužívají stejnoměrně všechny obytné prostory domu, ale soustředí se zpravidla do dvou místností – kuchyně a dalšího společného pokoje, který slouží k vícero účelům (ložnice pro všechny členy rodiny, obývací místnost a zároveň prostor, kde se učí děti).

Prostory rodinných domů, které rodina pro své vlastní účely nevyužije, bývají také velmi často propůjčeny k bydlení dalším třetím osobám, zpravidla jednotlivcům. Tento typ „spolubydlení“ v rodinných domech je sjednáván ústně, v některých případech tyto osoby za poskytnuté bydlení rodině měsíčně platí a přispívají na služby (Písečná-Studený Zejf, Vlčice).

Pronájem rodinného domu „na dohodu“

Další variantou je **pronájem domu rodině či více rodinám formou dohody**, která je uzavírána opět ústně – tj. majitel je srozuměn s tím, kdo dům obývá, a většinou sám rodině toto bydlení zprostředkoval. **Tato dohoda je uzavřena buď na základě určité formy solidarity s nově příchozí rodinou, nebo majitel nemovitosti vybírá za užívání domu od rodiny nájem – poplatek bez existence písemné nájemní smlouvy.**

Dohodu o podnájmu uzavřenou na základě solidarity je možné pozorovat na příkladu čtyř rodin z východního Slovenska, které přišly na Jesenicko v 90. letech. Ze své vlasti odcházely za poměrně vypjatých okolností, které souvisely s lichvou. V této životní situaci jim nabídla bydlení jiná romská rodina, která žije na Jesenicku již od roku 1965 a jako jedna z mála romských rodin vlastní v oblasti více nemovitostí. Jednalo se o starší rodinný dům, který si nově příchozí rodina na vlastní náklady opravila, rodina platí v současnosti pouze služby. Podobné případy vzájemné solidarity mezi Romy, týkající se bydlení, se sice na Jesenicku objevují (např. rodina, která přijde z jiné oblasti, je dočasně ubytována u jiné rodiny, se kterou není nutně příbuzensky spjata), nejedná se však o časté a upřednostňované strategie zprostředkování bydlení.

Setkaly jsme se také s případem, kdy dohoda proběhla jako výhodný obchod mezi romskou rodinou a majitelem domu.

Jedná se o případ rodiny s pěti malými dětmi na Javornicku, která ještě před několika měsíci neměla kde bydlet a využila proto provizorní nabídky majitele soukromého domu, aby jeho starý dům v nedaleké obci za určitý nájem využívala. Problém spočíval především v tom, že dům byl v té době ve velmi špatném technickém stavu a byla zde k dispozici pouze chemicky závadná voda, což bylo jedním z hlavních důvodů, proč bylo rodině odebráno nejmladší dítě. Na základě této události rodina z místa odešla a sjednala dohodu o bydlení s jiným majitelem staršího domu v téže lokalitě. Nabídka bydlení byla spojena také s příležitostí práce na témže domě, kde v současnosti probíhá částečná přestavba, kterou iniciuje majitel domu. Rodina je v novém domě spokojená a doufá, že získá zpět své nejmladší dítě.

Existuje více možností, jak se na tento případ dívat. Na jednu stranu se situace rodiny přestěhováním zlepšila, stejně jako kvalita bydlení. Je však otázkou do budoucna, jaké jistoty jim majitel domu zaručí a jak dlouho bude moci rodina v domě zůstat. V současnosti je vše postaveno na dohodě a na vůli majitele, což mnoho jistot pro sociálně slabou rodinu s pěti dětmi nepřináší.

Rodinný dům používaný k bydlení bez právního titulu

Třetí variantou je poměrně specifický příklad **rodinných domů, které jsou užívány k bydlení bez právního titulu**. Na rozdíl od předchozího typu nedošlo mezi majitelem nemovitosti a jejím uživatelem k dohodě, v některých případech o užívání majitel vůbec neví. Užívání nemovitosti bez právního titulu může mít dvě podoby, tzv. invazivní obsazení nemovitosti nebo perzistenci, tedy setrvání v užívání bydlení po vypršení právního titulu užívání (Visinger, 2008). Alternativu invazivního užívání nemovitosti jsme v námi monitorovaných lokalitách zaznamenaly pouze zprostředkovaně, pravděpodobně pro citlivost celé záležitosti a nezákonnost takového jednání. S variantou perzistentního užívání nemovitosti jsme se setkaly například v lokalitě Písečná-Studený Zejf, které se budeme věnovat podrobněji v následující případové studii:

Rodinný dům obývají v současné době dvě rodiny a několik jednotlivců. Tito lidé popisují svůj příchod do lokality tak, že jejich dědeček koupil dům od národního výboru za 20 000,- Kčs. Tuto skutečnost však nedokáží písemně dokladovat. Členové dvou rodin, které v lokalitě bydlí nejdéle (někteří se v lokalitě přímo narodili) mají v místě hlášený trvalý pobyt. Ostatní, později příchozí obyvatelé již tuto možnost trvalého pobytu nemají. Po roce 1989 byl dům v rámci restitučních zákonů navrácen původnímu majiteli. Majitel však žije trvale mimo Českou republiku. O využívání domu rodinami a jednotlivci je obeznámen, ovšem nájemní smlouvy sepsány nebyly a majitel nevybírá žádný nájem. Nemovitost je ve velmi špatném technickém stavu, například statika domu je silně narušena, do domu zatéká a tvoří se plísně. Majitel do oblasti přijíždí jen sporadicky, svou nemovitost nikterak neudrzuje, a tak objekt pozvolna chátrá. Ani stávající obyvatelé objektu za současné situace nechťejí do nemovitosti investovat, projevují však velký zájem dům odkoupit.

Tento příklad je zajímavý svou naléhavostí, vyplývající z technického stavu nemovitosti, který je doslova alarmující a nebezpečný. Současný stav nemovitosti může své obyvatele ohrožovat na zdraví i na životě. Také je důležité upozornit na poměrně patovou situaci z hlediska práva, ve které se obyvatelé sociálně vyloučené lokality po roce 1989 ocitli. V tomto případě došlo k tzv. perzistentnímu bydlení bez právního titulu, to znamená k setrvání v užívání nemovitosti k bydlení po vypršení právního titulu užívání.

Dle vyjádření starosty obce, který se snažil s majiteli objektu navázat komunikaci, došlo přibližně před dvěma lety k dědickému řízení ve vztahu k této nemovitosti, ve kterém se příbuzní pozůstalí rozhodli vzdát se svého vlastnického práva. V takovém případě měl odpovědnost za nemovitost převzít Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových. To se však doposud nestalo a na Katastru nemovitostí je jako vlastník stále veden původní majitel, navzdory faktu, který osoby seznámené s případem shodně potvrzují, že tato osoba před dvěma lety zesnula. V tomto případě je stále více nejasností, které může vyvolávat jak jeho mezinárodní povaha, tak i celková neochota situaci vyřešit, což dokreslují slova pracovníka obecní samosprávy:

Pan Jepice:²²² Mám-li být upřímný, pro nás by bylo nejlepší, kdyby tuhle zimu napadlo hodně sněhu a ten barák by spad.

Rodinné domy v pronájmu, jak již bylo zmíněno, nepředstavují častý typ bydlení, v lokalitě Jesenicka jsou zastoupeny jen sporadicky. Jsou však zajímavé svou různorodostí, která se projevuje jak ve vzájemných vztazích obyvatelů jednotlivých domů (solidarita, spolubydlení), tak v historii vzniku lokalit (bydlení bez právního titulu).

Bytové domy v pronájmu

Poměrně rozšířeným typem bydlení je pronájem bytů v menších bytových domech. Jedná se o způsob bydlení, který je častý převážně na Javornicku. Jeden až tři bytové domy jsou situovány většinou v centru menší obce (Bernartice, Bílá Voda, Uhelná, Uhelná-Horní Fořt, Vlčice), nikoliv v odloučení od ostatních domů. V jednom bytovém domě bývá přibližně okolo sedmi bytových jednotek, k dispozici jsou zde dvou- a třípokojové byty. Lze konstatovat, že právě tyto domy jsou často považovány za „**problémové lokality**“, kde se soustřeďuje větší počet sociálně slabých rodin romského i ne-romského původu. Starostové obcí v některých případech hodnotí bytové domy jako „**minighetta**“ a jsou pro ně zdrojem přetrvávajících obtíží.

²²² Zástupce samosprávy obcí z Jesenicka.

Nejvíce diskutovaným případem je bytový dům nacházející se v centru obce Vlčice. Po nepřetržitých problémech, jako je neplacení nájmu, hluk a nepořádek v okolí domu a stěhování dalších osob do domu, přikročil majitel „bytovky“ po domluvě s obcí k razantnímu řešení – vystěhování všech neplatících nájemníků z domu.

Pan Jelítko:²²³ Panovala obava, aby se tam nenastěhovalo dalších 12 rodin. Byla to iniciativa obce, tak trochu preventivní řešení. Pan starosta zavolal majiteli bytovky s touto obavou. Majitel na to řekl, tak je vystěhujte!

Tento případ představoval pravděpodobně nejproblematictější lokalitu tohoto typu, která se na Javornicku vyskytuje. Nájemníci se museli během krátké doby vystěhovat, dům poté pracovníci obce doslova zazdili. V průběhu vyhroceného odchodu rodin z domu, který byl doprovázen silnými emocemi, došlo k amortizaci vybavení bytů. Tuto situaci částečně vygradoval sám majitel domu, který s nájemníky v podstatě nekomunikoval a tím nechal situaci v domě zajít do extrému. Situace v ostatních bytových domech obývaných sociálně slabšími rodinami se pak v jednotlivých případech výrazně liší. **Je nutné zdůraznit, že na celkovou situaci a podobu lokality mají vliv nejen nájemníci, ale také přístup majitele nemovitosti, který rodinám byty pronajímá.**

Majitel domu v některých případech vůbec v regionu nežije a na Javornicko přijíždí pouze nárazově. V takových případech bývá celkový stav bytového domu poměrně dost špatný, bez vyhlídek na možnost zlepšení. Podle výpovědí nájemníků i pracovníků veřejné správy se majitel spokojí s příjmem z nájmu a o dění v domě nejeví zájem.

Další možností je, že majitel žije v blízkosti lokality a dům určitým způsobem spravuje, komunikuje s nájemníky, ale i s neziskovými organizacemi, které v oblasti působí. V těchto případech je situace v lokalitách únosná, někde téměř bezproblémová. Majitel do domů výrazně neinvestuje, řeší jen akutní závady a problémy v domě. Z toho důvodu se vyskytují problémy s topením, zatékáním do bytů nebo s těsněním oken.

Vznik vyloučené lokality typu bytový dům

Současní majitelé odkoupili nemovitosti na začátku 90. let, většinou i s původními nájemníky. V současnosti žijí v těchto domech bez výjimky sociálně slabé rodiny, nikoliv pouze Romové (i když ti zde převládají). Nájemníci se v domech často střídají, v některých případech dochází i k tomu, že rodina, která se více zadluží, z domu odejde, aniž by dluh splatila.

²²³ Pracovník veřejné správy z Jeseníku.

Současná podoba lokalit se odvíjí od podmínek, které postupně nastavili majitelé domů. Více informátorů zdůrazňovalo, že dříve se jednalo o zcela „normální domy“ (což znamená, že v domech a často i v obcích samotných nebydlely žádné romské rodiny). V bytových domech se platilo regulované nájemné. Podle výpovědí nový majitel postupně nájem zdražoval, což způsobilo, že někteří původní nájemníci z domu sami z různých důvodů odešli (hlavní roli mohl hrát vyšší nájem, nespokojenost s technickým stavem domu, noví romští sousedé). Do domu se postupně začaly stěhovat sociálně slabší, často romské rodiny. Tento vývoj je příznačný pro všechny lokality typu bytový dům.

Samotný fakt, že po zdražení nájmu se do domů začaly stěhovat sociálně slabé rodiny, se může zdát paradoxní. Je však nutné vzít v úvahu celkovou situaci s bydlením na Javornicku. Rodiny často nemají jinou možnost, než se nastěhovat do bytů s tržním nájmem. Jiné alternativy v regionu prostě nejsou a v případě Romů hraje roli také fakt, že málokdo je ochoten pronajmout romské rodině byt.

Současná situace

Na Javornicku se vyskytuje majitel bytového domu, který výrazně spolupracuje s neziskovou organizací nabízející pomocnou ruku sociálně vyloučeným jednotlivcům a rodinám, které v regionu často velmi obtížně hledají bydlení. Mezi majitelem domu a organizací došlo k úmluvě – rodiny, které organizace doporučí, mohou získat bydlení, nájemní smlouvy jsou uzavírány bez výjimky na dobu určitou. Následující případová studie zachycuje vývoj situace s bydlením a změnu podmínek v oblasti sociálních dávek, kterou vyvolala změna sociálního zákona v roce 2006.

Před rokem 2007 probíhala spolupráce mezi neziskovou organizací a majitelem bytového domu tak, že za rodiny ručila nezisková organizace a bydlení v domě mělo statut „chráněného“ či „tréninkového“ bydlení. Rodiny ze sociálních dávek hradily náklady spojené s bydlením přímo organizaci, organizace hradila náklady na bydlení zase majiteli. Rodiny nedlužily, byly pod určitým dohledem organizace a majiteli „bytovek“ systém vyhovoval, protože vše obstarávala zmíněná nezisková organizace. Od ledna 2007 začal platit nový zákon o sociálních službách, tím se podmínky výrazně změnily a pro rodiny se stalo výhodnější mít nájemní smlouvu přímo s majitelem, tak, aby jim nezankl nárok na sociální dávku. Majitel bytového domu na situaci přistoupil na základě zaručení neziskové organizace, že terénní službu a sociální práci s rodinami povede dál. V současné době spolupráce stále funguje.

Před poslední změnou sociálního zákona v roce 2006 pokryly sociální dávky rodinám, které na ně měly nárok, náklady na bydlení v celé jejich výši. Situace se změnila po lednu 2007, kdy původní jednotná dávka zanikla a nově zavedený doplatek na bydlení u většiny rodin

nepokrývá výdaje spojené s bydlením v celé jejich výši, ale na základě poměrného výpočtu pokryje zhruba 50–60 %. **Tato změna v zákoně měla výrazný dopad na situaci bydlení u většiny sociálně slabých rodin, které se v mnoha případech staly dlužníky.**

Paní Jabůrková:²²⁴ Dříve bylo pro takové majitele domu i výhodné tyto byty pronajímat sociálně slabým rodinám. V dávkách sociální potřeby podle zákona č. 482/1991 Sb. o sociální potřebnosti měli příjemci dávek zohledněny veškeré odůvodněné náklady spojené s bydlením v takové výši, jaké doklady o úhradách předložili. S přijetím zákona č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi se situace výrazně změnila. Výše těchto nákladů není v dávce hmotné nouze – doplatek na bydlení zhodnocena v plné výši úhrad. (...) Troufám si říct, že to trvalo téměř rok, než tyto změny pochopili a mnozí z nich se za tuto dobu dostali do takové situace, že dnes dluží několikatisícové částky na nájemném.

Citace pracovnice veřejné správy popisuje situaci většiny rodin žijících z dávek, které v bytových domech bydlely. Systém sociálních dávek před rokem 2007 umožňoval jejich příjemcům platit nájem v domech po předložení dokladu o zaplacení v jakékoli výši, z čehož těžili jak majitelé domů, tak jeho nájemníci. Prudká změna podmínek však velmi ztížila situaci mnoha rodinám, které nedokázaly rychle reagovat na nastalou změnu podmínek.

Starší bytové domy jsou jednou z mála variant, kde mohou sociálně slabší rodiny na Javornicku najít bydlení. Pro majitele těchto domů představují romské rodiny zdroj příjmů, který je v některých případech garantován spoluprací s neziskovou organizací. Ta svým klientům zase může situaci s bydlením usnadnit. Ne všude však tato spolupráce funguje a bytové domy považují obyvatelé některých obcí za problémové lokality (k lokalitě bytový dům viz též kapitola „Sociální bydlení“). V některých případech spočívá hlavní problém v tom, že v domech bydlí pohromadě sociálně slabší, většinou romské rodiny, které svou odlišností v menších obcích vzbuzují pozornost.

²²⁴ Pracovnice sociálního odboru.

Bydlení v pronájmu. Shrnutí

Bydlení v pronájmu je na Jesenicku méně častou formou bydlení, jeho četnost se však výrazně prostorově liší. Na Jesenicku je tento typ zastoupen pouze jako pronájem rodinných domů, což je velmi ojedinělá, avšak o to různorodější varianta. Na Javornicku existují lokality, kde rodiny tento typ naopak výrazně preferují, v takovém případě se jedná zpravidla o pronájem bytových domů. Tyto domy jsou ve vlastnictví soukromých majitelů, kteří své byty pronajímají výhradně sociálně slabším rodinám. Tak se koncentruje více těchto rodin v jediném bytovém domě, což způsobuje řadu problémů (mezilidské vztahy, udržování pořádku) a lokalitě přisuzuje charakter ghetta. Situace je méně problematická v domech, kde působí nezisková organizace a spolupracuje s majitelem domu. Na Jesenicku se tyto případy bytových domů nevyskytují, což vede k úvaze, do jaké míry je problematika javornických „bytovek“ určována způsobem jednání jejich majitelů.

Obecní byty

Bydlení v obecních bytech je pro sociálně vyloučené rodiny a osoby ve větší míře dostupné pouze v **lokality města Jeseník a v obci Velká Kraš**. V kontextu celého území Jesenicka se bydlení v obecních bytech dá považovat pouze za okrajově užívaný typ, například v lokalitách Česká Ves, Zlaté Hory či Vidnava představuje tuto variantu pouze jeden či dva byty. To je způsobeno celkovým nedostatkem obecních bytů v daných lokalitách, jejich častou nedostupností, která je umocněna dlouhým čekacím obdobím v pořadníku, či upřednostňováním jiných forem a strategií bydlení (například viz kapitola „Bytové domy v pronájmu“).

Nemovitý majetek měst Jeseník a Vidnava spravují soukromé organizace (Jesenická správa domů, Sobyť), v ostatních případech pečují o bytový fond samotné obce. Bytový fond města Jeseník čítá v současnosti něco kolem 500 bytů, z nich pět bylo k říjnu 2008 neobsazených. Městský úřad v Jeseníku eviduje přibližně 160 žádostí o byt, průměrně tito uchazeči čekají na přidělení pět let. Nejpreferovanější variantou jsou malometrážní byty o velikosti 30–60 m², které jsou upřednostňovány zpravidla z důvodu menších vstupních nákladů i celkově nižších měsíčních plateb za byt. Nejvýznamnějším vstupním nákladem u obecních bytů je tzv. kauce neboli jistina, která je vratná a jejíž výše je závislá na velikosti bytu. U malometrážních bytů se tato částka pohybuje od 5 do 15 tisíc, peníze je nutné uhradit hotově při podpisu nájemní smlouvy a není možné si pro tyto účely zřídit splátkový kalendář.

To může být důvodem, proč některé sociálně slabé osoby variantu bydlení v obecních bytech nevyužijí.

Zvláštní příjemce

Přestože nájemné v obecních bytech nebývá obecně tak vysoké jako v případě tržního nájemného, problémy s dluhy na nájemném se vyskytují poměrně často. Město jako vlastník uplatňuje při řešení těchto skutečností standardní právní postupy. Jako eventuální prevence vzniku dluhů se pracovníkům Městského úřadu a Správy obecních bytů v Jeseníku osvědčila možnost tzv. **zvláštního příjemce**, která je uskutečnitelná u osob pobírající sociální dávky. Část sociálních dávek, konkrétně příspěvek na bydlení a doplatek na bydlení, je použita přímo na úhradu nájemného a zbytková část je poté vyplacena vlastnímu příjemci. Jednatel společnosti Jesenická správa domů popisuje tento model v následujícím rozhovoru:

Pan Jedůvka:²²⁵ Já vám to řeknu takhle, pokud ti Romové, a já si myslím, že většina si to umí dneska už podchytit, pokud ty byty maj, tak jim to vlastně platí sociálka, jo, chodí to napřímo, že je ty peníze vlastně úplně míjejí, že nám to posílá vlastně de facto sociálka.

Výzkumnice Jesenicko: Myslíte tzv. zvláštní příjemce?

Pan Jedůvka: Přesně tak, takže já si nemyslím, že oni jsou po týchle stránce jako víc problematictější než kdokoli jinej. To si nemyslím. Je třeba problém, že oni ten byt vůbec nemusí dostat, protože nemají na složení jistiny, třeba to může nastat spíš.

Tato možnost by však mohla být zčásti problematická, neboť pro případné zřízení zvláštního příjemce není nutně vyžadován souhlas samotné osoby, jejíž dávky budou takto ošetřeny. Pokud by se toto opatření stalo automatickou strategií, jak předcházet neplatičství u sociálně slabých osob, znamenalo by to výrazný zásah do práv skupiny občanů a jistou ztrátu samostatnosti a nezávislosti.

Technický stav bytů

Technický stav bytů není zcela bez problémů ani u obecního bytového fondu. Například obecní byty v Jeseníku mají v několika případech charakter „**bytů se sníženou kvalitou**“²²⁶. Právě tyto byty jsou v některých případech pronajaty osobám v námi sledovaných sociálně vyloučených lokalitách. Další z lokalit, kde kvalita bydlení neodpovídá standardním požadavkům, představuje oblast Horní Dolní²²⁷, zvláště objekt nazývaný

²²⁵ Jednatel společnosti Jesenická správa domů.

²²⁶ Tento termín označuje byt, který je omezen z hlediska ústředního vytápění nebo základního příslušenství (Zákon č. 107/2006).

²²⁷ Název obce byl anonymizován, neboť se v textu vyskytují citlivá data. Pro lepší čtivost jsme namísto kódu zvolily alternativní název.

„Chaloupka“²²⁸. Genealogii vzniku komunity obyvatel „Chaloupky“ přibližuje následující malá případová studie:

V 60. letech se z východního Slovenska do lokality Horní Dolní přistěhovala romská rodina s jedenácti dětmi. Otec rodiny dostal práci a k užívání dům od tamější šamotárny. Většina dětí se v dospělosti načas z oblasti odstěhovala. Několik z nich hledalo azyl v Belgii nebo krátce přebývalo na jiných místech v České republice. Jedna z žen se natrvalo usadila v jižních Čechách, devět dětí se opět vrátilo na Jesenicko. Poslední, jedenácté dítě zemřelo v mládí nešťastnou náhodou při okupaci země sovětskými vojsky. Jedna žena dnes bydlí v Heřmanicích, druhá ve Vidnavě, další v Bílé Vodě, šest zbylých dětí opět trvale pobývá v Horní Dolní. Dnes už má většina z těchto dětí svou vlastní rodinu a dá se říct, že tyto osoby tvoří podstatnou část romské komunity v Horní Dolní.

Obytné domy, ve kterých rodiny bydlí, jsou v současnosti v majetku obce Horní Dolní, tyto objekty tvoří z větší části starší přílehlé stavby továrny na šamotové cihly, zaniklé v 90. letech. Výjimku tvoří objekt zvaný Chaloupka, který vznikl až v 90. letech. Jedná se o nezděnou, montovanou stavbu, která dříve sloužila jako ubytovna pro dělníky, dnes jej využívají k bydlení rodiny z komunity.

Užívání objektu Chaloupka k bydlení je z hlediska právního statusu i technického stavu objektu silně problematické. Původně se jednalo o nezkolaudovanou, tzv. „černou“ stavbu, která spadala pod katastrální území města Vidnava. Dnes je tato stavba v katastru nemovitostí zapsána jako „objekt občanské vybavenosti“ a spravuje ji obec Horní Dolní. Rodiny obývající objekt mají ještě z dob „vidnavské správy“ sepsány jakési smlouvy o užívání. Ovšem současný majitel objektu, obec Horní Dolní, od rodin nevybírá žádný nájem.

Objekt je rozdělen do pěti separátních obytných jednotek, je zde přiveden městský vodovod, kanalizace i elektřina. Původně se v objektu využívala k topení elektřina, která však byla pro rodiny extrémně drahá, z této doby vznikly několika rodinám dluhy u společnosti dodávající elektřinu, které dodnes splácejí a na jejichž základě také několika osobám hrozí exekuce. V současnosti se v objektu topí dřevem, což představuje značné nebezpečí, neboť kamna jsou instalována neodborně a střecha není uzpůsobena rozpáleným komínům. Objektu také schází venkovní izolace, proto je vytápění značně finančně náročné.

Občanskoprávní problematika

S případem elektrického topení v lokalitě Horní Dolní úzce souvisí i problém „černých odběrů“ elektřiny ze společných či veřejných prostor, obecních domů a jejich okolí. Elektřina je jednou z nejvyšších položek v měsíčních úhradách za bydlení, a proto se

²²⁸ Název objektu byl anonymizován, viz předchozí poznámka.

pro některé osoby stává lákavé tuto platbu nejrůznějšími způsoby redukovat. Obecní domy se svými společnými prostory (schodiště, sklep, kočárkárna), které nejsou opatřeny samostatným elektroměrem (platby se rozpočítávají průměrně podle počtu nájemníků), často poskytují možnost, jak nepovoleným odběrem z těchto prostor platbu za elektřinu omezit. V této souvislosti však dochází k amatérské a často nebezpečné elektroinstalaci. V případě „černého odběru“ přímo ze sloupů pouličního osvětlení může elektrický proud ohrožovat také kolemjdoucí.

Další občanskoprávní problém, se kterým se u sociálně vyloučených lokalit setkáváme, je silná **amortizace bytů** a jejich okolí. V této souvislosti dochází k výslovnému ničení obecního majetku či jen nedbalému přístupu k bydlení. O této problematice však není možné hovořit jako o výslovně romském specifiku. Velmi často způsobuje nejvážnější škody pouze určitá osoba či skupina osob. Na základě existence neudržovaného, poničeného domu a jeho okolí se vytváří stigma tzv. „**špatné adresy**“, která v povědomí majoritní společnosti bývá často synonymem pro **romskou lokalitu**.

Redukce bytového fondu

Jak bylo zmíněno v úvodu této kapitoly, existují obce, kde je bytový fond velmi omezený a sociálně vyloučené osoby jsou odkázány na jiné, často výrazně dražší způsoby ubytování. Existuje předpoklad, že u celé řady obcí bude dále docházet ke snižování bytového fondu (Jeseník, Javorník, Velká Kraš). Například od roku 1994 do současnosti došlo k redukci bytového fondu ve městě Jeseník zhruba o 200 %, obce tedy nepocítíují potřebu obecního bytového fondu, což ústí v nedostatek bytů pro sociálně slabé občany a rodiny (viz. následující kapitola).

Pan Jedůvka: V roce 1998 tu byl boom v prodeji. Prodaly se jednotlivé byty i celé domy. Prodávalo se stávajícím nájemníkům, bylo to hodně o zájmu. Byla to taky hodně iniciativa těch samotných lidí. Pak šly ceny nahoru, vyměnila se radnice. Teď mají začít opět prodeje, ale jsou různé úvahy, jak se do budoucna zbavit bytového fondu.

Stávající nájemníci měli doposud možnost předkupního práva, ceny nemovitostí však oproti minulosti výrazně stouply, je zde tedy předpoklad, že sociálně slabé rodiny si odkup bytu do vlastnictví nebudou moci dovolit. V tomto ohledu by bylo vhodné uvažovat o možnosti splátkového odprodeje. V opačném případě je možné, že vlastníkem bytu, ve kterém sociálně slabé osoby žijí, se stane třetí osoba, která bude moci po vypršení nájemní smlouvy žádat výrazně vyšší, tzv. tržní nájemné. Pro mnoho sociálně slabých osob by tato alternativa jistě představovala vznik dluhů či dokonce ztrátu tohoto bydlení. Další případnou

alternativou by bylo ponechání určitého množství bytů v majetku města, v kategorii tzv. **sociálních bytů**.

Obecní byty. Shrnutí

Obecní byty představují typ bydlení, který romské rodiny ve větší míře využívají pouze v obcích Jeseník a Velká Kraš. Právě některé z obecních bytů ve výše zmíněných obcích patří mezi námi sledované vyloučené lokality. Plošně tedy obecní byty nepředstavují výrazně zastoupený typ bydlení na Jesenicku, v rámci konkrétních (městských) lokalit však mohou naopak tvořit převládající typ bydlení (Jeseník, Velká Kraš). Ve většině ostatních obcí je bytový fond velmi omezený a sociálně vyloučené osoby jsou odkázány na jiné, často mnohem dražší typy ubytování. Přesto jsou tendence rozprodávat bytový fond společné většině obcí.

Sociální bydlení a zařízení sociálních služeb

Tato kapitola bude pojednávat jednak o možnostech sociálního bydlení v regionu, ale také o tzv. zařízeních sociálních služeb, fungujících na Jesenicku. Sociální bydlení je z několika důvodů problematickým typem bydlení. Podobně jako v jiných oblastech je v prvním případě problémem skutečnost, že je v regionu nedostatečně zastoupeno a nerovnoměrně pokryto. Druhý problém souvisí s faktem, že **institut sociálního bydlení není v našem právu dosud nijak zakotven**, neexistuje na něj tudíž nárok (viz Matoušek 2007: 93). Z toho důvodu zůstává definice sociálního bydlení na mnoha úřadech a především bytových odborech jednotlivých obcí nejasná, stejně jako jeho koncepce.

Pan Jedůvka: Nevím, co si představovat pod pojmem sociální byt, to nevím, co to je. Já si neuvědomuji, že bych věděl přesně teda definici sociálních bytů. My jsme v pozici, že přidělujeme byty většinou teda sociálně slabším, tak jak jsme říkali, je jedno teda, jestli jsou to Romové a tak dále. A sociální byty, fakt nevím, jste schopny nám říct něco k tomu?

Tento problém se samozřejmě netýká pouze Jesenicka, citace z terénních poznámek dokládá fakt, že sociální bydlení stále zůstává v praxi pouhým pojmem. Z úryvku také vyplývá, že obec má určité povědomí o bytové politice zaměřené na sociálně slabší rodiny, **chybí však jeho ucelená koncepce**, přesné právní vymezení pojmů nebo povinností sociálními byty disponovat.

Pod pojmem „sociální bydlení“ si také různí aktéři často vybavují zcela odlišné věci. Nejčastěji jsme se setkávaly s tím, že jsou za sociální bydlení považována jednotlivá sociální zařízení jako azylové domy apod. S touto záměnou termínů jsme se setkaly například u zástupců samosprávy v několika obcích.

„Pojem „sociální bydlení“ je vykládán různým způsobem ať už ze strany poskytovatelů, nebo příjemců této sociální služby. Proto se v České republice oficiálně k označení bydlení pro sociálně potřebné občany nepoužívá“ (Pelíšková 2000: 17).

O sociálních bytech či bydlení se hovoří v souvislosti s bytovým fondem jednotlivých obcí, které by o budování sociálního bydlení měly usilovat. Za sociální bydlení jsou považovány určité typy obecních bytů, které jsou zjednodušeně řečeno levnější než byty s tržním nájmem. Takto definuje sociální bydlení například slovník sociální práce z roku 2003:

„Bydlení sociální je bydlení v bytě, kterým se snaží stát nebo obec umožnit sociálně potřebným lidem důstojný život. Dotována je výstavba, případně rekonstrukce těchto bytů,

nájemné v nich. Obvykle jde o byty v běžné zástavbě, jejichž vlastníkem je poskytovatel sociální služby“ (Matoušek 2003: 37).

V odborné literatuře zabývající se koncepcemi sociálního bydlení se mluví o tom, že by jej měly zajišťovat obce (viz Matoušek 2003, 2007). Neděje se tak, protože pojem není právně ukotven (viz výše) a na sociální byty tak nevzniká podle zákona nárok, stejně jako obce nemají ze zákona povinnost takovými byty disponovat. Tendence bytové politiky jednotlivých obcí na Jesenicku již byla zmíněna v předcházejícím oddíle. Stejně jako v mnoha jiných obcích ČR panuje i na Jesenicku trend se obecních bytů zbavovat. Pro obce jde o postup finančně výhodnější, na budování sociálního bydlení je problém najít prostředky. Každá obec na Jesenicku má na řešení bytové situace sociálně vyloučených romských rodin jiný názor, často o přístupu rozhoduje právě fakt, zda v obci nějakí Romové žijí. V mnoha případech si starostové obcí nemyslí, že by zajištění bydlení pro sociálně slabé rodiny mělo být iniciativou obce, přestože sociální byty by sloužily také k eliminaci sociálních problémů dalších sociálně slabých skupin, jako jsou mladé rodiny s dětmi, senioři apod.

Setkaly jsme se také s případy, kdy v bytovém fondu obce byly k dispozici menší byty, neoficiálně nazývané právě „sociální byty“. Obec však předem určila konkrétní cílovou skupinu, které jsou byty výhradně určeny, ve většině případů se jednalo o seniory. Na základě zkušeností z terénu se také domníváme, že obce nezřizují sociální byty či jiná ubytovací zařízení také kvůli obavě z příchodu a koncentrace sociálně slabých osob či romských rodin na své území, což by obci přinášelo problémy.

Možnosti sociálního bydlení jsou tedy pro sociálně slabé jednotlivce či rodiny romského i ne-romského původu **na Jesenicku značně omezené**. O absenci adekvátního bydlení pro sociálně slabé občany hovoří i někteří pracovníci veřejné správy.

Výzkumnice Javornicko: A jaké služby podle vás nejsou pokryty?

Paní Jelenová:²²⁹ No asi bydlení pro sociálně slabé, vyloučené občany.

Pan Jelítko:²³⁰ Ano, to, co tu chybí jako služba, je bydlení, (...) azylové bydlení.

Azylové domy jsou jedním z typů sociálních služeb, které situaci bydlení sociálně vyloučených osob mohou částečně řešit. Jedná se o zařízení (jako například chráněné bydlení,

²²⁹ Pracovnice sociálního odboru z Jesenicka.

²³⁰ Pracovník sociálního odboru z Jesenicka.

domovy se zvláštním režimem apod.²³¹), která zřizují poskytovatelé sociálních služeb, jimiž zpravidla bývají obce nebo neziskové či církevní organizace.

Dá se říci, že situace se zařízeními sociálních služeb je na Jesenicku lepší než na Javornicku, protože v Jeseníku fungují azylové domy církevní organizace Boétheia. V jiných oblastech Jesenicka však podobné sociální služby také chybějí. Na Javornicku zajišťuje bydlení pro sociálně slabé rodiny rovněž neziskový sektor, přesto zde není situace s bydlením dostatečně ošetřena.

Azylové domy

Azylové domy v Jeseníku, jak již bylo zmíněno výše, provozuje Občanské sdružení Společenství křesťanské pomoci Boétheia, jež je částečně dotováno městem, krajem a z církevních zdrojů. Prostory má organizace pronajaty od města Jeseník. Boétheia provozuje v Jeseníku azylový dům pro muže (kapacita 41 lůžek), azylový dům pro matky s dětmi (kapacita 10–15 lůžek) a noclehárnu pro muže, jež však slouží pouze k ambulantním účelům a ubytovává většinou klienty přímo z ulice. Podle výpovědí zaměstnanců využívá služby azylového domu mnoho mužů i matek s dětmi, kteří jsou romského původu. Kromě toho existují mimo azylový dům ve městě také tři tzv. „startovací byty“ o.s. Boétheia, které jsou pod pravidelným dohledem sociálního pracovníka a jejichž účelem je pomoci úspěšným klientům azylového domu v samostatném bydlení.

Stejně jako v jiných azylových domech **klienti procházejí tzv. integračními stupni**. Jedná se o fáze pobytu, během nichž jsou na klienty kladeny čím dál větší nároky, směřující k postupné integraci a **návratu do „normálního života“ ve společnosti**. S ubytovanými klienty je sepsána smlouva o poskytnutí ubytování a sociální služby, a to vždy na období tří měsíců. Po této době může klient opět zažádat o ubytování v tzv. vyšším stupni. Zde klient žije v podstatě samostatně, má práci, platí ubytování a hledá si samostatné bydlení. Přestože pracovníci vedou klienty k tomu, aby se z ubytovny po čase odstěhovali, ne vždy se jejich požadavky naplní a klienti pak zůstávají na ubytovně i několik let. Důvodem je například nestabilní práce či vyšší finanční nároky v jiných typech ubytování.

Možnost institucionálního dohledu a neustálé kontroly je důvodem, proč zástupci samospráv i starostové obcí na Jesenicku vnímají azylové domy jako nejvhodnější typ služeb, které řeší otázku bydlení pro sociálně slabé a vyloučené občany. Podle pracovníků

²³¹ Přesně jsou zařízení sociálních služeb definovány v zákoně 108/2006 Sb., o sociálních službách (Zákon č. 108/2006).

veřejné správy je ubytování v azylových domech vhodné také pro rodiny či jednotlivce, kteří migrují a nemají zájem se na Jesenicku dlouhodobě usazovat. Řešení otázky sociálního bydlení tedy pojmají v některých případech spíše jako krátkodobou pomoc.

Pan Jelítko: Většinou nemají zájem o nemovitosti, někde se usazovat a starat se o dům, byt. Azylové bydlení a rozšíření této služby by bylo nejspíš nejlepší řešení.

Někteří pracovníci veřejné správy zastávají také názor, že potřební klienti, kteří by využívali služeb tohoto typu bydlení, nejsou často ochotni stěhovat se do úplně cizího prostředí, které navíc naruší jejich sociální vazby, jež jsou pro tyto jednotlivce obzvlášť důležité. Ideálním řešením by podle nich byla hustší síť těchto služeb po celém Jesenicku.

Pan Jelítko: Pokud se občan dostane do problémů, nemá kde bydlet, obvykle chce zůstat, kde je. Dokonce klienti ze Zlatých Hor nám nechtějí jít do Jeseníku, natož pak na Javornicku. Pro tuto skupinu lidí jsou také důležité sociální vazby, proto by bylo záhodnější vybudovat hustší síť těchto ubytovacích služeb.

I přes některé výše zmíněné výhody azylových domů je slabou stránkou takového typu bydlení jeho krátkodobý charakter, který neřeší situaci rodiny hledající bydlení v dlouhodobé perspektivě. Další nevýhodou je také fakt, že se jedná o zařízení, kde je na jednom místě koncentrováno mnoho sociálně vyloučených osob a i přes permanentní institucionalizovaný dohled a sociální kontrolu zde dochází k segregaci a vyloučení z ostatní společnosti. Tuto skutečnost může dokládat i fakt, že v seznamu lokalit, jenž nám byl dán k ruce zadavatelem výzkumu, byly azylové domy označeny jako lokality, jež si z hlediska sociálního vyloučení zaslouží zvláštní pozornost. Na další rizika upozorňuje například odborná literatura:

„Azylové domy poskytující služby v ČR nejsou informačně propojeny, což některým klientům umožňuje stěhovat se z jednoho azylového domu do jiného a udržovat se tak s permanentní podporou společnosti v relativně příznivých podmínkách na jejím okraji. Hlavním problémem v této sféře je nyní v ČR nedostatek sociálních bytů, tj. obecních nebo státních bytů s regulovaným nájmem, kde by mohl člověk usilující o společenskou integraci trvale žít“ (Matoušek 2003: 32).

Na skutečnost, že se tak v některých případech děje, upozornili během rozhovorů i někteří zaměstnanci veřejné správy.

Pan Jedůvka: Ti, kteří byli problémoví, skončili na azylovém domě, tam mají tvrdý režim. A pozor, ztama už je jenom pod most, nikam jinam. Jedině že opustíte tuhle lokalitu a jdete do azyláče někam jinam, třeba do Chomutova.

Sociální bydlení iniciované neziskovým sektorem

Nedostatečné možnosti bydlení pro sociálně slabé rodiny se snaží řešit také některé neziskové organizace, jež na Jesenicku působí. V současné době se tato pomoc projevuje například jako netržní **pronájem vlastních nemovitostí neziskové organizace sociálně slabým rodinám** (Uhelná) nebo **pronájem a rekonstrukce bytových prostor obce neziskovou organizací, které dále slouží jako sociální bydlení** (Velká Kraš).

Setkaly jsme se tedy s případy, kdy obec a nezisková organizace spolupracují, vytvářejí společně nové podmínky k sociálnímu bydlení. Na druhou stranu je v některých oblastech Javornicka iniciativa neziskového sektoru v otázce bydlení romských rodin vnímána dosti ambivalentně, a to především ze strany zástupců obcí.

Pan Javůrek:²³² Například Uhelná, že. Malá víska, a neziskovka tam nastěhuje romské občany, no tak to bych nazval ránou pod pás.

Jak už bylo řečeno v úvodu, neziskové organizace svou činností a pomocí v otázce bydlení sociálně slabých rodin značně ovlivňují podobu některých vyloučených lokalit na Jesenicku. Tento fakt se může týkat rekonstrukce a pronájmu staršího domu romské rodině (Velká Kraš) nebo zprostředkování bydlení. Tak je tomu například u obce Uhelná, kam se prostřednictvím činnosti neziskové organizace nastěhovalo několik romských rodin do starších bytových domů soukromého majitele (viz kapitola „Bytové domy v pronájmu“). Tyto lokality mají v současnosti díky činnosti neziskových organizací částečně institucionalizovaný charakter, je však otázkou, jak by se situace vyvíjela, pokud by tato činnost ustala. Z tohoto důvodu některé obce vnímají celou situaci dosti negativně. Samy obce však dostatečnou aktivitu také nevyvíjejí, rozprodávají bytový fond a odpovědnost za sociálně slabé a těžko integrovatelné občany si „přehazují mezi sebou“ či viní z nastalých těžkostí neziskové organizace. Celá situace se tak často podobá začarovanému kruhu.

Nabízí se vysvětlení, že obce vnímají iniciativu neziskového sektoru pozitivně a jsou ochotny spolupracovat v případech, kdy tato spolupráce přispívá k integraci těch sociálně slabých občanů, kteří jsou vnímáni jako „původní“ obyvatelé obce. Méně vstřícný postoj většinou nastává, pokud za přispění organizace do obce přijdou nové romské rodiny, které zde dříve nežily. Takové kroky neziskových organizací bývají obcí hodnoceny velmi negativně a vznikají vzájemné komunikační bariéry, jež brání efektivní spolupráci a snahám problémy řešit.

²³² Starosta jedné z obcí na Javornicku.

I přes výše zmíněné problémy se objevují další příklady spolupráce mezi obcí a neziskovou organizací, které lze popsat na případu obce Velká Kraš, kde již několik let žije početná romská komunita a kde v současnosti působí jedna nezisková a jedna církevní organizace. Ty se významně podílejí na životě komunity.

Domy, kde romské rodiny bydlí, jsou obecním majetkem Velké Kraše. Z iniciativy neziskové organizace vzešel návrh na postupné odkoupení a převedení těchto domů od obce do vlastnictví organizace a následné převedení vlastnických práv na obyvatele domů, které by nadále fungovaly formou bytového družstva vlastníků. Jde o pilotní projekt, jenž je stále ve formě jednání. Představuje však zajímavou a odvážnou alternativu či pokus o zlepšení sociálních podmínek v komunitě formou převzetí vlastnických práv a odpovědností k domům členy této komunity. Tyto kroky by byly postupně nastaveny za sociální asistence neziskové organizace.

Malá případová studie ilustruje pilotní projekt, který vychází z konkrétních podmínek v lokalitě a navrhuje nestandardní postup při řešení sociálního začlenění romské komunity a jejích členů do života obce. Členům komunity je zároveň ponechán značný prostor pro vlastní iniciativu a rozhodování o vlastních podmínkách bydlení. Pozitivním cílem tohoto modelu je důraz na potřeby klienta, jeho samostatnost a zároveň udržitelný vývoj situace do budoucna. Tato počínající iniciativa neziskové organizace a obecní samosprávy, pravděpodobně také za přispění státního sektoru, je vnímána jako velmi pozitivní směr, kterým se budoucí spolupráce mohou vydat. Je však důležité zohlednit i naše zjištění týkající se bydlení v osobním vlastnictví, které se v mnoha případech ukázalo jako ekonomicky nestabilní, často vedoucí k zadluženosti a neschopnosti pečovat o majetek (viz kapitola „Bydlení v osobním vlastnictví“). Proto v tomto ohledu hodnotíme částečnou kontrolu vlastnických práv jako pozitivní a potřebnou, vždy však s ohledem na samostatnost a nezávislost obyvatel těchto domů.

Sociální bydlení a zařízení sociálních služeb. Shrnutí

Sociální bydlení je termín, který je v dnešní době sice hojně používán, jeho obsah je však nejasný a není ani nijak právně ukotven, což se negativně projevuje především v praxi. Na Jesenicku je sociální bydlení (či jednoduše menší a levnější byty s regulovaným nájmem, které jsou vhodné pro sociálně slabé občany) nedostatkovým zbožím. Bytový fond většiny obcí podobnými byty nedisponuje a v mnoha případech ani místní samospráva není toho názoru, že zajištění takového typu bydlení by měla iniciovat obec. Mnozí zástupci veřejné správy navrhuji jako řešení situace s bydlením pro sociálně vyloučené osoby azylové domy. Výhodou těchto zařízení je podle nich především institucionální dohled a silná sociální kontrola. Je však nutné uvědomit si také nevýhody těchto institucí, jež spočívají v krátkodobém charakteru pomoci a v riziku koncentrace sociálně slabých osob na jednom místě. To přináší těmto sociálním zařízením paradoxně pověst ghetta. Obecně lze říci, že situace s bydlením pro sociálně slabé občany je lepší na Jesenicku, kde fungují azylové domy církevní organizace Boétheia. Na Javornicku tento typ služeb zcela chybí a částečně jej nahrazuje snaha neziskových organizací budovat pro sociálně vyloučené osoby sociální bydlení. I přes tuto činnost je však příležitostí k bydlení pro sociálně slabé osoby nedostatek. Celou situaci ovlivňuje také přístup v jednotlivých obcích, které v mnoha případech iniciativu neziskových organizací nevnímají příliš pozitivně.

Doporučení pro další výzkum na Jesenicku

Výzkum přinesl první **detailní popis sociálního vyloučení v rámci monitorovaných lokalit na Jesenicku. Sledovány jsou zčásti kvantitativní, převážně však kvalitativní ukazatele životních trajektorií s výrazným zaměřením na oblast bydlení.** Na základě těchto informací byla vytvořena **analytická mapa jednotlivých typů bydlení.** Obě tyto části představují materiál, který netvoří pouze ucelený (typologický) přehled, ale postihují především dynamiku a vývoj situace. Věříme, že se tento dokument v budoucnu stane také významným vodítkem pro další výzkum v lokalitách na Jesenicku.

Zpracování dokumentu vyžadovalo **vybudování osobních kontaktů** se zástupci neziskových organizací, s obyvateli jednotlivých lokalit a se zaměstnanci veřejné správy. To nebylo vždy jednoduché, neboť terén byl poznamenán předchozími výzkumy, které měly často velmi podobné zaměření. Slova jako výzkum či výzkumník nebyla pro obyvatele lokalit nijak neznámá, řada z nich měla s výzkumníky svou vlastní, mnohdy negativní zkušenost. Výzkum považovalo mnoho subjektů (například neziskové organizace, veřejná správa) za zbytečnost, která na tíživé sociální situaci vyloučených osob nic nezmění.

Mnoho našich kontaktů se stalo v průběhu výzkumu intenzivními a naše přítomnost tak samozřejmě také ovlivnila zkoumaný terén, snažily jsme se však **co nejméně narušit toto prostředí pro další výzkum.** V tomto ohledu hrál významnou roli například náš „odchod“ z terénu, který se odehrával pozvolna a citlivě a kladl si za cíl před samotným opuštěním lokalit seznámit všechny kontaktní osoby se závěry a výstupy našeho výzkumu, a to například i formou závěrečného semináře. Na základě toho se domníváme, že náš případný návrat či vstup jiného výzkumníka do terénu (který se na naši působnost může odkázat) bude zcela bezproblémový.

Některá z témat, která byla z důvodu omezeného času výzkumu pouze rozpracována a ve výzkumné zprávě jsou jen nastíněna, lze doporučit k dalšímu výzkumu. Předpokládáme například, že u některých sledovaných jevů by během zimního období došlo k výrazným změnám a nutnému vývoji situace (nezaměstnanost, strategie životní obživy, dopravní obslužnost, školní docházka, bydlení – zajištění otopu apod.). Proto pocítujeme nezaznamenané zimní období jako handicap. **Z hlediska etnografie jako výzkumné metody, ale také vzhledem ke specifickým Jesenicka jako regionu je zima neopomenutelným faktorem ovlivňujícím procesy sociálního vyloučení.**

Téma **zaměstnanosti** je v oblasti Jesenicka stěžejní, ale rovněž proměnlivé, jedná se o oblast s vysokou mírou nezaměstnanosti, která se během roku a v určitých částech regionu pohybuje kolem 25 %. Také námi monitorované vyloučené lokality jsou nezaměstnaností výrazně postiženy. V kapitolách „Zaměstnanost“ či „Strategie životní obživy“ byla tato problematika popsána, stále však představuje zásadní problematiku typickou pro celé Jesenicko, kterou je i nadále možné zkoumat a prohlubovat tak zjištěné informace. V tomto směru by bylo zajímavé zaměřit se na **politiku snižování nezaměstnanosti**, kterou na Jesenicku ovlivňuje jak veřejná správa, tak i neziskový sektor. Přínosné by tak mohlo být sledování tendencí zvyšování nezaměstnanosti či **dopad na společnost a jedince**.

Dalším již zkoumaným tématem, které však zdaleka není vyčerpáno, je oblast **zdraví a zdravotní péče**. V tomto směru by bylo zajímavé prozkoumat oblast **stravovacích zvyklostí**, které lze u většiny sociálně slabších domácností považovat za nevhodné. Správné stravovací návyky jsou dnes obecně považovány za předpoklad zdraví a slouží k prevenci nemocí. Strava je v těchto oblastech určována především sociální situací v rodině, upřednostňováno je maso (hlavně levnější druhy), ovoce a zelenina v jídelníčku zcela chybí. Další případný výzkum by také bylo vhodné směřovat na **oblast závislostí**, ze kterých jsou v sociálně vyloučených lokalitách na Jesenicku nejvíce rozšířeny **závislost na alkoholu, cigaretách a hracích automatech**. Tato problematika se dnes týká i mládeže, která již ve velmi nízkém věku kouří cigarety a často vykazuje příznaky závislosti.

Tento výzkum by také mohl přispět k analýze **migračních tendencí rodin**, se kterými se dnes na Jesenicku setkáváme. Tématu jsme se dotkly již v úvodní kapitole „Stručný popis lokalit“, přesto má dostatečný potenciál pro samostatný výzkum. Pokládaly jsme si například otázky, zda mají migrační tendence romských rodin na Jesenicko vzestupný charakter či jaké důvody nejčastěji romské rodiny do regionu přivádějí. Odpovědi by jistě přinesl dlouhodobější výzkum zaměřený na migrační trajektorie v rámci České republiky a motivy Romů k odchodu na Jesenicko. Součástí toho je i další, ve zprávě již diskutované téma vsetínských rodin na Jesenicku a jejich migrace do Anglie. Zajímavé by jistě bylo zaměřit se na jejich životní trajektorie, způsob adaptace na nové prostředí a okolnosti migrace.

Při práci s literaturou a archivními materiály, které se dotýkají příchodu Romů na Jesenicko, jsme se neselekaly s žádnou ucelenou publikací či výzkumem, které by toto téma podrobněji zpracovávaly, přesto však v rodinách ústně předávaná **historie popisující příchod Romů na Jesenicko** svědčí o zajímavých okolnostech, které by si zasloužily pozornost. Takto zaměřený výzkum by byl nejen cenným historickým dokumentem, ale zároveň by mohl

příspět ke zlepšení vzájemných vztahů mezi většinovou společností a příslušníky romské menšiny, kteří jsou často dodnes v očích majority považováni za přistěhovalce nemající v oblasti kořeny.

Jak už bylo řečeno v předchozích kapitolách, významným činitelem v oblasti eliminace sociálního vyloučení jsou na Jesenicku **neziskové organizace**. Za významné téma pro samostatný výzkum považujeme jejich **vliv na podobu lokalit v dlouhodobější perspektivě**. Konkrétní lokalitou, na jejíž podobě se mimo jiné podílejí i neziskové organizace, je **Velká Kraš**, která sama představuje bohatý materiál pro samostatnou etnografickou studii. Velká Kraš je jedinou námi zkoumanou lokalitou, která vykazuje charakter komunity vystavěné na rodinných vazbách, ale v současnosti také na působení církevní organizace. V tomto ohledu by bylo zajímavé sledovat **propojení romských tradic a křesťanských hodnot**, které, jak lze předpokládat, povedou ke změně v hodnotových orientacích a k proměnám kolektivních identit komunity. **Na téma proměny romských tradic jsme narazily i v souvislosti s analýzou bydlení**. Příkladem takových změn může být **transformace dědického práva v tradičním romském pojetí** v souvislosti se současným právním pojetím České republiky, o kterých pojednává kapitola „Bydlení v osobním vlastnictví“.

V souvislosti s analýzou situace bydlení nás také velmi zaujalo téma **exekucí**, které se pro účely zprávy podařilo popsat souhrnně, nikoliv však do hloubky. To by umožnil samostatný výzkum tohoto tématu, pro který by bylo nutné vymezit delší časové období. Jde totiž o citlivou problematiku pro rodiny samotné a to, jak rodiny subjektivně hodnotí a prožívají tyto nepříjemné události, lze jen obtížně zachytit, zároveň je to však klíčové pro pochopení dynamiky fenoménu exekucí a vztahu k sociálnímu vyloučení.

Poslední doporučení k dalšímu výzkumu se týká tématu **vzdělání**, kterému se v současnosti na Jesenicku věnuje řada projektů. Předpokladem zde je, že důraz na vzdělání již od útlého mládí výrazně pomůže například v oblasti zaměstnanosti. I zde by mohl případný budoucí výzkumník navázat na data, která jsme získaly. V tomto kontextu by bylo vhodné zaměřit se na vysledování důvodů, proč děti a mladí lidé opouštějí školy dříve a tím se připravují o možnost získat odbornou kvalifikaci, a tak se později hůře uplatňují na trhu práce. Vše nasvědčuje tomu, že pozornost výzkumu se v tomto směru musí ubírat k hodnotám a sociálně-ekonomické situaci rodin, potažmo rodičů, spíše než k přáním a motivacím samotných dětí. Ty mají často na situaci pramalý vliv.

Věříme, že tato zpráva dopomůže budoucím výzkumníkům na Jesenicku k lepší orientaci v terénu a zároveň bude sloužit jako komplexní obraz současné situace romských lokalit vzhledem k procesům sociálního vyloučení v jesenickém regionu, a to pro všechny, kdo se danou problematikou zabývají.

DLOUHODOBÝ MONITORING SITUACE ROMSKÝCH KOMUNIT V ČESKÉ REPUBLICĚ MORAVSKÉ LOKALITY

Závěrečná analytická zpráva

Lokalita Přerov

Zpracovala: Petra Závorková

Editor: Štěpán Ripka

Supervize: Irena Kašparová a Kateřina Sidiropulu Janků

Fakulta sociálních studií
Masarykova univerzita
Brno

Prosinec 2008

Stručný popis lokality Přerov

Přerov, moravské město s 47 000 obyvateli, se rozkládá podél řeky Bečvy na železniční trati mezi Brnem a Olomoucí. Svou polohou nabízí možnost migrace za prací i na severní Moravu, například do Ostravy. Železniční doprava a s ní spojený průmysl jsou v Přerově zdrojem velkého množství pracovních míst. Město funguje jako důležitý železniční uzel a zároveň se tu vyskytuje největší železniční depo na Moravě. Přesto se v minulých letech nezaměstnanost pohybovala okolo 10-12 % (Úřad práce v Přerově 2006, 2007), v posledním roce se však snížila na 7,4 % (Úřad práce v Přerově 2008). Úzký vztah mezi rozvojem města, železnice a průmyslu se odráží v podobě bytové zástavby. Centrum města tvoří historické budovy, ostatní části města však nabízejí bydlení především v panelových sídlištích a okolo železnice pak v domech z 30. a 40. let, původně určených pro zaměstnance železnice. Kulturní a sportovní centra jsou situována ve středu města a v okolí parku Michalov, tj. na protilehlé straně města vzhledem k železnici a studovaným lokalitám. Podle odhadů bydlí v Přerově zhruba tři tisíce Romů. Tvoří tak početnou menšinu, jež ovlivňuje významným způsobem charakter města.

Vztah mezi obyvateli studovaných sociálně vyloučených lokalit a ostatními obyvateli města lze charakterizovat jako napjatý. To se projevuje ve výsledcích šetření prováděných v Přerově i v tématech novinových článků dotýkajících se života Romů v Přerově. Ve studii *Jak dál v Přerově, řekni, občane!* (Dopita, Skopalová 2003) respondenti uváděli jako výrazný problém chování nepřizpůsobivých občanů, tj. Romů, a ulice jimi obydlené uváděli jako místa, která patří ve městě k nejzanedbanějším. V novinových člancích se naopak objevují texty informující o konfliktech ve sledovaných lokalitách, o nevhodném chování romské mládeže a obtížích spojených s pobytem Romů ve veřejných prostranstvích:

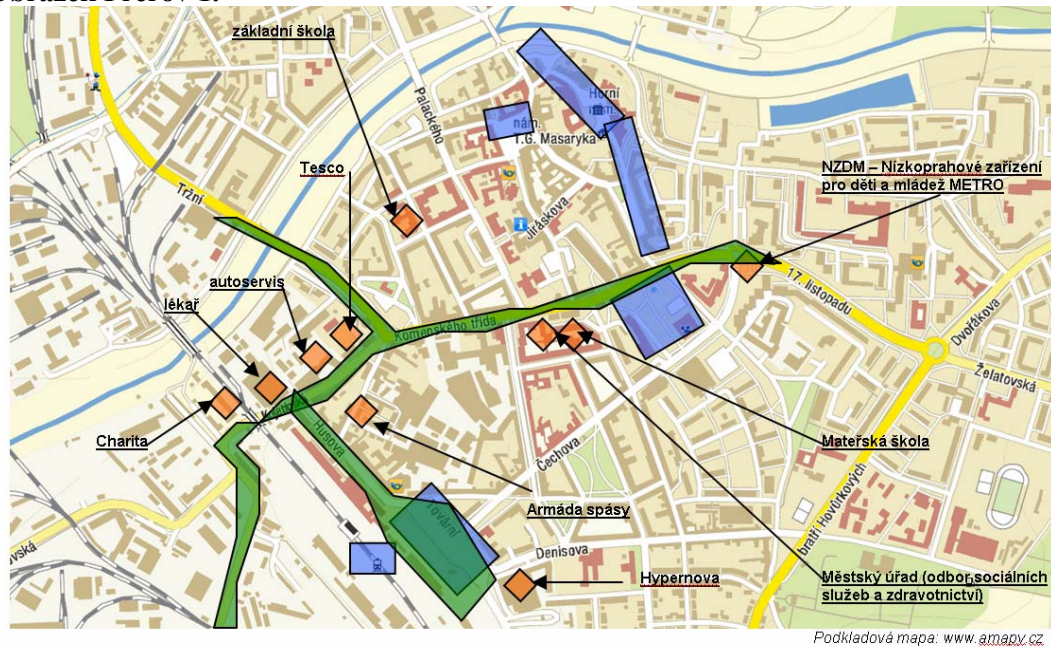
„Přerovský bazén dostal kvůli přetrvávajícím problémům s neukázněnými Romy nelichotivý punc. Každodenní incidenty už přesáhly svou hranici a zástupci magistrátu se museli tento týden sejít, aby se dohodli, jak dál. Návštěvnost totiž klesla – a to navzdory přetrvávajícím parným dnům, které pro jiné bazény znamenají pokladní trháky. ‚Bílí‘ se bojí a raději odjíždějí k vodě jinam, magistrát se ale ze všech sil snaží získat zákazníky zpět.“ (Chalupová 2006)

Viditelnost obtíží spojených se sociálním vyloučením může souviset s umístěním lokalit a se skutečností, že Romové a jiní sociálně slabí jedinci jsou koncentrováni v několika málo ulicích.

Část Romů žije roztroušeně po celém městě, část je jich soustředěna ve třech ulicích nedaleko vlakového nádraží, v lokalitě Husova, Kojetínská a Škodova. Lokality tvoří výrazný

městský prvek Přerova a častěji se o nich zmiňují i místní média. Na první pohled však návštěvníkům zůstávají lokality skryty. Jedná se o skoro uzavřené komplexy budov s vnitřními dvory, soustředěné okolo železnice a hlavních silnic vedoucích Přerovem, navíc je téměř pohlcuje průmyslová zóna Přerova. Obyvatelé lokalit se pohybují nejvíce právě ve chráněných prostorách mezi domy, kde také posedávají na židlích a gaučích vnesených před domy, výjimečně pak po nezdravých hlavních dopravních tazích (viz schéma č. 1).

Obrázek Přerov 1.

- služby využívané obyvateli zkoumaných lokalit
- městské centrum, nádražní a přednádražní prostor
- pěší trasy obyvatel zkoumaných lokalit

Pokud prostor skýtá místa k posezení i před domy či ulice nabízí prostředí s větším počtem podnětů než vnitřní prostranství, tak lidé využívají těchto možností. Právě využívání veřejných prostranství vede v některých případech ke konfliktům s majoritní společností. Nejznámější je v tomto ohledu ulice Škodova, kterou lidé raději při cestě od nádraží do centra města obcházejí. Současná podoba lokalit, charakteristiky jejich obyvatel, stejně jako vztahy mezi obyvateli lokalit a majoritní populací města jsou výsledkem souhry historických procesů a zamýšlených i nezamýšlených důsledků jednání obyvatel lokalit i místní samosprávy.

Romové přišli do Přerova ze Slovenska po 2. světové válce, první se zde trvale usadili mezi lety 1955–1956. Přerov jako město s rozvíjejícím se průmyslem (Meopta, Kazeto), s významným železničním uzlem a železničním depem nabízelo dostatek pracovních příležitostí i prostory k bydlení. Nejprve Romové obývali ulici 9. května, později odtud byli z důvodu nedostatečných hygienických podmínek a nevhodnosti domů k bydlení vystěhováni,

např. do ulice Cukrovarská. Romská menšina se díky nepřestávající migraci ze Slovenska a vysoké fertilitě stále rozrůstala. V minulosti lze vysledovat několik významnějších vln přílivu slovenských Romů do Přerova – 60. léta, 70. léta a 90. léta. Stěhování do Přerova probíhalo i mimo tyto vlny, a i když v nižší míře, přesto pokračuje dodnes. V současnosti lze identifikovat i opačný trend, vystěhovávání se z lokalit, a to do zahraničí, především do Anglie. Devadesátá léta přinesla útlum v průmyslové výrobě v Přerově, zároveň začal fungovat trh s byty. Výsledkem bylo snížení počtu pracovních míst a zároveň jejich nedosažitelnost pro Romy, kteří ve velké části případů neměli ukončené ani základní vzdělání či byli absolventy zvláštní školy. Zároveň se pro ně staly nedostupné byty s neregulovaným nájemným a závislost na sociálních dávkách neumožňovala hradit ani nájem v bytech vyšší kategorie. Proto se Romové začali stěhovat do domů s nižším nájemným, tj. do zkoumaných lokalit. Současnou sociodemografickou charakteristiku obyvatel lokalit je tak nutno vidět především v kontextu historického vývoje.

Velmi nápadným jevem je počet dětí pohybujících se v lokalitách. I když podle pozorování pracovníků Odboru sociální a zdravotní péče počet dětí v rodinách spolu se střídajícími se generacemi klesá, stále jsou běžné rodiny se třemi i více dětmi. Zároveň však v některých rodinách mají pouze jedno nebo dvě děti:

Co se nově přichozích týče, tak v posledních letech vždycky během prázdnin přišlo tak 8 rodin, když jsou vícečetné, tak počet Romů samozřejmě naskakuje, ale víc jich asi nebylo. Naskakuje to také tím, že ti, kteří přišli před 30 lety, měli 10-13 dětí, jejich děti už jen šest, vnoučata jen tři čtyři, ale stejně je jich (dětí) hodně.²³³

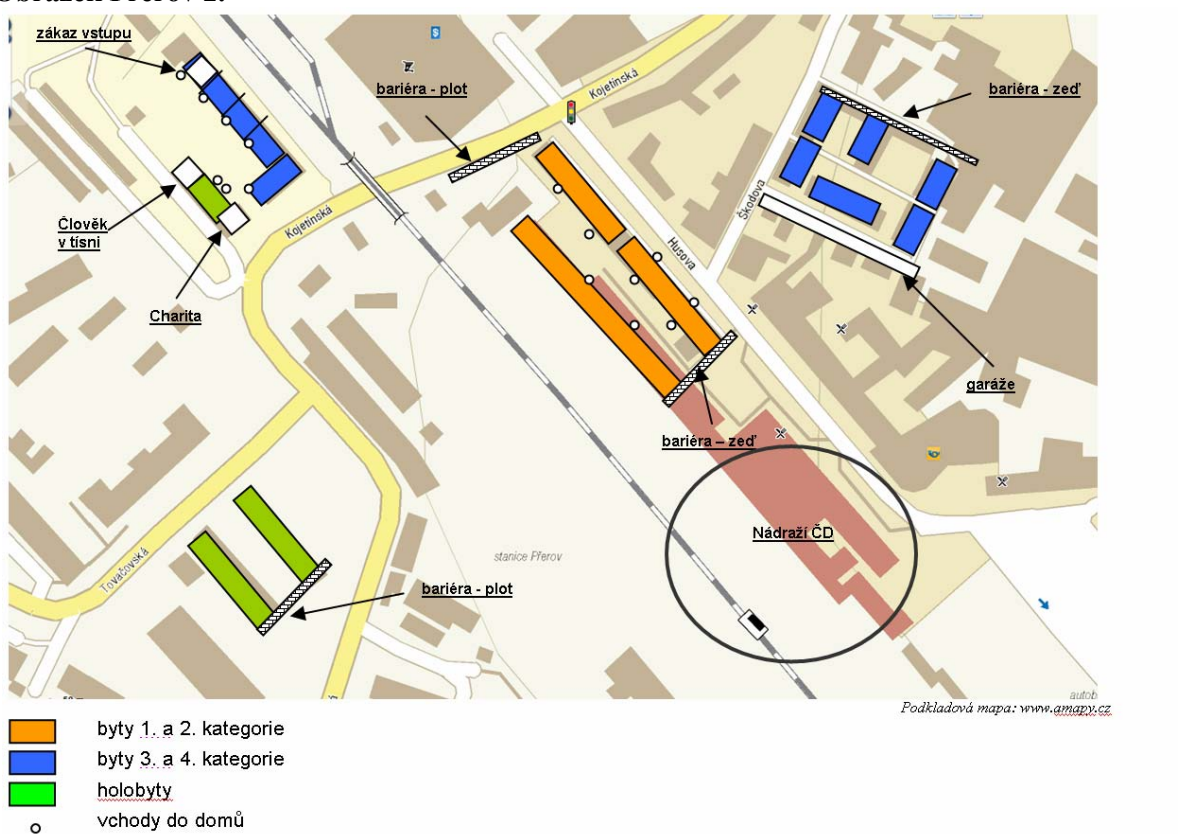
S počtem dětí souvisí i věk lidí žijících v lokalitách. Lidé v důchodovém věku se mezi těmi, kdo posedávají, postávají či diskutují mezi domy nebo na ulicích, příliš často nevyskytují. Obdobně ani v rodinách nebyla přítomnost nejstarší generace příliš často zaznamenána. Převažují tu lidé ve věku do 50 let. S dětmi je spojen i věk matek. V lokalitách se vyskytují mladiství rodiče mezi 15 a 18 roky, vyučující speciální základní školy registrují těhotenství v posledním roce povinné školní docházky.

Mezi obyvateli převažuje základní vzdělání, někteří jsou vyučeni. V důsledku nízkého vzdělání a dalších faktorů (nastavení systému sociálních dávek, vůle obyvatel lokalit, množství pracovních příležitostí) charakterizuje lokality také vysoká nezaměstnanost pohybující se mezi 80–95 %.

²³³ P. Příhrazská, terénní poznámky 21. 8. 2008.

Kromě společných sociodemografických charakteristik se lokality vyznačují podobnostmi (a také rozdílnostmi) ve svém vzhledu. Domy v lokalitách pocházejí převážně z 30. let 20. století a byly původně určeny pro zaměstnance železnice. Jsou umístěny v blízkosti železnice, přičemž oblast je rozdělena ulicemi na několik menších částí (schéma č. 2). Mezi lokalitami panují čilé kontakty a jejich obyvatelé se navzájem dobře znají, jsou schopni identifikovat, kdo pochází z které ulice a kdo jsou jeho/její příbuzní. Domy postavené blízko a naproti sobě i rychlý tok informací mezi ulicemi zvyšují míru sociální kontroly v lokalitách.

Obrázek Přerov 2.

Nejblíže nádraží se nachází lokalita Husova. Tvoří ji několik domů s vnitřním dvorem. Od okolního prostředí lokalitu ze všech stran odděluje železnice, silnice, plot z vlnitého plechu a vysoká zeď. Domy dále od silnice jsou starší, domy blíže k silnici novější. Ve všech se nachází byty 1.-3. kategorie, obvykle 4+1 s výměrou okolo 100-120 m². Většina z nich je vybavena koupelnami a sociálním zařízením. Do koupelen si nájemníci obvykle na svoje náklady pořídili bojler, topí se elektrickými přímotopy nebo uhlím v kamnech umístěných buď v některé z místností, nebo na chodbě. V domech blíže silnici nechala Domovní správa města Přerova v létě 2008 vyměnit dveře a opatřila je „bramem“. Nájemníci však do dveří vkládají zárážky, aby mohli vcházet a vycházet a navštěvovat se tak, jako byli zvyklí před výměnou starých dveří, které se samy nezavíraly a měly kliku z obou stran.

Prostranství mezi domy tvoří udusaná tráva, parkují zde auta, mezi nimiž si hrají děti. Část plochy je porostlá trávou, po stranách dvora jsou umístěny neustále přeplněné popelnice a kontejner na odpad. Technické služby města Přerova zbudovaly na dvoře asfaltový nájezd k popelnicím, který obyvatelé lokalit začali využívat jako plácek pro posezení a umístili na něj několik židlí. K sezení se po přestěhování několika rodin z ulice Kojetínská do lokality Husova začaly využívat i obrubníky chodníku vedoucího ke Kazetu, což občas způsobuje konflikty se zaměstnanci podniku, protože chodník je díky kočárkům, dětem a posedávajícím lidem neprůchodný.

Nedaleko vlakového nádraží se nachází i lokalita Škodova, tvořena stejnojmennou ulicí. Centrem lokality je několik domů, povětšinou ze silnice těžko viditelných, s téměř uzavřeným vnitřním dvorem. Část bytů je prázdná, okna buď chybí, nebo jsou překryta deskou. V obsazených bytech čekají nájemníci na vystěhování do jiných bytů. Na Škodově ulici převažují byty 3. a 4. kategorie, sociální zařízení je umístěno na chodbě. V některých bytech chybí koupelny, někde si je nájemníci, často bez stavebního povolení, zbudovali na svoje náklady. Přívod teplé vody v bytech zajištěn není, někde se voda ohřívá na kamnech či na sporáku. Z vnějšku působí domy, stejně jako dvůr mezi nimi, značně neutěšeně. Mají rozbité dveře, sklepní prostory zaplňuje odpad, mezi domy se povalují kusy plastů, cestu zakrývají široké kaluže a na klepadlech visí zapomenuté koberce. Tato lokalita je určena ke zbourání, město ji odprodalo soukromé firmě. Na jejím místě by měly vyrůst domy nabízející jak bytové, tak nebytové prostory. Proměna lokality vedla i k rozhodnutí přestěhovat nízkoprahový klub Armády spásy do lokality Husova.

V lokalitě Škodova je čilý ruch nejen mezi domy, ale také na ulici, kde se shlukuje mládež i starší lidé, postávají či posedávají ve skupinkách pod stromem, u místní hospody nebo na rohu u potravin. Do dvora si pak nájemníci vynesli křesla, židle a pohovky a posedávají na nich. Sezením venku, diskutováním a pozorováním dění okolo tráví obyvatelé lokality velkou část svého času.

Oddělená od těchto dvou lokalit je ulice Kojetínská. Cesta k ní vede přes frekventovanou křižovatku a pod železničním nadjezdem po cyklistické stezce. Na druhé straně ulice je sice chodník pro chodce, chybí ale bezpečný přechod k domům, které se v lokalitě nacházejí. Proto její obyvatelé raději využívají cyklistické stezky a uskakují z cesty cyklistům jedoucím do/ze zaměstnání v průmyslové zóně, jejíž objekty na lokalitu Kojetínská navazují. V blízkosti lokality se nachází taktéž ulice Tovačovská, kde bylo zřízeno několik

„holobytů“. Kromě železnice, silnice a prostoru průmyslových objektů domy v Kojetínské ulici odděluje od okolního prostředí řeka Bečva.

Lokalitu Kojetínská tvoří dvě řady domů, delší u železnice a kratší na straně vzdálenější od železnice. V části u železnice se nacházejí byty 2.-4. kategorie, jedná se většinou o byty 1+1 nebo 2+1, velká část je bez koupelen (pokud si je nájemníci nezbudovali sami), sociální zařízení je umístěno na chodbě. Převládá topení na tuhá paliva, v některých bytech si nájemníci pořídili elektrické přímotopy. V tzv. holobytech je elektrické topení zavedeno v betonových podlahách. Domy se celkově nacházejí ve špatném stavu, oproti ostatním lokalitám však mají vyklizené sklepy (úklid provedli nájemníci na základě dohody s terénními sociálními pracovníky). Nejvzdálenější část domů od silnice je určena k odprodeji kvůli svému technickému stavu. Její nájemníci byli přestěhováni do jiných bytů. Domy vzdálenější od železnice byly rekonstruovány a byly v nich zřízeny tzv. holobyty pro neplatiče nájemného. Tyto byty jsou vybaveny sociálním zařízením, a jak bylo uvedeno, elektrickým topením v podlaze. V jednom vchodu do domu sídlí nezisková organizace Člověk v tísni, v druhém provozuje Charita romské komunitní centrum Lačo Jilo a centrum Žížalka.

Prostranství mezi domy je vybaveno pískovým hřištěm a několika staršími houpačkami. I zde lidé často sedí na schodech domů, v otevřených autech, postávají okolo vchodů nebo si vynášejí ven židle. Dvůr bývá obvykle uklizený, tvoří jej štěrk a místy travnatá plocha.

Lokality se podobají především stylem, v jakém byly domy postaveny. Dále tím, že tvoří prostorově uzavřené jednotky. Uvnitř se nacházejí prostranství, které nájemníci hojně využívají. Odlišují se naopak kategoriemi bytů, vybaveností a formou oddělení od okolního prostředí.

Část A – Sledování kvantitativních ukazatelů

Odhad počtu Romů ve zkoumané sociálně vyloučené lokalitě Přerov

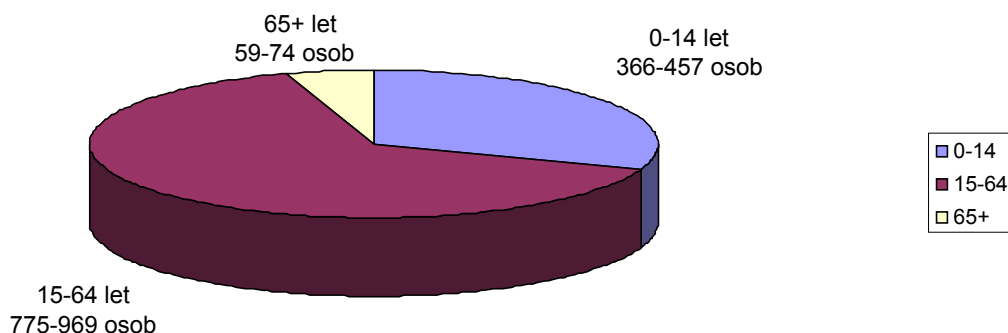
Romská populace zkoumaných lokalit byla různými institucemi odhadnuta v rozmezí 800-2000 osob. Výzkumnice se však přiklání k počtu 1200-1500²³⁴ Romů trvale žijících ve zkoumaných lokalitách města Přerov. Celkový počet přerovských Romů je neznámý.

V následujícím grafu je uveden odhad počtů Romů v lokalitách v jednotlivých věkových skupinách, které odpovídají věku předškolnímu a školnímu (0-14 let), věku aktivní populace (15-64 let) a věku důchodovému (65 a více let). Odhad byl učiněn na základě odhadu rozmezí počtu romských obyvatel lokality a údajů o věkové struktuře Romů v ČR v rámci sčítání lidu, domů a bytů z roku 2001.²³⁵

Graf Přerov 1.

**Lokalita Přerov: odhad počtu Romů v jednotlivých věkových skupinách.
Celkový počet Romů 800 – 1500**

Zdroj: Kvalifikovaný odhad výzkumnice (2008); věk. struktura Romů podle SLDB 2001

Upozornění: zkoumaná lokalita není totožná s územně-správním celkem města Přerov (viz Stručný popis lokality).

Schopnost lokálních partnerů udržitelně se rozvíjet

Lokální partnerství (LP) v Přerově tvoří sedm zástupců Magistrátu města Přerov, zástupce NNO Člověk v tísni, Městské policie, Úřadu práce, Policie ČR, Pedagogicko-psychologické poradny, Střediska integrace menšin a NNO Kappa-Help, Armáda spásy a oblastní Charita Přerov.

²³⁴ Počet bytů obývaných Romy v rámci lokality byl cca 200, průměrný počet obyvatel bytů byl na základě terénního výzkumu odhadnut na více než 6-7,5 osob, což dává rozmezí 1200-1500 obyvatel zkoumané lokality.

²³⁵ V této metodologii se inspirováme odhadem struktury romské populace, který provedla GAC (2008b: 11).

Hlavním cílem lokálního partnerství je připravit komplexní projekt Integrovaného rozvoje města, který bude zaměřený především na část Přerov-jih, kde se také nalézají sledované sociálně vyloučené lokality. V rámci LP byly ustaveny zatím dvě pracovní skupiny - jedna pro oblast školství a druhá pro oblast prevence kriminality. Právě prevence a snižování kriminality ve městě je druhou hlavní prioritou LP.

Město Přerov si za hlavního partnera integrační politiky vybralo NNO Člověk v tísni, jež v Přerově působí od dubna 2007, od ledna 2008 má v lokalitě pobočku. Zpočátku se Člověk v tísni věnoval monitorování situace spojené s prodejem lokality Škodova, kde bydlí převážně Romové, soukromé firmě. Na základě získaných poznatků se organizace rozhodla začít v lokalitách působit v rámci programů sociální integrace, věnuje se problematice nezaměstnanosti, zadluženosti a také pomáhá s vyřizováním administrativních záležitostí, na které klienti sami nestačí. Důraz klade především na systematickou a dlouhodobou terénní sociální práci v lokalitách Kojetínská a Škodova. Ve svém působení v Přerově navázal Člověk v tísni na zkušenosti z projektu Polis a s ohledem na vysokou míru zadluženosti v lokalitách se také věnuje kampani „Spotřebitelský údel“.

Přímo v lokalitách působí NNO Armáda spásy (Škodova/ Husova) a Charita. Armáda spásy se věnuje klientům ve věku 6-18 let, kteří docházejí do škol. Nabízí především doučování a volnočasové aktivity. Vzhledem k plánované přeměně lokality Škodova by se Armáda spásy měla přestěhovat do lokality Husova. Klienti z lokality Husova využívají i služeb poskytovaných Charitou, která realizuje dopolední romské komunitní centrum Žížalka určené pro předškolní děti a jejich matky a odpolední centrum Lačo Jilo zaměřené na klienty ve věku 6-15 let. Mezi hlavní poskytované služby, stejně jako v případě Armády spásy, patří příprava do školy a pomoc s plněním školních povinností. Žádná z těchto organizací se nevěnuje klientům nad 18 let, Charita se ve své činnosti nezaměřuje ani na klienty z druhého stupně základní školy. Přímo v lokalitách tak zůstává tato cílová skupina nepokryta.

Kvalita poskytovaných služeb a s tím související zájem klientů jsou negativně ovlivněny častými personálními změnami a také špatnými vztahy mezi zaměstnanci organizace. Ačkoli se obě centra prezentují jako „nizkoprahová zařízení“, skutečně nastavené „prahy“ se jeví jako vysoké. Práh služeb zvyšují především požadavky kladené na klienty v rámci domovních řádů: ke službě mají přístup pouze klienti, kteří ten den byli ve škole, jsou čistě oblečení a upraveni. Na přímé dotazy na spolupráci s Magistrátem a Odborem sociálních a zdravotních služeb odpovídají zaměstnanci obou organizací působících v lokalitách spíše

negativně. Taktéž spolupráce mezi všemi NNO působícími v ulici Husova, Škodova a Kojetínská se příliš nerozvíjí. I přes naznačené výtky je působení obou organizací v lokalitě důležité a napomáhá klientům rozvíjet sociální, komunikační a kulturní dovednosti.

Na klienty věkové skupiny 15-18 let se zaměřuje nízkoprahový klub pro děti a mládež (NZDM) Metro, který byl zbudován v bývalém podchodu a je od lokalit poměrně vzdálen. Mezi poskytované služby patří využití prostoru k volnočasovým aktivitám, posilovna, výlety či preventivní aktivity. O NZDM Metro projevují klienti velký zájem, kvůli vysokému počtu klientů docházejících z lokalit byla prodloužena i pracovní doba klubu. NZDM Metro spadá pod NNO Kappa-Help, jejíž terénní pracovníci věnující se drogové problematice působí přímo v lokalitách.

Projekty integrace a boje proti sociálnímu vyloučení a podpory Romů

V následující tabulce jsou uspořádány projekty integrace, boje proti sociálnímu vyloučení a podpory Romů, které jsou od roku 2008 realizovány na území města Přerov.

Tabulka Přerov 1.

Oblast působení	Název projektu	Výše dotace	Cílová skupina	Zadavatel (název instituce)	Řešitel (název instituce)	Velmi stručný popis
Vzdělání, bydlení, zaměstnanost	Terénní programy	310 400 Kč	Osoby sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené	Úřad vlády ČR	Město Přerov, Odbor soc. služeb a zdravotnictví, odd. soc. prevence	Poskytování soc. služeb dle § 69 zák. č. 108/200 Sb., o soc. službách
Volnočasové aktivity	Výchovně-vzdělávací programy pro děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí	30 000 Kč	Děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí ve věku 6–15 let	Olomoucký kraj	Město Přerov, Odbor soc. služeb a zdravotnictví, odd. soc. prevence	Uspořádání výchovně-vzdělávacího tábora (5 dnů) a jedenkrát měsíčně jednodenní akce (poznávací, vzdělávací, výchovná)

Celkové dotace na projekty, které začaly v roce 2008, činily 330 400 Kč.²³⁶

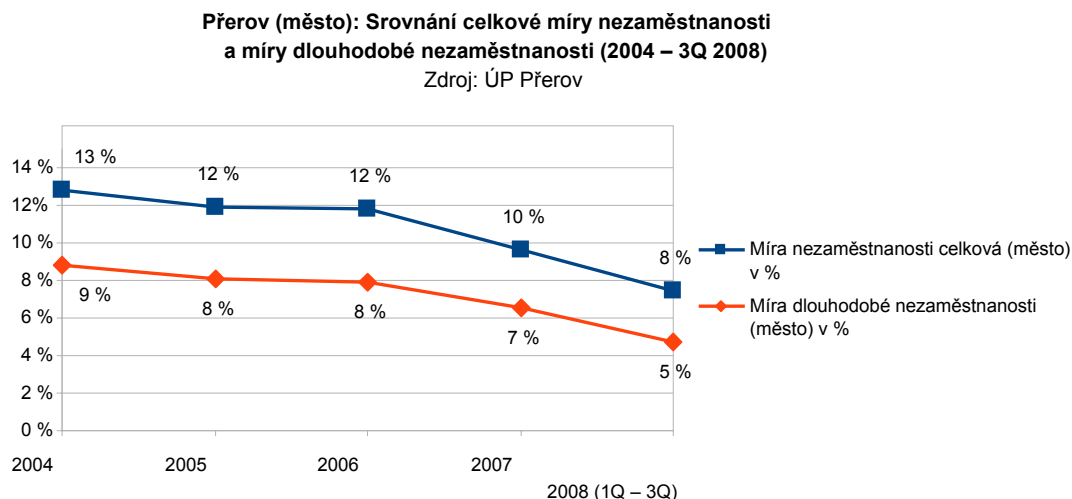
²³⁶ Zdroj: MÚ Přerov.

Srovnání míry dlouhodobé nezaměstnanosti

Ve zkoumaných lokalitách žilo v roce 2008 podle odhadu²³⁷ 775-969 Romů v aktivním věku (15-64 let).

V následujícím grafu je zobrazena míra nezaměstnanosti ve městě Přerov a míra dlouhodobé nezaměstnanosti (poměr dlouhodobě nezaměstnaných a dosažitelné aktivní populace).

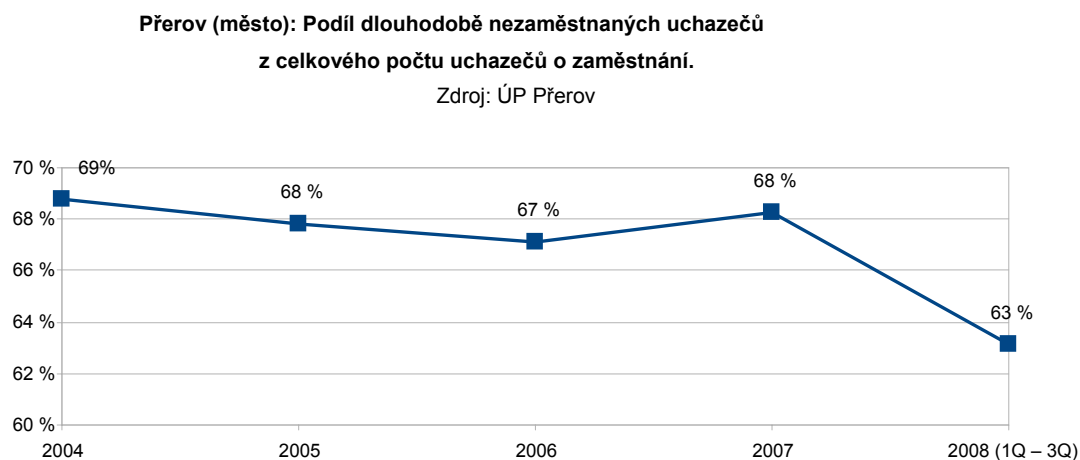
Graf Přerov 2.

U celkové míry nezaměstnanosti je možné pozorovat od roku 2004 trvalý pokles, stejně je tomu i u míry dlouhodobé nezaměstnanosti.

V následujícím grafu je zobrazen poměr dlouhodobě nezaměstnaných (nad 6 měsíců) v evidenci uchazečů o zaměstnání k celkovému počtu uchazečů o zaměstnání v evidenci ÚP.

Graf Přerov 3.

²³⁷ Viz oddíl „Odhad počtu Romů ve zkoumaných lokalitách“.

U podílu dlouhodobě nezaměstnaných není možné sledovat trend. Mezi lety 2004-2007 se dlouhodobá nezaměstnanost pohybovala okolo velmi podobných hodnot. Pro rok 2008 je sice patrné snížení, je však třeba připomenout, že statistika za první tři kvartály roku 2008 je oproti datům za celý rok vychýlená o absolventy, kteří se v září evidují jako uchazeči o zaměstnání, ale podstatná část z nich záhy nové zaměstnání nalezne. Proto bude poměr dlouhodobě nezaměstnaných za celý rok 2008 mírně vyšší, než je údaj uvedený v grafu, není tedy jasné, zda v roce 2008 dojde k reálnému poklesu podílu dlouhodobě nezaměstnaných v rámci uchazečů o zaměstnání v evidenci Úřadu práce.

Strategie životní obživy

Zpráva GAC z roku 2006 hovoří o 95% nezaměstnanosti v lokalitách, čemuž odpovídají i strategie obživy využívané obyvateli lokalit (GAC 2006a). Ti jsou ve většině případů závislí na sociálních dávkách a nemají stálé zaměstnání. Objevují se zde tři základní způsoby obživy: pobírání sociálních dávek, řádné zaměstnání a zaměstnání načerno. Menší část lidí žijících v lokalitách má stálé zaměstnání: jsou to zaměstnanci místních neziskových organizací, majitel hospody a dále ženy zaměstnané jako uklízečky. Několik mužů vykonává řemeslnické a stavební práce na živnostenský list. Mezi zaměstnavatele zmiňované samotnými obyvateli lokalit patří ještě blízký podnik Kazeto a vzdálenější Meopta. Velká část obyvatel však raději volí, pokud na výběr mají, pobírání sociálních dávek a zaměstnávání na dohodu o provedení práce, případně práci načerno.

K rozhodnutí pro pobírání dávek a pro nárazové zaměstnání vede především skutečnost, že obyvatelé lokalit mají mnohdy neukončené základní vzdělání a nízko kvalifikovaná pracovní síla znamená i nízký plat. **Rodiny si spočítají, že příjem jedné minimální mzdy je pro ně méně výhodný než pobírání dávek a občasná zaměstnanost. Ke zlepšení finanční situace rodiny by vedlo pouze současné zaměstnání matky i otce, což se ve většině případů zajistit nedaří.** Pobírání dávek státní sociální podpory znamená jistý finanční příjem, který rodiny mohou doplňovat krátkodobou prací, což k zajištění základních potřeb všech členů rodiny stačí. Muži nalézají práci především ve stavebnictví a při zajišťování veřejných zakázek, obvykle pracují jako kopáči či čistí kanalizace. Některé rodiny řeší nedostatečnost příjmů půjčkami z bank, od příbuzných nebo pomocí „rychlých půjček“, zadlužují se a nezřídka jim splácení dluhů činí obtíže.

Pro Přerov je typická **vysoká migrace za prací do ciziny**, především do Anglie, kam odcházejí jedinci i celé rodiny, z nichž některé se po čase vrací zpět do Přerova. Pokud do

ciziny odejde pouze jeden člen rodiny, po čase přijíždí zpět a přiváží s sebou část svého výtěžku. Výjezdy tohoto člena rodiny bývají i opakované.

Mezi formy přivýdělnku patří také **sběr železa a jiných sběrných surovin**. V lokalitách jsou často k vidění lidé, děti i dospělí tlačící kárku se zrezivělými dráty, zbytky nářadí, různými plechy a jinými kovovými částmi. Lze předpokládat, že suroviny prodávají v nedalekém sběrném dvoře, kde vykupují železo i barevné kovy. Z pohledu místních, kteří se však sami ke sběru nepřiznali, si lze sběrem, pokud se mu člověk opravdu věnuje, vydělat i několik tisíc měsíčně. Obvykle jsou však dle jejich názoru příjmy ze sběru nižší.

Zvolené strategie obživy do velké míry ovlivňuje dostupnost pravidelného a stálého zaměstnání. Ze zkušeností zaměstnanců místní samosprávy vyplývá, že sami zaměstnavatelé nechtějí Romy zaměstnávat jako stálé pracovníky a raději je opakovaně najímají na dohody o provedení práce (DPP), aby snížili své odvody za zdravotní a sociální pojištění. Obyvatelé lokalit pak poukazují na skutečnost, že je nikde zaměstnat nechtějí, pokud se dozvědí nebo si z jejich vzhladu odvodí, že jsou Romové. Vzhledem k omezenému počtu hodin, které může člověk odpracovat na DPP, někteří raději pracují načerno. V řadě případů volí zaměstnání načerno proto, že mohou práci měnit podle aktuálních nabídek a dostávají peníze „na ruku“ bez jakýchkoli odvodů.

Postoj k hodnotám vzdělání

Ve zkoumaných lokalitách žilo v roce 2008 podle odhadu²³⁸ 366-457 Romů v předškolním či školním věku (0-14 let).

Předškolní výchovy se účastní pouze část dětí z lokality, některé přivádějí sami rodiče zajímající se o rozvoj svého dítěte, jiné přijdou až na základě intervence sociálního odboru. Zápis dětí do školky, který probíhá na základě vnějšího tlaku, nebývá příliš úspěšný a děti do školky záhy chodit přestávají. Učitelky na základních školách tvrdí, že dva roky předškolní výchovy dokázaly mnohé žáky ze sociálně vyloučených rodin dostat na úroveň srovnatelnou s ostatními dětmi, naopak učitelky ZŠ praktické tvrdí, že pokud mají rodiče dítěte pouze zvláštní školu, vzdělávací systém jeho výchovu dohnat již nedokáže.

Postoj k hodnotě vzdělání je velmi subjektivní a také situační – například dívka, která chodí na ZŠ praktickou, říká, že jí takové vzdělání stačí, ale pro její kamarády, jež docházejí na běžnou ZŠ, je její vzdělání nedostatečné. Děti jsou si tedy vědomy významu základního vzdělání a vzdělání v pomocné a speciální škole považují za méně hodnotné.

²³⁸ Viz oddíl „Odhad počtu Romů ve zkoumaných lokalitách“.

Hlavním problémem je stejně jako v ostatních lokalitách motivace k vyučení nebo střednímu vzdělání. Rodiče často dětem písemně potvrzují, že dítě nebude podávat přihlášku do žádného učebního oboru. Vyučující situaci zdůvodňují tím, že dítě chodící do školy je často jediným členem rodiny, který ráno musí v určitý čas vstát a má nějaké povinnosti. Zároveň vidí, že i bez vzdělání se dá žít vcelku pohodlně. Podle vyučujících nepomáhají k motivaci pro středoškolské vzdělání ani speciální programy podpory romských žáků a studentů středních škol.

Současně se ale výzkumnice setkala s případy mladých lidí, kteří si hodnotu vzdělání plně uvědomují, například považují za velmi důležité dosažení alespoň výučního listu. Mezi navštěvované učební obory patří např. zahradnice, automechanik či servírka. Někteří z žáků přemýšlejí o pokračování ve vzdělávání i po ukončení učebního oboru.

Průměrná míra a charakter zadluženosti jednotlivých domácností

V rámci této kategorie byly zjišťovány dluhy na nájemném a službách v městských bytech. Od jednotlivých institucí (ať už se jedná o instituce veřejné správy nebo soukromé) většinou není možné data o zadluženosti romských domácností získat a údaje podané výzkumníkům rodinami jsou často protichůdné a neúplné. Pro odhad míry zadluženosti domácností v bytech v majetku města byla oslovena Domovní správa města Přerov.

Z celkových 2 196 bytů ve vlastnictví města Přerov v roce 2007 dlužilo na nájemném, na službách a na poplatcích z prodlení **456 domácností** (21 %). V roce 2008 se počet bytů v majetku města snížil na 2 155, počet dlužníků se snížil na **436 domácností** (20 %).

V následující tabulce jsou uspořádány průměrné dluhy na nájemném, službách a poplatcích z prodlení.

Tabulka Přerov 2.

Průměrná výše dluhu/domácnost	2007	2008
Nájemné	8 563 Kč	8 711 Kč
Služby	9 569 Kč	9 765 Kč
Penále z prodlení	82 061 Kč	93 943 Kč
Celkem	100 193 Kč	112 419 Kč

Výše uvedené částky jasně značí, že **dluhy spojené s užíváním městských bytů jsou v Přerově významným problémem, a to jednak pro město** (celková výše dluhu činila v říjnu 2008 více než 40 mil. Kč), **jednak pro domácnosti sociálně vyloučené** (nelze čekat rychlé oddlužení u dluhů, které jsou v průměru vyšší než 100 000 Kč na domácnost). Pětina bytů ve vlastnictví města je zadlužena. **V Přerově jsou také velmi vysoké poplatky**

z prodlení. Ty činí v průměru více než pětinasobek celkové dlužné částky. Dalším problematickým bodem je počet sjednaných splátkových kalendářů, kterých bylo v roce 2008 sjednáno 18 na celkový počet 436 dlužníků.

Část B – Výzkum životních trajektorií sociálně vyloučených obyvatel

Zaměstnanost

Zaměstnanost se v lokalitách pohybuje na velmi nízké úrovni. Většina obyvatel do pravidelného zaměstnání nechodí a je závislá na dávkách sociálního zabezpečení. Důvodem nízké míry zaměstnanosti je nízká vzdělanost obyvatel lokalit, nedostatek vhodných pracovních míst, v některých případech nezáměr o trvalé zaměstnání a podle slov obyvatel také nerovné postavení na trhu práce.

Získávání práce

Podle pracovníků neziskových organizací i Odboru sociální a zdravotní péče mají Romští uchazeči o práci v Přerově zhoršenou výchozí situaci na trhu práce:

To, že si Romové nedokážou udržet zaměstnání, není zase tolik otázkou Romů, ale otázkou ekonomiky, protože žádný zaměstnavatel je nechce nastálo, jen na chvíli. Nemožnost udržet si zaměstnání je otázkou ekonomiky. Zaměstnavatelé, když je zaměstnají jen na chvíli, tak za ně neplatí sociální ani zdravotní pojištění a vlastně na Romech (a sociálně slabých) parazitují. Také Romové jsou málo kvalifikovaní a nekvalifikované práce jsou většinou nárazové. A když je zaměstnavatelé zaměstnají nárazově, tak neplatí odvody a docela dost ušetří.²³⁹

Práce, které Romové **nejčastěji vykonávají**, většinou spadají do **prací sezónních** (kopání, údržba veřejných prostranství). Po pracovních silách v těchto odvětvích je poptávka pouze po část roku.

Problém obyvatelů lokalit při hledání zaměstnání netkví ani tak v jejich snaze či naopak nezájmu si práci najít, jako v nerovném přístupu zaměstnavatelů k nim. Mnohdy vyprávějí, jak žádali o pracovní místo a to jim bylo telefonicky přislíbeno, ale jakmile přišli osobně, dozvěděli se, že místo je již obsazené. Hledání zaměstnání mimo Přerov považují za finančně příliš nákladné a ohrožující rodinný rozpočet:

*Olina Popelková*²⁴⁰ říká, že by klidně pracovala, ale že tady v Přerově není práce a že to vůbec není pravda, že neexistuje diskriminace, protože Rom tady práci nesežene a už vůbec ne se základním vzděláním. A když práci sežene, tak hned, jak zjistí, že je to Rom, tak ho vyhodí. A jezdit si hledat práci do Olomouce za ty peníze, co berou, to se nedá. Z čeho by pak žili, když by všechno projezdili. Rozčiluje se, že její manžel a jeden ze synů musejí dodat na úřad práce třicet inzerátů, kam se hlásili o práci za posledního půl roku. A že nesmí mít stejné inzeráty. Kde že to mají sehnat, když tady v Přerově ani tolik míst pro základní vzdělání nenabídnou. [...] Dostává se k tématu diskriminace, tvrdí, že to není pravda, že to neexistuje, protože jakmile je člověk Rom,

²³⁹ Terénní poznámky, 21. 8. 2008.

²⁴⁰ Obyvatelka ulice Husova.

tak práci nedostane. Svému manželovi už prý říká, když někam volá kvůli práci, aby rovnou řekl, že je Rom, aby tam zbytečně nejezdil a nestálo ho to peníze. A i když mu práci nabídnou, tak jakmile slyší, že je Rom, tak mu ji nedají. Vypráví o tom, že její syn si našel sám práci v Kazetu, že ho má paní na úřadu práce ráda, protože se sám snaží a pořád si nějakou práci hledá, alespoň na pár dní. Tak tam její syn přišel a oni ho hned druhý den vyhodili, že se to není schopen naučit. A přitom měl mít na zaučení dva týdny.²⁴¹

Z pohledu některých obyvatel lokalit nelze získat práci i kvůli adrese, na které bydlí a která má v obecném povědomí negativní konotaci. Jiní zmiňují, že práci je možné najít, ale ne takovou, která by rodinu uživila:

Když by měl práci (*manžel Anny Pleskotové*) na plný úvazek, tak by dostal méně, než kolik dostane na dávkách. Práce by byla, ale je tak mizerně placená, že by za ni rodinu neuživil. Dříve jezdil za prací do jiných měst, protože se to vyplácelo, teď má ale rodinu a nemůže několik měsíců pracovat jinde. A když by rodinu vzal s sebou, tak by nevydělal. V Brně nebo v Praze jsou vyšší platy, protože jsou tam i vyšší nájmy, takže když by se tam přestěhoval, jistě by vydělal víc, ale taky by zaplatil víc za nájem a vyšlo by to nastejno. Tak mu nezbývá než být na dávkách a občas vzít nějakou práci na krátkou dobu, aby rodinu zajistil.²⁴²

Možnost uzavřít trvalou pracovní smlouvu tak zůstává pro mnoho obyvatel lokalit těžko dosažitelným bodem. **Ti, co trvalou práci mají, patří nejčastěji ke střední či starší generaci a pracují v okolních podnicích (Kazeto, Meopta, Tesco) či v nemocnici jako nekvalifikované pracovní síly.**

Pokud se pro obyvatele lokalit podaří zajistit zaměstnání, následuje podle paní Příhrazské problém udržení získaného místa:

Terénním sociálním pracovníkům se podařilo několik lidí, co chtěli pracovat, umístit do Kazeta a některé do nemocnice jako uklízečky. Když pracovat chtějí, tak se pro ně nějaká práce najde. Doteď se zaměstnalo tak deset lidí pomocí terénní sociální práce. Jinak, když se objevil Člověk v tísni, tak se prý ozvalo hodně lidí, co by chtěli pracovat, tedy alespoň říkali, že by chtěli pracovat, ale pak pro to nic moc neudělají. Těm, co pracovat chtěli a práce se jim sehnala, tak to pak třeba nevydrželi. Nastoupili, dva týdny chodili do práce, pak onemocněli, byli na marodce a nakonec buď sami dali výpověď, nebo jim byla výpověď dána. Nebo dostali výpověď, protože nestíhali pracovat tak rychle, jak se požadovalo. Udržitelnost zaměstnání je tedy velmi minimální.²⁴³

Podobně jako v případě jiných dlouhodobě nezaměstnaných i navrácení dlouhodobě nezaměstnaných Romů na trh práce představuje podle zaměstnanců neziskových organizací a Odboru sociální a zdravotní péče obtížný úkol. Během zkušební doby přerušují pracovní poměr nebo nestačí nárokům zaměstnavatele a opakovaně se dostávají na seznamy uchazečů o zaměstnání.

²⁴¹ Terénní poznámky 21. 5. 2008.

²⁴² Terénní poznámky 20. 6. 2008.

²⁴³ Terénní poznámky 20. 6. 2008.

Kromě těch, kteří o získání zaměstnání usilují, jsou podle zaměstnanců místní samosprávy a neziskových organizací v lokalitách i lidé, kterým status nezaměstnaných vyhovuje a kteří neustále poukazují na zdravotní problémy, kvůli kterým nemohou na nalezená místa nastoupit.

Střední a starší generace

Při popisování problémů zaměstnanosti a nezaměstnanosti v lokalitách se zaměstnanci neziskových organizací i místní samosprávy zmiňují o rozdílech mezi současnou generací ve věku třicet a méně let a starší generací ve věku okolo padesáti let. Ve svém pohledu na problematiku zaměstnanosti zdůrazňují potřebu každodenního zaměstnání a alternativu sezónní práce nepovažují za dostatečnou, nestálé (sezónní) zaměstnání některých obyvatel lokalit vnímají negativně. Mluví o rozdílech v získaných pracovních návycích těchto lidí. Starší generace před rokem 1989 musela chodit do práce a vykonávat nějaké povolání. Mají naučenou zodpovědnost, jsou schopni se pravidelně vypravovat do práce a spíše pracovat systematicky než nárazově:

Jako pozitivní případ uvádějí starší muže a muže v důchodu, kteří ještě zažili období před rokem 1989, kdy byla povinnost pracovat. Tito muži jsou podle pracovníků neziskové organizace schopni ráno vstát a vypravit se do práce (i když třeba načerno) oproti např. mužům ve věku okolo třiceti let, kteří žijí spíše apaticky a čekají, kdo jim jak pomůže. Zkušenost s povinnou prací, byť i vzdálená, umožňuje mužům se ráno vypravit do práce a někde kopat. Mají jakési zvyky a návyky, které jsou schopni v případě potřeby obnovit a znovu nalézt, třeba jako ranní vstávání a chození do práce se svačinou. Uvádějí, jak ráno vidají právě tyto postarší muže nastupovat do aut a odjíždět za prací. Opět se vynořuje téma, že cílem intervence by samozřejmě měla být podpora vzdělání mládeže, ale také by se mělo usilovat o to, aby děti viděly nějaký vzor, tedy měla by se zvyšovat zaměstnanost dospělých a ti by měli mít nějaké povinnosti.²⁴⁴

Jako protiklad ke starší generaci, která pracuje, i když třeba načerno, je kladena generace mladší a její přístup k zaměstnání. Mluví se o tom, že mladší generace nevidí důvod, proč pracovat trvale, když jim stačí si najít občasnou práci a zbylý čas mohou využívat po svém. Většinou se jedná o lidi, kteří mají už své vlastní děti a tento postoj jim svým příkladem vštěpují. Z pohledu zaměstnanců místní samosprávy i neziskových organizací se tak utváří již druhá generace, jejíž zaměstnávání bude velmi obtížné:

Někteří ale říkají, že by rádi pracovali i nastálo. Většinou ti starší, co byli zvyklí pracovat nastálo, ti mladší nechtějí. Mladší jsou zvyklí pracovat nárazově, a jakmile se nenaučí pracovat systematicky, tak už se nikdy nenaučí systematicky pracovat. A v tom je ten průšvih. Jsou to ti, kterým bylo 18 kolem revoluce, po revoluci se propouštělo, jako první byli propuštěni Romové, dneska jim je ke třiceti, čtyřiceti a mají děti, co už jsou taky ve věku, kdy by měli začít systematicky pracovat. Ale ani jejich

²⁴⁴ Terénní poznámky 1. 8. 2008.

rodiče nikdy pravidelně nepracovali, tak proč by měli vstávat každé ráno, když mohou jen někteří. A sociální programy, které mají napomoci lidem k návratu na trh práce, jsou těmi nejnákladnějšími, jaké vůbec existují. Naučit se pravidelně vstávat je velmi obtížné, pak teprve se naučí něco dělat a potom potřebují ještě nějakou dobu, aby jejich místo bylo podporované, protože jsou pro zaměstnavatele ztrátoví. To se u nás nestalo a asi ani nikdy nestane. Takže si tu pěstujeme generace, co nikdy nepracovaly a asi ani nikdy pracovat nebudou. A problém je, že tento postoj se od nich učí i jejich děti. A tak si pěstujeme lidi, co nejsou schopni jít pracovat.²⁴⁵

Z poznatků zaměstnanců neziskových organizací a Odboru sociální a zdravotní péče lze usoudit, že nezaměstnanost bude vyšší mezi mladší generací oproti generaci starší. I přes skutečnost, že starší generace pracuje častěji, se oficiální zaměstnanost v lokalitách pohybuje okolo 5 %. Proto velkou roli při získávání obživy hraje i zaměstnání na černo, protože jen z dávek by podle jejich názoru nemohli někteří z obyvatel lokality žít třeba dvacet let. Černá práce slouží především ke zlepšení rodinného rozpočtu a informace o příležitostech k ní se lokalitami rychle šíří.

Alternativu k trvalému zaměstnání, kromě sezónní práce a zaměstnání na černo, představuje migrace za prací do Anglie. Do Anglie odcházejí jedinci i celé rodiny na několik týdnů nebo i natrvalo. Někteří do ciziny vyjíždějí za prací opakovaně v průběhu několika let, jiní se usadí a do Přerova se, pokud vůbec, vrací po delší době. Pracovní migraci do Anglie popisuje Roman Procházka²⁴⁶:

Do Anglie některé rodiny odešly natrvalo, jiné tam za posledních deset let byly třeba čtyřikrát. Lidé tam jezdí za prací, za lepším postavením ve společnosti a za příbuznými. Někteří berou cestu do Anglie jako dovolenou, jiní se tam snaží uchytit a zůstat tam. Někteří získají pracovní povolení, jiní tam jezdí na povolení turistická. Hlavní motivací pro odchod jsou zprávy od příbuzných o lepší práci a o lepším životě (statusu, socio-ekonomického postavení, životní úrovni) v Anglii. Někteří získali i občanství a posílají tam děti do školy. Tyto děti pak po návratu do Čech (i ty, co tam žijí opakovaně nějakou dobu) mají výbornou znalost angličtiny. Hlavní motivací k odchodu do Anglie jsou peníze, některé rodiny odcházejí i z důvodů represe či blížícího se nástupu trestu. Někteří i opakovaně zkoušejí, zda se v Anglii neuchytí, a jiní jezdí „na zkušenou“. Podle velmi hrubého odhadu se do Anglie mohlo za posledních 10 let otočit tak 30-40 % rodin²⁴⁷.

Část výtěků předávají trvalí i sezónní migranti svým rodinám během svých pobytů v Přerově. Kromě peněz přivážejí i další zboží, např. oblečení a sunar. Ačkoli tito lidé mohou být vnímáni jako nezaměstnaní v rámci ČR, jejich ekonomické aktivity se odehrávají v jiných státech. Při návratu zpět pak žijí z peněz získaných v cizině.

²⁴⁵ Terénní poznámky 21. 8. 2008, paní Příhrazská.

²⁴⁶ Zaměstnanec neziskové organizace působící v lokalitách.

²⁴⁷ Terénní poznámky 29. 7. 2008.

Vzdělání

Vzdělání obyvatel lokalit dosahuje spíše nižší úrovně. Většina dotázaných obyvatel střední generace dokončila maximálně základní školu, mnoho z nich posledního ročníku základní školy nedosáhlo nebo absolvovalo zvláštní školu. Nízké vzdělání jim komplikuje řadu běžných úkonů: např. porozumění psanému textu či psaní dopisů a žádostí. Příčiny nízkého vzdělání vidí střední generace ve skutečnosti, že před rokem 1989 byli Romové přerazováni do zvláštních škol, a také v tom, že rodiče spíše upřednostňovali zaměstnání potomků před jejich dalším vzděláváním:

Přisedá si k nim matka se dvěma dětmi. Jednomu jsou dva roky a jednomu čtyři roky. Paní říká, že by taky ráda chodila do školy, že by se ráda vyučila, ale že se po přestěhování ze Slovenska všechno změnilo a že rodiče nechtěli, aby se vyučila. Tak je teď s dětmi doma. Ale ve škole ji to bavilo. Lituje, že se nemohla vyučit. Jeden z okolo stojících mladíků dodává, že on se právě učí a že ho to zrovna moc nebaví. Richard Příklad se přidává k debatě. On se učit nepůjde, protože to táta nechce. Na jeho sdělení reaguje matka dětí, má se jít učit, to je lepší, něco se naučit.²⁴⁸

Důležitost vzdělání i obtíže, které nízké vzdělání způsobuje, si řada obyvatel lokalit, jak je vidět v předchozí citaci, uvědomuje.

Spádové MŠ a ZŠ dětí z lokality

Děti z lokalit navštěvují především Základní školu Boženy Němcové a Speciální základní školu Malá Dlážka. Obě tyto školy získaly nálepku „romská škola“, o které mluví sami obyvatelé lokalit jako o něčem, co negativně ovlivňuje počet dětí ve škole a zájem nových pedagogů o výuku na této škole:

Na ZŠ Boženy Němcové skončila řada učitelů, tak se konala výběrová řízení, byly i v novinách inzeráty, ale tam se taky píše o tom, že tahle škola je romská a že tam chodí problémoví romští žáci. A když učitelé zjistili, že tam jsou hlavně romské děti, tak tam nikdo nechtěl jít učit. A teď hrozí, že tuhle školu zavřou, protože tam je málo dětí a taky je tam málo učitelů a nemá tam kdo učit. Sice se tam situace zlepšuje, jsou tam tři asistenti a taky tam mají nějakého poradce pro děti, když je třeba někdo šikanuje, a pro rodiče, ale jinak ta škola chátrá a nikdo do ní nechce investovat peníze. U jiných škol se opravují hřiště a tělocvičny za miliony korun, ale tady to hřiště nestojí za nic a nikdo s tím nechce nic dělat a ani se žádné investice neplánují.²⁴⁹

I přes vnímání blízké základní školy jako stigmatizované většina rodičů posílá děti právě do ní. Své rozhodnutí zdůvodňují především předškolní přípravou, která je tu dětem k dispozici, a blízkostí školy. Cestu přes půl města do jiné základní školy považují za nebezpečnou. Obdobně se děti z lokalit koncentrují především v Mateřské škole Komenského, která se nachází nedaleko lokalit a taktéž se o ní mluví jako o „romské školce“.

²⁴⁸ Terénní poznámky 10. 5. 2008.

²⁴⁹ Obyvatelka ulice Husova, terénní poznámky 17. 8. 2008.

Školní příprava

Do školy se děti doma příliš nepřipravují. Jejich liknavost v domácí přípravě může souviset i s činností místních neziskových organizací, které se na pomoc se školní přípravou a na plnění školních povinností soustřeďují. Děti si tudíž napíší úkoly v neziskových organizacích a nepotřebují se jim věnovat doma. Pokud se děti doma učí, mluví o opakovaném čtení textu z učebnic u stolu nebo u televize a o jeho memorování, aniž by rozuměly obsahu. Domácí úkoly, podle svých slov, nepíší nebo je opisují ve škole:

Zajímám se, jak se připravují do školy. Prý moc ne. Úkoly opisují od jiných o přestávce a doma se moc neučí. Když se učí, tak nejčastěji sedí u stolu, ale pokoj sdílí s jinými sourozenci. A moc jim to učení nejde. Nebaví je to. Chvilí něco čtou a koukají do toho, ale pak je to nebaví, tak se už neučí a stejně si nic moc nepamatují.²⁵⁰

Rodiče své děti napomínají, aby se šly učit, ale při samotném plnění domácích úkolů se jim nevěnují a očekávají od dětí samostatnost.

Nedostatečné porozumění probírané látce podporuje i častá absence ve škole. Tu zmiňují jako problém spojený se vzděláváním dětí z lokalit jak zaměstnankyně Odboru sociální a zdravotní péče, tak pracovnice neziskových organizací Charita a Armáda spásy:

Když se ptám na problémy lokality, odpovídají, že ony je nejvíce vidí v záškoláctví. Protože jsou tu i nadané děti, které nejsou hloupé, ale protože do školy téměř nechodí, tak pak propadají nebo odcházejí na základní školu speciální. Rodičům v lokalitě záškoláctví jejich dětí ani zase tak moc nevadí, ani děti k dokončení školy nebo k následnému vzdělávání nemotivují.²⁵¹

Ze zkušeností vyučujících speciální základní školy vyplývá, že počty zameškaných hodin se pohybují i okolo horní akceptovatelné hranice, tj. více než 150 hodin za pololetí.

Motivace ke vzdělání

Děti ve věku povinné školní docházky často následují vzdělanostní trajektorie svých rodičů:

Podle paní Pokorné²⁵² je výrazným problémem, že rodiče nevedou děti ke vzdělávání. Děti tak jsou handicapovány jednak tím, že neovládají dostatečně češtinu, ale i postojem jejich rodičů ke vzdělání. A pak sklouznou k nicnedělání stejně jako rodiče, co spí dlouho a pak jdou na sociálku křičet o peníze. Není zde tak žádný příklad, proč se učit. Kamarádi mají spoustu času, pěkné oblečení a taky do školy nechodí, proč by tedy měli oni. Z pohledu PR42 je důležité zaměstnávat rodiče, aby měli nějaké povinnosti a aby děti viděly, že dávky nejsou zadarmo. Děti by pak viděly, že rodiče pracují, a měly by nějaký vzor, motivaci.²⁵³

²⁵⁰ Terénní poznámky 10. 6. 2008.

²⁵¹ Terénní poznámky 24. 7. 2008.

²⁵² Zaměstnankyně místní samosprávy.

²⁵³ Terénní poznámky 30. 7. 2008.

Děti dnes většinou ze školy odcházejí po devíti letech povinné školní docházky, aniž by dosáhly deváté třídy. Zákonná úprava určující, že dítě může během povinné školní docházky propadnout maximálně dvakrát, jednou na prvním a jednou na druhém stupni ZŠ, způsobuje, že se celková úroveň vzdělanosti v lokalitách „zvyšuje“, opakované propadání totiž není možné, a děti tak pokračují se své třídě do vyššího ročníku.

O časté hrozbě propadnutí a přípravě na reparáty se děti v lokalitách opakovaně zmiňují:

Pak se mnou chtějí čekat před nádražím, až ty dvě paní dojdou. Během čekání se jich vyptávám na školu, do jaké třídy která chodí a jak se jim tam daří. Jedna říká, že chodí do třetí, ale prý v první třídě propadla, druhá zase chodí do šesté, Klára Poledníková²⁵⁴ do první třídy (a tu bude opakovat).²⁵⁵

Obě budou v létě dělat reparát. Podle nich je učitelé nepustí, protože reparát z fyziky a dalších předmětů dělají už poněkolkáté.²⁵⁶

K nezvládnutí celého základního vzdělání přispívají, kromě v první citaci zmíněných jazykových obtíží, také skeptické postoje rodičů vůči vzdělání, nedostatečně rozvinuté učební schopnosti žáků a vysoká míra záškoláctví. Jazykové obtíže se neskrývají ve schopnosti se v češtině plynule a komplexně vyjadřovat, jako spíše v „citu“ pro češtinu. Určování vzorů podstatných jmen, stejně jako shoda podmětu s přísudkem činí dětem problémy. Obdobně také psané vyjádření zůstává pro mnohé komplikovaným úkonem:

Diktuje mi dopis, kde vysvětluje, co a za kolik a od koho si zakoupila a proč si to koupit musela. Růžena Přikrylová jí pomáhá občas se vzpomínáním, od koho to či ono bylo. Radana Pestrá zdůrazňuje, že číst umí dobře, že knížku přečte a počítat taky umí, ale že psaní jí moc nejde. Dopis by ještě napsat zvládla - Milá Marto, předem mého dopisu bych ti chtěla poděkovat za poslední psaní. Jak se Ti daří? - cituje naučené formulace. Při psaní trvá na tom, abych na závěr napsala „k posouzení orgánu“, že to tak vždycky píší, když jí na sociálce pomáhají s napsáním žádosti o jednorázovou dávku.²⁵⁷

Podobné potíže, jako má tato žena, zmiňují i děti a ostatní dospělí v lokalitách. Neumí si například přečíst nápisy na výrobcích, nerozumí jejich názvům či vysvětlením, k čemu se výrobky používají:

Zastavujeme se u zubních past a kartáčků. Růžena Přikrylová si, oproti šampónům, vybírá ten nejlevnější z nabídky. Pak se mě ptá, jaká zubní pasta je bělicí (mají totiž nápis „bělicí“ v angličtině, a jak chápou, nerozumí jim, a tudíž není schopná určit, jakou zubní pastu tedy chce).²⁵⁸

²⁵⁴ Obyvatelka ulice Husova.

²⁵⁵ Terénní poznámky 22. 5. 2008.

²⁵⁶ Terénní poznámky 10. 6. 2008.

²⁵⁷ Terénní poznámky 15. 8. 2008.

²⁵⁸ Terénní poznámky 20. 8. 2008.

Právě ve chvílích, kdy se znalosti obyvatel ukazují jako nedostatečné k řešení určité situace, uvědomují si význam vzdělání.

Střední školství

Rodiče k tématu vzdělání podotýkají, že vyšší vzdělání jejich dětem nepřinese lépe placené nebo lepší zaměstnání. Další vzdělávání svých dětí považují za zbytečné a raději své děti nechávají doma či je posílají do rekvalifikačních kurzů úřadu práce. Jak je patrné z následujícího příkladu, děti, které nejsou ke vzdělávání motivovány svým okolím, ztrácejí zájem a i přes nadání, které mají, se jejich školní prospěch zhoršuje:

Jiří Poláček se mě ptá, zda si myslím, že jeho děti půjdou studovat. Vykládá mi, že jeho dcera měla až do páté třídy samé jedničky, dokonce dostala nějaký diplom jako nejlepší žačka školy. Vedení školy navrhovalo, aby ji přeřadili do školy pro nadané děti. Jejich dcera však nechtěla a zeptala se rodičů, k čemu jí to bude, když bude mít lepší školu, protože uplatnění stejně nenajde. Tak zůstala na základce a pak už to šlo jen „z kopce“. Nyní si podávala přihlášku na střední školu. [...] Nakonec všechno vzdala a rozhodla se, že půjde na zahradnici, kam ji vezmou bez problémů (zahradnice se zdá být častějším oborem v lokalitách).²⁵⁹

Po dokončení povinné školní docházky pouze malá část žáků pokračuje v dalším vzdělávání, obvykle ve výučním oboru. V případě dalšího vzdělávání si dívky nejčastěji vybírají výuční obor zahradnice či kadeřnice, hoši se naopak vyučí na zedníky. Několik místních obyvatel dosáhlo i vyššího vzdělání:

Pak volá do okna na jednu z místních mladých matek, aby šla na chvíli dolů. Ta říká, že neví, že se jí asi za chvíli probudí dcera. Po chvíli dolů přichází, představuje se mi. [...] Pak se bavíme o jejím vzdělání, onemocnění apod. Slečna původně chodila na školu, kde se měla vyučit na optičku. Dokončila první ročník, ale pak musela do nemocnice na operaci. Má něco s ledvinou, nějak se jí ucply močovody a ledvina se jí zvětšovala. Ve škole před koncem prvního roku často omdlévala. Poté, co se zjistil původ jejích zdravotních problémů, tak byla skoro rok doma – lékaři ji do školy nepustili. A poté otěhotněla. Ale školu si chce co nejdříve dokončit.²⁶⁰

Jako o nejvzdělanějších lidech mluví obyvatelé lokalit o Romech pracujících v rámci neziskových organizací, kteří si své vzdělání rozšířili o řadu odborných kurzů. Pracovníci neziskových organizací zmiňují asi pět romských dětí, které chodí na gymnázium. Ti jsou však spíše výjimkou. Na otázky na vzdělání nad rámec ZŠ reagují dotázaní nejčastěji výčtem absolvovaných rekvalifikačních kurzů, které považují za alternativu stejně hodnotnou jako výuční obor nebo střední školu. Do rekvalifikačních kurzů se hlásí absolventi základních škol i speciálních základních škol.

²⁵⁹ Terénní poznámky 17. 7. 2008.

²⁶⁰ Terénní poznámky, 21. 8. 2008.

Zdravotní péče

Zdravotní stav obyvatel lokalit, porozumění vlastnímu zdravotnímu stavu

V lokalitě se vyskytují onemocnění srdce a cév a dále patří podle zdejších obyvatel mezi časté příčiny smrti nádorová onemocnění. Jejich výskyt obyvatelé odůvodňují přítomnou železnicí a nevhodným životním prostředím – nadměrným hlukem, přemírou prachu a hlavně koncentrací chemického průmyslu v okolí lokalit.

V rodinné zdravotní péči se velká část informátorek nekriticky podřizuje názoru autority, jenž je vytrhnut z kontextu. Tak může docházet k situacím, kdy je špatně zvolena automedikace, protože v podobném případě lékařka předepsala dítěti určitý lék, a tak ženy předpokládají, že lék bude fungovat i nyní:

Dagmar Písková mi ukazuje kotník, nebo spíš nárt, jak ho má oteklý a jak se jí špatně chodí. Říká mi, jak jí to bolí a že to má už od soboty. Ptám se jí, jak si to udělala, že tu nohu má opravdu dost oteklou a že se vůbec nedivím, že se jí špatně chodí. Odpovídá mi, že vůbec neví, jak se jí to stalo, najednou měla nohu oteklou. A koupila si na to nějakou mastičku na mazání na žíly (co užívala dříve), komolí jakýsi název a že to bylo strašně drahé, protože ta mastička stála 300 Kč, a ptá se mě, jestli jí znám. Reaguji, že si nejsem zcela jistá. Zajímá se, co podle mě má s tou nohou dělat. Nejsem lékař a nepoznám, co by s tou nohou mohla mít, tak jí říkám, ať si zajde raději k lékaři, protože jestli má takhle oteklou nohu již čtyři dny, tak to jí asi neštípl nějaký komár, ale chtělo by to, aby se na to podíval lékař.²⁶¹

Hlavní motivací k automedikaci je nedostatek financí. Lékařskou péči informatorky využívají až při závažnějších problémech, zdravotní problémy mezi sebou navzájem debatují, o radu se také obracejí na další osoby, které považují za poučené.

V lokalitách se také vyskytují jednotlivci, kteří jednoznačně nerozumí povaze svých onemocnění, neorientují se ve zdravotnickém systému a nejsou informováni o procedurách zdravotní péče. Rovněž dochází k situacím, kdy je žena poslána lékařem na specializovanou prohlídku za čtrnáct dní, ona však mezitím na prohlídku zapomene nebo neví, kam má na vyšetření dojít:

Pak se mě Radana Pestrá ještě ptá, co má dělat, když má jet na ušní do Olomouce, měla by totiž dostat sluchátka, ale neví, jak se to dělá a kam má jít. [...] Následně se s Růženou Přikrylovou dohaduje, kam má jít s papírem od doktora na ušní. Tvrdí mi, že má ten papír a že jí doktor říkal, aby šla do Olomouce, ale neřekl jí kam. Růžena Přikrylová jí vysvětluje, že to nejprve musí jít na ušní tady v Přerově v nemocnici a pak že jí pošlou když tak do nemocnice. Ona neustále trvá na tom, že na ušním v nemocnici byla a že jí dali nějaký papír pro obvodáka. Nakonec se rozhodne, že najde to, co má v dokumentaci. Vytahuje poukaz na vyšetření na ušním, ovšem

²⁶¹ Terénní poznámky 29. 7. 2008.

z dubna. Debatu tedy končím tím, že stejně musí znovu k lékaři, protože tenhle poukaz by jí už asi nikde nevzali, protože je dost starý.²⁶²

Terénní sociální práce zacílená na zdravotní potřeby místních obyvatel se v těchto situacích ukazuje v současné době jako nejlepší přístup, který jednak řeší akutní problémy, zároveň však svým citlivým přístupem vede klienta k budoucí samostatnosti.

Dostupnost a hodnocení zdravotnických zařízení

V blízkém okolí lokalit je dostupná běžná zdravotní péče. Nalezneme tu ordinaci obvodního lékaře, gynekologa, endokrinologa a zubního lékaře. Ordinační doby jsou většinou pouze v ranních hodinách nebo dvakrát do týdne. Nedaleko lokalit se nachází „drážní poliklinika“, zdá se však, že zdejší lékaře obyvatelé lokalit nenavštěvují. Na dotaz, kam chodí k lékaři dospělí a děti z lokality Husova, nejčastěji odpovídají, že „na Jižní“ (tj. do Jižní čtvrti).

Někteří obyvatelé lokalit hodnotí zdravotní péči v místě velmi kladně:

Žena přístup personálu v nemocnicích k Romům chválí a říká, že se podstatně zlepšil. Že si doktoři neberou speciální roušky, když je mají ošetřit, a že se k nim chovají jako k ostatním pacientům.²⁶³

Jiná žena, která byla hospitalizována, uvedla, že zdravotnický personál se jí věnoval až příliš, podle ní na úkor ostatních pacientů, s čímž byla nespokojená:

Jitka Poláčková také povídá, jak byla teď dva dny v nemocnici. Na pokoji s ní byly dvě ne-Romky. Zdůrazňuje, že jí skoro nic nebylo, ale doktorka za ní pořád chodila, jestli jí není špatně a nemá teplotu. Vedle na posteli ležela nějaké slečna, co se skoro pořád dusila. Jitka Poláčková ukazuje, jak slečna nemohla dýchat. Vypadá šokovaná, když mi vykládá, jak pořád doktorka a personál obskakovali ji a nechali tu druhou paní, aby se tam dusila, a nic jí na to nedali. Prý je pak sama za tou paní k vedlejší posteli posílala, protože ona se opravdu cítila dobře a té paní vedle bylo hodně špatně.²⁶⁴

Pokud by se tak dělo ve více případech, nasvědčovalo by to vědomé změně chování zdravotního personálu k Romům. Rovné zacházení s Romy a ne-Romy ze strany zdravotníků je chvályhodné, pro pozitivní diskriminaci Romů v oblasti zdravotnictví ale důvod není, ta naopak může negativně posilovat vnímání jinakosti Romů a ne-Romů.

V místě působí romský lékař, romští pacienti ho ale výrazněji nepreferují oproti lékařům ostatním.

²⁶² Terénní poznámky 15. 8. 2008.

²⁶³ FN 17. 7. 2008

²⁶⁴ Terénní poznámky 17. 7. 2008.

Poplatky u lékaře

Jak ukazuje následující situace, problémem, se kterým se Romové často setkávají, je nákladnost zdravotní péče spojená především s nedávným zavedením poplatků u lékařů:

Muž jde k nám a říká Boženě Peškové, že jejich syna si nechali v nemocnici na pozorování přes noc. Že mu změřili teplotu, měl 40 °C, a že mu taky píchli ucho. A že je to stálo i s léky, které si byli vyzvednout, dohromady kolem 300 Kč (byli na pohotovosti, protože je sobota, takže to bylo 90 Kč za pohotovost a 30 Kč za předpis a asi taky 60 Kč za noc v nemocnici, tj. 180 Kč za lékaře bez léků). Božena mi říká, jak je to strašné, že člověk dneska ani k doktorovi jít nemůže, když nemá peníze nebo je chudý, a to se týká většiny lidí tady.²⁶⁵

Celkový výdaj 300 Kč za ošetření dítěte je pro nízkopříjmovou rodinu citelnou položkou v rodinném rozpočtu, například před výplatou sociálních dávek rodiny často k lékaři nejdou kvůli výši poplatků a nutným doplatkům za léky. Pokud alespoň jeden z rodičů legálně pracuje, nedosáhne ve většině případů rodina na dávky podpory v hmotné nouzi, jejichž pobírání je podmínkou pro bezplatné ošetření u lékaře. **Takto nastavený systém působí na rodiny demotivačně – při přiznání reálných příjmů domácnosti se jim mohou prudce zvýšit náklady na zdravotní péči.**

Plánování rodičovství a předporodní péče

Díky tomu, že výzkumnice navázala úzký kontakt s místními Romkami, získala detailní informace o plánování rodičovství a dalších jevech s ním spojených. Většina přerovských Romek má představu o tom, kolik by chtěly mít dětí, i když je časté, že muži na ně vyvíjejí tlak, aby měly dětí více. Představa o počtu dětí se mění s věkem, postupně je pro Romky akceptovatelnější stále větší počet dětí. Omezování počtu dětí funguje často tak, že po prvním porodu začínají ženy používat nějakou formu antikoncepce, nejčastěji nitroděložní tělíčko, hormonální antikoncepci používá pouze jedna z informátorek, protože je výrazně nákladnější (600–900 Kč za hormonální antikoncepci na 3 měsíce oproti 800 Kč za nitroděložní tělíčko na 5 let). Velmi časté jsou opakované potraty, mnoho žen potratilo dvakrát nebo třikrát:

Matky se baví o dětech. Jedna z nich má v kočárku novorozence. Zase se mě ptají, jestli já mám děti. Pak mi vykládají, kolik která z nich má dětí. Jedné je 26 let, druhé ke třiceti. Mladší má dvě děti a žádné další by nechtěla, proto má nitroděložní tělíčko. Druhá zase vykládá, jak absolvovala potrat. Její rozjívěný syn jí skočil na břicho a ona z toho potratila. Ale bylo to na úplném začátku těhotenství, jak říká. Magda Pálavská naopak konstatuje, že ona byla na potratu. A pak se s druhými baví o potratech. Většina zdejších obyvatelek podle nich na nějakém byla. A pak si většinou nechávají

²⁶⁵ FN 17. 8. 2008

zavést tělísko. To zná většina zdejších dětí už v raném věku, vědí, o co se jedná, ale aby věděli, jak se má jíst pořádně příborem, to neznají, komentuje Magda Pálavská.²⁶⁶

Muži antikoncepci nepoužívají, počet dětí určují pouze ženy a některé si dokonce nechávají zavést nitroděložní tělísko tajně, protože jejich manželé chtějí další děti.

Zdraví dítěte je pro ženy velmi důležitou hodnotou, a proto věnují zvláštní pozornost předporodní zdravotní péči:

Pak se ještě bavíme o tom, že *Milada Pavlasová* bude muset jít na natočení srdíčka miminka (později ji vidím opravdu převlečenou, jak odchází směrem do města), jestli je všechno v pořádku. Říká mi, jak velké má břicho, kolik miminko váží apod. Vykládá, jak by si nedovolila nejit na kontrolu, protože když by pak dítěti něco bylo, tak by za to mohla ona, to že by si nedovolila. Přikyvuji, chodit na kontroly je potřeba. Shodujeme se, že doktor může alespoň případné problémy najít a alespoň nějak pomoci.²⁶⁷

Zodpovědně se staví k předporodní péči i ženy, které jsou jinak liknavé v následné péči o své děti.

Problematika závislostí

V lokalitách se objevují problémy se závislostmi. Mladí lidé kouří marihuanu, a to během celého dne, mnohdy přímo na ulici. Svě užívání komentují slovy, že je to pro ně „denní chléb“, drogu spolu sdílí. Také obyčejné cigarety tu kolují v hojném počtu, odhadem i mezi dětmi ve věku 11–12 let. Jedná se o jakýsi rituál skupiny, kterým se naplňuje čas. Krabičky cigaret se sdílí a cigarety jsou nabízeny i dětem. K další často užívané droze patří v Přerově pervitin. Uživatele drog přímo v terénu vyhledávají terénní sociální pracovníci organizace Kappa-Help, která také nabízí možnost využití služeb kontaktního centra. V terénu poskytují výměnné programy, informační servis, sociální poradenství, krizovou intervenci a kontakty na návazné služby (služby jsou poskytovány podle modelu harm-reduction). Tento terénní program se nezaměřuje pouze na samotné uživatele návykových látek, ale také na jejich rodinné příslušníky, kterým nabízí informační servis a odborné poradenství.

Ekonomické transfery

Hlavní část příjmu ve většině případů obyvatel lokality tvoří dávky státní sociální podpory. **Jednotliví dospělí členové domácnosti hospodaří se svými příjmy samostatně** a náklady na chod domácnosti jsou rozděleny, mnohdy nerovnoměrně, mezi ně:

²⁶⁶ Terénní poznámky 21. 8. 2008.

²⁶⁷ Terénní poznámky 17. 7. 2008.

Růžena Přikrylová pobírá rodičovský příspěvek 7200 Kč a dále částečný invalidní důchod 4000 Kč. Bydlí v domácnosti svého partnera, byt patří partnerově matce. Tento byt obývá dohromady šest dospělých osob. Náklady na bydlení však nesou pouze partnerova matka a Růžena Přikrylová. Na zaplacení nájmu, vody a elektřiny dává partnerově matce 4500 Kč. Zbytek částky, která dosahuje výše zhruba 9000 Kč, hradí partnerova matka. Potraviny pro celou rodinu v této domácnosti nakupuje partnerova matka, Růžena Přikrylová občas přispívá (zajde na nákup či část nákupu uhradí). Partnerova matka je příjemkyní rodičovského příspěvku, životního minima a jako nájemkyně bytu taktéž příspěvku na bydlení, její příjem tvoří dohromady asi 11000 Kč.

Celkové příjmy rodiny závisí na počtu osob, které se k ní počítají, na výši životního minima, které jim je stanoveno, a na případných dalších dávkách, které pobírají (rodičovský příspěvek, invalidní důchod, dávky vztažené ke specifickým životním situacím – onemocnění diabetem, pobyt dětí na letním táboře, porodné).

S penězi hospodaří v rámci domácnosti každý jednotlivec sám a nakládá s nimi podle svého uvážení:

Růžena Přikrylová a její partner se baví o penězích. V kuchyni se už nachází větší část rodiny. Partner jí povídá, že bude potřebovat tak 3500 Kč. Že viděl nějaké moc pěkné boty, co by si chtěl koupit, mají to být adidasky. A taky že by potřeboval košili a kalhoty. Růžena mu odvětví, ať si koupí, co chce, ale že to bude za jeho peníze. Za svoje peníze Růžena kupuje věci pro sebe a pro syna a zbytek půjde na zlato. Chce koupit něco zlatého synovi, že mu už dva měsíce nic zlatého nekoupila. Partner Růženy a jeho bratrové počítají, kolik dní bude muset pracovat, aby si na košili, boty a kalhoty vydělal. Docházejí k cca dvěma týdnům. To by mu mělo stačit, déle pracovat nepotřebuje.²⁶⁸

Jak vyplývá z uvedeného úryvku, pomocí krátkodobé práce se zvyšují příjmy jednotlivých členů rodiny. Na hrazení přímých nákladů na domácnost se v této rodině muži nepodílejí. Hradí však nepřímé náklady: oblečení pro děti, zboží dlouhodobé spotřeby a svoje výdaje. Někteří se pokoušejí získat finance hraním na automatech a sázením v loteriích. Pokud někdo vyhraje větší sumu peněz, zpráva se velmi rychle rozšiřuje a příbuzní i kamarádi přicházejí žádat o příspěvek na své potřeby. Z těchto peněz hradí dluhy nebo zboží, s jehož nákupem se původně nepočítalo.

Nízké příjmy rodičů negativně ovlivňují docházku dětí do předškolních zařízení. Jak uvádějí vyučující z mateřských škol, **pro rodiče je často obtížné uhradit stravné svých dětí.** První část měsíce, v období po vyplacení dávek, jsou rodiče schopni zaplatit obědy na dva týdny, pak již peníze nemají, a proto děti do školky neposílají (i přes skutečnost, že jejich děti bývají osvobozeny od školkovného):

²⁶⁸ Terénní poznámky 21. 5. 2008.

Chvíli děti do školky chodí a pak přestanou. [...] Paní ředitelka jim sice vyřídí osvobození od školkovného, oni si totiž nejsou schopní dojet s papírem na úřad, tak jim to všechno paní ředitelka vyřídí. Jenže za stravné platit musí. A tam je problém. První měsíc většinou zaplatí, ale pak mají jen dvě stovky, tak dají jen za část měsíce, jenže pak peníze nemají zas, tak tam dítě chvíli neposílají, pak ještě párkrát přijde a pak už nic.²⁶⁹

Potíže s uhrazováním stravného konstatují vyučující v mateřské škole jako fakt. Dodávají však, že jsou i romské rodiny, se kterými při placení stravného potíže nejsou.

Rodiče sami většinou mluví o příliš vysokých výdajích za školní pomůcky, jmenují učebnice, slovníky, psací a výtvarné pomůcky, příklady pro ně těžko uhraditelných částek. Naopak zdůrazňují ohleduplnost družiny při ZŠ B. Němcové, která od dětí ze sociálně slabých rodin vybírá 50 Kč za dítě a měsíc.

Nedostatek financí řeší rodiny několika způsoby. **Půjčují si věci či peníze od příbuzných nebo na sebe berou půjčky. Taktéž jednotlivé věci se v rámci lokalit vyměňují a prodávají mezi příbuznými a kamarády** (např. kalhoty, saka, sukně). O zkušenosti půjčování v rámci lokalit vypráví Magda Pálavská, která se do lokalit přistěhovala teprve nedávno a byla zvyklá pouze na půjčování peněz výhradně v rámci úzké rodiny:

Nemá ráda, že pořád někdo chodí a prosí o něco (nemáš tohle, nemáš něco jiného?). Tady to na ni zkoušeli také, ale dala jim jasně najevo, že se do tohoto půjčovacího koloběhu zapojit nehodlá, a už má v celku pokoj. Už vědí, že nic nepůjčí. Když se přistěhovala, tak tohle neznala, a tak za ní chodili a pořád ji prosili, aby jim půjčila stovku, že nemají na jídlo pro děti. A takhle rozpůjčovala vcelku dost peněz (cca 2000 Kč) po stovce a teď už pochopila, že ty peníze nikdy neuvidí. Ona by si tady k někomu půjčit nešla. Když si něco půjčuje, tak od sestry nebo od bratra, ale ne od lidí tady. A když si řekne, aby jí tu stovku vrátili, tak jí říkají „jestli by vzala jejím děckám stovku od huby?“ Takže už to po nich ani nechce zpět a ani jim nepůjčí ani deset korun.²⁷⁰

Obyvatelé lokalit jsou tak zadluženi vůči sobě navzájem, vůči bankám a řada z nich mluví o Romech, co půjčují peníze na úroky podstatně vyšší než banky. **Peníze z půjček se využívají na splacení dluhů, jejichž umoření již nelze dále odkládat, na pořízení nového vybavení domácnosti, na uhrazení poplatků za vodu a elektřinu.** Nákupy věcí na dluh jsou vnímány také jako možnost okamžité spotřeby a odložení jejich zaplacení na neurčito:

²⁶⁹ Terénní poznámky 10. 6. 2008.

²⁷⁰ Terénní poznámky 15. 8. 2008.

Růžena Příkrylová přinesla nabídku z GE Money Bank a chtěla vědět, kolik peněz skutečně bance vrátí, kdyby si půjčila 50 000 Kč podle různých splátkových kalendářů. Výpočtům skutečně bance navrácených peněz asistuje také její otec a oba bratři a neustále diskutují, zda vrátit 75 000 Kč nebo 60 000 Kč je moc, nebo málo. Úroky přepočítávají na týdenní úrok a docházejí k částce 200-300 Kč za týden, což komentují jako výhodnou půjčku. Pokud by si tu samou částku půjčili od Romů, platili by mnohem vyšší týdenní úroky. Z jejich pohledu se vyplatí si peníze v bance vypůjčit. Peníze Růžena chce využít na zakoupení nového nábytku do jejího pokoje, protože ten stávající se jí nelíbí. Zbytek peněz by pak investovala do nákupu zlatých šperků, které by v případě potřeby mohla zastavit a získat za ně hotovost. Půjčku jí v bance nakonec nedají a záměr vzít si „rychlou půjčku“ se jí pracovníci neziskových organizací snaží rozmluvit.

Pokud obyvatelé lokalit neuspějí v bankách, obracejí se na zprostředkovatele „rychlých půjček“, kteří lokalitami občas procházejí, a půjčí si peníze od nich. Dále obyvatelé lokalit využívají peníze na zaplacení dluhů na nájemném, za paušály u mobilních operátorů, na nákup oblečení a potravin. Výsledkem je vysoká zadluženost obyvatel lokalit. **S řešením zadluženosti obyvatelům lokalit napomáhají terénní sociální pracovníci Odboru sociální a zdravotní péče a NNO Člověk v tísni.**

Protikladně k zadluženosti obyvatel lokalit působí cesty za nákupy do Olympie do nedaleké Olomouce. Rodiny vyrážejí především za nákupem oblečení a na oblečení zakoupeném v Olympii zdůrazňují především, že jde o oblečení „značkové“, odlišné od oblečení, které běžně nakupují ve stáncích:

Zajímá mě, jestli jezdí často nakupovat do Olympie a do které Olympie. Odpovídá, že do Olomouce, že tam mají hodně krámů s oblečením. Že jezdí celá rodina. Vezmou tchánovo auto, tchán má auto, a kdo se vejde, ten že jede. Ona ale nejede moc ráda, protože se jí v autě dělá špatně. Raději má vlak. Pak mi ukazuje, co všechno při posledním nákupu v Olympii pořídili. Jsou to dvojce kalhoty a jedno tričko pro syna. Upozorňuje mě, abych si všimla, že to je jako na dospělé, jen o trochu menší, a taky že to je značkové. U všeho mi ukazuje cedulky, co je to za značky, na značkovost zboží klade důraz. Ještě koupila sobě dvě trička, každé za 350 Kč, taky značkové, a podle jejích slov ani nebyla drahá. Dále pořídila nějakou kosmetiku pro sebe a pro syna (mává rukou směrem k poličce, kde je vyskládána řada kosmetických přípravků). A ještě nakoupila pro syna Sunary. Odhrnuje závěs u skříňky a ukazuje na cca pět velkých balení Sunaru. A pak už jí nezbyly peníze, plínky musela koupit obyčejné (zn. Tesco, modro-červené).²⁷¹

Po příjmu peněz vyrážejí rodiny na velké nákupy, kdy se snaží nakoupit vše potřebné (potravin, hygienické potřeby, oblečení) a podstatnou část peněz utrácejí. V dalších týdnech hospodaří se zbylými penězi a jakékoli výdaje omezují na minimum.

²⁷¹ Terénní poznámky, 21. 5. 2008.

Celkově lze domácnosti obyvatel lokalit, až na několik málo výjimek, hodnotit jako nízkopříjmové, kdy většina jejich finančních zdrojů je využita na zaplacení nájemného, zajištění základních životních potřeb (jídlo, ošacení) a na uhrazení dluhů.

Část C – Případová studie odhalující vybrané mechanismy sociálního vyloučení v lokalitě. Bydlení v Přerově

V centru, přesto na okraji

Doposud se text věnoval vzhledu lokalit a jejich detailnímu popisu, stejně jako problematice vzdělání, nezaměstnanosti, ekonomických transferů, dluhů a zdravotní péče. Následující kapitoly se zaměří pouze na problematiku bydlení a její etnografické charakteristiky, přičemž se pokusí o co nejkomplexnější pohled a provede analýzu lokalit v kontextu celého Přerova.

Závěrečná zpráva se věnuje především třem ulicím – Husově, Škodově a Kojetínské, dotýká se i ulice Tovačovské. Romové v Přerově však žijí i v dalších lokalitách: v sídlišti na Odpolední a v některých okolních domech, v sídlišti Jižní čtvrť, dále v ulici Denisova a v jednom domě v ulici Jungmannova. Několik rodin se taktéž usadilo v městské části Předmostí. Podstatná část přerovských Romů však žije právě v ulicích Škodova, Kojetínská a Husova. Odhady mluví o tom, že ve sledované lokalitě žije mezi jedním a dvěma tisíci z celkového počtu tří tisíc přerovských Romů. Podle Martina Pálavského²⁷², který se pokusil sečíst obyvatele lokalit, se jedná o zhruba 850 osob. Svě sčítání provedl tak, že postupně navštívil jednotlivé byty a osoby, na které je byt napsán, či se někoho, kdo v bytě bydlí, dotázal na počet osob žijících v daném bytě:

Ptá se mě (*Martin Pálavský*), jestli vím, kolik je Romů v Přerově. Odpovídám mu, že podle odhadů tak 3000–5000. Z jeho pohledu je to hloupost, maximálně tu podle něj žijí 2000 Romů. Zdůvodňuje to tím, že když začínal se svojí „firmou“, tak chtěl nějaké podklady pro jednání s magistrátem a taky on chtěl vědět, kolik je tady lidí. A tak si obešel lokality Škodova, Kojetínská a Husova, vchod po vchodu a byt po bytu, a všude se zajímal, komu ten byt patří, a toho se ptal, kolik jich tam žije (včetně dětí a těch nenahlášených), a když nenašel toho, komu byt patřil, tak se ptal alespoň toho, kdo byl doma. A došel k číslu cca 850 Romů, přičemž počítal celou Husovu ulici (i domy naproti lokalitě Husova, respektive na druhé straně silnice) a taky Komenského u Tesca.²⁷³

Od názoru Martina Pálavského se liší odhady Gabalovy zprávy (*Analýza sociálně vyloučených ... 2006*), ze kterých vyplývá, že v lokalitách celkově žije okolo 1500–2000 Romů, v celém Přerově pak okolo tří tisíc. Podobný odhad o počtu Romů v Přerově zastávají i neziskové organizace. Kappa-help se v materiálech popisujících Program soužití města Přerova (2008) přiklání taktéž k celkovému počtu zhruba 3000 Romů v Přerově:

²⁷² Obyvatel ulice Husova.

²⁷³ Terénní poznámky 31. 7. 2008.

„Projekt je součástí koncepce Programu soužití města Přerova, určeného pro integraci romského obyvatelstva a snížení míry sociálně nežádoucích jevů, především xenofobie a rasismu. Zlepšení vzájemného soužití majoritní populace a romského etnika je důležité také proto, že v Přerově nyní žije 10 % Romů (cca 3.000).“ (Kappa-help 2008)

Jak vyplývá z citace a z předchozích odhadů, romské obyvatelstvo tvoří významnou část populace Přerova (přibližně 10 %) a vzhledem ke své početnosti se také výrazně podílí na celkovém charakteru města a jeho současné podobě. V kontextu městské zástavby pak studovaná lokalita znamená výrazný městský prvek situovaný v blízkosti centra a dopravních uzlů, přesto na periferii. Při zanesení jednotlivých ulic obývaných Romy do mapy města a při současném zachycení městského centra, jakož i těch částí Přerova, kde bydlí lidé s vyšším sociálním statutem a které nabízejí vyšší standard bydlení, se naskytne následující obrázek (viz schéma č. 3).

Obrázek Přerov 3.

Romy obydlené ulice se nacházejí při okrajích města, obvykle v blízkosti vytížených silničních tahů (Jižní čtvrť, Husova, Kojetínská, Tovačovská, Škodova, Denisova) nebo železnice (Husova, Kojetínská), pouze některé jsou umístěny mezi jinými budovami mimo dopravní tepny (Odpolední, Jungmannova). Ulice Kojetínská, Škodova, Tovačovská a Husova jsou vnořeny do průmyslové zóny Přerova. Lokality s menší hustotou osídlení romským obyvatelstvem se obvykle kryjí se starší sídlištní zástavbou (Odpolední, Jižní čtvrť), v případě ulice Denisova se jedná o starší městské činžovní domy umístěné na spojnici mezi dvěma

hlavními silničními tahy procházejícími Přerovem. Lokality, kde je romské obyvatelstvo více koncentrováno, zahrnují především starší, původně drážní zástavbu, nacházející se v těsné blízkosti průmyslové zóny a silnic využívaných pro kamionovou dopravu, stejně jako v blízkosti železnice (Husova, Kojetínská, Škodova). Holobyty v ulici Tovačovské se taktéž nacházejí v průmyslové zóně a blízko vytižené silnice. Pouze jejich historie se mírně liší od zbylých tří ulic studované lokality, původně sloužily jako sezónní ubytovny pro dělníky cukrovaru.

Na protilehlém konci Přerova k zanedbaně působícím, hlučným, šedým a prašným ulicím Husova, Škodova a Kojetínská a k průmyslové zóně, která lokality téměř pohlcuje, se nachází přírodní památka městský park Michalov nabízející nová dětská hřiště, louku pro hry, prostředí pro procházky, francouzskou květnici, růžové záhony či hudební altán. Okolo parku Michalov jsou umístěny rodinné domy a vilky se zahradami, procházejí jím naučné stezky a mívá jej procházková oblast okolí řeky Bečvy. K parku přiléhá taktéž sídlištní zástavba. Zhruba na středu spojnice mezi lokalitami a Michalovem se nalézá historické městské centrum. Obdobný rozdíl v kvalitě bydlení můžeme pozorovat i mezi sídlištěm Jižní čtvrt' a vilovou částí Předmostí.

Město se diferencuje do jednotlivých sektorů obydlených různými, vnitřně homogenními vrstvami obyvatelstva. V méně ceněných lokalitách s vyššími zdravotními riziky plynoucími z pobytu v prostředí se koncentrují sociálně slabší. Lokality poskytující lepší životní prostředí a možnosti využití volného času ve venkovních prostorách jsou naopak osídleny sociálně silnějšími vrstvami obyvatelstva. Ačkoli se studované lokality nacházejí v blízkosti městského centra, dosahu MHD i vlakového a autobusového nádraží a v pěším dosahu od budov Magistrátu (Odbor sociálních služeb a zdravotnictví, Odbor sociálních dávek, Úřad práce v Přerově), jsou v kontextu celého města (pro své oddělení tratí a silnicemi a pro nezdravé prostředí, ve kterém kromě Romů žije jen několik ne-romských jednotlivců) oblastí sociálně vyloučenou. Jsou lokalizovány v méně hodnotné zástavbě, v prostředí nenabízejícím téměř žádné možnosti trávení času venku (nepřítomnost zelených ploch, laviček či prostoru pro děti) a odloučeném od zbytku města dopravními tahy. Ulici Husova obklopuje z jedné strany železnice a z druhé strany silnice, kterou využívají nákladní auta při průjezdu Přerovem. Od prostor železnice a prostranství se starou lokomotivou lokalitu Husova odděluje zeď. Domy lokality Škodova stojí mezi prostorem podniku Jutex a pozemkem bývalého pivovaru na vedlejší ulici, která z obou stran ústí na hlavní silnice vedoucí Přerovem. Ulice Tovačovská je umístěna na výjezdu z města v průmyslové zóně.

Lokalita Husova se nachází, stejně jako lokalita Kojetínská, v ochranném pásmu dráhy s vysokou hlučností a na plánu města je zachycena jako průmyslová zóna, která není určena k bydlení (www.mapy.cz, mapa města Přerova). Železniční most odděluje lokalitu Kojetínská od ostatních částí města. Další oddělení způsobují řeka Bečva, silnice a průmyslová zóna. Umístění lokalit v blízkosti centra tak neznamená jejich začlenění do struktury města. Lokality oddělují od města bariéry, které znemožňují komunikaci a kontakty se sociálně nevyloučenými obyvateli. Oddělení jednotlivých oblastí města od sebe ukazuje na defektní vývoj městského osídlení:

„Indikátorem patologické koncentrace menšin může být geografická podoba sídelních vzorců. Uvádí se například, že pro evropská města není typická severoamerická „šachovnicová“ segregace bohatých a chudých, která se v USA kryje s rozdělením na barevné a bílé. V evropských městech je zřetelný jiný trend. Zatímco lidé s vyšším postavením jsou vyčleněni v několika málo velkých, prostorově rozlehlých a sourodých oblastech, obyvatelé s nízkým statutem jsou obvykle koncentrováni ve vícero malých, prostorově nekoherentních „mikrosegregátech“. Vytvoření velkých, zřetelně prostorově ohraničených městských oblastí, kde je soustředěno chudé minoritní obyvatelstvo, tak naznačuje určitý defektní vývoj.“ (Socioklub 2002:6)

Jasně oddělené části města obývané především sociálně slabými romskými nájemníky vznikly, jak ukázal předchozí popis, také v kontextu Přerova.

Na vzniku situace prostorového vyloučení se podílelo několik faktorů: dobrovolné stěhování Romů za příbuznými do lokalit; fakt, že v lokalitě bydlelo již dříve několik romských rodin; vyčlenění lokality Kojetínská jako vhodné oblasti pro byty pro neplatiče; vytvoření „holobytů“ v ulici Tovačovská a dále odprodej jiných bytů ve městě nájemníkům či zájemcům o dané nemovitosti.

O dobrovolném příchodu Romů do lokalit mluví Roman Procházka²⁷⁴:

Část neplatičů původně stěhovalo město také na Škodovu, to později ustalo a stěhovali je jen na Kojetínskou. Tím se vytvořila lokalita Kojetínská. Tam původně bydlelo jen cca pět romských rodin, postupně jich tam za lepším bydlením a za příbuznými přicházelo stále více a členové majoritní společnosti se začali odstěhovávat. K odchodu majoritní populace vedla jednak skutečnost, že narůstal počet dětí v lokalitě, tím rostl i hluk a částečně asi i nepořádek v tomto prostředí. Část jich tedy odešla, protože jim příchod vadil. Část odešla proto, že si s nimi Romové sami od sebe vyměňovali byty. Obyvatelé lokalit se ptali sousedů, že mají bratrance a ten by tady bydlel, tak jestli by si s ním nechtěli vyměnit byt. A stejně tak byli i ne-Romové ochotni své byty vyměnit a sháněli zájemce. Tak si Romové a ne-Romové vyměňovali byty a stále více Romů se stěhovalo za rodinou do lokalit a ne-Romů z lokalit. Např. ve Škodově ulici jsou dneska tři původní rodiny.²⁷⁵

²⁷⁴ Zaměstnanec neziskové organizace působící v lokalitách.

²⁷⁵ Terénní poznámky 29. 7. 2008.

Romské rodiny se do lokalit stěhovaly především kvůli větším plochám bytů. Byty v sídlišti Jižní čtvrť mají okolo 60-80 m², byty v ulici Husova okolo 100-120 m². Kromě plochy bytu je motivovala také přítomnost jiných romských rodin, která, jak se zdá, znamenala ochranu širší rodinou a komunitou. Fungování příbuzenských sítí v rámci uzavřeného prostoru lokalit zmiňuje také Jan Potměšil²⁷⁶:

V lokalitách z jeho pohledu sídlí několik rozsáhlých rodinných klanů, které si navzájem mezi sebou rozdělují práci a drží si jednotlivé posty. Když tu fungovala romská iniciativa, tak to všechno bylo v rámci jednoho klanu: předseda, místopředseda, rada, to všechno byla jedna rodina. Proto se to tu asi ani neuchytilo. [...] Stejně tak fungují ostatní věci, po rodinách a příbuzenských sítích. Na ulici Škodova podle něj často dochází ke rvačkám a dalším konfliktům, protože se tu rodiny střetávají.²⁷⁷

V předchozí citaci se objevil další důležitý moment – dobrovolná výměna bytů mezi romskými a ne-romskými obyvateli města. V důsledku rostoucí koncentrace početných romských rodin v lokalitách bylo stále více ne-romských nájemníků ochotno si vyměnit byt se zájemci, kteří se chtěli přestěhovat do lokalit. Rolí při vytváření vyloučené lokality sehrálo také rozhodnutí magistrátu vyčlenit ulice Tovačovská a Kojetínská jako vhodná místa pro neplatiče nájemného a dlužníky na nájemném. K tomuto rozhodnutí vedl jednak dostatečný počet bytových jednotek a dále umístění lokality na okraji města a její přirozené oddělení od okolí. Původní nájemci, především zaměstnanci ČSD, kteří řádně platili nájemné, byli naopak přestěhováni do města:

Co vedlo k výběru lokality Kojetínská jako vhodné pro bydlení pro neplatiče nájemného? Kategorie bytů vč. topení na tuhá paliva (tehdy převážně III), oddělení lokality od města přirozenou překážkou - drahou ČSD, potřebný odhadovaný počet bytů (99) pro cca 700 nájemců bytů atd.²⁷⁸

Lokality původně obývané zaměstnanci drah se naznačenými procesy staly sociálně vyloučenou částí města. K tomuto vývoji přispěla jednak tendence Romů se do lokality přestěhovat, jednak rozhodnutí magistrátu vytvořit v ulici Kojetínská a Tovačovská bydlení nižšího standardu pro neplatiče nájemného, dlužníky a pro problematické nájemníky. Posledním faktorem byla i „predispozice“ lokalit stát se sociálně vyloučenými, zakotvená v jejich obklopení dopravními tahy a jejich těsnému sousedství. Lokality koncentrací romského a problematického (neplatiči nájemného) obyvatelstva ztratily svůj původní status a svou hodnotu a začaly být považovány za „špatnou adresu“, což dokládá jejich vyloučenost:

Uvádí (*Jiří Poláček*) svoje zkušenosti s hledáním zaměstnání. Když někam zavolá, jestli mají volné místo, tak mu odpoví, že ano. Jakmile však řekne, že je ze Škodovy,

²⁷⁶ Zaměstnanec neziskové organizace působící v lokalitách.

²⁷⁷ Terénní poznámky 17. 7. 2008.

²⁷⁸ Terénní poznámky 22. 8. 2008.

tak najednou to místo vlastně není. Vypráví, že takhle je to všude, nejen při shánění zaměstnání, a že si na takové jednání už Romové zvykli (mluví ironicky, zdá se mi).²⁷⁹

Bydlet na „špatné adrese“ v tomto případě znamená bydlet nejen na ulici Škodova, ale i na ulici Husova, Kojetínská a Tovačovská. Všechny lokality v kontextu města představují ulice prostorově vyloučené, ačkoli se na první pohled nacházejí v blízkosti městského centra.

V centru, přesto na okraji. Shrnutí

Ačkoli se studované lokality Husova, Kojetínská, Tovačovská a Škodova nacházejí v blízkosti městského centra, vlakového a autobusového nádraží a zastávek MHD, jedná se o lokality prostorově vyloučené. Jejich vyloučení se nejjasněji ukazuje v kontextu zástavby celého města. Lokality od ostatních částí města oddělují vytížené silnice a železnice, která těsně míjí domy ulice Husova a Kojetínská. Všechny budovy jsou umístěny v průmyslové zóně a lokality Kojetínská a Tovačovská jsou od města odděleny železničním nadjezdem. Romové nežijí jen ve zmíněných lokalitách, ale také na sídlišti Odpolední, na sídlišti Jižní čtvrť a dále v ulicích Komenského, Denisova, Předmostí a Jungmannova. Celkově romská menšina tvoří zhruba 10 % obyvatel města a místa jimi obydlená vytvářejí jasné segmenty městské zástavby oddělené a vzdálené od hodnotnějších částí města s lepším životním prostředím.

Zdravotní rizika bydlení

Lokality nacházející se na okraji města a na začátku průmyslové zóny, obklopené vytíženými dopravními silnicemi a železnicí, s sebou nesou řadu zdravotních rizik, stejně jako složení stravy obyvatel lokalit, spojené s jejich nízkým sociálním statusem a nízkým příjmem (levnější a méně kvalitní potraviny, nedostatek zeleniny a ovoce), a nedostatečná informovanost o léčivých přípravcích a jejich účincích. Ke zdravotním rizikům viditelným na první pohled patří především nedostatečná kapacita popelnic a kontejnerů na odpad, hustá doprava, vlhkost domů spojená s jejich stářím a dále plísně, především v nižších patrech, a taktéž přítomnost různých hlodavců. „Neviditelná rizika“ jsou spojena hlavně s nadměrnou hlučností lokalit, blízkostí chemické výroby a nedostatečným zázemím pro hygienu.

Ve všech lokalitách se nacházejí postarší kovové popelnice stojící na dvoře²⁸⁰. V ulici Kojetínská ve středu dvora mezi budovami, v ulici Husova na nově vyasfaltovaném plácku vedle zadní budovy a na ulici Škodova taktéž na volném prostranství mezi domy. Obyvatelé

²⁷⁹ Terénní poznámky 17. 7. 2008.

²⁸⁰ V lokalitě Husova byly v listopadu 2008 popelnice a velký kontejner vyměněny za malé kovové kontejnery.

lokalit jsou si jejich nedostatečné kapacity vědomi a zdůrazňují, že by bylo potřeba do lokalit umístit více popelnic nebo kontejnerů na odpad:

Chvíli se bavíme o vzhledu lokalit. Shodujeme se, že při dnešním vybavení lokalit popelnicemi a kontejnery tam úplně pořádek udržet nejde. Na Husově ulici není dostatek popelnic na počet tam bydlících rodin a lidí a byl tam přistaven otevřený kontejner. Roman Procházka²⁸¹ byl vyjednávat s Technickými službami ohledně popelnic a kontejnerů. Tam se dozvěděl, stejně jako já na Domovní správě, že plastové kontejnery tam dát nemohou, protože ty nevydrží horký popel. Kovové kontejnery (hliníkové?) na kolečkách, co jsou zaklapávací, se nevyrobějí a kontejnery na třídění odpadu tam nikdo dát nechce, že by obyvatelé stejně netřídili. Situace je pak taková, že lidé musejí pokládat tašky s odpadem vedle popelnic a házet do otevřeného kontejneru. Z nich pak vylétávají sáčky a na dvoře není možné udržet pořádek, i když tam některé rodiny pravidelně uklízejí.²⁸²

Na Husově ulici nechaly Technické služby města Přerov v průběhu léta vybudovat nový asfaltový plácek s nájezdem, kam umístili popelnice původně stojící pod šňůrami na prádlo. Obyvatelé nyní koncentrují tašky s odpadem, který se nevejde do popelnic, na tomto plácku. Kromě toho byl na ulici Husova přistaven otevřený kontejner. Situaci, a s ní spojená rizika, před přistavením kontejneru popsala Magda Pálavská²⁸³:

Když se přistěhovali, tak tam byla pod okny strašná halda odpadků a ta kupa večer šustila a pískala. A když tam dělali nový asfaltový nájezd pro popeláře a plošinu pro popelnice, tak tu haldu postrčili ještě více pod jejich okna. To podle ní byla hrůza, měli doma strašně velké mouchy a celé to páchlo. Společně se sousedy, co ve stejném domě bydlí měsíc, to uklidili, ale ti lidi, co tady byli, tak těm to asi vůbec nevadilo a ani jim s úklidem nepomohli.²⁸⁴

Tašky s odpadem znamenají problém jednak proto, že si v jejich blízkosti hrají děti, dále protože se jejich obsah rozletuje po lokalitách, a jak zdůrazňují obyvatelé lokalit, především v nich sídlí potkani, a to i přes snahu Domovní správy provádět pravidelně deratizaci. O přítomnosti velkého množství hlodavců mluví i na ulici Kojetínská a Škodova.

Domovní správa na stížnosti obyvatel ohledně nedostatečného počtu popelnic reagovala přistavením kontejneru na odpad. Jak zdůrazňuje, nové popelnice se ztrácejí, stejně jako lehčí a menší kontejnery a do plastových kontejnerů nelze sypat žhavý popel (ve velké části bytů se topí tuhými palivy), proto nakonec zvolili velký otevřený kontejner:

V lokalitách byly dříve normální popelnice a někde jich ještě pár je, ale většinou se ztrácejí, proto tam Domovní správa a momentálně Technické služby, které jsou za to zodpovědné, přistavují kontejnery. Ty alespoň obyvatelé nemohou odvést do šrotu. Problém je, že tam nemohou dát kontejnery na kolečkách, jako jsou na sídlištích,

²⁸¹ Obyvatel ulice Husova.

²⁸² Terénní poznámky 29. 7. 2008.

²⁸³ Obyvatelka lokality Husova.

²⁸⁴ Terénní poznámky 15. 8. 2008.

protože ty, když se do nich nasype horký popel, dost kouří a několikrát k nim museli volat hasiče. Proto tam teď mají kontejnery obrovské.²⁸⁵

Odpad a s ním spojená problematika hlodavců znamená pro lokality výrazný problém a v diskuzích na téma života v lokalitách se pravidelně objevuje.

Negativně přispívá ke zdravotnímu stavu obyvatel taktéž hustý provoz okolo lokalit. Na silnicích vedoucích těsně „pod okny“ domů lokalit se v ranních a odpoledních hodinách tvoří kolony osobních a nákladních aut a kamionů, projíždějí tu veškeré autobusy směřující na Kojetín. Vytíženost silnic zvyšuje hlučnost a prašnost lokalit (ta je dost velká, protože prostory mezi domy tvoří ušlapaná hlína nebo jemný štěrk) a pravděpodobně ovlivňuje i míru nemocnosti dětí:

Ona má okna do ulice a to je strašné. Kamiony a nákladáky tudy jezdí každý den až do deseti a ještě k tomu v neděli. Člověk si na spaní nemůže ani otevřít okno, protože v tom rachotu se nedá spát. A musí to všechno dýchat. Rozčileně mává rukou. A pak nemá mít pořád nemocné děti, její syn trpěl tři roky angínami a nikdo nevěděl proč. Ona si myslí, že je to z prostředí, ve kterém žijí. A je tam všude strašně moc prachu. To nedělá dobře ani jí. (Barbora Podlesná^{286,287})

Na hlučnosti lokalit se podílí taktéž železniční doprava. Hluk z dráhy dopadá především na lokality Husova a Kojetínská, které se nacházejí v ochranném železničním pásmu. Na hluk si místní Romové stěžují a považují jej za příčinu častých bolestí hlavy či nespavosti. O skutečnosti, že hladina hluku v domech ulice Kojetínská a Husova překračuje povolené normy, vědí i na Odboru sociálních služeb a zdravotnictví a na Domovní správě. Podle nich však za protihluková opatření nesou odpovědnost České dráhy, které jsou povinny je zajistit buď pomocí speciálních oken, nebo protihlukových bariér:

Problém hluku na Kojetínské – je to v hlukovém pásmu dráhy, to není jen tady, ale i v Předmostí. Dráha má povinnost udělat protihluková opatření, někde už něco začali dělat – třeba na Husově dali plastová okna směrem k dráze.²⁸⁸

Protihlukovými okny byly opatřeny byty na ulici Husova mající okna směrem k dráze, okna do dvora zůstala nevyměněna. Protihlukovými okny nebyl vybaven ani dům u silnice, a to ani na jedné z jeho stran, tedy ani do dvora, ani do ulice. Na ulici Kojetínská žádná obdobná opatření nenastala, ani ve formě speciálních oken, ani ve formě hlukových bariér. Město vychází ze skutečnosti, že v oblasti ochranného pásma železnice se nesmí nic stavět ani provádět úpravy a přestavby domů. Je povoleno pouze vykonávat nutné opravy při údržbě objektů. V postoji Domovní správy i Odboru sociálních služeb a zdravotnictví se objevuje

²⁸⁵ Terénní poznámky 24. 7. 2008.

²⁸⁶ Obyvatelka ulice Husova.

²⁸⁷ Terénní poznámky 20. 8. 2008.

²⁸⁸ Terénní poznámky 22. 8. 2008.

skrytý předpoklad, že ke změně situace na ulici Kojetínská pravděpodobně nedojde. Důvodem k tomuto postoji je skutečnost, že domy lokality Kojetínská se nacházejí v průmyslové zóně a nejsou v katastrálním plánu vedeny jako objekty určené k bydlení. V těchto objektech se „dobydluje“ na základě historického obývání této lokality. „Dobydlování“ znamená, že v objektech se může kontinuálně bydlet, ale pokud by se začaly využívat k jiným účelům (např. jako kancelářské prostory), nebylo by možné je později opět přeměnit na prostory bytové:

Problém hluku na Kojetínské – je to v hlukovém pásmu dráhy, to není jen tady, ale i v Předmostí. Dráha má povinnost udělat protihluková opatření, někde už něco začali dělat – třeba na Husově dali plastová okna směrem k dráze. Na Kojetínské by to měli udělat taky, ale asi to neudělají, Kojetínská totiž není v územním plánu na bydlení – historicky se tam dobydluje, ale nesmí se tam nic postavit, jen opravit, když chce někdo něco opravit, ať opraví, to Husova ulice už k bydlení určena je. Možná by tam měly být spíš protihlukové bariéry, ale to se asi nestane.²⁸⁹

Pro neplatiče nájumného, ale i pro jiné řádně placící sociálně slabé rodiny, byla k bydlení určena oblast, která není vedena jako obytná a nachází se v oblasti, kde jsou překročeny povolené normy hluku. K výběru lokality jako vhodné k bydlení pro neplatiče nájumného či dlužníky na nájumném vedlo několik faktů – dostatečný počet bytových jednotek, nižší standard bydlení a topení na tuhá paliva, oddělení lokality od města železnicí, jak bylo popsáno v části A, a taktéž skutečnost, že se v lokalitě historicky bydlelo:

Navíc je tato lokalita (*tj. Kojetínská*) v územním plánu vedena jako průmyslová čtvrť a není určena k bydlení. Bydlí se tam teď ale proto, že tam vždycky bydleli železničáři, takže to sloužilo jako byty. Jakmile se to ale jednou zkolauduje na něco jiného, tak už se tam nikdy byty vrátit nesmějí. Také ty dnešní byty tam vlastně dosluhují z historické doby, ale je to průmyslová čtvrť.²⁹⁰

Ačkoli tedy domy nesplňují některá kritéria objektů vhodných pro bydlení a ani jako obytné objekty vyznačeny nejsou, jejich užití jako bytů nižší kategorie se odůvodňuje nedostatkem vhodných bytových prostor vlastněných městem a jejich historických obyváním.

Skutečnost, že domy ulice Kojetínská „dosluhují“, se podepisuje i na jejich stavu. Obdobné problémy však řeší i v lokalitách Husova a Škodova. Domy mají starou, mnohdy již poničenou a popraskanou izolaci a kvůli tomu se především v nižších patrech objevují plísň.

Stáří domů a jejich nižší kategorie mají dopad i na možnosti hygieny v lokalitách. V ulici Husova je většina bytů vybavena sociálním zařízením i koupelnou, na ulicích Kojetínská a Škodova je situace odlišná. Ve většině bytů koupelny chybí a sociální zařízení

²⁸⁹ Terénní poznámky 21. 8. 2008.

²⁹⁰ Terénní poznámky 21. 8. 2008.

jsou někdy společná na chodbě, jindy taktéž na chodbě, ale jsou přidělena k jednotlivým bytům. Několik bytů pak disponuje i koupelnou, z velké části vybudovanou bez potřebného stavebního povolení. U bytů přeměněných na „holobyty“ byly koupelny vybourány. Nedostatečné možnosti osobní hygieny se projevují především při léčení kožních onemocnění, vši a pravděpodobně napomohly dřívějším epidemiím žloutenky a úplavice v lokalitách. Jako příklad kožního onemocnění obtížně řešitelného bez odpovídajícího vybavení bytu může sloužit svrab. Svrabem se lze nakazit prakticky kdekoli, nejčastěji však kontaktem s infikovanou osobou. V případě včasné diagnózy a důkladné hygieny lze toto onemocnění vyléčit během několika málo dní. Pokud však v bytě koupelna chybí, stává se toto onemocnění zvládnutelným pouze s obtížemi a může se rozvinout do stádií vyžadujících hospitalizaci:

Vykládá mi, jak na Kojetínské byl svrab a jak děti z jedné rodiny jej měli opravdu hodně a chodili na Charitu s tím, že to je alergie na kočky. Když na Charitě přišli na to, že je to svrab, tak to museli nahlásit a děti šly do nemocnice. Problém je, že se člověk svrabu na Kojetínské jen tak nezbaví. Nemá tam totiž sprchu ani koupelnu, ani pračku a lidé tam nemají tolik oblečení. A když má člověk svrab, tak se právě musí často sprchovat a musí často a hodně prát. Od zážitku s dětmi se svrabem na Kojetínské PR30²⁹¹ nesahá na žádné děti, co důkladně nezná. Ale někteří se na Kojetínské umí v lavoru dobře a důkladně umýt, ale se svrabem se tam bojuje špatně. A taky jsou na Kojetínské vši, hodně vši (Magda Pálavská)²⁹².

Nepřítomnost koupelen či alespoň sprchových koutů v bytech má za následek nejen obtížné řešení takovýchto onemocnění, ale také jejich snazší šíření. Obyvatelé lokalit se chodí mýt k sousedům nebo k příbuzným, což usnadňuje a urychluje přenos infekcí i jiných onemocnění.

Počet osob žijících v jednom bytě je také důležitým aspektem při šíření infekčních chorob. V řadě bytů bydlí pohromadě tři generace a počet lidí v jednom bytě se pohybuje okolo 8-10 na ulici Husova, na ulici Kojetínská v bytě 1+1 bydlí 4-6 osob. Jako příklad mohou sloužit rodiny Oliny Popelkové a Renaty Přikrylové z ulice Husova. V rodině Oliny Popelkové v bytě 4+1 (dva pokoje jsou větší, dva malé) bydlelo v červnu 2008 celkem 10 lidí, z toho tři děti a sedm dospělých. V bytě Renaty Přikrylové, který se skládá z kuchyně a tří pokojů, naopak žili v srpnu 2008 rodiče se svými třemi dospělými dětmi a jedním nedospělým dítětem, jedním vnoučetem a s partnerem jednoho ze svých dětí. Celkem se jednalo o šest dospělých a dvě děti. Hodnocení, zda se jedná o byt, který lze označit za přelidněný, však komplikuje fakt, že se lidé mezi byty neustále přesunují. Stěhují se mezi sourozenci či

²⁹¹ Obyvatelka ulice Husova.

²⁹² Terénní poznámky 15. 8. 2008.

příbuznými nebo za partnery. Počet osob bydlících v bytě pak nemusí odpovídat skutečnému počtu lidí přihlášených na dané adrese. Přesto velký počet osob sdílejících byt s jeho zázemím představuje zdravotní riziko.

Zdravotní rizika bydlení. Shrnutí

Ze zdravotního hlediska nejsou lokality nejvhodnějším prostorem k bydlení. Blízká železnice a umístění domů v ochranné zóně železnice zapříčiňuje vysokou hlučnost a prašnost lokalit. K překročení limitů povoleného hluku napomáhají i vytižené silnice vedoucí lokalitami, kterých využívá jak osobní, tak kamionová doprava. Kromě ulice Husova nejsou nikde provedena protihluková opatření. Obzvláště negativní dopady mají chybějící protihluková opatření na život obyvatel ulice Kojetínská. Kromě problematického hluku i prašnosti lokalit se jako jeden z výrazných problémů jeví nedostatek popelnic či uzavíratelných kontejnerů. Z velkých otevřených kontejnerů odpad vyletuje a navíc v nich žijí potkani. K nemocnosti obyvatel přispívá taktéž vlhkost domů a s ní spojená plíseň, především v nižších patrech, a nedostatečné zázemí pro osobní hygienu. Chybějící koupelny či sprchové kouty mohou napomáhat šíření infekčních onemocnění a zároveň znemožňovat účinnou léčbu některých z nich, např. onemocnění svrabem.

Jdi si hrát na chvíli ven

Cílem kapitoly je popis prostředí lokalit z hlediska jejich využitelnosti pro dětské hry či pobyt venku. Okolí lokalit je podobné. Vždy se jedná o různě veliké prostranství obklopené výstavbou. Nacházejí se zde šňůry na prádlo, zaparkovaná auta, minimum stromů a na několika místech roste tráva. Většinu prostranství mezi domy tvoří ušlapaná zem. Domy stojí blízko u sebe, prostranství je z oken snadno přehlédnutelné. S výjimkou ulice Kojetínská si lidé díky blízkosti domů takřikajíc „vidí do talíře“. Jedná se tedy o prostor snadno kontrolovatelný:

Dívá se (*Růžena Přikrylová*) z kuchyňského okna na dvůr, volá svého partnera i mě, abychom se šli podívat. Na dvoře je PR15 ze shora a nasedá do nějakého auta plného Romů. Vysvětluje nám (*Růžena Přikrylová*), že ji (*Kamilu Poledníkovou*) minulý týden nechal ten její a že teď si zavolala a že hned přijelo auto a že už má nového chlapa. Zase konstatuje, že tak to u nich, Vlachů, chodí – to má být vysvětlení pro mě, abych rozuměla tomu, co se tady děje. Já spíše komentuji, že to auto vypadá docela zánovně a umytě. Partner Růženy Přikrylové mi vysvětluje, že zase tak nové není, že tak vypadá jen proto, že je umyté. Jak kuchyní procházejí další členové rodiny, sděluje jim, co se dělo na dvoře.²⁹³

²⁹³ Terénní poznámky 21. 5. 2008.

Obdobně rychle se šíří zprávy o tom, kdo za kým přijel na návštěvu, kdo byl na nákupu či s kým si kdo na dvoře povídal.

Pokud je pěkně, lidé se dívají na dění na dvoře vykloněni z oken či posedávají venku:

Odpoledne se zastavuji na Škodově ulici, venku před domem do silnice (ale na vnitřní straně domu směrem do dvora) sedí několik lidí na válendě, kterou někdo před několika dny vynesl ven. Volají na mě, abych se podívala, jaké tam mají posezení, chválím jim ho a komentuji slovy, že to se hnedka venku sedí lépe, když si mohou pěkně pohodlně posedět na měkoučké válendě, rozhodně příjemnější než postávat na ulici. Smějí se a říkají, abych si k nim někdy přišla sednout. Venku ve dvoře pobíhají děti, u vedlejšího domu mají vytažené staré židle a křesílka a taky sedí na sluníčku.²⁹⁴

Svědkiem podobného obrázku může být i člověk procházející lokalitami Kojetínská nebo Husova:

Na dvoře je naprosto nový asfaltový plácek. Prý ho tam udělalo město (někdo říká, že otec Olgy Popelkové), aby tam mohli lépe najíždět popeláři. Plácek navazuje na plošinu, kde byly dříve popelnice, teď tam není nic, popelnice stojí vyřádkované pod rozbitými šňůrami a část jich je spojena řetězem se zámkem a jako vždy jsou skoro plné. [...] Na nově vzniklém plácku pak postávají a posedávají všichni vyjmenovaní. Přinesli si tam starou kancelářskou židli, lavičku a ještě nějaké další židle. Taky tam stojí kočárky. Vozí děti sem a tam. [...] Uvolňuje se otáčecí židle, na které seděla Kamila Poledníková. Sedá si na ni Olga Popelková. Zajímám se, kdo tam na plácek donesl takovou pěknou židli. Prý je jejich, je to židle od počítače. Ten počítač tu měl něčí brácha, ale ten se odstěhoval do Prahy, kde studuje, a počítač si odvezl s sebou. Ještě chvíli tam tak sedíme, posedávajících lidí ubývá. Koukají na mě holky sedící na schodech, tak se za nimi jdu podívat.²⁹⁵

V ulici Husova nechalo město postavit plácek pro popelnice, místo popelnicím však začal záhy sloužit obyvatelům lokality jako místo pro sezení. Přinesli si sem židle, lavič, stolek. Po nějaké době přestal být plácek místními využíván a posezení se přesunulo do rohu mezi domem a zdí s výhledem na celý dvůr. Dříve se tento prostor nevyužíval, pravděpodobně kvůli popelnicím umístěným v jeho blízkosti, nyní v něm pravidelně někdo posedává. Příklad asfaltového plácku v lokalitě Husova a pohovky a židli v lokalitě Škodova ukazují na jednu z důležitých charakteristik prostoru – nedostatek vhodných možností k pobývání venku. Chybí tu lavičky, odpadkové koše, dětské hřiště či jiný prostor pro děti, jakékoli zázemí pro venkovní aktivity. Pouze na ulici Kojetínská nechalo město vybudovat pískové hřiště. To využívají jak děti, tak dospělí k pořádání fotbalových zápasů. V některých případech k fotbalovým zápasům s hráči z vietnamské menšiny žijící v Přerově.

Nedostatek vybavení venkovního prostoru řeší obyvatelé lokalit jeho „zabydlováním“. Vynášejí ven židle, posedávají na zápražích či na obrubnicích u chodníku. Sledují dění kolem

²⁹⁴ Terénní poznámky 14. 8. 2008.

²⁹⁵ Terénní poznámky 10. 6. 2008.

sebe, komunikace uvnitř každé lokality stejně jako mezi nimi je velmi hustá. Lokality tak podléhají sociální kontrole a stejně tak jsou jejich návštěvníci, cizí lidé, snadno rozpoznatelní. Odlišitelnost cizích osob ukazuje i na skutečnost, že se místní lidé navzájem velmi dobře znají a není pro ně obtížné určit lidi pocházející odjinud. Vzájemná znalost vytváří komunitní charakter lokalit a reakce „Koho hledáte?“ či „Co potřebujete?“ na pohyb neznámých lidí lokalitami napovídají, že průchod či navštěvování lokalit lidmi „zvenku“ není každodenní záležitostí.

Obývání venkovních prostor mezi domy a před nimi však, kromě utváření sociální soudržnosti lokalit, s sebou přináší i neshody s majoritní populací, například zneprůchodněním chodníků vedoucích od průmyslové zóny k nádraží:

Jdu se okolo druhé hodiny podívat do lokalit. Míjí mě Barbora Podlesná a odchází někam se svým manželem. Venku opět posedává řada lidí – tentokrát hlavně matky s kočárky a děti. Kolem procházejí lidé z Kazeta. Neustále musejí někoho žádat, aby je nechali projít. Chodník je totiž po celé své šíři zastavěn kočárky a hračkami dětí nebo postávajícími hloučky. Jak po chvíli chápu, jedná se o nějak příbuzensky spřízněné matky s dětmi.²⁹⁶

K posedávání rodičů s dětmi na obrubních před domy a v přilehlých prostorách a k vynášení židlí a pohovek do prostranství mezi domy vede především absence jakéhokoli vybavení venkovních prostor. Jediné blízké místo vhodné k posezení jsou lavičky na plácku u nádraží, na kterém stojí historická lokomotiva. Obyvatelé lokalit tento plácek označují „u mašinky“. Jeho oblíbenost se odráží i na stavu plácku. Díky vysoké návštěvnosti plácku jsou tu neustále přeplněné odpadkové koše, na zemi se povaluje množství cigaretových nedopalků a v okolních keřích se zachytily igelitové sáčky a obaly od potravin vyletující z přeplněných košů. Děti využívají lokomotivu místo prolézačky a dospělí je většinou nechávají i přesto, že policie za lezení po lokomotivě někdy uděluje rodičům pokuty:

Magda Pálavská²⁹⁷ opakovaně napomíná svého syna, že si má jít hrát na trávník, a ne na chodník, aby jej nepřejelo auto. Říká mi, že teď byla týden u svojí matky na Jižní a jaký to tam je rozdíl. Je tam klid a ticho, když tam člověk zapomene míč, tak ho druhý den najde a taky může nechat syna běhat. Taky má pořád strach, že jej zajede auto, a když ho vezme do dvora, tak tam se zase mezi domy dá snadno proběhnout na koleje a přístup ke kolejím tam není nijak chráněn. Jediné místo, kam se alespoň trochu dá chodit, je mašinka. Ale tam to zase kontrolují policisté, jestli děti nelezou po mašince, a dávají za to pokuty. A děti po ní samozřejmě lezou, protože tam nemají nic jiného na hraní. Konstatuje, jako už po několikáté, že bydlení na Jižní je o mnoho lepší v řadě aspektů – je tam klid a čisto a děti si mají kde hrát. Na druhou stranu je ráda, že vůbec

²⁹⁶ Terénní poznámky 21. 8. 2008.

²⁹⁷ Obyvatelka ulice Husova.

nějaké bydlení má. Pak navrhuje, abychom šli (tedy já a její příbuzné s dětmi) k mašince, tam jsou alespoň lavičky.²⁹⁸

Ačkoli si jsou matky vědomy rizik spojených s návštěvou „mašinky“, raději volí tuto variantu, připadá jim bezpečnější než prostor mezi domy lokalit a těsně okolo nich. Někdy děti lezou po stromech rostoucích v lokalitách nebo se houpají na starých klepadlech na koberce. V každém z uvedených příkladů usilují o nalezení alespoň nějakého prostoru vhodného pro hraní, i když s sebou nese různá rizika a není ke hře dětí uzpůsoben. Dospělí se pak snaží mít děti pořád na dohled, což přispívá k vyšší míře pohybu osob lokalitami a také k „zabydlování“ dvorů a prostranství okolo domů. Nevhodnost prostředí pro pohyb dětí nejlépe popisuje Magda Pálavská, která se do lokality přistěhovala teprve nedávno z relativně „zeleného“ prostředí s hřišti a prolézačkami sídliště Jižní čtvrť. Právě život s dítětem na sídlišti Jižní kontrastuje s neustálou potřebou dohledu nad dítětem v lokalitě Husova:

Zajímám se, proč je bydlení na Jižní podle ní lepší než tady a proč si tady nemůže zvyknout. Říká, že tam je lepší prostředí pro děti – tady když jde člověk na chvíli ven, tak je úplně černý od prachu, a tam je klid a zeleno, nikdo se s nikým nepere. Když jde se synem ven, tak zaručeně se její syn vrací dobitý a poškrábaný. I když se syna snaží hlídat, tak se to uhlídat nedá. To na Jižní je klid, může tam syna nechat běhat po trávě a sama si sednout na lavičku a nemusí se bát, že jí syn vběhne pod auto nebo pod vlak. Tady vlastně nemá kam se synem chodit. Když jsou před domem, tak tam jezdí auta a kamiony, když jsou ve dvoře, tak tam je nechaný volný průchod hned do kolejiště, co je za domem a její syn miluje mašinky, tak je to o strach, že tam vběhne. Ten průchod není nijak chráněný. [...] Nejsou tady ani prolézačky, jenom mašinka, po které děti rády lezou, ale za to dávají policisté pokuty, takže tu vlastně není vůbec nic. A dítěti se těžko vysvětluje, že tam nemá lézt. Tady se nedá nikam chodit ven. Když chce vzít syna ven, tak s ním jde na Jižní a navštíví rodiče nebo do Michalova, ale pokud na to není čas, tak je s ním raději doma. Vypráví, jak chtěla jít s manželem v neděli si sednout někam do zahrádky a najednou zjistili, že tady jsou sice úplně ve městě, ale že tu není vůbec žádná zahrádka někde blízko, kde by mohli posedět a třeba si dát něco k jídlu. Když jde v neděli na Jižní, což je okrajová čtvrť, tak tam jsou otevřeny hned dvě zahrádky s prolézačkami a tady nic. Pak se bavíme o černých nohou, co má člověk, když projde po dvoře. Dřív měla kamarádky odtud a sama bydlela na Jižní a říkala jim, jestli se nestydí, když mají pořád špinavé nohy. No a teď je má černé taky pořád. A její syn je taky neustále špinavý. Každý den ho musí koupat, někdy by ho musela koupat i dvakrát denně, aby zůstal čistý, když s ním chce někam jít. A každý den je z něj černá voda. Na Jižní jej stačilo koupat obden. Navíc doktorka jí říká, že syna nemá koupat tak často, protože je atopik a časté koupání nedělá jeho ekzému dobře.²⁹⁹

Podobné postoje k pobytu dětí venku, jako má Magda Pálavská, zastávají i další rodiče a zdůrazňují, že hra dětí musí podléhat neustálé kontrole ze strany dospělých, aby se dětem nic nestalo. Právě ve světle kontrastů zkušeností s bydlením na Jižní a v lokalitách se zmíněný problém objevuje v nejjasnější podobě. Vycházky, které Magda Pálavská podniká se svým synem do Michalova, patří v lokalitách spíše k výjimkám.

²⁹⁸ Terénní poznámky 21. 8. 2008.

²⁹⁹ Terénní poznámky 15. 8. 2008.

Zvláštním případem je lokalita Škodova, kterou Domovní správa města Přerova na základě žádosti obyvatel lokality vybavila několika prolézačkami a pískovištěm a které na základě žádosti jiných obyvatel téže lokality zase zrušila. Kromě prolézaček do lokality umístila Domovní správa taktéž lavičky a odpadkové koše. Zkušenost s vybavením lokalit nepopisuje pan Pecka³⁰⁰ jako příliš pozitivní:

Přes popelnice se dostáváme i k hřišti, co bylo původně na Škodově. Město ho tam postavilo na žádost obyvatel Škodovy a asi za tři roky jej zase na základě petice obyvatel Škodovy zrušilo. K hřišti mi pan Pecka sděluje, že nakonec odvezli i ostatní vybavení, a to proto, že jej už moc nezbývalo a bylo z velké části zdemolované. Koše se neustále ztrácely, prolézačky někdo postupně rozebíral, dřevěné části laviček používali pravděpodobně jako topivo.³⁰¹

Pohled obyvatel ulice Škodova se shoduje s postojem pana Pecky v několika bodech: hřiště pro děti bylo zbudováno na základě žádosti obyvatel lokality a taktéž na základě jejich žádosti opět zrušeno. S ničením laviček a dalšího vybavení však příliš nesouhlasí, připouští však, že především mládež využívající zázemí vybudované pro děti znamenala hlavně ve večerních hodinách problém:

Jiří Poláček³⁰² vypráví, jak to mezi domy vypadalo původně. Byly tu odpadkové koše a lavičky a taky prolézačky pro děti a pískoviště. Večer si chodili na lavičky sednout a popovídat si s lidmi s kafem v ruce. Dneska to už tak není, protože si lidi nemají na co sednout. Někteří si ven dali křesla a židle, ale stejně Jiří Poláček říká, že to posezení s ostatními teď, když už tam nejsou lavičky, není ono. Lidé už tak ven posedět nechodí. Byl plán, že mezi domy vznikne malé hřiště pro děti. Několik lidí však napsalo petici, že by se tam děcka (mysleli tím hlavně pubertální mládež) shlukovala a dělala rámus a oni by nemohli spát. To je jasné, že by tam byl rámus, protože když je hřiště v tak malém prostoru, tak to duní. A děcka by se tam večer shlukovala a opravdu by tam asi vysedávala. Aby se to nestalo, muselo by to být oplocené a někdo by to musel hlídat a to by podle názoru Jiřího Poláčka zase nedělalo dobře mezi rodinami. Ačkoli tedy lituje toho, že nové hřiště nebylo postaveno, zároveň je i tak trochu rád, že nejsou konflikty, které by jeho existence vyvolala. Na základě této petice bylo však odstraněno i stávající vybavení lokality. Byly odmontovány prolézačky, odvezeny lavičky i odpadkové koše a nic z vybavení tu nezůstalo. Místo odpadkových košů byl přistaven kontejner. Chybějícího vybavení Jiří Poláček lituje, říká, že když to tu vypadalo jinak, tak to tady taky bylo úplně jinačí, ne jako teď.

Ačkoli je tedy chybějící hřiště pro děti v lokalitách nebo v jejich blízkosti vnímáno jako problém, uvědomují si jejich obyvatelé, že zřízení hřiště v prostoru mezi domy by mohlo přinést problémy daleko větší, především spojené s hlukem odrážejícím se od domů stojících blízko u sebe a také s využíváním vybavení mládeží v pozdějších hodinách. Ve své současné podobě nejsou však prostory mezi domy a okolo nich uzpůsobené potřebám dětí. Obyvatelé lokalit na dvorech parkují auta, průchody k železnici i k silnicím nejsou nijak chráněny. Na

³⁰⁰ Zaměstnanec Domovní správy města Přerova.

³⁰¹ Terénní poznámky 24. 7. 2008.

³⁰² Obyvatel lokality Škodova.

přítomnost velkého množství dětí neupozorňuje řidiče projíždějící po vytížených silnicích ani dopravní značka „Pozor děti“. Dostatečné možnosti neposkytuje ani blízké okolí lokalit.

Jdi si hrát na chvíli ven. Shrnutí

Lokalitám chybí vybavení pro trávení volného času venku, nenacházejí se tu lavičky, v blízkosti není žádná veřejná zeleň ani hřiště pro děti. Obyvatelé lokalit si pak vynášejí ven židle a křesla, posedávají na chodnicích a obrubnicích, což vyvolává negativní reakce kolemjdoucích. Děti zase využívají místo prolézačky historické lokomotivy umístěné před nádražím, což vede k dalším konfliktům s majoritním obyvatelstvem. Pokus umístit dětské hřiště mezi domy lokality Škodova s sebou přinesl řadu problémů, především hluk odrážející se od stěn domů, proto bylo nakonec od tohoto záměru upuštěno.

Cesta k bytu

Do uvolněných bytů v lokalitách se stěhují především mladé romské rodiny, některé byty si ponechává Domovní správa města Přerova trvale připravené pro případné soudně vystěhované neplatiče nájemného či dlužníky a některé z bytů přeměnila na tzv. holobyty. Domy v lokalitách Husova, Kojetínská a Tovačovská náležejí městu, lokalitu Škodova město odprodalo firmě Opera Bohemia, která plánuje v lokalitě vybudovat nové byty, nákupní a volnočasové centrum. Kolaudace nových objektů by měla proběhnout do pěti let od prodeje lokality zájemci (prodej se uskutečnil v červnu 2007). Neplatiči nájemného byli již z lokality vystěhováni, ostatní obyvatelé čekají na náhradní ubytování v Přerově a okolních obcích, které se firmě nedaří zajistit. Firma se obrátila na město s žádostí o pomoc při vyhledávání objektů pro bydlení pro stávající zbylé nájemníky a také při řešení jejich situace. Město však pomoc odmítá s tím, že by došlo k porušení podmínek výběrového řízení. Volné byty po vystěhovaných rodinách zůstávají prázdné, protože firma předpokládá zbourání současných objektů a vystavění nového komplexu. Zaměstnanci Odboru sociální a zdravotní péče jsou však k vyřešení problému vcelku skeptičtí a předpokládají, že se firmě nepodaří nalézt dostatek bytů pro všechny nájemníky ulice Škodova a že se domy po uplynutí pětileté lhůty opět vrátí do vlastnictví města:

Než se lokalita Škodova prodala, tak všechny obcházeli a říkali jim, aby si všechno důkladně rozmysleli, než něco udělají, a hlavně aby nebrali odstupné, aby zůstali v bytech sedět a čekali, až dostanou jiný byt. Noví majitelé jim prý říkali, aby si byty hledali i sami. Ze sociálky je ale zase přesvědčují, aby nic nehledali, protože firma je povinna jim ten byt najít a zajistit jim nový nájem odpovídající úrovně. Vysvětlují jim, že oni platí nájem a mají smlouvy na dobu neurčitou, a tak se mají přesídlit až do bytu, který jim bude vyhovovat, taky se smlouvou na dobu neurčitou. Výsledkem je, že tam opravdu je asi 30 rodin, co čekají. Vypadá to, že je letos nikdo nevystěhuje, nájemníci

si mají zakoupit topivo na zimu. Firma je totiž nemá kam vystěhovat. Představovali si to asi velmi jednoduše, že někde něco koupí, nejspíš na vesnicích, a tam lidi vystěhují. Jenže když by to bylo tak jednoduché, tak by si to město vyřešilo samo a nepotřebovalo by to dávat nějaké firmě. Firma se už na město obrátila, aby jí pomohlo, ale to jí nepomůže, protože ve smlouvě je jasně napsáno, že si to firma musí vyřešit sama, a když by jí město pomáhalo, tak by to bylo porušení smlouvy. Do okolních vesnic se jim nájemníky ze Škodovy dostat nedaří, obce totiž vědí, jaká je situace, a tak nejsou ochotny pronajmout ani prodat žádné prostory. Romové totiž mají na Přerovsku špatný zvuk, stejně jako jinde. Nikdo nechce, aby Romové bydleli někde v obcích nebo někde ve městě. Jde to jenom u soukromníků, kteří se zhlédli v penězích. Firma Opera Bohemia je ochotna zaplatit na půl roku dopředu nájem za romské rodiny ze Škodovy. Když někdo má byt a nebydlí tam, tak jej pronajmou a Opera jim to na půl roku zaplatí. Opera musí všechno do pěti let zkolaudovat a asi to nestihne. Protože ještě Romy odstěhovat nestihli, a to chtějí všechno zbourat.³⁰³

Obyvatele z lokality Škodova čeká, pokud se firmě Opera Bohemia podaří zajistit byty, přestěhování a do lokality nikdo nový v současné době nepřichází. Za shánění náhradních bytů lidé žijící v této ulici odpovědnost nenesou a jsou jak pracovníky neziskové organizace Člověk v tísni, tak terénními pracovníky Odboru sociální a zdravotní péče nabádáni k tomu, aby čekali ve svých bytech a nikam neodcházeli. Ve zbylých lokalitách se složení jejich obyvatel proměňuje. Veškeré byty v lokalitách, kromě zmíněné ulice Škodova, patří městu. To také na základě pořadníku rozhoduje, komu bude uvolněný byt přidělen. Byty se přidělují na základě bodového pořadí žadatelů, v němž se přidělují body za počet odčekaných let, za děti (maximálně však za tři) a za roky, kdy byl žadatel zaměstnán (tento bodový zisk je pro většinu obyvatel lokalit nedosažitelný). Žadatelé s nejvyšším počtem bodů v pořadníku jsou pak obesláni s nabídkou na byty a pozváni k pohovoru na Odbor sociální a zdravotní péče, aby se zhodnotila jejich životní situace. Bytová komise se nemusí však řídit jenom pořadníkem a na základě posouzení životní situace žadatele může být získat i osoba, která nedosahuje nejvyšší bodové hodnoty:

Kritérium potřeby se uplatňuje tam, kde se vybírá mezi žadateli. Samozřejmě se vychází z bodů – osloví se těch padesát s nejvíce body, z těch se přihlásí sedm lidí. Nárok by měl mít ten úplně nahoře, ale třeba pokud někdo v rodině najednou těžce nemocného člena rodiny, tak se jim dá při výběru přednost, i když třeba byli v pořadníku až sedmí. Všichni z těch, kteří se o byt přihlásili, se pozvou na sociálku a s každým pracovníce hovoří, aby se zjistila objektivní životní situace, protože ta se mohla od doby podání žádosti na byt změnit. Pak mají přinést na komisi vyjádření lékaře o zdravotní situaci. Ten na druhém místě má třeba o bod méně, ale má taky obtížnou životní situaci, *a proto je při přidělování bytu upřednostněn.*³⁰⁴

Město však již několik posledních let nové žádosti do pořadníku nepřijímá a v pořadníku jsou zahrnuti jen ti, kdo o byt požádali dříve. Na byty se v současné době čeká

³⁰³ Terénní poznámky 21. 8. 2008.

³⁰⁴ Terénní poznámky 21. 8. 2008.

několik let a vzhledem ke klesajícímu počtu městských bytů se bude pravděpodobně doba čekání prodlužovat.

Pokud se životní situace žádného z žadatelů nezměnila a žádný z nich se nenachází ve výjimečné situaci, je byt přidělen osobě s nejvyšším počtem bodů. U všech žadatelů se zjišťuje, zda nemají nějaké nedoplatky vůči městu – na daních, na nájemném, na poplatcích za popelnice a za psa či na jiných správních poplatcích. Člověk, který městu dluží, je ze seznamu žadatelů vyřazen a již nemá možnost žádost znovu podat. Žádosti o byt se obnovují každý rok a Domovní správa města Přerova žadatele obepisuje a zve je k podepsání nové smlouvy.

Ze zkušeností Domovní správy vyplývá, že o byty v lokalitách nestojí žádní jiní žadatelé než Romové. Podle pravidel pro přidělování bytů může žadatel nabídnutý byt dvakrát odmítnout, a pokud nepřijme ani třetí nabídnutý byt, je vyřazen z pořadníku. Pro byty v lokalitách Husova a Kojetínská však tato pravidla neplatí, a pokud ne-romský či romský nájemník byt odmítne, není toto odmítnutí započítáno:

Za rok čekání dostane žadatel 1 bod, za každé dítě taky jeden bod, maximálně však tři. Podle pořadníku jsou pak byty nabízeny. Často se uvolňují byty na Kojetínské a Husově. Pak obešlou žadatele, zda tam chtějí bydlet. Platí pravidlo, že pokud na Škodově a Husově bydlet nechtějí, tak z pořadníku vyřazení nejsou. Obvykle se pak stává, že jediný člověk, který je tam ochoten bydlet, je opět Rom, ostatní odmítnou. Vzhledem k poloze těchto lokalit se pan Pecka³⁰⁵ ani nediví. U Husovy je hned nejfrekventovanější křižovatka v Přerově z jedné strany a železnice ze strany druhé. Proto tam většina lidí nechce, i když v domech do ulice se nacházejí byty první kategorie v dobrém stavu.³⁰⁶

Lokalita se jako prostory k bydlení za příliš lukrativní nepovažují, to se projevuje i při rozdělování bytů. Obecně panuje názor, že na ulici Kojetínskou by žádný ne-Rom ze svého vlastního rozhodnutí bydlet nešel. Kojetínská, stejně jako ostatní ulice, je vnímána jako problematický, stigmatizovaný prostor:

Žádný náš ne-Rom na Kojetínskou nepůjde, to je zóna pro neplatiče a končí tam Rom neplatič, a pokud se tam uvolní byt a nejsou zrovna žádní neplatiči, tak se byt nabídne, a protože tam nikdo jiný nepůjde, tak to skončí na těch Romech.³⁰⁷

Vzhledem k negativnímu „zvuku“ lokalit a pravidlu, že odmítnout byt v této oblasti neznamená pro žadatele o městský byt žádný problém, se zde koncentrují především romské rodiny. Ty se nacházejí ve stavu tísně, kdy pohromadě bydlí rodiče, jejich děti a vnoučata v jednom malém bytě a přijetí nabídky bytu v některé ze studovaných ulic pro ně znamená jedinou rychlejší cestu k dostupnému bydlení. Byty v lokalitách bývají někdy volné dříve než

³⁰⁵ Zaměstnanec místní samosprávy.

³⁰⁶ Terénní poznámky 24. 7. 2008.

³⁰⁷ Terénní poznámky 21. 8. 2008, p. Příhrázká, zaměstnankyně místní samosprávy.

po deseti a více letech čekání v pořadníku. Nabídku na bydlení přijmou a později mají problémy se ze „špatné adresy“ odstěhovat. Některým ale Domovní správa nabídne alespoň byt vyšší kategorie v rámci lokalit, pokud plní veškeré povinnosti nájemníka. Tato situace se týká především nájemců lokality Kojetínská, kteří byli z důvodu dluhů nebo neplatičství na Kojetínskou soudně vystěhováni a zde podle důvodu svého vystěhování dostali buď náhradní bydlení, nebo přístřeší.

S lidmi majícími problémy s včasným uhrazením nájemného či s osobami dlužícími se uzavírají nájemní smlouvy v tzv. zpřísněném režimu, tj. uzavření nájemní smlouvy na půl roku. Pokud je soudně vystěhovanému nájemci přiznáno přístřeší, smlouva se uzavírá na tři měsíce. Přístřeší dostávají především problematičtí nájemníci, aby nemuseli být vystěhováni „na ulici“, tj. zpravidla do některé z ubytoven nacházejících se ve městě. Když dojde k vystěhování z přístřeší či „holobytu“, nájemce ztrácí nárok na nájemní bydlení v městském bytě a na zařazení do pořadníku žadatelů. Matce a dětem je obvykle Odborem pro sociální a zdravotní péči nabídnuto ubytování v ubytovně pro matky s dětmi, muži pak dostávají seznam všech ubytoven ve městě, i těch soukromých.

Pokud nájemce plní své povinnosti, je mu postupně nájemní smlouva prodlužována až na dobu neurčitou, jak vysvětluje paní Příhrazská³⁰⁸:

Když nedluží nic toho půl roku, tak se s nimi uzavře smlouva na půl roku, když nedluží nic dalšího půl roku, tak na rok, pak na tři roky a pak zase na tři roky a potom teprve na dobu neurčitou. Takže je to jakási prevence, že když se všechno doplatí, tak bude mít kde bydlet. Ten člověk musí doplatit základní dluh, ne poplatky z prodlení. Když doplatí základní část, mohou si požádat o odpuštění poplatků z prodlení. To dává Domovní správa dvakrát za rok do zastupitelstva a těm lidem tak cca 4/5 těch dluhů z prodlení odpustí, protože dluhy ze zákona naskakují strašným tempem.³⁰⁹

Člověk bydlící na ulici Kojetínská a po dva roky řádně platící nájem a mající splacené veškeré dluhy na nájemném (nezapočítávají se celé poplatky z prodlení, pouze jejich jedna pětina) dostane od Domovní správy nabídku na přestěhování se do jiného bytu. Obyvatelé lokality Kojetínská o tomto pravidle vědí a Domovní správa jej považuje za motivační nástroj. Pro většinu obyvatel se však podle počtů přestěhování do jiné lokality zdá být kritérium dvou let příliš vysokým:

Aby měli motivaci se nějak snažit, sekát dobrotu a dluhy splatit a nějak se polepšit v placení nájmu, existuje předpis, že ten, kdo nemá žádné dluhy a dva roky seká dobrotu, dostane nabídku na jiný, lepší byt v jiné části města. Když se zajímám, kolik rodin se tak polepší, pan Pecka³¹⁰ odpovídá, že ho nikdy nenapadlo něco takového

³⁰⁸ Zaměstnankyně místní samosprávy.

³⁰⁹ Terénní poznámky 21. 8. 2008.

³¹⁰ Zaměstnanec místní samosprávy.

zjišťovat, a tak někam volá a za chvíli ví, že letos ještě z důvodu dobrého chování nikoho nestěhovali, vloni to byli čtyři rodiny a předtím dva roky taky nikdo.³¹¹

V lokalitě je obsazeno čtyřicet bytových jednotek, v tomto počtu se množství „polepšených“ nájemníků jeví jako vcelku nízké.

Ačkoli mají nájemníci možnost se v rámci lokalit dostat k bytům vyšší kategorie, nepovažují bydlení v lokalitách, a to ani v bytech první kategorie, za ideální. Často se zmiňují o minulém bydlení mezi majoritou a o svých pokusech najít si bydlení mimo lokality:

Paní mi říká, že ona bydlela mezi „vašima“ (tj. ne-Romy) na Dlážce. Že tam měla být a jak se jim tam dobře žilo, že tam měla tak naklizenou na chodbě, že dokonce policista jí řekl, že z její chodby to voní až venku a že tak uklizenou ještě nikde neviděl. Gadžové si mysleli, když se přistěhovala, že bude dělat bordel, a vůbec ji mezi sebe nechtěli. Ale když přišla a viděla, jak strašný nepořádek na dvoře je, tak vzala koště a zametla celý dům a dala ven stolec a židle, v bytě kouřit přece nebude, když by přišla návštěva, jak by to vypadalo. Pak ji měli rádi a chodili si na její židle ven taky posedět a popovídat. Jenže pak o byt přišla. Říká, že na ni udělali podvod. Za byt zaplatila a pak jí přišla exekuce, že ten byt není její, že to bylo na černo a byt jí sebrali. [...] Pak žádný jiný byt sehnat nemohla a navíc nemá peníze, protože je dala za byt a o byt přišla. Teď bydlí u svého bratra v 1+1 třetí kategorie na Škodově, bydlí tam už čtvrtým rokem.³¹²

Ti, kterým se oproti uvedené ženě podařilo najít bydlení mimo lokality, popisují nedůvěru a tlak ze strany okolí, se kterými se jako nájemníci setkávali. Proto se raději nakonec odstěhovali zpátky do lokalit, kde se cítí alespoň trochu chráněni širokou rodinou a přáteli:

Roman Procházka³¹³ vypráví, že zkoušel bydlet i v podnájmu mimo lokality, ale že to nešlo. I když je člověk slušný, má dost peněz a pracuje, tak nemá šanci. Stejně se na něj dívají skrz prsty. Mají naučené stereotypy o tom, jak jsou Romové špatní, i když třeba sami nějakého Roma sotva kdy viděli nebo se s ním bavili. Ostatní jim vykládají, že jsou Romové špatní a že kradou, média jim to pak ještě potvrdí. Nakonec se raději odstěhoval.³¹⁴

Cesty k bydlení mimo lokality se tak zdají většině zdejších sociálně slabých romských rodin nedostupné, a proto rodiny raději volí bydlení v lokalitách než několikagenerační soužití v jednom bytě. Pokud dochází ke stěhování, tak nejčastěji v rámci lokalit, případně do lokalit přicházejí Romové z jiných částí města. K přijetí bytu v lokalitě i s riziky „špatné adresy“ je většinou vede obtížná situace spojená s bydlením:

³¹¹ Terénní poznámky 24. 7. 2008.

³¹² Obyvatelka ulice Škodova, terénní poznámky 17. 7. 2008.

³¹³ Obyvatel lokality Husova.

³¹⁴ Terénní poznámky 29. 7. 2008.

Vykládáme si, jak si hledali byt, že její manžel měl skoro 14 let podanou žádost na byt a nakonec stejně skončili tady na Husově, protože město skoro žádné volné byty nemá. A to nakonec museli na sociálku chodit „otravovat“ skoro pořád. Pořadníky na byty jsou dneska strašně dlouhé a takových pět let se už žádné žádosti neberou. Žádosti na byt se musí pravidelně obnovovat a oni sami si zvou lidi, aby tam došli žádost obnovit. Když se chodili ptát, jestli pro ně mají nějaký byt, tak jim říkali, ať si nějaký volný byt najdou sami a že jim ho pak dají. Takže oni našli několik volných bytů a vždycky si na ně podali žádost, ale Domovní správa je vždycky přidělila někomu jinému než jim. Takže oni vlastně dělali, podle jejich názoru, práci za Domovní správu, protože hledali prázdné byty a Domovní správa do nich umísťovala lidi ze začátku pořadníku. Takže asi dva roky psali na Domovní správu, kde našli jaký volný byt (ulice, dům, číslo bytu) – cca deset na Jižní, pět někde jinde a ještě další, ale nikdy je nedostali. Když jim nabídli byt tady na Husově, tak věděli, že když ho nevezmou, tak zase budou muset čekat strašně dlouho. I když jim říkali, že ten byt brát nemusí, tak jej raději vzali, aby měli kde bydlet. Navíc se chtěli odstěhovat od rodičů – Magda Pálavská i její manžel chodili do práce a tak, protože bydleli s jejími rodiči v jednom bytě, a tím pádem byli hodnoceni jako jedna příjmová jednotka a přesahovali životní minimum, tak její rodiče přišli o dávky, a když si měli říkat pořád o peníze dceři, tak jim to nebylo moc příjemné. Její rodiče byli nezaměstnaní kvůli zdravotním problémům, mají to napsané v papírech, a navíc jsou v pokročilém věku. Její otec je po rakovině hlasivek a má spoustu alergií, a přitom je vyučený zedník, takže v tom, co umí, pracovat nemůže. Její matka je vyučená kuchařka – má artrózu, cukrovku, vysoký TK a teď už pracovat nemohou, i když by chtěli – na nic jiného nemají vzdělání.

Obdobně mluví o svém rozhodnutí bydlet v lokalitách jako o volbě z nutnosti i jiné rodiny.

Cesta k bytu. Shrnutí

Možnost získat bydlení pro většinu sociálně slabých romských obyvatel lokalit do značné míry ovlivňuje politika místní Domovní správy týkající se přidělování bytů. Ta přiděluje byty na základě pořadníku žádostí a počtu dosažených bodů v něm. Body žadatelé získávají za počet odčekaných let v pořadníku, za počet dětí (maximálně však body tři) a za počet odpracovaných let. Právě započítávání počtu let strávených v placeném zaměstnání snižuje šanci mnoha nezaměstnaných romských žadatelů na získání bytu. V současné době se do pořadníku nepřijímají žádné nové žádosti a na byty se čeká více než deset let. Člověk, který jednou městský byt opustil, ztrácí nárok na zařazení do pořadníku kdykoli v budoucnu. Byty s neregulovaným nájemným jsou pro většinu sociálně slabých romských obyvatel lokalit nedostupné. Pokud se jim podaří sehnat bydlení mimo lokality, setkávají se se stereotypy a nedůvěrou, které je nakonec vedou k návratu zpět do sociálně vyloučené oblasti.

Žadatel může nabídnutý byt odmítnout třikrát. Pokud je mu však nabídnut uvolněný byt ve zmiňovaných lokalitách a odmítne jej, toto odmítnutí se nezapočítává a nevede k vyřazení z pořadníku, a to v případě ne-Romů i Romů. Někteří obyvatelé lokalit upozorňují na neinformovanost Romů o možnosti odmítnout nabídku bytu z lokalit bez jakýchkoli následků. Vůči bydlení v lokalitách zastávají zaměstnanci Domovní správy a Magistrátu postoj, že „tam by nikdo normální dobrovolně bydlet nešel“. Romské vícegenerační rodiny žijící v jednom bytě nabídnuté byty v lokalitách většinou přijmou, protože se nacházejí ve stavu bytové nouze. Umístění „holobytů“ a neplatičů nájemného do lokalit napomáhá vytváření negativní pověsti lokalit.

Holobyty

Zvláštní formu bydlení tvoří tzv. holobyty. Termín „holobyt“ jako takový právně neexistuje. Začal se užívat nejprve v médiích a odtud pronikl i do veřejného diskurzu, především mezi zaměstnance místní samosprávy a obyvatele lokalit, jako slovo označující specifický typ bydlení. Jedná se o podstandardně vybavené byty, většinou jedna místnost s topením zavedeným v betonové podlaze a nájemníky neregulovatelným. Regulace topení, stejně jako elektrické jističe, jsou umístěny v tzv. elektrokobce, uzamčeném prostoru v suterénu, kam nemají nájemníci přístup. Byty bývají vybaveny koupelnou se studenou vodou, kovovým umyvadlem a tureckým záchodem. Aby nemohlo docházet k nelegálnímu čerpání elektřiny ze společných prostor, jsou na chodbách použity žárovky na 24 voltů a elektrická energie je transformována taktéž v prostorách „elektrokobky“ na nižší napětí,

kteří nestačí na provoz domácích spotřebičů. Tzv. holobyty se nacházejí v ulici Kojetínská (obývané především romskými nájemníky) a v ulici Tovačovská, kde je romskou rodinou obsazen pouze jeden byt z celkově osmi obydlých. Těchto osm obydlých holobytů bylo v červnu 2008 umístěno v předním domu lokality s kapacitou jedenácti bytů. Zadní dům o stejném počtu bytů v tuto dobu nebyl využíván.

Holobyty se považují za tzv. poslední štaci, místo, kam se nájemník dostane ve chvíli, kdy neplní své nájemní povinnosti. Holobyty má sloužit jako poslední možnost, která se neplatičí dává, aby si uvědomil svou situaci a v plnění svých nájemních povinností se polepšil. Jejich efekt by měl být především výchovný. Kromě poslední šance pro problematického nájemníka mají také sloužit jako „odstrašující příklad“ pro ty, kteří k neplnění svých nájemních povinností sklouzávají. Problém však nastával především u nájemníků z lokality Škodova. Ti si tím, že byli přestěhováni do holobyty, v některých případech ve standardu bydlení polepšili, a holobyty tak ztratil svůj zamýšlený „výchovný účinek“. Obyvatele lokality Škodova neodrazoval, ale naopak se jim jevil jako místo přívětivější a k bydlení vhodnější. Někteří nájemníci, místo snahy se holobyty vyhnout, o jeho získání usilovali.

Z pohledu obyvatel lokalit holobyty opravdu hrozbu představují, ne však kvůli sociálnímu stigmatu s nimi spojenému, ale kvůli celkovým úhradám za energii a nájemné. Podle výpočtů obyvatel lokalit jsou celkové náklady za bydlení v holobyty jednou tak vysoké oproti bydlení v bytě původní třetí nebo čtvrté kategorie. Důvodů uvádějí několik – především neregulovatelné vytápění místnosti a zazděné komíny, kvůli kterým se v bytech nedá topit v kamnech jako v „běžných“, podstandardně vybavených bytech. V bytech původní třetí či čtvrté kategorie se obyvatelé snaží ušetřit právě topením v kamnech a vařením na nich, aby snížili spotřebu elektrické energie, a tím pádem i výši úhrad za ni. V případě, že je jim odpojena elektrárna energie, mohou se i nadále ohřát či si uvařit něco k jídlu. Obstarat si topivo pro ně představuje mnohdy snazší úkol než doplatit dluhy. V holobytech, kde se topí i vaří na elektrickou energii, však obdobnou strategii šetření na výdajích za domácnost využívat nemohou. Spíše se tak objevuje hrozba odebrání dětí kvůli nevytopenému bytu. Taktéž nájem je v holobytech podle slov obyvatel lokality Kojetínská vyšší než v bytech třetí či čtvrté kategorie. **Celkově pro sociálně slabého člověka holobyty představuje hrozbu. Za ohrožující však není považováno vybavení bytu a úroveň bydlení, nýbrž vysoké platby za energii a nájemné a nemožnost spotřebu elektrické energie snížit.**

Pokud je nájemník do holobytu vystěhován, protože nezvládá hradit nájem v bytu nižší kategorie, dostane se do situace, kdy se po něm vyžadují vyšší úhrady než předtím. V případě, že dvakrát, a nemusí to být dvakrát po sobě, neuhradí nájem včas, zašle mu Domovní správa informaci o zrušení nájmu, tentokrát již bez náhrady. Protože nájemník opustil byt na základě „vlastní vůle“, ztrácí nárok i na jakýkoli městský byt do budoucna.

Někteří nájemníci si v případě hrozícího vystěhování požádají o splátkový kalendář či dluhy na nájemném doplatí a pak podají žádost na bytovou komisi o prodloužení nájemní smlouvy. Bytová komise obvykle umožní problematickým nájemníkům uzavřít smlouvu ve zpřísněném režimu, tj. na půl roku, a doplatit dluhy na čtyřikrát až pětkrát, než dojde ke skutečnému vystěhování. Podle obyvatel lokalit je však cesta z holobytu k běžnému nájmu velmi obtížná. Pokud se jim už daří zaplatit včas nájem, mívají obyvatelé holobytů dluhy za vodu a energii a hrozí jim exekuční řízení z této strany.

Kontrasty bydlení v holobytu a v bytu třetí či čtvrté kategorie v lokalitě Kojetínská vcelku zevrubně popsala Božena Pešková³¹⁵:

Byty u železnice (v lokalitě Kojetínská) mají svá pro a proti. Na jednu stranu, když si dá člověk postel ke stěně, tak se mu klepe pokaždé, když jede vlak. Taky často nemá koupelnu. A místo protihlukových oken má jen takové staré, předpotopní, co jimi táhne. Ale je to pořád lepší, než nově opravené holobyty. Člověk tady má v kuchyni kamna a do ostatních místností si dá alespoň „petry“, aby si měl čím zatopit a nebylo mu zima. I když jim odpojí elektriku, tak si mohou v zimě zatopit nebo si uvařit, něco na topení se sežene vždycky, ale když má člověk všechno na elektriku, tak si nepomůže. Nezatopí si ani si neuvaří. To se stává hlavně v holobytech, že jim odpojí elektriku a oni pak mrznou. Vloni tady tak byla jedna matka s malými dětmi a měli nedoplatky na elektrice, tak jim elektriku odpojili a oni tam mrzli, v těch nových holobytech, a nakonec jí sebrali děti a ji vyhodili na ulici. Navíc v holobytech se díky vysokým zálohám na energii platí mnohem více než v bytech naproti. Naproti se platí něco okolo 1500 Kč nájem a pak zhruba stejně za energii, ale to je všechno, víc se tam neplatí (celkem tedy okolo 3000-4000 Kč za byt). A když člověk elektriku nemá, tak si zatopí v kamnech. Ostatně ze dvou komínů se kouří, takže někde se vaří na kamnech, protože jsou odpojeni. Ale tady ti platebně nejslabší dostávají ty nejdražší byty, na které nemají. To samé platí o Tovačovské, ze tří řad bytů je zaplněna jen jedna, protože lidí tam nestíhají platit a mají smlouvu buď jen na měsíc, nebo na tři měsíce a pak je stejně většinou vystěhují. Když rodina bere tak 10 000 Kč, když má na přídávkách hodně, tak i 12 000 Kč, a pak z toho zaplatí nějakých sedm tisíc za holobyt, tak pak se nemají z čeho uživit. Většinou ještě musí něco vracet, protože si půjčili peníze, když žádné neměli.

³¹⁵ Obyvatelka lokality Husova bydlící dříve v lokalitě Kojetínská.

Nastává tak paradoxní situace, lidé, kteří mají problémy s placením, jsou stěhováni do holobytů, tedy do bytů jednou tak drahých. Tak zase na placení nemají, nemohou ušetřit ani na energii, takže platit nestíhají a kvůli tomu končí na ulici, protože holobyť je poslední štače. Termín „poslední štače“ ostatně používá PR45 docela často. Mluví o tom, jak je to tady dobře zastrčené, aby ta hrůza nebyla vidět a aby se na to lidi nemuseli koukat, a protože je to zastrčené, tak to ani nikdo neopravuje, stejně to neuvidí nikdo jiný než ti, kdo tady bydlí.

Holobyty. Shrnutí

Z pohledu Domovní správy i zaměstnanců státní samosprávy představují holobyty bydlení pro ty nájemníky, kteří neplní své nájemní povinnosti a mají problémy především s úhradou nájemného. Holobyť pro ně má být „posledním varováním“ či „poslední štačí“, kde by si měli vážnost své situace uvědomit a začít platit nájemné včas. Zároveň jim lze připsat jakýsi preventivní charakter, kdy se stávají přístřeším pro osoby, které by jinak musely skončit „na ulici“. Holobyty jsou také zamýšleny jako „odstrašující příklad“ pro ostatní nájemníky, kteří sklouzávají k neplnění svých nájemních povinností.

Většina obyvatel lokalit holobyty vnímá jako hrozbu. Spojují si s nimi především vyšší úhrady za nájem, za energii a za vodu než s byty původní třetí či čtvrté kategorie. Ke zvýšení úhrad vede především skutečnost, že v holobytech jsou zazděné komíny, a tudíž jsou nájemníci odkázáni na topení i vaření na elektrických spotřebičích. Topení zabudované v betonových podlahách je ztrátové a nemohou si jej sami regulovat. Bydlení v holobytu tak paradoxně znamená, podle nájemníků lokality Kojetínská, vyšší hrozbu vystěhování než v „běžných“ podstandardně vybavených bytech.

Dluhy na nájemném a terénní sociální práce

Holobyty představují bydlení určené pro lidi dlužící městu na nájemném, a to jak pro osoby aktuálně nájem neplaticí, tak pro ty, kdo sice nájem v daném okamžiku platí, ale mají vůči Domovní správě dluhy. Holobyty mají taktéž sloužit jako poslední varování problematickým nájemníkům. Kromě řešení dluhů prostřednictvím ubytování dlužníků v holobytu nebo jejich přestěhování do bytu nižší kategorie pracují s dlužníky nájemného terénní sociální pracovníci. Vedle terénních pracovníků města se obyvatelům lokalit věnují také zaměstnanci neziskové organizace Člověk v tísni zaměřující se na řešení problematiky dlouhodobé nezaměstnanosti a s ní spojených obtížných životních situací. Celkově se v lokalitách pohybují tři terénní sociální pracovníci (dva terénní pracovníci města a jeden z organizace Člověk v tísni) a jeden asistent terénního sociálního pracovníka (Člověk v tísni). Terénní sociální pracovníci Odboru sociální a zdravotní péče se věnují klientům z celého

města, terénní pracovníci organizace Člověk v tísni se zaměřují především na lokality Kojetínská, Škodova a částečně také na lokalitu Husova, ve které se podle nich vyskytuje méně problematických případů. Dluhy na nájemném, respektive odpuštění poplatků z prodlení řeší taktéž bytová komise. V Přerově působí i terénní sociální pracovníci Odboru sociálně-právní ochrany dětí a terénní pracovníci Odboru sociálních dávek, ti se však řešení dluhů nevěnují.

Zaměstnanci Odboru sociální a zdravotní péče a jeho terénní sociální pracovníci popisují situace, které jsou upraveny zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů. Zejména se zmiňují o komplikovaném vyhledávání klientů a o nedostatečném počtu terénních sociálních pracovníků v Přerově. Dříve fungovala spolupráce mezi Domovní správou města Přerova a Odborem sociální a zdravotní péče. Domovní správa poskytovala terénním pracovníkům jména aktuálních dlužníků na nájemném, což jim umožňovalo tyto osoby kontaktovat a začít s nimi řešit zaplacení dluhu či vyjednání splátkového kalendáře. V současnosti musí mít Domovní správa k takovému postupu souhlas klienta, který se získává poměrně obtížně, klienti jej ne vždy chtějí dát. Stejně tak by Odbor sociální a zdravotní péče musel mít souhlas, že může informace o svých klientech získávat. Souhlas se zjištěním stavu dluhů (zda jsou a v jaké výši) musí podepsat každý žadatel o městský byt, protože s případnými dluhy ztrácí na byt nárok. Svízelná situace však nastává u těch osob, které o městský byt (ani o sociální služby) nežádají, a tak ani s pracovníky Odboru sociální a zdravotní péče nepřicházejí do kontaktu. Klienti se za své dluhy stydí a informace o nich nechtějí poskytnout. Stud či strach spojený s dluhy vede často k situaci, kdy se terénní sociální pracovníci o problémech klienta dozvědí až ve chvíli exekuce či soudního vystěhování:

Otázka je, zda když někde dluží a zrovna nic nežádají, tak jestli „jen tak“ budou dobrovolně chtít uvolnit informace o dluzích. Když nic nežádají, tak se o dluzích nikdo nemusí dozvědět, a tím pádem to nemůže ani terénní sociální pracovník, ani Odbor sociální a zdravotní péče řešit. Lidé se za svoje dluhy stydí, nikde je nenahlásí, nepřijdou a neřeknou na sociálce, že mají dluhy a že to chtějí nějak řešit. Raději tvrdí, že dluhy nemají a všechno nechávají tak, dokud nedostanou soudní výpověď. Většinou mlčí a přijde se na to, až když jsou na ulici. To je trochu překážka zákona 101/2000. Teprve, když mají soudní výpověď, tak přijdou, říká paní Příhrazská.³¹⁶

O pozdním řešení dluhů se ve své zprávě zmiňuje Grygar a Stöckelová (2007), kteří uvádějí, že romští nájemníci začínají své dluhy řešit až v případě hrozící exekuce. V textu upozorňují na skutečnost, že dlužník vedený jako osoba dlužící městu se nemusí shodovat s člověkem

³¹⁶ Zaměstnankyně místní samosprávy, terénní poznámky 21. 8. 2008.

„skutečně dlužícím“. Romové nebývají zadluženi jen vůči městu, ale i vůči sobě navzájem. Většina z nich hospodaří i v rámci domácnosti se svým vlastním příjmem (ze zaměstnání, z dávek, za černou práci) a platby jsou rozděleny mezi jednotlivé členy domácnosti. Ve chvílích finanční tísně si přátelé či členové rodiny vzájemně vypomáhají a dluží nakonec nejen městu, ale také svým známým a příbuzným. Skuteční dlužníci zůstávají pro příchozí z venku neviditelní. Z hlediska legitimacy závazku se oba dva typy dluhů Romům jeví na stejné úrovni. Spolupráce s klientem označeným za dlužníka na nájemném se proto nemusí dotýkat samotné podstaty dluhu a dlužník může problémy řešit pouze povrchově. Na základě zachycených toků peněz v lokalitách lze předpokládat, že v Přerově je struktura dluhů komplikovanější:

Holky se mě ptají, jestli bych s nimi nešla na procházku do Michalova, že by se mi tam líbilo, protože tam jsou samé houpačky a tak. Pak ale konstatují, že s sebou potřebují peníze. Jedna druhé se ptají, jestli ta druhá má nějaké peníze nebo jestli by si nemohla od někoho půjčit. [...] Počítají dluhy, obě dochází k částce 300 Kč dluhu, dohromady půjčených od různých lidí na každou. Myšlenku výletu proto zavrhnou. Bez peněz jít nechtějí a půjčovat si další peníze také ne, protože jak konstatují, dělat dluhy není dobré. Nakonec usuzují, že Růžena Přikrylová³¹⁷ si dojde pro svého syna k matce a že půjdou alespoň vozit děti ven před dům.³¹⁸

V této citaci se jedná o dluh v řádu několika set korun. Dluhy se však často týkají částek mnohem vyšších, i v řádu desítek tisíc.

Kromě terénní sociální práce se dluhy na nájemném řeší pomocí splátkových kalendářů. Od nabytí účinnosti zákona o ochraně osobních údajů jejich počet z dříve uvedených důvodů poklesl a Domovní správa v současné době není příliš ochotna s dlužníky nové splátkové kalendáře uzavírat. Jako důvod uvádějí zaměstnanci Domovní správy města Přerova dřívější negativní zkušenosti s jejich sjednáváním:

Splátkové kalendáře v současné době s nájemci neuzavíráme, neboť ti obvykle uhradili první splátku a více tento splátkový kalendář nedodržují. Zkušenosti s uzavíráním splátkových kalendářů s nájemci uvedených lokalit jsou špatné – nárůst evidence a práce s nulovým výsledkem.³¹⁹

Klienti podle zaměstnanců Odboru sociální a zdravotní péče vnímali splátkové kalendáře především jako odložení povinnosti začít dluh splácet. S některými byl splátkový kalendář sjednán opakovaně, a přesto dlužníci splátkový kalendář nedodržovali. Další sjednání splátkového kalendáře jim Domovní správa pak již nepovolila. Dlužník je bez souhlasu se splátkovým kalendářem povinen splatit všechny dluhy najednou. Situaci řeší vypůjčením si

³¹⁷ Obyvatelka ulice Husova.

³¹⁸ Terénní poznámky 10. 5. 2008.

³¹⁹ Terénní poznámky 22. 8. 2008.

peněz od sousedů, příbuzných nebo přes „rychlé půjčky“, „zamotává“ se pak do mnoha dluhů a splácí vždy jen ty nejakutnější. Dluhy se v rámci lokalit i v rámci širších rodin propojují, jedni dluží druhým a klesá schopnost uhradit nájem či jiné poplatky.

Třetím užívaným přístupem ke snížení dluhů na nájemném je zavedení „institutu zvláštního příjemce“. K zavedení institutu zvláštního příjemce se nevyžaduje souhlas klienta, k poskytnutí informací o existenci dluhu klienta na Domovní správě pro Odbor sociálních dávek v Přerově však již v souladu s ochranou osobních údajů klientův souhlas potřeba je. Zvláštním příjemcem by se v tomto případě stala Domovní správa města Přerova, které by byla převáděna část sociálních dávek určených na bydlení. Zřízení institutu zvláštního příjemce předchází řada často vleklých jednání.

Zavedení splátkového kalendáře, obdobně jako zřízení „institutu zvláštního příjemce“, nepatří v Přerově v současné době k nejvyužívanějším postupům při řešení dluhů na nájemném. K této situaci vedly mimo jiné negativní zkušenosti s dodržováním vyjednaného splátkového kalendáře ze strany dlužníků, kteří splátkový kalendář vnímali jako odsunutí povinnosti svůj dluh splatit. Dále systém určování zvláštního příjemce zkomplikoval fakt, že souhlas není třeba se samotným zřízením institutu zvláštního příjemce, ale je třeba souhlas klienta s poskytnutím informace o existujícím dluhu u Domovní správy města Přerova Odboru sociálních dávek.

Dluhy na nájemném a terénní sociální práce. Shrnutí

K řešení dluhů na nájemném se v Přerově využívají různé způsoby: ve větší míře terénní sociální práce, naopak ustanovení zvláštního příjemce a splátkové kalendáře spíše méně. Kvůli povinnosti ochrany osobních údajů nemůže Domovní správa poskytovat terénním sociálním pracovníkům seznam dlužníků a začátek řešení dluhů tak nejvíce závisí na tom, zda klienti sami za terénními pracovníky přijdou. Na Odboru sociální a zdravotní péče ale mluví v souvislosti s dluhy o studu a strachu, které zapříčiňují, že klienti se na terénní pracovníky obracejí až ve chvíli exekuce či soudního vystěhování. Člověk vedený jako dlužník nájemného ale nemusí být „skutečným dlužníkem“. Vzájemné vypomáhání si půjčováním peněz mezi přáteli a příbuznými vede k vytváření sítí dluhů, kde evidovanému dlužníkovi dluží řada jiných lidí a ten následně ztrácí schopnost splácet své vlastní dluhy.

Představa dočasnosti

Mezi často uváděné problémy spojené s bydlením Romů ve studovaných lokalitách patří rychlé opotřebovávání bytů a ničení jejich vybavení. Mluví se o několika „vybydlených

ulicích“, které se musely z důvodu poničení zbourat. Lidé se zmiňují o minulosti lokalit, kdy v nich bydleli zaměstnanci železnice. Srovnávají jejich původní vzhled se současným a dřívější podobu lokalit hodnotí kladně, současnou pak negativně:

Zaměstnankyně neziskové organizace uvádí příklad, jak vypadaly byty na Husově před dvaceti lety. To tam bydleli především zaměstnanci železnice, což podle ní byla také elita svého druhu. Bydlel tam nějaký její příbuzný, byli u nich občas na návštěvě, byly to krásné byty. Lidé je zaměstnancům dráhy tak trochu záviděli. I okolí bylo velmi pěkně upravené. Říká, že je sice pravda, že dráha byla o trochu méně vytížená než dneska, ale stejně jenom vytížení dráhy nemá zas takový dopad na kvalitu bytů. Jde i o lidi, kteří tam bydlí, a o to, jak se k bydlení chovají, stejně jako o to, jak se chovají k okolí svého domu. Když by se Romové o byty a okolí trochu starali, bylo by to tam úplně jináčí a mnohem lepší, nemůže za to jen železnice a prach z ní. Když se do lokality stěhovalo více Romů, tak příbuzný byt s někým vyměnil.³²⁰

Nedostatečná péče o byty je považována za příčinu problémů. Stejně jako skutečnost, že Romové dříve „neuměli“ bydlet v bytech a neznali život ve městě, hlavně ti, co přišli do Přerova ze slovenských osad. Podle zaměstnanců Odboru sociální a zdravotní péče se v tomto ohledu situace zlepšila. Romové žijící v Přerově po více generací se naučili bydlet ve městě:

Když se zajímám, jak hodně se byty devastují, dozvídám se, že ve městě už registrovali několik „vybydlených“ ulic: Odpolední a Cukrovarská, ty jsou už ale zbourané, Komenského – to se vrátilo restituentům. Z Cukrovarské šli potom lidé na Kojetínskou a Tovačovskou. To byly – na Cukrovarské – původně krásné byty, opravené a do čtyř let byly spálené futra ze dveří i rámy z oken. Ale dřív, jak lidi chodili z toho Slovenska, se devastovaly byty rychleji, teď už si zvykli, naučili se v bytech a ve městě vcelku bydlet a byty tak rychle jako dříve rozhodně neničí.³²¹

Přístup Romů k nemovitému majetku se tak z pohledu majority začíná zlepšovat. Příčiny nedostatečného spravování bytů však spočívají kromě postupného zvykání si na život v městském prostředí také v představě dočasného pobytu v lokalitách. Někdy je tato představa dočasnosti založena na přáních a snech nájemníka, především se to týká nájemníků se smlouvou na dobu neurčitou. Jindy vychází spíše z objektivně daných podmínek bydlení, především z nájemních smluv uzavřených na krátkou dobu a ze skutečnosti nadcházejícího vystěhování nájemníků z ulice Škodova s nejasným termínem.

Obyvatelé lokalit často mluví o tom, že v lokalitách bydlí „jen na chvíli“, že z lokalit po nějaké době odejdou, odstěhují se za příbuznými, do vlastního rodinného domku či do jiného města. Mají svá přání a představy, jak by chtěli bydlet a kde:

Od Růženy Příkrylové³²² se dozvídám, že její partner u něj (*u svého otce*) občas pracuje, ale že právě potřebuje ty papíry, aby mohl dostat plnou práci. Pak mu tchán asi

³²⁰ Terénní poznámky 15. 8. 2008.

³²¹ Terénní poznámky 21. 8. 2008.

³²² Obyvatelka ulice Husova.

celou firmu předá, že už nechce pracovat, protože má dost peněz a už pracovat nepotřebuje. Že si počká na syna, až bude moct firmu převzít, že si do té doby vydělá ještě nějaké peníze, pak že si koupí rodinný dům a tam se všichni odstěhují (proto není byt dozařízen, protože tam nechtějí bydlet pořad).³²³

Bydlení v lokalitách vnímají jako přechodnou záležitost, kterou chtějí někdy v budoucnu změnit. Buď se chtějí stěhovat v rámci Přerova, nebo plánují odejít do jiného města za příbuznými, kde je podle nich lepší bydlení či kde pravděpodobněji naleznou práci:

A ještě jednou se ptám, jak je to s tím stěhováním, jestli se bude stěhovat jen ona. Dozvídám se, že se bude stěhovat i děda a babička, a to do Příbrami, že tam budou mít rodinný dům, ne jako tady. Se zahradou, a pěknou, a babička tam bude moci mít na zahradě kytky, ne jen kytky v květináči, a děda se bude moct jít projít, jak bude chtít, a budou tam mít klid a zdravý vzduch. Ne jako ve městě a tady v lokalitách, kde jsou vedle baráku hned velké křižovatky a ještě k tomu železnice, a děda se bude moct procházet. A ještě tam má babička rodinu, která se o ni, až nebude moct, postará.³²⁴

Nespokojenost s bydlením, s jeho okolím, vyloučeností a se skutečností, že v lokalitách bydlí téměř jen Romové, tak vede k úvahám o migraci a k představě, že v lokalitách rodiny nebudou zůstat déle, než dokud se nenaskytne vhodná příležitost odejít.

Dojem dočasného setrvání v prostoru Kojetínské, Husovy a také Škodovy ulice podporuje mimo jiné forma uzavřených nájemních smluv a plánované stěhování ze Škodovy ulice, tedy skutečnosti objektivní, do kterých nájemníci zasahovat nemohou. Pouze délku následujících smluv mohou ovlivňovat plněním či neplněním nájemních povinností.

S problematickými nájemníky jsou nájemní smlouvy uzavírány na půl roku, tj. ve zpřísněném režimu. Pokud půl roku hradí bezproblémově nájemné, je s nimi uzavřena opět smlouva na půl roku, po ní následuje nájemní smlouva na jeden rok, při plnění všech nájemních povinností smlouva na tři roky, další smlouva je opět na tři roky, a pokud nájemník dodržuje veškeré podmínky nájemní smlouvy po těchto osm let, je s ním uzavřena smlouva na dobu neurčitou. Například v lokalitě Kojetínská měla v létě 2008 více než polovina nájemníků uzavřenou smlouvu na půl roku.

Tento systém nájemních smluv slouží jako prevence, že nájemníci doplatí veškeré dluhy, a zároveň je nemá demotivovat, proto jim nabízí prodloužení nájemních smluv při plnění všech podmínek nájemní smlouvy. Pokud nájemník bydlí v lokalitě Kojetínská, pak po dvou letech bezproblémového uhrazení nájmu může získat byt v jiné části města. Systém

³²³ Terénní poznámky 21. 5. 2008.

³²⁴ Terénní poznámky 21. 5. 2008.

nájemních smluv tak nepřímo podporuje představu obyvatel lokalit, především lokality Kojetínská, že tu zůstávají pouze na dobu přechodnou a pak se odstěhují. Užívání bytu „jenom do“ negativně ovlivňuje postoj k prostoru a snižuje zájem jej nějak udržovat (jak byt, tak okolí domu). Při představě brzkého odchodu z lokalit ztrácí jejich udržování smysl.

Specifickým případem dočasnosti byla v létě 2008 ulice Škodova, jak bylo naznačeno v předchozím textu. U ní se jednalo o objektivně danou skutečnost blízkého stěhování, jejíž dopady však byly velmi podobné jako na ulici Kojetínská, a to i přes skutečnost, že nájemníci mají uzavřené smlouvy na dobu neurčitou. Lokalitu Škodova město odprodalo soukromé firmě, která plánuje domy zbourat a vystavět v lokalitě nové byty, obchodní a rekreační prostory. Z lokality byli vystěhováni veškerí neplatiči nájemného a zůstávají tam bydlet pouze nájemníci platičí. I je pravděpodobně čeká vystěhování, ale nevědí kdy. Firma vlastníci nyní lokalitu jim nebyla schopna datum stěhování upřesnit. Mezi první otázky, které obyvatelé lokality přichozímu kladou, patří právě otázka týkající se stěhování. Dále se zajímají, zda si mají zajistit topivo na zimu. Vypytávají se i na Odboru sociální a zdravotní péče a terénních sociálních pracovníků. O opravy lokality příliš velký zájem není právě z důvodu vidiny „brzkého“ stěhování, které se neustále odkládá. Představa dočasného bydlení ve všech třech lokalitách snižuje zájem byty i prostranství okolo domů udržovat. Ve svých důsledcích není zase tak důležité, zda se jedná o skutečnosti objektivně dané, či o přání jednotlivých nájemníků. Malý rozdíl přece jen vidět je. V lokalitě Husova byly zaznamenány úpravy bytů – vymalování, výměna podlahy či nákup jiného nábytku. Taková snaha v lokalitě Škodova a Kojetínská po dobu výzkumu chyběla.

Představa dočasnosti. Shrnutí

Představa dočasného života v lokalitách se propojuje se sníženým zájmem o udržování bytů či prostranství okolo domů. Obyvatelé lokalit uvádějí, že se chtějí při nejbližší vhodné příležitosti odstěhovat buď do jiných bytů či rodinných domů v rámci Přerova, nebo za příbuznými do jiných měst, kde podle nich spíše seženou práci a získají byt vyšší kategorie. K představě o dočasném pobytu v lokalitách napomáhají i nájemní smlouvy uzavírané na kratší časové úseky. Domovní správa tímto opatřením vede nájemníky k včasnému uhrazení nájemného, na druhou stranu podporuje pocit „chvilkového přebývání v daném místě“.

Vsetínská nevyhnutelnost po přerovsku

V létě 2008 město Přerov připravovalo další, v pořadí již třetí vlnu prodeje městských bytů. Důvodem k tomuto rozhodnutí byla skutečnost, že tyto byty neplní svůj původně

zamýšlený záměr: jejich nájemníci nepatří z velké části do skupiny sociálně slabých osob a jsou schopni hradit tržní nájemné:

Pokud by bylo sociální bydlení nějak vymezeno, tak by byli rádi. A hlavně by to chtělo, aby byly jasně definovány parametry, obce by pak mohly hlídat výši příjmů apod., ale to definováno není a problém je, že v bytech přechází nájemní smlouvy – je tam babička a pak tam zůstane někdo, kdo by měl na tržní nájemné, tak to město řeší tak, že byty prodává, protože byty pak neřeší vůbec žádnou sociální situaci a pro město vlastně neplní žádnou funkci. Takže všechny byty jsou byty městskými s přechodem nájmu a města se jich zbavují.³²⁵

Kromě problému, že řada současných nájemců bytů s regulovaným nájemným se nepovažuje za osoby potřebující městské byty, se jako druhý problematický jev ukazuje přechod nájmu v rámci rodiny. Lidé, kteří byty původně získali z důvodu obtížné bytové situace, nemusí být současnými uživateli bytů. Byty pak z hlediska města neplní svou původní funkci, a proto se odprodávají nájemníkům či jiným zájemcům v aukci. Původně bylo město Přerov vlastníkem okolo 6 600 bytů, v létě 2008 jich mělo 2 200 a z nich zhruba polovinu bude odprodávat. Z důvodu snížení počtu městských bytů se nepřijímají nové žádosti do pořadníků na městské byty. Obtíže, jaké s sebou zastavení pořadníků přináší, byly popsány již v předchozích kapitolách.

K odprodeji jsou v současné době určeny také domy v ulici Denisova a v Jižní čtvrti, kde také bydlí romští nájemníci. Zda odprodej vyvolá stěhování těchto nájemníků do jiné části města či zda zůstanou bydlet na stejných ulicích, je otázkou. Město si ponechá lokality Kojetínská, Husova a Tovačovská (lokalitu Škodova již odprodalo), dále byty v nadstavbách a ve vestavbách, byty zvláštního určení a byty v pečovatelských domech. V lokalitě Husova se nachází 44 bytových jednotek, na Kojetínské 96, lokalitu Tovačovská tvoří 22 bytových jednotek. Nadstaveb a vestaveb je v majetku města zhruba padesát, což dohromady tvoří okolo 160 bytů. Byty s pečovatelskou službou spadající pod Sociální služby města Přerova a Azylový dům pro matky s dětmi čítají dohromady 337 bytů. Kromě uvedených bytů tak v majetku města zůstane zhruba dalších 600 bytů umístěných v různých částech města.

S odprodáváním bytů kontrastuje skutečnost, že byty v lokalitě Kojetínská „přesluhují“. Původně, v roce 1993, kdy město byty převzalo od Českých drah, se jejich životnost odhadovala na pět let. V současné době se na Kojetínské stále bydlí a o situaci, až budou domy dále neobyvatelné, se neuvažuje:

³²⁵ Terénní poznámky 21. 8. 2008.

Když se zajímám, kam město umístí byty pro neplatiče, ve chvíli, kdy Kojetínská doslouží, protože domy v nejlepším stavu opravdu nejsou, jaké má město plány, dozvídám se, že zatím neexistuje žádný plán, že by Kojetínská dosloužila, s jejím dosloužením se nepočítá. S tím, že ty domy mají svá nejlepší léta za sebou, pracovníci Odboru sociální a zdravotní péče souhlasí.³²⁶

Na základě rozhodnutí o odprodeji městských bytů a ponechání bytů v lokalitách, zastavení přijímání nových žádostí o byty a neuvažováním o skutečnosti, že domy v lokalitě Kojetínská budou časem neobyvatelné, se v Přerově vytváří to, co bylo Grygarem a Stöckelovou (2007) popsáno jako „faktory tísně a nevyhnutelnosti“ a „strategie nevyhnutelnosti“. *Faktory tísně a nevyhnutelnosti* odkazují k omezenosti bytového fondu a špatnému stavebně-technickému stavu vystěhovaného pavlačového domu č. 1336 a k vyčerpané sociální trpělivosti obyvatel města, především zaměstnanců nedaleké polikliniky. Situace pak vedla k nutnosti tehdejší stav urychleně řešit. Jako nezbytné se jevilo vystěhovat Romy, stejně jako začlenit je do společnosti. V přerovském kontextu dochází k neustálému snižování bytového fondu a o alternativách k lokalitě Kojetínská, kam by bylo možné její nájemníky umístit, se v létě 2008 neuvažovalo, ačkoli jeden dům již musel být z důvodu špatného technického stavu vystěhován. **Vedle klesajícího počtu bytů v majetku města se na vytváření stavu tísně podílí i zákaz větších oprav či přestaveb domů v lokalitě Kojetínská a Husova nacházejících se v ochranném železničním pásmu.** Tyto domy postupně dosluhují a časem bude třeba i pro jejich nájemníky nalézt byty v odpovídajícím stavebně-technickém stavu. Znamky vyčerpání sociální trpělivosti obyvatel Přerova lze nalézt v místních tiskovinách:

Na bodu mrazu jsou vztahy mezi obyvateli Přerova a místními Romy. Přerované na chování zástupců menšinového etnika, kteří se podle nich „proslavují“ hlavně nezaměstnaností, pobíráním sociálních dávek a vandalismem, často upozorňují. (Mokrý 2007)

Vyčerpaná sociální trpělivost ne-Romů představuje další překážku vzájemného bezproblémového soužití s Romy (Grygar, Stöckelová 2007). Chybějící koncepce řešení bytové situace sociálně slabých v dlouhodobějším horizontu současně se snižováním počtu bytů patřících městu a nepříliš dobré vztahy mezi majoritní populací a obyvateli lokalit by mohly přinést obdobnou situaci, jaká nastala ve Vsetíně, a to především u lokality Kojetínská. Lokalitu Husova plánuje město Přerov, pokud získá dotace na revitalizaci ulic v okolí nádraží, opravit.

³²⁶ Terénní poznámky 21. 8. 2008.

Strategie nevyhnutelnosti se váže na možnosti řešení stavu tísně. Vsetín si ponechal pouze malý počet městských bytů a během privatizace domů a bytů nebral příliš ohledy na sociální potřebnost jejich obyvatel. Havarijní stav domu č. 1336 přinesl potřebu řešit situaci jeho nájemníků „tady a teď“, a dlouhodobější projekty tak nepřicházely v úvahu, přičemž chyběla jakákoli bytová rezerva či koncepce, která řeší nečekané události. Ačkoli se o kritickém stavu domu a možných alternativách jeho řešení vědělo delší dobu, město Vsetín přednostně upravovalo prostředí Poschly, bývalé skládky komunálního odpadu, a věnovalo se rozvoji konceptu bydlení na Poschle. Ostatní možná řešení ponechávalo stranou a s neziskovými organizacemi o svém postupu příliš nekomunikovalo. Ve chvíli, kdy se situace obyvatel domu č. 1336 stala dále neudržitelnou, byla Poschla vzhledem k proinvestovaným zdrojům a opominání jiných možností jediným (a v důsledku naléhavosti situace nutným) přijatelným řešením.

V Přerově si město ponechává lokality Kojetínská a Husova, v aukci bude však prodávat byty v ulici Denisova a v Jižní čtvrti, kde také bydlí Romové. Situaci nájemníků lokality Škodova město vyřešilo odprodejem lokality soukromé firmě a v rámci smlouvy, která novému majiteli domů ukládá, že musí pro nájemníky nalézt vhodné bydlení, se odpovědnosti za zajišťování náhradního bydlení vyhnulo. Z pohledu zaměstnankyň Odboru sociální a zdravotní péče se firmě nalézt náhradní bydlení nedaří a také v okolních obcích nejsou starostové ochotni odprodat domy či byty jejím zástupcům, protože o současnou situaci v Přerově vědí. Magistrát města se k žádostem firmy o pomoc při hledání bytů a stěhování současných nájemníků ulice Škodova staví negativně a argumentuje, že by takovou pomocí porušilo uzavřenou smlouvu. Pokud se majiteli nepodaří rodiny vystěhovat do náhradních bytů, po uplynutí lhůty pěti let se nutnost řešit situaci vrátí zpět městu.

V některých ohledech město Přerov již strategii nevyhnutelnosti uplatňuje, a to především podobou smlouvy o odprodeji lokality Škodova, kde se distancuje (a zdůrazňuje znění smlouvy) od zasahování do hledání nových bytů pro její nájemníky. Pokud se domy opravdu vrátí do majetku města, bude třeba se zabývat jejich nájemníky „tady a teď“. Navíc se na město začínají obracet ti nájemníci, kteří od současného majitele lokality, firmy Opera Bohemia, přijali odstupné ve výši 30 000 Kč a nyní nemají kde bydlet a odstupné jim nestačí na zakoupení či dlouhodobý pronájem bytu. Tito lidé také ztratili nárok na městský byt, protože jej již jednou měli a dobrovolně se jej vzdali. Jediným nevyhnutelným řešením je pro ně odstěhování se z města nebo bydlení v některé z ubytoven.

Vsetínská nevyhnutelnost po přerovsku. Shrnutí

V Přerově se vytváří obdobná situace nevyhnutelnosti, jaká nastala ve Vsetíně a nakonec vedla k vystěhování nájemníků z města na Poschlu. Město Přerov snižuje počty městských bytů, protože již neplní funkci bydlení pro osoby nacházející se v obtížné bytové situaci (jejich nájemníci jsou schopni hradit tržní nájemné), a zastavilo pořadníky na městské byty. Zároveň však nemůže domy v lokalitách Husova a Kojetínská, ve kterých bydlí sociálně slabí nájemníci, více upravovat či rekonstruovat, protože se domy nacházejí v ochranném pásmu dráhy. Lokalitu Škodova prodalo město soukromé firmě a té ve smlouvě uložilo, že musí nájemníkům lokality Škodova zajistit náhradní bydlení. Někteří z již vystěhovaných nájemníků se začínají obracet na město o pomoc při řešení jejich obtížné životní situace. Plánovaný odprodej bytů v Jižní čtvrti a v ulici Denisova počet městských bytů ještě sníží. **Při procesu odprodávání městských bytů však chybí souběžný proces plánování řešení bydlení sociálně slabých obyvatel, až budou domy v jejich lokalitách, především v lokalitě Kojetínská, dále neobyvatelné (ačkoli jeden z nich již stavu neobyvatelnosti dosáhl).**

Doporučení pro další výzkum v Přerově

V Přerově i nadále zůstává aktuální otázkou bydlení. Stále nevyjasněná situace nájemníků ulice Škodova, stejně jako dlouhodobé následky prodeje dalších městských bytů, by si zasloužily pozornost. Jedná se nejen o konečnou podobu lokality a případné změny v jejím plánovaném využití, ale také o proces hledání bytů pro současné nájemníky lokality Škodova čekající na vystěhování a o způsob práce s těmi, kteří přijali odstupné 30 000 Kč a nyní se vracejí na Odbor sociální a zdravotní péče jako osoby bez příští. Obdobně je možné očekávat dosloužení domů v lokalitě Kojetínská a nutnost řešit situaci tamních nájemníků, což s sebou pravděpodobně přinese výrazné etnografické změny v rámci lokalit i v kontextu celého města.

Ve zprávě nepokrytým, a přesto pro Přerov velmi důležitým aspektem života v lokalitách je intenzivní migrace za prací nebo za trvalým usazením do ciziny (především do Anglie). Přerovské lokality poskytují dostatek informací o migraci a nabízejí migrační zkušenosti několika generací. A týká se to nejen migrace směrem z ČR do ciziny, ale také migrace v opačném směru, kdy se jedinci po nějaké době vracejí zpět do Přerova. Díky návštěvám osob usazených v Anglii je možné v Přerově sledovat jak motivy vedoucí k migraci, tak kladnou i zápornou zkušenost migrantů s pobytem v cizím prostředí.

Pouze naznačená zůstávají témata zaměstnání a vzdělání. Ukazuje se, že v Přerově, stejně jako v Brně, některé školy získávají nálepkou škol „romských“, což má dopad na jejich fungování i postavení v rámci celého města. Z hlediska problematiky zaměstnání se jeví pro další analýzu jako důležité odlišné vnímání práce mezi mladšími a staršími obyvateli lokalit v protikladu k pohledu zaměstnanců neziskových organizací a státní samosprávy. Rýsují se perspektivy propojující zaměstnanost či nezaměstnanost jako sociální skutečnost s různými formami etického vnímání práce a zaměstnání.

V datech se objevují taktéž náznaky hodnotových změn dotýkajících se především oblasti mateřství, kdy se ženy snaží omezit počet narozených dětí, ale na druhou stranu kladou stále důraz na důležitost široké a početné rodiny.

Bližší rozpracování by si zasloužilo také téma dluhů. Rozkrytí řetězce dluhů spojujícího jednotlivé obyvatele lokalit by umožnilo efektivněji řešit jejich obtížnou životní situaci a také pracovat se skutečnými, nejen s nejviditelnějšími dlužníky.

V Přerově nebylo možné realizovat etnografii veřejné správy a místních neziskových organizací z důvodů nešetrného zacházení s průběžnými daty na straně zadavatele. (Data byla poskytnuta úředníkům a pracovníkům neziskového sektoru dříve, než byl na těchto místech výzkum realizován.) Z tohoto důvodu zůstávají výše popsané subjekty coby činitelé podílející se na mechanismech sociálního vyloučení zcela nezmapováni a nepopsáni. Vzhledem k významu role, kterou v procesu integrace v Přerově tyto subjekty zastávají, se domníváme, že bez etnografie veřejné správy a neziskových organizací není možné považovat analýzu dlouhodobého monitoringu romské komunity v Přerově za ucelenou, a proto důrazně doporučujeme se v navazujícím výzkumu soustředit přednostně na tyto aktéry.

LONG-TERM MONITORING OF ROMA COMMUNITIES IN THE CZECH REPUBLIC MORAVIA LOCALITIES

Closing analytical report

Summary

Authors: Štěpán Ripka, Adéla Suralová, Tereza Špidlenová, Eliška Valouchová, Klára Vomastková, Petra Závorková

Editor: Štěpán Ripka

Supervision: Irena Kašparová a Kateřina Sidiropulu Janků

Faculty of Social Studies
Masaryk University
Brno

December 2008

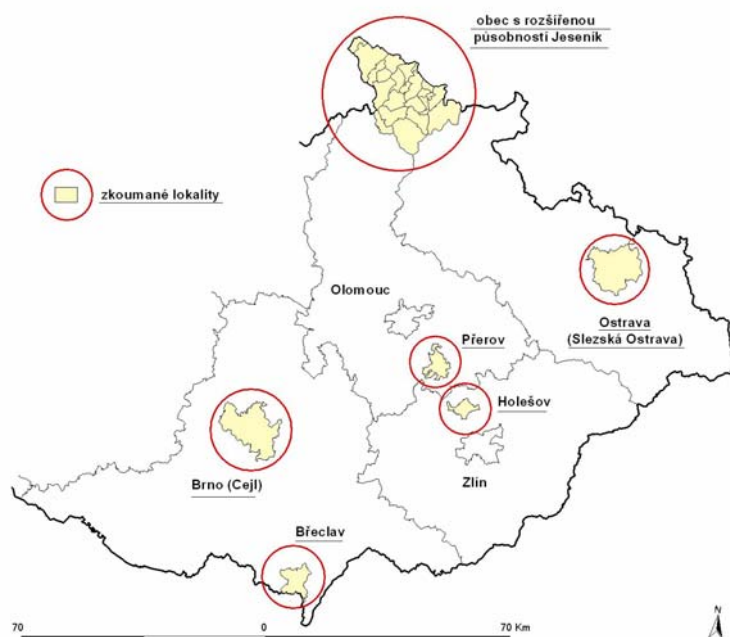
Introduction

Irena Kašparová, Kateřina Sidiropulu Janků
Heads of Research

The research project under the title *Long-term monitoring of Roma communities in the Czech Republic, Moravia localities* (hereinafter the Project) is based on Czech government decree no. 8 dated 4th January 2006, the purpose of which is to measure on a regular (annual), systematic and long-term basis the measures aimed at integrating Roma and the effectiveness of public funds committed to this area. We considered the need **first of all to map the mechanisms of social exclusion in their contextual and dynamic interpretation** to be the initial thesis for our research work. The focus on specific localities strengthens **awareness of the importance of local contexts**, through which the use of the research results meets the European trend of regionalising public services and social policy.

The Moravia localities which were chosen for the first year of long-term monitoring are also localities in which employees of the Czech Government Department for Social Integration of Roma Localities (the Agency) are active on a pilot basis, i.e. Brno, Břeclav, Holešov, Jesenicko, Přerov and Ostrava. The localities are evenly spread throughout the Moravian regions of the Czech Republic.

Map Introduction. Localities under study

A Project to monitor socially excluded Roma localities was successfully arranged following almost two years of discussions held by the **Working Group for Questions Linked to developing a Strategy for Roma Integration** of the Czech Government Council for Roma Affairs (in Czech: RVRK) (hereinafter the Working Group), having regard to experience with the RVRK commission from late 2006/early 2007, the outcome of which was the report of the work of authors Jakub Grygar and Tereza Stöckelová *Causes and circumstances of the eviction of Všetín Roma from housing block no. 1336 in October 2006* (Grygar – Stöckelová 2007). As Leaders of the analytical team we are convinced that research built on in-depth, long-term observation of selected localities will permit the uncovering of the processes and mechanisms causing social exclusion, with regard also to the structural, cultural and social specifics of the places under study. We take the view that that the **integrated approach and breadth of view of the Project exceed all previously completed research on Roma issues in the Czech Republic.**

At this point we should of course emphasise that the discussion linked to the start of the idea of long-term study into selected excluded localities to a large degree formulated the research layout in which the Project arose, mainly in the expectation of further related research which would add value to the knowledge here presented in a comprehensive dynamic interpretation of the phenomenon of social exclusion in Roma localities in the Czech Republic, to which we would be witness over the next ten years. To make maximum possible use of the data presented we recommend doing research in future in the localities under study using the same method, based on a knowledge of the materials which form part of the current Project documentation (ongoing reports, research fieldnotes). We have encountered the fact that a person who is thoroughly acquainted with the reality of social exclusion in Roma localities could see nothing new in our ethnographic descriptions. But at the same time they could not recall any written material which had made this knowledge public. Ethnography also has the function of **conserving in textual form the state of a matter which is self-evident to those who are living it**, but which may nevertheless be quite unknown to external observers and may also change over time. We therefore believe that we are leaving our successors material which is valuable both in its content and analysis, in the same way that we have laid a useful information foundation for serious development of a concept of Roma integration which will stand on more than just the political demands of the day.

The value of ethnographic study of socially excluded Roma localities.

The Project occupies a unique position among government commissions for the study of Roma and represents an **innovative approach** mainly because it **favours the study of the issue in-depth and in context in preference to statistical significance**. On the basis of a recommendation by the Working Group the method of long-term participative observation was chosen as the principal source of data for this research, which presupposes **local residence by a researcher in the social environment under study for a nominal period of 10 months**, ideally a calendar year, when the researcher will take part in the life of the locality as far as possible in all the dimensions under study and with the greatest possible degree of engagement. This will allow him or her to get to know the locality in question from all sides and provides him or her with data for analysis. The results of such a study then created a broad description of the locality under study, which we have offered in internal ongoing reports, and important analytical themes, which are subsequently extracted from the description and which are part of the closing reports.

In accepting a **Project Plan giving priority to the use of the ethnographic research method as routinely used in contemporary social anthropology**, the commissioners of the Project acted over and above their political needs: quickly available static data which, gained on the basis of one-off conversations and backed up by questionnaires, are popular and easily used to support political decisions, were consciously rejected by the commissioners of the Project in favour of **findings which emerge progressively from long-term contact with the social reality under study and which concern settings, consequences and causality**. Such findings can only be obtained through long-term fieldwork. This brings in information which is without doubt of greater validity from the content point of view, which is particularly key in the case of research among Roma, where there is often distrust on both sides of the researcher-researched relationship. An important benefit of long-term field research is the fact that **researchers spend the longest time possible in individual localities** - it could be said that at a particular season of the year they move into the locality and live here alongside the local residents. They need not therefore rely on bits of information gained quickly from random interviewees, as is often the base in quantitative research, but **can depend on their own expert observation and subsequent comparison of the shared information with social behaviour**. In connection with Roma this fact is of particular value, since as the research experiences of the Heads of Research show (Kašparová 2008, Sidiropulu Janků 2007) and has been mentioned by other authors (Jakoubek 2004), a guided structured

conversation is for many reasons inadequate as a technique for gaining information about and from Roma.

This is the case not just for Roma themselves, **research in the environment of non-profit organisations and public bodies requires a closer and more comprehensive view.** In the case of public bodies, particularly where the subject of research concerns Roma, researchers meet concerns over speaking freely or with split private/public responses. This is not always as a result of bad will on the part of the respondents. Civil servants often have a vaguely unidentifiable fear of being accused of racism, of being subject to disciplinary action, and so on. There are also aspects of their work which they are unable to put into words, because they do not appreciate that some aspects are important. At the present time the environment of Czech public services is frequently a more difficult research task than that represented by the courtyards and households occupied by socially disadvantaged Roma, not least because public servants are not used to being under the research microscope for more than the couple of minutes it takes to provide an expert opinion, in contrast to certain socially excluded localities which by now have been chronically (over-)researched.

The original plan for the research was to describe and analyse the processes of social exclusion from three key positions: those of public services, non-profit organisations and the Roma excluded communities in the given localities. We are of the opinion that only through a combining of these three dimensions can we gain a realistic view of the current state of social exclusion and the nature of the processes which either strengthen or possibly ease social exclusion. Unfortunately this plan, for reasons of technical difficulties during completing the commission, could not be satisfactorily fulfilled, nevertheless we provide some indication of such an analysis, particularly in the third, ethnographic, part of the reports from the various localities.

From the point of view of the current state of the Roma discourse we consider it of importance to behave with care and sensitivity to individual social actors and contexts with the concepts "Roma", or "Romany", "Gypsy", "black", but also "Czech", "white", "your people/our people", not only during the research phase, but also in the textual construction of the research findings. We are led to the use of the ethnonyms "Roma" and "ethnic Czech" or "representative of the majority" less by an authentic reflection in the real world of the communities of the localities under study than by looking at the dual nature of the social interactions between those who identify themselves as, or are identified as, Roma, and the others, or rather the first, the majority, the ethnic Czechs. We have avoided the use of the

simple term "Czech", except where quoting speakers, since we consider it important to point out that in terms of state citizenship Roma are also Czechs.

This Final Project Report represents only a partial output from long-term field research, whose evidentiary strength and relevance are based mainly on the detailed field knowledge of individual researchers who have operated for a long time in the field and the recording of this knowledge in the form of fieldnotes which the Report's commissioner will receive at end of each of the Project's phases. **Anonymised fieldnotes are then to be made available to others/new researchers who will conduct long-term research in these localities in years to come.** In the Czech environment this fact represents for its systematic concept an entirely new element in the research of (not only Roma) localities, since fieldnotes traditionally remain part of the author's know-how, while the commissioner of the research receives only the analysis. It remains an unintended consequence of this hitherto standardised practice that social environments under study and willing respondents are heavily drawn on by constantly repeating research, during which they respond over and over again to the same questions and provide the same answers, which then however finish up somewhere in final outputs, to be followed by new researchers, so that the situation is repeated. The Project presented herewith is attempting a small revolution in this connection, whereby **standard research rights and privileges are pushed into the background in favour of a more careful treatment of the social environment under study**, which should also remain open to study over the next ten years, and for other research bodies.

Concerning the contents of the Final Report

As has already been indicated, the essence of the ongoing or final outcomes of ethnographic research does not lie in tables of processed numbers which would quantify a studied locality in terms of employment, school attendance or housing. This kind of information, of relatively recent origin, already exists in a relatively high degree of detail (the Analysis of 2006) and is extensively used in policy development by both the government and non-government sectors. At the request of the Project commissioners the individual reports from the locations include **in their first part a description of quantifiable social exclusion indicators for the localities under study.** In spite of the undeniable utility of this information it should be pointed out that by its very nature it captures society in a static state and therefore does not permit us determine the processes which create the quantitative data in question. For example we can learn from them how many Roma in the region are in

employment, and can if needed compare this number with data from previous years. We cannot however read from them the nature of the identification with Roma of individuals who are included in the statistics in the Roma category, nor the reasons which have led to an increase or reduction in employment in a given locality, which is no less important for the development of (social) policy. It is precisely these kinds of information that are offered by the **second and third parts of the Final Reports** on research in individual localities, where good use is made of long-term research of the ethnographic type, whose output is **contextually and dynamically interpreted indicators of social exclusion and in addition one supporting theme prepared in the form of a case study** (for most of the locations this is about housing).

The names of all our informants are pseudonyms, in order to retain their anonymity and to keep the text readable. Unless otherwise mentioned, the maps and figures are the work of Mgr. Stanislav Martinát from the Environmental Geography Department of the Institute of Geonics of the Czech Academy of Sciences (a public research institution), while photographs are by the researchers for the individual reports from the localities.

Recommendations for follow-up research

In conclusion we include some general recommendations for follow-up research in the localities, which come not only from a detailed knowledge of the terrain under study, but also from experience of the practical implementation of a project on the scale of this one.

- 1) **We propose adjusting the relationship between the requirements (of the assignment) and the financial resources of the Project**

Explanation: experience has shown that it is unrealistic to conduct a similarly thorough investigation in qualitative and quantitative terms in all localities at the same time, within the same timetable. On the basis of the chosen method it is unrealistic to have these investigations done by single person in the localities, but the financial resources of the Project do not permit the employment of two qualified researchers per locality. Possible solutions to this are: a) a reduction in the number of localities studied, b) a reduction in the methodological scope of the assignment (i.e. one type of data only), c) an extension in the time allocation for the Project, d) an increase in the Project budget.

- 2) The course of the research has also shown that in view of the method chosen and the overall research assignment **it is not realistic to proceed in the same way in**

small towns and communities as in the large, populous and chronically (over-)researched localities, such as (Silesian) Ostrava and Brno.

Explanation: while a researcher living and working in a less populous locality³²⁷ becomes for the local residents over the time spent there part of the locality, relinquishes his/her anonymity and subsequently builds up with respondents that trust which is so necessary for research, in the spaces of an anonymous town this process is more drawn-out and therefore more demanding. Rather than through individuals, contact is built up through interest groups (non-profit organisations, schools etc), which have a broader impact in the locality than do individual families. As the Final Report from the Brno locality has shown, even here the method of long-term observation is a valid research tool, but in comparison with smaller localities, requires a longer time allocation or a larger number of researchers assigned to the locality, if similarly detailed results are to be produced in the same timescale as for less populous localities.

We felt the difference in scale of the large towns and the smaller local authorities in the case of Ostrava, where our researcher terminated her work after three months; it is available as an interim document *The Project/Interim Report for the Ostrava locality* and in anonymised field notes. In view of the Project timetable it was not possible to introduce another researcher into the area under study in an undistruptive manner. Such a person could not have built up relations in the locality and therefore the Ostrava locality remained uncompleted in the pilot phase. The fact that research in the Brno locality was not interrupted by the researcher, as happened in Ostrava, can be attributed to her greater research maturity and experience, but nevertheless, this location was also shown to be specific and greatly oversized. The detailed preparation of themes which demand rapport between the entity under study and the researcher, such as housing, employment or economic transactions and debts, could not for these reasons be described in the same degree of detail achieved in other localities under study. The exception to these themes is the area of education, which brings considerable new knowledge with a dimension of general evidential value not specifically related to Brno. In the future we recommend formulating the research assignment for large and frequently studied localities separately and with regard to the specifics of the research possibilities of such environments.

³²⁷ The communities of Holešov, Břeclav, Přerov and the municipalities within the Jesenícko region proved to be suitable from a time allocation point of view, in the last case only because there were two researchers working in parallel.

- 3) **We recommend that in view of the government's long-term plan to repeat the research over the next ten years in the locality, that the Project or more properly its administrative aspect be conceived in such a way that fieldwork can be completed over a period which is recognised for long-term observation, i.e. over a full year, which will create better conditions for researchers and in the end will mean that a more complete result is achieved.**

Explanation: the annual cycle in most of the localities under study is a dynamic whole, during which significant changes occur in the nature of social exclusion in all aspects of life in the locality. During the annual cycle it is also possible to observe, describe and analyse for example the change in life strategies during the summer and winter months (employment, housing, school attendance, public transport use, impact of tourism, etc). If any part of the year is excluded due to lack of data, it is not possible to assume universal validity of the conclusions and analyses of the phenomenon under study.

Brno

Adéla Suralová

The Final Report of the research on Long-Term Monitoring of the position of the Roma community for localities in Moravia, presented here is focussed geographically on the area of the city of Brno. This is an ethnographic study dealing with the processes of social exclusion in Roma localities focussing on the area of housing, to which a separate analytical chapter has been devoted, mapping the current situation in detail. The research includes further information and qualitative data concerning the life paths of inhabitants of excluded localities, interactive models within the localities and outside, and a description of the issue of unemployment, education, health and economic transfers in relation to the issue of social exclusion. This is the first ethnographically oriented long-term situation monitoring which has been performed for the Roma localities in Brno.

The choice of the Brno locality, the specification of the area with the working name of "Cejl locality" was made by the commissioner of the report. The length of the field research was six months, which had to be spent in close contact with the locality, i.e. a continuous stay of several months in the locality supplemented by regular visits to the locality during contact months and then a last "departure" month.

The socially excluded "Cejl" locality on which the research was focussed is one of four socially excluded localities defined within the city of Brno. The locality is located very close to the administrative, cultural and historic centre of the city, to which it is connected by infrastructure with a broad public transport network. The locality's main thoroughfare, the busy Cejl street, is a link between the centre of the city, the ring road, and the outlying Brno city districts. The locality is therefore not a physically enclosed space..

At the beginning of the twentieth century the area was still a well-to-do part of the city, occupied mainly by Germans and Jews, who did not return to their homes after the Second World War. The empty houses were gradually filled with Roma, mainly from neighbouring Slovakia. The gradual tendency to move Roma in together in one place resulted in an accumulation of residents and in segregation in housing. At the present time Roma make up 40% - 50% of the residents of the locality.

A relatively large number of non-state, non-profit organisations (NNO in Czech) operate in the “Cejl” locality; these focus on the socially excluded (particularly: Drom, the Association of Roma in Moravia, IQ Roma Servis). The NNO provide all-round care – from field social work, the management of welcome centres and a job advisory centre. Because of their many years of experience their work is an essential part of life for dozens of households.

The research focussed on the area of education as one of the basic factors which can eliminate social exclusion, but - as we observed – can also keep it in place. Two main themes were subjected to study: the elementary schools in the locality's catchment area, and the future of school leavers going from elementary school to secondary. Thanks to an open approach on the part of the elementary schools we were not only able to have conversations with teachers and pupils, but also to sit in as observers during classes.

Before 2004 there were four elementary schools in the locality or nearby. Two of these were considered "Roma", the other two by contrast took only a small number of Roma children and thus maintained their prestige and the reputation of being "cleverer schools". This mechanism worked in part because of the defined catchment area for schools in the area, which is occupied by a large number of Roma children of school age, and partly also because of informal action from the schools' directors (the directors at that time monitored the number of Roma pupils in their classes and kept them within certain limits). There was thus a widening gap between “Roma” and “non-Roma” schools.

In 2004 there was a decisive change, which affects local schools to this day. One "Roma" and one "non-Roma" school at a time were merged, resulting in two schools instead of the original four. The schools opted for differing strategies to make use of the two buildings: whereas the elementary school at Nám. 28. října divided the first and second levels into the two buildings, the Merhautova elementary school put parallel classes into both school buildings. For this reason, among others, the situation differed at each school immediately following the mergers. Both schools recorded a massive departure of non-Roma pupils for whose parents it was unacceptable that their children would be going to class with Roma children. A total of 200 children left the Nám. 28. října elementary school, and some 140 left the Merhautova school. At the same time some Roma children also left, mainly out of fear that they would not keep up at the new "cleverer" schools.

While the Nám. 28. října school became a “Roma” school more or less overnight, the Merhautova school was able because of the different layout to organise a slow integration of Roma children into the Merhautova building. In practice this meant that in one building Roma

children were in the majority (their parents had given written agreement to their child going to this building), in the other a maximum of 3-4 Roma pupils were integrated per class. In the summer of 2008 a radical change took place in this system which had hitherto functioned relatively well: A large number of Roma children applied for the first year at the Merhautova building. At a joint parents' meeting the non-Roma parents took fright at the increased number of Roma children and transferred their own to other elementary schools. This resulted in there being a higher percentage of Roma children at the Merhautova building as well, where previously non-Roma children were in the majority. This situation then disturbed Roma parents who refused to let their child go to the same class as Roma children. The school was thus in a stalemate, where both non-Roma and Roma did not want to be with Roma. A month after the start of the school year the situation has stabilised (the school now has three classes in the first year, of which two are Roma), but the future of the school is unclear. Based on experience from 2004 it is to be expected that the number of Roma children will increase and that of non-Roma will decline.

Although merging the schools could have broken down the barriers between “Roma” and “non-Roma” schools and helped with integration and the deepening of multiculturalism in the schools, the end result on the contrary was a deepening of segregation and the mono-ethnisation of these elementary schools. Even if this idea was a step forward from the perspective of eliminating social exclusion in education, wider structural circumstances (from the unwillingness of parents to the impact on the image of the school) outweighed it in significance. As is shown by experience from other schools in the Czech Republic, the process which catchment elementary schools have gone through since 2004 represents rather a general model than a reaction to a specific situation in a specific school where particular people work. The failure of this initiative is not therefore a failure of the schools in question, but a logical, and for the future a possibly predictable, outcome for the situation in question.

The specific educational requirements of children from a socially excluded locality (e.g. the impossibility of doing homework, higher activity levels of the children etc.) are compensated for by the schools by the use of an individual approach and by reducing the number of children in classes to a minimum. However in the present financing system for elementary schools a situation where 15 pupils are registered in one class is disqualifying. Schools do not have sufficient financial resources, are criticised for their activity (they are given the blame for segregation and for the inadequate volume of knowledge given to the

children). Their position in the school system is unclear – they stand somewhere between the vocational elementary schools and the standard elementary schools.

Among schools there is a perceived hierarchy indirectly deduced from how many Roma pupils attend. Parents choose schools for their children based on the catchment area or their own preferences. In the second case then, they choose the Merhautova building which lies close to the locality, is accessible but also represents a “more prestigious” school, because until now non-Roma children have been in the majority. In recent years there has been an increase in the number of Roma parents who decide to send their children to elementary schools outside the locality, for the moment these are only isolated cases. The decision to choose a school outside the catchment area is driven by the attempt to put a child beyond the influence of Roma children, seen by parents as unsuitable and disqualifying.

In studying the life paths of school leavers from the catchment area schools we came to the unambiguous conclusion that although most of the leavers from elementary school apply to, and start at, secondary school or apprentice school, only a small percentage of them actually finish it. The most frequent reasons are lack of support from the family, financial problems and fear of the new environment. Roma do in fact study at secondary schools in Brno, but for the most part these are residents of other city districts, and are mostly integrated Roma who never lived in the excluded locality and attended schools outside it, where they were also integrated with non-Roma children.

The choice of secondary school is influenced by pupils' overall results. One of the basic features of the elementary school system in the locality is the fact that a large percentage of pupils finish going to school earlier than the ninth (final) year. Careers advice is based on the assumption that (in line with tradition) the most suitable choice for Roma children is an easier, practical subject, with an apprenticeship certificate at the end. Study at apprentice school is also perceived as stepping out of the segregated area (both of school and of the locality as such) and integrating into the majority population. In this regard a specific place in Roma secondary education is held by the Střední odborná škola managementu a práva s.r.o. (*Secondary Legal and Management School, Ltd*) which has been located here since the 2007/2008 school year and in practice represents segregated secondary education, whose function and position is perceived ambivalently and (not only) in relation to criticism of segregated elementary education.

Not least, and to a greater extent than in the non-Roma population, gender plays a part in decision-making and successful completion of secondary education by Roma in the

locality, and this at two levels. The first is a reflection of gender relations in the family, the household. In most households support for education is small, and where the parents do support someone, it tends to be the sons. There is an expectation that girls, as future mothers will stay at home, and that education is of little benefit. The second level is structural and shown in the courses offered for girls. In contrast to the so-called “male” subjects “female” courses are fewer in number, and because of the greater interest in them, the entrance requirements are stricter. It often happens that girls are not accepted for the course which they have chosen.

In addition to the central theme - that of education - the research also mapped further mechanisms of social exclusion, those in questions of housing, employment, household economic transfers and health care. Housing and the housing situation currently represent the most dynamic factor in social exclusion, particularly because of the changes taking place in the locality. New construction of luxury housing is being reflected in the make-up of the local population. Some half of the blocks of flats are in private ownership and the Brno-sever (Brno North) city district no longer intends to sell off buildings from its portfolio, because the residents who are moved out then move in with their relatives and there the locality is constantly overcrowded.

The subject of employment is one of the most significant parts of the agenda for NNO operating in the “Cejl” locality. From their experience it is clear that employment and the employability of residents in the locality is improving. Education is an important factor in this. Although the number of jobs for unskilled labour is increasing (according to the Brno labour exchange they make up 70% of those currently on offer) education of the residents of the socially excluded locality makes finding a job significantly easier. At the same time the reskilling courses offered are not particularly popular, mainly because of their length and the loss of earnings while attending them. A large number work illegally, particularly in seasonal work. These are worse paid, since part of the earnings are also taken by a middleman.

Low incomes caused by their employment situation are also reflected in how households are managed. For some of these, their main income is benefit payments from the state. Various forms of dependence – from tobacco to slot machines, of which there is an excessive number in the locality – also have an impact on household budgets. Residents then solve their short-term difficulties in pawnshops and scrapmetal yards. It is in these that one can follow the periodicity in an increase number of customer visits, corresponding to the receipt of essential benefit payments. A cycle of pawned items is normal: an individual pawns

a piece of electrical equipment and then after receiving a benefits payment, goes back to redeem it. It is above all the unexpected events in life (funerals, weddings, and so on) that the socially excluded resolve through loans and moneylending, which in the end places an even bigger burden on the budget. Households must often borrow money to pay off other loans, which gets them further into the spiral of financial dependency.

It is in the area of health care and residents' health in the locality that dependencies abound, especially on drugs, which are cumulative. Over the last half-year there has been a boom in the use of drugs by minors. Children smoke from a young age, which when combined with the tobacco addiction of their parents and poor housing conditions leads to more frequent health problems. Both children and adults suffer from illnesses of the air passages, adults also from cardiovascular diseases and others affecting mobility. Since charges have been introduced for doctor visits, the number of patients seeking medical attention has fallen (this is also connected with the provision of sicknotes for absence from school or work).

The course of the research was greatly affected by the size of the locality, by its anonymity and by the high level of previous research. The "Cejl" locality is the largest of the four socially excluded localities in Brno, both by population and area. For this reason it is difficult for a researcher to penetrate it and capture its diversity in the relatively short timeframe allotted to the research. The terrain under study is also adversely affected by the number of research projects which are targeted at it, ranging from student projects to major assignments for public bodies.

Břeclav

Štěpán Ripka

Břeclav is a South-Moravian town located near the borders with Slovakia and Austria, with a population of 25 thousand people. The main Brno-Vienna train line and the Brno-Bratislava highway lead through and near the town. In contrast to its rather agricultural surroundings, Břeclav is a highly industrialized town.

A study by GAC from March 2008 gives an estimate of 450 to 600 Roma inhabitants; the census of the Roma population gave a total of 426 Roma inhabitants, of which 189 are children and school students, 224 in the active phase of life cycle, and 13 retired.³²⁸ This estimate contradicts the much higher numbers for Roma population estimated by the local authorities, who have advised the media of estimates between 1200-1500 Roma inhabitants. However, as the local authorities agree, there is a significant number of Roma from nearby Slovak villages who come to work daily in Břeclav. It is not only manual workers but also the municipal Roma coordinator and a Roma school assistant who live in Slovakia.

There were Roma residents here even before the Second World War, but only two people survived the labour and concentration camps. In the 1950s during the repopulation of the border region, Roma families from Slovakia began to move here, with a further wave of immigration in the 1970s and 1980s. After a few intermarriages, it is difficult to tell whether one is “original” Břeclav Roma or an immigrant although this dichotomy is used politically against the Roma in public discourse both by non-Roma and by “original” Roma.

Břeclav has several main Roma localities ranging from 3 to 12 Roma households. There were an estimated 72 Roma households in total, of which 60 are flats owned by the town at the beginning of 2008.

Na Zahradách/Riegrova/Krátká streets are near the town centre, home to more than 12 Roma households, the place is called “The Bronx” in the local slang. The locality consists of five estate buildings with a shared courtyard. The buildings are in very poor condition. Flats are generally 50 square meters, the households are multi-generation. Non-Roma inhabitants of the locality tend not to spend time in the public spaces of the locality.

³²⁸ GAC: The strategy for integrating the Roma population in Břeclav. Prague 2008

“Holobyty”, the 4th grade flats in Charvátská Nová Ves lie on the very outskirts of the Břeclav municipality, a few hundred metres further on from the last house at the village. The city centre is 45 min. walking distance. The building has several names depending on the speaker: the Břeclav housing administration calls it “a complex of 4th grade flats” or “holobyty” (very basic flats with minimal equipment – translator's note), while most people simply call it “the cow-house”. Originally, the building was used as a cow-house, it was then reconstructed and used as an industrial building. When Břeclav municipality was looking for a suitable building to reconstruct as “holobyty”, it chose this. Inspired by similar flat complexes in different towns of Czech Republic the local authorities constructed cheap and “vandal-proof” housing intended for the most difficult households in Břeclav. The first families were transferred here in 2001; since then about twenty Roma households have been moved here, mainly because they had not been paying rent to the town. The flats, each consisting of one (or two) rooms of 15 square meters, are very humid as there is no ventilation system; there is a lot of mould on the walls. All the families that have been moved here are Roma families, non-Roma families who were expelled from the town flats have always found alternative housing. The inhabitants are in permanent conflict with the building administrator.

A previous locality at Na Řádku street was home to three Roma families since the 1960s. According to the Director of Břeclav housing administration these families have never paid rent, in 2002 each family owed tens of thousands of Czech crowns to the town. The Roma living at Na Řádku were collecting scrap-metal and especially copper cables during the night and processing the metal parts in their courtyards at night. This together with night parties and fires made their non-Roma neighbours complain about the situation on a daily basis. But the most striking part of the public image of the locality was still to come. In 2003 the housing administration office ordered a building soundness and hygiene report on the houses so that demolition or reconstruction could be undertaken. The technician found the houses to be a threat to the health of its inhabitants and to the surroundings; one of the main findings was that in the loftspace there was a 25 cm layer of human excrement. The families were moved into six households in order to split up the family generations and the three houses were demolished. The image of Roma leaving their excrement above their ceilings was rapidly taken up by the local media and became part of the public image of the local Roma.

The overall spatial distribution of Roma in Břeclav is quite dispersed; there is no central socially excluded Roma locality.

Břeclav has not undertaken any integration projects in 2008. The last project undertaken was the provision of field social workers in 2006.

In connection with the work of the Social Integration Agency, growth was noted in the provision of services aimed at the socially excluded, particularly the work of the Brno NNO IQ Roma Servis, which provides Břeclav with field social work, and is preparing supplementary schooling and a leisure time centre.

The numbers of long-term and short-term unemployed fluctuate here, it is not possible to discern a trend.

Livelihood strategies are similar here to those in other towns in the Czech Republic, the presence of industrial manufacturing provides socially excluded Roma with some places in factories. In spite of this the most common income strategy is occasional illegal work (in season sometimes legal as well) combined with benefits. The seasonal nature of work which local Roma do has an impact on employment/unemployment. Even “permanent” employment need not be long-term here, employee turnover is frequent.

Attitudes to educational values vary greatly by family and generation, but in general it can be stated that there is no example here which would show that education of the Roma is tied to their ability to get work - as an example a girl who complete the local grammar school spent a long time doing manual work. It has been shown that not even a highly motivated family with high cultural values is able to ensure that their children complete secondary education.

Concerning health, children at elementary schools have more frequent absence on health grounds. Doctors point out problems with family planning, with basic hygiene in some cases and with drug-taking. Living conditions in the “holobyty” are injurious to health - there is mould on the walls, and no hot water is piped in.

Part of the benefits received by socially excluded Roma for essential costs is now distributed by the municipality in the form of vouchers. Here there is the problem that people who do not form an economic unit are judged by the law to be joint recipients of benefits for essential costs, which forces them into economic cooperation. There are also debts and opaque, unsuitable house mortgages.

Břeclav was well-known in connection with the housing situation of socially excluded Roma for its active approach to the problem, particularly for its building of so-called “holobyty”. The local population quickly picked up the name “cow house”, later taken up also

by the media, when referring to “holobyty” and the gradual removal of Roma to it. These flats became a symbol of towns' repressive housing policies towards Roma, Břeclav was thus often compared, for example, with the later case of Roma in Vsetín being evicted.

In addition to the abusive comments of a Břeclav town councillor in respect of Roma, Břeclav appeared again in the media in connection with Roma in 2007 when the mayor took part in television debates on integration policy and seminars on the establishment of the government Social Integration Agency for Roma localities. Towards the end of 2007 the town requested the preparation of an integration strategy for Roma, which was then taken up by the Social Integration Agency for the locality as the basic document which would guide integration policy. Strangely enough the housing policy, for which Břeclav was so famous in the media, has not even begun to negotiate local partnerships, although local Roma regard it as the most burning issue.

In order to assess the extent to which focus on housing policy is or is not important for the policy of integrating socially excluded Roma or non-Roma, we must return to the specific steps taken by the town hall in the housing area. For this reason in the text I pay particular attention to cases of the transfer of Roma families to the “holobyty” and also to cases of the sale of municipal flats occupied by Roma into private hands.

The “holobyty” were completed as early as 2001 but had no occupants up to 2003. The town in fact discovered that it could not move non-paying tenants of municipal flats and houses (mostly in the centre) out to the “holobyty” as quickly as it had imagined. In this connection two strategies were developed for how to rid the public sector of problems with non-payers.

I call the first strategy that of demolition. It was applied in the former locality Na Řádku where there were three adjacent old and unrepaired municipal family houses. The Roma families who lived in them were a nuisance in the area and a way was therefore sought to get the families out of the municipal houses. The quickest method proved to be demolition. The court-appointed expert called to the scene stated that the houses were unfit for habitation and must be demolished. Families living there and unable to show that their rent was up to date (only one nuclear family in fact was paid up to date) were moved out within two weeks at the end of 2003 to “holobyty”. A similar approach was later applied to a family living in a family house in Nová ulice, with the difference that this family had always paid its rent on time. When the family had been bold enough to complain about the inadequate state of the property in which they were tenants, and to request alternative housing in a municipal flat, a

demolition order was subsequently issued for the property and the family also moved out to “holobyty”, in the presence of a police squad.

The second strategy used by the town to get rid of Roma from the centre was to sell blocks of flats including their tenants out of municipal ownership and into private hands. At the same time, this sale was exceptional, because during privatisation a flat is normally offered to a tenant or tenants association, but on this occasion the whole building was offered for sale and the tenants were not given right of first refusal. The building was purchased very cheaply by a local property developer, who reached agreement on termination of their lease with the Roma tenants for a low pay-off or arranged replacement housing for the families (for a year) outside the Břeclav town boundaries. Some of the families subsequently got into debt with this developer by obtaining a mortgage and buying a family house. Of the six Roma families who lived in the building, three returned to municipal housing, and a fourth will probably return in the near future. The notion that the private developer would secure housing for Roma in family houses outside Břeclav was never realised. These families now over-fill municipal flats with their relatives. In so doing they cause a decline in their standard of living and reduce the possibility of integration. A similar sale of a block of flats is now being prepared in a further locality where there are four Roma households. The purchaser is a partner of the aforementioned developer, and a repetition of the situation is to be expected. Another building, owned by the municipality and occupied by Roma, is also up for sale.

The next part of the text I devote to strategies employed by individual Roma families to respond to the town's housing policy. This chapter is focussed on actors' strategies used in the housing area in relation to “holobyty” and the threat of being relocated.

The first sub-chapter is concerned with the ways in which the potential occupants of “holobyty” have (so far) managed to avoid them. Either they succeeded in breaking the anathema of inherited debt, invested energy and money into court proceedings or influenced those who made the decisions, the Housing Department and Housing Commission. This enabled them to stay in a “normal” municipal flat, or to obtain an allocated flat.

The second sub-chapter shows that in connection with housing it is not possible to undertake targeted measures whose purpose is to punish one person – the non-payer. Punishments such as eviction or fines do not impact only one specific person, but their whole social network, in the case in question, a woman who was transferred to a “holobyty” took her mother with her as well.

The third sub-chapter covers the strategies of those who have got out of “holobyty” into other housing. Because the municipal housing system is set up as impenetrable in an upwards direction, the only option for getting out of “holobyty” was to move in with relatives in a municipal flat or to become the victim of the mafia-like practices of a local developer, who found family houses for the socially excluded and offered loans for them. When the town hall noticed that some of the families from “holobyty” had new homes, it began to threaten them with seizure of the property because the families still owed rent arrears to the municipality. Such a step will send families, who became active as a result of being sent to “holobyty”, back to the social depths.

In the final chapter I explore how the housing issue faded into the background in discussions on the town's integration policy which took place between the town, the experts who prepared the integration strategy, the government Agency and local Roma.

The integration policy is based on an approach which explains the establishment of ghettos theoretically through the fact that the poor education of the current residents caused them to be dismissed during the 1990s from unskilled jobs and thus their social decline. The universal recipe for solving the problems of socially excluded localities is seen in the focus on the education of the new generation of socially excluded Roma, who in the future will get good jobs, and will thus no longer contribute to the continued existence of excluded localities. First of all this view is theoretical and its suitability has yet to be demonstrated, and secondly it assumes a certain minimum social security for integrated people. In the case of Břeclav it is reasonable to think that in the area of housing for socially excluded Roma this social minimum has not been met. In spite of this the town focuses its integration policy mainly on children's' education and on employment, while officially not dealing with housing policy.

Thus the town of Břeclav is apparently inactive in the area of housing policy, but in reality it is moving in a direction which causes the long-term social decline of Roma families, an increase in the number of people living in individual households and good opportunities for fraudulent loan providers.

The example of Břeclav shows the possible inadequacies of an approach when the instigator of integration policy is the local administration alone. Many local administrations have in fact undertaken steps in the past which have not contributed to the integration of socially excluded Roma, and have in the area of housing policy, for example, assisted the establishment of socially excluded Roma localities. The state has overlooked these dilemmas of local communities being managers of the housing stock, in the case of Břeclav the mayor

has pointed out these problems to central government repeatedly and over a long period, without ever receiving a response. We cannot expect that local administrations will now reassess their previous steps themselves and when arranging integration strategies will arrange for an expert critique of their own past steps. But it is necessary to consider approaches which will secure such assessments.

Holešov

Eliška Valouchová

The Final Report of the research on Long-Term Monitoring of the position of the Roma community for localities in Moravia, presented here is focussed geographically on the area of the town of Holešov. This is an ethnographic study dealing with the processes of social exclusion in Roma localities focussing on the area of housing, to which a separate analytical chapter has been devoted mapping the current situation in detail. The research includes further information and qualitative data concerning the life paths of inhabitants of excluded localities, interactive models within the localities and outside, and a description of the issue of unemployment, education, health and economic transfers in relation to the issue of social exclusion. This is the first ethnographically oriented long-term situation monitoring which has been performed for the Roma localities in Holešov.

The choice of Holešov as a locality, and in particular the local Školní Street, was made by the commissioner of the report. The length of the field research was six months, which had to be spent in close contact with the locality, i.e. a continuous stay of several months in the locality supplemented by regular visits to the locality during contact months and then a last “departure” month.

The town of Holešov lies on the boundary of the two ethnographic territories of Valašsko and Haná, and has 12100 inhabitants. In terms of socio-demographic indicators the town does not depart from the country average. With the construction of an industrial zone over the next few years it is expected that 12000 jobs will be created and that the population will rise by up to 5000. The not-for-profit sector is not yet established in the town. Some of the employees of the not-for-profit sector commute to Holešov from Kroměříž and Zlín. Although the Zlín region is listed among those with a lower level of criminal activity and the incidence of socially pathological phenomena is considered typical for small towns, the inhabitants and town leaders are making efforts to maintain public order and safety within the town.

The socially excluded locality is made up of nine single-floor housing blocks. This is an old working-class settlement in a noticeably worse physical condition than surrounding buildings. The flats are mouldy as a result of damp walls and leaking roofs and over the last

few years there has been a marked increase in the number of rats. For several decades there has been discussion in the town about demolishing the buildings. According to information provided by the town council, as at September 2008 there were 108 registered inhabitants in the nine buildings, living in 48 small flats owned by the town. Only 12 of the flats are occupied by Roma, of whom there are 57 registered here and up to 10 non-registered. Each of the buildings contains at least one non-Roma, in three of the buildings there are no Roma at all. In spite of this, Školní is spoken of as a thoroughly Roma area. The street in which the settlement stands is located near the railway and bus stations, not far from the centre of Holešov, services are easily accessed from the locality. Approximately half of the total number of Roma in Holešov live scattered through the town, also for the most part in municipal flats.

Most of the inhabitants of the excluded locality in Školní Street have arrears for rent, local charges for refuse disposal and for gas and electricity. It cannot however be said that Školní Street is home only to non-payers. At the present time the settlement is occupied by those who pay their rent and other charges on time, by others who are paying off arrears, but also by those whose debts continue to grow.

Over the last few years there has been frequent turnover in the composition of the inhabitants of this settlement. In addition to large Roma families non-Roma also live here. For the most part these are older couples and people living on their own. The ratio of the current number of Roma and non-Roma living in the settlement can appear to be balanced based on estimates, but in spite of this during the day there is a significantly larger number of Roma. There are two Roma extended families living in Holešov today. The first family was sent to Holešov from Slovakia at the beginning of the 1970s as part of the process of managed migration, the second family came about ten years later, also from Slovakia. These families grew through marriage and the addition of further generations. In spite of the fact that in recent years there have been conflicts between the majority population and local Roma, it cannot be unambiguously stated that the inhabitants of Holešov generally associate problems in the town with Roma.

The majority of able-bodied inhabitants of the locality in question do not have permanent employment, some twenty are registered unemployed at the local labour office. Some Holešov Roma have a company dealing in construction, demolition and digging work, done in Olomouc and Prague, but local Roma do not work in construction in Holešov itself. The vast majority of Vlach Roma live on invalidity benefit. Here there is a good reaction to

the use of tools of the active employment policy, for example in 2008 seven local Roma took part in public works programmes.

In the excluded locality the inhabitants attain for the most part lower levels of educational achievement. Socially excluded non-Roma have achieved some level of skills more frequently. Many of the Roma inhabitants of the settlement only attended special needs schooling, of these only a bare minimum of Roma moved up to technical secondary school. There are several Roma here who are only partially literate. At the present time only half of the pupils from the excluded locality attend the "normal" elementary school. Roma pupils have a higher level of absence and their parents, with some exceptions, do not regard education as having any value. Parents delegate responsibility for their children's education to the teacher and according to the teachers often tolerate children playing hooky, writing then improbable excuse notes. According to the teachers only one local Roma family takes an interest in their children's education.

According to officials at the town council, problems with debt are a serious problem for many families in Školní, and in Holešov as a whole, the problem is not restricted to Roma. The socially excluded have debts for rent, electricity, gas and for refuse collection charges. Socially excluded families accumulate further debts because of HomeCredit type loans or for not paying their monthly charge on cheap mobile telephones. Families often deal with debt problems by taking out further loans, thus getting further into the debt spiral.

Školní has seen a number of restrictions in recent years because of misuse of the area by Roma. Parking has been restricted on the street and benches in front of the buildings have been removed. Confrontations between the majority and Roma have not completely gone away, discussions on time spent on the pavement continue today. The area around Školní is regularly checked by the police, using cameras and directly. Police patrols pass through here frequently on foot or by car, which for many inhabitants causes some displeasure which can be acute, but at the same time the element of control and possible repression contributes to the maintenance of public order. Apart from acute situations to which the police have been called in the past, the residents of the settlement and its surrounding area handle their neighbourhood issues themselves. Conflicts occur as a result of the noise generated by arguments between adults and by children's games. More recently neighbours and public services have dealt with arguments over refuse in the courtyards. Neighbours and public service officials see arguments over water usage as a further source of conflicts among the socially excluded in the settlement; these are caused by joint water metering for all households within a building. In

the case of arguments over excess refuse from the socially excluded, it can be seen that in certain matters it is beyond the ability of neighbours to handle the situation themselves and that it is also difficult for public services and the non-profit sector to help them.

Although Roma in Holešov do help each other, most of them no longer wish to live together, because of the arguments between them. If the socially excluded are interested in changing their accommodation to something else on offer, providing them with a better flat is not always a priority and they weigh up the further pros and cons of their existing accommodation and that on offer. The refusal to live in the proximity of Roma can be understood as a refusal to be valued by people from the majority not as an individual, but according to their family, ethnic, or neighbourhood affiliation, or by the colour of their skin. The officers of the town housing department know of the wish of Roma not to live in the same neighbourhood and they try to respect this wish within the limited accommodation options available. However, they themselves are concerned about possible future conflicts and also meet resistance from residents from the majority population who do not want Roma in their neighbourhood.

The idea has been mooted that demolition of the settlement would lead to a resolution of many current problems linked mainly with accommodation and with the co-habitation of Roma with the majority population. The building of social housing on currently available plots is not regarded as an acceptable option by Holešov management because these plots are located in the centre of town. But the establishment of separate housing for the socially excluded will probably not solve many existing problems linked to social exclusion and it may even worsen them. The building of new housing separated physically from the rest of the town may give people better quality housing, but at the same time gives rise to a spatial separation which can intensify the social exclusion.

The opinions of the residents of the settlement on their current housing and its future vary according to whether the people live in a house which has been repaired or not. Those who live in houses which are being maintained or have parts which have been repaired, are not markedly dissatisfied and would prefer repairs to their present housing to being moved elsewhere. The residents of Holešov have been hearing about the demolition of the colony roughly since the 1950s, and are therefore sceptical about it ever happening. The strategy of Roma living in the settlement, in relation to their housing, for the most parts consists of waiting for better housing to be assigned to them.

The socially excluded residents of the settlement are generally passive in relation to repairs to the housing. Their efforts tend towards the maintenance of acceptable appearance and comfort inside. The idea was routinely noted of the residents' expectation that housing repairs would be made by the town. The municipality has however decided not to invest further into repairs in the settlement, the latest ordinance rules that tenants in the whole of Holešov must pay for minor repairs themselves. The socially excluded residents of the settlement are often not clear about which services they can request of the municipality and what they have to organise themselves in respect of their housing.

The growing number of Roma is perceived as a growing number of problems generally associated with Roma. Having more children is seen by people in the local authority as a poor strategy in view of the size of the flats. But an increase in the number of Roma in the settlement is to be expected not only through new births, but also through the offering of help to relatives trying to solve difficult living problems.

In spite of the fact that neighbourhood relations between non-Roma and Roma, even within families, are not always ideal, neighbours in the settlement help each other, make arrangements for the use and maintenance of the courtyard common spaces, pass on messages to each other, in some cases lend each other money and share food which has been prepared, regardless of family and ethnic affiliation. In the neighbourhood the people know each other and in spite of the aforementioned conflicts also share mutual respect and understanding.

In Školní cooperation and social control in many respects operate to allow people to deal with neighbourhood issues. The street is heavily used by people going to the housing estate or the health clinic, but some residents expressed their worries about being in Školní during the evening. The position of the locality near the railway station and close to the town centre allows residents to make use of civic facilities, but also permits easy checking on them on the part of the police and the town council. In the neighbourhood around Školní nothing was recorded which would indicate that people are afraid to communicate with local Roma. As an example this kind of fear is noticed by local civil servants in those who do not know the local Roma.

The locality itself does not enjoy a good reputation among Holešov residents mainly because of its unattractiveness and the long periods spent by Roma on the streets. In the event of the building of physically separated housing for the socially excluded, who would thereby obtain better quality housing, this could give rise to new problems and new and deeper forms of social exclusion for these people, e.g. because of reduced access to civic facilities for

residents in the separated locality, reduced access to the locality for local civil servants and also because of overall weakening of social control through the break-up of established neighbourhood relationships.

In future studies of the socially excluded in this locality in Holešov it would be appropriate to focus on a deeper study of the individual dimensions of social exclusion which have only been touched on in this text, i.e. the education, indebtedness or employment of the local residents and also on following the development of those phenomena which have been considered here in detail, i.e. connected with housing, and with the social integration and exclusion of people in the locality.

Jesenicko

Klára Vomastková, Tereza Špidlenová

The Final Report of the research on Long-Term Monitoring of the position of the Roma community for localities in Moravia, presented here is focussed geographically on the area of Jesenicko. This is an ethnographic study dealing with the processes of social exclusion in Roma localities focussing on the area of housing, to which a separate analytical chapter has been devoted, mapping the current situation in detail. The research includes further information and qualitative data concerning the life paths of inhabitants of excluded localities, interactive models within the localities and outside, and a description of the issue of unemployment, education, health and economic transfers in relation to the issue of social exclusion. This is the first ethnographically oriented long-term situation monitoring which has been performed for the Roma localities in Jesenicko.

Individual localities were identified at the beginning by the commissioner of the report in the form of a list of excluded localities in Jesenicko, based on the Gabal report (Analýza 2006). The document contained a list of municipalities which deserve particular attention in respect of the social exclusion of Roma. This document was generally a guide for us for our first stays in the area, but during the course of the research it did not form a main task on which our attention was to be exclusively focussed. The length of field research was six months which had to be spent in close contact with the locality. The research was first conducted independently in the two areas of Jesenicko and Javornicko, because of the size of the region as a whole. At first both areas had different impacts not only because of their position, but also by the nature of the excluded localities and the problems associated with them. In the final analytical phase both areas were again joined together into single unit, because in processing the ongoing reports many links and points of contact had been discovered.

Jesenicko is a mountainous border area, accessible from the main urban centres (Olomouc, Brno, Praha) only with difficulty. A high level of unemployment is characteristic of the region. This arises from the insufficient industrial and economic development of the area, to which is linked poorly developed infrastructure. This is a very attractive tourist area, with much to offer in both summer and winter. However for the younger generation this is a

region offering few prospects, and which provides insufficient job opportunities. As a result many young people leave the area to work in the larger towns.

The specifics of the region are also reflected in the shape and character of socially excluded Roma localities, which differ markedly from the Roma localities typical of urban centres. Excluded localities in Jesenicko are made up for the most part of one or two buildings in municipalities with a population of 300 to 3000. Only the town of Jeseník itself is an exception to this, with more than 10 thousand inhabitants, with the excluded localities made up of several municipal flats. In none of these cases are the localities concentrated in one place. The individual buildings are physically separated and in many cases surrounded by the majority population. The localities (with one exception in Velká Kraš) do not have the nature of a group which would show signs of a community (e.g. a sense of solidarity, difference or a common purpose). They are always individual families, often numerous, or a neighbourhood of several families. The individual localities differ from each other, the differences consisting of the housing conditions or living strategies, from which there also arise differences in the nature of the social exclusion. In some localities we came across hidden problems, consisting for example of family debts and property seizures; in other places the signs of social exclusion were quite apparent and were shown by the physical state of the building, the space-time snapshot of the locality and the residents (unemployment, alcoholism etc.).

Roma families came to Jesenicko from the end of the Second World War onwards as part of the repopulation of the border areas, most of the residents with whom we made contact came to the region during the 1960s or 1990s, from Slovakia (in some cases from Czech towns such as Chomutov and Kadaň). The first wave of families arriving in the area often bought a family house or purchased it in stages at a favourable price from the company where a family member worked. Other families arriving later often live in municipal flats (Jeseník), rented family houses (Jesenicko) or in blocks of flats at market rents (Javornicko). Social problems affect both the earlier and later arrivals and arise from the lack of job opportunities, indebtedness or problems related to dependence on alcohol or on social benefits.

Even in the present day we encounter internal migration of families within Jesenicko, with new families arriving for longer or shorter periods, often to see relatives, with whom they stay. In some cases the families migrate away from the region or beyond the Czech Republic. In 2006 a couple of families unsuccessfully applied for asylum in Belgium, from where they eventually returned, at the present time we encounter families migrating to Britain.

Several non-profit organisations operate in the region (one of these is a religious organisation); they have many years' experience of working with the socially excluded. Some organisations have a significant effect on the nature of the localities and through their activity have an impact on their future development. In this direction one can say that they show greater initiative than the municipalities themselves, in the areas of employment and housing.

The problem is in the broad activity of these organisation which often concentrate on the same localities, often the subject of media attention, which in turn causes uneven coverage and help offered by the non-profit sector (see Map of non-profit organisation activity, p. 200).

One of the main problems of the area is high unemployment, which is the cause of the situation of many families in the localities. The extent of this varies between the individual microregions, but the most affected are the areas of Žulovsko and Vidnavsko. Unemployment affects everyone in Jesenicko and not just the Roma. The problem is in the instability of jobs, seasonal work dominates and the situation is significantly worse in the winter. We were not however able to record this in our research in view of the time constraint. From the perspective of the processes of social exclusion the greatest problem is long-term unemployment, which causes resignation and passivity in any attempt to get out of dependence on social benefits. This phenomenon is often associated with alcohol dependence, general asocial behaviour, negative role models for the younger generation and a demotivating influence of parents on their children's education.

Inadequate qualifications and educational achievement on the part of socially excluded Roma are linked to the problem of unemployment. Education is not perceived by either the older or younger generations as having any value. After completing their basic schooling a minimum of Roma children continue on at apprentice school or secondary school. Moreover they often leave skills training/apprentice school through absenteeism and a loss of interest. The main attraction is in short-term gain and many young people from socially disadvantaged families leave school for unskilled jobs with pay which will enable them to set up on their own and support the family which they often have by that stage. However from the longer-term perspective this strategy does not represent a gain, but on the contrary threatens a decline into long-term unemployment.

The area of health is also an interesting chapter. Health care means for many dealing with acute problems and complications. Of particular significance within the region is the problem of dependence, which definitely affects more than just the Roma. In the localities which we monitored we encountered gambling and alcohol dependence most of all.

The main incomes of households in the excluded localities is represented very often by money from social benefits combined with illegal work and other sources of income, such as seasonal fruit picking, metal collection or the dismantling of scrap cars. The problem in many households, which often makes the tension and poor social position of families worse, is that of indebtedness and the seizure of property associated with it. In these localities we often encountered rent arrears or debts for household services (e.g. electricity charges). A further type of debt are those which arise from loans and the acquisition of consumer goods on payment terms. A current problem in these localities are the "quick loans" offered in Jesenicko by several non-banking companies. Particularly alarming is the fact that these companies target poor Roma households directly and offer their services directly to them on a door-to-door basis.

In this report we have paid most attention to the mechanisms of social exclusion using housing as an example. An overview of the different types of housing and their physical distribution can be seen on the map. Family homes in private ownership are the most frequently represented type of housing in socially excluded localities in Jesenicko. However the ownership of a family house does not at the same time mean economically and socially stable conditions. These houses are often in poor physical condition, generally for two reasons. First, the owners of these houses often have no money left to maintain them, since their economic strategies correspond to an economy focussed on the present, which is linked to the general social disadvantage and dependence on benefits of socially excluded families. Secondly, these houses are more and more often owned by groups of people, which again leads to a decline in the condition of the property, as it becomes more difficult to achieve consensus on sharing the costs of house repairs, which are also related to the overfilling of the property.

Living in rented accommodation is a less common form of housing in Jesenicko, but its frequency varies significantly by locality. In Jesenicko this type is represented only by the renting of family houses, which is a very sporadic, and also diverse variant. In Javornicko there are localities where this type is definitely preferred by families, in this case these are usually rented flats. These blocks of flats are in private ownership and are rented exclusively to socially disadvantaged families. This situation leads to the concentration of such families in a single block of flats, which causes a series of problems (interpersonal relations, maintenance of order) and attributes the character of a ghetto to the locality. The situation is less of

a problem in those buildings where a non-profit organisation is active and works with the owner of the building.

Social housing is a term which is currently widely used, but its exact meaning is unclear, nor is it established in law, something which comes to the surface mainly in practice. In Jesenicko there is a shortage of social housing, simply put, smaller and cheaper flats with regulated rents, suitable for the socially disadvantaged. The housing stock of most municipalities does not have such flats available and in many cases the local authority is not even of the opinion that providing this kind of housing should be done by the municipality. Many public representatives offer refuges as a solution to the housing position of socially excluded people. According to them the advantage of these institutions is primarily institutional supervision and firm social control. One should however also note the disadvantages of these institutions, which consist of the short-term nature of the help and the risk of concentrating the socially disadvantaged in one place, thus paradoxically bringing these institutions the reputation of a ghetto. In general it can be said that the housing situation for the socially disadvantaged is better in Jesenicko, where refuges are operated by the Boéthia church organisation; in Javornicko this type of service is missing and it is partly substituted by an initiative of non-profit organisations to build social housing for the socially excluded (the Ester civic association). But even in spite of this activity there is a shortage of housing opportunities for the socially disadvantaged. The overall situation is also influenced by the approach of individual municipalities, which in many cases do not look favourably on the initiative of non-profit organisations.

Some of the themes with which the report is concerned are recommended for further study. Even during our stay in these localities we felt the lack of not reporting on the winter period, which for daily life in a mountainous and economically deprived area means a number of complications and problems such as travelling to work, higher unemployment, poor road conditions, a longer seasonal period for heating homes, and so on. We assume for example that for some of the phenomena we have monitored there could be significant changes and interesting developments during the winter months. From the perspective of ethnography as a research method, but also in view of the specific characteristics of Jesenicko as a region, winter is a factor which influences the processes of social exclusion and cannot be ignored. As interesting themes for further study we can recommend monitoring the migratory tendencies of families into the region, but also within the region on a long-term basis, which would answer the question of whether there exists a tendency on the part of Roma families to

come to Jesenicko, as is suggested by various public service employees. An interesting and not yet exhausted theme is the influence of non-profit organisations and public services on the nature of localities again in the long term, or a more detailed analysis of the issue of property seizure and strategies for dealing with indebtedness in various localities.

We believe that this report will assist future researchers to find their bearings in the field in Jesenicko and that it will also serve as a comprehensive picture of the current situation in Roma localities in view of the processes of social exclusion in the Jesenicko region, for everyone dealing with this issue.

Přerov

Petra Závorková

The Final Report of the research on Long-Term Monitoring of the position of the Roma community for localities in Moravia, presented here is focussed geographically on the area of the town of Přerov. This is an ethnographic study dealing with the processes of social exclusion in Roma localities focussing on the area of housing, to which a separate analytical chapter has been devoted, mapping the current situation in detail. The research includes further information and qualitative data concerning the life paths of inhabitants of excluded localities, interactive models within the localities and outside, and a description of the issue of unemployment, education, health and economic transfers in relation to the issue of social exclusion. This is the first ethnographically oriented long-term situation monitoring which has been performed for the Roma localities in Přerov.

The choice of the Přerov locality, and to be specific Husova, Kojetínská and Škodova streets, was determined by the commissioners of the report. The length of the field research was six months, which had to be spent in close contact with the locality, i.e. a continuous stay of several months in the locality supplemented by regular visits to the locality during contact months and then a last “departure” month.

Approximately 3000 Roma live in Přerov, making up almost ten per cent of the town's population. The majority of Roma in Přerov occupy a few compact localities: mainly Husova, Škodova and Kojetínská streets; in addition some families live in the town districts of Předmostí and Jižní čtvrť, the Odpolední housing estate and Denisova and Tovačovská streets. The Husova, Škodova and Kojetínská localities under study are located near the railway station on the edge of the industrial zone. They are surrounded by the railway lines, the main roads going through Přerov and also by the river Bečva, all of which separate them from the rest of the town. The residents of these localities are characterised by a high birth rate, high unemployment and a lower level of educational achievement.

In addition to similarities in the characteristics of the residents we also find similarities in the appearance and nature of the localities. The buildings in these localities date for the most part to the 1930s and 1940s and were originally intended for railway workers; Roma began to move in here after the buildings were purchased by the municipality in 1993. Each

locality is made up of several buildings with a semi-enclosed internal courtyard, where the residents spend much of their time and which is hardly visible from the street. The lack of suitable space for the use of free time is solved by bringing chairs and old sofas out to the space between the buildings and sitting on these, as well as on the pavements and kerbs, which generates negative reactions from passers-by. The children use the historic locomotives in front of the railway station instead of a climbing frame, leading to further confrontation with the majority population.

The Husova locality, the closest to the station, offers, according to the previous classification, mainly first and second category flats and some third category flats. Most of the flats are fitted with a bathroom and toilet, some are heated by electrical storage heaters, other by solid fuel stoves. The Škodova locality lies next to Husova; here most of the flats do not have bathrooms (unless the tenants have installed them at their own expense, usually without building permission), toilets are located on the corridors, heating is by solid fuel stove. The Škodova flats are third and fourth category. Kojetínská street is separated from both of these, being situated behind a railway viaduct. It is made up primarily of third and fourth category flats, some falling into the second category. For the most part the flats lack bathrooms, the toilets are located in the corridor and heating is by solid fuel stoves. The Kojetínská locality is next to the town's industrial zone.

Several non-profit organisations are active in these localities. The Salvation Army and Charita focus on children of school age, Charita on pre-school children as well, offering them places to spend free time, leisure activities, excursions, help with getting ready for school and with doing their homework. But not one of these organisations deals with clients over 15, and so this age group remains uncovered in these localities. In the demands they make of clients both of these organisations depart from the principle of accessibility which they espouse. Kappa-help works with clients over the age of 15; it operates the Metro welcome centre in the town centre and provides field social work with drug users in these localities. Since the beginning of this year the Člověk v tísni organisation has had a branch here devoted to field social work with the residents of socially excluded areas, helping to deal with questions of unemployment, indebtedness and social integration.

Unemployment in these localities fluctuates around 95% and affects the life strategies of the local residents in a significant way. Most of them are dependent on social benefits and do not have permanent employment, some earn extra money on short-term contracts, or work without an employment contract (illegally). Only a few of the residents have permanent

employment, or perform a trade or building work as self-employed people. They are led to collecting social benefits by their lack of education and the fact that the financial position of the family would be improved only if both parents were in employment at the same time. Payments from social benefits mean a secure income, which the family supplements with seasonal work and possible illegal work, in order to meet their needs.

The irregularity of work is also caused by the fact that for employers it is advantageous from the point of view of social and health insurance deductions to employ less skilled workers on repeated short-term engagements, than to have employees on full-time employment contracts. According to the residents of these localities the main reason for their unemployment lies in the unequal approach of employers to them, which from their point of view is an indicator of the social exclusion of the localities.

People of different generations adopt differing attitudes to employment. From the perspective of the employees of the local authority and non-profit organisations, it is the older people who do continuous work, while seasonal work is preferred by those of 30 years of age and younger.

In the area of employment, Přerov is typified by migration in search of work, particularly to Britain, where both individuals and entire families go to work. Seasonal migrants bring part of their earnings back to the Czech Republic and give it to their families.

High unemployment is linked to the low level of educational achievement of the residents and to their attitudes to the values of education. Only a small number of children from these localities attend pre-school and most of these go to one pre-school which, like the elementary school attended by children from these localities, carries the “Roma” label. The labelling of the catchment elementary school by the local press and by the residents of the streets under study points to the social exclusion of these localities. Even this school, offering services aimed at children from socially disadvantaged backgrounds, is left by most pupils before their ninth year is completed. Apart from a lack of interest, the chances of completing their elementary education are reduced by the high level of absenteeism. The main problem in these localities is the motivation to go on to skills training/apprenticeship or full secondary education, when parents do not support their children in their desire to continue after basic schooling, and indeed deter them from this by their own example. On the other hand there are many young people in these localities who realise the value of a secondary education and try to achieve this in the areas of gardening, waitressing or car repairs.

Unemployment and dependence on social benefits also influences the form of economic transfers in these localities. Individual household members handle their incomes (benefits or earnings) themselves and only some of them share in paying housing and household costs. Financial problems are resolved by the residents by borrowing money, mainly from relatives, from banks or from “instant loans” from other financial institutions. Borrowed money is used to pay off debts which can no longer be deferred, to pay water and electricity bills or to buy household fixtures and fittings. When needed, residents exchange and trade items between themselves (e.g. clothing, mobile telephones). Field social workers from the Department of Social and Health Care and employees of *Člověk v tísni* assist residents in dealing with indebtedness.

These families' low incomes and indebtedness affect their approach to health care. Residents prefer self-medication based on doctors' recommendations to third parties, so that do not have to pay the visit charge to the doctor or payments for medicines. They seek out medical help only in more serious cases.

In the context of the layout of the whole town these localities represent physically excluded areas. Although they are located close to the town centre and the railway station they are separated from other parts of the town by busy roads and a railway which runs next to the buildings in Husova and Kojetínská streets. The Kojetínská locality is located behind the railway viaduct, which forms a barrier to contact with the town and other localities. Overall, these localities are embedded in the industrial part of town and are located at the other end of the town from its more prestigious parts which offer a better environment.

In view of their being surrounded by transport routes and close to the industrial zone these localities do not represent the best living environment. Busy traffic and the absence of any noise-reduction measures means that permitted noise levels are exceeded, particularly in Kojetínská. In addition to the problems of noise and dust in these localities there is a significant problem with a lack of dustbins and enclosed waste skips. Refuse flies out of the open waste skips and they are also infested with rats. The poor health of the residents is also affected by dampness in the buildings and the associated mould, particularly on the lower floors, as well as by a lack of personal hygiene facilities, the absence of which helps the spread of infectious diseases.

The possibility of finding better housing in these localities and outside them is affected to a large extent by the municipality's housing policy and approach to the allocation of flats. Flats are allocated on the basis of a housing waiting list of requests and the number of points

attained. Points are awarded to applicants for the number of years on the housing waiting list, number of children (up to a maximum of three points) and for the number of years of employment completed. It is this inclusion of the number of years spend in fully paid employment which disadvantages many unemployed Roma applicants with basic educational achievement. At the present time the housing waiting lists are closed and the waiting period for an available flat is roughly ten years. Because flats with unregulated/market rents are beyond the means of socially disadvantaged Roma, children continue to live with their parents even after starting their own families. The result of this is an excessive number of people living in one flat. Employees of the Housing Department and the town hall are of the view that “no one in his right mind would go and live there if he didn't have to”. Multi-generation Roma families living in one flat however do for the most part accept flats offered to them in these localities because they are in a distressed housing position and finding housing elsewhere is unrealistic for them. If they do find housing elsewhere they encounter stereotyping and mistrust, which eventually brings them back to the socially excluded area.

The placing of “holobyty” (*very basic flats with minimal equipment – translator's note*) in these localities, or nearby, increases the negative perception of the localities. As seen by the Housing Department and the employees of the local authority, these “holobyty” are housing for tenants who do not meet their obligations as tenants, particularly in respect of payment of rent. “Holobyty” for them should be a “last warning” or “last stand” where they should realise the seriousness of their position and start to pay their rent on time. At the same time they can be ascribed a certain preventative nature, when they become a roof over the heads of those who would otherwise end up “on the streets”. The residents of these localities regard “holobyty” as a threat. They associate them mainly with higher costs for rent, energy and water than in the original category three and four flats, because in the “holobyty” the chimneys are walled up and tenants must therefore use electrical equipment for heating and cooking. According to the tenants of Kojetínská, living in these “holobyty” therefore paradoxically means a greater threat of eviction than in the “normal” substandard flats.

The ones who are moved to the “holobyty” are most often those with rent arrears. Dealing with rent arrears in Přerov is done less by establishing re-direction of benefit payments or agreeing a repayment calendar and more through field social work. The Housing Department cannot however provide field social workers with a list of debtors and the start of any resolution of debts depends on whether clients, often ashamed of their debts, are prepared to seek out social workers. Someone shown as being in rent arrears need not however be the

"actual debtor". Mutual help through the lending of money between friends and relatives leads to the creation of a network of debts where the debtor on the list is owed money by a number of other people, with the result that the debtor is unable to repay his own debts. The Housing Department tries to support on-time payment of debts by agreeing short-term tenancies with problem tenants. These short-term tenancies intensify the feeling of "staying only temporarily in the area", which brings as a consequence a lack of interest in maintaining the flats and the neighbourhood.

The appearance of the buildings and their surrounds is affected by the fact that the buildings in Husova and Kojetínská are located in a protected railway zone and the houses can no longer be reconstructed or upgraded. The Škodova locality is also no longer repaired because it was sold off to a private firm which is to arrange the transfer of the present tenants to other flats and plans to convert the locality into a new housing and commercial complex. In view of the deteriorating condition of the buildings in these localities and the selling-off of municipal flats in other parts of the town, a similar situation is being created to that which led to the transfer of Vsetín Roma to Poschla. The process for selling off municipal flats lacks a parallel planning process to deal with housing for socially disadvantaged residents until the buildings in their localities, especially in Kojetínská, become unfit for occupation (although one of them has already reached the stage of being unfit).

From the perspective of further research the housing question remains important mainly because of the continuing sale of municipal flats outside the locality and the still unclarified position of the Škodova tenants. Attention should also be directed to the subject of migration abroad and to other subjects mentioned in the report (education, employment, debts). The ethnography of the public services and non-profit organisations remains the most important point for further research. Because of careless handling of ongoing data by the commissioning organisation fundamental damage occurred to the research on the part of the public services and local non-profit organisations, which for this reason remain unmapped and undescribed in their functions as factors in the mechanisms of social exclusion. Because of the significance of the part which these organisations play in the integration process in Přerov, we believe however that without an ethnography of the public services and non-profit organisations it is not possible to consider the analysis of long-term monitoring of the Přerov Roma community as being coherent. We therefore strongly recommend concentrating primarily on these factors in the research to follow.

Použité zdroje

Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách. 2008. *Pilotní lokalita Brno*. [citováno 20. 10. 2008]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=40098>.

Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a komunit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. 2006. Praha: GAC.

Bammer, A. (ed.). 1994. *Displacements. Cultural Identities in Question*. Bloomington: Indiana University Press.

Baršová, A. 2003. *Etnická segregace v bydlení*. Budapest: OSI.

Berger, P., Luckmann, T. 1999. *Sociální konstrukce reality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Bezpečnostní analýza města Holešov. 2008. [citováno 18. 6. 2008]. Dostupné z: http://www.holesov.cz/download/formulare/bezp_analyzy.pdf.

Břeclavský měsíčník Radnice. 2001. Č. 5. [citováno 2. 12. 2008]. Dostupné z: <http://www.breclav.org/data/943.pdf> 05/2001.

Budilová, L., Jakoubek, M. (eds.). 2007. *Cikánská rodina a příbuzenství*. Plzeň: Dryada.

Černý, J. et al. 2006. *Sociální diskriminace pod lupou*. Praha: Otevřená společnost.

Český statistický úřad. 2006. *Hustota zalidnění, počet obcí a hlavní ukazatele věkové struktury podle krajů a okresů k 1. 1. 2006*. [citováno 5. 10. 2008]. Dostupné z: [www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/3D0045C65D/\\$File/4032060102.pdf](http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/3D0045C65D/$File/4032060102.pdf).

Český statistický úřad. 2008. *Demografická ročenka měst 1998 až 2007*. [citováno 31. 10. 2008]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/C5002FC1AC/\\$File/401808032.XLS](http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/C5002FC1AC/$File/401808032.XLS).

Davidová, E. 1995. *Cesty Romů: 1945–1990. Změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého.

Děti z ubytovny nechodí do školy. 2008. [citováno 19. 6. 2008]. Dostupné z: http://brnensky.denik.cz/zpravy_region/deti-z-ubytovny-nechodi-do-skoly20080218.html.

Diskuse s občany. 2008. [citováno 18. 6. 2008]. Dostupné z: <http://www.holesov.cz/index.php?id=pages&fce=&i=519>.

Dopita, M., Skopalová, J. 2003. *Jak dál v Přerově, řekni, občane! Výzkumná zpráva.* Olomouc: KOV PdF UP.

Džamila Stehliková slíbila podporu při shánění dotací v Holešově. 2007. [citováno 21. 10. 2008]. Dostupné z: <http://www.ct24.cz/regionalni/jizni-morava/8821-dzamila-stehlikova-slibila-podporu-pri-shaneni-dotaci-v-holesove/>.

Emerson, M.R., Fretz, I.R., Shaw, L.L. 1995. *Writing Ethnographic Fieldnotes.* Chicago: The University of Chicago Press.

GAC. 2006a. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a komunit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti.* Praha: GAC.

GAC. 2006b. *Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v ČR.* [citováno 20. 4. 2008]. Dostupné z: http://www.esfcr.cz/mapa/int_jm11_1_1.html.

GAC 2008a. *Implementace strategie integrace romské populace v Břeclavi.* Praha: GAC.

GAC. 2008b. *Strategie integrace romské populace v Břeclavi.* Praha: GAC.

GEODIS. [citováno 21. 10. 2008]. Dostupné z: <http://www.geodis.cz/>.

Grygar, J., Stöckelová, T. 2007. *Příčiny a souvislosti stěhování vsetínských Romů z pavlačového domu č. p. 1336 v říjnu 2006. Zpráva z šetření.* Brno: FSS MU.

Hammersley, M., Atkinson, P. 1995. *Ethnography. Principles in practice.* London: Routledge.

Hirt, T., Jakoubek, M. (eds.). 2006. *“Romové“ v osidlech sociálního vyloučení.* Plzeň: Aleš Čaněk.

Hirt, T., Jakoubek, M. (eds.). 2008. „Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiska terénneho antropologického výskumu“. In *Zborník vybraných výsledkov projektu Monitoring situácie rómskych osád na Slovensku 1999–2005*. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti.

Holešovsko. 2008. [citováno 18. 6. 2008]. Dostupné z: <http://www.holesov.cz/index.php?id=portal&fce=dokumenty>.

Holešovští Romové si stěžují u vlády na město, radnice jim nechce odvézt zadarmo odpadky. [citováno 20. 9. 2008]. Dostupné z: <http://zlin.cz/index.php?ID=307&sub=301705>.

Horváthová, J. 1998. *Základní informace o dějinách a kultuře Romů*. Praha: MŠMT.

Chalupová, L. 2007. *Obchodníci: Zakročte už někdo proti romským zlodějům*. [citováno 15. 5. 2008]. Dostupné z: http://www.denik.cz/z_domova/romsti_zlodeji.html.

Institucionální analýza města Holešov. 2008. [citováno 18. 6. 2008]. Dostupné z: http://www.holesov.cz/download/formulare/institut_analyza.pdf.

Internetový portál Atila. Databáze firem. [citováno 21. 10. 2008]. Dostupné z: <http://katalog.atila.cz/zl/staveb/45100/588458/?page=1&vol=f>.

Interní materiály Muzea romské kultury v Brně.

Jakoubek, M. 2004. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu: tractatus culturo(mo)logicus*. Praha: BMSS-Start.

Jihomoravské inovační centrum. 2008. *Regionální inovační strategie*. [citováno 10. 10. 2008]. Dostupné z: <http://www.risjmk.cz/>.

Kappa-help. 2008. *Komunitní aktivity*. [citováno 15. 7. 2008]. Dostupné z: <http://www.kappa-help.cz>.

Kašparová, I. 2008. *Politika romství – romská politika*. Disertační práce. Brno: FSS MU. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/45029/fss_d_a2/.

Kocman, D. 2002. *Osudy holobytů: Etnografie socio-technické inovace*. Diplomová práce. Praha: FSV UK.

Komunitní plánování v Holešově. [citováno 18. 6. 2008]. Dostupné z:
<http://www.holesov.cz/index.php?id=pages&fce=&i=471>.

Kuča, K. 2000. *Brno: vývoj města, předměstí a připojených vesnic*. Praha: Baset.

Levinson, M. P., Sparkes, A. C. 2004. „Gypsy Identity and Orientations to Space“. *Journal of Contemporary Ethnography*, Vol. 33, No. 6. S. 704–734. Dostupné z:
<http://jce.sagepub.com/cgi/content/abstract/33/6/704>.

Matoušek, O. 2003. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál.

Matoušek, O. 2007. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál.

Městská část Brno-sever. [citováno 30. 10. 2008]. Dostupné z:
<http://www.sever.brno.cz/index.php?NADID=435>.

MF Dnes. 2001. Břeclav začala stavět holobyty. 15.1. 2001.

MF Dnes. 2003. Radikální řez není násilí, říká starosta. 27. 6. 2003.

MF Dnes. 2008a. Břeclav má šanci zabránit ghattům. 20. 8. 2008.

MF Dnes. 2008b. Exekutor vystěhoval ženu, která čtyři roky neplatila nájem. 25. 9. 2008.

Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV). 2008. *Nezaměstnanost v krajích a okresech (od 1. 1. 2005) za září 2008*. [citováno 10. 10. 2008]. Dostupné z: <http://portal.mpsv.cz/sz/stat>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV). 2008. *Nezaměstnanost v lednu 2008 mírně stoupla, rekordní počet volných míst*. [citováno 1. 11. 2008]. Dostupné z:
<http://www.mpsv.cz/files/clanky/5104/08022008.pdf>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV). 2008. *Nezaměstnanost v okrese Jesenícko*. [citováno 10. 10. 2008]. Dostupné z: <http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/uzem/>.

Ministerstvo vnitra ČR (MVCR). *Počty obyvatel v obcích leden 2008*. [citováno 1. 11. 2008]. Dostupné z:
http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sprava/informat/cetnost/obce/pocet_obcane_leden08.xls.

Mokrý, P. 2007. *Chování Romů v Přerově se zhoršilo, miní Přerované*. [citováno 15. 5. 2008]. Dostupné z: http://www.denik.cz/z_domova/romove_20070714.html.

Monitoring tisku Romea.cz.

Moravec, Š. 2006. *Nástin problému sociálního vyloučení romských populací*. [citováno 18. 11. 2008]. Dostupné z: <http://www.varianty.cz/download/doc/texts/5.pdf>.

Městská část Brno-sever. *Návrh plánu řešení pro sociálně slabé a nepřízpůsobivé občany v městské části Brno-sever*. [citováno 10. 4. 2008]. Dostupné z: www.sever.brno.cz/download/propag-material-vranovska.pdf

Návrh 1. komunitního plánu sociálních služeb. [citováno 18. 10.2008]. Dostupné z: http://www.holesov.cz/download//navrh_1kp.pdf.

Nový bulvár, léčba ghetta v Brně. [citováno 20. 10. 2008]. Dostupné z: <http://www.inbrno.cz/view.php?cislocclanku=2007020104>.

Občanské sdružení Ester. [citováno 21. 10. 2008]. Dostupné z: <http://www.esterzalesi.eu/>.

Povolný, J. 2003. „Historii Cejlu tvoří textilky.“ In *Severník*, duben 2003, roč. 13, č. 4.

Program prevence kriminality. 2008. [citováno 18. 6. 2008]. Dostupné z: http://www.holesov.cz/download/formulare/prevence_kriminality.pdf.

Projekt Policie pro všechny. 2008. [citováno 18. 6. 2008]. Dostupné z: http://www.spshol.cz/Policie_pro_vsechny/Policie%20pro%20vsechny.pdf.

Realteam. [citováno 17. 10. 2008]. Dostupné z: <http://realteam.cz/nabidka.php?Zobraz=0055>.

Romové, bydlení, soužití. 2000. Praha: Socioklub.

Romové v České republice. 1999. Praha: Socioklub.

Sagit. 2004. *Osoby společně posuzované v sociální péči*. Ostrava: Sagit. [citováno 14. 11. 2008]. Dostupné z: http://www.sagit.cz/pages/lexikonheslatxt.asp?cd=154&typ=r&levelid=sz_239.htm

Sidiropulu Janků, K. 2007. *Lepší život: migrace v česko-kanadských romských rodinách*. Disertační práce. Brno: FSS MU. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/17268/fss_d/.

Silverman, C. 1988. „Negotiating ‚Gypsiness‘ Strategy in Context“. *Journal of American Folklore*, Vol. 101/401. S. 261.

Sirovátka, T. et al. 2004. *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno: Georgetown.

Sirovátka, T. et al. 2006. *The Challenge of Social Inclusion: Minorities and marginalised Groups in Czech Society*. Brno: Barrister & Principal.

Situace v bytovně Markéty Kuncové se uklidnila. 2008. [citováno 19. 6. 2008]. Dostupné z: <http://www.modernibrno.cz/aktualita.htm?aktualita=7884>.

Sociálně demografická analýza města Holešov. 2008. [citováno 19. 6. 2008]. Dostupné z: http://www.holesov.cz/download/formulare/soc_analyza.pdf.

Solaříková, I. 2008. „Zadlužené Romy s domy zřejmě čeká exekuce“. *MF Dnes*, 23. 4. 2008.

Sovadina, F. 2008. „Město podpořilo protidrogový program“. *Holešovsko*, 13. 8. 2008. [citováno 11. 9. 2008]. Dostupné z: <http://www.holesov.cz/index.php?id=news&fce=detail&i=233>.

Steinführerová, A. 2003. „Sociálně prostorové struktury mezi setrvalostí a změnou. Historický a současný pohled na Brno“. *Sociologický časopis*, 2003, Vol. 39, No. 2. S. 169–192.

STIGMATA: Segregovaná výuka Romů ve školách střední a východní Evropy. 2005. Budapest: Evropské centrum pro práva Romů.

Střední škola managementu a práva. 2008. [citováno 15. 10. 2008]. Dostupné z: <http://www.sosmap.cz/index2.php?id=uvod>.

Šilhánková, V. 2000. „Revitalizace centrálních částí měst“. *Urbanismus a územní rozvoj*, 2000, č. 3. S. 2–6.

Šmídová, I., Janoušková, K., Katrňák, T. 2008. „Faktory podmiňující vzdělanostní aspirace a vzdělanostní segregaci dívek a chlapců v českém vzdělávacím systému“. *Sociologický časopis*, 2008, Vol. 44, No. 1. S. 23–53.

Šuleřová, M. 2006. „Brno v proudu změn. Proměny vnitřní struktury Brna z pohledu vlivů globálních trendů“. *Urbanismus a územní rozvoj* 2006, č. 1. S. 9–20.

Týdeník Břeclavsko 40/03. 8.10. 2003.

Úřad práce v Přerově. 2007. *Zpráva o situaci na trhu práce za rok 2006*. [citováno 15. 11. 2008]. Dostupné z: http://portal.mpsv.cz/sz/local/pr_info/doplnujici/statistika.

Úřad práce v Přerově. 2008. *Zpráva o situaci na trhu práce. 3. čtvrtletí 2008*. [citováno 15. 11. 2008]. Dostupné z: http://portal.mpsv.cz/sz/local/pr_info/doplnujici/statistika.

Úřad práce v Přerově. 2008. *Zpráva o situaci na trhu práce za rok 2007*. [citováno 15. 11. 2008]. Dostupné z: http://portal.mpsv.cz/sz/local/pr_info/doplnujici/statistika.

Ústav územního rozvoje. *Obce s rozšířenou působností 2007*. [citováno 1. 11. 2008]. Dostupné z: <http://www.uur.cz/default.asp?ID=2961>.

Visinger, R. 2008. Úvahy o squaterství z pohledu práva evropských zemí. *Právní rozhledy*, č. 16. S. 583–599.

Víšek, P. (ed.). 2002. *Romové ve městě*. Praha: Socioklub.

Volební program kandidátů ČSSD pro období 2006–2010. 2006. [citováno 18. 6. 2008]. Dostupné z: <http://www.josefsmykal.cz/aktuality/program2006.htm>.

Výpis z usnesení 3. zasedání Rady města Břeclav. 30. 12. 2002.

Výpis z usnesení 26. zasedání Rady města Břeclav. 5. 11. 2003.

Výpis z usnesení 47. zasedání Rady města Břeclav. 15. 9. 2004.

Výpis z usnesení 49. zasedání Rady města Břeclav. 29. 9. 2004.

Zákon č. 107/2006 Sb. § 2, o jednostranném zvyšování nájemného z bytu.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Zápis z jednání 2/2008 ke strategii o začlenění Romů do majoritní společnosti regionu.
10. 10. 2008

Zápisy z jednání lokálního partnerství Břeclav a pracovních skupin při lokálním partnerství.

Zápisy z jednání skupiny "O" pro osoby ohrožené sociálním vyloučením, Břeclav.

Zápis z jednání Zastupitelstva města Břeclav. 19. 9. 2007.

Znalecký posudek č. 1542 – 88 a 85/2003 na objekty na pozemku parc. č. 5384 v katastru Břeclav-město.

Zoon, I. 2001. *On the Margins: Roma and Public Services*. New York: OSI.

Zpráva o plnění Koncepce romské integrace na období 2004–2008 ve Zlínském kraji. 2007.
[citováno 18. 6. 2008]. Dostupné z: <http://www.kr-zlinsky.cz/ViewFile.aspx?docid=71377>.